De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930

Maurits Basse

bron
Maurits Basse, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*. Van Rysselbergh & Rombaut, Gent 1930-1933 (twee delen)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bass001vlaa01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

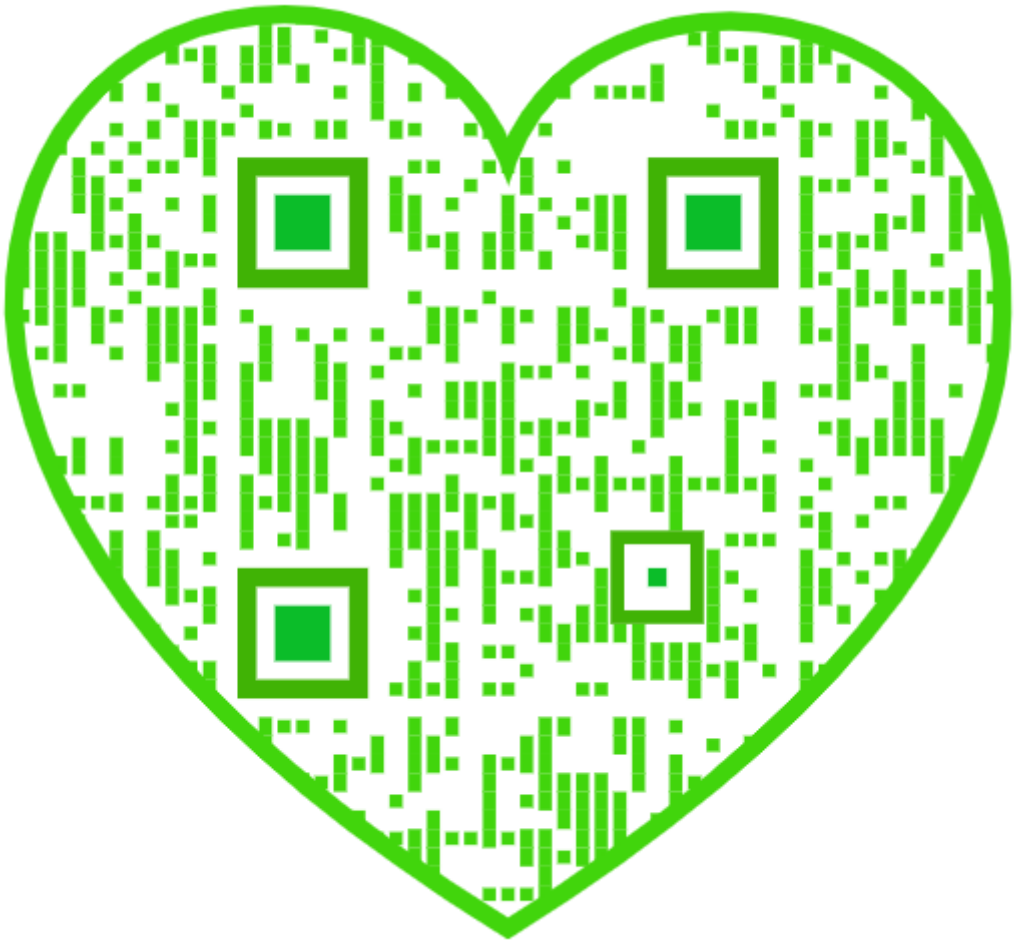

PAUL FREDERICQ

OPGEDRAGEN
AAN DE NAGEDACHTENIS
VAN
PROF. PAUL FREDERICQ

[Eerste deel]

[Woord Vooraf]

In het groote werk Vlaamsch-België sedert 1830 *door het Willemsfonds in de jaren* 1905-1912 *uitgegeven, beslaat de zoo nederig betitelde* Schets eener Geschiedenis van de Vlaamsche Beweging *over de duizend bladzijden. Paul Fredericq behandelde daarin een tijdperk van meer dan vijf en zeventig jaren* (*hij ging tot* 1908). *Ons overzicht van de jaren* 1905-1930, *noodzakelijk veel beknopter, wordt toch bedoeld als een voortzetting van het voorgaande werk. Daarom moet het eenigszins het onrecht trachten te herstellen, dat Fredericq zich zelf aandeed, door de gewichtige rol, die hij in de Vlaamsche Beweging heeft gespeeld, stelselmatig in de schaduw te laten*(1).

Gesproten uit een familie waartoe ook Julius Mac Leod, de gezusters Loveling en Cyriel Buysse behoorden, groeide hij op in een midden waar idealistische opvatting van den plicht jegens den evennaaste en vooral den arme, eerbied voor de wetenschap en de kunst, en liefde tot de volkstaal onder de huiselijke tradities werden gerekend. Hij is nog een schoolknaap als wij hem reeds den weg zien opgaan, dien hij zijn leven lang zal bewandelen. In de jaren zestig, toen aan de Gentsche Hoogeschool de minachting voor onze taal nog alleenheerschend is, wordt, na weinigen tijd, de

(1) *Over Paul Fredericq, zie de levensberichten door* POL ANRI *in* den Vlaamschen Gids, Jrg. X (1914- 1920), *blz.* 397; *door Schrijver dezes in het* Laatste Nieuws *van* 17 *en* 24 *Januari* 1926; *en door Prof.* H. PIRENNE *in het* Annuaire de l'Académie de Belgique (*Brussel, Hayez*, 1924); *alsook* Ons 75- jarig Jubelfeest (1851-1926), *blz.* 121 (*Uitg. n^{o}* 163 *van het Willemsfonds; Gent, Van Rijsselberghe en Rombaut*, 1926); *verder de lijkreden uitgesproken door Prof.* J. VERCOULLIE *en* Dr FRITS DE BRUYNE (Almanak van 't Zal wel gaan *voor* 1920-21, *blz. XCI en vlg.*), *door Prof.* PIRENNE, *Prof.* THOMAS *en de heeren* HALLET *en* GANSHOF, (Flandre libérale *van* 5 *April* 1920).

'Vrije leergang in de Nederlandsche letterkunde' van Heremans door alle studenten verlaten, behalve één Julius Sabbe; naast hem zitten alleen eenige onderwijzers en leerlingen uit het Middelbaar Onderwijs; onder deze laatsten treft men J. Obrie en Paul Fredericq aan. Als hij later(1) *zal aantoonen hoe de studeerende jeugd gaandeweg vervlaamscht werd onder den invloed van talentvolle leermeesters, zal hij de meeste daaronder noemen: 'Jan van Beers, Sleeckx, Heremans, Rooses, Pol de Mont, J. Sabbe, G. Gezelle, H. Verriest, David, P. Willems, P. Alberdynck Thijm, Mac Leod, Vercoullie, enz.' En onder het schrijven van dit* enz. *zal hij zich zelf vergeten!*

Maar zijn vele leerlingen zijn niet vergeten welke meesleepende bekoring uitging van dien hoogleeraar, van zijn voornamen eenvoud, zijn zangerige stem, den rustigen oogopslag van zijn groote blauwe oogen, zijn af en toe humoristische welsprekendheid, zijn gezagvolle geleerdheid, zijn mannelijk ingetoomde geestdrift, zijn bedaarde wijsheid, zijn liefderijk gemoed.

Te gelijker tijd historicus en litterator, kon hij zijn studie op het eene gebied steeds belichten door zijn kennis op het andere. Bovendien had hij de gewoonte, dikwijls te wijzen op wat buiten de grenzen van zijn eigenlijk vak of zijn land ter vergelijking kon gebezigd worden. Daardoor verschafte hij aan zijn studenten een ruimer kijk op de bestudeerde stof en maakte ze bekwaam om zich algemeene gedachten te vormen. En heel dat veelzijdig onderwijs werd bevleugeld door zijn aanstekelijke liefde tot het Vlaamsch verleden en tot het letterkundig Schoon uit vervlogen eeuwen en uit onzen tijd.

Uit Luik, waar hij ze op de hoogeschool had leeren kennen, voerde hij te Gent de methode der practische leergangen in; deze vond er spoedige navolging. Fredericq paste ze zoowel op de geschiedenis als op de letterkunde toe. Door die oefeningen leerden zijn studenten persoonlijk de bronnen hunner weten-

(1) *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, (deel III, 2e stuk van '*Vlaamsch België sedert* 1830') blz. 418.

schap opzoeken, schatten en voorzichtig gebruiken. Ook buiten de gehoorzaal strekte zich zijn vormende invloed op de jeugd uit, want hij bezocht gaarne de Vlaamsche studentenvergaderingen en was er als vriend en als raadgever steeds welkom.

Aldus heeft hij, zelf een geboren leider, voor de toekomst gezorgd door nieuwe leiders aan te kweeken, die niet alleen met liefde tot volk en taal, maar ook met stevige kennis en critischen zin gewapend waren.

Overigens, overal waar hij verscheen, maakten zijn hoogstaand karakter, zijn vermaardheid als geleerde, zijn schrander doorzicht en zijn diplomatische handigheid dat hem de hoofdrol van zelf te beurt viel, zelfs wanneer hij er niet officieel mee belast was. Dat prestige heeft hem in staat gesteld om diensten te bewijzen, die buiten de macht van de meeste Flaminganten lag. Franschgezinde middens, zooals dat der hoogere burgerij, waarin hij verkeerde, sloten bekrompen-hoogartig de ooren voor elke Vlaamschgezinde stem; naar Fredericq, echter, luisterden ze, en gingen nadenken. De hoofdmannen der Gentsche Liberale Associatie lazen elke week het Volksbelang, *omdat hij eerst één der voornaamste medewerkers en later, na Vuylsteke en De Vigne, de hoofdredakteur er van was; als een artikel ze getroffen had, schreven zij het hem toe, zelfs wanneer hij het niet gesteld had, wat telkens op de eerstvolgende redactiezitting aanleiding gaf tot vroolijke scherts.*

Kort na den 12 *Januari* 1867, *dag waarop* het Volksbelang *door den onderwijzer Jozef Van Hoorde en twee studenten, J. De Vigne en J. Sabbe, was gesticht, had het reeds in den zeventienjarigen Atheneumleerling Paul Fredericq een medewerker gevonden. Later zou hij, als hoofdredakteur, een schaar bekwame mannen in de redactie weten samen te brengen; daardoor heeft hij het blad tot een der invloedrijkste organen van de Vlaamsche Beweging gemaakt. Sedert de jaren tachtig tot aan den oorlog werd het, heel het Vlaamsche land door, gretig gelezen en door zijn tegenstrevers geëerbiedigd en geducht.*

Fredericq heeft den tijd gekend, toen de Vlaamsche volks-

man niet eens bekwaam was om het nadeel en de vernedering te voelen, die hem in taalopzicht werden aangedaan. Wilde men hem meer vatbaar maken voor het noodige besef van eigenwaarde, dan moesten zijn geest en zijn gemoed onderwezen en verlicht worden. Dat begrepen trouwens alle Vlaamschgezinde voormannen. Maar niet allen geloofden, zooals Paul Fredericq, dat de werking in dien zin elk ander overtuigingsmiddel aan doelmatigheid overtrof. Hem was ze de dringende hoofdzaak waarvan het slagen van elke andere propaganda afhing.

Daartoe moesten dienen: de Vlaamsche volksvoordracht, de Vlaamsche les, het Vlaamsch boek en het Vlaamsch lied. Als lid van het Algemeen Bestuur van het Willems-Fonds en als voorzitter van de Gentsche Afdeeling dier vereeniging - wat hij meer dan dertig jaren lang was - heeft hij anderen gedurig tot dien arbeid aangespoord en er persoonlijk een groot deel van op zich genomen. Voordrachten en University-Extension-lessen heeft hij in stad en dorp met honderden gehouden, hetzij in de afdeelingen van het Willems-Fonds, hetzij voor het 'Hooger Onderwijs voor het Volk', dat hij in 1894 *hielp stichten, hetzij in het Algemeen Nederlandsch Verbond of in andere instellingen. Meer dan een popularisatieboek, uitgegeven door het Willems-Fonds of door het Vuylsteke-Fonds - dat hij persoonlijk heeft tot stand gebracht - is van zijn hand, en van honorarium wilde hij nooit weten.*

Waar hij kans zag om een nieuwe openbare bibliotheek te doen openen, spaarde hij geld noch moeite. Van de vijf Willems-Fondsboekerijen te Gent is er één, gelegen in de arme volkswijk van de Muide, die geheel werd aangeschaft met het geld door hem persoonlijk bij vrienden en kennissen ingezameld. Dat 'schooien,' zooals hij het zelf glimlachend noemde, was altijd succesvol omdat het voorbeeld der vrijgevigheid telkens van den 'schooier' zelf uitging. Hetzelfde was het geval voor de meeste rondreizende bibliotheken die het Willems-Fonds sedertdien geregeld van het eene afgelegen

dorp naar het andere stuurt, en die hun bestaan geheel aan Fredericq te danken hebben.

Aan het samenstellen van het Liederboek van hot Willems fonds (1891), *dat nu pas zijn vierde uitgave heeft beleefd, werkte hij met zijn vriend Fl. van Duyse vlijtig mee; toen deze het plan opvatte, door middel van geregelde liederavonden, tot veredeling van den volksgeest bij te dragen, vond hij, naast Prof. Vercoullie, in Paul Fredericq een trouwen bondgenoot. Lang te voren was hij het overigens gewoon, op vriendenfeesten onze schoonste oude liederen voor te zingen, en aldus verborgen gebleven schoonheid bekend te maken*.

Hij deed nog meer. Op een Nederlandsch Congres te Deventer (1910) *verstoutte hij zich, in aanwezigheid van de Koningin, zijn mededeeling over 'de Liederavonden' met een onverwacht, doch practisch voorbeeld toe te lichten: aan die uitgelezen vergadering - die eerst wat vreemd opkeek, maar ten slotte zijn wil deed - zong hij* het Kwezelken *voor, en leerde het meezingen, tot zichtbaar genoegen van de Koningin die hem, na afloop van de zitting, tot zich liet roepen om hem geluk te wenschen. Wel mochten zijn vrienden soms zeggen: 'Die Fredericq durft alles!'*

Intusschen heeft hij toen, door dat durven, de liederavonden in Holland doen ingang vinden. Koningin Wilhelmina had ze immers goedgekeurd!

Dat leuke optreden lag overigens geheel en al in de lijn van de Hollandsch-Vlaamsche toenadering op cultuurgebied, die Fredericq zeer ter harte lag. Hij voelde dat de omgang met de hoogstaande Hollandsche beschaving zijn Vlaamschgezinde vrienden moest aanmoedigen en inlichten, en hun tevens een machtig argument verschaffen tegen wie beweerde dat in het Nederlandsch niets ernstigs te verrichten was. Anderzijds was Hollandsche belangstelling in onze letteren en ons Vlaamschgezind streven eveneens te wenschen. Ieder Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, iedere andere gelegenheid nam hij te baat om tot dat dubbel doel te naderen. En daartoe hielp hem de groote populariteit die hij in Holland genoot. In geleerde en andere toonaangevende kringen was

*die gedeeltelijk het gevolg van zijn wetenschappelijken arbeid. Zijn hoofdwerk, de 'Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden', met het 'Corpus Documentorum', waarop het steunde, alsook talrijke andere geschriften, hadden hem een vermaardheid verworven, die tot in Amerika was doorgedrongen. Maar lieden van wetenschappelijk gezag zijn daarom nog niet aanminnig. Fredericq, echter, was juist één dier zeldzame menschen die door hun edel en innemend karakter ook bij het gewone volk een levende aanbeveling zijn van de zaak die zij voorstaan. Aan zijn kant had hem de studie van de Nederlandsche Geschiedenis, vooral van de XVI*e *en XVII*e *eeuwen, voor Holland een bewondering doen opvatten, die ginder dankbaar gevoeld werd.*

Van daar dat hij bij onze Noorderburen als de *Flamingant bij uitnemendheid gold; en zooals de Gentsche Franschgezinden* het Volksbelang *lazen, omdat Fredericq er aan meewerkte, zoo gingen vele Hollanders belang stellen in de Vlaamsche Beweging omdat Fredericq ze voorstond.*

Niets wat den Nederlandschen stam aanging liet hem onverschillig. Uit menig dag- of weekblad- of tijdschriftartikel blijkt dat hij de lotgevallen van onze taal- en stamverwanten uit Fransch Vlaanderen met werkzame belangstelling volgde. Hij was in 1875 *één der eersten om de aandacht te vestigen op een toenmaals, hier en in Holland, zeer verwaarloosden tak van het Nederlandsch ras, de Zuidafrikaansche Boeren. Sedert dat jaar wendde hij zijn aandacht niet meer van hen af, en zijn hier en daar verspreide stukken over dat stoere volk heeft hij later in een bundel verzameld. Toen de Boeren, na hun heldhaftigen strijd tegen Engeland, hulp noodig hadden, was hij het die, in de groote Circuszaal te Gent, op* 18 *October* 1902, *hun gevierde afgevaardigden, de generaals De Wet, Botha en Delarey ontving en aan de toegestroomde menigte voorstelde; de pakkende redevoering die hij toen uitsprak trilt nog in het geheugen van al wie er toen met kloppend hart naar heeft geluisterd.*[1] *Dat hij*

(1) *Die rede staat op blz.* 146 *van hooger bedoelden bundel*: Zuid-Afrika, verspreide stukken. *Uitg. van het Vuylsteke-Fonds, n*r 10 (*Gent, Hoste*, 1913).

van den beginne af een trouw en invloedrijk lid was van het 'Algemeen Nederlandsch Verbond' en ook van de 'Zuidafrikaansche Vereeniging' spreekt dus van zelf.

Waar haalde hij nog den tijd om de zittingen bij te wonen of te leiden van nu ontslapen taal- en letterkundige kringen als de Gentsche afdeeling van het Taalverbond (1889-95) *en* De Taal is gansch het volk? *Ook voor zijn stalen werkkracht telden de dagen maar vier en twintig uren! Toch zag men hem ook zetelen in het bestuur van den* Bond der Oudleden van 't Zal wel gaan - *die keurbende van liberale Vlaamschgezinde intellectueelen - en ook in dat van politieke lichamen als de* Liberale Associatie, *de* Vlaamsche Liberale Vereeniging, *den* Vlaamschen liberalen Kiesbond *en het* Verbond der liberale Vlaamsche Maatschappijen. *Tegenover zijn Franschgezinde medeleden uit de* Associatie *handhaafde hij de meening dat de Liberale partij bij een vijandige houding tegenover de Vlaamsche Beweging alles te verliezen had. Zonder de samenwerking met andere Flaminganten van de hand te wijzen, dacht hij dat ieder Vlaamschgezinde vooral binnen zijn partij moest trachten zijn gedachten te doen aannemen. Voor die politiek ijverde hij dan in en door de hooger genoemde Vlaamsche liberale organismen. Hij werd wel door zijn Vlaamsche vrienden, maar weinig of niet door de meerderheid der Liberalen gevolgd.*

Toch zonden hem de kiezers in 1891 *naar den Gemeenteraad. Hij bleef er tot in* 1895, *en trachtte nadien nooit meer een politiek mandaat te veroveren. Maar hij had intusschen alweer gelegenheid gevonden om gewichtige diensten te bewijzen.*

Dat het Gentsche Gravenkasteel en St-Baafsabdij voor afbraak beschut werden, en dat een nieuwe Nederlandsche Schouwburg werd opgericht, is grootendeels te danken aan zijn even handige als hardnekkige tusschenkomst. Door aldus de Gentsche kunstschatten uit vroeger en tegenwoordigen tijd in bescherming te nemen, dacht hij zijn plicht te doen. Maar nog wat anders dan plichtbesef kwam hier tot uiting: de liefde tot zijn geboortestad, die hij dagelijks door-

wandelde, en waarvan hij elke merkwaardigheid, elk schilderachtig hoekje kende en zoo gaarne aan anderen toonde!

In zijn edele, roerende redevoering vóór de lijkbaar van zijn leermeester en vriend uitgesproken, zeide Prof. H. Pirenne.

> *Ainsi cette vie se présente, dès qu'on la saisit dans sa vraie signification, avec une étonnante unité. Tout se tenait en Frédericq; ses travaux sur l'Inquisition au XVIe siècle, son protestantisme, son libéralisme, son flamingantisme ne sont que les aspects multiples et variés d'une même activité morale, d'une même conception du devoir, d'un méme penchant de sa nature essentiellement généreuse et essentiellement aimante. Il avait fait graver, sur la cheminée d'une des salles de sa maison, cette devise empruntée à je ne sais plus quel typographe du XVIe siècle* : 'Aliis inserviendo consumor[1]. *Je ne crois pas qu'il se soit jamais appliqué ces paroles-Il n'en est pas, pourtant, qui eussent pu davantage lui convenir*.

Hij, die zooveel verzweeg van wat hem gezag en vermaardheid heeft verworven, heeft niet geaarzeld openhartig te vertellen wat hem, voor langen tijd, van zijn troon beroofde. Tijdens de eerste, koortsige debatten over de vraag der Vlaamsche Hoogeschool, kreeg hij op zeker oogenblik te kiezen tusschen zijn ongeschonden populariteit en de getrouwheid aan wat hij dacht de waarheid te zijn. Hij koos het laatste, en hield zijn meening tegenover de overgroote meerderheid van zijn vrienden staande. Dan beleefde hij het verdriet en de eer te ondervinden hoe waar Burgemeester Jan Van Rijswijck gesproken had toen hij eens zei:

'De gunst des volks is lijk het vocht in een boordevolle schaal, en het is aan niemand gegeven met die schaal in de hand het hobbelig spoor van plicht en eer te bewandelen, zonder onderwegen veel van het vocht uit te storten.'

Maar gelukkig voor Jan van Rijswijck en voor Paul Fredericq is het oordeel, in de drift van het oogenblik geveld, aan later beroep onderworpen; en waar tijdelijk misnoegen eenige druppelen op den grond deed vallen, schenkt een rustiger en beter ingelicht nakomelingschap weer klaren wijn in de schaal.

(1) *In den dienst van anderen verteer ik.*

Vóór den oorlog.

Hoofdstuk I.
De geestestoestand.

Zorgeloosheid en strijdlust.

Plaats een Flamingant, een Franschgezinde en een onverschillige vóór de bloote feiten uit den taalstrijd van 1830 tot 1905: volgens hun persoonlijke geestesrichting zullen zij zich daarover min of meer verheugen of verdrieten. Maar aan alle drie zal zich even sterk een zelfde vaststelling opdringen: dat in die vijf en zeventig jaren de Vlaamsche Beweging langzaam, maar onophoudelijk, veld heeft gewonnen; en wat wij nu over het korte tijdperk 1905-1914 gaan zeggen zou hun meening niet wijzigen.

Onze begrijpelijke neiging om dien vooruitgang hoofdzakelijk te wijten aan de rechtvaardigheid van de Vlaamsche Zaak, zou misschien bij den onpartijdigen toeschouwer van zooeven genade vinden. Maar wij zien liever om naar redenen die hij als objectief tastbaarder zou beschouwen.

De Vlaamsche Beweging was aanvankelijk het streven van een kleine schaar intellectueelen, die matig bemiddeld of zelfs arm waren, ten voordeele van een onintellectueele menigte, die ook niet uit rijken bestond. En dat is zij lange jaren gebleven.

In het andere kamp, en er van gescheiden door de onverschillige massa, stond ook wel slechts een minderheid; maar aan getalsterkte won die het toch langen tijd van de Flaminganten. Zij bestond bovendien uit de regeeringskringen,

den adel, de andere leidende standen, waaronder de hoogere geestelijkheid; zij bezat den maatschappelijken voorrang, het openbaar gezag, alleen rijkdom, alle stoffelijke macht. Schijnbaar hadden dus de Flaminganten alles tegen zich.

En toch, zoo het Franschgezinde leger tot een voortdurenden terugtocht gedwongen werd, dan was het grootendeels *omdat het slecht gewapend was*.

Als de strijd begon, voelde de Flamingant dat de moed en de geestdrift, die hij uit zijn overtuiging putte tegen de overmacht van den tegenstrever niet zouden volstaan; hij ging dus dadelijk aan het smeden van wapenen en het aanwerven van bondgenooten; deze zocht hij lang te vergeefs bij het volk waarvoor hij streed. Maar intusschen verbeterde hij meer en meer zijn kennis van eigen taal en letteren, van andere talen, alsook van de grondbeginselen der taalkunde in 't algemeen. Hij bestudeerde de geschiedenis, de politiek van ons land, dolf al de getuigenissen van vroegere Vlaamsche grootheid op, en onderzocht vooral zorgvuldig al de factoren van het taalvraagstuk. Meer en meer strijd- en ontwikkelingsorganismen van allen aard, meer en meer tijdschriften en bladen bracht hij tot stand. Sedert 1830 heeft het arsenaal der Vlaamsche Beweging niet opgehouden zich te verrijken.

Zoo kwam het, dat de waakzame, werkzame Vlaamsche Beweging, door tegenspoed geprikkeld, geschoold en gestaald, reeds flink toegerust en ingericht was, toen haar verwende tegenpartij nog aan geen verdediging dacht, omdat zij aan geen gevaar geloofde.

Gedurende meer dan een eeuw had, in dat midden, het eene geslacht van het vorige een onbetwiste heerschappij geërfd en aan het volgend geslacht onverminderd nagelaten. Het Fransch was de taal van die heerschende geslachten, van hun cultuur, van hun leven en denken, en bovendien van een machtig buurvolk. Daartegen opkomen ten voordeele van het Vlaamsch, de taal *van wie geen stemrecht had*, was, naar het oordeel der hoogere standen, een bespottelijke aanval tegen een eerbiedwaardige over-

levering. Wel vertelden de Flaminganten aan het volk, dat overal elders in Europa de hoofden der natie het zich tot plicht rekenden, de taal van het volk te kennen, te achten, en voor cultuur en bestuur te gebruiken; wel wezen zij er op, dat in Vlaamsch België de leidende standen aan dien plicht te kort kwamen en het uitsluitend gebruik van het Fransch als een *recht* beschouwden; dat dit laatste slechts de aanmatiging van een op plichtverzuim gegrondvest *voorrecht* en dus een zuiver *onrecht* was geweest en bleef. En langzamerhand luisterden wel de volksmenschen aandachtiger en aandachtiger.

Maar de Flaminganten waren niet ernstig op te nemen, de onbeschaafde volkstaal ook niet, en de onmachtige volksmassa ook niet! Waarom zich dan bekommeren om eenige gebrilde geleerden en hun zwakken nasleep? Waarom een minderwaardige taal leeren en eeren, als men de prachtige Fransche gewoon was en meende machtig te zijn? Iets van den plaatselijken tongval kennen was immers voldoende om tot werklieden en knechten te spreken!

Onwetendheid aangaande de taal.

Onze op taalgebied misleide leidende standen - die dikwijls op elk ander gebied schitterende bekwaamheden aan den dag legden - leefden aldus voort in een paleis van naiëve begoochelingen en zelfgenoegzame onwetendheid; zij achtten zich in alle oprechtheid deftig, redelijk, en vooral veilig; en genoten dagelijks van de goede dingen die hun het vlaamschsprekend en niet-stemmend volk gedwee op tafel bracht.

Wanneer plotseling op de wanden van de festijnzaal de vlammende waarschuwing verscheen, die het Algemeen Stemrecht er op schreef, begon de overmoedige Balthazar iets van de waarheid te ontwaren en te vreezen. Maar dan was het te laat. Het was hem nu moeilijk de overgeërfde geestesgesteltenis af te schudden; denkelijk was overigens

het gevaar nog niet zoo dringend: de nieuwe kiezers bleven in taalopzicht zoo onverschillig. En tegenover het steeds dreigender geroep om recht van de Flaminganten bleef hij, uit sleur, volharden in de onkunde, de hooghartige minachting en de vooroordeelen die hij, tot dusver, voor wijsheid had gehouden.

Daar hij die bedenkelijke wijsheid door middel van zijn Franschtalige - vooral Brusselsche - pers gedurig aan de Walen had medegedeeld, verkeerden deze laatsten, ten opzichte van de taalkwestie, in ten minste even erge onwetendheid.

In 1910 schrift een aanzienlijk blad als de *Gazette de Charleroi*: de Nederlandsche taal is geen taal,(1) en in 1911 beaamt de Luiker Senator Magis die meening in '*Wallonia*'(2) Uit honderden Waalsche monden kon men overigens hetzelfde hooren. Maar Brussel en het Vlaamsche land bleven in dezen niet ten achter. Te Oostende vroeg *Le Carillon* in welk Vlaamsch de Vlaamsche Hoogeschool zou doceeren, in dat van den heer Daens of in dat van den heer Segers; die geleerde polemist moet dus nog in 1911 geloofd hebben dat bladen als b.v. *Het Laatste Nieuws, Vooruit* of *het Volk*, in geheel het Vlaamsche land gelezen, voor Aalst in het Aalstersch en voor Antwerpen in het Antwerpsch dialekt werden gedrukt; en zijn artikel sloot aan het adres van die domme Flaminganten met de woorden: 'Ah! les tourtes!(3)'. Ook in 1911, in de veel gelezen *Chronique* zeide de Gentenaar Dumont-Wilden:

> S'il est vrai en effet, que les littérateurs, les professeurs, les intellectuels du parti flamingant ont *refait*, sur les vieux textes, une langue *savante* qui leur suffit, cette langue est très loin de la langue parlée; elle est *complètement ignorée* du peuple, qui ne s'en sert pas et qui la *comprend à peine*.(4)

Het Nederlandsch een door Vlaamsche geleerden, kunst-

(1) *Volksbelang* van 31 Dec. 1920.
(2) *V.* 17 Juni 1911.
(3) *V.* 31 Dec. 1911.
(4) *V.* 23 Sept. 1911.

matig geschapen taal, die het volk nauwelijks verstaat! Dat het Vlaamsche volk slechts tongvallen *sprak* was waar; maar aan wien de schuld van dien wantoestand? Het voorbeeld der beschaafde taal komt overal elders van de hoogere standen.

Overigens, de verachters van onze taal waren slechts door die verachting vereenigd; daarbuiten kwamen ze weinig overeen. Soms was hun het Nederlandsch geen taal, maar een Hollandsch of een Duitsch dialekt; soms *wel* een taal, maar dan een vreemde, die van Holland; soms waren er toch twee talen: 'le flamand et le hollandais'. De plakbrief van een Brusselsch gesticht beloofde in 1909 snel en grondig onderwijs in allerlei talen, waaronder: 'le flamand, le hollandais.' Dicht bij Luik was er in 1905 een kostschool van de 'Dames du Sacré-Coeur,' *door meisjes uit de aristocratie bezocht*. Op het prospectus stond onder de 'branches obligatoires': 'langue flamande'; en onder de afzonderlijk te betalen extra's: 'Piano, mandoline, danse, Italien, Espagnol, *Hollandais*.' In Maart 1913 vroeg volksvertegenwoordiger Henderickx in de Kamer waarom in den tekst van de voorgestelde militiewet het woord *Nederlandsch* overal door *Vlaamsch* was vervangen. Minister Schollaert antwoordde: 'Onze taal is Vlaamsch, en niet Nederlandsch;' en die ezelarij werd door niemand minder ondersteund dan door den heer Woeste, die zeker aan een Zwitser uit Lauzanne niet zou verweten hebben dat hij beweerde Fransch te spreken.[1]

Moeten wij ons dan verbazen over het treurig allooi van zekere geestigheden die *Chronique, Gazette*, enz. over onze taal dagelijks ten beste gaven?

Op het einde van 1913 schreef Paul Lippens:

> Sans diminuer en rien leur mérite, qu'il me soit permis cependant de confesser bien sincèrement combien, à les écouter, je suis parfois ahuri de voir l'ignorance de certains milieux belges fort distingués sur les conditions actuelles de la Flandre! Pour eux, encore toujours, le fla-

(1) *Volksbelang*, 22 Maart 1913.

> mand est un patois, un jargon! Les Flamands ne se comprennent pa entre eux! Et ce néerlandais dans lequel ont prétend unifier ces patois n'est qu'un *hoogdravend Nederlandsch* parfaitement incompréhensible à tous.(1)

Overigens, die onwetendheid stond den heer uit de hoogere standen niet kwaad! Ze was een teeken van voornaamheid. Hij droeg ze met zwier, als een decoratie; en zoo deden zijn vrouw en dochters; want, tot om het jaar 1905 en later waagden het wel vele Vlaamsche dames met geradbraakt Fransch uit te pakken, maar dorsten niet bekennen dat zij Vlaamsch konden verstaan en spreken.

Trots al die krasse onkunde, moesten het dan nog de Flaminganten meer dan eens hooren, dat *zij* een bende onbekwame en bekrompen lieden waren. In 1910 rakelde de *Chronique* nog eens het lasterlijk stuk op, waardoor de groote Gentenaar Maurice Maeterlinck in 1902 zijn faam bezoedeld heeft, en waarin de Vlaamschgezinden werden voorgesteld als ‘une poignée d'agitateurs que leur naissance obscure au fond des fermes et une éducation tardive ont rendus incapables d'apprendre le français’.(2)

Onwetendheid aangaande den Vlaamschen strijd.

Hier, echter, raken wij een andere soort van onwetendheid aan, die aan de tegenstrevers der Vlaamsche Beweging even noodlottig is geweest: de onkunde wat betreft de eigenlijke factoren van het vraagstuk en de bedoelingen van de Flaminganten. Sommige uitlatingen dienaangaande waren dikwijls zoo erg, dat men zich kon afvragen of ze niet eerder aan kwade trouw te wijten waren.

(1) *Voix d'Outre-Tombe, La question flamande'* (gedrukt in 1929), blz. 33.

(2) *Volksbelang*, 31 Dec. 1910. - Zie ook Fredericq, *Schets*, III, 1ste stuk, 322.

In één der voordrachten, van 7 tot 14 October 1912 in het 'Institut Solvay' te Brussel gehouden, verklaarde Prof. Anciaux - later rector der Brusselsche Hoogeschool - dat 'de Fransche taal in Vlaanderen *overal* begrepen werd, al spraken de officieele statistieken dat tegen, omdat ze stelselmatig vervalscht werden'.(1)

De waarheid aangaande het laatste punt was dat de tienjaarlijksche volkstellingen inderdaad vervalscht werden, maar ten voordeele der Fransche taal.(2)

Voor de Brusselsche pers en haar weerklanken uit de provincies, was de Vlaamsche Beweging niet uit welbekende historische omstandigheden gesproten, maar was nog steeds, zooals de *Chronique* in Juni 1912 schreef, 'un mouvement *artificiel* créé par quelques forcenés'.(3) Af en toe werd overigens de Vlaamsche Beweging aan Duitschen invloed toegeschreven(4). Een andere dwaling betrof het zoogenaamd *vrijwillig* aanvaarden van de heerschappij der Fransche taal door het Vlaamsche volk. Alle Fransch-Belgische bladen en alle Franschgezinde redenaars hielden dat vol; hun geijkte uitdrukking was daarbij: '*adopté sans contrainte*' (of *librement*). Zoo b.v. *Le Soir* in Maart 1914 (librement); en dat blad voegde er de geleerde inlichting bij: 'Les Flamands ne sont pas des Germains.'(5) Ook de *Chronique* hielp dapper die historische ketterij verspreiden. Het moet dan zeker in een onbewaakt oogenblik zijn dat zij, in Mei 1914, den tekst van een dekreet meedeelde, waarbij Louis XIV in 1684 uitdrukkelijk verbiedt in gerechtszaken het Vlaamsch te gebruiken. Verder zegt het blad nog ten overvloede: 'Ajoutons que le 2 Thermidor an II de la République une et indivisible, la Convention renouvela la défense

(1) *Volksbelang*, 19 Oct. 1912.
(2) Zie verder blz. 33-34.
(3) *V.* 14 Juni 1913.
(4) Zie verder blz. 31-33.
(5) *Volksbelang*, 28 Maart 1914.

d'écrire tout acte public en aucune autre langue qu'en français, *à peine de six mois d'emprisonnement*.[1]

'Sans contrainte.....'

Voor de Vlaamschgezinde leiders waren die en andere dergelijke maatregelen onzer vreemde overheerschers niets nieuws.

De Flaminganten werden tot de meest uiteenloopende bedoelingen in staat geacht. Nu eens wilden zij het Pangermanisme dienen, dan weer de Catholieke partij; of ze wilden aan de Walen hun taal opdringen; of ze handelden uit haat tegen Frankrijk of de Fransche taal; of ze wilden Vlaanderen van Wallonië scheiden; of, nog eenvoudiger, ze zochten nieuwe ambten te doen inrichten, om die dan tegen goede bezoldiging te kunnen bekleeden. Deze laatste aantijging was schering en inslag van een menigte dagbladartikels; blijkbaar waren alleen de Franschgezinde persmannen onbaatzuchtig van aard!

Het was nochtans gemakkelijk, van personen, boven alle verdenking verheven, te vernemen *wat* de Flaminganten wilden. Louis Franck maakte het nog eens duidelijk op een vergadering van den Liberalen Vlaamschen Bond die te Antwerpen op 15 Maart 1910 plaats had, en waar de geheele zaal zijn woorden toejuichte:

> Drie zaken willen wij, Vlamingen, *niet*:
> 1. Aan de Walen de kennis onzer taal opdringen.
> 2. Ons vijandelijk aanstellen tegenover de Fransche taal en ze bannen uit Vlaanderen en uit het onderwijs.[2]
> 3. De bestuurlijke scheiding.
>
> Wat we willen is eerbied voor onze taal en eerbied voor ons volk.[3]

Gebrek aan logica.

De Flaminganten hadden niet het monopolium van het streng redeneeren. Maar *aan hun leiders* moest men toch

(1) *V.*, 9 Mei 1914. *Bulletin des Lois de la République*, n° 25, loi n° 118
(2) Bedoeld werd de *kennis* van de Fransche taal.
(3) *Volksbelang*, 19 Maart 1910.

toegeven dat zij, in hun pers en overal, doorgaans met zich zelf consequent bleven. Wellicht omdat ze zorgvuldiger iedere zijde van het vraagstuk onderzochten. De woordvoerders der Franschgezinde denkwijze oordeelden misschien dikwijls dat de heele zaak het nadenken of beraadslagen niet waard was, en schreven of spraken er maar op los. Vandaar dat vele uitlatingen, zelfs van de besten onder hen, door hun gemis aan logica, onmiddellijk door de tegenpartij tegen hen konden gekeerd worden.

Is het niet vreemd, een flink blad als *La Meuse* volkomen blind te zien blijven voor het onrecht, aan het Vlaamsche volk aangedaan, maar brieven uit Duitschland te zien opnemen, waarin zich de heer Paul Magnette met verontwaardiging uitspreekt over de taalverdrukking der Tchechen door de Hongaren, zonder een oogenblik aan een vergelijking met soortgelijke toestanden uit Vlaamsch België te denken?[1].

De *Action Wallonne* van 25 Juli 1908 valt, in haar hoofdartikel, bovenarms op de Vlaamsche Beweging, en drukt op een andere plaats *van hetzelfde nummer* een roerend protest tegen de geweldenarij der Duitschers, die aan de Poolsche scholen hun taal opdringen. Op een congres van de *Ligue pour la Défense de la Langue française*, in December 1912, te Leuven gehouden, zegt de heer advocaat Pavard: 'Niemand mag een taal opdringen;' en, een oogenblik later: 'La langue maternelle des Flamands, c'est la langue française, et on ne peut leur en enseigner une autre.' De heer Raoul Engel denkt dat de kloof tusschen Walen en Vlamingen moet gedempt worden door het gebruik van het Fransch op te leggen aan de Vlamingen, (hij voegde er niet bij: sans contrainte!). Die heer was advocaat *en ondervoorzitter van het Congres*[2].

In het 'Bulletin' van de Gentsche 'Association flamande pour la Vulgarisation de la Langue française' kon

(1) *V.* 14 Juni 1913.
(2) *Volksbelang*, 7 Dec. 1912.

men gedurig lezen dat die kring niets tegen het Vlaamsch had. Maar toch wist dat maandschrift in Januari 1911, naar het voorbeeld van Jean d'Ardenne uit de *Chronique*[1] te vertellen, dat Vlaamsch spreken en 'mâcher des clous' overeenkwamen. Twee jaar later schijnt zich echter de secretaris der 'Association', de volbloed Waalsche kolonel Hennequin, om die onzinnige beleediging niet erg te storen: op 3 Augustus 1913, op de prijsuitdeeling aan de leerlingen uit de Fransche leergangen van zijn kring, verklaarde hij pathetisch, zoo niet logisch:

> Et en effet, nous sommes... de vrais Flamands: nous aimons notre langue maternelle, mes chers amis, nous en admirons la mâle robustesse, la rude harmonie ....[2]

Wat een jaar later een der beschermers van de 'Association', den hooggeleerden Luiker Professor Maurice Wilmotte, niet zou beletten in de *Chronique* wat afwisseliing in het schelden te brengen, door nu eens de Vlamingen 'broyeurs de cailloux' te noemen en te spreken van 'l'horrible néerlandais'[3].

Dat was in de laatste week van Juli 1914!

Enkele dagen later trokken geheele drommen van die 'broyeurs de cailloux', schouder aan schouder met hun Waalsche kameraden, den Duitscher, den dood en de glorie te gemoet! In hun 'afschuwelijk Nederlandsch' zongen zij dikwijls den 'Vlaamschen Leeuw', en de vaderlandlievende hoogleeraar had dat tot in de straten van Luik kunnen vernemen, ware hij in zijn stad gebleven - maar hij was al lang te Bordeaux.

Wrevel.

Wie van gebrek aan logica spreekt, spreekt van redeneeren, hoe dan ook. Maar beleedigingen als de laatst

(1) *V.* ,19 Nov. 1910.
(2) *Volksbelang*, 9 Aug. 1913.
(3) *V.*, 25 Juli 1914.

aangehaalde vallen buiten alle redeneering en zijn eerder te beschouwen als losbarstingen van wrevel en daaruit geboren moedwil.

Niets was overigens begrijpelijker dan die wrevel. Hoe langer, hoe meer zagen zich vele lieden door de Vlaamsche Beweging gestoord in hun gewoonten, hun alleenheerschappij, hun langdurige rust; zij maakten zich boos omdat zij niet goed wisten hoe den wassenden Vlaamschen vloed in te dijken.

Dat bij ieder nieuw politiek gevecht vooraanstaande Flaminganten naamlooze brieven vol scheldwoorden, en dikwijls op walgelijk bevuild papier, ontvingen, is van minder belang, ofschoon toch een teeken des tijds. Juist zooveel waarde is te hechten aan het ongeteekende telegram dat de weduwe van den catholieken Flamingant Dr Venesoen, een door vriend en tegenstrever evenzeer geacht lid van den Antwerpschen gemeenteraad, juist vóór de begrafenis van haar man uit Oostende ontving:

> Aan de Familie Venesoen,
> 24, de Keyserlei, Antwerpen.
> Venesoen is dood. Te beter! Weg met de Flaminganten![1]

Bedenkelijker dan zulke gemeenheden zijn gevallen als dat van het tijdschrift '*La Nation*', waarvan meer kalmte en vooral meer smaak konden verwacht worden, en die in Juli 1914 het volgend zoogezeid 'gesprek tusschen één van zijn medewerkers' en een 'Deensche juffrouw' drukte:

> - 'Il y a une bête que je n'ai pas encore vue, le flamingant.
> - Le flamingant a surtout une sale gueule.
> - On m'a dit que ces bêtes n'aimaient pas la langue française et qu'elles tombaient dans un accès de folie furieuse lorsqu'on parlait cette langue devant elles. Est-ce vrai?
> - Parfaitement exact, Mademoiselle.
> - Comment est-il possible de trouver de pareils barbares au centre de l'Europe?
> - Dites des sauvages ou des fous! Le gouvernement les protège, comme les idiots dans les Indes..... enz.'

(1) *Volksbelang*, 29 April 1911.

Die *Nation* droeg als ondertitel: ‘Revue de Culture française’!

‘Pas hadden wij dat gelezen,’ schreef Paul Fredericq in het *Volksbelang*, toen we den dood vernamen van twee dier *sauvages ou fous*: Karel Buls en Max Roses[1].

Onder dezelfde hoofding ‘Wrevel’ kan men de soms ergerlijke, soms vermakelijke incidenten rangschikken, die in de Kamer door het Vlaamschspreken van sommige leden verwekt werden.

In 1908 stelt Paul Fredericq er nog een heele reeks vast[2]. Wij hebben er uit de volgende jaren tot in 1913 opgeteekend. In Maart 1910, b.v., verlaat de heer Polet de zitting omdat hij den heer P. Daens niet verstaat; deze wenscht hem in 't Fransch ‘Bon voyage, cher Monsieur!’[3]. In November 1912 trachten eenige Waalsche leden door rumoer te maken, de heeren Fonteyne, Henderickx en Van Cauwelaert te beletten Nederlandsch te spreken, wat hun echter niet gelukt[4]. Iets dergelijks gebeurt in Juni 1913[5]. Wat de Fransch-Belgische pers betreft, haar verslag over Nederlandsche redevoeringen bestaat moedwillig uit een enkel zinnetje als ‘Monsieur Van Cauwelaert parle en flamand’[6]. Intusschen nam het Vlaamschspreken in ons Parlement gestadig toe.

Ook in Gemeente- en Provincieraden waren natuurlijk botsingen waar te nemen tusschen wettelijk Vlaamsch recht en Franschgezind misnoegen, al waren daar meestal geen Walen aanwezig.

(1) *Volksbelang*, 18 Juli 1914.
(2) Paul Fredericq, *Schets* (in *Vl. België sedert* 1830, III, 2e stuk), blz. 343.
(3) *Volksbelang*, 5 Maart 1910.
(4) *V.*, 23 Nov. 1912.
(5) *V.*, 7 Juni 1913.
(6) *V.* 2 Juli 1910.

Strijdmiddelen.

Geen partij kan er zich op beroemen, dat al haar leden steeds ontsnapten aan de verzoeking om den tegenstrever met minder deftige wapenen te treffen. Waar hun dagelijks Fransche cultuurbloemen naar het hoofd werden geslingerd als *hurluberlus, imbéciles, veaux rabiques, veaux bâtards du vieux lion, phénomènes de flamingâtisme*[1], beantwoordden soms Vlaamsche bladen die liefelijkheden met *zoollikkers van Frankrijk, muilezels, apen, bastaards* en andere complimentjes van even verfijnd allooi.

En wie zou durven zeggen dat het verweer der Vlaamschgezinden tégenover alle tegenstrevers altijd even ridderlijk verliep?

Maar stellig nam de Vlaamsche Beweging nooit *stelselmatig* haar toevlucht tot zulke middelen, terwijl zich voorname heeren uit de hoogere standen, en ook de toonaangevende Fransch-Belgische pers, er zich gedurig aan bezondigden.

Hadden de Flaminganten meer vertrouwen in de rechtvaardigheid van hun zaak, of in hun eigen overtuigingskracht?

Zooveel is zeker, dat hun werking zich bijna uitsluitend op het terrein der redeneering bewoog. Ze hoopten, door hun argumenten vooral de moeilijk te bewegen volksmassa aan hun kant te krijgen. Hun tegenstrevers deden dat ook soms wel, maar schijnen bovendien veel verwacht te hebben van allerlei uiterlijkheden, wat in den grond zeer onhandig was. Daartoe behoorden er overigens eenige, als vervolging, zedelijke (en godsdienstige) dwang en broodroof, die buiten het bereik lagen van de maatschappelijk en economisch machtelooze Vlaamschgezinden, zelfs al hadden ze die willen aanwenden.

'On sait que les flamingants ne reculent jamais devant l'exposé de leur thèse,' schreef de zeer anti-Vlaamsche heer

(1) *Volksbelang*, 15 Juli 1911.

Dumont-Wilden in Maart 1914[1]. Hij had er met volle recht kunnen bijvoegen: noch voor het bekendmaken van andermans thesis!

Wilde een Franschgezinde de zijne in een Flamingantenblad verdedigen, zonder daartoe wettelijk recht te hebben, zijn brief werd voluit opgenomen, en even breedvoerig werd hij weerlegd; dat gaf nu den briefschrijver een recht op antwoord, waarvoor evenmin werd teruggedeinsd; en zoo konden de Vlaamsche lezers over het *voor* en het *tegen* nadenken.

Om in de Franschtalige - vooral de Brusselsche - pers de andere klok te laten hooren, was er voor de Flaminganten weinig meer dan één kans: op de loer zijn naar artikels uit die bladen, waarin één of ander Flamingant *genoemd* werd, en dan recht op antwoord doen eischen. Dat heeft een kleine groep Gentsche Vlaamschgezinden dan ook een paar jaren met goed gevolg gedaan..... tot de verschalkte bladen lont roken en voorzichtiger werden met het vermelden van namen.

Tijdens den eersten strijd voor de Vlaamsche Hoogeschool, in 1910, zond Prof. J. Vercoullie eens aan de Gentsche *Flandre libérale* een brief, waarin hij zekere beweringen van zijn collega Prof. Van Wetter en anderen wilde bestrijden. Die brief werd niet opgenomen. Als reden werd opgegeven, dat hij afdoende weerlegd werd door een lange rede van Prof. Dauge, die wel opgenomen werd. Achtte de Redactie dat voor haar lezers genoeg? De ware reden was vermoedelijk dat de geweigerde brief bijzonder raak was. Daarop drukte het *Volksbelang* niet alleen den afgewezen brief, maar ook - en weken achtereen - Franschgezinde stukken van de heeren Dauge en Van Wetter, die het dan telkens besprak[2]. De lezers van het *Volksbelang* mochten

(1) *Volksbelang*, 14 Maart 1914.
(2) *Volksbelang*, 19 Nov. en 31 Dec. 1910, - Bovendien verspreidde de Vl. Hoogeschool-Commissie den brief van Prof. Vercoullie op 15.000 exemplaren te Gent alleen.

wel de twee klokken hooren, en ook de andere Vlaamschgezinde bladen wenschten niet beter.

De catholieke Flaminganten hadden even vele redenen tot klagen. *Hooger Leven* vertelde dat de Vlaamschgezinde voorstellen, door de meerderheid van het catholiek Congres van Mechelen (Juni 1911), tegen den wensch in van de kopstukken der partij aangenomen, uit de 'Handelingen' werden weggelaten, ofwel daarin verdraaid(1). Iets dergelijks gebeurde, volgens het *Handelsblad* van Antwerpen, met de wenschen ten voordeele van de Vlaamsche Hoogeschool, aangenomen op een congres van den 'Belgischen catholieken Volksbond' in hetzelfde jaar (1911) gehouden(2).

In zake Vlaamsche kwestie, was de struisvogelachtige leus der Fransch-Belgische pers, een paar uitzonderingen niet te na gesproken: de discussie in eigen kolommen ontwijken, en bovendien alles wat onaangenaam aandeed verzwijgen of desnoods misvormen. Tot het kinderachtige toe werd die methode doorgedreven.

In een schrijven aan onze Regeering noemt Carnegie België 'het land der Vlamingen, die spinnen en weven aan Engeland leerden, de bakermat der schoone kunsten, enz.'(3). De *Flandre libérale* deelt dien tekst mee: 'la Belgique, qui a appris à l'Angleterre, etc.' en laat kleingeestig 'le pays des Flamands' weg. Ze verzwijgt den *Vlaamschen Kunstdag* te Gent, in Augustus 1911, gevierd omdat daar de gedachte van de Vlaamsche Hoogeschool door de menigte donderend werd toegejuicht. De 'Ligue de l'Enseignement' richt te Brussel een reeks voordrachten over Vĺaamsche Letterkunde in; die worden in het Brusselsche stadhuis, onder bescherming van het gemeentebestuur, gehouden door P. Fredericq, Pol de Mont, Aug. Vermeylen, C. Huysmans, Maurits Sabbe, Aug. Michot

(1) *Volksbelang*, 10 Juni 1911.
(2) *V.* 11 Nov. 1911.
(3) *Beknopt Verslag* der Kamer, zitting van 23 Mei 1911.

en den Burgemeester, Karel Buls zelf. De geheele pers wordt uitgenoodigd: *geen enkel Fransch blad* zendt een medewerker en die Brusselsche kranten zwijgen eenparig, omdat het Vlaamsche voordrachten geldt.

Evenzoo verzwijgt de Franschtalige pers - met uitzondering van *XX*e *Siècle* en *Patriote* - het schitterend Vlaamsch muziekfeest, dat gedurende drie dagen duizenden toehoorders naar de wereldtentoonstelling van 1913 te Gent lokt. Hetzelfde lot treft, eenige dagen later, het drievoudig Vlaamsch wetenschappelijk Congres van Gent. Intusschen zijn er de Flaminganten niet bang voor, in al hun bladen het laatste Franschgezind Congres breedvoerig te bespreken(1).

Ingenieur Paul Lippens - een jaar later als vrijwilliger aan den IJzer gesneuveld - houdt te Gent, op 17 Februari 1914, een voordracht voor de *Société générale des Etudiants libéraux*(2). Uit haar verslag daarvan de *Flandre libérale* de onaangename dingen weg. Paul Lippens, echter, zendt een korten inhoud van zijn rede, waarin o.a. staat dat de Vlamingen wier moedertaal het Fransch is minder dan 2 % der bevolking uitmaken; dat de ontvoogding door middel van het Fransch op het volk geen vat heeft; dat in het dorp Moerbeke de Fransche bibliotheek 2 lezers telt, maar die van het Willems-Fonds iederen Zondag 50, 60 en soms 100 Vlaamsche boeken uitdeelt, enz. Deze terechtwijzing moest nu het blad wel opnemen, waardoor de poging tot verdonkeremaning des te scherper uitkwam(3). Een raadsel is het ons altijd gebleven, hoe de Franschgezinde pers niet zelf begreep dat al dat angstvallig verzwijgen, verminken of ontduiken van woorden en feiten, die dan toch dadelijk in alle Vlaamsche bladen te lezen stonden, een taktische misgreep was. Konden ze geen

(1) *Volksbelang*, 4 Octob. 1913.
(2) Den inhoud van die voordracht vindt men in het vlugschrift, in 1929 door Minister MAURITS LIPPENS onder den titel '*Voix d'Outre-Tombe*' uitgegeven, en dat wij blz. 19-20, hebben vermeld.
(3) *Volksbelang*, 21 Febr. 1914.

ALFONS SEVENS (in het gevangenkamp te Havelberg).

voorbeeld nemen aan de Vlaamschgezinde bladen, die niets noch niemand uit den weg liepen, maar alle gebeurtenissen van belang bespraken en iedereen te woord stonden?

Telkens een gewichtig wetsvoorstel aangaande het taalgebruik te berde kwam, richtten de Flaminganten talrijke meetings in. Niet alleen werd daar het woord verleend aan ieder die - ook in het Fransch - wenschte tegen te spreken, maar telkens noodigde de voorzitter uitdrukkelijk daartoe uit; ook de plakbrieven droegen gewoonlijk het bericht: 'tegenspraak gewenscht!'. Soms - niet dikwijls - maakte daar iemand gebruik van, en genoot dan ongehinderd volle aandacht.

Hielden de Franschgezinden een vergadering, dan was die doorgaans voor Vlaamschgezinde tegensprekers ontoegankelijk. Het waren krijgsraden voor het beramen van verdedigingsplannen, niet voor het vergelijken van *pro* en *contra* bestemd.

Op een dergelijke bijeenkomst van de Gentsche 'Vulgarisateurs' op 17 December 1912 gehouden, vroeg de heer Alf. Sevens beleefd: 'Mijnheer de Voorzitter, is het woord vrij?' Het antwoord dier grootnijveraars, advocaten, hoogleeraars en andere heeren uit de voorname wereld was een geroep van: 'En Français! à la porte!' - waarop de candidaat-tegenspreker antwoordde: 'Ik meende dat gij voor de vrijheid der talen waart!' Toen zei de voorzitter dat het woord niet vrij was en verklaarde de zitting gesloten, terwijl de heer Sevens en een ander heer, die protest had laten hooren, onzacht buiten geworpen en geslagen werden(1).

Bepaald oneerlijk - als ze niet aan onkunde te wijten waren - waren zekere lasterpraatjes die, uit Brussel vertrokken, spoedig de ronde der Franschtalige pers deden: 'Il faut donc aimer le flamand et les Flamands autant qu'il faut combattre, au nom de l'indépendance nationale, *les pangermanistes et les flamingants*' zei de

(1) Zie daarover *Volksbelang* van 21 Dec., 28 Dec. 1912 en 4 Jan. 1913.

Chronique[1]; later zou ze nog stouter beweren dat ‘les plus purs flamingants et les plus purs pangermanistes se trouvent, sur ce point (bedreiging der Belgische eenheid) *en aveu*’[2]. De Belgisch-Fransche letterkundige G. Rency ontzag zich niet in het Parijsche tijdschrift *Les Documents du Progrès* eerlijke landgenooten te bezwadderen: ‘Il est infiniment probable que le mouvement flamand est depuis ses origines soutenu, aidé, *arrosé en secret* par l'Allemagne’[3].

Ongeveer tezelfdertijd bracht de Franschschrijvende Belg George Eeckhoud, in het *Laatste Nieuws*, een openbare hulde aan de eerlijkheid der Vlaamsche Beweging en aan haar onbekrompen houding tegenover de Fransche cultuur. En de volbloed Franschman Rolland, voorzitter der Fransche Kamer van Koophandel te Brussel, verklaarde onomwonden dat er bij de Flaminganten noch van haat tegen Frankrijk, noch van pangermanisme spraak was[4].

Deze, en enkele andere eerlijke stemmen konden echter niet verhinderen dat vele leugenachtige berichten het Walenland en ook het Buitenland gingen ‘inlichten’. Zoo was het mogelijk dat in Maart 1913 een flink letterkundige als de Zwitser J. Grand-Carteret ons in de Aula van de Gentsche Hoogeschool kwam waarschuwen voor de Vlaamsche Beweging, omdat ze in Frankrijk werd beschouwd als ‘une machine de guerre’ door Duitschland tegen Frankrijk gericht[5]. Iemand uit de zaal vroeg hem hoe het dan wel kwam, dat er ten onzent geen ‘Amitiés allemandes’ waren als tegenhanger van de ‘Amitiés françaises;’ dat op de vergaderingen der Flaminganten nooit Duitsche overheidspersonen, en in hun knoopsgaten geen Duitsche

(1) *Volksbelang*, 5 Feb. 1910.
(2) *V.*, 29 Nov. 1913.
(3) *V.*, 23 Dec. 1911.
(4) *V.*, 1 Juli 191. - Zie ook de verklaring van ROLLAND in *de Vlaamsche Hoogeschool*, Juni 1911, blz. 9.
(5) *Volksbelang*, 8 Maart 1913.

ordelintjes te vinden waren, terwijl op de Franschgezinde congressen steeds Fransche ministers en parlementsleden optraden, en het Fransche lintjes regende op de bestrijders der Vlaamsche Beweging. De heer Grand-Carteret scheen verwonderd te vernemen dat Duitschland tegenover den Vlaamschen strijd de grootste onverschilligheid, en de ingeweken Duitschers niets dan baatzuchtige vijandschap aan den dag legden. Dat was nochtans natuurlijk genoeg.

De vele Duitschers die vóór den oorlog in onze groote en kleine steden woonden, waren er meestal als arme, werkzame en spaarzame klerken, winkeliers of taalleeraars en ingenieurs gekomen, en hadden zich zoo dicht mogelijk bij de groote brandkasten genesteld, in de hoop ook eens reden tot het bezit van een dergelijk meubel te hebben. Om daarin te slagen meenden zij te moeten leven onder, van en met de verfranschte groothandelaars en nijveraars, die, aan hun kant, onder, van, maar niet met het Vlaamsche volk leefden. Zoo komt het dat, nu nog, vele, soms invloedrijke families een Duitschen naam dragen en beslist Franschgezind zijn, omdat hun ingeweken voorvader spoedig was gewaar geworden, dat de Flaminganten zich ver van de brandkasten bewogen. Wat de Duitsche regeeringskringen betreft, die hadden zich nooit een oogenblik om de Vlaamsche Beweging bekreund. Dat zijn feiten die hier te lande ieder Flamingant kende en tot aan den oorlog onveranderd gekend heeft.

Er was ook officieele oneerlijkheid. Toen in 1910 de gemeentebesturen tot de tienjaarlijksche volkstelling overgingen, waren te Brussel de invullingskaarten derwijze opgesteld, dat onverwittigde Vlamingen nadien, zonder het te weten, voor Walen doorgingen. Overigens, bijna overal werden de antwoorden, tegen de wet in, op voorhand ingevuld, hetzij door een gemeentebeambte, hetzij door den politieagent die ze van huis tot huis ter invulling moest aanbieden. Zoo werden te Mechelen alle Vlamingen tweetalig gemaakt door een agent die aan een tegenstribbelaar zei: ‘wie soldaat is geweest, moet Fransch ken-

nen'[1]. Dergelijk knoeiwerk werd vastgesteld in alle Brusselsche voorsteden, en ook in allerlei groote en kleine steden[2].

In 1910 moest de toepassing van de wet Franck-Segers op het Middelbaar Onderwijs beginnen. Te Elsene, b.v., werd door personen van gezag op leerlingen en ouders drukking uitgeoefend om die te bewegen de Vlaamsche afdeeling leeg te laten. De *Gazette* kwam hun ter hulp door te schrijven dat de ouders er hoegenaamd geen belang bij hadden te verklaren dat zij het Vlaamsch machtig waren; dus, een openlijk aanzetten tot liegen[3]. Te Brussel was er een echte samenzwering tusschen gemeentebestuur, schoolbestuurders en Fransch-onkundige leeraars; men maakte de ouders wijs dat in het Vlaamsch Regime *alle* lessen in 't Vlaamsch zouden worden gegeven en daarom alle schoolboeken zouden moeten opnieuw gekocht worden[4]. Op vele andere plaatsen werden dergelijke pogingen tot ontzenuwen van de wet beproefd.

Gevallen van *rechtstreekschen* broodroof wegens Vlaamschgezindheid deden zich wel eens voor[5], maar toch zelden: de betrokkenen lieten het niet zoo ver komen; de zedelijke dwang, die er *wel* dikwijls was, volstond om ze voorzichtig of gedwee te maken; ze wisten wel dat een al te openbare Vlaamschgezindheid bij de machtige werkgevers of bij even verfranschte wereldlijke en vooral geestelijke overheden geen aanbeveling was.

De houding der geestelijkheid.

Onder alle Belgische bisschoppen bestond er maar één die Vlaamschgezind was: Mgr. Rutten, bisschop van Luik.

(1) *Volksbelang*, 31 Dec. 1910.
(2) *V.*, 28 Jan. 1911.
(3) *V.*, 19 Nov. 1910.
(4) *V.*, 3 Dec. 1910.
(5) *V.*, 12 Feb. 1910, 21 Maart 1914.

Op zijn synodale vergadering van 20 April 1910 sprak hij voor de Vlaamsche Beweging één der schoonste, roerendste en overtuigendste pleidooien uit, die ooit waren gehoord. Onder meer zeide hij dat, door de verfransching der leidende standen, het talrijkste gedeelte van het Vlaamsche volk *naar den geest onthoofd werd*[1]. De Fransche bladen der catholieke partij zwegen die rede dood; maar alle Vlaamsche bladen, ook de liberale, bespraken ze met vreugde en dankbaarheid. Het hoofdbestuur van het *Davidfonds* zorgde voor de verspreiding van de synodale rede in beide landstalen[2].

In de harten en geesten van vele ontwikkelde Catholieken, waaronder de meerderheid der lagere geestelijkheid, maakte overigens de Vlaamschgezinde gedachte snelle vorderingen. Maar vooralsnog vermochten hun ijver en de stem van Mgr. Rutten weinig of niets tegen de vijandschap van de verfranschte kerkvoogden, met den aartsbisschop, Mgr. Mercier, aan het hoofd. Mgr. Stillemans, bisschop van Gent, had zich zelfs onder de 'Vulgarisateurs' als lid laten opschrijven. Mgr. Waffelaert, bisschop van Brugge, vergetend dat er in Holland ook vele Catholieken woonden, zag in het Nederlandsch de taal der Hollandsche Protestanten en een gevaar voor het geloof.

Zoo hadden de catholieke Flaminganten van de meeste kerkelijke overheden niets te verwachten dan stelselmatige tegenkanting, miskenning, dwang en vervolging, en loodzwaar drukte langen tijd op hun vrijheidszin al dat misbruik van kerkelijke macht. Men zag Mgr. Mercier aan de Mechelsche Seminaristen verbieden de zittingen van een Catholiek Congres bij te wonen, omdat het vraagstuk van het Nederlandsch in het Onderwijs er moest ter tafel komen. Kort daarop, in September 1909, had te Brussel

(1) *V.*, 2 Juli 1910.

(2) *Rede van* Z.D.H. Mgr. RUTTEN, *bisschop van Luik, uitgesproken in de Synodale vergadering van zijn Bisdom den* 20 *April* 1910. *Fransch en Nederlandsch*. Uitgave van het Davidsfonds.

het XIII[e] Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Congres plaats. De afwezigheid van alle Leuvensche hoogleeraars - buiten G. Verriest - werd dan insgelijks aan een aartsbisschoppelijk verbod toegeschreven[(1)]. En niet zonder reden. Versche gebeurtenissen hadden de kerkelijke overheden genoeg misnoegd en verontrust om ze tot dergelijke maatregelen te bewegen.

In Mei 1909, ter gelegenheid van de Jubileumfeesten der Leuvensche Hoogeschool, die geheel op Fransche leest waren geschoeid, was de sinds lang toenemende gisting en verbittering der gemoederen uitgeloopen op een echte losbarsting van opstanderigheid bij Vlaamschgezinde professoren, oudleerlingen en leerlingen der Alma Mater. Vlaamsche studenten, ten getale van ongeveer 600, waren voorbij den Aartsbisschop en andere overheden gestapt, onder het roepen van ‘wij eischen een Vlaamsche Hoogeschool!’ en het zingen van ‘den Vlaamschen Leeuw’. Er waren ook straatgevechten geweest tusschen Franschgezinde en Vlaamschgezinde studenten[(2)]. Men vertelde dat de Rector Magnificus, Mgr. Hebbelynck, met den onderrector, Mgr. Coenraets, tot in de studentenlokalen der Tiensche straat moesten gaan om de verbolgen jonge Vlamingen tot bedaren te brengen.

De catholieke Oudhoogstudentenbond hield terzelfder gelegenheid een vergadering, waarop protest tegen de Franschgezinde houding der overheid afwisselde met het dreunend zingen van Vlaamsche strijdliederen. Lod. Dosfel hield er een schitterende redevoering die, onder beleefden vorm, een vinnige aanklacht was tegen de Hoogere Geestelijkheid en tevens een warm pleidooi voor de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool en de volledige verdubbeling der Leuvensche[(3)]. Als gevolg van al die ‘wanordelijkheden’ werd het Vlaamsch Studentenverbond -

(1) *Volksbelang*, 2 Oct. 1909.
(2) *V.*, 15 Mei 1909.
(3) Breedvoerig ontleed in *Volksbelang* van 5 Juni 1909.

alsook het Waalsche - door den Rector ontbonden verklaard (17 Mei 1909). In hun dadelijk daarop verschijnend gelegenheidsblad *Als 't Past* zeiden echter de studenten dat men hun Vlaamschen geest niet kon breken en dat ze den Oudhoogstudentenbond, waarmee de Rector hun verweet samen te gaan, niet zouden loslaten(1).

Niet lang nadien, bij de onthulling te Roeselare van het standbeeld van Albrecht Rodenbach op 14 Augustus 1909, bewezen de Leuvensche studenten zoo goed als hun woord te zijn. Terwijl de gouverneur van West-Vlaanderen, Baron Ruzette, een Vlaamsche redevoering aan het uitspreken was, verschenen zij in stoet, te midden van de menigte; zij waren voorafgegaan door hun in een rouwfloers gehulde vlag en riepen: 'Wij eischen een Vlaamsche Hoogeschool!' Na de onthulling hielden alle aanwezige studenten een protestmeeting, waarop Dr Van de Perre de wet Franck-Segers en de vraag der Vlaamsche Hoogeschool besprak; ten slotte riep hij, onder stormachtige toejuichingen, de studenten toe: 'Wij zijn een macht! Trekt uw rouwfloers van uw vlag en zet er den Blauwvoet op!' De vlag werd dan vóór het publiek gebracht en het floers afgetrokken, wat een nieuwe losbarsting van toejuichingen teweegbracht(2).

Daar de Leuvensche studeerende jeugd voortging haar Vlaamsch ideaal in haar blad *Ons Leven* te verdedigen, werd de hoofdopsteller, Ernest Claes, met uitsluiting gestraft; hij ging echter in beroep bij den Rectoralen Raad, die den maatregel introk; maar de onderrector liet hem weten dat hij als medewerker ontslag moest nemen *en als reden opgeven dat hij de artikels, tegen de geestelijkheid gericht, afkeurde*. Ernest Claes antwoordde niet te willen liegen en zijn kameraden niet te willen verlaten(3). De ouders van de studenten kregen een rectoralen brief om

(1) *Volksbelang*, 5 Juni 1909.
(2) *Volksbelang*, 28 Aug. 1909.
(3) *V.*, 30 April 1910.

hun te herinneren dat, bij besluit van den Rectoralen Raad van 14 Maart 1910, het medewerken aan *Ons Leven* op straf van uitsluiting verboden was[1]. Op den dag zelf van het verbod verzocht de Redactie haar medewerkers te volharden, *doch hun deknamen te veranderen*, hetgeen geschiedde. Maar *Ons Leven* bleef in den ban van Mgr. Mercier tot in Maart 1912. Nog erger werd *Ons Recht*, het orgaan der Christen Democraten, behandeld. Aan alle priesters van het bisdom werd door Mgr. Mercier, *op straf van doodzonde*, verboden dat oproerig blad te lezen, en dat verbod bleef twee jaren van kracht[2]. Onder uitzondering van het liberale *Journal de Bruges*, dat *Ons Recht* verdedigde, zweeg de geheele Fransch-Belgische pers over het geval; maar ook de Vlaamschgezinde catholieke pers, zelfs *Hooger Leven*, door Leuvensche hoogleeraars opgesteld, zweeg! Zij vreesde klaarblijkelijk op haar beurt door kerkelijke banbliksems te worden getroffen, wat, gelijk voor *Ons Recht*, dadelijk een ontzaglijk verlies aan abonnenten zou veroorzaakt hebben.

Hier werden dus Flaminganten en het Flamingantisme in den grond door middel van de biecht, door misbruik van het geloof, bevochten.

De liberale Flaminganten voelden wel sympathie voor de slachtoffers dier kerkelijke dwingelandij, maar lieten toch niet na meer dan eens den spot te drijven met de ‘gemuilbande leeuwen.’ Dat was onrechtvaardig! De waarheid is dat de catholieke Flaminganten, in de veel moeilijker omstandigheden waarin zij zich, door het feit zelf van hun geloof, bevonden, toch een taaie werkzaamheid, een volharding tegenover geweldige overmacht, en een moed in het gevaar aan den dag hebben gelegd, die den eerbied afdwingen, en die hen overigens, zooals wij nu weten, tot de zegepraal binnen hun partij hebben geleid; terwijl de liberale Flaminganten die zegepraal nog

(1) *V.*, 26 Maart 1910.
(2) *Volksbelang*, 29 Oct. 1910.

steeds moeten behalen op het oogenblik dat wij dit schrijven.

Als men bedenkt, dat de hoogere geestelijkheid ook op zuiver politiek gebied de leiding - en de leiders! - in handen heeft, kan men zich nog beter voorstellen met welke moeilijkheden de Flaminganten uit de catholieke partij te kampen hadden.

Franschgezinde organismen.

Wanneer de Vlaamsche Beweging eindelijk het bevechten waard was gebleken, en de vereenigde machten van den rijkdom, het officieel gezag, de hoogere kerkoverheid en de geheele Franschtalige pers daartoe niet voldoende schenen, zag men ook het nut van groepeeringen in.

Reeds in 1898 was te Gent gesticht geworden de ‘Société flamande pour la Vulgarisation de la Langue française;’ ze kreeg te Antwerpen en te Leuven zustervereenigingen, die niet erg schijnen gebloeid te hebben. De Gentsche, echter, was zeer bedrijvig, had haar maandelijksch ‘Bulletin’ en stichtte kostelooze Fransche leergangen die op zich zelf zeer nuttig waren en in steden en dorpen bijval genoten: welke Vlaming leert niet gaarne Fransch? Anti-Vlaamsche bijbedoelingen werden steeds geloochend; onze lezers en die van Paul Fredericq's *Schets* weten wat daarvan te denken.

In Augustus 1909 ontstond te Antwerpen de ‘Ligue pour la Liberté des Langues,’ waarvan de ziel advocaat Armand Spée was, en die door de Flaminganten spoedig tot ‘de drie Ellen’ werd omgedoopt. Het jaar 1910 zag te Brussel de geboorte van twee soortgelijke vereenigingen: de ‘Ligue nationale pour la Défense de la langue française’ met advocaat Sasserath als voorzitter en advocaat R. Engel als secretaris; en een nationaal Verbond van alle Franschgezinde kringen. Tijdens den strijd om de Vlaamsche Hoogeschool bestond ook de ‘Union pour la Défense

de la Langue française à l'Université de Gand' (Oct. 1910).

Andere groepeeringen waren rechtstreeks of onrechtstreeks aan den invloed van Frankrijk te danken: de 'Section de l'Alliance française' die reeds in 1891 was tot stand gebracht; de verschillende 'Amitiés françaises' die weldra te Brussel, Gent, Mechelen en andere, dungezaaide Vlaamsche steden als Hasselt en Ronse, benevens plaatsen uit het Walenland het licht zagen; en de Brabantsche afdeeling van de 'Fédération internationale pour l'Extension et la Culture de la Langue française;' deze hield haar eerste zitting te Brussel in Februari 1909 onder voorzitterschap van Prof. M. Wilmotte, en benoemde tot voorzitter Staatsminister Jules Lejeune.

Gezamenlijk of afzonderlijk richtten die vereenigingen congressen in, te Aarlen in 1908, te Brussel in 1910, te Bergen in 1911, te Leuven in 1912, te Gent in September 1913 en weer te Brussel in December 1913. Ze droegen telkens verschillende namen; maar, afgezien van toetreders uit Frankrijk, speelden nagenoeg dezelfde personen steeds de hoofdrol; het voornaamste doel was ook altijd de bestrijding van de veldwinnende Vlaamsche Beweging.

Met hetzelfde doel werd soms, hoewel niet dikwijls, anders gewerkt. B.v. op Zondag 2 April 1911 was er te Doornik een meeting tegen de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool; dien zelfden Zondag waren er ten voordeele van die hervorming tien meetingen in tien verschillende dorpen[1]. In April 1913 werd door de 'Ligue pour la défense etc.' te Brussel, en ook tegen de vervlaamsching der Gentsche Universiteit, een manifestatie ingericht, die slechts 500 betoogers telde; wegens het Waalsche zinnebeeld op zekere vlaggen werden zij door de samengestroomde Flaminganten op oorverdoovend en lachwekkend hanengekraai onthaald[2]. Het *Volksbelang* van 2 December 1912 meende dan ook, naar aanleiding

(1) *Volksbelang*, 8 April 1911.
(2) *V.*, 12 April 1913.

van het Fransch congres te Leuven, te mogen zeggen: ‘het blijkt alweer hoe gebrekkig onze tegenstrevers toegerust zijn om met eenige kans op succes de Vlaamsche Beweging te bestrijden. Ze hebben allerlei *ligue's, action's, amitié's* gesticht, die van tijd tot tijd vergaderingen houden; op die vergaderingen verschijnen altijd dezelfde mannen van 2^{en} of 3^{en} rang, die veel verontwaardiging, maar weinig werkzaamheid, veel grootspraak, maar weinig degelijkheid aan den dag leggen. Walen of Franschgezinde Vlamingen van eenig politiek of ander gezag schijnen zich, buiten een paar uitzonderingen, de verdediging der Fransche taal - althans waar zij door die heeren wordt ingericht - weinig aan te trekken.’

Inmenging van Frankrijk.

In zulke omstandigheden was het natuurlijk, dat de Franschgezinden behoefte aan steun gevoelden. Ze zochten dien bij Frankrijk, het vaderland van de cultuur en van de taal hunner keus.

Evenals de Vlaamschgezinden in Holland, zagen zij in Frankrijk een aangewezen vriend. Dat Vlamingen en Hollanders stamverwant, terwijl Franschen en verfranschte Vlamingen slechts taalverwant waren, en dan nog vrij kunstmatig, daarover kan men nog al licht heenstappen. Over het verschil van houding tusschen beide tegenstrevers, tegenover hun wederzijdschen bondgenoot, kan men dat minder.

De Flaminganten hielden er rekening mee, dat de flinke Hollandsche beschaving eerst na de XVIIe eeuw op eigen vlerken was gaan drijven, maar vóór dien tijd veel van haar levenskracht aan de Vlamingen had te danken gehad, zelfs tot in de eeuw van Vondel. Daarom vonden het de Vlaamschgezinden wel nuttig, op Holland als voorbeeld en als bewijsgrond te wijzen; maar *persoonlijk* voelden en gedroegen zij zich niet als minderjarigen tegenover een volwassene.

Ze verwachtten voor hun volk een zedelijken wederdienst, waarop zij meenden eenig recht te hebben, maar geen voogdij. Aanvechtingen om uit een Hollandsche hoogte op Vlaamsche onvolmaaktheid neer te zien, lieten zij zich nooit welgevallen; maar wezen soms op het feit dat vele Hollanders eenerzijds in Vlaamsch België nog al gaarne met slecht Fransch pronkten, en anderzijds juist *die* Vlamingen, welke de gemeenschappelijke taal verdedigden, meestal in den steek lieten, of ten hoogste op beleefde onverschilligheid onthaalden.

Hadden onze Franschgezinden - aan wie de Fransche cultuurmacht weinig of niets te danken had - de fiere houding der Flaminganten tegenover Holland kunnen of slechts willen evenaren, dan ware alles in orde geweest. Maar ze waren er ver van af. De uitsluitende verafgoding van alles wat maar Fransch was, waarin zij steeds opgingen, bleek uit hun bladen, die overigens te Brussel meer dan één overgewaaiden Franschman in hun redactie telden. Sommige zeer dubbelzinnige vriendschapsbetuigingen van Fransche zijde - dan maar liever de Hollandsche koelheid! - aanvaardden zij met kritieklooze onderdanigheid als blijken van edelmoedige bescherming. Zekere van hun woorden en vooral daden lieten aan platte vleierij niets te wenschen over. En heel dat vrijwillig en vernederend vazalschap verdiende den spot waarmee het gedurig door de Flaminganten gestriemd werd. Ter eere van de Franschtalige pers zij het gezeid, dat enkele van haar provinciale organen dat soms gewaar werden en flink opkwamen, zoowel tegen het gebrek aan waardigheid van hun Franschdolle vrienden, als tegen den aanmatigenden toon, dien men in Frankrijk dikwijls tegenover België aansloeg.

Jules Claretie had eens in *Le Figaro* welgemeenden lof gesproken over de Belgen, ‘ce grand petit peuple.’ Kort daarop (Maart 1909) luidde het commentaar van de *Chronique*:

> Oui! mais pour que le ‘petit peuple’ continue à grandir, il faut qu'il se défende contre la dépression germanique et *sache se resigner* à l'in-

> fluence française dans ce qu'elle a de beau, de grand et de généreux. Il n'y a pas de danger que nous nous francisions jamais avec excès.[1]

In Augustus 1910, op een prijsuitdeeling van de 'Vulgarisateurs', te Antwerpen, verklaarde de feestredenaar, Prof. Wilmotte, *in aanwezigheid van den Consul-generaal van Frankrijk*: 'alles wat wij aan cultuur hebben is te danken aan Frankrijk.' Die verklaring lokte in de stad van Rubens en Benoit hevig protest uit; maar ze was niet geheel misplaatst op een feest, waar men eerst de Marseillaise en dan de Brabançonne had gespeeld[2].

Waarschijnlijk zou ze de goedkeuring hebben weggedragen van den Franschman Maury, die in 1913 ergens schreef: 'l'intelligence belge demeure anxieuse d'un appui'. Zuur - en - zoete kaakslag dien de heer Dumont-Wilden als een vriendelijkheid dankbaar in de *Chronique* aanhaalde en er bij voegde:

> Cet appui, elle l'a à sa disposition dans les immenses ressources de l'intelligence française. Si elle y renonce, elle n'aura bientôt plus qu'une culture utilitaire et polyglotte, une culture d'hôtelier et de commisvoyageur.[3]

Men hoefde geen Flamingant te zijn om hierbij aan de verzen van Ledeganck te denken:

> Men zegt gij draagt haar juk als een geliefd sieraad,
> En deelt den schimplach zelfs waarmee ze uw landaard smaadt.

Dergelijke liflafferijen, waaraan zich ook soms overheidspersonen op officieele plechtigheden en banketten schuldig maakten, waren ten slotte maar woorden. Maar het bleef niet bij woorden. In 1909 gingen de *Amitiés Françaises* en soortgelijke vereenigingen over tot een daad. Men zou de zegepraal vieren, die in 1792 te Jemappes door de Franschen op de Oostenrijkers werd behaald, omdat die, volgens *Le Petit Bleu*, 'een der groote zegepralen is

(1) *Volksbelang*, 6 Maart 1909.
(2) *Volksbelang*, 6 Aug. 1910.
(3) *V.*, 5 Dec. 1913.

die de Fransche cultuur op het Germanisme behaald heeft.'[1] Maurice des Ombiaux schreef in *Le XX*e *Siècle*: 'A Jemappes je fêterai le génie de la France, notre patrie de langage et de culture, de cette France généreuse qui en 1830 nous assura la liberté *qu'elle nous avait promise à Jemappes*'[2]. Dat die mooie vrijheidsbelofte onze inlijving bij Frankrijk en een ondragelijk juk tot onmiddellijk gevolg had, raakte het gevoel van eigenwaarde dier heeren niet. Maar het *Nationnal Vlaamsch Verbond* zorgde in steden en dorpen voor een plakbrief waarop de 'weldaden' der Republiek tijdens den 'Franschen tijd' werden opgesomd. Alle Vlaamsche en verschillende Franschgezinde bladen keurden het plan af. Toch werd een 'Comité définitif' samengesteld uit de heeren Jules Destrée, Houzeau de Lehaye, Heupgen (Kamerleden), Leon Dommartin, Graaf Albert du Bois, Dumont-Wilden, George Garnir, Gérard Harry en anderen. En de viering ging door!

Om ze in September 1911 te kunnen herhalen, vroegen de inrichters bij verschillende gemeenteraden toelagen aan. Deze werden geweigerd te Brussel, Gent en Antwerpen. Luik had het advies gevraagd van de professoren H. Pirenne en E. Hubert, welke beiden die herdenking als onzinnig veroordeelden, evenals hun collega Prof. Chauvín, gemeenteraadslid; een paar dagen te voren had *La Meuse* het heele plan flink bekampt. Toch werd er 500 fr. toegestaan. (Zitting van 24 Juli 1911). Ditmaal huldigde men te Jemappes een bronzen gedenkteeken in; er waren daar o.m. vertegenwoordigd: de Gentsche en de Leuvensche 'Vulgarisateurs, de 'Drie Ellen' van Antwerpen, de Amitiés françaises' en eenige Waalsche vereenigingen. Er waren natuurlijk ook overheidspersonen van over de grens, waaronder generaal Langlois. Tot dezen had Graaf du Bois een open brief gericht, waarin o.m. te lezen stond: 'Gij, generaal, die een Franschen degen voert, spreek ons

(1) *Volksbelang*, 1 Mei 1909.
(2) *V.*, 16 Jan. 1909.

niet te Jemappes over onze onafhankelijkheid, verklaar niet dat de grens, die de vaneenscheuring onzer nationaliteit bekrachtigt, moet behouden worden. Wij, Walen, zijn zoo zuiver Fransch als welke andere Franschen van over de grens.....' De *Chronique*, die nu toch begon wat beschaamd te worden, protesteerde daar deftig tegen in haar nummer van 20 September 1911.

Wat zullen de talrijke Fransche lezers van den *Gil Blas*, waarin die walgelijke uitboezemingen verschenen, wel van het Belgisch gevoel van eigenwaarde gedacht hebben?(1).

En wat hadden ze in 1912 het recht te denken, toen in Frankrijk een nationale inschrijving tot aankoop van Fransche krijgsvliegtuigen werd geopend, en er te Brussel en elders in België, om daaraan mede te werken, inschrijvingslijsten in omloop werden gebracht en zelfs tooneelvertooningen en feesten ingericht door Belgen? De Antwerpsche Kring van aristocraten *Le Gardenia* schonk honderd frank, en er ontstond zelfs met hetzelfde doel een bijzondere vereeniging, 'les Français de Belgique,' waarvan, naast vele inwonende Franschen, ook Franschgezinden uit het Walenland, en uit Antwerpen, Gent en Brussel leden waren. *Le Nouveau Précurseur*, van Antwerpen, die nochtans ook Franschgezind was, maakte zich boos, en zeide dat niet te kunnen gelooven. 'Wij wel', antwoordde *het Volksbelang*: 'Als men een volk gedurig aanpreekt dat het niets beters kan doen dan eigen aard, taal en zeden te verloochenen om zich in uitsluitende aanbidding van Frankrijk te vergapen, dan zaait men.... wat nu gemaaid wordt.' In de *Flandre libérale* was Jean Bar ook niet malsch en vroeg: 'Ah! cà, sommes-nous tout-à-fait fous?' De Flaminganten konden met *het Volksbelang* daar gerust op antwoorden: 'Parlez pour vous!' of wel, beleefder: 'A qui la faute?'(2).

(1) Zie hierover *het Volksbelang* van 16 Jan., 3 April, 1 Mei, 29 Mei 1909, 15 Juli, 5 Augustus, 16 Sept. en 7 Oct. 1911.

(2) *Volksbelang*, 16 Maart, 23 Maart en 25 Mei 1912.

Zulke Belgische buitensporigheden moesten noodzakelijk tot Fransche buitensporigheden aanmoedigen en die bleven niet uit.

Fransche beleefdheden.

In 1910 werd het Conseil Municipal van Parijs plechtig en gulhartig door de gemeentebesturen van Brussel, Antwerpen en Gent ontvangen. Te Brussel meende waarschijnlijk de voorzitter van dien raad, de heer Bellau, zeer vriendelijk en zeer beleefd te zijn door in zijn officieele rede België 'un petit coin de France' te noemen[1]. In Januari 1911 was de beurt aan een medewerker aan het groote Parijsche blad *Le Matin*, die in België had gereisd, en in zijn blad bevindingen neerpende als de volgende:

> .... ce flamand est une sorte de patois germanique, de jargon barbare que méprisent les Allemands et même les Ho landais... Il est déjà inoui que des ministres gouvernant à Bruxelles, *c'est-à-dire dans un quartier de Paris*, se permettent de faire du patois flamand l'égal de la langue française....

Onze antiflamingantische *Bien Public* tikte den verwaanden Franschman duchtig op de vingeren. Maar was deze wel zoo schuldig? Wie lichtte hem in? En had niet, kort te voren, de deftige *Indépendance belge*, het Nederlandsch bestempeld als 'une langue qui n'a pas même de véritable vocabulaire scientifique?' En het waren voorzeker geen Flaminganten die zich gedurig aanstelden alsof België een hoekje van Frankrijk, en Brussel een wijk van Parijs was[2].

Een lid van het Parijsche Conseil Municipal, de heer Grébauval, die in 1913 op het Gentsch stadhuis was ont-

(1) *Volksbelang*, 1 Oct. 1910. - BERTHÉLEMY, deken van de *Ecole de Droit* te Parijs, noemde wel later in de *Académie royale de Belgique*, België, la province la plus aimée de France' (1925) (mededeeling van Prof. VERCOULLIE).

(2) *Volksbelang*, 7 Jan. 1911.

haald, schreef in een blad dat de Flaminganten de Duitschers tot de inpalming van België aanmoedigden. Het volgend incidentje leverde een natuurlijk commentaar op die bewering: *L'Opinion*, een blad uit Parijs, had nogal lomp en moedwillig den spot gedreven met den heer Em. Braun, den weinig Vlaamschgezinden burgemeester van Gent, die echter, om zijn persoonlijke waarde en zijn beminnelijk karakter, door vriend en tegenstrever geacht werd. De *Flandre libérale* kloeg terecht over 'la persistance que nos amis de France mettent à nous ridiculiser' en merkte daarbij op 'que jamais, outre-Rhin, un journal ne parle ainsi de nous et de ceux qui sont nos mandataires.'(1)

Natuurlijk niet! De Duitschers werden ten onzent door niemand gevleid, laat staan bewierookt. Nog minder zou hun inmenging in onze zaken geduld, en nog veel minder hun geld zijn aanvaard geworden, hadden zij er aan gedacht het aan te bieden(2). Maar men zag de *Société française de Bienfaisance* te Antwerpen een bekende school, stichting der Vulgarisateurs, ter hulp komen door uit haar kas een tekort van 10.000 fr. te dekken(3). De heer Crozier, Fransch consul-generaal, was ijverig en openlijk werkzaam ten voordeele van allerlei Franschgezinde instellingen(4). In 1911 werd hij eerelid van de 'Union des Elèves et anciens Elèves de l'Institut de Gand' (het vroeger 'Institut Rachez' door de Gentsche Vulgarisateurs gesticht)(5). In October 1912 vernam men door de *Chronique* dat voor de prijsuitdeeling van de leergangen der Antwerpsche Vulgarisateurs 'la maison Hachette, de Paris, envoie, à titre gracieux, les meilleurs ouvrages de lecture'.

Die tragi-comische wisselwerking van Franskiljonsche

(1) *V.*, 17 Mei 1913.
(2) Het tijdschrift *Germania*, door den lateren activist HALLER VON ZIEGESAR gesticht, werd terecht of ten onrechte *verdacht* Duitsche toelagen te ontvangen. Het leefde dan ook niet lang (1998-1905). Het werd eigenlijk door het wantrouwen der Vlaamschgezinden gedood.
(3) *Volksbelang*, 23 Januari 1909.
(4) *V.*, 6 Maart 1909.
(5) *V.*, 5 Aug. 1911.

aanbidding en Fransche driestheid bereikte echter haar toppunt in 1913, tijdens de wereldtentoonstelling te Gent - en terwijl de strijd om de Gentsche Hoogeschool nog volop aan den gang was.

De Fransche roes van 1913.

Op 20 December 1912 stelde de heer Augagneur, in de Fransche Kamer, vóór, het krediet van 80.000 frank voor de Gentsche Tentoonstelling van de begrooting te schrappen, wegens den veldtocht tot vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool. Daarop antwoordde de heer Fernand David, Minister van Handel en Nijverheid met de volgende rede[1].

> La Chambre *sait pour quelles raisons* le Gouvernement français et le Parlement ont donné leur adhésion à la participation de la France à, l'exposition internationale de Gand.
> *Nous avons été appelés à Gand* par une organisation belge très puissante. Le Comité exécutif a à sa tête M. Cooreman, qui fut président de la Chambre des représentants belge.
> *La ville de Gand* sollicitait *particulièrement* la participation française *parce que nous étions là sur un terrain où notre influence à l'extérieur est tout particulièrement mise en cause*.
> La Chambre sait quelles sont *les tendances diverses qui se disputent en Belgique* une importance prédominante. Il y a à Gand une université de langue française. Tout récemment on a tenté de remplacer certains professeurs par des professeurs d'une autre langue.[2] La *ville toute entière, le monde intellectuel régional tout entier* ont protesté avec une énergie qui a donné les meilleurs résultats; car à l'heure actuelle l'université reste française et on a bon espoir qu'elle le demeurera. (*Très-bien ! très bien! à gauche*).
> La participation de la France apparaissait donc *à nos voisins et amis de la Belgique* comme *autre chose* qu'une manifestation commerciale: *comme une démonstration très nette de la part de ce pays*[3] de conserver

(1) Volgens het *Journal officiel de la République française*, bijblad, *Chambre des Députés*, 2e séance du 20 déc. 1912, blz. 3374 en 3375. - Overgedrukt in *Volksbelang*, 4 Januari 1913. - Cursiveering van ons.
(2) Daar was natuurlijk niets van. Zoo nauwkeurig ingelicht was de Fransche Regeering!
(3) Hier moet iets als ‘de son désir’ weggevallen zijn; anders zou dat ministerieel Fransch veel hebben van het Beulemans-Fransch onzer Franschgezinden.

> en toute liberté ses tendances antérieures, de rester un pays neutre qui ne soit inféodé à aucune autre nation. (*Très bien ! très-bien!*).
> En ce qui concerne l'instruction publique, nous avons décidé de créer *surtout*, avec une grande salle de conférences, *toute une organisation de vulgarisation de la langue et de la pensée française*, où nous appellerons les maîtres de notre éloquence nationale, ceux qui sont l'orgueil de notre pays.
> Nous sommes convaincus *qu'ainsi comprise, organisée, présentée*, l'exposition de Gand répondra *aux espoirs* que le parlement a le droit de mettre en elle. (*Applaudissements*).
> La Chambre connaît maintenant *la pensée du Gouvernement*. J'ai la conviction qu'elle voudra le suivre. (*Nouveaux applaudissements*).

Op die onbetamelijke, maar ook ondubbelzinnige verklaringen volgde een kort incident, dat aan het reeds rijk gekleurde beeld een beteekenisvollen toets bijvoegt:

> *M. le Président*. La parole est à M. Peyroux.
> M. *Peyroux*. Je m'associe très volontiers au vote du crédit pour notre participation coloniale à l'exposition de Gand; mais je voudrais être sûr qu'il ne nous sera pas présenté, après, *un projet de loi nous demandant un contingent de croix de la légion d'honneur à l'occasion de cette exposition, comme il arrive trop souvent*.
> M. *Ballande*. Le voilà, le gaspillage.
> M. *Peyroux*. Ces croix, en effet, sont détournées de leur véritable destination. Elles ne vont pas aux exposants, *mais à ceux qui ont servi d'intermédiaires*, ce qui est à la fois inadmissible et fort fâcheux.
> M. *Jules Delahaye*. Avez-vous un engagement, M. le Ministre? J'entends parler d'engagement moral. *Si c'est pour donner des décorations*, il n'est pas moral; *il est immoral*. (*Bruit*).

Over die vermakelijke zaak der decoraties antwoordde de Minister geen enkel woord, en ten slotte werd het krediet met 380 stemmen tegen 195 aangenomen.

Door een kort Havas-bericht - dat echter van het lintjes-incident geen gewag maakte! - vernamen alle Fransch-Belgische bladen wat de Fransche regeering, bij monde van Minister David, verklaard had in het schild te voeren. Ze verzwegen dat telegram volkomen, of namen

het zonder commentaar op, of maakten het door inkorting of verminking zoo onschadelijk mogelijk. Als later door de Vlaamsche Pers, ook het lintjes-incident bekend geraakte, was daarover het Franschgezind zwijgen welsprekend en indrukwekkend eenparig. Wat echter de voorafgaande ministerieele rede betreft, waren er een paar uitzonderingen. De *Chronique* riep op 28 December 1912 uit: 'Voilà, n'est-il pas vrai, un langage sensé et un noble langage!' Ze nam zelfs den heer David in bescherming tegen den *Bien Public*, die daags te voren geschreven had: 'La France montre bien qu'elle considère notre pays comme pays conquis. Quiconque n'a pas une âme de laquais ne supportera pas cette tutelle.'(1)

Maar alleen de Vlaamsche bladen namen *en* ministerieele rede, *en* lintjes-incident op, zooals die door het *Volksbelang* het eerst waren bekend gemaakt. Geen enkel Franschtalig blad dorst dat doen. Misschien uit louter verlegenheid, misschien ook omdat, naar hun oordeel, de ondiplomatische woorden van den heer David de belangen van onze Tentoonstelling al genoeg in het gedrang hadden gebracht, zonder nog meer ruchtbaarheid te krijgen. Men hoopte immers ook op de deelneming van andere landen dan Frankrijk, en de *Kölnische Zeitung* van 8 Januari 1913 had gesproken van een 'ongehoorde inmenging.'

Als de heer C. Huysmans in de Kamer vroeg of het waar was, dat Frankrijk zoo goed als officieel was uitgenoodigd om hier de Vlaamsche Beweging te komen bekampen, verschanste zich de bevoegde Minister achter twee ontkennende brieven: één van den heer Cooreman, voorzitter van het Bestuur der Tentoonstelling, die uitdrukkelijk alle schuld loochende, en een minder uitdrukkelijk schrijven van het Gentsch Gemeentebestuur, waarin werd gezegd dat Frankrijk, evenals andere landen, met het gewone doel van alle tentoonstellingen was uitgenoodigd door de stad Gent, en dat 'son rôle s'est borné à celà'(2).

(1) *Volksbelang*, 4 Januari 1913.
(2) Beide brieven staan in de *Flandre libérale* van 13 Maart 1913, blz. 1.

Maar indien noch het Bestuur der Tentoonstelling, noch het Gemeentebestuur Frankrijk had uitgenoodigd om zich met onzen taalstrijd te bemoeien, *wi?* had het dan gedaan? Zeker geen Flaminganten! En den kinderlijk openhartigen Minister David van leugen verdenken kon niemand[1].

Alsof de bedoelingen der Fransche regeering nog niet duidelijk genoeg waren, meende, in Maart 1913 te Nancy, de heer Ch. Legrand, voorzitter der Fransche Afdeeling van de Tentoonstelling, zijn landgenooten nog eens hun plicht op het hart te moeten drukken:

> A côté d'amitiés françaises-presque séculaires, *vous aurez à lutter contre un élément* qui ne tend à rien moins qu'à repousser les produits français, les moeurs françaises, l'esprit français et *jusqu'à la langue française elle-même*. Pour les défendre, *vous entamerez le bon combat* et dans cet effort patriotique je suis sûr que vous aurez *l'appui de cet éminent compatriote qui vient d'être appelć à la haute magistrature du pays*.[2]

Dit alles werd natuurlijk door de Vlaamschgezinde pers, onder triomfantelijken spot, zorgvuldig geboekt. Ook voor de officieele inrichters der wereldtentoonstelling had het gebeurde, als vingerwijzing, zijn nut kunnen hebben. Op hun hoede gebracht, hadden ze tegenover Frankrijk een voorzichtige en waardige houding kunnen aannemen. Ze deden echter net het tegenovergestelde. Door hun overdreven vrees om Frankrijk te mishagen daartoe voorbestemd, lieten zij zich bedwelmen door den rijkdom en den smaakvollen zwier der schitterende Fransche afdeeling, die ontegensprekelijk op de Tentoonstelling alle andere landen in de schaduw stelde. Hun oordeel wankelde zichtbaar, als door vele en goede champagne beneveld en aangehitst; en die Fransche roes duurde ongeveer twee jaar!

Lang vóór de opening der Tentoonstelling, en later, toen ze reeds haar bezoekers ontving, zonden allerlei Vlaamsche vereenigingen vertoogschriften aan alle betrokken over-

(1) *Volksbelang*, 15 Maart 1913.
(2) Bedoeld werd de nieuwe voorzitter der Republiek, de heer Poincarré.

heden, om te vragen dat Nederlandsch en Fransch op gelijken voet zouden behandeld, en inzonderheid, dat de wet van 1878 over de bestuurstaal zou nageleefd worden. Soms werden die brieven beleefd en goedkeurend (zooals door den Koning), meestal ontwijkend en dikwijls in 't geheel niet beantwoord. Als ook de belofte van algemeene tweetaligheid, door het Vlaamsch Handelsverbond gevraagd en in September 1911 schriftelijk afgelegd, evenmin in acht werd genomen, werd op 25 Februari 1912, op initiatief van dat Verbond, een ‘Vlaamsch Comiteit voor de Tentoonstelling van Gent’ gesticht, waartoe de meeste Vlaamsche kringen uit alle partijen toetraden. Schriftelijke of persoonlijke pogingen van dit Comiteit om met het Algemeen Bestuur der Tentoonstelling in onderhandeling te geraken, werden eerst onder allerlei voorwendselen ontweken of afgewezen, en zes achtereenvolgende brieven tot hoofdminister de Broqueville bleven zonder antwoord. Maar dan gingen de Vlaamschgezinden, volgens hun gewoonte bij het publiek in beroep. Ze richtten in allerlei groote en kleine plaatsen talrijke protestmeetingen in, en het begon in de kantoren der Tentoonstelling ultimatums te regenen van kringen, instellingen en congressen die dreigden aan de Expositie geen deel te nemen en iedereen tot onthouding aan te zetten, tenzij de Nederlandsche taal tot haar recht kwam.

Dan kwam het eindelijk, op 19 October 1912, tot een bijeenkomst van de bestuurders der Expositie, de heeren Cooreman (die voorzat), Em. Braun, C. De Bast, J. Casier, E. Coppieters, Albert en Ferdinand Feyerick, Fern. De Smet, en L. Van Hollebeke, met de afgevaardigden van het Vlaamsch Comiteit: Leo Meert, E. De Beukelaer, Nic. Orlay, L. Van Coppenolle, Fl. Peeters, J. Verstraeten, C. Henny, Prof. J. Vercoullie en F.J. Janssens.

Er werd een plechtige en schriftelijke overeenkomst gesloten en onderteekend door de heeren E. Braun en Cooreman eenerzijds en door Leo Meert anderzijds; bij dat stuk werd alles toegestaan wat het Vlaamsch Comiteit vroeg.

In den beginne hield men hier en daar woord. Maar weldra was het weer het oude lied. Alle mogelijke omzendbrieven, berichten voor de pers, uitnoodigingsbrieven of kaarten waren negenmaal op tien uitsluitend Fransch, evenals de opschriften binnen en buiten de tentoonstellingsgebouwen. Ergens op een electrischen kabel stond: *Danger de Mort*, zonder meer. Voor Fransche tooneelopvoeringen had de Gemeenteraad 80.000 fr. over, voor Vlaamsche, niets. Het Beheer der Expositie had zich er toe verbonden, een gelijk getal Fransche en Vlaamsche voordrachten in te richten; het leeuwenaandeel bleef aan de Fransche, die alle toelagen en alle eerbewijzen genoten. Als een bijzondere Hollandsche Commissie dergelijke voordrachten wilde laten houden, dwarsboomde haar het Beheer op alle manier, was een tijdlang noch schriftelijk, noch persoonlijk, noch telephonisch te bereiken, en weigerde elke toelage, zoodat de Hollanders zelf de kosten moesten dragen. Het speciaal bestuur van Groep XXII *(Congressen en Voordrachten)* weigerde de Hollandsche redenaars officieel te ontvangen, wat voor de Fransche de regel was.

De maat geraakt vol.

De heer Em. Mathieu, bestuurder van het Gentsche Conservatorium, hoewel geen Flamingant, ondernam met geestdrift het aangrijpend oratorio van Benoit, *De Schelde*, in de Tentoonstelling op te voeren, met behulp van zangvereenigingen en van eenige befaamde solisten. Dat was lang op voorhand aangekondigd. Maar toen hij de groote feestzaal daarvoor ging aanvragen, was die voor een ‘fête équestre’ besproken. De paarden gingen vóór, de muziek moest zich met de kleine feestzaal tevreden stellen. Op den dag van het feest, bleek het, dat het Bestuur noch tijd, noch werklieden, noch geld had overgehad om een behoorlijk podium te laten optimmeren. De heer Mathieu liep

persoonlijk naar twee brouwerijen om tonnen, en bij een kennis om planken te vragen; *'s namiddags* hebben de zangers met eigen handen tonnen en planken op hun plaats gebracht, *om 's avonds* daarop te kunnen zingen. Dan wilden de beheerders de muzikanten beletten naar de feestzaal te gaan, indien ze niet den gewonen toegansprijs tot de tentoonstelling betaalden. Eerst na veel geloop en aandringen werd, op het laatst oogenblik, van dien moedwilligen maatregel afgezien. Al die kleingeestige en beschamende dwarsboomerij kon echter niet verhinderen dat de uitvoering een ware triomf was. In de bomvolle zaal hadden velen geen zitplaats gevonden en een menigte anderen konden niet eens binnen, zoodat later voor een tweede uitvoering gezorgd werd.

Maar eerst vond het Bestuur der Tentoonstelling middel om nog een ergeren Franschdollen flater te begaan.

Op 22 Juni bracht de Koning met de twee jonge Prinsen een officieel bezoek aan de Tentoonstelling. Te dier gelegenheid werd een gala-concert ingericht. Het had plaats in de groote zaal, die voor Benoit's *Schelde* was geweigerd; door de zorgen, niet van het Belgisch bestuur, zooals het hoorde, maar van de Fransche Afdeeling, en de inrichting was door deze toevertrouwd, niet aan onderdanen van onzen Koning, maar aan de Redactie van het Parijsche tijdschrift *Comoedia*. Ook waren alle muzikanten en zangers Franschen, uitgenomen de beroemde Belgische baryton Noté, aan de Parijsche Opera verbonden; en op het programma kwam een groote meerderheid van Fransche stukken en geen enkel Belgische werk vóór.

Natuurlijk niet! Twee dagen later wist men nauwkeurig waarom. In haar nummer van 24 Juni 1913 noemde *Comoedia* onbewimpeld dat concert ‘une vraie manifestation française’, en voegde er bij dat ‘les princes de la maison royale de Belgique’ aanwezig waren geweest. Het concert begon echter te 9 uur en de Koning en de Prinsen waren te 6 ½ naar Brussel terugvertrokken, wat moeilijk aan een toeval kon toegeschreven worden; maar die naïef ver-

waande Franschen hadden dus de aanwezigheid van de Koninklijke Familie op hun zoo kiesche 'manifestation' wel degelijk verwacht.

Na de rede van Minister David, na die van den heer Legrand, na al de tergerijen van de moedwillige beheerders en hun zwerm Franskiljonsche kantoorbedienden, na den hoon aan onze eigen Kunst in den persoon van Benoit, kwam nu die nieuwe miskenning van ons land, gepaard met een grove beleediging onzen Vorst en onze Prinsen aangedaan: de maat was vol.

Pas toen het 3e nummer van het programma afgeloopen, en aleer het volgende begonnen was - dus, zoo beleefd mogelijk - stond een groep jonge Flaminganten op en begon *den Vlaamschen Leeuw* te zingen. Dadelijk na de eerste verrassing weerklonken kreten van 'A la porte! Voyous! Crapules!' Aanwezigen, geholpen door de bewakers en de honden die zij bij hun nachtronden gebruikten, vielen de uitvoerders van het onvoorziene nummer hardhandig en scherptandig aan en dreven ze buiten..... alwaar zij nu in stoet en al zingend de geheele Tentoonstellingstuinen doortrokken.

De Fransch-Belgische pers kookte natuurlijk over van verontwaardiging over dat schandaal, maar zag de grofheid van *Comoedia* en van de Fransche afdeeling door de vingeren. De Vlaamsche pers keurde beide soorten van onbetamelijkheid af, maar vond tevens dat, na de maandenlange en ongehoorde uitdaging der Franschgezinden en de onbewimpelde driestheid van onze Fransche gasten, die zich hier al te volledig 'dans un quartier de Paris' waanden, een ietwat rumoerig protest was noodig geworden om hun de oogen te openen; *het Volksbelang* vond dat '10 minuten onbeleefdheid' voor zulk een nuttige operatie niet te duur betaald was.

En vele oogen gingen dan ook open! Een Franschgezinde briefwisselaar laakte in *l'Officiel artistique et théatral* (van 23 Juni 1913) de baldadigheid der jonge Flaminganten maar ook de geheele dwaze houding van het Expositie-

bestuur tegenover de Vlaamsche Kunst. *Le Journal d'Anvers* (n° 15 van 1913) duidde aan wat op een Luiksche tentoonstelling in een soortgelijk geval zou gebeurd zijn:

> Ces Liégeois n'auraient pas seulement protesté, mais auraient mis le fcu à la Leite. Les journaux d'expression française auraient-ils alors aussi écrit des tartines entières pour prouver que ces Liégeois sont des énerg mènes, des bandits, de la canaille, etc.? Je cesse, *car je me sens devenir flamingant malgré moi*.(1)

Dat laatste zinnetje laat vermoeden dat de Fransche roes ten slotte aan de Flaminganten geen kwaad had berokkend. In elk geval bleek hij onmachtig tegen de inrichtingscommissie van de 'Driedaagsche Vlaamsche Kunstplechtigheid,' waarin niets dan Flaminganten zetelden, die wel door eigen middelen moesten werken. De groote zaal kon men nu niet meer weigeren. Maar men stak nog eens allerlei bureaucratische stokken en stokjes in het wie(2); daaronder was wel het ergst: eerst geldelijke hulp beloven, dan er op laten wachten, en ten slotte niets geven, terwijl de Fransche Sechiari-concerten tot dusver 70.000 frank hadden gekost. Alles te vergeefs! Op 19, 20 en 21 September was de groote zaal telkens vol, en de tweede uitvoering van *de Schelde* vooral wekte een onvergetelijke geestdrift.

Toen de zegevierende inrichters op 15 Maart 1914 hun rekeningen voorlegden, bleek dat er, na betaalde kosten, nog een batig saldo van 2539,62 fr. overbleef.

De balans van de wereldtentoonstelling wees echter in Mei 1914 een tekort aan van vier millioen. Een der beheerders, de heer Coppieters, en de Fransche bladen weten dat natuurlijk aan de Flaminganten en aan 'la question des langues, qui provoqua un boycottage de la part du pays wallon'. Maar velen dachten anders! Een financieblad als '*L'Economiste belge*' zei: 'il y a eu, d'autre part, certaines fautes d'organisation, *des petitesses aussi, notamment*

(1) Aangehaald door *het Volksbelang*, 19 Juli 1913.
(2) Omstandig verslag daarover in *den Witten Kaproen* van Oct. 1913.

lorsqu'il s'est agi de mettre en relief l'art musical flamand.'[1]

Aldus de ontnuchtering na den Franschen roes van 1913.

De geestestoestand in het Walenland.

Was in Vlaamsch België de openbare meening moeilijk voor of tegen de Vlaamsche Beweging warm te maken, in Wallonië was dat nog moeilijker.

De Walen voelden zich niet bedreigd en bekreunden zich noch om de taalkwestie - die moesten de Vlamingen maar onder malkaar uitvechten! - noch om het Nederlandsch, dat zij doorgaans met tegenzin en gebrekkig leerden, omdat ze meenden er geen gebruik voor te hebben.

Men vertelde hun overigens in de Brusselsche bladen en elders dat de meeste Vlamingen elk zijn tongval spraken - wat waar was - en het School-Nederlandsch niet verstonden - wat onwaar was. Vandaar dat vele Walen het Nederlandsch, tot in de Kamers toe, of met de Waalsche tongvallen, of vagelijk met 'het Waalsch' gelijkstelden, alsof er een Waalsche taal bestond. Op een banket van Belgisch-Fransche letterkundigen (November 1913) antwoordde nochtans de heer Destrée op een uitnoodiging om een toast in het Waalsch van Marcinelle uit te spreken, dat hij liever Fransch sprak, omdat anders de vrienden uit Luik, Namen en Doornik hem niet zouden verstaan. De Walen lazen dat ook wel in hun blad, maar dachten niet verder na, omdat de geheele zaak hen onverschillig liet, en bleven onwetend. Door die onwetendheid kon het gebeuren dat, na een congres van den *Catholieken Belgischen Volksbond*, 'l'Union,' een weekblad van Dinant-Philippeville, in zijn nummer van 5 October 1913 met koddigen ernst uitriep:

> Qui done a eu la malencontreuse idée de parler encore de la langue véhiculaire, de la nécessité d'enseigner en flamand dans les Flandres,

(1) N^r^ van 9 Nov. 1913.

> comme si celà n'était pas naturel, nécessaire! *Allez donc penser qu'on puisse donner l'instruction aux enfants flamands en se servant de la langue française*! Ces exaltés flamingants voient partout un danger chimérique, ils en deviennent vraiment ridicules.

Aldus bewees die brave dagbladschrijver, zonder het te weten, door zijn ongelooflijken onzin, dat het onderwijsstelsel, in Vlaanderen toegepast, letterlijk gesproken, *en* ongelooflijk *en* onzin was.

Ook heeft meer dan één Flamingant ondervonden dat, wanneer men een Waal tot een gesprek over den taalstrijd kon brengen, hij eerst weinig op de hoogte en dus te goeder trouw weerbarstig bleek, maar eens ingelicht, verwonderd opkeek en zich dan voor de Vlaamschgezinde redeneering toegankelijker toonde dan onze verstokte Franschgezinde Vlamingen. Die redelijkheid had overigens haar oorzaak: de Franskiljon voelde zich in zijn belangen aangetast, de Waal niet.

Maar evenals de Vlaamschgezinde gelederen hier en daar een heethoofd telden, die onder algemeen schokschouderen van de andere Flaminganten aan de Walen den oorlog verklaarde, zoo was er ook in Wallonië een minderheidsgroep, die zeer luidruchtig de krijgstrompet stak tegen alles wat Vlaamschgezind of slechts Vlaamsch was. Dat waren meestal slachtoffers van de taktiek der Vlaamsche Franschgezinden en vooral der Brusselsche pers; dezen maakten hun wijs dat het Flamingantisme voor Wallonië een gevaar was, omdat het onze taal aan de Walen wilde opdringen en omdat het met clericalisme gelijk stond; die ‘inlichters’ legden dan de aldus ontstoken Waalsche verbittering ten laste van de Flaminganten, en spraken van een naderenden opstand tegen de Belgische eenheid. De millioenen onverschillige Walen dachten daar niet eens aan.

Intusschen werden door die *would be*-martelaars uit het Walenland soms verbluffende dingen geloofd en verkondigd.

In Juli 1912, op een soort van krijgsraad van eenige Wallonisanten, te Namen gehouden, werd door den heer Buisset zonder glimlachen voorspeld dat de Vlaamsche

Beweging, vooraleer twintig jaar zouden verloopen zijn, tot leus zou hebben: In België Vlaamsch! Op enkele hooggeplaatste Walen werkte die vrees voor den Vlaming aanstekelijk. Op het gewoon vaderlandsch feest van 21 Juli had het Antwerpsch gemeentebestuur in 1911 verscheidene gemeenteoverheden van groote steden uitgenoodigd. De heer Lescarts, burgemeester van Bergen, bekende te hebben gevreesd in een vijandig midden te belanden en was verwonderd en opgetogen over de hartelijke ontvangst die hem en al zijn Waalsche collega's te beurt viel. Hij verklaarde dat de Walen voortaan van hun vooroordeelen tegen de Vlámingen moesten afzien(1).

De heer Fulgence Masson, volksvertegenwoordiger van Bergen, dorst, op het Liberaal Congres van April 1909 te Mechelen, hulde brengen aan de rechtvaardigheid der Vlaamsche Beweging en aan haar noodwendigheid uit liberaal oogpunt. Dadelijk moest hij op de muren van zijn eigen stad een plakbrief der *Ligue Wallonne* lezen, waaruit de volgende aanhaling volstaat om de kennis van zaken, de logica en den geheelen gemoedstoestand der strijdende Wallonisanten naar waarde te schatten:

> Montois! vous vous refuserez, comme tous les Wallons, à subir le régime sous lequel ployent, sans y être résignés, les Alsaciens-Lorrains et les Polonais. Vous n'oublierez pas que la prospérité du pays est due, en grande partie, à l'unité nationale réalisée par la langue française, qui, d'autre part, facilite nos relations avec l'étranger. Vous proclamerez *qu'il n'y a pas d'égalité entre la langue française, langue mondiale, et les idiomes flamands, et le néerlandais*!
> Montois! Souffrirez-vous jamais qu'on vous astreigne à connaître *le patois* flamand? Le sang de vos pères ne se révolte-t-il pas en vous à cette seule pensée?
> Non, Montois! Vous boucherez vos oreilles aux lâches conseils de M. Fulgence Masson! Vous défendrez la population de vos écoles contre les exigences absurdes des flamingants! Vous défendrez les employés wallons de l'État *traités en Belges de deuxième catégorie, traqués et dépossédés* au profit des Flamands.()

(1) *Volksbelang*, 29 Juli 1911.
() *Volksbelang*, 17 April 1909.

De heer Masson verdedigde zich duchtig in zijn eigen blad *la Province*. Moest men, zeide hij onder meer, de Walen op taalgebied willen behandelen zooals de Vlamingen het nog worden, 'cela ne durerait pas vingt-quatre heures. Les Flamands ont subi ce régime pendant cinquante ans!'

Dat hij dat kon doen, en later nog herhaaldelijk op allerlei vergaderingen de Vlaamsche taalrechten kon verdedigen, en toch telkens weer door zijn kiezers naar de Kamer werd teruggezonden, toont aan hoe gering de invloed was, waarover de Wallonisanten beschikten. De socialistische vertegenwoordiger Demblon, en nog andere Waalsche mandatarissen, om soortgelijke redenen voor verraders uitgemaakt, werden even geregeld door hun partij herkozen.

Tegenover zooveel onheil gingen dan de mannen der *Ligue Wallonne* aan uiterste middelen denken: in een tweede manifest, tegen den heer Masson gericht, verklaarden zij in Mei 1909 dat er geen andere oplossing meer overbleef dan de Bestuurlijke Scheiding.

De bestuurlijke scheiding.

Reeds vroeger was het denkbeeld der Bestuurlijke Scheiding(1) in Franschgezinde middens aangeroerd. De *Réforme* van 12 Juni 1890 voelde er iets voor. In de *Chronique* werd ze volop aangeprezen door Noel, in zijn artikel 'les deux Races.' En van 1906 af werd ze nu en dan in Waalsche bladen en tijdschriften verdedigd(2). Die stemmen bleven echter zonder noemenswaarden weerklank, zoowel in Vlaamsch als in Waalsch België.

Maar men mag zeggen dat de Bestuurlijke Scheiding in

(1) Van de Best. Sch. vóór den oorlog is er een goed overzicht in *Activisten*, blz. 11 en vlg. (N^{r} 11 van het *Vuylsteke-Fonds* Gent, Hoste, 1919).

(2) Men kan die schriften, zooals ze tot in 1914 verschenen zijn, aangehaald vinden in de brochure 'Les Wallons et la Confédération de la Flandre et de la Wallonie,' tijdens den oorlog door den activistischen *Vlaamschen Landsbond* uitgegeven. (Brussel, drukkerij van het *Vl. steuncomité*, Groote Markt, 16; z.d.).

de officieele wereld haar intrede deed op 9 Maart 1910. Toen werd namelijk in den Senaat, met 46 stemmen tegen 25 en 3 onthoudingen, een wetsvoorstel aangenomen, waarbij zes griffiers van de Waalsche werkrechtersraden het Nederlandsch zouden moeten kennen, eenvoudig om het aan de 130.000 Vlamingen uit Wallonië mogelijk te maken, zich in die raden toch door iemand te doen verstaan. Maar de oude Luiker Staatsminister Emile Dupont zag daarin een onheilspellende poging om aan onze taal op Waalschen bodem ingang te verschaffen. Hij riep in vollen Senaat uit: 'Vive la Séparation administrative!'

Dadelijk namen Waalsche en Brusselsche bladen dat vervaarlijk invalsleger van zes Vlaamsche griffiers tragisch op, en tot verbazing van alle bezadigde lieden, bleef het niet bij dagbladschrijvers.

Er werd te Luik, onder voorzitterschap van Senator Dupont, een commissie samengesteld met het doel om aan de bewerking der Bestuurlijke Scheiding te beginnen.

Weldra luwde echter die storm in een glas water, hoewel er ditmaal een tiental personen van gezag mee gemoeid waren. Intusschen was overigens de wet over de werkrechtersraden, wegens aangebrachte amendementen, naar de Kamer teruggekeerd. En de verplichting om Nederlandsch te kennen, die op 9 Maart door den Senaat was aangenomen, werd op 22 April door de Kamer afgeschaft en vervangen door het recht op een eventueelen kosteloozen vertaler.

Die nieuwe maatregel werd, op één stem na, eenparig aangenomen, en wel op voorstel van 4 Flaminganten, de heeren Franck, Augusteyns, Henderickx en Juliaan Delbeke, bij wie zich de heeren Vander Velde en Denis voegden. Het was vooral L. Franck die zijn Vlaamschgezinde medeleden en de geheele Kamer er van overtuigde, dat die eerste en eenige taalverplichting, ooit aan het Walenland opgelegd, hoe redelijk ook, er nog één te veel was: hij wilde zelfs den schijn vermijden van een Vlaamsche inmenging in Waalsche zaken.

Toch schreef een jaar later de Luiker advocaat Em. Jennissen een vlugschrift ‘Pour la séparation administrative’ waarin ook voor staatkundige en zedelijke scheiding werd geijverd. Er volgden besprekingen in de pers, maar de openbare meening bleef onverschillig.

In 1912, echter, brachten de Kamerverkiezingen van 2 Juni de separatistische poppen weer aan het dansen. Liberalen en Socialisten hadden gehoopt - en de Catholieken gevreesd - dat die verkiezingen de regeering ten val zouden brengen. Maar ze bleef aan het roer, en haar meerderheid was zelfs versterkt. Op den avond zelf van dien teleurstellenden 2 Juni wees het socialistisch Kamerlid Jules Destrée, in een heftige redevoering, op de oorzaak van de nederlaag: de Vlamingen! De twee Waalsche provincies Namen en Luksemburg, en het Arrondissement Doornik waren ook overwegend clerikaal, maar die bedenking werd door den wind van de Waalsche gramschap weggewaaid.

En wat het herhaaldelijk opgetooverd spook van het aanvallend Flamingantisme, met of zonder de zes griffiers als voorhoede, niet hadden vermocht, vermocht nu de catholieke zegepraal: de smeulende belangstelling in de Bestuurlijke Scheiding flakkerde plotseling op en ontvlamde een gedeelte van de tot dusver koud gebleven Waalsche bevolking. De provincieraden van Luik (26 Juni) en van Henegouwen (12 Juli) spraken wenschen uit ten voordeele van de Scheiding, beiden om anticlericale redenen; in dien van Namen, echter, werd op 17 Juli een dergelijke wensch met groote - meestal clericale - meerderheid verworpen. (39 tegen 4 stemmen en 6 onthoudingen). Men ziet dat de taalkwestie hier weinig mee te maken had.

Er ontstond een kleine Waalsche furie. Het orgaan van de Luiker radicale Liberalen, *l'Express*, nam vurige oorlogsverklaringen op, o.a. van J. Destrée, die zich ook in zijn eigen *Gazette de Charleroi* boos maakte. In *l'Express* van 19 Juni stonden niet minder dan vier separatistische artikels met welsprekende titels: *Pour la Séparation; Pauvre*

Homme en sa Maison est Roi; Vers la Délivrance; les Wallons esclaves des Flamands. Advokaat Jennissen stichtte een bijzonder blad, *Wallons-Flamands, vers la Séparation*, waarin oorlogskreten weerklonken als dit: 'C'est la guerre, une guerre au couteau, que la contrainte officielle fera peut-être devenir sournoise et d'autant plus exaspérée!'

De Brusselsche correspondent van onze Gentsche *Flandre libérale* werd bang voor België (of veinsde het te worden): vele Walen spraken niet alleen van scheiding, maar ook van annexatie bij Frankrijk, en daaraan hadden natuurlijk de 'exigences flamingantes' schuld: 'la victoire cléricale du 2 juin n'est que la goutte qui a fait déborder le vase.'

Wat heel die opwinding - al werd ze nu door de politieke gebeurtenissen begunstigd - in den grond om het lijf had, bleek op het Waalsch Congres van 7 Juli 1912 te Luik. Daar werd wel de Bestuurlijke Scheiding door de meerderheid goedgekeurd maar die ja-stemmers waren slechts ten getale van 28. Volgens Prof. Wilmotte, die in de *Flandre* over dat fiasco kloeg, hadden zich de meeste openbare mandatarissen niet eens de moeite getroost het congres bij te wonen. Hij had nog een andere reden tot misnoegen. Van een catholieken advocaat uit Verviers, den heer Maurice de Miomandre, hadden de dungezaaide aanwezigen ontvangen wat de *Chronique* 'une douche' noemde: die strijdende anti-flamingant had hun, o.a., met officieele cijfers bewezen dat tusschen 1840 en 1909 de Vlamingen één milliard en negen honderd millioen meer aan belastingen hadden betaald dan de Walen, en dat dezen nochtans op de Belgische Staatsbegrootingen steeds bevoordeeld waren. Hij oordeelde ten slotte dat de Walen er alle belang bij hadden *niet* van de Vlamingen te scheiden, omdat ze niet zonder konden[1].

De heer Destrée was bij het toedienen van dat stortbad aanwezig; het schijnt zijn ijver niet bekoeld te hebben,

(1) Zijn rede verscheen later als artikel (*Contre la Séparation administrative*) in de *Revue de Belgique*, n° 21 (Nov.) van 1912, blz. 967 en vlg.

want eenige weken later verscheen zijn geruchtmakende *Lettre au Roi sur la Séparation de la Wallonie et de la Flandre*[1].

Met meesleependen, soms dichterlijken zwier geschreven, en door een roerenden angst om het lot van het Waalsche volk bezield, werd dat merkwaardig stuk druk gelezen en besproken zoowel in Vlaamschgezinde als in Franschgezinde kringen. Aan den eenen kant erkent de schrijver onbevangen het goede recht der Vlaamsche Beweging. Maar aan een anderen kant beweert hij dat de Flaminganten te ver zijn gegaan en nu het Walenland bedreigen. Hij somt alles op wat de Vlamingen reeds aan de Walen hebben ontnomen: *Ils nous ont pris*.....

1° Vlaanderen, waar de Waal geen beambte meer vindt die hem in het Fransch te woord staat; 2° 'Ons verleden', omdat de officieele wetenschap, zelfs die van H. Pirenne, aan het Vlaamsche land de eerste rol in de Belgische geschiedenis toekent; 3° 'Onze Kunstenaars' omdat men Roger de la Pasture als Rogier van der Weyden voor een Vlaming wil doen doorgaan; 4° de openbare ambten, waarin de Walen geen plaats meer vinden, omdat ze geen Vlaamsch kunnen leeren; 5° 'Ons geld' - alsof Maurice de Miomandre in de woestijn had geroepen; 6° 'onze veiligheid,' omdat de Vlamingen voor den krijgsdienst niets voelen dan afkeer, wat de Belgische regeering belet heeft de noodige voorzorgen tot verdediging te nemen; 7° 'onze vrijheid,' omdat de Vlamingen de politieke weegschaal langs den clericalen kant doen overhellen; 8° 'onze taal,' omdat in de Vlaamsche scholen het Fransch als aschepoester wordt behandeld.

Daar het hem, in het huidige staatsverband, onmogelijk toeschijnt de Walen te bevredigen zonder de Vlamingen te krenken, en omgekeerd, en daar een versmelting der twee rassen onwenschelijk en ook onmogelijk is, moeten ze van elkander gescheiden leven, maar, naar het voorbeeld

(1) *Revue de Belgique*, n^r^ 16-17 (Augustus 1912), blz. 735 en vlg.

van Zwitserland, in een federalen staat verbonden blijven.

Nu er sedertdien zooveel water - soms met bloed vermengd - onder de Vlaamsche en Waalsche bruggen gevloeid is, zal wel menig Franschgezinde in de *Lettre au Roi* zien wat de Flaminganten van 1912 er dadelijk in zagen: de bekoorlijk gestyleerde, maar onbezonnen uitboezeming van een wrevelig man, die te goeder trouw was, maar zoo gebrekkig ingelicht, dat hijzelf nu het tegenovergestelde van de meeste zijner beweringen als waarheid zou aannemen.

Maar in 1912 beschouwden de Franschgezinden Destrée's aanklacht vooral als een wonderbare troefkaart die zij tegen de Flaminganten op tweeërlei wijze konden uitspelen: eenerzijds heette het in hun pers en op hun vergaderingen, dat Destrée slechts olie had gegoten op een vuur dat eigenlijk door de Vlaamsche Beweging was aangestoken, en dat nu de Belgische eenheid en zelfs den economischen voorspoed van Vlaanderen aan vernieling blootstelde. Anderzijds beweerde, bij voorbeeld, de heer Roland de Marez, hoofdopsteller van de ernstige *Indépendance belge*, dat ‘de Vlamingen een voorstel tot scheiding met handgeklap zouden begroeten.’ In den grond hoopte men dus de Vlaamschgezinden te verschrikken en ze tevens bij ordelievende menschen hatelijk te maken.

De assemblée Wallonne en de Waalsche annexionisten.

Eenmaal door politieke drift en door Brusselsch en ander Franschgezind gestook aan het rollen gebracht, moest de Waalsche wagen nog een eindje verder rollen.

Op 20 October 1912 had te Charleroi een Waalsch Congres plaats, waarop men overging tot het oprichten van de *Assemblée wallonne*.

Deze was bedoeld als een soort van parlement, met 1 afgevaardigde per 40.000 inwoners; zetelden daarin 30

leden van de Belgische Kamer, 9 senatoren, de voorzitter van den Provincieraad van Henegouwen, de burgemeesters van Luik en Namen, verschillende provincie- en gemeenteraadsleden en verder een aantal Waalsche letterkundigen. Volgens artikel 9 van de statuten moest België bestaan uit een federatie van twee politisch zelfstandige volkeren. De *Assemblée* werd verdeeld in 9 commissies, met het nagaan van de Waalsche grieven belast; hun benamingen doen aan ministeries denken, en hun voorzitters vormden alvast een 'Middelcommissie' die de toekomstige Waalsche regeering moest worden. Men had namelijk de volgende Commissies en Voorzitters: 'Commission de l'*Intérieur*, président: Paul Pastur; *Relations extérieures*; G. Lorand; *Sciences et Arts*: Fr. André; *Travaux publics, Chemins de Fer, Postes et Télégraphes*: Em. Buisset; *Justice*: Magnette; *Agriculture*: Hambursin; *Défense nationale*: Hennebicq; *Industrie et Travail*: Troclet; *Finances*: L. Dechenne.'

J. Destrée, die het Congres had voorgezeten, werd tot Algemeen Secretaris van de *Assemblée* aangesteld. Deze nam op 16 Maart 1913[1] een Waalsche vlag aan, die een rooden haan op geel veld voerde, 'cravaté aux couleurs nationales belges' met den krijgsroep *Liberté* en de wapenspreuk *Wallon toujours*. Ten minste tweemaal per jaar moest de *Assemblée* in één der Waalsche steden vergaderen, en daaronder werd Brussel begrepen.

Met die voorspiegeling van een federalen staat waren echter zekere Walen nog niet tevreden. In Maart 1913 schreef één der Waalsche 'Ministers,' de heer Buisset, in *Le Temps* van Parijs een artikel waarin hij Frankrijk onbewimpeld uitnoodigde om in onze politische zaken tusschen te komen. In April 1914 beweerde de heer Hallet in den Senaat dat bij een eventueele volksraadpleging 90% der

(1) Volgens *la Défense Wallonne* van 1913, blz. 267, was het op 20 April 1912. - Aangehaald in de activistische brochure door den *Vlaamschen Landsbond* uitgegeven onder den titel 'Les Wallons et la Confédération de la Flandre et de la Wallonie,' blz. 4.

Waren zich voor de aanhechting bij Frankrijk zouden verklaren. De meeste walen waren wijzer dan die senator dacht! Maar wat later, op 20 Juli 1914 - de Duitschers begonnen aan hun mobilisatie! - schreef een nieuw Waalsch blad, *Wallonie*: 'Wij zijn hier 3 millioen Walen die wachten dat Frankrijk zich zou herinneren dat wij ondanks alles Franschen zijn gebleven. *Pour quarante sous vous apportez une contribution efficace au mouvement annexioniste*.[(1)]'

De beruchte brief van minister de Broqueville.

Aan al die buitensporigheden ontbrak er nog een officieele regeeringsstempel. Iets van dien aard kwam in April 1914, bij het naderen der verkiezingen voor de Wetgevende Kamers. De heeren de Crawhez en Braconnier zouden in de kiesomschrijving Hoei-Borgworm, door hun afzonderlijke Waalsche candidatenlijst, een catholieken kamerzetel in gevaar brengen. Minister de Broqueville schreef hun een zeer vriendelijken brief om hun aan te raden, door de Wallonisanten een bestendige afvaardiging te doen aanstellen, *die door de Regeering zou erkend worden*, om met haar de Waalsche grieven te onderzoeken en te herstellen. 'Ik stel er prijs op U te verklaren,' zeide de brief, 'dat *de Regeering* gansch bereid is dien weg op te gaan.... zij stelt zich geheel te Uwer beschikking en ik verzeker U dat zij altijd door ons *met open armen* zal ontvangen worden, telkens zij het wenscht.'

De Wallonisantenlijst werd ingetrokken en zoo was het eigenlijk doel van den Ministerieelen belover bereikt.

In de Gulden-Vlieslaan te Brussel prijkte weldra een plaat met daarop: 'Cabinet des Délégués de l'Assemblée Wallonne auprès du Gouvernement.' Maar als die 'afge-

(1) Aangehaald in *Activisten*, blz. 40.

vaardigden,' de heeren Ozeray en de Crawhez, aan de verschillende Waalsche organismen hun aanstelling meldden, ontzeiden die bonden hun het recht in hun naam te handelen. In de Kamer interpelleerde Jules Destrée den hoofdminister over zijn zonderlingen brief. De heer de Broqueville weigerde uitlegging te geven over wat hij zijn 'persoonlijke briefwisseling' noemde, hoewel hij duidelijk namens *de Regeering* had geschreven.

Toen werden de Wallonisanten te laat gewaar, dat zij 'er in geloopen' waren, en van de Waalsche afgevaardigden hoorde men niet lang meer spreken, hoewel Vlaamschgezinde bladen er nog eenigen tijd den spot mee dreven. Intusschen leed de catholieke regeering een aanzienlijk verlies aan stemmen, wat ten deele aan het misnoegen der catholieke Vlamingen over de houding van Minister de Broqueville geweten werd[1].

Houding der Flaminganten tegenover de scheiding.

Nadat hij het ontstaan van de *Assemblée wallonne* heeft verteld, merkt de schrijver van *Activisten* zeer ter snede op: 'Was er maar in Vlaanderen één vonkje geestdrift geweest voor bestuurlijke scheiding, meent ge niet dat het op dat oogenblik vuur zou hebben gevat?'[2].

Maar de Vlamingen bleven koel. Ze waren meestal geneigd die geheele beweging, met Waalsch Parlement en al, als een klucht te beschouwen, of hoogstens als een ijdele poging om de Flaminganten zwart en bang te maken. Deze laatsten toonden dadelijk dat zij beter uitgerust, en vooral beter gedocumenteerd waren dan de heer Destrée en dan degenen die zich van zijn *Lettre au Roi* als van een tweesnijdig zwaard bedienden.

(1) Over dat voorval, zie *Volksbelang*, 25 April en 2 Mei 1914 en *Activisten*, blz. 25.
(2) Blz. 27.

Pol de Mont, die reeds in 1911 de Bestuurlijke Scheiding had verworpen in een hoffelijke briefwisseling met advocaat Jennissen[1], werd geestdriftig toegejuicht toen hij op 26 Augustus 1912, in zijn openingsrede van het 32ste Nederlandsch Congres te Antwerpen, verklaarde, dat de Vlamingen de Bestuurlijke Scheiding niet vreesden, maar ze ook niet wenschten, omdat zij het Belgisch vaderland niet te groot vonden, er wilden getrouw aan blijven, en overigens overtuigd waren dat de taalkwestie zonder die scheiding kon en zou opgelost worden[2].

Ook advokaat Em. Wildiers, uit Antwerpen, diende den heer Destrée van antwoord[3]. Hij wees er vooral op, dat de scheiding door den heer Destrée voorgesteld eigenlijk geen bestuurlijke, maar een politische was, en dat die aan de naburige mogendheden een gevaarlijke gelegenheid tot inpalming zou verschaffen.

Veel meer indruk maakte echter de *Réponse à lo Lettre au Roi de M. Destrée*[4], van H. Meert, secretaris van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Hier werden de acht aanklachten van Destrée *(Ils nous ont pris....)* op verpletterende wijze weerlegd, dank zij de overvloedige officieele documenten van allen aard waarover Schrijver beschikte, en waaraan zijn tegenstrever - naar Franschgezinde gewoonte - niet eens schijnt gedacht te hebben.

Meert verklaarde, zooals Pol de Mont en Em. Wildiers hadden gedaan, dat de Vlamingen hun rechtsherstel lang-

(1) Opgenomen in het Maandblad *De Vlaamsche Hoogeschool* en later. onder den titel *Séparation administrative* in een vlugschrift verschenen (Gent, Plantijn, 1912) en door de Vlaamschgezinden verspreid.

(2) Die *Openingsrede* staat in de *Handelingen* van het XXXIIe Ned. Taal- en Letterkundig Congres, blz. 47 en vlg. (Antwerpen, Resseler). Werd later als brochure verspreid. (Antwerpen, Bouchery).

(3) *De Bestuurlijke Scheiding van Vlaanderen en Wallonië* (tweetalig) (Antwerpen, Ned. Boekhandel, 1912).

(4) Verscheen eerst (in 't Fransch) in '*De Vlaamsche Hoogeschool*' van Aug.-Sept. 1912; dan in een Vlaamsche en in een Fransche brochure (Gent, Plantijn, 1912 en 1913) en een derde maal, met Destrée's brief vooraan. De Vlaamsche tekst werd ook door het Willems-Fonds uitgegeven (uitgave no 296, Gent, 1913). Die brochures werden met duizenden verspreid.

zaam maar zeker zouden verkrijgen, zonder een Bestuurlijke Scheiding die zij niet wenschten. Maar met Pol de Mont en tegen Wildiers zeide hij ook dat de Vlamingen van die scheiding niets te vreezen hadden, en hier had, dunkt ons, advocaat Wildiers gelijk. Meert meende zelfs, eerlijkheidshalve, te moeten bijvoegen, dat hij, *persoonlijk*, in de scheiding het beste middel zag om alle Vlaamsche grieven dadelijk te doen verdwijnen, maar dat hij zich liever aansloot bij *de onder Flaminganten heerschende meening, en dezen van geen scheiding wilden hooren*.

Zijn flink stuk, dat door niemand weerlegd werd, zal vele Waalsche oogen geopend hebben.

Acht dagen na de stichting van de *Assemblée wallonne*, hield het Willems-Fonds zijn algemeene vergadering (27 October 1912). Prof. C. De Bruyne, toenmaals schepen van Onderwijs te Gent, verklaarde daar in een indrukwekkende toespraak, dat de Flaminganten er niet aan dachten, België ontrouw te worden, dat zij door geen schermen met Waalsch zelfbestuur te verschrikken waren, *en dat zij het aanhitsen van de Waalsche separatisten aan de Franschgezinden zouden overlaten*.

Niet alleen gaf Schepen De Bruyne daardoor alweer uitdrukking aan het algemeen Vlaamschgezind gevoelen; hij wees bovendien op iets dat reeds was begonnen de Franschgezinden in verlegenheid te brengen. Dezen, immers, waren, door den alarmistischen toon van hun pers, grootendeels verantwoordelijk voor wat in het Walenland gebeurde; en nu bevonden ze dat die Waalsche opwinding wat te ver ging en, tegen hun verwachting, aan de Vlaamsche Beweging geen nadeel berokkende. Wel integendeel: tegenover de Waalsche scheurmakers en hun roekelooze Franskiljonsche aanmoedigers kwamen de Flaminganten, dank zij hun eensgezind afwijzen van alle scheidingsplannen, in een gunstiger daglicht te staan dan vroeger. In de oogen der rustlievende menigte verschenen zij niet langer als ruststoorders, maar als het vaste bolwerk der orde, der Belgische eenheid en der Belgische onafhan-

CAMILLE DE BRUYNE.

kelijkheid. Volhardden zij niet in hun kalme houding, zelfs te midden van den hevigen strijd voor de Vlaamsche Hoogeschool, tijdens den tergenden Franschen roes van 1913, en na den uitdagenden brief van Minister de Broqueville?

In den Vlaamschen Volksraad (29 Maart 1914) en in het Algemeen Nederlandsch Verbond (25 April 1914) werden commissies belast met het bestudeeren van het vraagstuk der Bestuurlijke Scheiding. Maar van de uitslagen dier studies, indien ze ooit zijn gebeurd, werd nooit iets gehoord. Wilde er hier of daar, aan Vlaamsche zijde, een alleenstaande stem het voorbeeld van de Wallonisanten aanprijzen, zoo moest ze tegenover de algemeene afkeuring, of beter, de algemeene onverschilligheid, weldra verstommen.

Als het weekblad *De Bestuurlijke Scheiding* op 1 Mei 1914 zijn kortstondig leven begon, kon dus geen enkele Vlaamsche groepeering als zijn peter aangewezen worden, en vond het bij geen enkel Vlaamschgezind blad eenige aanmoediging. Het werd opgesteld door eenige dier ruziemakende ontevredenen, die iedere partij, den mond vol afkeuring, achternaloopen zooals de scheldende slaaf den Romeinschen zegewagen. In hun blad verschenen allerlei variaties op het motief ‘Leve de Bestuurlijke Scheiding!’ maar ze traden nergens openbaar op om hun standpunt te verdedigen. Het waren meestal jonge lieden die zoowat aan geheim samenzweren liefhebberden, zoodat het nu nog moeilijk is met zekerheid andere namen te noemen dan die van de gebroeders A. en J. Van Roy, Marcel Minnaert, Anthoon Tiry en Reimond Kimpe.

In elk geval waren die heeren, op zijn allerbreedst gerekend, met een dozijn, en het is dus begrijpelijk, dat de andere Flaminganten hun geen aandacht schonken. Op dat oogenblik hadden dezen wel uit de Geschiedenis geleerd, maar konden toch moeilijk indachtig zijn, dat juist zulke waanwijze uitzonderingspersonen in verwarde oorlogstoestanden boven drijven, en soms een gewichtiger rol willen spelen dan een rustige tijd ooit aan hun ondergeschikte politieke waarde zou toegekend hebben.

De kort nadien losgebroken oorlog stelde echter - althans voorloopig - een plotseling einde aan het gedoe, zoowel van de rumoerige *Assemblée Wallonne*, als van het handvol Vlaamsche crypto-separatisten.

Samenvatting.

Het Nederlandsch, gemeenschappelijke taal van Vlamingen en Hollanders, werd jarenlang slechts door zeer weinige Vlamingen gesproken. In de jaren dertig en veertig, en nog later, bleef het overigens beladen met het odium dat de Omwenteling er ten onrechte op geworpen had. Tegenover de uitgesloten 'taal van Holland' en de onbruikbare reeks Vlaamsche tongvallen scheen dan de Fransche taal, *une et indivisible* gelijk de Republiek, als bestuurtaal twijfelloos aangewezen, gelijk ze de tolk was van dien weerschijn der Fransche cultuur, waarop het geestesleven der leidende standen teerde. Dat begrijpen.... is er van afzien den steen te werpen naar onze verdwaalde voorouders uit de jaren dertig, die meenden te doen wat, met het oog op het algemeen welzijn, nuttig, noodig, en onvermijdelijk was.

Zoolang die zienswijze in hun leven, hun zeden, hun innerlijk wezen nog geen wortel had geschoten, hadden de beter ingelichte nakomelingen der mannen van dertig ze kunnen wijzigen of geheel verwerpen. Maar uit gemakzucht en ander eigenbelang volhardden zij zoo blind in hun dwaling, dat deze van hun halfbewust voelen ging deel uitmaken en tot een erfelijk vooroordeel versteende.

Zoo werd dan de minachting voor de volkstaal, en zelfs v.o. haar beschaafden vorm, in geest en gemoed van onze hoogere standen door geslacht op geslacht vaster en vaster geankerd. Die minachting is de kern waaruit alle andere kenmerken van de Franschgezinde geestesgesteltenis rechtstreeks of onrechtstreeks zijn af te leiden: noodlottig gebrek aan kennis van de verworpen taal en, daardoor,

van wezen en doel der Vlaamsche Beweging; daaruit volgend zwak beleid in den strijd tegen de Flaminganten en mangel aan doelmatige inrichting; miskenning van de politieke waarde der Vlaamsche grieven als factor in de democratische ontwikkeling; tot wrevel, onwil en moedwil rijpende onrust, vooral sedert de besturende minderheid de Vlaamschsprekende menigte het stemrecht had zien bekomen (April 1892); en ten slotte, in den steeds wassenden nood, mistrouwen tegen de kalme discussie en krampachtig grijpen naar allerlei edel of onedel hout, om er pijlen van te maken, die dan meestal door de gezonde rede werden teruggeschoten op wie eerst den boog spande.

Tot dien geestestoestand staat die van de andere minderheid, die der Flaminganten, in scherpe tegenstelling.

Afgezien van de eerste inrichters van ons land na 1830, hebben de latere Franschgezinden - op taalgebied - meestal egocentrisch gedacht en gehandeld. De grondtoon van de Flamingantische geestesrichting bestond, integendeel, van meet af aan, uit idealisme en altruisme. Idealistisch waren het handvol eerste Flaminganten genoeg om door hun tegenstrevers voor ijdele droomers te worden beschouwd; latere partijgenooten vonden ze zelfs nog ‘romantisch.’

En waren ze niet altruistisch van aard geweest, nooit hadden ze zonder geld noch macht partij gekozen voor den zwakke en den arme, die hun niets dan onwinstgevenden arbeid en allerlei last en verdriet kon bezorgen, tegen de bezitters van gezag en rijkdom, die hun voorspoed en soms hun brood in handen hielden. Talentvol als ze waren, hadden ze bij de grooten dezer wereld een rustigen, genoeglijken zetel dicht bij den haard kunnen veroveren; ze verkozen rust en belang te verzaken voor een reuzentaak: de opbeuring van een geestelijk en maatschappelijk vervallen en verlaten volk. Zelfs wie zou oordeelen, dat hun strekking niet heilzaam, maar verderfelijk was, zou moeten toegeven dat de edelmoedigheid en de belangloosheid van hun bedoelingen boven alle verdenking verheven waren; van

daar het democratisch karakter van hun streven; van daar dat zij spoedig de juiste verhouding erkenden tusschen het verbannen Nederlandsch en de versmade Vlaamsche tongvallen; van daar ook hun begrijpen van de volksziel. De hoogere kringen hielden zich - buiten verkiezingstijd - op een afstand; ze eerbiedigden noch kenden behoorlijk de volkstaal en vonden daarom den weg niet tot het volksgemoed. Maar met dat gemoed kwamen en bleven de Flaminganten door allerlei propaganda- en verlichtingswerk in nauwe voeling.

Op die betere kennis van de volkstoestanden konden ze dan ook een stevige inrichting en een welberekende taktiek grondvesten. In wat men soms met goedkoop gesmaal den 'Romantischen tijd' heeft genoemd, hadden ze gaarne met de aloude Vlaamsche grootheid als met een vlag gezwaaid: ze wisten dat ze het Vlaamsch gevoel moesten aanroepen om het Vlaamsch verstand te kunnen aanspreken. Maar als ze op Holland wezen als op een levend voorbeeld - den eenigen buitenlandschen steun dien ze begeerden - dan was dat een spreken tot de *rede*, en reeds in den 'Romantischen tijd' hebben ze dat gedaan! Hun vast geloof in de rechtvaardigheid van hun zaak werd door zegepraal op zegepraal gesterkt. Geen wonder dat zij gerust alle kleingeestige strijdmiddeltjes van kant lieten. In plaats van te verzwijgen, te verdraaien of te ontduiken, liepen ze elk gevaar, elken pennestrijd vastberaden te gemoet, zochten het openbaar debat, vertrouwden op het vrij onderzoek en het recht. Ze waren - en zijn - waakzaam, onvermoeibaar, hardnekkig, tegen spot, verguizing of vervolging bestand en.... zeer geduldig.

Deze laatste deugd, vrucht van pijnlijke ondervinding, werd hun steeds door jongere vrienden als een zwakheid aangerekend. Maar ze was een kracht die hun zeer te stade is gekomen tegenover een derden geestestoestand: dien van de Vlaamsche massa.

Die werklieden, boeren, kleine burgers en meer begoede lieden uit den handelsstand deden op hun manier aan

‘werkelijkheidspolitiek.’ Naarmate het stoffelijk belang dat scheen te vergen, volgden zij op tijd en stond den liberalen nijveraar of groothandelaar, den catholieken kasteelheer of dorpspastoor, den socialistischen voorman, kortom, den belover, naar de stembus. Van de geheele wereld der gedachten hield alleen de godsdienst het traditioneel gevoelen van velen wat levendiger bezig, zoolang het geloof voor een tijdje bedreigd scheen. Van andere zielsbehoeften waren allen onbewust en gaven er niets om. Den Vlaamschgezinden staf, die daarvoor wilde zorgen, en die uit hun midden een leger verwachtte, lieten ze tachtig jaren legerloos. Slechts nu en dan, zooals tijdens den Franschen roes van 1913, als zij eens toevallig wat erger vernederd werden dan ze gewoon waren, schaarden zij zich voor een oogenblik onder het vaandel der Vlaamsche Beweging. Weldra verliepen dan die ontzaglijke troepen als bij tooverslag, en ieder manschap dommelde weer vreedzaam in.

Eerst kort vóór den oorlog werden de Vlaamschgezinde leiders gewaar, dat eindelijk een nog klein, maar snel aangroeiend leger van strijdvaardige Flaminganten zich aan het vormen was. Het bestond vooral uit post-, telegraafen spoorwegklerken, onderwijzers, talrijke andere kleine ambtenaren en vele jonge geestelijken: dus meestal personen van een zekere intellectueele ontwikkeling.

Maar de groote massa bleef nog afzijdig. En toch berustte, zoowel in Vlaamsch als in Waalsch België, bij dien verstrooiden toeschouwer de macht om bij iedere verkiezing den doorslag te geven.

De algemeene geestestoestand was dus zoo, dat de taalstrijd, dien wij nu gaan bespreken, zooals te voren, geleverd werd tusschen een Franschgezinde en een Vlaamschgezinde minderheid, onder herhaald, maar vergeefsch beroep bij een onverschilligen en onbevoegden scheidsrechter, wiens hoogste belangen op het spel waren, maar die zich niet eens om den einduitslag bekreunde.

Hoofdstuk II.
De strijd.

De Vlaamschgezinde werking.

De zooeven beschreven geestestoestand bracht mee, dat de Vlaamschgezinde werking zich aan zeer verschillende middens en omstandigheden moest weten aan te passen. Zij werd vooral vermoeilijkt door het feit dat de Vlaamschgezindheid, gelijk de Franschgezindheid, met alle andere gezindheden gepaard ging. Want de oppermachtige kiezersmenigte, deels uit onbaatzuchtige, principieele redenen, grootendeels uit redenen van stoffelijk belang, beschouwde den strijd tusschen Liberalen, Catholieken en Socialisten als verreweg de hoofdzaak. Behalve in uitzonderlijke gevallen stonden de Flaminganten dus altijd vóór de keus tusschen hun partijplicht en hun plicht als Vlaamschgezinden. Gewoonlijk verkozen zij aan de grondbeginselen en de taktiek hunner groepeering geen afbreuk te doen: ontrouw kon hun het verlies kosten van allen invloed en van alle hoop op vooruitgang der Vlaamsche gedachte binnen hun partij. Er bleef hun dus niets over dan naar het veroveren der meerderheid onder partijgenooten te streven. Bij verkiezingen, of in de Kamers, met kans van slagen als afzonderlijke partij op te treden was bijgevolg uitgesloten, zooals alle pogingen in dien zin door hun deerlijk mislukken bewezen hebben.

Tot het volbrengen van hun ingewikkelde taak gebruikten de Flaminganten in de eerste plaats de pers. Zij beschik-

ten in de jaren 1905-1914 over eenige veel verspreide, groote en kleine dagbladen: het catholieke *Handelsblad*, den liberalen *Koophandel* en de liberale *Nieuwe Gazet* van Jan van Rijswijck en Max Rooses te Antwerpen; de *Vlaamsche Gazet* en *het Laatste Nieuws* van J. Hoste (lib.) en het *Nieuws van den Dag* (cath.) te Brussel; de *Gazette van Gent* en *Het Vaderland* (lib.); het *Fondsenblad* van Kanunnik Verschuere, met als medewerker Karel Lijbaert; *het Volk* en *den Gentenaar* (cath.) te Gent; en *het Getrouwe Maldeghem* van V. Delille (cath.) dat vooral in West-Vlaanderen veel gelezen werd.

De tallooze Vlaamsche weekbladen uit kleine steden en dorpen waren de Vlaamsche zaak niet ongenegen, maar maakten er bijna geen werk van. Op zekere plaatsen, echter, waren er enkele in de handen van bekwame, krachtdadige mannen, en daarom zeer invloedrijk:

Hooger Leven, tolk van Vlaamschgezinde Leuvensche professoren, waarmee in 1910 *Onze Tijd* (Brussel) versmolren werd; *Ons Recht*, het orgaan van Hect. Plancquaert en de Christen Democraten; de *Brugsche Beiaard* van Julius Sabbe en zijn Brugsche liberale vrienden; de *Vlaamsche Strijd, Flandria* en *Vlaamsch en Vrij* (door Lod. Opdebeek bestuurd) van Brusselsche Flaminganten; en het oudste van al, het liberale *Volksbelang* van Gentsche hoogleeraren als P. Fredericq en J. Vercoullie en andere Vlaamsche intellectueelen uit de Arteveldestad.

Behalve als strijdmiddelen, hebben zekere weekbladen een wetenschappelijke verdienste gehad. Het *Volksbelang* vooral boekte zorgvuldig alle aangename of onaangename gebeurtenissen en verklaringen, als ze maar gewichtig waren; uit de pers van vriend en vijand nam het artikels van belang over, soms voluit, soms in verkorten vorm met citaten, maar steeds onder nauwgezette getrouwheid aan den oorspronkelijken inhoud. Het is daarom tot in October 1914 - wanneer het ophield te verschijnen - een rijke en betrouwbare mijn van inlichtingen en documenten over den taalstrijd gebleven.

De vinnige *Witte Kaproen* van Alfons Sevens, waaraan aanvankelijk (1910) ook René De Clercq en H. Plancquaert meewerkten, heeft goede diensten bewezen, maar verscheen nooit zeer lang achtereen. Uit bepaalde omstandigheden werden ook soms gelegenheidsuitgaven geboren. Zoo: *Onze Kop* van Victor De Lille, opzettelijk voor den strijd om de Vlaamsche Hoogeschool gesticht (1909), evenals *de Vlaamsche Hoogeschool*, officieel orgaan van de *Tweede Commissie* die zich met die vraag bezigheid. Hierbij behoort ook *Als 't Past*, het strijdblad der Leuvensche studenten.

Maandbladen waren: *Nieuwe wegen* (1910), waarin Catholieken als L. Dosfel, Aug. Van Cauwelaert, L. Van Puyvelde schreven; *Neerlandia*, het orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond, alsook de Leuvensche studentenbladen *Ons Leven* en *De Student*, en *de Goedendag*, door studenten uit Gent en Brussel uitgegeven. Ook vakbonden en wetenschappelijke organismen begonnen hun - soms gewichtige - organen te hebben, als *den Belgischen Briefdrager, het Nieuw Ambtenaarsblad* en *den Beambte; Handel en Nijverheid*, van het Vlaamsch Handelsverbond; en de tijdschriften die van de Vlaamsche Wetenschappelijke Congressen uitgingen, en die bestemd waren om in aantal en in waarde toe te nemen.

Noemen wij nog de degelijkste algemeene tijdschriften van den tijd: *Dietsche Warande en Belfort*, door Catholieken, *de Vlaamsche Gids*, door Liberalen opgesteld, en het onzijdige *Vlaanderen* dat vooral letterkundig was.

Verreweg de meeste dier dag-, week-, en maandschriften zijn verdwenen; eenige zijn na den wereldoorlog opnieuw verschenen. Alle, maar vooral dagbladen zooals *het Laatste Nieuws* en *het Volk*, en de hooger genoemde weekbladen hebben de Vlaamsche Zaak sterk vooruitgeholpen.

Slechts als ‘recht op antwoord,’ en dan nog maar gedurende korten tijd, werd Vlaamschgezinde polemiek in de Fransche pers geduld. (Zie hooger blz. 28). Er was echter één liberaal blad dat altijd voor uitgesproken Flamingan-

tisme te vinden was: het Brugsche *Réveil des Flandres*, in 1909 met *le Journal de Bruges* (en onder dien titel) versmolten, en lang door den liberalen volksvertegenwoordiger Albert Thooris bestuurd. Een tijdlang kon men hetzelfde zeggen van het catholieke blad *Le XX*me *Siècle*. In de *Dernière Heure* vooral, maar ook in allerlei andere Fransche dag- en weekbladen, werden eenige jaren lang korte artikels opgenomen, die, opzettelijk objectief van toon, het Franschlezend publiek over alles inlichtte wat in de Vlaamschgezinde wereld werd gedaan en gezeid. Al die stukken kwamen, wat de liberale pers aangaat, van het 'Vlaamsch liberaal Perskantoor,' dat uit een paar Gentenaars bestond, en van 1908 tot 1914 werkzaam was. Ook aan de Vlaamsche pers zond het gedurig mededeelingen. Onder de Catholieken werd een dergelijk werk verricht door het 'Vlaamsch Sekretariaat,' in 1908 door den 'Catholieken Vlaamschen Landsbond' gesticht.

Aan het buitenland, dat gewoonlijk zijn licht aanstak bij de Brusselsche pers of bij Franschgezinde correspondenten, zocht men ook soms wat tegenvergif toe te dienen. Maar die werking kon noch genoeg uitgebreid, noch lang genoeg volgehouden worden om van blijvenden invloed te zijn.

De toenemende macht van de Vlaamsche Beweging in die jaren 1905-1914 blijkt onder meer uit het groot aantal nieuwe vereenigingen die toen ontstonden: De liberale Volksbond van Gent (1907), de Catholieke Vlaamsche Landsbond (1908), de Vlaamsche Liberale Bond van Brussel (1909) en het (algemeen) Liberaal Vlaamsch Verbond (1913) waren vooral op politiek terrein werkzaam. Verder kwamen tot stand: Het Vlaamsch Handelsverbond (1908), het Catholiek Oudhoogstudentenverbond; de Vlaamsche Vereeniging voor Tooneel en Voordrachtkunst (1909) die, onder leiding van Osc. De Gruyter, nieuw leven in onze tooneelkunst bracht; de Vereeniging tot Bevordering van de beschaafde Nederlandsche uitspraak (1913), eveneens door De Gruyter gesticht; en ook de Tweede

Hoogeschoolcommissie (1907) die een vernieuwing en uitbreiding was van de eerste, in 1896 ontstaan.

Daarnaast, en naast allerlei Jonge Wachten, Vlaamsche Wachten, Groeninger Wachten, en andere nieuwe kringen van lokaal belang, zetten oudere vereenigingen hun werkzaamheid voort en ontwikkelden die soms op krachtige wijze. De voornaamste op politiek gebied waren: de Liberale Vlaamsche Bond, Help U Zelve en de (catholieke) Nederduitsche Bond van Antwerpen; de Vlaamsche Liberale Vereeniging, door Vuylsteke, De Vigne, Paul Fredericq en andere Gentsche Vlaamschgezinden opgericht, en het Van Gheluwe-Genootschap, in 1878 door J. Sabbe en advocaat J. Herreboudt te Brugge gesticht, en dat steeds machtiger werd - en wordt.

Buiten den politieken strijd, maar daarom niet minder belangrijk, hielden zich: Het Algemeen Nederlandsch Verbond, dat in 1914 bijna 14.000 leden telde, waarvan 8000 in Holland en 2400 in België; het Nationaal Vlaamsch Verbond; de Vlaamsche Volksraad; het Willems-Fonds; het Davidfonds; het Peter-Benoit-fonds (1902); Nijverheid en Wetenschappen (Gent); het Hooger Onderwijs voor het volk uitgaande van de Gentsche Hoogeschool (1894); de Catholieke Hoogeschooluitbreiding (1898); de Bond der Oudleden van 't Zal wel gaan (1884), de Zetternamkring en de Snellaertskring (Gent).

Daarbij moet men voegen de Vlaamsche Natuur- en Geneeskundige Congressen, door Mac Leod in 1897 gesticht, de Vlaamsche Rechtskundige (1910) en de Taal- en Geschiedkundige Congressen (1910), omdat die later als vaste vereenigingen werden ingericht (1905 en 1924).

De voorbereiding en de uitvoering van alle propaganda door het woord en door de pen ging uit van die organismen, soms onder handhaving van politiek onderscheid, soms met vereenigde krachten.

Dit laatste was het geval voor de grootscheeps ingerichte feestelijkheden, waardoor men er meer en meer in slaagde de loome volksmassa toch in beweging te krijgen, omdat

men wist dat die van stoeten, vlaggen en muziek houdt. Het Guldensporenfeest, dat vroeger binnen lokalen en op kleine schaal moest plaats hebben en bijna iedereen onverschillig liet, groeide aldus sedert 1909 tot een echt openbaar volksfeest, dat jaarlijks in een grooter aantal steden en dorpen op straat en plein werd gevierd. Te Antwerpen - waar de Vlaamschgezinden reeds om dien tijd de macht in handen hadden - was het telkens glansrijk; en dat was ook soms te Gent het geval, o.a. in 1910. Nog indrukwekkender waren de feestelijkheden van 'Vlaanderens Kunstdag' te Gent in 1911, en vooral die ter herdenking van Conscience's geboorte, die in 1912 het geheele Vlaamsche land door plaats hadden. In Mei van hetzelfde jaar had te Gent het feestelijk huldebetoon ter eere van Virginie Loveling plaats, dat ook door zijn schilderachtigen stoet iedereen op de been bracht.

Iedere openbare uitvoering van Vlaamsche muziek, o.a. door het Peter Benoit-fonds, had een dergelijk karakter en een dergelijken uitslag: bij het groote publiek eerbied doen ontstaan voor wat in het Vlaamsch verricht kon worden; en daartoe had reeds in 1907 de stichting van de Vlaamsche Opera te Antwerpen veel bijgedragen.

Toch meenen wij dat de Vlaamsche Beweging nog meer te danken heeft aan de minder opzienbarende, maar dieper dringende werking van vereenigingen en inrichtingen die de verschillende graden van het intellectueel leven, niet af en toe, maar onophoudelijk beïnvloedden.

Op einde 1913 telde het Willems-Fonds 2227 leden en 45 afdeelingen; het onderhield 59 openbare bibliotheken en had er daarbij, in 1905, 40 rondreizende bij gesticht; de 5 Gentsche boekerijen deelden in 1913 aan 2205 lezers 48.361 boekdeelen uit. Aan bekomen uitslagen had het Willems-Fonds een voorsprong op het Davidfonds, dat 12.206 leden telde met 113 afdeelingen maar slechts 74 boekerijen (waaronder 18 rondreizende), die te samen weinig meer lezers bedienden dan die der Gentsche afdeeling van het Willems-Fonds alleen.

Evenals de Letterkundige afdeeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond voor een meer gevorderd publiek, richtten Willems-Fonds en Davidfonds geregeld voordrachten voor het volk in. Men denke ook aan de liederavonden, door het Willems-Fonds in 1903 gesticht en sedertdien zoowat overal nagebootst, en aan de boeken, door beide vereenigingen jaarlijks uitgegeven.

Het ‘Hooger Onderwijs voor het Volk’ en de ‘Catholieke Hoogeschooluitbreiding’ naar het voorbeeld van het Gentsch Comité gesticht, evenals een dergelijke University-Extension, van de Brusselsche Hoogeschool uitgaande, verrichtten uitstekend werk.

Dank zij de bemoeiingen van den ‘Bond der Oudleden van 't Zal wel gaan’ werden, te beginnen van 1905, een aantal studenten jaarlijks in de gelegenheid gesteld om met het Hollandsch Hooger Onderwijs en het Hollandsch leven kennis te maken, door te Leiden vacantieleergangen te volgen.

De geniale gedachte van Mac Leod, om een Vlaamsch hooger wetenschappelijk leven vóór te bereiden, door hem als grondlegger van de Natuur- en Geneeskundige Congressen in toepassing gebracht, droeg krachtige vruchten. Talrijker en talrijker werden de deelnemers uit alle vakken, zoodat de splitsing van die werkzaamheid in talrijker afdeelingen, en ook het tot stand brengen van nieuwe congressen, weldra noodig werden geacht en later verwezenlijkt.

Onze Vlaamschgezinde studenten volgden het voorbeeld hunner professoren door periodisch in wetenschappelijke vergaderingen met Hollandsche studenten samen te komen.

In 1914, op het 5e dergelijk Congres, werden niet minder dan 40 onderwerpen, aan alle wetenschappen ontleend, door studenten behandeld. Iets van dien aard hadden de Franschgezinde studenten nooit ondernomen.

Aldus zorgde de Vlaamsche Beweging voor de geestelijke opbeuring van ons volk, en ook voor het aankweeken van jonge geleerden die dat werk zouden voortzetten en

ontwikkelen. Door het voorbeeld van haar wetenschappelijke Congressen toonde ze bovendien dat een Vlaamsche Hoogeschool mogelijk was.

Strijd voor de toepassing der taalwetten.

Het was en bleef onder de Vlaamschgezinden spreekwoordelijk, dat zij voor iedere taalwet tweemaal te strijden hadden: eenmaal om de wet, en eenmaal om haar toepassing te bekomen.

Zoo duurde het lange jaren eer de wet van 1883 over de voertaal in het Middelbaar Onderwijs op eenigszins dragelijke wijze werd nageleefd.

Intusschen herhaalde de Franschgezinde pers nu en dan haar even spreekwoordelijk geworden bewering: de Flaminganten klagen over ingebeelde grieven: ‘il n'y en a plus!’

De waarheid was eensdeels, dat het nog overal wemelde van misbruiken door geen wet voorzien en, anderdeels, dat men moeilijk een staats-, provincie- of gemeentedienst had kunnen aanwijzen waar de bestaande taalwetten niet alle dagen openlijk werden overtreden. Daar het verduldige Vlaamsche volk maar liet begaan, bleven de overtredingen meestal onbeteugeld, en werden de regel. Hoe hooger het betrokken beheer, hoe aanzienlijker de ambtenaar, des te grooter de verachting voor de Vlaamsche taalrechten, en het slechte voorbeeld kwam dikwijls van den Minister, aan wiens waakzaamheid de eerbiediging der wet, door die wet zelf, en door den Koning, was toevertrouwd. Overigens, zelfs als een Minister van goeden wil was, werd hij dikwijls door zijn feitelijk almachtige onderhoorigen om den tuin geleid, tot een dagbladartikel of een Kamerinterpellatie hem de oogen opende.

‘Il n'y en a plus!’ We zouden dit boekje kunnen vullen, alleen met een opsomming van overtredingen der wet van

1878, krachtens welke alle officieele berichten, voor Vlamingen bestemd, in het Nederlandsch moesten zijn.

De zeer talrijke en zeer kostelijke ministerieele uitgaven, bestemd om werklieden over bepaalde bedrijven in te lichten, waren uitsluitend Fransch; zelfs die betreffende de huisnijverheid, die voor de vijf zesden in Vlaamsche handen was[1]; zelfs, b.v., 'La dentelle et la broderie sur tulle,' ofschoon al de 47.000 Belgische kantwerksters Vlaamsche vrouwen en meisjes uit het volk waren, waaronder slechts weinige Fransch konden lezen.

Langen tijd werd opzettelijk het Vlaamsch Treinboek geregeld naar de stations gestuurd wanneer het zeker was, dat al wie niet kon wachten, reeds met een Fransch exemplaar bediend was; dikwijls bleef het overigens nog nadien onvindbaar. Dan riep de Fransche pers zegevierend uit dat de Vlaamsche Reisgids door niemand werd gekocht en dus overbodig was. Toen de heer G. Helleputte minister werd, verijdelde hij dat listig spelletje van zijn Franschgezinde hoogere ambtenaars, niet zonder tegenstand van hunnentwege, door nu een tweetalig treinboek uit te geven, wat bovendien een jaarlijksche besparing van 80.000 frank aan drukkosten teweegbracht, maar ook groote ontstemming onder Franschgezinden en Wallonisanten.

In Mei 1909 weigeren 110 stokers uit den maalbootdienst een Fransch stuk te onderteekenen, omdat ze niet verstaan waartoe ze zich daardoor zouden verbinden. Ze worden daarvoor gestraft, en eerst na interpellatie in de Kamer krijgen ze van Minister Helleputte gelijk[2].

Te Brussel worden alle personen die zich in het Vlaamsch tot een of ander loket van post, telegraaf of spoorweg wenden, door Vlaamschonkundige klerken spottend afgewezen of grof afgesnouwd: 'Je ne comprends pas ce charabia; ne parlez-vous pas le français? enz.' Als Minister Helleputte besluit die onbekwamen van de loketten

(1) L. De Raet heeft dat bewezen in *Vlaanderen* van Januari 1916.
(2) *Volksbelang*, 5 Juni 1909.

te verwijderen barst de geheele Brusselsche Fransche pers in woede uit.

In het station Antwerpen-Stuivenberg werken in 1909 een duizendtal Vlaamsche werklieden; als er een zich, tegenover een strafoplegging, in een Vlaamschen brief bij het Middelbestuur wil verrechtvaardigen, komt de brief terug met 'Veuillez traduire, nous ne comprenons pas.'(1)

Op 14 September 1912 antwoordt een treinwachter aan een reiziger die hem Vlaamsch wil doen spreken: 'Je me fiche du règlement, et vous êtes trop jeune pour me donner des ordres: Compris, petit flamingant?' Dat gebeurde op een tréin die door het Vlaamsche land reed(2). De treinwachter Feytens, die in Juli 1912 op dezelfde lijn als reiziger zit, maakt zijn ambtgenoot op een dergelijke overtreding der wet attent. Hij wordt daarvoor door zijn overheid zwaar gestraft. Evenzoo de Gentsche hoofdklerk van Posterijen Peeren, die eerst verbeteringen aan den dienst had voorgesteld, en later aan bedienden eenige schriftelijke dienstaanbevelingen had gedaan, telkens in het Nederlandsch. Op verslag van zijn postmeester krijgt hij een erge straf en wordt door het Middelbestuur met afzetting bedreigd. Er was een heele veldtocht van Algemeen Nederlandsch Verbond, Willems-Fonds enz. noodig om zijn straf te doen *verzachten*.

Hier valt op te merken, dat de toestand in het Bestuur van Spoorwegen, Posterijen en Telegrafen beter was dan elders, omdat er, buiten Brussel, meer en meer Vlaamschgezinden onder de lagere beambten zaten.

Maar de hoogere ambtenaars waren overwegend Vlaamschonkundig, meestal Walen en Luksemburgers. Dat werd bewezen door de geruchtmakende *Brieven van Didaskalos*, die nooit zijn weerlegd, omdat ze op officieele gegevens steunden(3).

(1) *Volksbelang*, 31 Aug. 1909.
(2) *V.*, 21 Sept. 1912.
(3) Didaskalos, lang niet nader bekend gebleven, was LOUIS DELPIRE, in leven leeraar aan de Middelbare School te Laken. Zijn 'Brieven aan den heer Helleputte' verschenen eerst in 1907 en 1908 in het Antwerpsch halfwekelijksch blad *den Standaard*. Ze werden in 1908 tot een vlugschrift verwerkt: '*Budgetvreters*, open brieven van Didaskalos aan Minister Helleputte.' (Uitg. Alg. Ned. Verbond).

Een paar staaltjes daaruit: In 1909, in het Middelbestuur van Spoorwegen, zijn er 38 ambtenaars die goed *of gebrekkig* Vlaamsch kennen, tegen 112 die het hoegenaamd niet kennen. In Augustus 1910 zijn er, in *één* ministerieele directie van de posterijen, op 247 beambten, 73 Vlamingen; de anderen zijn Walen.

Minister Helleputte had leergangen ingericht om de onwetendheid in zake Nederlandsch te keer te gaan bij beambten *die Brussel en voorsteden bewoonden*. Zijn Franschgezinde opvolger, de heer de Broqueville, breidde die uit tot *alle* provinciehoofdplaatsen. Zoo kregen dan Walen, na een bespottelijk licht examen, door andere Walen afgenomen, een getuigschrift dat toeliet hen in het Vlaamsche land te benoemen, waar ze dan aan de loketten konden gaan vragen: 'Ne parlez-vous pas le français?'(1)

Kortom, het Hooger Bestuur en een groot gedeelte van de ondergeschikte bestuursafdeelingen waren zoo ingericht, dat de verachting van de wet en van onze taal een leidend grondbeginsel was. Achteruitstelling van de Vlamingen ten voordeele van de Walen was het gevolg, hoewel men van de eersten steeds de kennis van de twee landstalen vergde. Een menigte feiten bewijzen dat; maar een ministerieel rondschrijven in 1910 aan *alle* postmeesters gestuurd zou daartoe volstaan. Daarin leest men:

> L'administration me prie de rechercher des *agents wallons* (commis de 3e classe ou auxiliaires) bien signalés et possédant une instruction privée et administrative, qui conviendraient pour l'administration centrale.

Vlaming zijn was dus, wat bedieningen in het Middelbestuur aangaat, een gebrek(2). Als de toestand zoo was in dien gewichtigen openbaren

(1) *Volksbelang*, 16 Dec. 1911.
(2) *De Beambte* van Maart 1910.

JORIS HELLEPUTTE.

dienst, waarom zou hij in andere ministeries beter zijn geweest? In het Ministerie van Financiën was hij gelijkaardig, maar erger, vooral in het Tolwezen, waar de misbruiken en de mishandeling der Vlamingen van wraakroependen aard waren[1].

En het Landbouwministerie? In Februari 1911 verzoekt een Antwerpsche firma herhaaldelijk om een Vlaamsch exemplaar van de haar gestuurde vraag naar inlichtingen over haar handel in kunstmeststoffen: het Ministerie zwijgt. Maar als de officieele *lijst van vertrouwbare firma's* door dat ministerie wordt uitgegeven, staat de Antwerpsche firma er niet op, spant een proces in, en eischt 10.000 fr. schadevergoeding. *Dan* wordt haar dadelijk door de verschrikte Franskiljons voorgesteld de verschenen lijst in te trekken, en haar op de nieuwe lijst een eereplaats aangeboden[2]. En dat was natuurlijk. In September 1910 bekenden Fransche bladen dat op 14 hoogere ambtenaars van het Ministerie van Openbare Werken *en Landbouw* er slechts 1 bekwaam was om op een Vlaamsche vraag te antwoorden[3].

Volgens de Wet Heuvelmans (1897) moest de Burgerwacht in het Vlaamsche land bevelen, onderricht, mondelinge en schriftelijke bekendmakingen in onze taal ontvangen. Op enkele uitzonderingen na werd de wet miskend door alle officieren, van den luitenant tot den hoogsten generaal toe. Er waren verschillende ‘Vlaamsche schandalen’ noodig, als b.v. weigering om een Fransch bevel uit te voeren of luid protest in de gelederen, om daar eindelijk eenige verbetering aan te brengen. Te Antwerpen maakte zich in 1909 een bevelhebber berucht door, bij een dergelijke gelegenheid, een protesteerenden toeschouwer een sabelslag toe te dienen. Ten slotte kreeg ‘Majoor

(1) Over het Tolwezen zie *Het Vlaamsch Programma*, blz. 122 en vlg; het *Nieuw Ambtenaarsblad* van 1 Juni 1905; verder het *Volksbelang* van 4 Sept. 1909; 19 Febr., 26 Maart, 30 April 1910 en 6 Dec. 1913.
(2) *Volksbelang*, 25 Febr. 1911.
(3) *Volksbelang*, 17 Sept. 1910.

Kopaf' voor het Gerecht ongelijk en men begon in de Kamers en in het Ministerie van Binnenlandsche Zaken wat meer op de wet Heuvelmans te letten.

Tot aan den oorlog waren er in den vreemde geheele drommen consuls die onbekwaam waren om gesproken of geschreven Vlaamsch te verstaan, en daardoor aan arme ingeweken of reizende Vlamingen de hulp niet konden bieden waarop dezen recht hadden. Dat was b.v. het geval met consuls in de Amerikaansche Staten Indiana, Illinois en andere, die Vlaamsche brieven eenvoudig onbeantwoord lieten, zoodat een Vlaamsch priester voor de noodige vertaling moest zorgen(1).

Verlaten wij het Ministerie van Buitenlandsche Zaken voor dat van Justitie, zoo vinden wij dat er b.v. nog vele vrederechters in Vlaamsch België worden aangetroffen, die geen Vlaamsch kennen (o.a. te Duffel, in 1909). Iedereen weet dat de partijen persoonlijk voor dien rechter verschijnen. Men beseft dan ook den nadeeligen toestand van een Franschonkundigen verweerder tegenover den Franschsprekenden klager, die tot den vrederechter kan zeggen wat hem belieft.

En wat zouden wij nog aan wetsverkrachtingen en wetsontduikingen moeten aanstippen wat de andere ministeries en bijbehoorende diensten betreft; en wat de provincie- en gemeentebesturen aangaat, waar dergelijke toestanden heerschten? Zelfs in kleine plaatsen werd soms met de bestuurtaal op belachelijke wijze omgesprongen. In December 1909 wil een brave West-Vlaming op de maalbooten in dienst treden, en overhandigt een Fransch getuigschrift van gedrag, waarop - buiten zijn weten - staat dat hij vroeger twee jaren in de gevangenis heeft gezeten: zijn dorpscommissaris van politie had met een ander man verward, en zijn slachtoffer kon geen Fransch(2). Een ander politie-commissaris - uit Kor-

(1) *Volksbelang* van 30 Jan., 31 Juli 1909; 5 Febr. en 5 Maart 1910.
(2) *Volksbelang*, 11 Dec. 1909.

trijk - geeft een Fransch getuigschrift aan een meid die te Elsene bij Dr Pletinckx in dienst gaat. De dokter vraagt herhaaldelijk een Vlaamsch stuk zonder antwoord te krijgen, en klaagt dan bij het Kortrijksch gemeentebestuur. Gevolg: hij wordt vóór de rechtbank gedaagd en krijgt 25 fr. boet voor den bitsigen toon van zijn laatste brieven aan den Commissaris; deze, die de wet van 1878 heeft overtreden, wordt niet gestraft.

Men bedenke nogmaals dat ieder van die voorbeelden mag beschouwd worden als één uit honderd: eerst, omdat wij hier niet alle ons bekende gevallen kunnen aanhalen; en dan, omdat vele vernederende of benadeelende misbruiken door de belanghebbenden eenvoudig werden geduld en verzwegen; zoodat de Flaminganten slechts zelden de gelegenheid zouden gehad hebben volksvertegenwoordigers aan het handelen te brengen, hadden niet sommige organismen als het Algemeen Nederlandsch Verbond en het Vlaamsch Sekretariaat gedurig voor de noodige documentatie gezorgd.

Wel mocht Minister Renkin op 11 Februari 1908 in den Senaat zeggen. ‘Pendant quarante ans les Flamands ont été traités comme en pays conquis.’ Maar hij sprak toen naar aanleiding van het wraakroepend onrecht op het Brusselsch Hof van Assisen gedurig gepleegd; en dat behoort tot de misbruiken die niet eens onder de toepassing van een ‘papieren wet’ vielen, omdat die nog niet bestond!

Strijd voor ontbrekende taalwetten.

Het eerste ‘Congres der Vlaamsche Bedienden van de Openbare Besturen’ vergaderde in 1909 te Antwerpen met 350 toetreders; hun tweede te Gent met 900, en hun derde in 1912 te Brussel met 1218. Vooral op dit laatste bleek duidelijk dat de onrechtvaardigheden, op bestuurlijk taalgebied begaan, niet altijd aan het niet naleven van bestaande wetten te wijten waren, maar ook dikwijls aan het

feit dat zekere onduldbare gevallen door de wet hoegenaamd niet of onvoldoende voorzien werden[1].

Werd er, b.v., een Waal, zonder een woord Vlaamsch te kennen, tot een post aangesteld waarvoor nochtans de wet van 1878 de kennis van onze taal vergde, dan was zijn benoeming tegen alle gezonde rede, maar ze was wettelijk: had hij niet het voorgeschreven examen, ook, zoogezeid, over het Nederlandsch, onderstaan? Met volle recht werd dus, op het Congres, door den heer De Valeriola gevraagd dat voortaan een *ernstig* examen over de Nederlandsche taal zou worden opgelegd aan al wie in Vlaamsch België wenschte bestuursbeambte te worden.

Intusschen gebeurde het nog in 1914, dat een werkman uit het station Brussel-Zuid, van diefstal beticht, voor een Waalschen controleur en een Waalsche bureauchef moest verschijnen, niets verstond van wat hem gezeid of voorgelezen werd, noch van wat een Waalsche getuige zei, zich niet kon verdedigen, en ten slotte smadelijk uit den dienst gedreven werd.

En als, op 30 Mei 1911, in St. Jans Gasthuis te Brussel, twee hulpgeneesheeren Vlaamsch spraken tot zieken die niets anders verstonden, en de hoofddokter hun toeriep:

> 'Je vous défends de parler le flamand. Je suis ici chez moi; c'est déjà assez que je tolère que les malades parlent le flamand!'

Welke wetsbepaling kon hem dan beletten zoo onmenschelijk te zijn? Artikel 23 van de Grondwet over de *vrijheid* van het taalgebruik, misschien?[2].

Een waardigen tegenhanger van dat voorval is te vinden in een verzoekschrift, waarvan de Kamer een week te voren kennis had gekregen onder dezen beknopten vorm:

> De echtgenooten Martin-Bombaart, te Biévène (Vlaamsche gemeente in Henegouwen), vragen dat twee van hun bloedverwanten, door het eedgerecht van Henegouwen vrijgesproken, maar sindsdien opgesloten

(1) Verslag daarover in *Volksbelang* van 5 Oct. 1912.
(2) *Volksbelang*, 10 Juni 1911.

in een krankzinnigenhuis, zouden onderzocht worden door geneeschеeren *die Vlaamsch kennen*.[1]

Welke wet kon tusschenkomen in de wereld van smart die achter die eenvoudige smeekwoorden schuilden?

Op twee gebieden ontbrak een wettelijke regeling van het taalgebruik *geheel en al* tot in 1908 en later: het mijnwezen[2] en het bestuur van Kongo.

In het mijnwezen.

Toen de Regeering in 1906 er eindelijk aan dacht, de oude Mijnwet van 1810 door een nieuwe te vervangen, die vooral noodig was geworden door de ontdekking van de mijnvelden in de provincies Limburg en Antwerpen, werden de Vlaamsche taalrechten natuurlijk daarbij vergeten. Een eerste amendement in dien zin werd dadelijk voorgesteld door de heeren Helleputte, Cl. Cartuyvels, J. Van der Linden, Ch. de Broqueville, Edw. Coremans en A. Raemdonck. Op 14 Maart 1907 stelde de heer Francotte, Minister van Arbeid, een ander amendement voor, dat de kennis van het Vlaamsch aan *alle* mijningenieurs oplegde, terwijl dat van Helleputte en zijn vrienden die kennis slechts vergde van ingenieurs, in Vlaamsch-België werkzaam. Een derde, nog radikaler amendement van Leo Augusteyns, werd afgestemd; Helleputte trok het zijne in, en dat van Minister Francotte werd aangenomen. Het onweder dat echter dadelijk in Waalsche kringen losbrak, omdat de nieuwe bepaling ook op het Walenland toepasselijk was, liet voorzien dat ze bij de tweede lezing wel schipbreuk kon lijden. Toen stelde Louis Franck voor, de kennis van het Nederlandsch alleen op te leggen aan de ambtenaren en bedienden bestemd om in het Vlaamsch mijngebied

(1) *V.*, zelfde artikel van 10 Juni 1911.

(2) Breedvoerig behandeld door PAUL FREDERICQ, *Schets* (III, 2e stuk), blz. 262 en vlg.

geplaatst te worden. Het werd op 11 April 1907 met 105 stemmen tegen 41 en 7 onthoudingen aangenomen.

Maar toen werd - iets wat nog nooit in België gebeurd was - de geheele wet door Koning Leopold II ingetrokken! Intusschen was overigens het Ministerie gevallen. Het nieuw Ministerie verzond dan toch de Mijnwet naar den Senaat, *maar zonder de amendementen*, zoodat ook dat van Louis Franck wegviel.

Op dat gebied bleef dus de willekeur heerschen als voorheen. Hetzelfde is waar voor de Kongo-Kolonie.

In de kolonie.

Tot in 1908 was Kongo een Vrijstaat, waarin België en zijn wetgeving niets te zeggen hadden, en dat, onder de alleenheerschappij van den Souvereinen Vorst, uitsluitend in het Fransch werd beheerd. De millioenen Kongonegers leerden in de scholen van Leopold II slechts één taal, het Fransch, alsof men de aanhechting bij het naburige Fransch Kongo-gebied wilde voorbereiden.

Het wetsvoorstel tot overneming van Kongo, dat in Juni 1908 aan de Kamer werd onderworpen, somde in artikel 2 al de Belgische wetten op, die voortaan ook op onze Kolonie zouden toepasselijk zijn; *geen enkele taalwet*, niet eens artikel 23 van de Grondwet over het vrij gebruik der talen, kwam daaronder vóór! De Vlaamsche Volksraad, het Catholiek Vlaamsch Sekretariaat, andere organismen deden hun best met vertoogen, meetings, zenden van afvaardigingen, persoonlijke stappen, om meer rechtvaardigheid te verkrijgen. Niets hielp. Het Ministerie Schollaert - op bevel, fluisterde men, van den Koning - wilde van geen taalregeling hooren en verzette zich halsstarrig tegen alle amendementen, in dien zin voorgesteld; deze werden dan ook alle verworpen.

Dat met de negertalen moest rekening gehouden worden, vond men verstandig; maar de taal van de Vlaamsche landbouwers, die men o.a. naar Katanga hoopte te lokken, telde voorloopig niet mee.

De naastingwet werd in 't begin van Augustus 1908 aangenomen. Ze bevatte nopens het taalgebruik slechts een onduidelijke bepaling: in Kongo was het gebruik der talen vrij, en zou, uiterlijk binnen de vijf jaren, en alleen voor de handelingen van het Openbaar Gezag en van het Gerecht *door bijzondere wetten of decreten* geregeld worden; deze zouden in beide talen worden uitgevaardigd[1].

Aldus bleef de poort open voor alle willekeur. Dat bleek reeds genoeg toen, in 1912, de Rechtbank van Elisabethstad door een vonnis besliste dat het Fransch alleen in de Kolonie officieel was; onder de ‘attendu's’ stond er één, dat de deur dicht doet: ‘aangezien geen enkel lid van de Rechtbank de Vlaamsche taal machtig is.’[2]

In 1913 moesten, volgens de naastingwet, *alle* noodige decreten verschenen zijn; er was *niets* van gekomen. Een Kamerlid, dat den Minister van Koloniën daarover in December 1913 ondervroeg, werd eenvoudig afgescheept met het antwoord: ‘het vraagstuk van het gebruik der talen in Kongoland is bijzonder moeilijk.’[3]

Tot zoover het schrander beleid van het Ministerie van Koloniën aangaande dat ‘moeilijk vraagstuk.’

Wij zien er van af, den lezer de ronde van alle overige ministeries en besturen te doen maken, maar zullen toch met hem den statigen tempel van het Gerecht moeten binnentreden, om na te gaan of daar wat meer gezond verstand te vinden is.

In het gerecht.

Tot in 1908 was de wet van 1889 (in 1891 gewijzigd) over het taalgebruik in strafzaken slechts ten deele toepasselijk op het Assisenhof van Brabant. Zoo kwamen, alleen in het jaar 1906, drie zaken vóór dat hof, waarin Fransch-

(1) FREDERICQ, *Schets* (III, 2e stuk) blz. 324 en vlg.; tekst van de wetsbepaling blz. 3 0.
(2) *Volksbelang*, 2 Nov. 1912.
(3) *V.*, 6 Dec. 1913.

onkundige betichten en getuigen uit Brabantsche dorpen niets begrepen van wat er gezeid werd. Een van die processen (vadermoord te Heerne) liep uit op een veroordeeling ter dood. Op de zitting bleek dat de betichten, door middel van een taalman ondervraagd, de Fransche vertaling van hun verklaringen op aandringen van den onderzoeksrechter hadden onderteekend, en dat die vertaling op verscheidene plaatsen verkeerd was!

Advocaat Louis Huysmans - een Franschgezind Kamerlid - had heftig geprotesteerd en uitgeroepen: 'dat misbruik moet verdwijnen!' waarop de voorzitter hem bitsig toevoegde: 'Ga dat in de Kamer zeggen!' - 'Zeker,' antwoordde de advocaat, 'ik zal het daar zeggen!'

Allerlei verontwaardigd protest ging toen op tegen dien schrikkelijken misstand, in de Kamer, op een landdag door den Volksraad ingericht en ook op de muren van groote en kleine steden, door plakbrieven van het Nationaal Vlaamsch Verbond. Niet zonder gevolg!

In Juni 1906 legden de heeren J. Van der Linden, E. Coremans, Nerincx, Renkin, De Lantsheere en De Becker een uitgebreid wetsontwerp in de Kamer neer, om aan het euvel te verhelpen. In November 1907 werd de nieuwe wet in de Kamer, en op 12 Februari 1908 in den Senaat aangenomen, na aldaar schitterend te zijn verdedigd door den heer Renkin, die middelerwijl Minister van Justitie was geworden. Men noemde ze, naar de twee voornaamste voorstellers, de wet Van der Linden-Renkin(1).

Groote ontroering werd kort nadien door een ander gerechtelijk schandaal verwekt. Te Charleroi werd in 1910 een man aangehouden, die ergens alles had stukgeslagen en bovendien politieagenten mishandeld. Het werkboekje dat op hem gevonden werd droeg den naam Gorselé; hij werd voorloopig losgelaten. Wat later kreeg de Antwerpsche werkman Gorselé een Fransche dagvaarding, die hij

(1) Over die heele zaak en vooral de bespreking in beide Kamers, zie FREDERICQ, *Schets* (III, 2e stuk), blz. 253-256 en 317-324.

niet kon lezen en moest laten vertalen; wat hij deed. Te Charleroi aangeland, werd hij door niemand verstaan, verstond niemand, en kreeg waarschijnlijk geen taalman, want het verhoorblad vermeldt geen. Dat hij zijn werkboekje eenigen tijd te voren was kwijt geraakt, en dat het door een ander man moest gevonden of ontstolen en dan misbruikt zijn, kon hij niet duidelijk maken. Op zijn bekentenis dat het hem voorgehouden boekje wel het zijne was, werd hij tot acht maanden opsluiting veroordeeld en naar de gevangenis van St. Gillis (Brussel) gebracht. Daar trof hij een mensch aan, die hem verstond en hem een advocaat bezorgde. Na drie dagen werd hij in vrijheid gesteld: wat later ging men over tot herziening van zijn zaak, en de Kamer der Correctionneele Beroepen te Brussel sprak hem vrij, na pleidooi van advocaat Karel Janson. (Februari 1910)[1].

Te Charleroi woonden toen meer dan 23.000 Vlaamsche arbeiders: men kan dus gemakkelijk begrijpen, dat wij hier weer te doen hebben met één voorbeeld uit honderd, dat slechts bij toeval bekend geraakte.

Het ‘Bulletin’ der Gentsche Vulgarisateurs, dat het geval Gorselé zeer betreurde, had er toch iets op gevonden:

> Un petit moyen pour que les Flamands ne soient plus exposés à ne pas être compris en Wallonie. Ce petit moyen bien simple, bien facile..... c'est d'apprendre le français.

Wat de Vlamingen betreft die dat *niet* doen:

> Ils doivent s'appliquer le refrain flamand bien connu à Gand: ‘*het is ons eigen schuld*!’[2]

Zonder zich te bekreunen om de hooge wijsheid van het vonnis, door het ‘Bulletin’ tegen de domme Vlamingen geveld, trokken de geheele Vlaamsche pers, allerlei Vlaamsche kringen en parlementsleden te velde tegen dat schreeuwend onrecht, en de Minister van Justitie, de heer Van den

(1) *Volksbelang*, 26 Febr. 1910.

(2) *Bulletin de l'Association, etc.* jrg. 1910, n^{r} 99 (April), blz. 50 en vlg.

Heuvel, beloofde zelfs de noodige maatregelen te nemen. Wij hebben nergens gehoord dat er iets in dien zin is gebeurd.

Wellicht meende de Minister de Wallonisanten te moeten ontzien, die juist op dat oogenblik heftig opkwamen tegen de voorgenomen schending van hun grondgebied door de vroeger besproken zes Vlaamsche griffiers van werkrechtersraden(1).

In afwachting bracht de bespreking van dat laatste vraagstuk toch iets goeds voor de Vlamingen: er werd aangenomen dat, in de werkrechtersraden *van de Vlaamsche gewesten*, voorzitter en ondervoorzitter, zoo ze buiten den Raad werden gekozen, alsook de bijzitter en zijn plaatsvervanger, de griffier en zijn klerk bewijs moesten leveren dat zij genoeg Vlaamsch kenden om hun ambt te vervullen(2).

Tot in het jaar 1910 was het dus mogelijk geweest, dat een Vlaamsch werkman in zijn eigen streek door één of meer leden van zoo een Raad niet begrepen werd!

Nog andere wetten bleken noodig op rechterlijk gebied. Een aannemer van bouwwerken vernam in 1910, dat een Vlaamsche rechtbank hem tot het betalen van 600 fr. veroordeeld had, en waarom; maar daarvoor moest hij eerst de 8 bladzijden Fransch laten vertalen die het vonnis bevatten. Zijn advocaat zeide hem te recht dat daar niets aan te doen was: *geen taalwet was op handels- of civiele zaken toepasselijk*(3). En de persoon die in Maart 1913 vóór de Brusselsche Handelsrechtbank vroeg om zich in het Vlaamsch te mogen uitdrukken, wat hem geweigerd werd omdat de rechters die taal niet kenden, en die veroordeeld werd zonder te begrijpen waarom, had ook het gezond verstand voor zich, maar de wet tegen zich(4).

(1) Zie hooger, blz. 61.
(2) *Wet op de werkrechtersraden met Kon. en Ministerieele Besluiten, Vlaamsche en Fransche tekst*. (Gent, Hoste, 1911).
(3) *Volksbelang*, 3 Sept. 1910.
(4) *V.*, 22 Maart 1913.

De Vlaming moest zich, in die en andere besproken gevallen, maar voort helpen met het ‘moyen bien simple’ dat buiten het bereik scheen van rechters, geneesheeren en andere geleerde heeren, en mocht zich vooral niet verstouten van taalrecht te spreken.

In het leger.

Wij verlaten den Tempel van Themis nog niet eer wij een bezoek hebben gebracht aan de krijgsraden en het Krijgshof, die daar ook heeten te huizen.

Tot in 1899 was de Vlaamsche soldaat, wat het taalgebruik aangaat, eenvoudig aan de willekeur van zijn deels militaire, deels burgerlijke rechters overgeleverd. De Hollandsche wet van 1814 over Krijgsrechtspleging was door geen andere vervangen, en dus nog steeds van kracht; ze schreef voor, dat de geheele rechtspleging in het Nederlandsch moest gebeuren; in feite handelde men alsof ze niet meer bestond, en deed meestal alles in 't Fransch, hetzij de betichte verstond of niet(1).

In 1899 werden de wijzigingen aan het Militair Strafwetboek, door J. Van der Linden voorgesteld, aangenomen, en brachten eenige verbetering aan den toestand(2). Volgens die nieuwe wetsbepaling moesten de Krijgsauditor en een aantal (niet eens alle!) leden van den Krijgsraad of het Krijgshof het Vlaamsch *kennen* in de Vlaamsche gewesten. In 1909 ondervond advocaat Alb. Fredericq de waarde van dien waarborg. Een Vlaamsche betichte werd voor het Krijgshof te Brussel, onder protest van den verdediger, in het Fransch beschuldigd, en dat was volgens de wet in orde: de auditor moest immers de Fransche en de Vlaamsche taal *kennen*; maar niets legde hem het *gebruik* van onze of van de Fransche taal op(3).

(1) Zie *Het Vlaamsch Programma*, blz. 138. Ook *Wetten en ambtelijke schikkingen betreffende het gebruik en het onderwijs der Nederl. Taal.* Uitgave n^{r} 149 van het Willems-Fonds. (Gent, Hoste, 1909), blz. 22.
(2) *Wetten* enz, blz. 20.
(3) *Volksbelang*, 27 Februari 1909.

Wij benijden dan ook niet het lot van den kanonnier die, volgens *Ons Recht*, in 1913 voor den Krijgsraad moest verschijnen.... omdat hij geen Fransch verstond. In het militair gasthuis had hij van een krijgsdokter eerst in geradbraakt Vlaamsch, dan driemaal in het Fransch, het bevel gekregen, zich te ontkleeden, had niet verstaan, het bevel niet uitgevoerd, en werd van dienstweigering beticht(1).

Op dat oogenblik waren de nieuwe wetsbepalingen van 1913, bestemd om dergelijke misstanden te keer te gaan, nog niet van kracht, maar dat deed *feitelijk* niets ter zake. Vóór of na 1913 werd de. Vlaamsche soldaat in taalopzicht als een verworpeling behandeld.

In Maart 1909 klaagt Arthur Buysse in de Kamer, dat arme Vlaamsche dorpsmenschen, die een zoon in het leger hebben, van zijn officieren Fransche brieven ontvangen. De 'Etoile belge' noemt hem daarvoor een 'intransigeant'(2).

De dagelijksche bevelen, die ieder soldaat moet kunnen lezen en naleven, zijn in het Fransch; en als, in 1909, de Kolonel van het 7e Linieregiment te Antwerpen *op eigen hand* besluit dat ze ook in het Vlaamsch zullen medegedeeld worden, is dat een wonderlijke uitzondering, en het *Volksbelang* wenscht er hem geluk mee(3).

Op 21 September 1912 verscheurt Kapitein Guillemijn een zestigtal Nederlandsche aanvragen om verlof, en dwingt zijn soldaten van de Hoogeschool-Compagnie die in het Fransch te schrijven: 'la bienséance exige que la demande de permission puisse être comprise par les officiers qui ne comprennent que le français.' Van beleefdheid tegenover het Vlaamsche volk, geen spraak. Er bestonden toen reeds ministerieele omzendbrieven die de gelijkstelling van beide talen oplegden(4).

(1) *Volksbelang*, 1 Nov. 1913.
(2) *V.*, 27 Maart 1909.
(3) *V.*, 29 Mei 1909.
(4) *Volksbelang*, 28 Sept. 1912.

In 1914, in de Artilleriekazerne te Tienen, bedreigt de Voorzitter der onderofficierstafel een wachtmeester, hem aan de deur te zetten, zoo hij nog een woord Nederlandsch durft spreken tot zijn gebuur, een ander Vlaming[1].

Bij de jagers te voet, te Charleroi, commandeert de sergeant: 'Feu à volonté, hausse à 400 mètres.' Een Vlaming vraagt zijn gebuur op hoeveel meters hij moet schieten. De sergeant dreigt hem met straf omdat hij in de gelederen spreekt. Als hij op de hoogte is gebracht: 'Ge beeldt u zeker toch niet in, dat de officieren in oorlogstijd er zich mee zullen bezighouden, alles te vertalen om de Vlamingen plezier te doen?'[2].

Die lummel ook! Geen Fransch verstaan! Te dom zijn om korporaal te worden!

Want, schreef een kapitein aan het *Laatste Nieuws*, aan wie dat wil worden schrijft het reglement vóór, dat 'le texte de l'Ecole du Soldat, imprimé en grands caractères, doit être connu littéralement.'

En trots een ministerieel rondschrijven, dat van tweetalige boekjes sprak, ging men voort uitsluitend Fransche boekjes in de handen der manschappen te geven.

Er waren dan ook sukkelaars, die geheele bladzijden onbegrepen Fransch van buiten leerden![3].

Er waren ook in alle krijgshospitalen andere sukkelaars, die de noodige zorgen moesten ontberen, omdat de krijgsdokter ze niet kon ondervragen[4].

Er waren ook....

Maar er zou geen einde aan komen.

Een der oorzaken van al die misstanden was het feit, dat men onderofficier en officier kon worden zonder Vlaamsch te kennen. Wie van onderofficier tot luitenant opklom ('par les cadres') moest een examen doen, dat hem de

(1) *V.*, 18 April 1914.
(2) *V.*, 15 Maart 1913.
(3) *Volksbelang*, 1 Nov. 1913.
(4) H. MEERT, *Antwoord op den brief van den heer Destrée*, (Gent, Plantijn, 1913), blz. 43 en vlg.

keus tusschen Fransch en Nederlandsch overliet; maar de heilige traditie wilde natuurlijk dat men Fransch koos. Wie langs de Militaire School officier wilde worden kreeg op het toegangsexamen een proef over de 1ste taal (20 punten op 100) en de 2e taal (9 op 100). Een Waal, of een verfranschte Vlaming, of eenvoudig een gewone Vlaming die niet wenschte 'gebrimeerd' te worden, koos het Fransch als 1ste taal; voor de 2e moest hij niet eens het Nederlandsch nemen: hij had de keus tusschen Nederlandsch, Latijn, Duitsch en Engelsch. Op zijn eindexamen vroeg men hem dan, naast grondige kennis van het Fransch, de kennis van wat de militairen en vele Franskiljons 'le flamand usuel' noemen. Ziehier een voorbeeld van dat schilderachtig taaltje, zooals het ergens voor de 'theorie' werd gebruikt in 1913:

> *Vraag*. Welke zijn de deelen van het geweer?
> *Antwoord*: het canon, de manchon, het mécanisme de fermeture et de prise de feu, het mécanisme de répétition, de monture, de garniture, de bajonet.
>
> *Vraag*: welke zijn de deelen van het verrou? enz.(1)

Op de Pupillenschool te Aalst was ook alles op Fransche en verfranschende leest geschoeid(2).

Maar onwetendheid was niet de voornaamscte oorzaak van dien wantoestand. Door de Militaire School, b.v., gingen toch ook Vlamingen die op hun Atheneum of hun College genoeg Vlaamsch hadden geleerd om tot een soldaat te kunnen spreken.

Neen, de wortel van het kwaad was de vanouds heerschende traditie die de onzinnige verachting voor het Vlaamsch tot een vast en onmisbaar bestanddeel van de officiersuniform maakte. Het vermaarde 'esprit de corps' versterkte dat vooroordeel en drong het op, zelfs aan wie, in den grond van zijn Vlaamsch hart, anders voelde, maar

(1) *De Katholieke Vlamingen in het Leger*, vlugschrift van het Kath. Vl. Secretariaat. (Leuven, 1913).

(2) Vlugschrift nr 2 door het *Vlaamsch Legercomiteit* van het Alg. Ned. Verbond, tak Antwerpen, uitgegeven.

zich in den toestand moest schikken, wilde hij niet bespot, achteruitgesteld en vervolgd worden. Hetzelfde 'esprit de corps' belette ook de officieren tegenover den 'pekin' het bestaan van ergerlijke feiten te erkennen, die alle officieren onder elkander soms wel dorsten beknibbelen - als er geen overste bij was. En heel die betreurenswaardige toestand, zooals vele andere, werd verergerd door die even heilige legertraditie: de kapitein mag niet gelijk krijgen tegen den majoor of den kolonel, de sergeant niet tegen den luitenant..... en de soldaat niet tegen om het even wie die boven hem staat; in theorie (en op het papier), *wel*; in werkelijkheid, *niet*, dan bij hooge uitzondering.

Wat kon er dan, in zulken poel van franschdolle ongerechtigheden, van de natuurlijke - en eventueel wettelijke - taalrechten van den Vlaamschen soldaat geworden? Niets!.... voorloopig.

Maar na afloop van den krijgsdienst droeg menig gemoed de verkropte vernedering mee naar huis in stad en dorp. Daar hoopte de verbittering zich op, want familieleden en vrienden voelden ze mee; ze ontwikkelde zich verder, op Vlaamsche manier, zeer langzaam, maar zeer stevig, tot een bewusten geest van opstand tegen het onrecht.

Later, na lange jaren, zouden dan staatslieden, parlementsleden, dagbladschrijvers en andere redders van het Vaderland met verbazing ontdekken, dat niet alleen het gematigde Flamingantisme onder het volk was toegenomen; maar dat het ook, tot in plattelandsche dorpen toe, staatsgevaarlijke uitwassen kreeg, waarvoor bedaarde Vlaamschgezinden hadden gewaarschuwd, en waarover de vergeefs gewaarschuwden nu even vergeefs zouden jammeren of schelden. Want elke daad draagt in zich de kiem van haar belooning of van haar straf.

De legerwetten.

Op 16, 17 en 18 November 1909 werd in de Kamer de nieuwe Legerwet besproken en aangenomen, die den per-

soonlijken dienstplicht invoerde. De Flaminganten hoopten dat die gelegenheid zou worden waargenomen om aan de taalmisbruiken in het leger een einde te stellen. Het was Pieter Daens die de zaak te berde bracht. Hij stelde een amendement voor, dat het indeelen van de manschappen in de regimenten van hun provincie voorzag; de Vlaamsche soldaten zouden dan in hun taal bestuurd, onderwezen en aangevoerd worden door officieren en onderofficieren aan wie, even als aan de krijgsgeneesheeren, - apothekers en - veeartsen de kennis van het Vlaamsch en het naleven van de bestuurlijke taalwet van 1878 werd opgelegd.

Waarschijnlijk voorziende dat voor het beginsel der gewestelijke indeeling geen meerderheid zou gevonden worden, stelde hij in bijkomende orde voor, dat, bij ontstentenis daarvan: 1° niemand tot een graad in het leger of den geneeskundigen dienst zou benoemd worden zonder zijn kennis van Fransch en Vlaamsch te hebben bewezen; 2°, dat alle overheden zich ten opzichte van Vlaamsche manschappen en hun ouders zich zouden moeten gedragen naar de wet van 1878.

In een volgende zitting werd het geheele amendement, eenvoudig door het stellen van de 'voorafgaande kwestie' ter zijde geschoven, op voorwendsel dat het hier een organische wet gold, waarin het taalgebruik niet te pas kwam. Alsof in het leger het begrijpen en begrepen worden, geen behoefte van organischen aard was. In werkelijkheid vreesde de regeering de geheele wet te zien afstemmen door een aantal Waalsche en Franschgezinde Kamerleden, die van geen taalregeling in de legerwet wilden hooren.

Intusschen had het Algemeen Nederlandsch Verbond een bijzonder 'Vlaamsch Legercomiteit' ingericht, dat te Antwerpen zetelde en vooral uit oudsoldaten bestond. Het zocht alle taalgrieven op, om die in de pers bekend te maken, en richtte, met dat doel, tot alle Vlamingen die hadden gediend, een dringend verzoek om schriftelijk mede te deelen wat zij onder de wapenen aan wantoestanden in taalopzicht hadden beleefd.

Aldus bleef het vraagstuk aan de dagorde staan van de openbare meening, zooniet van de Kamer.

Maar er verliep geen maand, of deze moest er zich ook weer voor een oogenblik mee bezighouden: In het begin van December 1909 werd een wetsvoorstel neergelegd door de heeren Dr Persoons, Vander Velde en Anseele. Het hernam eigenlijk het 'bijkomend' gedeelte van het voorstel Daens, dat van geen gewestelijke indeeling sprak. Op 11 Maart 1910 werd het door de Kamer in aanmerking genomen en naar de afdeelingen verzonden.

Dat is het laatste wat er van gehoord werd!

Intusschen was de aandacht van de Kamers en van de openbare meening daarvan afgeleid door het wetsvoorstel Franck-Segers over de voertaal in het Middelbaar Onderwijs.

Toen twee jaren later, in December 1912, de Regeering met een wetsontwerp tot herinrichting van het leger voor den dag kwam, bevatte het geen woord over taalgebruik. Er waren nochtans, op dat oogenblik, op 100 soldaten, 57 Vlamingen tegen 43 Walen, en de Regeering bekende zelf, dat de nieuwe wet de verhouding op 60 tegen 40 zou brengen. Aan een anderen kant waren 58 % hoogere en 50 % lagere officieren onbekwaam om Vlaamsche soldaten te verstaan.

Maar de Vlaamschgezinden bleven niet bij de pakken zitten. Nauwelijks was het wetsvoorstel neergelegd, of het Nationaal Vlaamsch Verbond belegde meetings te Gent en te Antwerpen. Het Vlaamsch Legercomiteit gaf een vlugschrift uit, waarin het inrichten van Vlaamsche en Waalsche regimenten werd aanbevolen. Een Gentsche liberale wijkkring (Saspoort-Meulestede) vergaderde en vroeg kernachtig dat: de Vlaamsche soldaat zou aangesproken, gedrild en gemeesterd worden in eigen taal. De Vlaamsche Liberale Vereeniging van Gent, onder voorbitterschap van Prof. C. De Bruyne, hoorde de vraag zespreken door A. Buysse, Dr Persoons en L. Willems, en verklaarde: 'dat de algemeene dienstplicht onafscheid-

baar was van het Algemeen Stemrecht en van de gelijkheid tusschen Walen en Vlamingen in taalopzicht.' Een groote meeting, op 5 Januari 1913 door toedoen van het Vlaamsch Legercomiteit te Antwerpen gehouden, liep uit op een wensch ten voordeele van Vlaamsche en Waalsche regimenten, en hetzelfde gebeurde, vóór de maand uit was, te Mechelen, Brugge, Kortrijk, Gent; verder in allerlei kleiner gemeenten en dan ook te Brussel, in de groote Magdalenazaal, die overvol was. Daar spraken de heeren De Vos (van den Vlaamschen Volksraad), J. Hoste jnr., Karel Weyler, Dr Doussy, van Dieren, Alf. Sevens, adv. Van Roy, Reinhard en Alb. Deswarte. Van Dr Doussy vernamen de aanwezigen dat er te Antwerpen, op 30 krijgsdokters, 6 Vlamingen en 24 Walen waren. De wensch ten gunste van de indeeling in Waalsche en Vlaamsche regimenten werd er eenparig en met groote geestdrift aangenomen. Alle Vlaamschgezinde kringen uit alle partijen waren in rep en roer, hielden vergadering op vergadering, bestormden de Kamer met vertoogschriften en bedekten de stadsmuren met plakbrieven; de hoofdtoon was: de Kamer moet ons Vlaamsche en Waalsche regimenten geven, of alle Vlaamschgezinde parlementsleden moeten tegen de geheele wet stemmen.

Daarentegen drukten Franschgezinde bladen brieven af, van officieren en onderofficieren, die beweerden dat de Vlaamsche soldaat niet te klagen had, omdat de meeste gegradeerden genoeg Vlaamsch kenden om zich met hun manschappen te kunnen onderhouden. Het *Volksbelang* van 14 December 1912 vroeg zeer ter snede: 'Indien dat zoo is, waarom verzetten zij zich tegen een wettelijke bekrachtiging van een verheugenden toestand, die toch reeds in feite bestaat?'

Dit alles vond in de Kamer weerklank onder den vorm van twee amendementen. Het amendement Buysse-Pécher-Persoons vroeg de toepassing van de wet van 1878 op het leger en eischte de kennis der twee talen van alle officieren en krijgsgeneesheeren. Een ander, onderteekend door de

heeren De Bue, Delbeke, Nobels, Peel, Siffer en Van Cauwelaert, stelde de Vlaamsche en Waalsche regimenten voor, alsook splitsing van de regimentscholen en de Pupillenschool in Vlaamsche en Waalsche afdeelingen.

De Regeering voelde zich nu verplicht iets te doen. Op 19 Februari beloofde Minister de Broqueville aan de Kamer, een wetsvoorstel tot regeling van het taalgebruik in het leger in te dienen; hij verklaarde tevens dat hij van geen indeeling in Vlaamsche en Waalsche regimenten wilde weten. Als hij op 21 Februari inderdaad zijn voorstel neerlegde, bleek het op algemeene tweetaligheid te zijn gegrondvest. Vlaamschgezinde Kamerleden vroegen met aandrang dat er eerst daarover, en *dan* over de militiewet zou gestemd worden; zij wilden hun voorzorgen nemen tegen een eventueel afschepen van hun voorstellen; zij hadden immers verklaard, in dat laatste geval tegen de militiewet te zullen stemmen. Maar de Minister van Oorlog wilde daaromtrent niets beloven. Dat maakte natuurlijk de Flaminganten wantrouwig, en zij verdubbelden bij gevolg hun werking op de Vlaamsche mandatarissen en op het volk.

Buiten de Kamer waren de Vlaamschgezinden uit alle partijen het eens om de voorkeur te geven aan Vlaamsche en Waalsche regimenten. Maar binnen de Kamer bleek het spoedig dat die radicale oplossing weinig kans had om aanvaard te worden, trots de schitterende rede van Dr Van de Perre, en trots een vingerwijzing van Van Cauwelaert, die vooral op de Walen indruk maakte: indien, zeide hij, zooals de Regeering wil, *alle* officieren en onderofficieren de twee talen moeten kennen, dan worden de Walen feitelijk uit die ambten gesloten. Liberalen zooals Louis Franck en Dr Persoons, en zekere Catholieken verwekten het misnoegen van de radicaler Flaminganten, omdat zij het voorstel der indeeling in Vlaamsche en Waalsche regimenten als hopeloos beschouwden en er niet op ingingen. In de zitting van 21 Februari verklaarde zelfs Dr Persoons dat hij in geen geval daarvoor zou stemmen. Er was dus,

op dat punt, oneenigheid onder de Vlaamschgezinde Kamerleden.

Aan een anderen kant bewerkte de vrees voor een opgelegde kennis van het Vlaamsch bij een aantal Walen een zwenking in de richting van de scheiding der recruten volgens hun taal; Buisset, Destrée, Neujean en Roger kwamen zelfs met amendementen in dien zin voor den dag, en de 'Ligue anti-flamingante' van Luik steunde hun zienswijze.

Den doorslag gaven echter - zooals meer was gebeurd - de belangen der algemeene politiek. Men zag den toenmaals nog almachtigen heer Woeste in de Kamer zelf bij de Vlaamsche Catholieken aandringen opdat ze toch niet de Catholieke regeering - die de vertrouwenskwestie had gesteld - in het gedrang zouden brengen; en dat lukte. De meeste onderteekenaars van de radicale amendementen verzaakten die; zelfs Van Cauwelaert ging aan het weifelen; Dr Van de Perre trad eveneens terug. Intusschen hadden het de Franschgezinde leden en vele Walen maar gedurig over de 'exagérations flamingantes.' C. Huysmans diende hun toen zijn sedertdien spreekwoordelijk geworden antwoord toe: 'Onze Waalsche collega's moeten niet meer de legende der Vlaamsche overdrijvingen oprakelen. Is er van onzentwege eenige overdrijving, dan is het eenvoudig de overdrijving van het geduld!'

Ten slotte werd het wetsvoorstel der Regeering in de Kamer met 80 stemmen tegen 14 en 4 onthoudingen aangenomen, en op 2 Juli in den Senaat bekrachtigd door 64 stemmen tegen 24 en 1 onthouding.

De meeste Flaminganten waren teleurgesteld, en zij die de regeling door middel van Vlaamsche en Waalsche regimenten hadden gehoopt, waren verontwaardigd, vooral tegen de heeren De Bue, Siffer, Peel, Nobels, Van Cauwelaert en Van de Perre, die eerst zoo doordrijvend waren opgetreden, maar dan waren bijgedraaid.

De wet de Broqueville-Persoons, zooals men ze nadien noemde, was voorzeker geen ideaal, maar zij was het, die

in de Franschgezinde vesting van het leger de eerste bres schoot; want zekere van haar bepalingen beteekenden toch een vooruitgang in Vlaamsche richting.

De wet bepaalde dat, te beginnen van 1 Januari 1917, op het toegangsexamen tot de Militaire school ieder candidaat de grondige kennis van de gekozen eerste taal, *en van wat in de* 3e *klasse der oudere Humaniora van de andere landstaal werd onderwezen*. Op de School zelf zouden voor ieder leerling evenveel uren aan het onderwijs van de eene als aan dat van de andere taal besteed worden; de leergangen over de militaire reglementen en 'theorieën' zouden aan allen in de twee talen verstrekt worden en op het eindexamen moesten ze een ernstige proef over het Vlaamsch afleggen. Verder moest voortaan ieder candidaat-geneesheer bij het leger twee Franschonkundige zieken in het Vlaamsch kunnen ondervragen en de noodige behandeling voorschrijven en uitleggen. Er zouden drie Pupillenscholen met Vlaamsche en drie met Fransche voertaal ingericht worden, met ernstig onderwijs van de tweede taal. De Regimentscholen zouden verdeeld worden in Fransche en Vlaamsche klassen. De slotartikelen zorgden er voor, dat alle kennisgevingen tot het publiek, alle stukken voor soldaten bestemd, alle briefwisseling met inwoners van Vlaamsche gemeenten of hun bestuurlijke overheden hetzij in 't Vlaamsch, hetzij in beide talen zouden zijn. De instructie van de manschappen zou in de twee talen gebeuren(1).

En nu konden natuurlijk de Flaminganten zich voorbereiden tot den zwaren strijd voor de toepassing van die nog zoo gebrekkige, en toch zoo moeilijk veroverde wet.

Onze taal buiten België.

Slechts *pro memoria* gewagen wij van de 'Commission Hollando-Belge,' waarvan de stichting in 1905 door den

(1) Tekst der wet in het *Staatsblad* van 31 Juli 1913. Ook opgenomen in J. Servais et E. Mechelynck. *Les Codes et les Lois speciales les plus usuelles*, bl. 742 en vlg. (Brussel, Bruylant, 1927).

heer Eugène Baie in *Le petit Bleu* werd voorgesteld, en die, dank zij zijn energische propaganda, ook tot stand kwam. Ze bestond uit vooraanstaande persoonlijkheden uit België en Holland, en beoogde tusschen beide landen een toenadering, die, volgens den heer Baie, ook een tolverbond en een militaire overeenkomst in zich moest sluiten. Deze werden door Holland dadelijk van de hand gewezen, zoodat de werkzaamheid van de Commissie zich ten slotte beperkte tot het *voorstellen* van een paar maatregelen op economisch en rechterlijk gebied. Van gemeenschappelijke geestes- of taalbelangen was er wel soms spraak, maar geen besluit werd genomen. En daar eerst de Hollandsche, en dan de Belgische Regeering voor alle voorstellen doof bleef, is er van de geheele kortstondige werkzaamheid der Hollandsch-Belgische Commissie ten slotte niets gekomen(1).

Tot aan den oorlog zocht het Algemeen Nederlandsch Verbond ook iets te doen tot opbeuring van de Vlamingen uit Fransch Vlaanderen, op zich zelf een treurig voorbeeld van de noodlottige gevolgen der taalonderdrukking. Boeken werden hun gezonden, voordrachten en liederavonden door rondreizende groepen in hun streek ingericht; en er bestond zelfs in 1913 een kring 'Pro Westlandia,' opzettelijk met dat doel gesticht.

Soms verklaarden de Vlaamsche zendelingen bij hun terugkeer, dat er ginder 'nog wel iets te doen was' maar anderen waren minder optimistisch. Ze stelden vast, dat nog velen onder die Westlanders wel Vlaamsch spraken en Vlaamsch voelden, maar zoo achterlijk waren, dat ze meestal geen Vlaamsch konden lezen. Er was en er is dus ginder niet alleen 'iets' maar nog schrikkelijk veel te doen!

Anders was het gesteld met de Zuidafrikaansche Unie, die in 1909 een grondwet kreeg. Artikel 137 daarvan luidde: 'De Engelsche zoowel als de Nederlandsche taal zijn de

(1) Over de 'Hollandsch-Belgische Commissie', zie FREDERICC *Schets* (III, 2e stuk) blz. 277 en vlg.

officieele talen der Unie. Zij zullen gelijk behandeld worden en genieten dezelfde vrijheden, rechten en voorrechten.' De Boerenbevolking overtrof het Engelsch bestanddeel verreweg in aantal. In 1911 waren er in de Zuidafrikaansche scholen 75 % leerlingen uit het Boerenras, en slechts 25 % uit het Engelschsprekend gedeelte; ook in Ministerie en Parlement hadden de Boeren de overhand.

Het Volksbelang riep op 8 Juli 1911 dan ook opgetogen uit: 'Een heerlijke toekomst voor de Nederlandsche taal is aldus in Zuid-Afrika verzekerd.'

Sindsdien heeft men echter moeten vaststellen, dat de Boeren meer en meer aan hun inheemsch Zuidafrikaansch de plaats geven, die vroeger door het Nederlandsch als officieele taal werd bekleed. Zoodat de toekomst in dat opzicht er lang niet zoo rooskleurig uitziet als men vroeger had kunnen hopen.

Maar.... 't kan verkeeren! In 1830 kon het dat wel - al dachten de meesten het niet - in België, waar wij nu den lezer, na onze korte reis in het Buitenland, terugbrengen.

De staatspartijen en de Vlaamsche Beweging.

Waarom de Flaminganten geen afzonderlijke politieke groepeering konden vormen, en waarom de Catholieke en de Liberale partij langen tijd bij machte waren, hen als van geen tel te beschouwen en te behandelen, hebben wij vroeger aangeduid[(1)].

Verschillende omstandigheden brachten echter aan dien toestand geleidelijke wijziging.

Zoodra het noodwendig bleek, niet enkel de volgzame burgers uit de 'Associaties,' maar vooral de tallooze dragers van het Algemeen Stemrecht daarbuiten, voor

(1) Blz. 74 en 76. - Zie ook FREDERICQ, *Schets* (III, 2e stuk), blz. 384 en vlg.

zich te winnen, ontdekten de partijleiders dat zij, in verkiezingstijd, de Flaminganten wel konden gebruiken. Dezen genoten dus telkens de eer, in de volkswijken van groote centrums, en verder in kleine steden en dorpen te gaan doen wat de hooge heeren niet bekwaam waren te doen: het volk in zijn taal toespreken, en wel in die zuivere taal, waarvoor de mindere man instinktmatigen eerbied koestert; hij ziet daarin een blijk van achting, en voelt zich gestreeld als door een onverwachte beleefdheid. Uit die propaganda in zwarte jas en manchetten haalde de liberale partij vroeger voordeel dan de catholieke, omdat zij spoediger een aanzienlijk aantal mannen telde, die goed Nederlandsch konden spreken: de gedeeltelijke vervlaamsching van het Officieel Onderwijs als toepassing van de wet De Vigne-Coremans (1883) begon om het jaar 1910 vruchten te dragen. Klaarziende Catholieken, die tusschen 1902 en 1912 bij elke verkiezing hun stemmental ten voordeele van de Liberalen zagen verminderen, wenschten dan ook voor hun scholen verbetering in die richting.

Wie noodig is, kan eischen stellen. Zonder daaraan werkelijk veel toe te geven, verstonden de politieke hoofdmannen hoe langer hoe meer dat met de Vlaamsche Beweging af te rekenen viel, en men de Flaminganten wat moest sparen. In ieder partijprogramma verscheen dan ook een nieuw artikel dat de ‘gelijkheid der nationale talen’ aannam. Die platonische huldiging belette niet dat de Associaties, zoowel bij het samenstellen van eigen bestuur als bij het opmaken van candidatenlijsten voor de verkiezingen, stelselmatig voortgingen de Flaminganten te weren, waar en zoolang dat mogelijk was. Er waren natuurlijk altijd eenige Flaminganten die zich opdrongen, hetzij door buitengewoon talent of door populariteit, of door bewezen diensten. Mannen als Fredericq, Franck, Helleputte, Van Cauwelaert kon men niet negeeren. Maar zij moesten toch een moeilijken strijd voeren om medezeggenschap te veroveren.

In den schoot der overwegend Franschgezinde Asso-

ALBERIK DESWARTE.

ciaties werd altijd vrij onridderlijk tegen hun candidatuur gekonkeld, vooral te Gent, maar ook te Antwerpen, te Brugge, te Brussel en elders, dikwijls met succes, maar niet altijd! Zoo poogden de liberale Franskiljons van Antwerpen in 1910 de candidatuur van Augusteyns voor de Kamerverkiezing te doen vallen, maar te vergeefs. Even vergeefs werd, tegelijker tijd, tegen Fr. Van Cauwelaert en H. Marck hetzelfde beproefd in catholieke middens.

De steeds toenemende macht der democratische gedachten begunstigde overigens de Flaminganten. Om het jaar 1900 was de Christen-Democratische schakeering van de Catholieke partij ontstaan, met de gebroeders Daens aan het hoofd; die was uitgesproken Vlaamschgezind; het werd moeilijk haar dat monopolium te laten.

Toen de Vlaamsche Liberalen in 1912 te Brussel op hun uitstekend geslaagd ‘Congres voor de Vlaamsche Gewesten’ een beslist vooruitstrevende houding in democratische richting aannamen, en o.a. een Vlaamsch Vak-, Nijverheids-, en Landbouwonderwijs eischten, wekten zij in hun eigen partij een gezonden naijver en een zekere onrust. Bovendien richtten zich de Flaminganten hoe langer, hoe steviger in, als politieke macht binnen elke partij. In Antwerpen kon, om het jaar 1908, de Catholieke Associatie niets doen zonder met den Vlaamschgezinden ‘Nederduitschen Bond,’ overeen te komen, noch de Franschgezinde Liberalen zonder den ‘Liberalen Vlaamschen Bond,’ de ‘Liberale Volkspartij’ en ‘Help U Zelf’ te raadplegen; in 1909 vereenigden zich deze drie kringen tot een machtige federatie.

Om geen stemmen te verliezen, zagen zich de voornaamste partij-organismen langzamerhand genoodzaakt, op hun candidatenlijst één of meer plaatsen aan Flaminganten te gunnen. In 1914 was de toestand zoo, dat in Antwerpen alleen Vlaamschgezinde (catholieke of liberale) candidaten nog mogelijk waren; te Gent werden door de Catholieken eenige Flaminganten aangeduid, en door de Liberalen één of hoogstens twee geduld; te Brussel kon geen Flamingant

op de liberale lijst geraken; te Brugge drong het machtige Van Gheluwe-Genootschap een paar candidaten op aan de overige Liberalen.

Er was dus, op politiek gebied, vooral te Antwerpen, een merkelijke vooruitgang van de Flaminganten vast te stellen. Maar de overmacht bleef nog steeds bij de Franschgezinde ‘bazen,’ die van uit de hoofdstad - en, voor de Catholieken, daarenboven, van uit de bisschoppelijke paleizen - de politiek van hun wederzijdsche partijen in het geheele land beheerschten.

Een derde partij, de Socialistische[1], die lang te voren bestond, maar eerst in 1885 een wezenlijke macht was geworden, scheen natuurlijk aangewezen om in Vlaanderen de Vlaamsche Beweging te steunen. Vond ze niet haar aanhangers bijna uitsluitend onder de Franschonkundigen, en was het niet het lot dier zelfde proletariers, dat de Flaminganten zich tegen een gemeenschappelijken tegenstrever aantrokken?

Toch waren de Socialisten, als groep, tegenover de Vlaamsche Beweging aanvankelijk vijandig gezind; deels uit wantrouwen voor dat werk van ‘bourgeois,’ van wie immers niets goeds te verwachten was, deels uit politieken nijd, omdat de Flaminganten naar die zelfde volksgunst dongen, die de Socialisten als hun rechtmatigen eigendom beschouwden.

Toen het hun duidelijk werd, dat de Vlaamsche Beweging hun volstrekt niet in den weg liep, begonnen zij haar genoeg te waardeeren om haar eenige van haar werkingen te ontleenen, als de openbare voordrachten, kunstfeesten en boekerijen. Maar als de vijandschap verdwenen was, bleef een minachtende onverschilligheid, die de Vlaamsche Zaak links liet. Het Socialisme was er eerst en vooral om te zorgen voor hetgeen Edw. Anseele eens ‘de kwestie van den biefstuk’ had genoemd. Den minderen man, die gebrek leed aan voedsel, warmte, gezonde lucht en nacht-

(1) Zie daarover FREDERICQ, *Schets* (III, 2e stuk), blz. 387 en vlg.

rust, te willen onderhouden over taalrechten, de schoonheid der Kunst en het nut der Wetenschap, scheen vooralsnog onbegonnen werk; en *lastig* werk was dat zeker! Maar, meenden de Flaminganten, het heele geluk van den werkman uitsluitend op stoffelijk welzijn te willen grondvesten is ook onbegonnen werk, want de mensch leeft niet alleen van biefstukken. Daarenboven, de hoeveelheid en de hoedanigheid van dat zinnebeeldig voedsel hangt rechtstreeks af van de geestelijke ontwikkeling. Dat hadden de Flaminganten vanouds begrepen. En evenals de Socialisten het verdedigen van economische belangen als hun hoofdtaak beschouwden, maar toch van lieverlede zich ook gingen bekommeren om de geestesontwikkeling van het volk, zoo hadden de Flaminganten vooral deze laatste als een sociale behoefte erkend en betracht, zonder nochtans de stoffelijke nooden uit het oog te verliezen. Niet alleen bestond de poëzie van Vuylsteke - lang voor het ontstaan der Socialistische partij - grootendeels uit aanklachten tegen de onverdiende armoede van den werkman; maar zijn stoute *Korte statistieke Beschrijving van België* was in 1870 een waardige voorlooper geweest van het *Economisch programma voor de Vlaamsche Beweging*[1], waardoor Lodewijk De Raet in 1905 op wetenschappelijke wijze de stoffelijke belangen van het Vlaamsche Volk in handen nam.

Aan een anderen kant telde de Socialistische partij meer en meer Flaminganten onder haar leiders. En Eugeen Moyson, Dr Caesar De Paepe, Edmond Van Beveren, Alberik Deswarte, Camille Huysmans en August Vermeylen waren niet minder Socialist omdat zij de sociale waarde van de Vlaamsche Beweging begrepen. In het Parlement stemden overigens alle Vlaamsche en vele - moedige - Waalsche Socialisten voor de Vlaamsche taalwetten.

Dat de Vlaamsche Beweging een rechtvaardige reden

(1) *Vlaamsche Gids*, I (1905), blz. 470 en vlg.

van bestaan had, hebben de Socialisten dus wel keer op keer door zulke stemmingen toegegeven. Maar dat die Beweging, door de economische en de geestesbelangen van het volk in verband te brengen, eigenlijk den sluitsteen bracht in het gewelf van den alzijdigen voorspoed der Vlamingen, dat hebben zij, tot aan den oorlog, nog minder ingezien dan de leiders der Liberalen en der Catholieken.

Overigens, onder de leiders van alle partijen waren het slechts weinigen, die reeds den vasten tred van de Vlaamschgezinde *Macht* duidelijk hoorden naderen; de anderen zouden er eerst aan gelooven, wanneer de Vlaamsche Beweging het politiek strijdperk zou bereiken en binnentreden, en haar dreigende aanwezigheid zichtbaar en tastbaar zou worden.

Maar de *innerlijke* waarde dier Vlaamsche Beweging, haar waarde als uitdrukking van rede en recht, kon en kan alleen een geslacht ten volle beseffen, dat niet in de minachting van eigen aard en eigen taal is opgevoed. Dat nieuwe geslacht zal eerst een Vlaamsch Onderwijs aan ons land geven.

Hoofdstuk III.
De strijd op het gebied van lager, normaal en middelbaar onderwijs.

De algemeene toestand.

Eenige woorden volstaan om in taalopzicht, den toestand van ons onderwijs van laag tot hoog in de jaren 1905-1914 samen te vatten: verfransching overal waar het eenigszins mogelijk was.

De aard van het Lager Onderwijs bracht noodzakelijk mede, dat het nog het meest daaraan ontsnapte. Waar het volkskind de knieën van zijn eentalige Vlaamsche moeder voor de schoolbanken verliet, moest men wel zijn opvoeding in het Vlaamsch beginnen en een tijd lang voortzetten. Maar er was, vooral in de steden, een sterke neiging om, als voertaal van ten minste eenige vakken, het Fransch te gaan gebruiken, zoodra de noodige kennis daarvan bij den leerling begon te bestaan; en het aanleeren der 2e taal ving zeer vroeg, veel te vroeg aan, zoowel in het Officieel als in het Vrij Onderwijs.

De zoogenaamde 'betalende scholen' waren dikwijls erg verfranscht. In December 1913 klaagt Schepen De Bruyne dat aan voor de Gentsche betalende stadsscholen. Zijn collega, Schepen Cambier, antwoordt alleen dat de ouders het zoo willen, en men ze moet voldoen om aan de

mededinging van de (nog erger verfranschte) Vrije Scholen het hoofd te kunnen bieden[1].

Zoo redeneerde men in den Gemeenteraad van Gent over dat wedijveren in het vermuilezelen, minder dan twee jaren nadat de 'Ligue de l'Enseignement,' op verslag van den heer Temmerman, oudbestuurder der Liersche Staatsnormaalschool, eenparig een wensch had uitgedrukt ten voordeele van 'het gebruik der moedertaal voor de volledige ontwikkeling, van den kindertuin tot en met de Universiteit.' (Maart 1912)[2].

Het Lager Onderwijs der geestelijkheid zag er lang niet beter uit, en te beginnen met 1908 verergerde nog de toestand, ten gevolge van de inwijking van vele Fransche kloosterlingen, die, door de politiek van Combes verdreven, zoowat overal in ons Vrij Onderwijs werden ondergebracht. Reeds in 1909 protesteert Dr Van de Perre in *het Handelsblad* tegen de toenmalige verfransching der geestelijke scholen door Fransche broeders en zusters. In December 1913 klaagt een geestelijke in *Hooger Leven*: 'Mij is geen enkele kloosterorde bekend die bepaald Vlaamsch is.' 'Aan een vader,' vertelt hij verder, die Vlaamsch onderwijs zou willen voor zijn kinderen, antwoordt een Moeder overste: 'Mais le Flanamd, c'est bon pour les servantes.' In niet-betalende scholen is de toestand nagenoeg dezelfde: Fransch onderwijst men van de laagste klassen af, en er zijn volkskinderen van zes jaar die den Catechismus en de gebeden in het Fransch leeren. Er is ook verplichtend Franschspreken op de speelplaats, en wel op straf van 2 of 5 centiem boet. En de toevoer van Fransche leerkrachten vermeerdert altijd voort. Einde Maart 1914 wordt, in de Kamer, de naturalisatie verleend aan 53 geestelijken, waaronder 40 Fransche kloosterlingen, in het Belgisch Onderwijs sedert pas enkele maanden werkzaam. Maar in dezelfde zitting wordt ze geweigerd aan advo-

(1) *Volksbelang*, 6 Decem. 1912.
(2) *V.*, 2 Maart 1912.

caat Nico Gunzburg, secretaris van het Vlaamsch Rechtskundig Tijdschrift, te Riga uit Belgische ouders geboren, en die sedert zijn vierde levensjaar in België verblijft.

Om nog een onzinniger toestand te vinden moest men naar Brussel gaan. Daar zijn geheele geslachten Vlaamsche kinderen naar den geest vermoord, zoowel in de Stadsscholen als in de - mededingende! - Vrije gestichten. In 1910 en later wordt, van het eerste studiejaar af, het lager onderwijs der stad in het Fransch gegeven. Er bestaan, wel is waar, 'Vlaamsche klassen;' maar daar worden alleen verworpelingen geplaatst, zoodat het als een straf geldt daar terecht te komen. Het is verboden op de speelplaats of op wandeling Vlaamsch te spreken. De gemeente-overheid en de leerkrachten zijn door een even erge verfranschingswoede aangetast; overigens, het zijn de Brusselsche Normaalscholen die de noodige onderwijzers en onderwijzeressen leveren, en deze zijn onbekwaam om in het Nederlandsch te onderwijzen. Vertoogen van het Nationaal Vlaamsch Verbond en van het Verbond der Vlaamsche Maatschappijen van Brussel in 1910 helpen niet. Schepen Jacqmain, door Cam. Huysmans in Januari 1911 geïnterpelleerd, acht den toestand bevredigend. Leeren de kinderen geen Fransch dan, en is dat niet het voornaamste? Een mooi staaltje van het Fransch, dat volkskinderen in 1911 uit die scholen meedroegen, kreeg een Brusselsche dame in de rekening van haar waschvrouw[1]:

2 dradeli,
2 tedorolje,
2 jemies,
1 pantalo,
2 korsys,
3 jipo,
4 tablilje,
3 jaket,
3 eswime,
8 moeswyr.

In 1913 zijn er, in de Brusselsche *stadsscholen voor achter-*

(1) *Volksbelang*, 10 Juni 1911.

lijke kinderen, 10 % Waalsche en 90 % Vlaamsche leerlingen....

Hebben Fonson en Wicheler dat geweten, toen zij aan hun vroolijke Beulemansboeken begonnen, die even zoo goed smartelijke boeken hadden kunnen zijn?

Het Normaalonderwijs stond natuurlijk in evenredigheid met de scholen die het van personeel moest voorzien. In de talrijke Vrije Normaalscholen was bijna alles Fransch wat de klok sloeg. De Staatsnormaalscholen voor jongens te Gent en te Lier hadden het Nederlandsch tot voertaal, maar die voor meisjes te Brugge was nog volkomen verfranscht in 1906 en jaren nadien.

Het officieel Middelbaar Onderwijs was, sedert te toepassing van de wet De Vigne-Coremans, niet meer uitsluitend, maar toch overwegend Fransch. Behalve het Nederlandsch zelf werden slechts Geschiedenis en Aardrijkskunde, de Natuurlijke Wetenschappen, alsmede, gedeeltelijk, Duitsch en Engelsch, in onze taal onderwezen.... als de wet werd nageleefd. Maar het Vrij Middelbaar Onderwijs was nog geheel verfranscht, behoudens zeldzame uitzonderingen. Wie bedenkt, dat er b.v. in Oost-Vlaanderen slechts één Atheneum is (Gent), en dat, *te Gent alleen*, 3 groote geestelijke Colleges bestaan, beseft wat de geestesvorming van de toekomstige burgerij in taalopzicht moest zijn.

In 1895 waren er, op 100 Belgische landbouwers, 63,57 Vlamingen tegen 36,43 Walen[1].

Voor het opleiden tot dat bij uitstek Vlaamsch bedrijf bestonden er in 1914 twee volledige staatsinstellingen, beide in 't Walenland, beide volkomen Fransch van voertaal en van geest: de Middelbare Landbouwschool te Hoei en de Hoogere Landbouwschool te Gembloers. Aan de Universiteit te Leuven was de Landbouwfaculteit eveneens Fransch. Daarenboven waren er nog in alle Vlaamsche

(1) L. DE RAET, *Vlaanderens Landbouw*, in *Vlaanderen* van 1905, blz. 413.

streken vrije gestichten van minderen graad, of landbouwafdeelingen bij gewone - ook officieele - Middelbare scholen gevoegd; de meeste waren geheel Fransch, andere tweetalig, slechts weinige overwegend Vlaamsch. De Staatstuinbouwschool te Gent was volkomen Fransch; die te Vilvoorde had - dank zij haar stichter, J.I. De Beucker - een Vlaamsche afdeeling, waar toch nog gedeeltelijk in 't Fransch werd onderwezen.

Dit alles legt de onkunde uit van onze Vlaamsche boeren en hoveniers, b.v. aangaande plantenziekten, waartegen zij geheel ontwapend stonden, en die de minste Hollandsche landman sedert lang wist te onderscheiden en te bestrijden(1).

Die beschouwingen zouden wij nu, zonder er veel aan te veranderen, kunnen herhalen voor de Veeartsenijschool te Kuregem (uitsluitend Fransch), de Nijverheidsscholen (behalve die van Antwerpen, die onder het bestuur van D^{r} Fl. Boonroy geheel Vlaamsch werd), de Ambachtsscholen, de Academies van Schoone Kunsten en de Muziekconservatoriums en -Scholen (behalve het Conservatorium van Antwerpen, door Benoit gesticht).

Waarom echter verder daarover uitweiden? Wat anders kon men van verfranschte leidende standen verwachten?

Stuk voor stuk moesten de Flaminganten hun ontrukken wat ze van zelf hadden moeten geven. Twee zulke stukken waren de wet Franck-Segers in 1910, en enkele bepalingen uit de wet Poullet, in 1914 door de Kamers aangenomen.

Het Middelbaar Onderwijs kwam eerst aan de beurt.

Het wetsvoorstel Coremans en de wet Franck-Segers.

Het grootste gedeelte van wat Fredericq ‘de lijdens-

(1) Over landbouw en landbouwonderwijs, zie: L. DE RAET, *Vlaanderens economische ontwikkeling*, in *Vlaamsch België sedert* 1830, VI, blz. 85 en vlg.; vooral blz. 105 en vlg.; en Dr C. DEBRUYKER, *Het Landen Tuinbouwonderwijs*, aldaar, V, blz. 62 en vlg, vooral blz. 104 en vlg.

geschiedenis der wet Coremans' noemt behoort tot het door hem behandelde tijdperk[1].

Ze begint op 23 December 1889 met de eerste poging van Edw. Coremans om van de Kamer, door middel van een amendement aan de nieuwe wet over Hooger Onderwijs, gelijkstelling in taalopzicht van Vrij en Officieel Middelbaar Onderwijs te bekomen. Wat hij in 1890 en in 1894 langs een dergelijken weg beproefde mislukte eveneens; en zijn bepaald wetsvoorstel, op 9 Augustus 1901 neergelegd, werd jarenlang door de Regeering op de lange baan geschoven; als het eindelijk in Juni 1907 ter bespreking geraakte, werd het door ontzenuwende amendementen van tegenstrevers zoo misvormd, dat niemand het nog kon goedkeuren. Tot groote vreugde van alle Franschgezinden werd, wat er van overbleef, naar een bijzondere Commissie verzonden, en de 'Bien Public' schreef met leedvermaak:

> Dans le cimetière législatif, les dépôts provisoires se transforment aisément en concessions à perpétuité. L'enseigne est d'ailleurs la même: R.I.P.

Ook Fredericq achtte in Mei 1908 dat de Coremanswet bepaald schipbreuk had geleden. Moeilijk kon hij toen weten welk lot beschoren was aan een amendement, dat door Louis Franck op 22 November 1907 in de 'begrafeniscommissie' was voorgesteld: het bevatte echter de kiem van de latere wet Franck-Segers, en dus de belofte van een spoedige opstanding, onder nieuwe gedaante, van de doodgewaande Coremanswet.

Wel spande zich de Regeering en de Hoogere Geestelijkheid in, om een nieuwe vergadering der Coremans-commissie, en dus alle verdere bespreking, te beletten. Maar de Vlaamschgezinde agitatie buiten de Kamer, en het aandringen van Flaminganten daarbinnen, hielden niet op; en op het einde van Januari 1909 rees het gordijn voor het laatste bedrijf der lijdensgeschiedenis. Toen vergaderde

(1) *Schets*, (III, 2e stuk), blz. 44 en vlg.

namelijk andermaal de Coremans-commissie. L. Franck en L. Segers verdedigden er hun gezamenlijk voorstel tegen dat van den Waal Mabille, die met een drietalig stelsel *voor alle Belgische scholen* voor den dag was gekomen. (Fransch, Nederlandsch en Duitsch).

In de vergadering van 24 Maart werd L. Franck aangeduid om de verschillende voorstellen tot één enkel samen te vatten. Wat hij spoedig deed, hoewel de Regeering liet voelen dat de zaak niet meer in de loopende sessie zou besproken worden.

De nieuwe oplossing kwam hierop neer, dat al wie tot de Universiteit wilde toegelaten worden, een ernstig examen over de moedertaal en een tweede taal zou moeten afleggen, tenzij zijn Humaniora-certificaat bewees, dat hem, buiten het Nederlandsch en Duitsch of Engelsch, nog twee verplichte vakken in het Nederlandsch waren onderwezen. Hetzelfde was op Brussel toepasselijk, volgens de moedertaal van den recipiendus, en er werd, voor Waalsche leerlingen van Vlaamsche scholen, een bijzondere Franschtalige afdeeling voorzien[1].

Op de zitting van 13 Mei werden de artikels betreffende het opgelegd examen aangenomen door de Commissieleden Nerinckx, Anseele, Franck, de Ghellinck, Standaert en Segers, tegen de Walen Francotte en Mabille. Maar de vrijstelling der leerlingen, die zich in de voorwaarden van de wet van 1883 bevonden (art. 5), werd door de geestelijkheid bevochten; daar zij niet van plan was haar onderwijs te vervlaamschen, zag ze daarin een voorrecht, aan de officieele scholen beloofd. Haar trouwe dienaren de Ghellinck en Standaert stemden dan ook tegen die bepaling, zoodat ze bij staking verworpen werd (4 tegen 4). Nu verklaarden Franck en Segers op hun beurt het verminkt voorstel niet te kunnen goedkeuren, daar het zijn oorspronkelijk karakter had verloren, en het werd dus ten slotte in zijn geheel verworpen[2].

(1) Volledige tekst in het *Volksbelang* van 3 April 1909.
(2) *Volksbelang*, 15 Mei 1909.

Groot waren de teleurstelling en de gramschap waaraan de liberale, maar vooral de catholieke Vlaamschgezinden in allerlei meetings, persartikels, plakbrieven en vertoogschriften lucht gaven. Met verontrustende hevigheid werd de tegenkanting van de bisschoppen en jezuïeten aangeklaagd, alsook het 'verraad' van Standaert en de Ghellinck, die nu hun Kamerzetels erg bedreigd zagen. Misschien daarom was het, dat, toen de Commissie op 17 Juni weer bijeenkwam, zij zich neer legden bij een vergelijk door Franck, Segers en Denis voorgesteld: zouden ook van het examen vrijgesteld worden, de candidaten die in hun Middelbaar Onderwijs ten minste 8 uren per week les *in* of *door middel van* het Nederlandsch zouden hebben ontvangen. Het aldus gewijzigd voorstel Franck-Segers werd nu eenparig aangenomen.

Maar de verbittering en het wantrouwen, door de oneerlijke knepen van hun tegenstanders bij de verbolgen Flaminganten gewekt, bedaarde daarom niet; ze werden vermeerderd door het openlijk optreden van Mgr Waffelaert (Brugge) en Mgr Stillemans (Gent) tegen wat ze een aanslag op de catholieke vrijheid en een heulen met de vijanden van den Godsdienst noemden. De geestelijke en leeke hoofden der partij waren er weer op uit, om de bespreking in de Kamer zoo lang mogelijk te verhinderen. In Augustus 1909 werd Minister Schollaert door de overwegend catholieke bevolking van Hasselt uitgefloten[(1)]; en het toppunt der woede werd bereikt op het Catholiek Congres, dat te Mechelen op 25 September en volgende dagen gehouden werd. Toen daar de, tot dus ver alom geduchte leider der catholieke partij, Woeste, de bespreking van de brandende vraagstukken der wet Franck-Segers en der Vlaamsche Hoogeschool wilde beletten, werd hij geweldig uitgejouwd en moest als voorzitter aftreden; terwijl integendeel Dosfel en Van Cauwelaert op een donderende ovatie werden onthaald.

(1) *Volksbelang*, 28 Aug. 1909.

In het begin van Februari 1910 vernam men met verbazing, dat de Regeering nu plotseling een spoedige behandeling van het aanhangig vraagstuk wenschte. De vijanden der wet waren gaan hopen dat ze zou verworpen worden, omdat een aantal Brusselaars en Walen verklaarden geen vrede te hebben met de hen betreffende schikkingen. Ze hadden zonder den waard gerekend. Door het dadelijk aanvaarden - in een vergadering van de Linkerzijde - van een amendement Buyl, dat zich tegenover de ontevredenen wat inschikkelijker toonde, maar vooral door een zeer handige en verheven redevoering in de Kamerzitting van 15 April, keerde L. Franck het gevaar af, en won de meeste Liberalen en Socialisten voor zijn zaak. Intusschen was er op een vergadering der Rechterzijde, op aandringen van Segers, eenparig besloten voor de wet te stemmen: dat, trots den wil der bisschoppen, en uit vrees voor de eens te meer naderende verkiezingen en voor de hardnekkige agitatie, die zoowel catholieke als liberale Flaminganten bij voortduring in het geheele land onderhielden.

Zoo werd dan de wet Franck-Segers op dien dag in eerste lezing, en op 22 April in tweede lezing (door 90 stemmen tegen 46 en 8 onthoudingen) in de Kamer aangenomen; op 5 Mei ging zij zonder eenige moeite door in den Senaat (met 46 stemmen tegen 30 en 8 onthoudingen)[1].

Aldus bereikte de lijdensgeschiedenis der Coremanswet haar slot. Ze had 21 jaren geduurd!

De nieuwe wet was niet volmaakt; meer dan één van haar bepalingen kon ontdoken worden. Maar de catholieke Flaminganten mochten er zich op beroemen dat zij, door hun moedig streven, een gezonderen geest in hun onderwijs hadden gebracht en aldus aan hun partij een onschatbaren dienst hadden bewezen. De liberale Flaminganten, die ze daarbij hielpen, hadden vooral uit Vlaamschgezindheid gehandeld, en waren bewust dat zij aan anderen een pro-

(1) Tekst in het *Staatsblad* van 15 Moi 1910.

pagandamiddel verschaften, waarover zij tot dusver alleen hadden beschikt. Maar aan een anderen kant hoopten zij - evenals vele catholieke Vlaamschgezinden, overigens - dat het nu uit zou zijn met de onridderlijke concurrentie, die de vrije scholen aan de officieele deden, door de kennis van het Fransch als hun specialiteit voor te spiegelen. En het is ook door die hoop, dat niet-Vlaamschgezinde Liberalen door Franck er konden toe gebracht worden hem te volgen.

Het taalgebruik in het lager onderwijs en de wet Poullet.

Op 14 October 1913 begon in de Kamer de bespreking van het wetsontwerp over het Lager Onderwijs, door den heer Poullet, den bevoegden Minister, neergelegd. Het voerde den leerplicht in, die in alle partijen verdedigers telde; maar het heette bij Liberalen en Socialisten spoedig de 'Kloosterwet,' omdat het de financieele lasten van het Vrij Onderwijs grootendeels op de rekening bracht van Staat, Provincie en Gemeente, zonder voldoend officieel toezicht toe te kennen. Ook was er daarover, in en buiten de Kamer, en tot groot nadeel van een eendrachtige Vlaamschgezinde werking, reeds hevige partijtwist aan den gang, toen op 16 Januari 1914 het taalgebruik eindelijk ter spraak kwam.

Er waren eerst twee amendementen voorgesteld, het eene door Catholieken (Borginon, J. Delbeke, Henderickx, Van Sande, Van de Perre), het andere door Liberalen (Franck, Pécher, Lamborelle, Royers, Persoons en Augusteyns).

Later kwamen toch Flaminganten uit alle partijen overeen om één en hetzelfde amendement te onderteekenen: de heeren Franck, Van Cauwelaert, C. Huysmans, R. Delbeke, Persoons en Henderickx. Het kwam neer op het volgende:

De voertaal van alle verplichte vakken is het Neder-

landsch in de Vlaamsche, het Fransch in de Waalsche gemeenten; het gezamenlijk onderwijs in deze taal mag niet minder dan 18 uren per week bedragen. Voor Brussel en omgeving is de voertaal de moedertaal van het kind, te bepalen *door het schoolhoofd*, behoudens beroep van de ouders bij de Inspectie. Het onderwijs in de 2e taal *mag niet vóór den derden graad beginnen*, tenzij in de Brusselsche agglomeratie.

Dat kon echter noch aan de Regeering, noch aan de Franskiljons uit alle partijen bevallen. Dezen verdedigden, bij monde van de heeren Lemonnier en Devèze, de vrijheid van den huisvader en het nut van een tweetalig onderwijs. Te dier gelegenheid had C. Huysmans eenige harde waarheden over voor zekere Waalsche collega's die ‘steeds beweren geen twee talen te kunnen leeren, maar Vlaamsche kinderen daartoe willen dwingen.’ Catholieken van den ouden eed vreesden alweer een inbreuk op de vrijheid van het onderwijs. En zelfs de heer Segers, die vroeger, bij de verdediging van de wet, met zijn naam en dien van L. Franck onderteekend, zich zoo kranig Vlaamschgezind had betoond, was ditmaal tegen de Flaminganten gekant. Een paar weken later zou *Ons Recht*, dat toch ook catholiek was, als ‘de ware reden’ van al dien weerstand opgeven, wat wellicht slechts één der redenen was:

> Men moet de talrijke overgewaaide Fransche nonnen en paters, die hier zoo gemakkelijk genaturaliseerd worden, toelaten de Belgische onderwijzers en onderwijzeressen te onderkruipen.(1)

Zooals meer gebeurd was, daagde er voor de bedreigde clericale en Franschgezinde belangen een gedienstige redder der partij op, van wien de heer Woeste en andere ‘opperbazen’ de touwtjes hielden; dat was ditmaal de heer Nobels. Met zijn collega's Maenhout, Lefebvre, Verachtert, De Meester en De Coster onderwierp hij een nieuw amendement aan de Kamer, en dadelijk sloten zich Minis-

(1) *Volksbelang*, 7 Febr. 1914.

ter Poullet en de heer Woeste daarbij aan: het legde immers aan niemand eenige ernstige verplichting op.

Als Van de Perre en Van Cauwelaert daar in flinke redevoeringen tegen opkwamen, beet hun de heer Woeste toe, dat zij hand aan hand gingen met den Socialist Huysmans. Van Cauwelaert antwoordde vinnig dat de Franskiljons van alle pluimage *wel* mochten samenwerken, zonder door Woeste en zijnsgelijken van verraad te worden beschuldigd. Het standpunt der Vlaamschgezinden werd verder dapper verdedigd door Louis Franck en C. Huysmans, en ook op prachtige wijze door den Waalschen Socialist Demblon.

Als het op stemmen aankwam, vond de Voorzitter Schollaert, in overleg met den heer Destrée, een list uit: niet achtereen over ieder amendement, maar over alle te zamen laten stemmen, mits splitsing in soortgelijke bepalingen. Dat stichtte natuurlijk de gewenschte verwarring en er bleef, na de stemming, niets over, dan het - overigens gehavend - amendement Nobels. De tekst uit het voorstel Franck-Van Cauwelaert, dat onvoorwaardelijk het beginsel moedertaal - voertaal oplegde, was verworpen geworden door 114 stemmen tegen 54 en 6 onthoudingen.

Welke woede bij het nieuws van die fopperij - zooals Dr Van de Perre het luidop noemde - onder de catholieke Flaminganten losbrak, kan men opmaken uit artikels als dat waarin *Ons Recht* uitriep:

> O Woeste! O Segers! O Poullet! O Nobels, De Meester, en gij gansche tros van parasieten die aast op onzen stam en zijn levensbloed uitzuigt, wij verachten u, en slaan u de vuisten in 't gelaat![1]

Maar noch dat schelden, noch de talrijke woelige meetings en hartige vertoogen, door Liberalen en Catholieken te zamen of afzonderlijk aangewend, konden nog helpen waar het ‘hooger’ partijbelang had gesproken.

Op 18 Februari 1914 werd de schoolwet in tweede lezing aangenomen door 98 clericale stemmen tegen 2 onthou-

(1) *Volksbelang*, 7 Febr. 1914.

dingen; de leden van beide linkerzijden hadden - als protest tegen de 'kloosterwet' - vóór de eindstemming de zaal verlaten. Alle Vlaamschgezinde Catholieken - behalve Daens en Fonteyne, die zich onthielden - hadden, met verbittering in het hart, mee moeten stemmen zooals de zegevierende Woeste het wilde; ze hadden het niet eens nuttig geacht om eerst te beraadslagen met hun vrijzinnige bondgenooten van een oogenblik te voren.

De wet Poullet werd op 14 Mei door den Senaat goedgekeurd en op 19 Mei door den Koning onderteekend(1).

Voortaan was dus het taalgebruik in het Officieel en Vrij Lager Onderwijs geregeld door artikel 15 van die wet, zijnde het licht gewijzigd amendement Nobels.

Het verklaarde eensdeels dat de voertaal in alle klassen de moedertaal *of de gebruikelijke taal* van het kind zou zijn. Maar anderdeels dat die *door den vader* zou aangeduid worden, behoudens beroep bij de Inspectie, zoo het schoolhoofd het niet eens was met den vader. De Minister kreeg het recht, om gemeentebesturen tot een 'verzachte toepassing' te machtigen in Brussel en voorsteden, alsook in de grensgemeenten. Een der gevolgen van de wet was, dat op aanvraag van een - nergens bepaald - aantal familievaders, een klas met Fransch als voertaal moest ingericht worden. Van een verplichting om niet te vroeg aan de tweede taal te beginnen, geen spoor meer.

De Vrije scholen konden dus verder met het Vlaamsch omspringen zooals ze wilden: welke vader zou een andere taal durven aangeven, dan die de Pater Superior of de Moeder Overste verkoos? De vroegtijdige verfransching door voorbarig onderwijs van de tweede taal stond hun en de Franschgezinde gemeentebesturen ook vrij. En Franskiljons als Prof. Wilmotte juichten te recht over de mogelijkheid om overal Fransche klassen te bekomen(2). In Brussel en omgeving kon het aankweeken van achterlijke Beule-

(1) *Volksbelang*, 7 Febr. 1914.
(2) In de *Chronique*. Aangehaald in *Volksbelang*, 28 Febr. 1914.

manskinderen, ook in de officieele scholen, ongehinderd voortgaan. Kortom, de poort bleef wagenwijd open voor alle antipedagogische en anti-Vlaamsche misbruiken, waaraan zich de machtigen tegenover het gedweeë, onbewuste volk schuldig maakten.

Om aan zulke wantoestanden een einde te stellen, zoowel in het Onderwijs als in het Leger, het Gerecht en het Bestuur, was er een gezondmaking van den volksgeest en daarom van de leidende standen noodig.

Zonder een gezond Hooger Onderwijs kon dat niet gebeuren.

Hoofdstuk IV.
De Vlaamsche Hoogeschool.

De congrescommissie.

Reeds in 1856 had de Vlaamsche Grievencommissie in haar *Verslag* de gedachte van een Vlaamsche hoogeschool geopperd. Deze werd in 1869 door Coremans en in 1881 door Prof. Vander Kindere terloops in de Kamer aangeraakt.

In 1884 kreeg zij, zonder moeite noch gerucht, zonder dat het groot publiek het merkte, een begin van uitvoering. Om de toepassing van de wet van 1883 mogelijk te maken, verkreeg de beheerder-opziener der Gentsche Hoogeschool, Prof. Ad. Wagner, van Minister Van Humbeeck de inrichting, bij de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren, van de 'Hoogere Normale Afdeelingen' voor Germaansche Philologie, Geschiedenis en Aardrijkskunde, die 36 Vlaamsche leergangen telden, en een brandpunt van Vlaamschgezindheid werden.

Te beginnen met 1892 droeg de Vlaamsche University-Extension er veel toe bij, om, naast de Vlaamsche wetenschappelijke Congressen, practisch te bewijzen dat Hooger Onderwijs in onze taal mogelijk was - wat door de Franschgezinden, trots het voorbeeld van Holland, nog steeds werd betwist.

Maar de eigenlijke strijd is eerst voor goed in 1896 begonnen, dank zij de stuwkracht van Prof. Julius Mac Leod, dien men later den vader der Vlaamsche Hoogeschool zou noemen.

In dat jaar, op het XXIII[e] Nederlandsch Congres te Antwerpen, stelde Pol de Mont voor, het vraagstuk ernstig te bestudeeren en een commissie werd daartoe aangesteld. Die *Congrescommissie* bestond uit: Pol de Mont, Leonard Willems, Julien Vander Linden, Leonce du Castillon, Max Rooses, Edmond Fabri, Juliaan De Vriendt, Florent Heuvelmans, Jan Van Rijswijck, Prof. J. Obrie, Julius Sabbe en Prof. Mac Leod, die als verslaggever werd aangeduid. In 1897 kwam er Prof. E. Bouqué bij.

Op 30 Mei 1897 keurde de Commissie het *Verslag*(1) van Prof. Mac Leod eenparig goed. Het voorzag geleidelijke vervlaamsching der vier Gentsche Faculteiten; alle professoren, die het konden, zouden *verzocht* worden in het Nederlandsch te doceeren; alleen de nieuwbenoemden zouden er toe *verplicht* worden. De Technische Scholen, echter, bleven voorloopig onaangeroerd: zij schenen den verslaggever te groote moeilijkheden op te leveren, omdat daar vele Walen en vreemdelingen studeerden.

Door de Franschgezinden eerst op schimp en spot onthaald, maar weldra met eenige onrust onderzocht en bekampt, wekte het flink wetenschappelijk betoog spoedig algemeene belangstelling. De Franschtalige, zoowel als de Vlaamsche pers, onderhield die bij het groot publiek, en zij werd door snel op elkaar volgende gebeurtenissen nog aangewakkerd: de twee referendums van ‘'t Zal wel gaan’ (1896 en 1898)(2), de baanbrekende stichting door Mac Leod van het Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Congres (1897); de ontvangst van de Congrescommissie door Minister Schollaert, die ‘welwillend zou onderzoeken!’ (1899) en zijn antwoord in de Kamer op een vraag van Heuvelmans, dat hij voor de ontvolking der Gentsche Hoogeschool

(1) Op duizenden exemplaren verspreid onder den titel: *Verslag van de Commissie gelast met het onderzoeken van de wenschelijkheid van het inrichten eener Nederlandsche Hoogeschool in VlaamschBelgië*. - Gent, Vanderpoorten, 1899 (2[e] druk).

(2) Staan te lezen in de twee ‘Studentenalmanakken van 't Zal wel gaan’ van de jaren 1896 en 1898.

vreesde (1899); de beraadslaging van den Academischen Raad, die de vervlaamsching verwierp, maar waarvan toch 12 leden op 44 zich tegen *uitsluitend* Fransch onderwijs verklaarden (1899); verder een heele reeks besprekingen in vergaderingen van allen aard.

Bij al die gelegenheden plaatsten zich de Flaminganten in volle eendracht op één en hetzelfde standpunt: dat van Mac Leod en van de Congrescommissie.

In 1899 kwam een kentering.

Het tweetalig stelsel.

Terwijl de overgroote meerderheid der Flaminganten aandrong op het spoedig indienen van een wetsontwerp volgens het stelsel Mac Leod, vonden eenige leiders dat het te radicaal was. Zij meenden vooral dat het geen kans had om in de Kamer aangenomen te worden; ook dat, zoo het al doorging, de Hoogeschool een, voor haar bestaan gevaarlijke, crisis te duchten had. Zij wezen in dat verband op de moeilijkheid om bijtijds het noodig aantal bekwame leerkrachten aan te werven, en op een eventueele ontvolking die, voegden zij er als Liberalen bij, ten gunste van Leuven zou uitvallen. Om één of meer van die redenen achtten het Prof. Fredericq, Prof. Vercoullie, Jan van Rijswijck en Julius De Vigne geraden, *voorloopig* slechts enkele Vlaamsche leergangen in iedere Faculteit aan te vragen, wat gemakkelijk kon verkregen worden; later, als de tijden, wat het aanwerven van nieuwe professoren betrof, rijp zouden zijn, en de openbare meening beter voorbereid, zou men met goed gevolg voor ingrijpender vervlaamsching kunnen ijveren.

Wij vestigen er de aandacht op, dat Paul Fredericq, in zijn *Schets*,[1] herhaaldelijk van zijn tweetalig stelsel als van een *voorloopige oplossing* spreekt, als van een taktisch mid-

(1) *Schets*, (III, 2e stuk), blz. 169 en 185.

del om te bekomen wat mogelijk is *in afwachting van beters*.

Men heeft hem en zijn vrienden verweten, dat zij feitelijk de tegenstrevers in de hand werkten. Niet alleen, zeiden de misnoegden, onttrekken zij aan de meerderheid den zedelijken steun van hun naam, die als een vlag geldt, en dien nu de Franschgezinden aan *hun* gevel uithangen; maar ze treden bovendien openbaar op tegen de andere Flaminganten, in plaats van uit partijtucht onzijdig te blijven.

Men vergat dat zij, juist als hoogstaande leiders en in het besef van hun verantwoordelijkheid, aan hun vrienden de waarheid, zooals zij die opvatten, schuldig waren; verder, dat zij meer dan eens - o.a. door de Congrescommissie op 17 Maart 1901 - er toe uitgenoodigd werden hun standpunt toe te lichten. Wat er ook van zij, volgens den graad van zelfbeheersching waarover de zenuwen van hun beoordeelaars beschikten, werden zij als onhandigen, of verdwaalden, of schijnflaminganten, of zelfs verraders afgeschilderd. Het Congresstelsel werd beschouwd als een dogma en Mac Leod als zijn onfeilbaar profeet.

Op 2 Februari 1902 las men, op het 3e Vlaamsch Studentencongres, brieven voor, van daarover geraadpleegde volksvertegenwoordigers, waaruit bleek, dat er, op dat oogenblik, in de Kamer juist *vijf* stemmen voor het stelsel der Commissie zouden te vinden zijn(1). Wat Fredericq en de zijnen op één gewichtig punt gelijk gaf. Dat veranderde echter niets aan de overtuiging en aan de volharding van de Congrescommissie, van het Algemeen Nederlandsch Verbond en andere kringen en van alle Vlaamschgezinde studenten. In hun 'Studentencommissie voor de Vlaamsche Hoogeschool,' en ook op hun uitstekende wetenschappelijke congressen, verklaarden de jonge volgelingen van Prof. Mac Leod, dat geen onder hen de eventueele Vlaamsche lessen uit Fredericq's tweetalig stelsel zou willen vol-

(1) Die van den Liberaal BUYL, den Christen Democraat DE BACKER, de Catholieken MAENHOUT en VAN BRUSSEL en den Socialist VAN LANGENDONCK.

gen. Waar hij verscheen, werd Prof. Mac Leod op warme ovaties onthaald; zijn collega's Fredericq en Vercoullie werden door de studeerende jeugd onmeedoogend verketterd en verloren tijdelijk in alle Vlaamschgezinde middens veel van hun populariteit en van hun invloed.

Zoo bereikte men, te midden van dat wapengekletter en van den plakbrievenoorlog, door de Gentsche Vulgarisateurs ingezet, het jaar 1903.

In de maand November van dat jaar begon een tweede kentering.

De tweede Hoogeschool-Commissie.

Op een toen gehouden zitting van den Vlaamschen Volksraad, te Brussel, onderwierp ingenieur Lodewijk De Raet het stelsel Mac Leod aan een strenge kritiek, waarbij hij vooral de sociologische kennis te pas bracht, die zijn specialiteit uitmaakte; hij steunde ook op moeilijk te weerleggen cijfers.

Volgens hem was de vervlaamsching van de Technische Scholen, die Mac Leod links liet, nog dringender noodig dan die van de Faculteiten, zoowel uit economisch als uit technisch en uit vlaamschgezind oogpunt. Er doceerden daar overigens 14 hoogleeraren uit de Faculteiten, zoodat de vervlaamsching dezer laatste, zonder die der Scholen, moeilijk zou vallen: bij zijn aftreden zou ieder van die 14 professoren telkens door twee nieuwe moeten vervangen worden, één voor de vervlaamschte Faculteiten, en één voor de Fransch blijvende Scholen. Deze bevatten, bovendien, driemaal zooveel Vlaamsche studenten als de Faculteit van Wijsbegeerte of die van Wetenschappen Waalsche *en* Vlaamsche studenten *te zamen* telden. Wat de Faculteiten zelf betrof, na zoowat vijf-en-twintig jaren toepassing, zou daar het stelsel Mac Leod nog 61 leergangen Fransch laten; op 104 professoren en repetitoren zouden er nog 44 in het Fransch onderwijzen, en op 804 studenten zouden er slechts 414 Nederlandsch onderricht ontvangen.

Het slot was, dat dit alles op een langdurige tweetaligheid zou uitloopen, terwijl men juist *alle* tweetaligheid wilde vermijden.

Met die storende en onthutsende beschouwingen weigerden de twaalf aanwezige stemgerechtigden van den Volksraad eenparig, rekening te houden. Ook elders waren ze eerst onwelkom; het heette dat ze veel te laat kwamen en de eendracht kwamen verbreken. Maar De Raet liet zich niet afschrikken, en herhaalde standvastig zijn bedenkingen in het Algemeen Nederlandsch Verbond te Gent (29 Febr. 1904); in zijn boek *Over Vlaamsche Volkskracht* dat in Augustus 1906 verscheen; in dezelfde maand, op het 29e Nederlandsch Congres te Brussel, waar hij geen tegensprekers meer vond; en eindelijk op 3 Maart 1907 op de Algemeene Vergadering van Groep België van het Algemeen Nederlandsch Verbond te Antwerpen. Hier vooral bleek welken weg de gedachten van De Raet hadden afgelegd.

Max Rooses, die sedert 1897 steeds verzoenend was opgetreden, vestigde de aandacht er op, dat de Flaminganten nu 10 jaren in onderlinge discussies en oneenigheid hadden verspild, en het tijd werd een oplossing te vinden, die iedereen kon voldoen. Daartoe stelde hij voor, een uitgebreider Commissie aan te stellen, die naar dat doel zou streven.

Aldus ontstond de tweede Hoogeschool-Commissie.

Zij bestond uit een vijftigtal leden: door hun namen mee te deelen, deelen wij tegelijkertijd mee wie, op dat oogenblik, aan het hoofd van de Vlaamsche Beweging stond, op weinige uitzonderingen na:

> Leo Augusteyns, volksvertegenwoordiger (Antwerpen; H. Baels, advocaat (Oostende); Is. Bauwens, geneesheer (Aalst); Fl. Boonroy, bestuurder der Nijverheidsschool (Antwerpen); Karel Buls, oudburgemeester van Brussel; C. De Bruyker, praeparator aan de Hoogeschool (Gent); Camille De Bruyne, hoogleeraar (Gent); Ad. De Ceuleneer, hoogleeraar (Gent); Alf. De Greeve, student (Leuven); Jul. Delbeke, volksvertegenwoordiger (Roeselare); Pol de Mont, conservator van het Museum van Schoone Kunsten (Antwerpen); A. Depla, geneesheer (Kortrijk); Lod. De Raet, ingenieur, bureelhoofd in het Ministerie van Arbeid (Brussel); H. De Stella, hoogleeraar (Gent); Alberik Deswarte, advocaat

JULIUS. MAC LEOD.

LODEWIJK DE RAET.

(Brussel); Lod. Dosfel, advocaat (Dendermonde); Gust. Doussy, geneesheer (Kortrijk); Louis Franck, Kamerlid (Antwerpen); Paul Fredericq, hoogleeraar (Gent); J.F. Heymans, hoogleeraar (Gent); Fl. Heuvelmans, oud-kamerlid (Antwerpen); Karel Hendrickx, gemeentesecretaris (St-Nikolaas); Adelfons Henderickx, Kamerlid (Antwerpen); Cam. Huysmans, Kamerlid (Brussel); E. Lauwers, geneesheer (Kortrijk); H. Lebon, advooaat (Antwerpen); E. Martens, student (Gent); H. Meert, secretaris van het Algemeen Nederlandsch Verbond (Gent); Leo Meysmans, Kamerlid (Brussel); H. Persyn, notaris (Wijngene); J. Quintens, geneesheer (St-Truiden); A. Reychler, hoogleeraar (Brussel); Stan. Reynaert, ingenieur-scheikundige (Leuven); Max Rooses, conservator van het Museum Plantin-Moretus (Antwerpen); M. Rudelsheim, onderbibliothecaris (Antwerpen); Julius Sabbe, eereleeraar aan het Koninklijk Atheneum (Brugge); Frits Sano, geneesheer (Antwerpen); M.C. Schuyten, geneesheer (Antwerpen); J. Sebrechts, landbouwingenieur (Brecht); R. Speleers, oogarts (Gent); H. Terlinck, geneesheer (Brussel); A. Van den Berghe, repetitor aan de Hoogeschool (Gent); E. Van den Berghe, ingenieur aan de Staatsspoorwegen (Brussel); J. Van den Broeck, advocaat (Antwerpen); J. Van der Linden, Kamerlid (Brussel); C. Van Dieren, advocaat (Leuven); A. Van Loy, ingenieur (Brussel), Eug. Van Oye, geneesheer (Oostende); A. Van Waesberghe, leeraar aan de Weldadigheidsschool (St-Hubert); J. Vercoullie, hoogleeraar (Gent); Aug. Vermeylen, hoogleeraar (Brussel); E. Waxweiler, bestuurder van het *Institut Solvay* (Brussel); en Leonard Willems, advocaat (Gent).

De Commissie hield acht algemeene zittingen, behalve allerlei vergaderingen van ondercommissies. Ten slotte werden schier alle gedachten van L. De Raet bijgetreden; hij werd dan ook tot verslaggever aangesteld. Hij beheerschte de tweede Commissie zooals Mac Leod de eerste had beheerscht.

De ‘Vader der Vlaamsche Hoogeschool’ was door de tegenkanting die hij nu bijna overal ontmoette, zoo teleurgesteld, dat hij zich geheel en al uit de Vlaamsche Beweging terugtrok; uit alle Vlaamsche kringen nam hij ontslag en verscheen niet eens meer op de door hem gestichte Wetenschappelijke Congressen, noch op die der Vlaamsche studenten, hoewel deze hem, ondanks De Raet en zijn zegepraal, tot in 1908 trouw waren gebleven.

Wat Paul Fredericq en andere voorstellers van minder radicale oplossingen betreft, die hadden zich op de 8e zitting van de Hoogeschool-Commissie bij haar besluit neergelegd (5 April 1908), en de eensgezindheid was aldus onder Flaminganten hersteld.

Intusschen waren twee parlementaire pogingen van

eenigszins platonischen aard, de eene van De Backer (22 April 1904) en de andere van Pastoor Daens, Pieter Daens, Persoons, Verheyen en Van Langendonck (Mei 1905), op niets uitgeloopen.

Op het VIe Vlaamsch Studentencongres te Gent (Maart 1905) had Anseele verklaard, dat de Socialisten zich voor de Vlaamsche Hoogeschool niet warm konden maken. De bisschoppen, tot wie zich de Leuvensche studenten in April 1905 vergeefs gericht hadden om iets in de richting van de vervlaamsching te bekomen, verklaarden zich in hun 'Instructions collectives' van einde September 1906 uitdrukkelijk tegen alle Hooger Onderwijs in het Nederlandsch(1). Mgr. Mercier bevestigde die veroordeeling in November 1908 op een vergadering der superiors van de aartsbisschoppelijke colleges en seminaries: 'Une université flamande, jamais!' was zijn woord.

Een gewaagd vonnis! Want sedert Juli van dat jaar 1908 was het *Verslag* van De Raet reeds gereed, hoewel nog niet verspreid; en nog vroeger, op 12 April, werd het daarin vervatte voorstel op de Algemeene Vergadering van het Algemeen Nederlandsch Verbond (Groep België) aangenomen door 52 stemmen tegen 5 onthoudingen: vijf jaar vroeger (Maart 1903) was daar, in dat zelfde midden, het stelsel Mac Leod met 31 stemmen tegen 3 aanvaard!

Tegenover het 'jamais!' van den aartsbisschop riep nu de voorzitter, Max Rooses, uit:

'De Vlaamsche Hoogeschool komt er! Dat moogt ge over huizen en daken roepen'(2).

(1) In een lezing over *de Voertaal van het Onderwijs* haalt GUST. SEGERS een belangrijk stuk uit die *Instructions* aan. (*Verslagen en Mededeelingen* der Kon. Vl. Academie, 1908, blz. 691).

(2) Het voorgaande is slechts samenvatting van FREDERICQ'S uitgebreid Hoofdstuk X, uit zijn *Schets* (III, 2e stuk), blz. 147-236, dat niet verder dan 1908 gaat.

De veldtocht der tweede Hoogeschool-Commissie.

Tot verwezenlijking van die voorspelling zette nu de Hoogeschool-Commissie een werking in, die onder de flinke leiding van één van haar beide secretarissen, H. Meert, gedurig in uitbreiding en in levendigheid toenam.

Het *Verslag over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent* verscheen in 1909 als n^{r} 23 van de uitgaven van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Het droeg de handteekeningen van Max Rooses als voorzitter, Fl. Heuvelmans als ondervoorzitter, H. Meert en M. Rudelsheim als secretarissen en Lodewijk De Raet als verslaggever. Het vormde een boek van 205 bladzijden, en maakte diepen indruk, omdat het zeer degelijk, zeer volledig en zeer overtuigend was, zonder ooit den bezadigden toon van den wetenschappelijken onderzoeker te verlaten. Als slot van De Raet's beschouwingen, en als uitslag van de beraadslagingen der Commissie, bevatte het verslag op bl. 177 een volledig wetsvoorstel.

Het bepaalde hoofdzakelijk de geleidelijke vervlaamsching, studiejaar na studiejaar, van alle Faculteiten en Bijzondere Scholen. Verkoos een professor, voort in 't Fransch te onderwijzen, zoo kreeg zijn leergang een Vlaamschen tegenhanger die, bij zijn aftreden of overlijden, alleen bleef bestaan. Bovendien werden voorzien: de inrichting te Gent van een Vlaamsche Mijnschool en van een Vlaamsche Hoogere Landbouwschool, en de toevoeging aan de Hoogeschool te Luik van de noodige leergangen, om aan de Walen het verwerven van den graad van Ingenieur in de Burgerlijke Bouwkunde mogelijk te maken[1].

Op 2000 exemplaren gedrukt, was de eerste uitgave van het *Verslag* reeds in December 1910 uitverkocht, evenals

(1) Een gedeelte van zijn wetsontwerp ontleende DE RAET aan het voorstel door DOSFEL in 1902 gedaan, en dat deze toen zelf introk om zich bij MAC LEOD aan te sluiten.

de brochure die er een samenvatting van was; deze, eerst op 10.000 en dan op 25.000 exemplaren door de Commissie heruitgegeven, werd in 1911 door het Willems-Fonds nogmaals herdrukt[1]. Werden eveneens verspreid: een Fransche vertaling van het groot *Verslag* (op 4.000 ex.) en een Fransche vertaling van de samenvatting (op 10.000 ex.). Daarenboven begon de Commissie in Maart 1911 haar uitstekende maandbladen *De Vlaamsche Hoogeschool* en *l'Université flamande* uit te geven; het 1e nummer van de Fransche uitgave werd met duizenden verspreid in de vier hooge scholen en in het geheele Walenland. Tal van vlugschriften over het vraagstuk zagen door dezelfde zorgen ook het licht; waaronder *Universiteit en Volksleven*, door Fr. Van Cauwelaert[2], een der flinkste was.

Op de algemeene vergadering van het Algemeen Nederlandsch Verbond (groep België), in April 1909 te Brussel gehouden, was er tot de stichting van een 'hoogeschoolfonds' van 25.000 fr. besloten; dadelijk droegen alle Flaminganten en alle Vlaamsche organismen daartoe bij. Op 1 Januari 1912 bedroeg het Fonds reeds 30.000 fr.

En nu begon een veldtocht[3] die aan krachtdadigheid en doelmatige inrichting alles overtrof, wat ooit te voren in dien zin was ondernomen; en nochtans hadden zelfs hun tegenstrevers reeds vroeger moeten bekennen dat de Flaminganten daar een handje van hadden. Had niet Marc Grégoire in de *Chronique* van Juli 1909 uitgeroepen: 'Ils connaissent le Peuple ceux-là, et la manière de prendre contact avec lui..... Ah! les habiles et entrainants remueurs de foules que ces leaders- là!'

Het was een algemeene mobilisatie van alle Vlaamschgezinde troepen onder leiding van één staf: de Vlaamsche

(1) Als uitgave no 153, onder den titel: *Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool*.
(2) Gent, Hoste, 1910. - Toen verscheen ook *Het Debat Meert-Hardijns* (Gent, Plantijn, 1910).
(3) Zie daarover *Het werk der Vlaamsche Hoogeschool-Commissie* in *De Vlaamsche Hoogeschool* van Januari 1912, bl. 1 en vlg.

Hoogeschool-Commissie. Alle Vlaamschgezinde kringen telden daar leden in, wat een eensgezinde werking vergemakkelijkte; die kringen voerden of wel zelf de plannen van den staf uit, of stelden daartoe bijzondere commissies aan. Zoo was er in elke Vlaamsche stad een groep die, in die stad zelf en in de omliggende dorpen, meetings inrichtte, telkens met uitnoodiging tot tegenspraak. Hoogleeraars als J. Vercoullie en De Ceuleneer, namen er het woord naast Kamerleden als Louis Franck, Van Cauwelaert, C. Huysmans, Dr Persoons, L. Meysmans, Ad. Henderickx, Augusteyns; advocaten als L. Willems, Alb. Deswarte, Van Dieren, L. Dosfel, N'. Gunzburg naast andere intellectueelen; vergrijsde strijders naast een heelen zwerm studenten en andere jonge mannen; befaamde redenaars naast aankomende sprekers; Catholieken naast Liberalen en Socialisten. De Gentsche groep, bij voorbeeld, belegde elken Maandag ten minste één meeting, telkens in een andere wijk der stad, en elken Zondag een reeks meetings in verschillende dorpen van den omtrek. In den loop van één week van Januari 1911 waren er 11 zulke volksvergaderingen: 3 te Gent, en de andere te Beveren-Waas, St Gillis-Dendermonde, Dendermonde, Oostende, Rupelmonde, Basel, Kruibeek, Steendijk en Temsche.

Gelijk te Gent, werd ook te Antwerpen, Brussel, Mechelen, Leuven, Brugge gehandeld. Iedere vergadering liep uit op het uitdrukken van een wensch en op het aanbieden van eenige dier petitielijsten, die ook in allerlei kringen en bij alle gelegenheden rondgingen. Zoo konden in October 1912 reeds 100.000 handteekeningen ten voordeele van de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool naar de Kamer gezonden worden. Op een vergadering der Gentsche *Société de Médecine* (Juli 1912) spotte de voorzitter, Prof. Ch. Leboucq, met die wenschen van ‘les intellectuels de Zoetenaaie et de Lootenhulle.’ Hij wist niet of vergat dat, op dat oogenblik, een afzonderlijke lijst, uitsluitend voor hoogeschoolgediplomeerden, reeds 2050 handteekeningen droeg. Hun namen werden dan voortaan in ‘De Vlaamsche

Hoogeschool' gedrukt onder het ironisch motto: 'Les intellectuels de Lootenhulle (Prof. Leboucq).' Het getal klom nadien tot 2700.

Niet alleen hun eigen meetings, maar ook alle politieke vergaderingen waartoe ze toegang hadden, wisten de Flaminganten te gebruiken, om het brandend vraagstuk te berde te brengen. Ze zorgden er dan altijd voor, talrijk aanwezig te zijn, om hun vooraf aangeduide sprekers te ondersteunen. Dat gebeurde o.a. op 25 September 1909 te Mechelen, op het Catholiek Congres(1); een jaar later te Aalst op het Congres der Catholieke Jonge Wachten, en op 24 September 1911 te Kortrijk, op dat van den Catholieken Volksbond. Telkens trachtte men den Flamingant te doen zwijgen, telkens verijdelden zijn opgekomen vrienden die poging door luid protest, en telkens bleek er een meerderheid of een sterke minderheid voor de Vlaamsche Hoogeschool te zijn.

Den meesten indruk maakten echter de zorgvuldig voorbereide massa-vergaderingen die achtereen te Antwerpen, Gent, Brugge, Leuven, Brussel, Mechelen en Hasselt plaats hadden, en waarop steeds L. Franck, Fr. Van Cauwelaert en C. Huysmans eendrachtig optraden. Op de eerste, te Antwerpen (18 December 1910) kondigde L. Franck aan, dat hij met zijn twee medestrijders binnen kort een wetsvoorstel, door de Hoogeschool-Commissie voorbereid, zou neerleggen. Te dier gelegenheid was het dat C. Huysmans, namens het driemanschap beloofde 'dat wij de kraaiende hanen zullen zijn, die het volk wakker zullen schudden.'

Als de drie Kraaiende Hanen - zooals men ze sindsdien in de wandeling noemde - te Gent zouden spreken, was de groote zaal van den Circus, die 5000 menschen kon bevatten, nokvol. Eenige heeren uit de 'Grand Monde,' waaronder een bekende grootnijveraar, begingen de onbehendigheid, de zitting, eer ze begon, te willen onmogelijk

(1) Zie hooger, blz. 122.

maken door geschreeuw, en vooral door het uitgieten van stinkfleschjes. De inrichters waren echter van dat opzet verwittigd en hadden voor een politie gezorgd, die uit een twintigtal studenten bestond. Dezen dreven de ruststoorders dadelijk buiten. Als de sprekers binnen traden, was de orde volkomen hersteld; ze behaalden hun gewonen schitterenden bijval in aanwezigheid van de heeren Professoren Dauge en Van Wetter, de twee Gentsche leiders der Franschgezinde tegenwerking, die het bestuur beleefd had uitgenoodigd.

De Franschtalige pers verdraaide natuurlijk de waarheid en stelde de meeting vóór als mislukt of van geen beteekenis. Zoodat het Volksbelang nu mooi spel had om te schrijven:[(1)].

> Wat hebben onze rijke katoenbarons, die in de zaal waren, tot ze buiten werden gejaagd als kleine jongens die zich slecht gedragen; wat hebben de vulgarisateurs en hun pers tegen de triomfmeeting van Zondag kunnen doen?
> Schreeuwen, liegen en stinken.
> Die strijdmiddelen schijnen ons eenigszins ontoereikend.

Afgezien van wat de dag- en weekbladen tot den strijd bijdroegen, werd andere perspropaganda niet versmaad. Er verschenen Vlaamsche plakbrieven op de muren van meer dan één stad. In Januari 1912 had het Brusselsch Propaganda-Comité alleen reeds 2000 plakbrieven en 90.000 strooibrieven in omloop gebracht. Het verspreidde ook een Fransch vlugschrift, vooral onder de studenten der Brusselsche Universiteit.

Dit alles was eigenlijk werken op den *kiezer* van de openbare mandatarissen. Er werd ook rechtstreeks op deze laatsten invloed uitgeoefend. Vóór elke verkiezing werd hun een duidelijke verklaring over het vraagstuk gevraagd, en dat bleef niet zonder gevolg. In Juni 1912 hadden 65 Kamerleden en 21 Senatoren de belofte afgelegd, voor de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool te stemmen.

(1) *V.* van 25 Febr. 1911.

Vlaamschgezinde provincie- en gemeenteraadsleden werden desnoods er toe aangezet, de gewenschte bijtreding voor te stellen. Moties in dien zin werden dan ook aangenomen in de Provincieraden van Antwerpen (eenparig), Limburg en West-Vlaanderen; verder in de gemeenteraden van Antwerpen (door 27 stemmen tegen 2 en 3 onthoudingen), Brugge, Dendermonde, Mechelen, Lier, St Nikolaas, Roeselare, Ninove, Eekloo en andere steden, en ook in dorpen. In Juni 1912 waren 531 gemeenten in dat geval, en er kwamen er steeds bij. Te Kortrijk en te Oostende werd de voorgestelde wensch verworpen; te Gent werd hij naar de Commissie van Onderwijs verzonden, die hem met 6 stemmen tegen 5 verwierp.

Aan de Socialistische partij, die zich zoo lang afzijdig had gehouden, drong zich de vraag der Vlaamsche Hoogeschool hoe langer hoe meer op. Artikels ten voordeele der gevraagde hervorming verschenen in *Vooruit* (December 1910), de *Gazet van Brussel* (Januari 1911) en *Le Peuple* (Januari 1911). Op 4 December 1910 besloot de Antwerpsche afdeeling der partij aan de werking tot vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool deel te nemen. Op 8 Maart 1911 sloot zich de Landsraad der Socialistische Partij daarbij aan, en wel eenparig op 6 stemmen na. Beteekenisvol was daar de verklaring van Edw. Anseele:

> *Wij hebben reeds getracht de kwestie te ontwijken, maar zij dringt zich almachtig op* en wij kunnen er de deur niet meer voor sluiten. Zooh aast wij dit hebben vastgesteld, hebben wij een andere taktiek aangenomen, en wij zullen nu *ten volle onze plaats in de beweging innemen*.

Het was vooral de bezadigde, klemmende bewijsvoering van Huysmans, die de oogen van vele Walen opende, door kalmweg de ware toedracht der zaken uit te leggen. Dat dit noodig was bewees o.a. de heer Brenez; hij verklaarde dat de geheele Borinage overtuigd was van het voornemen der Flaminganten om de kennis van het Vlaamsch aan alle Walen op te leggen. De heeren Hubin, Troclet en anderen meenden nu dat de zaak nader diende onderzocht te worden.

Het *Volksbelang* vond dat de *redelijkheid* welke die vergadering van Socialisten kenmerkte, voor vele rijke Vulgarisateurs een les was.

En nu was er hoop, dat voor de Vlaamsche Hoogeschool een dertigtal stemmen in de Kamer zouden gewonnen blijken, die men verloren had gewaand.

Weerklank te Leuven.

Wat voor en tegen de vervlaamsching der Gentsche Universiteit werd gesproken en gedaan had al vroeg bij catholieke Flaminganten het verlangen naar iets dergelijks voor hun Leuvensche Alma Mater doen ontstaan. Wij weten dat hun eerste pogingen in dien zin volkomen vergeefsch waren geweest(1).

Naar aanleiding van het nakend Jubileum der Leuvensche Hoogeschool vroeg het Catholiek Vlaamsch Verbond van Dendermonde, in een merkwaardigen brief, door L. Dosfel opgesteld, aan Mgr. Mercier, voor Hooger Onderwijs in het Vlaamsch te willen zorgen, met het oog op de nieuw ontdekte Limburgsche mijnen. Kort daarop waren de Jubelfeesten voor de Vlaamschgezinde studenten en oudstudenten een gelegenheid om rumoerig hun wenschen kenbaar te maken, en voor de overheid om hen en hun pers, wegens wanordelijke houding, streng te behandelen, en niets toe te geven(2).

In Juli 1909 zonden de Nederduitsche Bond en het comité van de Catholieke Hoogeschooluitbreiding aan alle Vlaamsche provincieraden een verzoek, om de toekenning van de gebruikelijke toelage aan de Leuvensche Universiteit te doen gepaard gaan met een wensch tot gedeeltelijke vervlaamsching, en daarbij de behoefte aan Vlaamsche ingenieurs voor de Limburgsche koolmijnen indachtig te zijn.

Toen die aanvraag in Juli 1910 ter spraak kwam, waren

(1) Zie hooger, blz. 136.
(2) Zie hooger, blz. 36 en vlg.

de Kamerverkiezingen en alle gevaar alweer voorbij: de toelagen werden verleend, maar de wensch bleef achterwege!

Toch had de Rector Magnificus, Mgr. Ladeuze, op de openingszitting der Universiteit aangekondigd ‘que des cours pratiques et exercices de technologie flamands viennent d'être organisés.’(1)

In Maart 1910 waren juist 2 lessen van dien aard gegeven, en daarna werd de leergang voor onbepaalden tijd geschorst. Wat later (Januari 1911) werd er gesproken van een ‘cyclus’ van 13 technische lessen in het Nederlandsch. De Franschgezinde *Bien Public* sprak er met geestdrift over, zoodat de Flaminganten argwaan kregen: Wilde men niet, door ijdele beloften, de Catholieken van het ijveren voor een Vlaamsche Hoogeschool te Gent afkeeren?

Eerst in 1912 kwam er een begin van uitvoering, en dan nog als proef. Eenige Vlaamsche leergangen werden ingericht. Daaronder één in de Staatshuishoudkunde, die 30 studenten telde, één in de Microscopie (100 studenten - meer dan in den Franschen leergang); één in de Gezondheidsleer (27 tegen 40 in de Fransche lessen); één in de Geschiedenis (115 studenten tegen 172); en een van oefeningen in de Natuurkunde (125 studenten).

Die proef werd waarschijnlijk als geslaagd beschouwd, want in 1914 werden nog twee Vlaamsche leergangen (Strafrecht en Zootechnie) bij de reeds bestaande gevoegd.

Men ziet het: de Leuvensche studenten waren wijs genoeg om te nemen wat er te krijgen was, en keken zich niet blind op een leus ‘Leuven of niets,’ waaraan zij niet eens dachten. De geniale uitvinding ‘Gent of niets!’ en de even geniale boycot bleven het monopolium der Jonge Gentsche Flaminganten uit den tijd van J. Mac Leod's alleenzaligmakend stelsel, en zou, veel later, tegen de Nolf-Universiteit ook worden aangewend, met even veel verstand.

(1) *Volksbelang*, 19 Maart 1910.

De Franschgezinde tegenwerking.

De krachtigste tegenwerking ging uit van eenige professoren der Gentsche Hoogeschool, met de heeren E. Dauge en P. Van Wetter aan het hoofd. Op 23 October 1910 stichtten zij de ‘Union pour la Défense de la Langue française à l'Université de Gand,’ waarvan het bestuur hoofdzakelijk uit rechtsgeleerden bestond: Eere-voorzitters: de heeren Van Maele en Callier, van het Beroepshof; Heyvaert, van de Rechtbank van Eersten Aanleg, en advocaat H. De Baets (die daarom, als eerelid van den *Snellaertkring*, door die vereeniging werd uitgesloten); voorzitter was de heer A. Rolin, professor in de Rechten; secretarissen, de heeren E. Dauge, professor in de Rechten en Ch. de Smet de Naeyer, nijveraar; penningmeester, advocaat H. De Cock. Op de stichtingszitting verklaarde Prof. Van Wetter (ook een rechtsgeleerde) dat de gevraagde vervlaamsching zou zijn ‘un crime de *lèse*-civilisation, un crime de *lèse*-patrie et un crime de *lèse*-cité.’ Van daar dat de *Union* spoedig bij de Flaminganten de ‘Drie Leerzen’ heette, als tegenhanger van de vroegere ‘Drie Ellen,’ omdat de Gentsche tongval *leerzen* als *lèse* uitspreekt. De Wallonisant Hector Chainaye was ook op de vergadering en verschafte over de Vlaamsche Beweging een gewichtige inlichting, die de Geschiedenis niet zou kunnen nalaten te boeken zonder aan haar heiligste plichten te kort te komen: ‘Une bande de brutes menée par des hommes intelligents comme Franck d'Anvers.’

De Drie Leerzen beschikken natuurlijk over de kolommen der Franschtalige pers; ook, af en toe, over die der gastvrije Vlaamschgezinde bladen; en.... over *het Vaderland*, dat een bloot afkooksel van de *Flandre libérale* was geworden. Vroeger had de hoofdopsteller, H. Keurvels, daarin de Vlaamsche zaak met vuur en voortvarenheid verdedigd; nu bestuurde hij het eenige Vlaamsche blad dat zich aan Franschgezinde zijde schaarde.

In 1911 bestond ook *l'Anti-Flamingant*, die in Juli den uitslag meedeelde van een belangwekkend referendum, door dat blad onder de Gentsche hoogleeraren geopend: 55 hadden geantwoord (op een honderdtal); 30 waren tegen Hooger Onderwijs in 't Nederlandsch, en 25 er voor; maar slechts 5 voor de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool; dus, 50 voor het behoud der bestaande Fransche.

Tegensprekelijke meetings richtte de *Union* niet in, en slechts weinige eigen vergaderingen. Maar enkele van haar leden, vooral de heeren Dauge en Van Wetter, waren steeds te vinden op alle bijeenkomsten waar ze op een Franschgezinde meerderheid konden rekenen: b.v. in de ‘Union des anciens Etudiants de l'Université de Gand’ (20 November 1910); echter ook wel op debatten waar het voor en tegen werd verdedigd op uitnoodiging van onzijdige Comité's; in dat geval was het paar zittingen door de ‘Société des Etudiants libéraux’ van Gent ingericht, en waar Prof. Dauge en Prof. J. Vercoullie tegen elkander optraden (13 en 16 December 1910) en die in het *Volksbelang*[1] aanleiding gaven tot een langdurige polemiek.

In 1911 richtte de Jonge Balie van Brussel in het Paleis van Justitie een leerrijke reeks voordrachten in, die beurtelings door sprekers van verschillende meening werden gehouden: de heeren E. Dauge[2], Alb. Deswarte, Prof. Wilmotte, Camille Huysmans, Jules Destrée, Prof. G. Kurth, Edm. Picard, A. Counson en H. Pirenne. Al die voordrachten waren zeer belangrijk, maar wij kunnen ons maar één aanhaling veroorloven. Prof. Counson verklaarde o.m.: ‘De Vlaamsche Beweging is voor de Belgen ontegensprekelijk een groote vooruitgang op verstandelijk gebied; zij is ten volle gewettigd. De moedertaal is het boven alle andere talen te verkiezen voertuig van het onderwijs’[3]

(1) *Volksbelang* van 30 Dec. 1910; 7, 14, 21 Januari; 4, 11, 18 en 25 Febr. 1911. - Zie hooger blz. 8.
(2) Zijn rede verscheen nadien als brochure.
(3) Een samenvatting van die rede werd door de Vlaamsche Hoogeschool-Commissie onder den titel *la uestion des angues en Belgique* op 3000 exemplaren verspreid.

Van een geregelden veldtocht naar allerlei steden en dorpen was er, trots het voorbeeld der Flaminganten, geen spraak. Van één meeting, nochtans, schijnen de Franschgezinden veel verwacht te hebben, want te Antwerpen werden daarvoor de leerlingen van de Fransche leergangen der Vulgarisateurs opgetrommeld, en men betaalde reis- en verblijfkosten. Te Oostende kreeg ieder deelnemer 10 fr. Toch waren op 17 April 1911 slechts 900 man aanwezig in de groote Magdalena-zaal te Brussel, die 4.000 personen kon bevatten, en die de Flaminganten op 18 Februari bomvol hadden gekregen. Was dat fiasco een gevolg van het bekende gebrek aan inrichting der Franschgezinden, of van een gebrek aan belangstelling bij het volk? Misschien van beide. De voorzitter was de heer Ach. Chainaye, broeder van Hector, en de sprekers de heeren Delaite, Chr. De Smet de Naeyer, Spée, Gabide en Sasserath. Geen enkel politiek man van belang verscheen op het podium; tegenspraak was verboden en een medewerker aan *het Laatste Nieuws*, die telephonisch had gevraagd of de Vlaamsche pers toegelaten was, en een toestemmend antwoord had ontvangen, werd toch niet binnengelaten[1].

Te Gent bewogen de heeren der *Union* hun vrienden uit den 'Cercle Commercial' er toe, tegen de vervlaamsching van de Universiteit te protesteeren, als nadeelig voor den handel. Ze vonden bij voortduring trouwe bondgenooten in de Hoogere Geestelijkheid. In het Januarinummer van 1912 van de *Collationes Brugenses* liet Mgr. Waffelaert nog eens een 'Monitum ad Clerum' verschijnen, waarbij het aan priesters verboden werd te ijveren voor de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, omdat het onderwijs aldaar niet op catholieke beginselen steunde, en dus de Catholieken niet aanging.

De argumenten der tegenstrevers waren, op een paar na, die welke men reeds in 1896 had gehoord, en die De Raet in zijn *Verslag* één voor één had weerlegd: De Vlamingen,

(1) *Volksbelang*, 22 April 1911.

door den Chineeschen muur van hun weinig verspreide taal omringd, zouden afgezonderd worden van de groote wetenschappelijke wereld. Waar zou men overigens de noodige Nederlandsche boeken halen? Schreven de Hollandsche geleerden hun werken niet in Fransch, Engelsch of Duitsch? (dat zij in 't Nederlandsch onderwezen dorst men niet meer loochenen). Bovendien, ieder, die naar de Hoogeschool ging, kende Fransch; waarom dan die internationale taal vervangen door een soort van Hollandsch dat de Vlamingen niet verstaan? De Fransche Universiteit te Gent vernielen was handelen uit blinden haat tegen de Fransche taal en de Fransche Cultuur. Eigenlijk wilden de Flaminganten hun taal aan de Walen opdringen en in Vlaanderen de kennis van het Fransch uitroeien, wat de verbrokkeling van België zou teweegbrengen; soms werd er bijgevoegd - men vergat daar de houding der Hoogere Geestelijkheid - dat de vervlaamsching niets anders was dan een clericale list om Gent ten voordeele van Leuven te ontvolken. Die ontvolking zou bovendien den stedelijken handel benadeelen door de talrijke vreemdelingen en Walen te verdrijven.

Onder al die argumenten was er één dat op talrijke eenvoudige menschen indruk maakte: dat men hun de kennis van het Fransch wilde ontnemen. Ook hielden de Flaminganten niet op, die bewering te weerleggen. Ze doet echter nog altijd dienst!

De Vlaamsche Hoogeschool in de Kamer.

In 1910 waren vijf jaren verloopen sinds de gebroeders Daens, de Liberalen Persoons en Verheyen en de Socialist Van Langendonck hun wetsvoorstel hadden neergelegd (Mei 1905). Het was zeer kort en bepaalde alleen dat, op de Hoogeschool te Gent, de lessen in 't Nederlandsch zouden gegeven worden, en de Regeering de professoren, die daarom verzochten, er toe kon machtigen voort in het Fransch te doceeren. Andere maatregelen van toepassing of van

overgang dan dat laatste, bevatte het niet. Het was dus onbepaald en onpractisch genoeg om gemakkelijk in den vergeethoek te worden gestopt, en de Regeering en haar Kamermeerderheid wenschten niets beters.

Maar in April 1910 - de verkiezingen waren nakend - kwam de Vlaamsche Wacht van Brussel hun geheugen verfrisschen. Aan alle volksvertegenwoordigers vroeg ze, in een omzendbrief, dat zij zich schriftelijk zouden verbinden, de behandeling van het voorstel Daens en consoorten te bespoedigen.

Eenige maanden later bood de bespreking van het gebruikelijk adres aan den Koning een nieuwe gelegenheid om aan te toonen dat de Flaminganten niet loslieten. De heeren Verheyen, Persoons, Arthur Buysse, Pieter Daens en Van Langendonck, die allen, behalve Buysse, het aanhanging voorstel hadden onderteekend, stelden nu voor, in het adres te verklaren: ‘Een Vlaamsche Hoogeschool is ten zeerste noodzakelijk. De Kamer is van gevoelen dat er zonder verwijl moet worden overgegaan tot de inrichting daarvan.’ Vele Vlaamschgezinden, ook Franck en Van Cauwelaert, vonden het amendement ontijdig en onhandig; de Hoogeschool-Commissie had het overigens afgekeurd, en het werd door 118 stemmen tegen 7 en 31 onthoudingen verworpen.

Het was echter niet zonder nut geweest. Het had nogmaals de aandacht van de Kamer en van het land op het vraagstuk gevestigd, juist op het oogenblik dat de groote veldtocht der Flaminganten begon en de Vlaamsche Hoogeschool-Commissie aanstalten maakte om met een nieuw, en ditmaal wel bestudeerd, voorstel voor den dag te komen.

Het werd op 24 Maart 1911 ingediend en was onderteekend door de heeren Franck en Persoons (lib.), Van Cauwelaert, J. Delbeke en Huyshauwer (cath.) en Anseele (soc.)[1]. Het was eigenlijk het voorstel De Raet[2]

(1) Tekst in *Volksbelang* van 18 Maart 1911, blz. 1.
(2) Zie De Raet's ontwerp, hooger, blz. 137.

waaraan de volgende wijzigingen waren gebracht:

1° Artikel I gaf er een algemeen Belgisch karakter aan, door ook te zeggen: ‘in het Fransch ter Hoogeschool van Luik;’ 2° buiten een Mijn- en een Landbouwschool werden ook een Vlaamsche Veeartsenijschool en een Vlaamsche Tuinbouwschool voorzien; 3° die nieuwe Speciale Scholen moesten niet later dan het academisch jaar 1916-17 ingericht worden (De Raet zei: ‘ten laatste 1 jaar na afkondiging der wet); 4° art. VIII was geheel nieuw: Er wordt geen afbreuk gedaan aan het recht vóór de Staatsjury, ingesteld bij art. 34 der wet van 10 April 1891, examen af te leggen in het Fransch of in het Vlaamsch, onverschillig de Hoogeschool waar onderwijs werd genoten.’

De Regeering en de Franschgezinde parlementsleden zagen zich nu geplaatst voor een wel bepaald en wel gebouwd wetsvoorstel, door ernstige mannen uit alle partijen onderteekend. Louis Franck, die onder zijn collega's een onbetwist gezag genoot, had er een bondige, zakelijke, indrukmakende memorie van toelichting bijgevoegd(1). Daarbuiten ondersteunde een machtige volksbeweging het voorstel. Die onwelkome, zoolang geschuwde gast was nu eindelijk binnengedrongen; hem de deur wijzen kon men niet meer.

In het onweer dat de Gentsche vesting van verfransching bedreigde, zocht men nu naar bliksemafleiders. De Franschtalige pers, die schier eenparig elke Vlaamsche hoogeschool had voorgesteld als nutteloos en noodlottig, was weer onlogisch genoeg om er nu toch een te willen geven, maar dan te Antwerpen of te Brugge. De Luiker Socialist Gony erkende te goeder trouw het recht der Vlamingen op de vervlaamsching van de Gentsche Universiteit, maar wilde de Fransche redden door ze naar Bergen te verplaatsen; de ‘Fédération liégeoise du Parti Ouvrier’ keurde zijn voorstel goed (April 1911). De *Flandre libérale* en haars

(1) Tekst in de *Kamerdocumenten* van 1910-11, blz. 625. Ook in *De Vlaamsche Hoogeschool* van Juni 1911, blz. 1 en vlg.

LOUIS FRANCK.

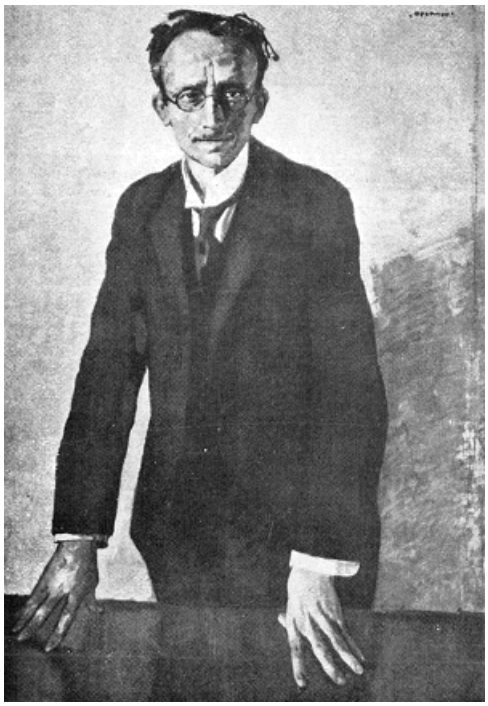

CAMILLE HUYSMANS naar een schilderij van Opsomer).

FRANS VAN CAUWELAERT.

gelijken zwegen het dood. In Regeeringskringen zag men spoedig de onuitvoerbaarheid in, zoowel van het optooveren van een splinternieuwe universiteit, als van een verhuizing naar Bergen, die trouwens ook op het scheppen van een vijfde hoogeschool neerkwam.

In Mei vond de heer Arthur Verhaeghe een list uit, die ook later, met de medeplichtigheid van den heer Nobels en zijn trawanten tegen de vervlaamsching van het Lager Onderwijs zou aangewend worden: een reeks wetsbepalingen, die het beginsel schijnbaar aannamen, maar in de praktijk verijdelden.

Artikel I sprak al duidelijk genoeg:

'De Regeering wordt gemachtigd in de Staatshoogescholen de leergangen *in het Vlaamsch en in het Fransch* te laten geven, *waarvan de ontdubbeling* (*sic*) *als nuttig erkend wordt*.'

Dat nut zou al of niet erkend worden door den Minister, volgens het aantal intredende studenten die - of wier vaders of voogden - de eene of de andere voertaal hadden verklaard te kiezen (art. 2 en 3). Art. 4 vertrouwde de uitvoering aan Koninklijke Besluiten toe, dus weer aan den Minister.

De storm van verontwaardiging, door dat boerenbedrog in Vlaamschgezinde middens ontketend. kon niet beletten dat de Kamer op 30 Juni de *twee* wetsvoorstellen in overweging nam en naar de afdeelingen verzond: dat van Arthur Verhaeghe, mede onderteekend door de heeren Woeste, Beernaert, Cartuyvels, Francotte en Van Cauwenberg; en dat van de heeren Franck, Van Cauwelaert, Anseele, Persoons, J. Delbeke en Huyshauwer.

De sessie, die op 30 Juni al ver gevorderd was, liep ten einde zonder dat er nog iets in de Kamer of haar afdeelingen gebeurde. De oplossing van dat vraagstuk, dat velen als volkomen rijp beschouwden, scheen tot uitstel en nogmaals uitstel gedoemd.

In het begin van het jaar 1912 vestigden de oppositiepartijen er de aandacht op, dat, blijkens de laatste volks-

telling, het aantal vertegenwoordigers en senatoren niet meer het cijfer bereikte, door de wet voorgeschreven; het moest overal vermeerderd worden, wilde het Parlement waarlijk de natie vertegenwoordigen. Het gevolg was dat beide Kamers ontbonden werden, zoodat de verkiezingen van 8 Juni 1912 het geheele land betroffen. Er was nog een ander gevolg.

Krachtens de wet vervielen door de ontbinding alle wetsvoorstellen die nog niet door één der Kamers in pleno, of ten minste door haar afdeelingen waren aangenomen. Het wetsvoorstel Franck-Van Cauwenlaert diende dus opnieuw neergelegd te worden.

Maar de omstandigheden schenen daartoe weinig gunstig. Op een meeting te Hoogstraten kondigde Minister de Broqueville aan, dat de Regeering een wetsvoorstel zou indienen, dat alle Vlamingen zou bevredigen en door Kamer en Senaat zou aangenomen worden(1). De Vlaamschgezinden, door de - nu ook vervallen - poging van de heeren Verhaeghe, Woeste en hun vrienden op hun hoede gebracht, vreesden voor een herhaling daarvan. Er was nog erger. Tijdens den afgeloopen kiesstrijd was er, onder den titel *Aan alle eerlijke en oprechte Vlamingen* een naamloos vlugschrift verschenen, waarin L. Franck en C. Huysmans beschuldigd werden, niets voor de gemeenschappelijke zaak te hebben gedaan, en ze zelfs verraden te hebben; tot staving werd er, onder meer vervalschingen, een zoogezeid artikel uit de liberale *Vlaamsche Gazet* van Julius Hoste aangehaald, dat daar nooit in gestaan had. *Ons Recht* protesteerde heftig tegen die oneerlijke daad, waarvan de heeren Henderickx en Van de Perre verdacht werden, en drong er - vergeefs - op aan, dat zij ze ten minste zouden loochenen. In zijn nummer van 21 Juli voegde het blad er bij, dat de brochure er uitzag, als of zij ‘was uitgegaan van een Franskiljon die den doodsteek wilde geven aan de samenwerking van alle Vlamingen.’ Maar allerlei catho-

(1) *Volksbelang*, 15 Juni 1912.

lieke Vlaamsche bladen, zelfs het *Handelsblad*, hadden *denzelfden* toon aangeslagen; stelselmatig noemden zij, bij voorbeeld, het bekende ontwerp 'het wetsvoorstel Van Cauwelaert' zonder meer. Men had wel degelijk met een politieke list van laag allooi te doen; deze bewees intusschen hoeveel populariteit men te Antwerpen van het streven voor een Vlaamsche Hoogeschool kon verwachten!

De heeren Franck en Huysmans weigerden met de Catholieken deel te nemen aan de Guldensporenfeesten, die sedert jaren steeds eendrachtig gevierd waren. Het scheen wel dat het driemanschap der 'Kraaiende Hanen' en de verdere eendracht onder alle Flaminganten ontbonden was, en de Franschgezinde pers ging reeds aan het jubelen(1).

Maar de Groote Staf, de Vlaamsche Hoogeschool-Commissie, waakte. Op 7 Juli 1912 hield zij een zitting, waarop die en andere gewichtige aangelegenheden werden onderzocht. De uitslag was een krachtig manifest *Aan het Vlaamsche Volk*, door het geheele bestuur onderteekend, waarin verklaard werd, eerst, dat geen lid der Commissie - waarin ook Henderickx *maar niet Van de Perre* zetelde - aan de bewuste lasterbrochure schuld had; dan, dat de strijd eendrachtig zou voortgezet worden door de Vlaamschgezinden uit de drie partijen. Tevens werd bekend gemaakt, dat de Commissie het voor volstrekt onmogelijk hield het wetsvoorstel Franck-Van Cauwelaert nog neer te leggen tijdens de buitengewone sessie, die op 9 Juli zou aanvangen(2).

En dat was zoo. Behalve den argwaan, door het aangekondigde Regeeringsvoorstel verwekt, en de tijdelijke inwendige twisten onder Vlaamschgezinden, moest de Commissie nog rekening houden met het feit dat de aandacht van de Kamer en van het publiek, gedurende de jaren 1912, 1913, en in het begin van 1914 door andere beslommeringen geheel werd ingenomen; het geroep om bestuur-

(1) *Volksbelang* van 29 Juni, 20 en 27 Juli 1912.
(2) *De Vlaamsche Hoogeschool*, Juli 1912, blz. 1.

lijke scheiding, vooral na den beruchten ‘brief aan den Koning’ van Destrée; in 1913 de Gentsche Tentoonstelling met haar Franschen roes; de vraag van de herziening der Grondwet (Maart-April); de nieuwe legerwet met haar taalbepalingen (Dec. 1912-Juli 1913); de ‘Kloosterwet’ Poullet - met taalbepalingen (Oct. 1913 - Febr. 1914); en eindelijk de ongehoorde brief van Minister de Broqueville aan de heeren Braconnier en de Crawhez (April 1914) met zijn naweeën.

In zulk een luchtkring kon de Vlaamsche Hoogeschool moeilijk gedijen; niet omdat een oplossing *wezenlijk* onmogelijk was, maar omdat de toevallige omstandigheden aan Regeering en Franschgezinde parlementsleden een uitstekende gelegenheid boden om het lastige vraagstuk van de baan te schuiven.

En inderdaad, hoewel het voorstel Franck-Van Cauwelaert toch op 12 November 1912 wederom in de Kamer werd neergelegd, had de Regeering in Augustus 1913 nog niet den tijd gevonden er over te beraadslagen: aldus de verklaring van Minister Poullet aan een afvaardiging der Hoogeschool-Commissie (Max Rooses, L. De Raet, Fl. Heuvelmans en Prof. De Ceuleneer).

En zoo kwam het, dat het wetsvoorstel, voor de eerste maal in 1911 ingediend, eerst op 6 Maart 1914 in de Kamerafdeelingen besproken geraakte.(1)

In 4 afdeelingen van de 6 werd het aangenomen; er waren te zamen 63 ja-stemmers, 43 neen-stemmers en 12 onthoudingen.

Vier Ministers hadden er voor gestemd: Helleputte, Segers, Van de Vijvere en Carton de Wiart; twee hadden zich onthouden: de Broqueville en Poullet.

Tijdens de bespreking verklaarden Minister de Broqueville in de 1e afdeeling, en Minister Poullet in de 2e, dat de Regeering, uit hoffelijkheid jegens de onderteekenaars van

(1) Over bespreking en stemming aldaar zie *De Vl. Hoogeschool* van Maart 1914, blz. 1 en vlg.

het behandelde ontwerp, van een eigen voorstel had afgezien, maar amendementen zou voorstellen, die in hoofdzaak tot verdubbeling der leergangen zouden strekken; het begingsel eener Vlaamsche Hoogeschool kon de Regeering wel, maar de afschaffing der Fransche Universiteit niet aannemen; ze zou nochtans Vlaamsche Bijzondere Scholen voor Landbouw, Veeartsenijkunde en Mijnbouw in 't leven roepen.

In deze laatste belofte zagen de Vlaamschgezinden alweer een listige poging om de Vlamingen te paaien - want de verkiezingen waren weer in aantocht - met het voornemen ten slotte niets te doen.

Een andere reden tot argwaan kwam van de heeren Versteylen en Woeste, onderscheidenlijk voorzitters van de 5e en 6e Kamerafdeeling, *waarin het wetsontwerp was goedgekeurd*. Bij de verkiezing van den verslaggever vroegen zij, tegen de gewoonte in, de geheime stemming. De heer Woeste, uitvinder van de kneep, kende zijn volk! Hij wist dat zekere leden, die bij openbare stemming, uit vrees voor hun kiezers, *voor* het ontwerp hadden gestemd, bij geheime stemming, en na doelmatig bewerkt te zijn, wel zouden durven een Franschgezinden verslaggever helpen aanstellen. Hij had zich niet misrekend. Vlaamsch-vijandige verslaggevers werden aangeduid. Daardoor bestond nu de Middelafdeeling uit 3 tegenstemmers (Poncelet, Du Bus de Warnaffe en Neujean), 2 ja-stemmers (Huysmans en Siffer) en 1 onthouder, de heer Versteylen, van wien men wist, dat hij eigenlijk tegen het ontwerp was. Er was dus in de Middelafdeeling geen meerderheid voor dat ontwerp.

Daartegenover stond, dat de gezamenlijke afdeelingen *wel* een meerderheid hadden gegeven: 63, waaronder 4 ministers, tegen 43. Ook dat er in de Kamerzittingen van geen geheime stemming kon spraak zijn en dat, van de 184 Kamerleden, er zich 70 reeds openlijk voor het voorstel Franck-Van Cauwelaert hadden verklaard.

De vooruitzichten in augustus 1914.

'De Vlaamsche Hoogeschool komt er!' had Max Rooses in 1908 uitgeroepen.

Trots alle hinderpalen die de macht of de list van de tegenstrevers en de onwil der Regeering haar in den weg legden, hoopten de Flaminganten in Maart 1914 dat men haar blijde inkomst nog wel kon vertragen, maar niet meer beletten: In 1902, *vijf* Kamerleden er voor; in 1914, *zeventig*, waar het een radicaler oplossing gold dan het stelsel Mac Leod in 1902. Het verwachte Kamerdebat kon dat getal verminderen, maar ook vermeerderen: wat zouden b.v. de onthouders doen?

Overigens, de Flaminganten, die de macht van het geduld hadden leeren kennen, konden desnoods nog wat wachten tot de Vlaamsche Beweging over een onbetwistbare Kamermeerderheid zou beschikken: de tijden van den 'staf zonder soldaten' waren immers voorbij; achter de officieren stond nu een talrijk en wel ingericht volksleger, waarmee de politiekers, tijdens de laatste verkiezingen, in Antwerpen en elders, op zeer tastbare wijze rekening hadden gehouden; voortaan hing het veroveren van een aantal kamerzetels af van het al of niet Vlaamschgezind zijn der candidaten.

Met zekerheid zeggen wat onder bepaalde omstandigheden 'zou gebeurd zijn,' is bijna even moeielijk als te voorspellen wat zal gebeuren.

Maar in 1914 schenen de teekenen des tijds toch aan te duiden, dat, bij een normale voortzetting van ons politiek leven, de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool niet lang meer kon uitblijven, en dat dan de herstelling van alle Vlaamsche grieven snel zou volgen.

Wie toen de macht en het bestuur in handen hadden, hebben geoordeeld, dat het voor die hervorming nog tijd zou zijn *wanneer zij er toe gedwongen werden*.

Hadden Regeering en Kamers maar beter het volksbe-

lang en hun plicht begrepen! Hadden ze maar aan de Vlamingen vrijwillig geschonken wat hun rechtmatig toekwam en toch niet lang meer kon geweigerd worden! De vreemde indringer had dan geen gelegenheid gevonden om in te grijpen en tweedracht te zaaien. Geen verdwaalde Belgen zouden in verzoeking zijn gebracht, den rug toe te keeren aan wie zij de hand moesten reiken, en de hand te reiken aan wie zij den rug moesten toekeeren. En vele zedelijke rampen zouden aan ons land zijn bespaard!

Één maand was voldoende om het wetsontwerp Franck-Van Cauweaert te bespreken en aan te nemen.... had men maar gewild.

Maar men wilde niet. De vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, in Maart aangenomen door vier afdeelingen op zes, kwam niet op de dagorde der Kamer.

Noch in Maart, noch in April, noch in Mei, noch in Juni, noch in Juli....

En op 4 Augustus trokken de Duitsche legers over onze grens.

Tijdens den oorlog.

Hoofdstuk V.
De eerste raad van Vlaanderen

Optreden van het activisme.

Op de historische vergadering van 4 Augustus 1914, werd de Koning, in den loop van zijn aangrijpende rede tot de Vereenigde Kamers, door een losbarsting van toejuichingen en door kreten van ‘Leve België!’ onderbroken, toen hij pas de woorden had geuit: ‘Bij het aanschouwen van deze bewogen vergadering, met slechts één partij, de partij van het vaderland....’

Vlamingen en Walen voelden even diep hoe raak en hoe waar de vorst den algemeenen geestestoestand van het oogenblik had geteekend. Zijn manhaftige, roerende oproep tot de soldaten kwam 's anderen daags dien indruk nog versterken: ‘Vlamingen, gedenkt den Guldensporenslag, Walen, gedenkt de Zeshonderd Franchimonteezen!’ riep hij hun toe.

En nu kenden allen maar één tegenstrever, den Duitscher. Vlaamschgezinde bladen en kringen, en tot de separatistische *Lutte Wallonne* toe[1], verzochten hun vrienden allen strijd op taalgebied te laten rusten. Geen wanklank stoorde de vastberaden eendracht in die eerste dagen van broederlijk gedragen onrust en verontwaardiging.

Maar nauwelijks hadden de Duitschers alle macht in handen genomen en alle vrijheid van het woord en van de

(1) In een artikel ‘La Trève,’ n^{r} van Aug. 1914. Zie *Volksbelang*, van 8 Aug. 1914.

pers afgeschaft, of de zoo noodige Belgische eensgezindheid werd gelijktijdig bedreigd door eenige onredelijke Flaminganten, door eenige even onredelijke Franschgezinden, en door den bezetter zelf.

Op 24 October 1914 was er te Gent, ten huize van den Hollandschen dominee Domela Nieuwenhuis Nyegaard, een bijeenkomst van eenige der vroegere medewerkers aan het ontslapen blad *De Bestuurlijke Scheiding*; R. Kimpe, L. Picard en Marcel Minnaert waren er bij. Daar werd de beslissende vergadering voorbereid, die op 27 October in het 'Nederlandsch Koffiehuis' plaats had; op dien dag werd de groep *Jong Vlaanderen* bepaald gevormd, die eerst *Vrij Vlaanderen*[1] heette.

Op den volgenden Kerstdag, toen nog de schrikmaren over de Duitsche gruwelen te Dinant, Tamines, Aarschot, Leuven en elders in onze ooren klonken, voelden de heeren van 'Vrij Vlaanderen' de behoefte, aan den Keizer, in een smeekschrift, te vragen 'dat het Vlaamsche land zich moge ontwikkelen als een versche spruit van het aloude Germaansche ras.'[2] In de volgende maand Januari drongen ze in een tweeden brief aan; nu wenschten zij 'dat Vlaanderen zich met het Keizerrijk moge vereenigen, zijn eigen Vlaamsche Beschaving, zijn karakter en zijn taal behoudende.'

Op 21 Februari 1915 verscheen het eerste nummer van hun orgaan *de Vlaamsche Post*; medewerkers waren o.a. de Duitscher Felix Hermann Wirth, in de censuur werkzaam, Domela, L. Picard, M. Minnaert, A. Thiry, R. Kimpe, J. De Boevé, H. van Ael, G. Vermeersch, G. Van Hecke en Frans Primo. In den beginne kwamen de Vlaamsche Postmannen nog niet voor hun volle meening uit. Ze spraken nog maar van Bestuurlijke Scheiding. Eerst op 4 Januari 1916 bekenden zij, dat reeds in November 1914 als hun

(1) Welke benaming nadien door een andere groep werd overgenomen.

(2) Persgesprek KIMPE, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, van 26 Januari 1916, Avondblad.

programma vaststond: een zelfstandige Staat Vlaanderen in Groot-Germanië.

Iedereen begreep, dat zonder toelating van zijn meerderen, Wirth niet aan de *Vlaamsche Post* kon medewerken. Bovendien werd door de Duitsche overheid de lezing *en de verspreiding* van het blad officieel aangemoedigd; b.v. op 27 Februari 1915 door een omzendbrief van Luitenant-Kolonel von Barnewitz, van de Kommandantur te Geeraardsbergen, tot de burgemeesters gericht; en een andere omzendbrief van von Keudell, hoofd van de *Zivilverwaltung* (Burgerlijk Bestuur) in het Etappengebied van het 4e leger, liet weten dat die verspreiding gebeurde *met bijzondere toelating* van het Generaal Gouvernement en van de Legeroverheden(1).

Aan die zichtbare verstandhouding tusschen het vijandelijk gezag en de Activisten(2) was er een geheime samenwerking voorafgegaan, die nog een tijdlang onbekend bleef. Op 14 Januari 1917 zou Gouverneur-Generaal von Bissing aan Stresemann schrijven dat hij 'meer dan twee jaren geleden,' dus vóór Januari 1915, aan zijn Flamenpolitik was begonnen door 'in het grootste geheim zekere betrekkingen aan te knoopen(3)'.

Met wien?

Misschien met Domela die, *persoonlijk tot hem sprekend*, hem de lasterlijke inlichting gaf dat 'de Vlamingen gedurende hun langdurige onderdrukking en minderjarigheid hadden verleerd hun meening eerlijk en openlijk uit te drukken.' Zoo vertelt von Bissing op 6 April 1917 in zijn brief aan den Keizer(4).

(1) Blz. S, van *Les Archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen)*, publiées par la 'Ligue Nationale pour l'Unité belge.' - Bruxelles, TH. DEWARICHET, z.d. (1928). - Voortaan in de nota's verkort tot *A.F.*

(2) Volgens A.L. FAIGNAERT werden de benamingen *Activisme* en *Activist* voor het eerst gebruikt door Dr ANTOON JACOB, in de *Vlaamsche Stem* (1915), in navolging van de pro-Duitsche Zweden, die zich 'Activisten' noemden. (*Verraad of Zelfverdediging*?, blz. 5 (Antwerpen, Internacia, 1930).

(3) Brief voluit in *A.F.*, blz. 468.

(4) *A.F.*, blz. 469.

Maar von Bissing kan nog andere tusschenpersonen gebruikt hebben dan Domela. Om het even! Vast staat verder, dat reeds in Januari 1915 het Generaal Gouvernement, op bevel van den Rijkskanselier, een 'Commissie voor de Vlaamsche Zaken' had aangesteld; ze stond onder de leiding van het hoofd der algemeene *Zivilverwaltung*, Schaible, en werd in de volgende maand een onderdeel van de *Politische Abteitung*(1).

Men krijgt den indruk dat de Duitschers, nog vóór ze in België drongen, het plan van hun Flamenpolitik hadden opgevat: zoo spoedig waren ze met een bepaalde inrichting gereed.

Wie van de twee medeplichtigen den anderen het eerst heeft opgezocht en aangesproken, weten wij niet. De eerste ontmoeting die ons bekend is, heeft te Brussel op 18 Juni 1915 plaats(2). Dr Rieth, van de Politieke Afdeeling, is aanwezig, benevens Regeeringsraad Gerstenhauer, van de Antwerpsche, Luitenant Blunck, van de Brusselsche Kommandantur, en een Kapitein Simons. De Vlamingen zijn J. Lambrichts, advocaat Bogaerts, de dagbladschrijver Van Bergen (later leden van den Raad van Vlaanderen); ook een priester V...., wiens naam niet nader wordt aangeduid, en enkele anderen. Men bespreekt, onder meer, de beste middelen om de Vlamingen voor een *inlijving bij Duitschland* te winnen. Volgens V.... zou men onder hen de gedachte moeten verspreiden, dat een eventueele zegepraal van Frankrijk en Engeland eigenlijk een zegepraal van de Vrijmetselarij op de Catholieke Kerk zou zijn; bovendien zou men de bestaande sympathie voor Frankrijk moeten ondermijnen, b.v. door het geheele onderwijs te vervlaamschen. Prof. Geyl(3) heeft willen bewijzen dat er van inlijving geen spraak kon zijn, en dat de Fransche

(1) Blijkens een officieel verslag van VON DER LANCKEN; *A.F.*, blz. 473.
(2) Volledig Duitsch verslag van die zitting (in vertaling), *A.F.*, blz. 421.
(3) In zijn recensie van de *A.F., Tijdschrift voor Geschiedenis* (Groningen, Noordhoff, 1929), Jrg. 44, blz. 368 en vlg.

vertaling van het Duitsch verslag, zooals ze in de Archives du Conseil de Flandre staat, op dat punt niet te betrouwen is. Hij heeft zich vergist. Ziehier den Duitschen tekst van bedoeld gedeelte:[1]

> V... führte dazu aus, der Deutschenhass sei infolge des Krieges in vielen Vlämischen Gegenden noch gross, auch bei der niederen Geistlichkeit. Nach seiner Meinung sollte man, *um das Vlämische Volk für die Annexion zu gewinnen*, ihm klar zu machen versuchen, dass der Triumph Englands und Frankreichs den Triumph der Freimaurerei, und dass der Sieg des schismatischen Russlands über den Orient und des freimaurerischen Italiens über das Katholische Oesterreich eine Niederlage des Papstums bedeuten würde.

Regierungsrat Gerstenhauer staat om 10 April 1915 op goeden voet met Aug. Borms. Op dien dag zendt hij hem drukproeven terug, met een vriendelijken brief waarin hi hem vraagt 'het opstel over de Koningin' weg te laten, omdat hij, als censor, wegens het toelaten van een vorig opstel over den Koning door zijn overheid berispt geworden is[2].

Reeds in Augustus 1915 kon dus von Bissing eenige voldoening smaken; zijn 'Politische Abteilung' had den activistischen molen aan het draaien gebracht. Intusschen zorgde men aan Franschgezinde zijde al vroeg voor koren op dien molen.

Kort na den val van Antwerpen werd te Gent - en waarschijnlijk ook elders - een getypte strooibrief in omloop gebracht, waarin alle Flaminganten als Duitschgezind werden voorgesteld, en men Louis Franck er van beschuldigde, Antwerpen veel vroeger dan noodig was aan den vijand te hebben overgeleverd. Klaarblijkelijk zagen eenige vuige zielen in de oorlogsramp vooral een gelegenheid om de Vlaamsche Beweging door verdachtmaking te

(1) Afschrift hiervan werd ons welwillend medegedeeld door tusschenkomst van de heeren A. WULLUS en JACQUES PIRENNE, die wij daarvoor bedanken.

(2) Photo van dien brief: *A.F.*, blz. 509.

bestrijden. Anderen wilden de gelegenheid te baat nemen om het Vlaamsch en de Vlaamsche Beweging uit te roeien. Een der eersten die aan dat onzinnig werk meededen, kennen wij reeds als een lasteraar van zijn Vlaamschgezinde landgenooten: Maurice Maeterlinck, vernam men door den *Figarc* van 2 December 1914, had in November, te Milaan, gezeid, dat geheel België voor de Latijnsche beschaving streed tegen al wat Germaansch was. Dat de Vlamingen Germanen waren en er een Vlaamsche taal bestond, was voortaan van geen tel. Hij vond meer dan één weerklank. In den *Petit Journal* van 21 December 1914 schreef Gérard Harry 'dat er nu geen Vlamingen en Walen, maar nog slechts Belgen bestonden, die voor goed door de Fransche taal zouden vereenigd worden.' Onder alle Franschgezinden genoot een woord van Raymond Colleye[1] grooten bijval: 'La Belgique de demain sera latine ou ne sera rien'[2]. In *the Nineteenth Century* van Augustus 1915 kwam hij op zijn voorstelling terug en zeide vlakaf: 'De Vlaamsche eischen zijn begraven.....; nu is het gedaan, het Flamingantisme is dood....; de officieele taal van België, die van den Staat en van de besturen, moet het Fransch alleen zijn.'[3]

Hoe verbitterend zulke schromelijke onrechtvaardigheden moesten werken op de in overgroote meerderheid trouw gebleven Flaminganten, en hoe gretig ze dan door Duitschers en Activisten als opruiingsmiddel werden gebruikt, kan nu iedereen wel *begrijpen*, ook zij die toen den mond vol hadden van de voorspelling: 'Après la guerre, on ne parlera plus du Flamand.' Maar *voelen* is wat anders. Dat kunnen vooral de vele Flaminganten die door hun weerstand het Activisme en de Flamenpolitik feitelijk

(1) Deknaam van den Luiker Waal RAYMOND DE WEERDT.
(2) *Cri de Londres*, 15 Juni 1915.
(3) Over die en dergelijke uitlatingen, zie *Activisten*, blz. 85, nota en blz. 117 en vlg.; ook het (activistisch) vlugschrift *Les Wallons et la Confération de la Flandre et de la Wallonie* (édition du 'Vlaamsche Landsbond.' - Imprimerie du 'Comité d'Appui Flamand,' Grand'Place, 16, Bruxelles.)

hebben verlamd en tot mislukken gedoemd, die zich daardoor in gevaar hebben begeven, maar die toen, en nog lang na den oorlog, toch door pseudo-patriotische Franskiljons schandelijk zijn verguisd en stoffelijk of zedelijk benadeeld.

Het Activisme had nu gaandeweg zijn aantal aanhangers, en de Politische Abteilung haar aantal helpers, zien toenemen. Op de gezamenlijke raadpleging van 18 Juni 1915 met Rieth, Gerstenhauer en hun medeplichtigen, waren andere gevolgd. Er was ook een activistische *Middelraad* ontstaan, die te Brussel in 'het Vlaamsch Huis' vergaderde. Daartoe behoorden o.a. Borms, L. Brulez, een zekeŕe Dr Van de Velde, en Arthur Faignaert, een boekhandelaar, de latere hoofdleider van de activistische propaganda. Door een brief van Faignaert aan Borms (7 Augustus 1916) weten wij dat er op 13 Augustus algemeene vergadering moest zijn; en door het omslag, dat geen postzegel, maar de melding 'Reichsdienstsache' draagt, weten we, dat de briefwisseling van dien raad postvrij en door toedoen van de Duitsche overheid werd bezorgd. Officieel zijn dus de activistische kuiperijen een Rijksdienstzaak geworden(1).

In het begin van 1916 kunnen nu die bondgenooten een stap vooruit doen.

De Duitsch-Vlaamsche Hoogeschool en het begin van de bestuurlijke scheiding.

De samenwerking van den bezetter met de Activisten, tot dusver grootendeels geheim, gaat nu een meer openbaar karakter krijgen. Dat begint op 25 Februari 1916 met de afkondiging van een Duitsch besluit aangaande de toepassing, wat de voertaal betreft, van de wet van 1914 over het Lager Onderwijs. Op 22, 29 en 30 April volgen andere besluiten met hetzelfde doel(2).

(1) *A.F.*, blz. 423; photo van den brief, blz. 510; van het omslag blz. 511.
(2) *A.F.*, blz. XIX.

Op 3 Maart verneemt men door een schrijven van von Bissing, dat de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool op de begrooting voorzien wordt. Op 23 Maart kan men in het *Gesetz- und Verordnungsblatt* het besluit lezen, door den Gouverneur-generaal op 15 Maart genomen: Ter wijziging van Art. 5 uit het Koninklijk Besluit van 9 December 1849 wordt bepaald: aan de Hoogeschool te Gent worden de voorlezingen (*sic*) in de Vlaamsche taal gehouden(1).

Van de bestaande leden van het hoogeschoolpersoneel laten zich slechts zeven vinden om in de vervlaamschte hoogeschool te doceeren: Prof. Haerens (tot dusver een hevige vijand der Flaminganten), Prof. P. Hoffmann, Prof. Lahousse, de praeparator Dr C. De Bruyker, Prof. Obrie, de praeparator Stöber (een sedert lang ingezeten Duitscher) en Prof. Dr W. de Vreese. De anderen, zoowel Franschals Vlaamschgezinden, weigeren. Prof. P. Fredericq en Prof. H. Pirenne, de aanvoerders van hun weerstand, worden in ballingschap naar Duitschland gezonden en zullen er tot aan den wapenstilstand blijven. Op 31 Maart verklaren zich al de andere weigeraars eensgezind met hun verbannen collega's, door een brief aan den Gouverneur-Generaal.

Deze, die moeite heeft gehad om voor zijn hoogeschool 35 professoren(2) bijeen te krijgen, waaronder 5 Hollanders en 2 Duitschers, voorziet waarschijnlijk dat de studenten zich ook niet stoetsgewijze ter inschrijving zullen begeven. Op 28 April verzoekt hij den Pruisischen Oorlogsminister aan Vlaamsche gevangenen toe te laten, te Gent te komen studeeren; er moet echter vooraf ‘door een bescheiden onderzoek’ zekerheid verkregen worden nopens hun politieke zienswijze(3).

(1) *Vooruit* van 5 September 1916, manifest van den Hoogenschoolbond, waarover verder.

(2) Hun namen staan in de officieele brochure: ‘*Hoogeschool te Gent, Academisch Jaar* 1916-1917. Inlichtingen voor de studenten en hunne ouders,’ 2^{e} verbeterde uitgave. - Later werden nog benoemd: 1 Hollander, 1 Duitscher en 3 Vlamingen.

(3) *A.F.*, blz. 474.

De Activisten, die intusschen te Antwerpen op 2 April 1916 een ‘Vlaamsch Verbond’ hebben gesticht, doen eveneens hun best. Zij hebben ook reeds een ‘Hoogeschoolbond,’ die een flink berekend manifest uitvaardigt, om de vervlaamsching der Universiteit door de Duitschers te verrechtvaardigen en haar aanneming door de Vlamingen aan te bevelen.

Onder meer voert het aan:

> dat kort vóór den oorlog het wetsvoorstel Franck-Van Cauwelaert reeds door de Kamerafdeelingen was aangenomen, en *dat, op dit oogenblik reeds, de wetsmacht de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool zou hebben bezegeld*; dat de door de Duitsche overheid getroffen maatregel aldus niet te beschouwen is als een afgebedelde gunst of een gevraagd geschenk, maar als een lang geëischte, reeds te lang verdaagde, dus welkome rechtsherstelling.

De onderteekenaars roepen daarom de studenten op tot bijwoning der leergangen en verklaren ten slotte dat zij dit alles doen ‘met bewust verantwoordelijkheidsgevoel en blijvende bereidwilligheid tot verantwoording tegenover hun Volk, hun Land *en hun Vorst*.’ Het stuk was onderteekend door Augusteyns en Ad. Henderickx (voorzitters), H. Meert en M. Rudelsheim (secretarissen) en verder door een honderdtal leden van den Bond. In Februari was een brochure verschenen, die uitvoerig hetzelfde standpunt verdedigde[1].

De Duitsch-Vlaamsche Hoogeschool opende op 21 October 1916 met 35 professoren en 40 studenten[2], en op 24 October werden de lokalen even plechtig aan de nieuwe academische overheid overhandigd. Ter gelegenheid hiervan sprak Aug. Borms, in den Nederlandschen Schouw-

(1) DEMOS, *De Strijd om de Vlaamsche Hoogeschool* (Brussel, drukkerij G. Richard, 1916).

(2) Dit getal 40 wordt door de *A.F.* opgegeven (blz. XX); het klom later tot 417; velen daaronder wilden alleen aan de requisitie ontsnappen door zich als student te laten inschrijven; slechts 66 kwamen examen doen. (HEYSE, *Index documentaire*, blz. 17. - Gent, Vanderpoorten, 1918-1919).

burg te Gent, zijn eerste openbare activistische redevoering uit. De dienstweigerende professoren brandmerkte hij als renegaten. Bovendien verklaarde hij, in schreeuwende tegenspraak met het door hem mede onderteekende manifest van den Hoogeschoolbond, dat de Vlamingen nooit de Vlaamsche Hoogeschool van een Belgische regeering zouden gekregen hebben.

Bij de eerste plechtigheid had de schitterende stoet van von Bissing met zijn gevolg van Duitsche overheden en van de nieuwe professoren en studenten, op den hoek van de Predikheerenstraat een anderen stoet ontmoet: den wraakroepend vernederenden stoet van de eerste gerequireerde Gentsche werklieden, die door Duitsche soldaten als slaven werden weggevoerd om den vijand tegen wil en dank te gaan dienen.(1) Zal er op dat oogenblik niet menige splinternieuwe toga loodzwaar hebben gewogen op schouders die, volgens Borms, aan geen renegaten toebehoorden?

Wat er ook van zij, noch het feit dat die schandelijke ontvoeringen in het Vlaamsche land steeds vermeerderden, noch de verontwaardigde stemmen die, tot in neutrale landen toe, daartegen opgingen, hebben Jong Vlaanderen belet, tweemaal achtereen den hoofdinrichter van die wandaden, Hindenburg, schriftelijk geluk te wenschen met zijn overwinningen in Roemenië(2).

Von Bissing kon denken: wie tot zulke zoollikerij in staat is, heb ik voortaan in mijn hand om mijn politiek uit te voeren.

En hij begint aan de Bestuurlijke Scheiding. Op 25 October, daags na de inhuldiging zijner Universiteit, verschijnt zijn besluit tot splitsing van het Ministerie van

(1) *A.F.*, blz. XX; HEYSE, *Index*, blz. 132.

(2) De eerste brief (7 December 1916) was o.a. onderteekend door Dr STOCKÉ, ANT. THIRY, H. VAN AEL, R. RENS en M. MINNAERT; de tweede (14 Januari 1917) door DOMELA, door GODÉE MOLSBERGEN, een der Hollandsche professoren van de Bissing-Hoogeschool, en door J. EGGEN, ook een der nieuwe hoogleeraren. Vertaalde tekst in *A.F.*, blz. XXI. Photo's er van in RUDIGER, *Flamenpolitik*, cliché 1. - Brussel, Rossel, z.d. (1921).

Kunsten en Wetenschappen in een Vlaamsche en een Waalsche afdeeling, die voorloopig alle twee te Brussel blijven. In de Vlaamsche afdeeling werden tot algemeen bestuurders benoemd P. Tack (reeds hoogleeraar aan de vervlaamschte Hoogeschool) voor het Hooger, H. Meert voor het Middelbaar, en Julius Libbrecht voor het Lager Onderwijs. Allerlei andere Activisten werden aangesteld voor mindere ambten(1).

Stichting van den Raad van Vlaanderen.

Intusschen waren er onder de Activisten verschillende schakeeringen ontstaan. Ze waren alle vertegenwoordigd op de bijeenkomst van 46 voormannen, die te Brussel op 7 Januari 1917 onder voorzitterschap van P. Tack plaats had. Hier werd een programma voorgelegd, dat in zijn bewoordingen algemeen genoeg was om te kunnen onderschreven worden door alle Activisten.... en ook door de Duitschers. Want in zijn verslag aan de Duitsche regeering zegt Von der Lancken, dat het activistisch comité daarover met de Politische Abteilung was overeengekomen(2). Er werd besloten dat programma te onderwerpen aan een algemeene vergadering, waarvoor de noodige reispassen van Hindenburg verkregen werden(3).

De zoo voorbereide 'Vlaamsche Nationale Landdag' had plaats op 4 Februari 1917 in het *Vlaamsch Huis* te Brussel(4). Tack zat voor; naast hem zaten aan de bestuurstafel: J. De Decker, Dr Claus, D^{r} De Keersmaecker, Aug. Borms, Ach. Brijs, A. Faignaert, R. De Cneudt, Dr E. Dumon, Joz. Van den Broecke en P. Goossens. Er

(1) Zie *Activisten*, blz. 43.
(2) Dat verslag van 25 Januari 1917 draagt de hoofding 'Politieke afdeeling bij den Gouverneur-Generaal in België,' sectie III, n° 111-152. - *A.F.*, blz. 475.
(3) *A.F.*, blz. 477.
(4) Volledig verslag, in vertaling, onderteekend TACK en FAIGNAERT, *A.F.*, blz. 3; photo van den oorspronkelijken tekst, blz. 512.

waren ongeveer 125 ‘afgevaardigden van het Vlaamsche Volk’ aanwezig. Zij keurden eenparig het voorgestelde programma goed en belastten de 46 voormannen voorloopig als Raad van Vlaanderen op te treden, met de taak om dien te volledigen en bepaald in te richten, en verder alle noodige maatregelen tot verwezenlijking van het pas aangenomen programma te treffen. De tekst van een manifest, waarin dit alles aan het volk zou bekend worden gemaakt, werd besproken en ten slotte met gejuich aangenomen. Het werd echter voorzichtig geacht, door de aanwezigen volstrekte geheimhouding te doen beloven nopens samenstelling en werkzaamheid van den Raad.

Door dagbladen en vlugschriften[1] kreeg het volk een paar dagen later dat manifest te lezen: de Raad van Vlaanderen eischte voor alle Vlamingen, ook voor die uit Fransch Vlaanderen, volledige zelfstandigheid en zelfbestuur, en steunde daarbij op de Rijksdagrede, waarin de Kanselier, op 5 April 1916, in nog al vage termen had beloofd, dat Duitschland de Vlamingen tegen verdere verfransching zou beschermen en voor hun gezonde en breede ontwikkeling zou zorgen. Daar er op dat oogenblik juist geruchten van een nakenden vrede in omloop waren, verklaarde de Raad het noodige te zullen doen om den nieuwen toestand van Vlaanderen in het vredesverdrag te laten waarborgen. Daarom moest ook het manifest aan de regeeringen van alle oorlogvoerende en neutrale landen worden medegedeeld. Daarom ook eischte de Raad, als eerste middel om het gewenschte doel te bereiken, de volledige Bestuurlijke Scheiding van Vlaanderen en Wallonië....

Het stuk bevatte ook een zinsnede, waarmee de uitgevers van de ‘Archives du Conseil de Flandre’ in hun samenvatting[2] geen rekening hebben gehouden; maar, met het oog op de vroeger vermelde uitlatingen van Maeter-

(1) Vooral: *De Raad van Vlaanderen aan het Vlaamsche Volk*! (Lier, drukkerij Van Peborch, 16 blz.), dat het manifest op blz. 4 en vlg. geeft. Het vermeldt ook het adres van den Raad: Belliardstraat, 41, Brussel.

(2) *A.F.*, blz. 6.

linck, Harry en hunsgelijken, schijnt ze ons niet van belang ontbloot:

> Daar ambtelijke, invloedrijke kringen in Le Havre voortdurend dreigen na den oorlog het Vlaamsche volk te zullen vernietigen, moeten wij vaste zekerheid en sterke waarborgen eischen tegen dezen misdadigen toeleg, tegen onze Vlaamsche nationaliteit beraamd[1].

Overeenkomstig het genomen besluit tot geheimhouding droeg het stuk als eenige onderteekening: 'Namens den Vlaamschen Nationalen Landdag, De Raad van Vlaanderen.'

Op 11 Februari 1917 vergaderden de 46 op het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen, in het Kabinet van Tack. Ze namen nog 4 leden tot zich, en besloten dat nu de Raad van Vlaanderen bepaald aangesteld was, en dat een afvaardiging de gebeurtenis aan den Gouverneur-Generaal officieel zou gaan melden[2].

Inrichting.

De Raad van Vlaanderen was evenmin een uitvloeisel van den volkswil als de vroegere Assemblée wallonne. Deze, die door den Raad in vele opzichten werd nagebootst, was slechts door de weinig talrijke deelnemers aan het Congres van Charleroi van 20 October 1912 aangesteld; toch had ze stoutweg gesproken en gehandeld uit naam van Wallonië, en had zich het voorkomen gegeven van een parlement, dat in zijn schoot een heele reeks pseudo-ministers benoemde. Evenzoo dankte de Raad van Vlaanderen zijn gezag niet aan Vlaanderen, en op verre na niet aan de meerderheid onder de Vlaamschgezinden, maar enkel aan de 125 Activisten die den weidsch betitelden 'Vlaamschen Nationalen Landdag' van 4 Februari 1917 bijgewoond hadden. Toch beweerde hij *de* Flaminganten te vertegenwoordigen

(1) Vlugschrift *De Raad van Vlaanderen* enz., blz. 8.
(2) Lijst van die 50 eerste leden in *A.F.*, blz. 7.

en, als zoodanig, alle belangen van het Vlaamsche Volk te zullen behartigen, en wel in openbare verklaringen:

> Zulke houding (die van de Belgische regeering en van de Franschgezinden uit Le Havre) dwong *de Vlaamschgezinden* tot een krachtdadiger optreden. Zij zochten aansluiting bij elkander en er werd uitgezien naar eene *vertegenwoordigende* leiding.... Onder de benaming van Raad van Vlaanderen werd een organisme gevormd, dat alle vraagstukken van politieken, maatschappelijken en economischen aard, van onmiddellijk en toekomstig belang, zal onderzoeken en oplossen(1).

Gelijk de 'Assemblée' ging de Raad van Vlaanderen dan ook te werk als een soort van parlement. Op 15 April 1917 verkoos hij zijn bestuur: Voorzitters: Dr P. Tack en D^{r} De Keersmaecker; ondervoorzitter: Em. Verhees; secretarissen: J. Van den Broeck en Ach. Brijs; penningmeester: L. Maesfranckx; archivist: Dr A. Jacob; leden: A. Faignaert en L. Severeyns. Het bestuur werd later tweemaal vernieuwd en gewijzigd: op 9 October 1917 en op 5 Januari 1918.

Op 20 November 1917 kreeg ieder lid van het Bestuur zijn bijzonderen werkkring, zooals in een gewoon Ministerie gebeurt. Zoo werden, b.v., de Justitie aan Jonckx, de Binnenlandsche Zaken aan Josson, de Kunsten en Wetenschappen aan De Vreese, de Buitenlandsche Zaken aan De Decker toevertrouwd.... en, zonderling genoeg, het departement van Spoorwegen, Posterijen, Telegrafen en Zeewezen aan dichter R. De Clercq(2).

Evenwijdig met die verdeeling van den arbeid werden ook vaste Commissies aangesteld, die eerst 'afdeelingen' genaamd werden: de Commissie van Justitie en van Binnenlandsche Zaken, die van Kunsten en Wetenschappen, enz.; de Uitvoerende Commissie, die te beginnen met 24 November 1917 zich ook met de Buitenlandsche Zaken en de Coloniën bezig hield, en de Propaganda-Commissie,

(1) Voorbericht op het *Manifest*, in het vlugschrift *De Raad van Vlaánderen*, blz. 4.
(2) *A.F.*, blz. 8 en blz. 97.

waarover later. Buiten die vaste commissies waren er nu en dan tijdelijke, die met het onderzoek van een of ander gewichtig vraagstuk belast werden.

De vaste Commissies hadden het recht, nieuwe leden aan te werven en aan den Raad van Vlaanderen voor te stellen; men hoopte aldus het aantal van 90 leden te bereiken, namelijk 1 op 50.000 inwoners van Vlaanderen (de 'Assemblée Wallonne' had er 1 op 40.000 aangeduid). Dat was de toepassing van één der bepalingen uit het Reglement van inwendige Orde, door den Raad op 15 April 1917 vastgesteld. Volgens een andere bepaling vergaderde de Raad van rechtswege om de veertien dagen. Het recht dat ieder vrij parlement bezit, om eigenmachtig zijn begrooting vast te stellen, werd natuurlijk door den bezetter aan den Raad van Vlaanderen onthouden. Een Commissie van vier leden, door en uit het Duitsch bestuur gekozen, raadpleegde eenvoudig den penningmeester Maesfranckx en verleende dan op 21 September 1917 aan den Raad een maandelijksche som van 25.000 fr. tot bestrijding van onkosten[1].

Overigens, niet alleen in financieel, maar ook in alle andere opzichten lag de Raad van Vlaanderen aan een Duitschen leiband, die steviger en steviger werd.

Oberkommission en hauptkommission.

Daartoe diende eerst de 'Oberkommission,' samengesteld uit de leden van het Bestuur van den Raad en uit een dubbel zoo groot aantal Duitsche ambtenaren, waaronder Dr Osswald, Consul Asmis, von Sandt, Schaible, Pochhammer en Kreuter (uit de Zivilverwaltung) en Graaf Harrach, Regeeringsraad Gerstenhauer, Baron von der Lancken en Prof. Beyerle uit de Politische Abteilung. Geen onderwerp mocht op de dagorde van den Raad van Vlaanderen

(1) *A.F.*, blz. 10.

staan zonder eerst door de Oberkommission te zijn goedgekeurd; voor het rondsturen van de convocaties welke die dagorde droegen zorgde de Politische Abteilung. Feitelijk bestuurden alzoo de Duitschers de activistische politiek, met het Bestuur van den Raad als tusschenpersoon.

Nauwelijks is, in October 1917, op bevel van het hoofd der Zivilverwaltung, Schaible, het Bestuur vernieuwd, of het krijgt van denzelfden Schaible het bericht, dat hij besloten heeft in iedere Commissie van den Raad een Duitschen 'deskundige' te laten zetelen; zoodat nu de Duitsche voogdij zich ook over de activistische 'ministeries' uitstrekt.

Die voogdij werd nog verscherpt toen de Raad, op voorstel van Borms, een *Commissie van Gevolmachtigden* aanstelde (5 Januari 1918), die zich met die ministeries belastte.

De bevoegdheid der Gevolmachtigden vindt men nergens nauwkeurig omschreven. Op de gewichtige zitting van 22 December 1917 werd die Commissie in eenen adem aangenomen met de uitroeping van de politische zelfstandigheid van Vlaanderen(1). Waarschijnlijk moest ze dus,in den geest van den Raad, een soort van ministerie zijn, en misschien droomde men zelfs van een uitvoerende macht, in afwachting dat zij de regeering van Vlaanderen kon worden.

Maar, merkt de activistische *Eendracht* op,

> in zijn bijzonder decreet daarover (28 Januari 1918) kende haar de Gouverneur-Generaal slechts een vaag omlijnde 'beraadslagende medewerking aan de wetgeving van Vlaanderen' toe; de uitvoerende macht bleef onbeperkt in handen van den bezetter(2).

En dat was zoo. Niet alleen moesten de Gevolmachtigden den Gouverneur-Generaal raadplegen wanneer de behandelde zaak de algemeene politiek van het Rijk raakte - en raakte schier de geheele Flamenpolitiek die niet? - maar bovendien stond er nu aan het hoofd van elk activistisch

(1) *A.F.*, blz. 32.
(2) *De Eendracht* van 16 Februari 1918.

'ministerie' een Duitsch 'Generalreferent,' die den vroegeren 'deskundige' verving. Telkens dat een vraag door den Raad van Vlaanderen zou behandeld worden, moest de bevoegde Gevolmachtigde ze eerst onderwerpen aan zijn generalreferent, die natuurlijk dadelijk zijn eigen overheid op de hoogte bracht. Dan kon de vraag voor de *Hauptkommission* komen; deze onderzocht of het onderwerp al dan niet geschikt was om op de dagorde van den Raad te staan; zoo ja, dan - maar eerst dan - mocht de Raad van Vlaanderen het bespreken.

Die Hauptkommission, op 10 Januari 1918 aangesteld, oefende dus op de Activisten hetzelfde toezicht uit als vroeger de Oberkommission, die ophield te bestaan. Zij verschilde er echter in een gewichtig opzicht van. Onder het voorzitterschap van Schabile, en naast de Duitsche ambtenaren, zetelden nu niet langer de leden van het Bestuur van den Raad, maar de Gevolmachtigden. Daardoor geraakten dezen weldra in onmin met het Bestuur, dat veel van zijn reeds twijfelachtig gezag had verloren, en met den Raad van Vlaanderen zelf, die hun dikwijls verweet bloote werktuigen in de handen van den Duitscher te zijn[1].

Even willekeurig als de Raad van Vlaanderen werden ook Gouwraden aangesteld; eerst in Oost-Vlaanderen (21 Juni 1917), dan in West-Vlaanderen (7 October 1917) en veel later in de provincies Antwerpen, Limburg en Brabant (Januari - Maart 1918). Ze waren verondersteld, gelijk de gewone provincieraden, de verschillende belangen van elke 'gouw' te behartigen; maar niemand nam dat ernstig op, hoewel ze soms over aangelegenheden beraadslaagden als de voeding, de kolenvoorziening, het vraagstuk der 'opgeëischten,' de vervlaamsching van opschriften en uithangborden en zoo meer. Ze bestond immers *naast*, en niet in de plaats van, de oude provincieraden.

In den grond werkten die Gouwraden vooral mee aan de

(1) *A.F.*, blz. 199.

propaganda en maakten deel uit van de algemeene activistische inrichting, daarvoor bestemd[1].

De activistische propaganda.

De Propaganda-Commissie, in Augustus 1917, ingericht, werd bestuurd door A. Faignaert en bestond verder uit R. De Clercq, J. Lambrichts, A. Borms en Haller von Ziegesar. Op 18 Augustus 1917 kreeg Faignaert van den secretaris van den Raad van Vlaanderen, advocaat van den Broeck, het schriftelijk verzoek om over de verrichtingen van zijn Commissie geregeld verslag in te dienen bij de Politische Abteilung[2]. De bezetter hield dus ook in dezen zorgvuldig toezicht op de Activisten. Maar langen tijd had hij er alle belang bij, hun propaganda niet te belemmeren; veeleer hielp hij krachtdadig en vrijgevig tot haar ontwikkeling.

Op 30 November 1917 wordt zij dan ook heringericht en aanzienlijk uitgebreid. Faignaert bestuurt nu te Brussel een middelkantoor voor Propaganda, dat zijn eigen reglement heeft[3] en waarvan de werkzaamheid omvangrijk genoeg is om over vier diensten te worden verdeeld: 1° Documentatie; 2° Propagandaschriften; 3° Volksvergaderingen; 4° Verweer.

Elke dienst heeft zijn bureauchef, een paar klerken, soms een typiste en een kantoorknecht. Het middelkantoor staat in rechtstreeksche betrekking met ieder provinciaal propaganda-comité, dat dikwijls de Gouwraad is, en dat de werking bestuurt van een aantal kringen of ondercomité's, in de hoofdplaatsen van arrondissement of kanton en in andere gemeenten gevestigd. Deze onder-comité's worden door ‘correspondenten’ op de hoogte gehouden van wat er gewichtigs gebeurt in gemeenten die geen activistisch organisme hebben. Langs die hiërarchie van comi-

(1) *A.F.*, blz. 221 en vlg.
(2) *A.F.*, blz. 339.
(3) *A.F.*, blz. 343.

té's en kringen bereiken talrijke verslagen het centraal kantoor; en zoo komt het, b.v., dat één van zijn diensten, die der *documentatie*, voor iedere stad of gemeente lijsten van inwoners kan opmaken, waarop deze aangemerkt staan als activist, passivist, anti-activist of onverschillig. Op dezelfde wijze wordt die dienst ingelicht over zienswijze en houding van burgemeesters, schepenen, raadsleden, pastoors, onderpastoors en andere personen van gezag of invloed.

Een andere dienst zorgt voor de propaganda door vlugschriften, strooibrieven en dagbladen; hij werkt samen met het Perskantoor, dat op 27 November 1917 werd opgericht. Dat bureau houdt er een gedrukten *Persbode* op na, om aan alle activistische bladen inlichtingen en ook onderwerpen en plannen van artikels mee te deelen. Het Persbureau, vernemen wij uit een verslag van von der Lancken(1), zendt ook gereedgemaakte artikels, niet alleen aan activistische, maar ook aan Hollandsche en andere binnen- en buitenlandsche bladen; alles, natuurlijk, onder toezicht van de Duitsche censuur. De Dienst der Propagandaschriften verspreidde, tusschen Januari en September 1918, 2.552.279 exemplaren van allerlei brochures, kleinere vlugschriften, trakten en strooibrieven. Soms trokken die schriften een godsdienstig masker aan: De *Blijde Boodschap* was een zoogezeid evangelie, dat iederen Zondag aan den ingang der kerken werd uitgedeeld en telkens, op de manier van een sermoen, aan een Envangelie-tekst activistische beschouwingen vastknoopte. In een brief aan Faignaert vertelt Prof. Beyerle, referendaris bij de Zivilverwaltung, dat hij de *Blijde Boodschap* heeft uitgedacht en door een bekenden activistischen geestelijke doen opstellen; hij voegt er bij dat hij met een officier is overeengekomen om ze ook het Belgisch front te doen bereiken. Ze werd op niet minder dan 280.000 exemplaren gedrukt.(2)

Wie, overigens, tijdens den oorlog in het land verbleef,

(1) *A.F.*, blz. 361, nota.
(2) *A.F.*, blz. 352, nota.

weet dat er geen week voorbij ging zonder dat één of ander activistisch vlugschrift werd uitgedeeld. Onder de Walen werden Fransche brochures ten voordeele van de Bestuurlijke scheiding verspreid; de vroeger aangehaalde, *Les Wallons et la Confédération de la Flandre et de la Wallonie*, was er één van.

Al dat drukken en verspreiden moet veel geld gekost hebben. Maar de Politische Abteilung leverde dikwijls het dure papier en, overigens, het Propagandakantoor beschikte over een maandelijksch crediet, dat eerst 100.000, en te beginnen met Januari 1918, 150.000 frank bedroeg.

De derde dienst, die der *Volksvergaderingen*, werkt intusschen dapper aan het beleggen van meetings waar dat maar kan. Daar de plaatselijke inrichters en de optredende redenaars, noch door de bevolking op straat, noch door het publiek binnen het meetinglokaal, altijd even vriendelijk worden onthaald, is een vierde dienst wenschelijk gebleken: de *Verweerdienst*.

Die zorgt o.m. voor de noodige politiemaatregelen; wil men daartoe op eigen vrienden steunen, dan krijgen die soms de handen zoo vol werk, dat een paar Duitsche soldaten of politiemannen aangevraagd worden; want de Belgische ‘agenten’ zijn meestal niet te vertrouwen! Schering en inslag van die meetings was natuurlijk de veroordeeling van de Belgische Regeering en van de Verbondenen, met, als slot, een motie van vertrouwen in den Raad van Vlaanderen.

Volgens de stukken van den Documentatiedienst, was het aantal gehouden meetings in September 1917, 32; in October, 78; in November, 101; in December, 117 en in Januari 1918, 130; het hoogste cijfer is 203 (in Februari 1918) en het laagste 26 (in October 1918). Van 1 December 1917 tot 16 October 1918 werden 1210 meetings gehouden. Het aantal toehoorders wisselde natuurlijk af volgens plaats en omstandigheden; te Gent schommelde het, tot December 1917, tusschen 500 en 2000; later stijgen de

cijfers soms tot 2500 en een enkele maal (Januari 1918) tot 7000 - althans volgens de activistische statistiek[1].

Ook op de Vlaamsche krijgsgevangenen werd door het woord en de pen gewerkt; in ieder gevangenkamp was er een ‘Flamenoffizier’ die de activistische - en zijn eigen defaitistische - propaganda bestuurde. De hooger vermelde Prof. Beyerle is een tijdlang Flamenoffizier geweest.

Te Berlijn - en nadien ook te Dusseldorf - was er een ‘Deutsch-Flämische Gesellschaft,’ die eveneens in verband stond met het Propagandakantoor. Ze had een dubbel doel: ze trachtte eensdeels de activistische gedachten te doen ingang vinden bij de krijgsgevangenen en ook bij de Vlaamsche arbeiders, in Duitschland werkzaam; ze zocht anderdeels Vlamingen aan te werven, die men in de Duitsche nijverheid goed kon gebruiken. Ieder Vlaamsche werkman in een Duitsche fabriek maakte het zenden van een Duitschen werkman naar het Front mogelijk. Twee leden van den Raad van Vlaanderen kregen dan ook opdracht, te Antwerpen en te Brussel aanwervingskantoren in te richten: de eene dienst is immers den anderen waard!

Pogingen om in Holland propaganda te maken stuitten meestal op de vijandschap der bevolking. Te Leiden, zegt Fornier in zijn verslag aan de Gevolmachtigden, willen de meeste professoren van geen Activisme weten: de verbanning van hun collega's Pirenne en Fredericq heeft aldaar en in geheel Holland zeer slechten indruk gemaakt. Vlaamsche studenten die te Utrecht studeerden, zijn uit de Universiteit gesloten, omdat ze weigerden in het Belgisch leger dienst te nemen; aldus de Hollandsche professoren Bodenstein en Van Es, die het Activisme *wel* genegen zijn[2].

Met nog minder kans op slagen trachtte men later in Zwitserland een centrum van propaganda in te richten[3].

Intusschen beschikte het Activisme, buiten wat wij reeds

(1) *A.F.*, blz. 357.
(2) Zitting van de Commissie van Gevolmachtigden van 31 Januari. 1918, *A.F.*, blz. 414.
(3) Zitting van de Gevolmachtigden van 28 Maart 1918, *A.F.*, blz. 415.

bespraken, nog over een ander machtig propagandamiddel; dat was de vereeniging *Volksopbeuring*. Ze was in 1915 met een zuiver menschlievend doel opgericht: stoffelijke en zedelijke hulp aan krijgsgevangenen en andere noodlijdenden. Krachtig door de Duitsche overheid gesteund, vormde ze weldra 70 afdeelingen, die 171 eetwarenwinkels in allerlei steden en dorpen openhielden! Men begrijpt welke drukking daardoor op vele menschen kon uitgeoefend worden, in een tijd toen alle levensmiddelen schaarsch en duur waren[(1)]. Zoo werd op voorhand ingegaan op den schandelijken raad, dien Faignaert op een der activistische *Studiedagen* (20 Mei 1918) aan de propagandisten zou geven: 'Men moet van de gedachten, *de ellende* en de wenschen van ieder individu gebruik maken.[(2)]' In 1918 was de Duitsche overheid op het punt, aan *Volksopbeuring* de geheele verdeeling van inlandsch voedsel toe te vertrouwen. De openbare verontwaardiging maakte dat de Spaansche en Hollandsche gezantschappen tegen het voorgenomen misbruik van een menschlievend werk voor politieke doeleinden opkwamen; de Duitschers, wier militaire macht aan het wankelen was, gaven toe en de gramschap der Activisten gaf zich lucht op een Bestuurszitting van den Raad van Vlaanderen[(3)].

De inrichting van de activistische propaganda zat stevig ineen, en zij werd gediend door offervaardige en onvermoeibare ijveraars. Onder andere omstandigheden zou de werking van haar menigvuldige organismen en van haar pers veel bijval hebben behaald. Maar nu kon zij slechts een minderheid voor zich winnen. Zij was tot mislukken voorbestemd, omdat zij, naar het gevoelen van de Vlaamsche bevolking, in het teeken van landverraad stond. De onmenschelijke requisities van 'menschenmateriaal,' waartegen de Raad van Vlaanderen meestal aarzelend, en

(1) *A.F.*, blz. 375.
(2) *A.F.*, blz. 392.
(3) Op 13 Aug. 1918; *A.F.*, blz. 105.

steeds vruchteloos, opkwam, al kon hij soms een of ander slachtoffer redden, moest onvermijdelijk den haat voor de Duitschers en voor hun activistische bondgenooten nog aanvuren.

Van den steun der openbare meening beroofd, moest dus ook hun geheele politiek staan en vallen met de Duitsche macht.

Hoofdstuk VI.
De eerste Raad van Vlaanderen aan het werk

De activistische partijen.

Er waren twee punten waarover alle Activisten het eens waren: ten eerste, van den eenheidsstaat België, zooals hij tot aan den oorlog was ingericht, kon geen spraak meer zijn, en Vlaanderen moest autonomisch worden met het Nederlandsch als bestuurs- en cultuurtaal; ten tweede, dat zelfbestuur moest met de hulp van Duitschland veroverd worden.

Over den toekomstigen staatsvorm van Vlaanderen, over zijn verhouding tot Wallonië, tot Duitschland en tot Holland, liepen de meeningen uiteen, en de samenstelling van den Raad van Vlaanderen weerspiegelde dien toestand van den beginne af.

De talrijkste groep, en tevens de radicaalste, was die van *Jong Vlaanderen*, waartoe o.m. behoorden: W. De Vreese, H. Plancquaert, Dr Dumon, Dr Doussy, Jan Eggen, R. Kimpe, A. Brijs, A. Jonckx, Dr Vernieuwe, E. Verhees en J. De Decker. De Jong-Vlamingen droomden van een zelfstandigen Staat Vlaanderen - die ook Fransch Vlaanderen zou omvatten - volkomen gescheiden van België en van Wallonië, met politieke, economische en militaire aansluiting bij Duitschland. Over den *aard* dier politieke aansluiting was er aarzeling. De eenen dachten aan een volstrekt sou vereinen staat, die echter met Duitschland een vriendschap-

pelijk verbond zou aangaan; de anderen waren minder naïef, en hoopten dat Vlaanderen van het Duitsche Rijk zou deel uitmaken, ongeveer zooals Beieren of Saksen, maar met behoud van eigen taal en zelfbestuur. Van een politieke eenheid met Holland wilden zij evenmin hooren als al de andere groepen - op één na. Hun meeningen werden vóór de stichting van den Raad van Vlaanderen verdedigd door *De Vlaamsche Post*, die op 31 Maart 1916 ophield te verschijnen; later door het weekblad *Ons Land*, dat sedert Februari 1917 te Antwerpen verscheen. Jong Vlaanderen beschikte in den Raad over 36 stemmen. Het kon ook rekenen op de 13 stemmen van de groep *Vrij Vlaanderen*, door Lambrichts geleid, die dezelfde beginselen aankleefde, maar een meer uitgesproken catholiek karakter had. Dat maakte te zamen 49 stemmen[1] voor de radicale oplossing, op 78 die de Raad toen, volgens Faignaert[2], werkelijk telde, al sprak zijn reglement van 90.

De 16 leden van de *Zelfstandige Vlaamsche Groep*, die men later *Unionisten* noemde, wilden hetzij een Federatie van twee zelfstandige Staten, Vlaanderen en Wallonië, onder één vorst, hetzij een *reëele Unie* van twee zelfbesturen, ook onder één vorst, maar bovendien met gemeenschappelijke politieke lichamen voor de regeling van bepaalde zaken, als de buitenlandsche politiek, de Kolonie, het leger, het tolwezen. De leiders waren Leo Meert en Fl. Heuvelmans; tot die groep behoorden o.m. Dr Claus en Dr Speleers, alsook de voornaamste medewerkers aan de organen der partij: Haller von Ziegesar, Van Bergen en R. De Clercq (*Gazet van Brussel*), Raph. Verhulst, A. Borms en Alb. Van den Brande (*Vlaamsch Nieuws*, Antwerpen); een derde orgaan was het Antwerpsch catholiek weekblad *De Eendracht*, op 3 September 1916 gesticht.

Onder de Socialisten bestonden er drie minderheidsgroepen, waaronder twee unionistisch waren: *Nieuw Vlaan-*

(1) Volgens *A.F.*, blz. 75.
(2) A.L. FAIGNAERT, *Verraad of Zeljverdediging*?, blz. 18.

deren te Brussel (orgaan: *De Vlam*) en de Antwerpsche groep van Edw. Joris - de eenige die de inlijving van Fransch-Vlaanderen verwierp (orgaan: *De Socialistische Vlaming*, later vervangen door *Den Nieuwen Tijd*). De Gentsche groep socialistische Activisten was van minder belang.

Te Gent was er echter ook een *Vlaamsch-Nationale Partij*, die, in haar officieel programma op tamelijk vage manier voor Vlaanderen 'de grootst mogelijke zelfstandigheid' eischte; in den grond verschilde zij van Jong Vlaanderen alleen door het feit dat zij ook het Groot-Nederlandsch ideaal huldigde. De leiders waren A. Van Roy, Primo, Jan Wannyn, Goossens en Antoon Picard. Ze verkondigden hun gedachten in *De Nieuwe Gazet van Gent*, die, op 4 October 1916 ontstaan, spoedig tot *De nieuwe Gentsche Courant* werd herdoopt, en ten slotte in het weekblad *Den Vlaamschen Smeder*.

Daar ze in den Raad niet talrijk vertegenwoordigd waren, en geen andere groep altijd stellig op hun steun kon rekenen, werden ze onder de 16 'wilden' gerangschikt, naast, b.v., P. Tack, die eerst veel later tot Jong Vlaanderen overging; de Catholieken Dosfel, Hendrickx (Antwerpen), Van der Spurt (Gent) en de Liberaal Augusteyns (Antwerpen), die niet in den Raad zetelden, behoorden ook niet tot een bepaalde groep.

Er was eindelijk *De Vlaamsche Landsbond*, door Reinhard en Josson gesticht, die 5 leden in den Raad had; ze waren eerst federlistisch gezind, maar namen later de gedachte van een zelfstandigen Staat Vlaanderen aan.

Tegenover den onwrikbaren weerstand van de meerderheid der bevolking was die groote verdeeldheid in de activistische gelederen, vooral door de aanwezigheid van talrijke weifelaars, een ernstige oorzaak van verzwakking.

Een andere belemmering kwam juist van den Duitschen bondgenoot, op wiens medewerking de Raad van Vlaanderen wilde steunen.

De Flamenpolitik.

Wat de vroegere houding van de Duitschers en hun regeering tegenover de Vlaamsche Beweging was geweest, hebben de Activisten zoo goed geweten als alle Vlaamschgezinden.

Hebben ze zich dan toch kunnen inbeelden, dat de bezetter ze uit louter sympathie aan de zelfstandigheid van Vlaanderen zou helpen? Of hebben ze alleen gedacht dat de Duitsche en de Vlaamsche belangen evenwijdig liepen, zooals zij meer dan eens verklaarden?

Wat er ook van zij, ze hebben zich in 't een gelijk in 't ander geval vergist. Hadden zij den brief kunnen inzien, dien Gouverneur-Generaal von Bissing, de groote inrichter der 'Flamenpolitik' op 6 April 1917 aan den Keizer zond, en die eerst jaren na den Wapenstilstand zou bekend geraken, er ware hun dadelijk een licht opgegaan, dat eerst, toen het veel te laat was, tot in den Raad van Vlaanderen begon te schemeren.

Reeds op 14 Januari 1917 had hij aan Stresemann geschreven:

> Ik kom tot deze noodzakelijke conclusie: zoo wij België niet aan onze macht onderwerpen, indien wij de regeering daarvan niet in Duitschen zin richten, dan is de oorlog voor ons verloren.

En na daar nog wat op aangedrongen te hebben, voegde hij er bij: 'die gedachten hebben mij mijn Vlaamsche politiek ingegeven.'[1]

Maar zijn brief aan den Keizer is gewichtiger; het is eigenlijk een officieel verslag, en Wilhelm II heeft hier en daar in den rand zijn goedkeuring door het woord *ja* aangeduid.

De Gouverneur-Generaal zegt eerst dat hij 'overeenkomstig de aanwijzing van (Zijn) Majesteit' krachtdadig aan de Flamenpolitik werkt, en met de Bestuurlijke Schei-

(1) *A.F.*, blz. 468.

ding is begonnen; het plan van een dubbel stel Ministeries te Brussel en te Namen is gereed. Maar hij wil, noch kan verbergen dat de uitvoering hiervan ernstige moeilijkheden zal ontmoeten. Waalsche ambtenaren die nu in Brussel wonen, willen niet naar Namen overgeplaatst worden. Anderzijds zijn de beschikbare(1) Vlamingon die bekwaam genoeg zijn, weinig talrijk.

> Maar moesten die moeilijkheden tot op zeker punt verergeren, hetzij door weerstand, hetzij door onvoldoend werk van wege de Vlamingen, *dan zou ik de medewerking der Vlamingen opgeven* en de noodige maatregelen eenvoudig krachtens een *bevel* doordrijven. (*In den rand*: ja). Dan zal het tot stand brengen van een Vlaanderen, dat van Waalschen invloed verlost is, *zeker de Duitsche belangen dienen*.

Maar het Walenland, zegt hij, is voor Duitschland even gewichtig als Vlaanderen, en is zelfs economisch van meer waarde; er zijn overigens tusschen Wallonië en Vlaanderen vele economische betrekkingen, die na de scheiding moeten blijven bestaan:

> De Waalsche bevolking is gemakkelijker te behandelen en te leiden dan de Vlaamsche. Van aard zijn de Vlamingen plomper en meer tot weerstand geneigd. De Walen zijn lichtvaardiger en, indien ze maar veel winnen, indien ze eenige maatschappelijke voordeelen hebben, indien ze van het leven kunnen genieten, zijn ze gemakkelijk te regeeren(2). Bij gevolg beschouw ik het als een plicht tegenover Uw Majesteit en het Vaderland te doen opmerken, dat men er zorg moet voor dragen, een *wel ingericht Wallonië naast een wel ingericht Vlaanderen* te behouden. (*In den rand*: ja).

Wat verder:

> Zeker van de goedkeuring van Uw Majesteit, neem ik als gedragslijn van mijn politiek, hetzij in Vlaanderen, hetzij in Wallonië, *het Duitsch belang*, en dat zelfs in het geval dat ik dat Duitsch belang alleen zou kunnen dienen door over de protestaties van beide gedeelten der bevolking heen te stappen. (*In den rand*: ja).

(1) Bedoeld worden natuurlijk de *activistiche* Vlamingen.
(2) Die twijfelachtige psychologie laten wij natuurlijk voor rekening van von Bissing!

Het Duitsch belang vergt o.m. dat Antwerpen uitsluitend in de handen van Duitschland zou overgaan (*in den rand*: Ja). Ten slotte leggen de beloften, aan de Vlamingen gedaan, aan het Rijk den 'eereplicht' op:

> ook na den oorlog een beschermende hand over de twee gedeelten van het land uit te strekken; slechts op die voorwaarde zullen de Duitsche macht en de Duitsche invloed op politiek, economisch en militair gebied *voor immer* in Vlaanderen en in Wallonië uitgeoefend worden(1).

Dien brief schreef von Bissing een paar weken vóór zijn overlijden (22 April 1917). Zijn bekend politiek testament was daarvan slechts een vermeerderde uitgave, en wij zullen het dus niet ontleden. Een paar schilderachtige uittreksels mogen volstaan:

> Zeker moet men de Vlamingen beschormen, maar men mag er in geen geval de hand toe leenen, *dat zij geheel onafhankelijk worden*.....
>
> De opslorping van België zal gebeuren door er voor te zorgen, dat *de Duitsche geest* en de Duitsche macht er zich inplanten, en dat Duitschland in België *nooit terugvalle in de politiek van zwakheid en verzoening* die haar zoo nadeelig was zoowel in Elzas-Lotharingen als in Polen.....
> Ook moet men *tijdens de vredesonderhandelingen weigeren zich uit te spreken over den vorm* waaronder Duitschland België zal inlijven, en er zich toe beperken, *het recht van den overwinnaar* te doen gelden(2).

Dus, eerst en vooral het Duitsch belang, wat wil zeggen: onvoorwaardelijke inlijving van geheel België, zonder verzoening, zonder in het vredesverdrag eenigen waarborg aangaande het toekomstig lot van Vlaanderen te laten inschrijven; kortom, het tegenovergestelde van de, wel is waar steeds onduidelijke, voorspiegelingen, waarmee eerst het vertrouwen van de Activisten werd verschalkt, en nadien hun stijgend wantrouwen gepaaid. De Rijkskanselieren, de Gouverneurs-Generaal, veranderden; na Bethmann-Hohlweg kwamen Michaëlis en dan von Hertling;

(1) *A.F.*, blz. 469. Photo van begin en einde van den brief, *Flamenpolitik*, cliché 2. - Cursiveering van ons.
(2) *A.F.*, blz. 472. - Cursiveering van ons.

na von der Goltz, die niet lang aanbleef, von Bissing en von Falkenhausen; maar de Flamenpolitik bleef in den grond die van von Bissing, en het Activisme, haar werktuig. Met de oorlogskansen steeg of daalde de Duitsche belangstelling in dat werktuig; als de Keizerlijke legers voor goed aan het wijken gingen, viel zij onder het vriespunt.

Wat wij vroeger over de Duitsch-Activistische betrekkingen hebben gezeid, liet veel van dit alles vermoeden; het vindt zijn bevestiging in sommige activistische uitlatingen, in verklaringen van Kanseliers, Gouverneurs-Generaal of andere Duitsche machthebbers, en in vele, toenmaals geheime, maar nu uitgegeven Duitsche stukken, waaronder eenige verder te pas zullen komen.

Een der nu bekend gemaakte documenten staat (vertaald) in de *Archives du Conseil de Flandre* op blz. 400 onder den titel: 'Propositions concernant le traitement de la Belgique à la conclusion de la paix.' Het werd meer dan eens in de pers aangehaald, vooral als een bewijs van Duitsche gewetenloosheid. Daar het echter noch datum, noch handteekening draagt, noch eenige aanduiding van wie voor het stellen daarvan verantwoordelijk kan gemaakt worden, kunnen wij er niet de minste waarde aan hechten, al werd het in het Archief van het Duitsch Bestuur te Brussel ontdekt, en al werd het ernstig opgenomen door A. Henry, in zijn 'Etude sur l'Occupation allemande en Belgique,' blz. 75[1], en door J. Pirenne en M. Vauthier in 'la Législation et l'Administration allemandes en Belgique,' blz. 264[2].

De twee ministeries.

Krachtens een besluit van den Raad van Vlaanderen, trok op 3 Maart 1917 een afvaardiging naar Belijn. Ze was

(1) Brussel, Lebègue, 1920.
(2) Uitgave van de *Dotation Carnegie*. - Parijs, 1926.

samengesteld uit A. Borms, Em. Dumon, J. Lambrichts, P. Tack, J. Van den Broeck, E. Verhees en Th. Vernieuwe. Hun was opgedragen, den Rijkskanselier op de hoogte te brengen van de activistische verwachtingen. De tekst van het adres, waarin deze vervat waren, was door den Raad bepaald en sprak o.m. van de 'Souvereine zelfstandigheid van Vlaanderen.' Ze werden door den Kanselier in gehoor ontvangen en hun woordvoerder las het adres af. Nadien - in zitting van den Raad van Vlaanderen van 25 Maart 1917 - is het echter gebleken, dat de afgelezen en afgegeven verklaring alleen gesproken had van 'zelfbestuur en zelfregeering (Selbstverwaltung und Selbstregierung),' wat minder 'souverein' klonk. Tack legde uit, dat die wijziging door de Politische Abteilung was opgelegd. De bespreking, die toen daarover ontstond, ontaardde in een hevigen twist en drie leden waren zoo verbolgen, dat zij uit protest de zitting verlieten. De Kanselier, echter, was zeer vriendelijk geweest. Hij had de afgevaardigden niet alleen, na gedane zaken, op den beruchten bieravond in zijn paleis ontvangen, maar had hun, onder meer, beloofd, dat de Duitsche Regeering spoedig tot de volledige Bestuurlijke Scheiding zou overgaan, en ook - te vergelijken met von Bissing's testament - dat *bij de vredesonderhandelingen*, en ook na het sluiten van den vrede, het Duitsche Rijk al zijn best zou doen om de vrije ontwikkeling van het Vlaamsche volk *te eischen en te waarborgen*[1]. Aan Hindenburg vroeg de Kanselier op 7 Maart 1917 de medewerking van den Generalen Staf aan zijn Flamenpolitik en drukte hem op het hart: 'de Duitsche belangen, die wij door die politiek behartigen, zijn volkomen duidelijk;' en Hindenburg toonde op 11 Maart, door een telegraphisch antwoord, hoezeer hij daarmee instemde: 'Het spreekt van zelf dat ik Uw Excellentie trouw zal steunen in de

(1) Aldus volgens het vlugschrift *De Raad van Vlaanderen aan het Vlaamsche Volk*, blz. 11. Volgens *A.F.*, blz. 429, stond in het Duitsch verslag over de Kanseliersrede: 'aan te moedigen en te beschermen.'

Vlaamsche politiek, door den Keizer goedgekeurd.' Gézien de beloften aan de Vlamingen gedaan,

> kan ik mij niet langer op het standpunt plaatsen, dat wij, in de uitbating van België, zoo verre moeten gaan, dat uit de Belgische bevolking de noodwendigheid van den vrede geweldig te voorschijn breekt(1). Toch moet België economisch meer verzwakt worden dan het Duitsche volk. Dan alleen zullen wij het economisch afhankelijk van Duitschland maken(2).

De zachtaardige vriend van onze arme 'opgeëischten' zal dus zoo edelmoedig zijn, iets van zijn uitbuitingsplannen op te offeren om Kanselier en Gouverneur-Generaal te helpen het heil van Vlaanderen voor te bereiden.

Van al die liefelijkheden komt er toch spoedig iets in huis voor de Activisten. Op 21 Maart 1917 vaardigt de Gouverneur-Generaal zijn besluit tot Bestuurlijke Scheiding uit. België wordt verdeeld in twee gebieden, het Waalsche en het Vlaamsche, en ieder zal zijn afzonderlijk Ministerie - en ook zijn afzonderlijk Duitsch bestuur - hebben. De twee hoofdsteden zijn Brussel en Namen. Schaible blijft aan het hoofd van de Zivilverwaltung te Brussel, Haniel wordt als zoodanig benoemd te Namen.

Wat de toepassing aangaat, had von Bissing gezorgd voor een uitsluitend Duitsche Commissie, verdeeld in zes ondercommissies, welke met de overeenkomstige Commissies van den Raad van Vlaanderen samenwerkten; namelijk in dien zin, dat de Vlamingen het voorbereidend werk deden, en de Duitschers oppermachtig beslisten, wat soms in den schoot van den Raad tot hevig protest aanleiding gaf. De Spoorwegen en de Buitenlandsche Zaken wilden de Duitschers natuurlijk niet splitsen, maar uitsluitend in hun handen houden. Langen tijd wilde Pochhammer, hoofd der Financie-commissie, ook niet van twee

(1) '... kann ich nicht mehr den Standpunkt vertreten, dass wir in der Ausbeutung Belgïens so weit gehen sollen, dass aus der belgischen Bevölkerung heraus das Friedensbedürfnis gewaltsam hervorbricht.' (Rüdiger, *Flamenpolitik*, blz. 63.)

(2) Brief en telegram *A.F.*, blz. 478.

Ministeries van Financiën hooren; hij vreesde een werkstaking van de ambtenaren, die het geheele bestuur in de war zou sturen. Ten slotte werd tot splitsing besloten, omdat de werkstaking toch uitgebroken was, zonder op die beslissing te wachten. Maar dan wilde Pochhammer niemand anders dan een Duitscher als Algemeen Secretaris aan het hoofd van het Vlaamsch Ministerie van Geldwezen - het laatste dat werd ingericht.

Men ondervond dat het zeer moeilijk was genoeg bekwame candidaten te vinden voor de nieuwe ambten, omdat al wie niet activistisch was, weigerde te dienen; bovendien moest men voorzien in de open gevallen plaatsen van ambtenaren die hun ontslag indienden, omdat zij het separatistisch stelsel niet wilden aanvaarden. Zoo liep de Bestuurlijke Scheiding niet van een leien dakje. Ook duurde het bijna een jaar eer ze voltrokken was: het eerste besluit van den Gouverneur-Generaal betrof Kunsten en Wetenschappen - waarmee vroeger een begin was gemaakt - en verscheen op 5 Mei 1917; het laatste (Financiën) op 11 April 1918[1].

Waalsch activisme.

Om het Ministerie van Namen in te richten, hebben de Duitschers het noodige aantal Walen gevonden, hoewel ook niet zonder moeite. Er is dan ook een Waalsch Activisme geweest, dat zijn aanhangers gedeeltelijk onder de vroegere ultra-Wallonnisanten aanwierf. Het had zijn leiders en zijn bijzondere kringen, en gaf zijn separatistische bladen en vlugschriften uit, onder bescherming van, en meestal mits betaling door de Duitsche overheden. Zoodra de oorlog uit was, vluchtten de meeste schuldigen over de Hollandsche grens[2] en enkele werden later door het Belgisch Gerecht gestraft.

(1) *A.F.*, blz. 287.
(2) Zie A. LONCHAY, *L'Effondrement des Ministères Wallons. Départ des Saltimbanques* (Bruxelles, Lamertin, 1919).

Op 10 December 1917 kwamen twee hunner afgevaardigden, De Peron en Houba, tot een overeenkomst met den Raad van Vlaanderen, om aldus van de Duitschers den geldelijken steun te verkrijgen, dien ze voor hun pers aangevraagd hadden.

In Mei 1918 was een lid van het Waalsch Ministerie naar Brussel gekomen om met Van Acker, uit het Vlaamsch Ministerie, door Markies de Villalobar, Spaansch gezant, ontvangen te worden. De Waal wilde onderhandelen over toelagen, die de Fransche regeering door bemiddelling van den Spaanschen gezant, aan Fransche vluchtelingen liet geworden. Als de twee Activisten zich bij Villalobar aanboden, was zijn onthaal ondubbelzinnig: 'Vous n'êtes pas des Belges, je ne vous connais pas; vous êtes des cochons et je vous jette à la porte!' En hij zond ze eenvoudig de deur uit. Heuvelmans klaagde over die vrij ondiplomatische behandeling bij de Duitsche overheid; deze eischte dat geen verder gevolg aan het incident zou gegeven worden[1].

Van andere betrekkingen tusschen het Waalsch en het Vlaamsch Activisme hebben wij niet gehoord.

Eigenlijk behoort het Waalsch Activisme maar onrechtstreeks tot het onderwerp van een boek over de Vlaamsche Beweging; en er meer over vertellen dan wat in het boekje *Activisten* staat, zouden wij overigens niet kunnen. Sedert het verschijnen daarvan, stelt een lijvig boek menig stuk uit het Archief van den Raad van Vlaanderen te onzer beschikking, en nog andere documenten werden door Rudiger uitgegeven. Het Waalsch Ministerie moet ook een Archief bezeten hebben, maar dat is niet in druk verschenen. Men zegt dat het bij den Wapenstilstand dadelijk werd verbrand.

Wij hebben het niet zien branden....

Wel hebben wij de geheele Franschgezinde pers zien branden van verontwaardiging over de verraderlijke

(1) Zittingen van de Gevolmachtigden van 23 en 30 Mei 1918, blz. 189 en 190 van de *A.F.*, en van de Hauptkommission van 24 Mei, blz. 205.

Vlamingen, en tegelijkertijd zien smelten van toegevendheid tegenover de Waalsche Activisten, wier daden zij zooveel mogelijk doodgezwegen heeft. En toch konden die Walen geen grieven tegen de Belgische Regeering doen gelden; daarom vond hun propaganda nog veel minder ingang bij de Waalsche bevolking dan die van den Raad van Vlaanderen bij de Vlamingen; daarom ook zijn ze veel schuldiger geweest dan de Vlaamsche opstandelingen, al zijn ze door de Franschgezinde patriotten zoo edelmoedig gespaard geworden.

Tusschenkomst van de Belgische regeering.

De zoo moeilijk verkregen Bestuurlijke scheiding was toch maar een eerste stap in de richting van de toekomstige Grondwet van Vlaanderen, terwijl de voorzichtigheid en de onwil der Duitschers toenamen naarmate de weerstand der bevolking aangroeide. Deze werd nog hardnekkiger toen men vernam dat de Belgische Regeering tegen de Activisten wettelijke maatregelen had genomen.

In zitting van den Raad van Vlaanderen van 22 April 1917 deelde De Decker den tekst mede van twee Belgische wetsbesluiten. Het eerste diende tot volledigingen van de bepalingen uit het strafwetboek in zake misdaad tegen de veiligheid van den Staat, waaronder het hoogverraad, dat met den dood wordt gestraft. Het bedreigde met 15 tot 30 jaar dwangarbeid al wie kwaadwillig de politiek of de inzichten van den vijand zou gediend hebben, of aan zijn vervorming van wettelijke instellingen of inrichtingen zou hebben deelgenomen, of in oorlogstijd de trouw der burgers tegenover Koning en Staat aan het wankelen zou hebben gebracht. Het strafte met 6 maanden tot 20 jaar dwangarbeid wie kwaadwillig, door het aangeven van een werkelijk of denkbeeldig feit, een welkdanig persoon zou blootgesteld hebben aan opzoekingen, vervolgingen of strengheden

van den vijand. Dadelijk na de bevrijding van het Landgebied, zouden de rechterlijke overheden te zorgen hebben voor de toepassing van dit Besluit, voor alle feiten na 13 April 1917 tijdens den staat van beleg of den oorlog begaan; die feiten werden verklaard te behooren tot de bevoegdheid van het Krijgsgerecht.

Het tweede 'arrêté-Loi' bepaalde dat alle maatregelen, o.a. in zake Bestuurlijke Scheiding en de daarmee verbonden benoemingen, door den bezetter genomen, zouden vervallen naarmate van de bevrijding, en dat alle besluiten, door de Belgische Regeering uitgevaardigd, voor het geheele Koninkrijk verplichtend waren en naarmate van de bevrijding zouden toegepast worden.

De mededeeling van De Decker bracht een zekere opschudding onder de aanwezige leden te weeg; men bedenke dat de inrichting van het dubbele ministerie nog lang niet voltooid was. Niet alleen op de activistische leiders werkte de waarschuwing verontrustend; ze zou ook de reeds lastige aanwerving van ambtenaren nog vermoeilijken. De Cneudt stelde voor, de Belgische Regeering vervallen te verklaren. Door 25 stemmen tegen 8 werd besloten de 'arrêtés-lois' in een manifest te beantwoorden, waarvan de tekst op 6 Mei werd goedgekeurd. Er werd o.a. in beweerd dat de wetsbesluiten ongeldig waren, omdat ze tegen de Conventie van den Haag indruischten; wat ook L. Dosfel in zijn *Verweerschrift* trachtte te bewijzen(1).

Zoo niet uitdrukkelijk, dan toch feitelijk, werd aldus met den Belgischen Staat afgebroken. Dringender dan ooit scheen het dus noodig voor een eigen regeering te zorgen.

De grondwet van Vlaanderen.

Op 19 Mei 1917 ging een afvaardiging van den Raad van Vlaanderen, met Tack als woordvoerder, den nieuwen

(1) D[r] Jur. L. DOSFEL, *Katholiek Activistisch Verweerschrift* (Gent, St-Michielsdrukkerij, 1917-1918), Hoofdstuk III.

Gouverneur-Generaal, von Falkenhausen, opzoeken, om zijn aandacht te vestigen op het activistisch ideaal in 't algemeen, en in het bijzonder op hetgeen vele Activisten op dat oogenblik als wenschelijk beschouwden: economisch verbond met de Middelmachten, vollediging van de Bestuurlijke scheiding als voorbereiding tot de staatkundige, en, in afwachting, een Voorloopig Bewind voor Vlaanderen.

In zijn voorzichtig antwoord vond de Gouverneur-Generaal dat de economische unie en de Bestuurlijke Scheiding zeer aanbevelenswaardig waren, en zelfs dat het streven naar politisch zelfbestuur gerechtvaardigd was: de verwezenlijking zou echter afhangen van de politieke en militaire omstandigheden. Hij zou in elk geval handelen zooals zijn voorganger, von Bissing, gedaan had.

Dit laatste konden de afgevaardigden wel raden, misschien zonder op dat oogenblik de juiste waarde van die belofte te kunnen beseffen.

Op 2 Juni 1917 belastte de Raad van Vlaanderen een bijzondere commissie met het bestudeeren van de toekomstige inrichting van Vlaanderen. Daarin zetelden: Fl. Heuvelmans als voorzitter, Haller von Ziegesar als secretaris, en verder Eggen, Jonckx, Verhees, Josson, De Decker en twee Hollanders: Godée Molsbergen en Labberton.

De Grondwet-commissie vergaderde voor de eerste maal op 18 Juni 1917[1]. Ze was het spoedig eens over de 5 volgende principes:

1° Het samengaan met Duitschland wordt als een noodzakelijkheid erkend, en er mag dus tegen het belang of het bestaan van het Duitsche Rijk niets ondernomen worden; 2° het denkbeeld van een onbeperkte onafhankelijkheid van Vlaanderen wordt eenparig verworpen; 3° eveneens de eenvoudige inlijving, hetzij als provincie van Pruisen (gelijk Schlesswig-Holstein en Nassau), hetzij als Rijksland (gelijk Elzas-Lotharingen); 4° Vlaanderen als Bondstaat (b.v. gelijk Beieren) is moeilijk, zoo niet onmogelijk te

(1) Verslag over die zitting, *A.F.*, blz. 265. - Photo er van blz. 550.

verwezenlijken; 5° '*Verbonden Staat*. De Kommissie sluit zich eenparig bij dezen vorm aan; deze oplossing geldt, hetzij voor Vlaanderen federatief met Wallonië verbonden, hetzij voor Vlaanderen afzonderlijk'.[1]

De uitgevers van de *A.F.* vertalen *verbonden* door *fédéré*, en het kan die beteekenis hebben. Prof. Geyl[2] verwerpt ze, en verkiest *allié*. Maar hoe kon een staat, die volgens punt 2 geen souvereine staat kon zijn, een bondgenootschap aangaan? Aan een anderen kant is een federatie van een of anderen aard wel *denkbaar* (meer niet) tusschen Duitschland en Vlaanderen (met of zonder Wallonië). Het verslag eindigt met de woorden: 'Mr Eggen verbindt zich, de bronnen voor de *Akte van Unie* (Luxemburg) te bezorgen.' Heeft men aan een dergelijke *persoonlijke Unie* tusschen Vlaanderen en Duitschland gedacht? Waarschijnlijk wel, maar duidelijk is het verslag toch niet, juist waar het geen twijfel mocht laten bestaan!

In elk geval, volkomen vrede zal de Gouverneur-Generaal met de Grondwetcommissie niet gehad hebben, want hij liet uit Leipzig Prof. Schmidt komen en belastte hem met het opmaken van een ontwerp van Constitutie voor Vlaanderen: men mocht die Vlamingen zoo maar niet alleen laten begaan!

Dat kon echter de leden van den Raad van Vlaanderen niet beletten, over de toekomstige Grondwet hun eigen, zeer uiteenloopende meeningen er op na te houden; en tusschen 29 Juli en 22 December 1917 vormen de beraadslagingen een schier onafgebroken vuurwerk van onsamenhangende voorstellen, driftige discussies en rumoerige incidenten. De slotindruk is, dat de Raad geen vaste politiek had, en dat de leiders zelf niet goed wisten waarheen te stevenen. Geen wonder! Ze zochten naar de oplossing van een problema waarvan de onbekenden veel talrijker waren dan de gegevens.

(1) Het 5° halen wij textueel aan.

(2) In zijn hooger vermeld artikel uit het *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jrg. 44, blz. 363-364.

Op 29 Juli verzocht het Bestuur de leden om de grootste geheimhouding over de bespreking die ging plaats hebben.

Raymond Kimpe kwam met een uitvoerig plan voor den dag: niet meer rekenen op Duitsche 'beloften in de lucht,' maar *dadelijk* overgaan tot het vormen van een zelfstandigen Vlaamschen Staat, federatief met Walonnië verbonden, en die den Raad van Vlaanderen tot parlement met wetgevende macht zou hebben; die Staat zou onmiddellijk met Duitschland den vrede sluiten en verder naar de Vredesconferentie zijn eigen afgevaardigden zenden.

Die naïeve hersenschim had niet de minste kans om door de Duitschers in aanmerking te worden genomen; het Bestuur zag dat in en zei het. Maar de bespreking die daarop volgde was stormachtig, en een geweldig incident werd bovendien verwekt door de onthutsende openbaring dat Jong Vlaanderen - waartoe Kimpe behoorde - buiten den Raad om, aan Prins Rupprecht van Beieren had geschreven om de inlijving van Vlaanderen bij Duitschland te vragen.

Borms vond dat de Activisten een maximum- en een minimumprogramma moesten hebben, ten einde met het al of niet gunstig verloop van de krijgsverrichtingen te kunnen rekening houden. Onder den indruk van die verwarde wisseling van gedachten, verklaarde De Vreese sedert drie jaren door de Duitschers te hooren zeggen, dat de Activisten politisch onbekwaam waren ('politisch unfähig').

Eggen zorgde dan nog voor een intermezzo. Hij beschuldigde het Secretariaat van willekeurige gelduitgaven, door den Raad niet goedgekeurd, en wilde het Bestuur daarover interpelleeren, wat hem geweigerd werd.

Op de volgende zittingen gaat het niet beter. Voorstellen en tegenvoorstellen, verwijten en zelfs scheldwoorden kruisen elkaar in de algemeene opgewondenheid, die waarschijnlijk het gevolg is van de algemeene onzekerheid. Kimpe legt zich neer bij de meening van Verhees, volgens wien alleen een economisch verbond met Duitschland Vlaanderen kan redden (30 Juli). Rudelsheim denkt dat Groot-Neder-

land de oplossing is. J. Libbrecht vindt ze in een Middeleuropeeschen Staat met drie onderverdeelingen: Duitschland, Oostenrijk en Groot-Nederland. De Cneudt stelt nog eens voor, de Regeering van Le Havre vervallen te verklaren (2 Augustus). Op 13 Augustus daagt een tweede, ingewikkeld voorstel op, dat van Tack. Hij is van oordeel dat Duitschland de Vlaamsche politiek moet leiden; hij wil daarom aansturen op een zelfstandig Vlaanderen, liefst in een federatie met Wallonië, economisch en militair met Duitschland verbonden, dat den Raad van Vlaanderen als Voorloopig Bewind zou inrichten onder een Duitschen Stadhouder en onder Duitsch toezicht, althans gedurende een overgansgtijdperk waarin Duitschland de kust zou blijven bezetten (13 en 22 Augustus).

Dat plan maakte dus van Vlaanderen - voorloopig, zoo het heette! - een soort van leenstaat van Duitschland, en kon den Gouverneur-Generaal nog al behagen; ook den nieuwen Kanselier, Michaëlis, die op doortocht te Brussel vertoefde en aan wien Tack met een afvaardiging zijn programma ging uitleggen... met juist zooveel gevolg als vroegere bezoeken van dien aard hadden gehad (29 Augustus).

Minder instemming ontmoeten Tack en het Bestuur bij de leden van den Raad van Vlaanderen. Aan het Bestuur wordt verweten, dat het buiten weten van den Raad handelt, en tegenover de Politische Abteilung te onderdanig is. Van Roy stelt nog eens het Groot-Nederlandsch plan tegenover het pro-Duitsche. Een hevige discussie breekt weer los. Wellicht in de hoop wat meer eendracht en kalmte te verkrijgen, stelt J. De Decker vóór, eenvoudig terug te keeren tot de motie van 4 Februari, die wij hier laten volgen:

> In het volle bewustzijn van den vaderlandschen plicht die op hen rust, op te komen voor het recht van Vlaanderen, hunne moeder, eischen de Vlamingen, in Vlaamschen Nationalen Landdag te Brussel, den 4 Februari 1917, vergaderd, *alle waarborgen* die aan Vlaanderen zijn volledige

> nationale ontwikkeling en welvaart in zijn eigen taal en naar zijn eigen wezen verzekeren[1].

En De Decker's voorstel wordt geestdriftig aangenomen door 55 stemmen tegen 4 onthoudingen!

Hebben misschien alleen de 4 onthouders begrepen, dat die stemming maar een slag in 't water was? Sedert verschillende woelige zittingen was immers juist de vraag: hoe zullen wij de waarborgen practisch omschrijven, die sedert den 4 Februari op een vaste bepaling wachten?

Iets, maar niet veel zakelijker, was een, ditmaal eenparig aangenomen, tweede motie ten voordeele van ‘de grootst mogelijke onafhankelijkheid van Vlaanderen, wat noch het denkbeeld van den Staat Vlaanderen, noch het herstel van België onder federalen vorm uitsluit.’ De Cneudt meende toen aarde aan den dijk te brengen door een derde motie van vagen aard: ‘De Raad acht dat, in grondbeginsel, het herstel van België voor de toekomst van Vlaanderen verderfelijk is, en bevestigt uit alle macht voor de volledige onafhankelijkheid van Vlaanderen te willen strijden.’

Maar als men daarover wilde stemmen, was de vergadering niet meer in voldoend getal, en de orde volstrekt niet hersteld.

Op 2 October laat de secretaris van het Bestuur, van den Broeck, weten, dat de Politische Abteilung niet meer overeenstemt met den Raad van Vlaanderen en de onafhankelijkheid van Vlaanderen niet wil. Aan het Bestuur wordt nu nogmaals verweten, dat het een bloot werktuig van de Duitschers is, en dezelfde beschuldiging slingeren verschillende leden elkander naar het hoofd[2].

De wanorde wordt zoo erg, dat de Duitsche overheid meent te moeten ingrijpen. Op het verlangen - of het bevel - van Schaible treedt het Bestuur af, en wordt vernieuwd, opdat alle schakeeringen uit den Raad daarin

(1) *De Raad van Vlaanderen aan het Vlaamsche Volk*, blz. 8.
(2) Zittingen van 28 Augustus, 25 September en 2 October 1917; *A.F.*, blz. 22, 24 en 25.

zouden vertegenwoordigd worden (9 October 1917). Het is ook om dien tijd dat de Zivilverwaltung het nuttig acht, de activistische ‘Ministeries’ aan het toezicht van een Duitschen ‘deskundige’ te onderwerpen.

Het nieuw Bestuur bestond uit de heeren: Tack (voorzitter); De Vreese en Verhees (ondervoorzitters); Ach. Brijs (secretaris); A. Borms, J. De Decker, A. Claus, M. Josson, L. Maesfranckx, A. Jonckx en R. De Clercq.

Het onderhandelde met de Politische Abteilung om het door Tack voorgestelde Voorloopig Bewind te bekomen, onder den naam van ‘Regeeringscommissie.’ En de Abteilung toonde zich geneigd het voorstel te steunen, en zond er op 17 October een verslag over naar Berlijn.

Blijkbaar had echter de Duitsche overheid noch aan het Bestuur, noch aan de Grondwetcommissie van den Raad van Vlaanderen genoeg: De Gouverneur-Generaal stelde een uitsluitend Duitsche commissie aan, tot inrichting van de Bestuurlijke Scheiding en het Zelfbestuur van Vlaanderen en Wallonië. Zij hield in de Maand November 10 zittingen onder voorzitterschap van Schaible. Onder het dertigtal leden vinden wij oude bekenden uit de Flamenpolitik als von der Lancken, Pochhammer, Gerstenhauer, Graaf Harrach en Prof. Schmidt. Zij onderzochten het vraagstuk uitsluitend uit het oogpunt van de Duitsche belangen. Hun secretaris, Hippel, overhandigde zijn verslagen aan Prof. Schmidt, die reeds met het voorbereiden van een Grondwet belast was, en aan wie intusschen Prof. Kaufmann was toegevoegd. Op hun beurt maakten die twee een verslag op, dat de slotsom van al de besprekingen bevat: zij blijven bij von Bissing's meening, dat Wallonië voor Duitschland even zoo gewichtig is als Vlaanderen; een bijzondere sympathie voor Vlaanderen blijkt nergens, maar de Belgische nationaliteit moet verdwijnen. In de plaats komt een Federatie van een Vlaamschen en een Waalschen Staat onder één vorst; elk met zijn Parlement en zijn Ministerie, maar met een gezamenlijk Ministerie voor gemeenschappelijke zaken. De wetgevende macht moet de

bezetter, nog lange jaren na den oorlog, stevig in handen houden, vooral daar de ineenstorting van het Activisme, na het vertrek der Duitschers, als zeker te beschouwen is, blijkens de berichten van alle plaatselijke Duitsche besturen, en blijkens de verklaring van verschillende Activisten zelf. Er kan dus van het gevraagde Voorloopig Bewind geen spraak zijn. De Raad van Vlaanderen krijgt geen wetgevende macht, maar wordt belast met het voorbereiden van een statuut voor den toekomstigen Staat Vlaanderen, en zal dus als Constituante optreden. Uitdrukkelijk zegt het verslag dat die Constituante slechts *formeel* zelfstandig zal handelen, *maar in de oogen van het volk en van de wereld voor werkelijk zelfstandig zal doorgaan*, 'wat zonder eenige schade voor Duitschland kan gebeuren.' Immers, *op voorwaarde dat zij zich aan een nieuwe verkiezing onderwerpen*, zullen de leden van den Raad van Vlaanderen hun mandaat uit de handen van den Gouverneur-Generaal ontvangen, en de Raad zal geen *recht* hebben om gehoord te worden of bindende besluiten te nemen; hij zal *mogen* geraadpleegd worden en voorstellen doen, maar de beslissing blijft bij de bezettende macht[(1)].

Wat baat het, tegenover al die Duitsche voogdijschap, dat de Oberkommission aan den Raad toelaat een Commissie van Gevolmachtigden aan te stellen? Een Duitsche *Referent* zal ze in toom houden. Wat baat het, zoo de activistische Commissie van Buitenlandsche Zaken beslist dat ons vorstenhuis door een ander moet vervangen worden[(2)]; dat de Commissie van Justitie onderzoekt of de troonbestijging van Koning Albert wel geldig was[(3)]; dat Dr Vlaemynck een lijvig verslag neerlegt over het toekomstig

(1) Verslagen van de vergaderingen der *Kommission zum Ausbau der Selbstverwaltung in den Flämischen und Wallonischen Landesteilen, A.F.*, blz. 484 en vlg. - Verslag van de professoren SCHMIDT en KAUFMANN, blz. 492.
(2) Zitting van 26 Nov. 1917, *A.F.*, blz. 110. - Photo van dat verslag, blz. 518.
(3) Zittingen van 15 en 22 December 1917, *A.F.*, blz. 124. - Photo's van de verslagen, blz. 521 en 528.

grondgebied van Vlaanderen[1]? Ten slotte doet de Duitscher toch wat hij wil.... zoolang hij in het land blijft.

Hetzelfde geldt voor het verslag dat Jonckx op 13 December 1917 namens de Grondwetcommissie in het Bestuur neerlegde over de toekomstige Grondwet, als voorbode van een volledig ontwerp dat later zou komen[2]. De Gouverneur-Generaal gaf aan Schaible opdracht, er met de Duitsche Regeering over te beraadslagen.

Maar de Raad werd met den dag wantrouwiger, en had daar overvloed van redenen toe.

Stijgend misnoegen in den Raad van Vlaanderen.

Op schier elke zitting geven nu de leden van den Raad van Vlaanderen lucht aan hun toenemende ontevredenheid over de Duitschers, het Bestuur, en al wie verdacht wordt al te zeer de meening van Tack te zijn toegedaan: 'Duitschland moet de Vlaamsche politiek leiden.' Dr Claus dient ontslag in als lid van het Bestuur, dat, volgens hem, niets uitvoert en niets verkrijgt, evenmin als de Raad zelf[3]. Leo Meert maakt zich boos omdat 'de leden van den Raad van Vlaanderen door zijn Bestuur als kleine jongens worden behandeld.'[4] Rudelsheim zegt van de Duitschers: 'Men houdt ons voor den gek, men spot met ons!'[5].

Het leek inderdaad wel, dat de Duitschers de Activisten af en toe wilden paaien door een verordening die hun op een of ander punt voldoening gaf. Maar slechts als Duitsch belang er mee gemoeid was, hielden zij streng de hand aan de uitvoering van die besluiten, en nooit verloren zij het handhaven van hun opperheerschappij uit het oog.

(1) In de Commissie van Binnenlandsche Zaken, *A.F.*, blz. 247 en vlg.
(2) Bestuurzitting, *A.F.*, blz. 98. - Verslag, blz. 266.
(3) Zitting van 15 December 1917, *A.F.*, blz. 30.
(4) Zitting van 27 Augustus 1917, *A.F.*, blz. 22.
(5) Zitting van 11 September 1917, *A.F.*, blz. 23.

Op 9 Augustus 1917 bepaalde zoo een verordening, dat in Vlaanderen de ambtelijke taal het Nederlandsch was voor alle besturen, en zelfs voor half-officieele of private openbare inrichtingen als de Nationale Bank, de Buurtspoorwegen, de Maatschappijen van Openbare Liefdadigheid, de Gasmaatschappijen. Maar het Gerecht, waar zooveel billijke vervlaamsching broodnoodig was, bleef onaangeroerd. Aan een anderen kant bepaalde een decreet van 13 December 1917 dat de Duitsche tekst van de verordeningen *alleen geldig* was, hoewel zij, onderscheidenlijk voor Vlaanderen en Wallonië, van Vlaamsche en Fransche vertalingen vergezeld gingen. Ook konden de Activisten van de Duitsche overheid nooit verkrijgen dat zij zich van het Nederlandsch zou bedienen in haar betrekkingen met het Bestuur van Posterijen.

Van het hoogste belang was natuurlijk het Onderwijs. De Raad, de Commissie van Gevolmachtigden en de Commissie van Kunsten en Wetenschappen hielden er zich druk mee bezig. Zij vroegen aan de Duitschers de algeheele vervlaamsching van alle scholen van allen aard en van allen graad, de Universiteiten van Brussel en Leuven inbegrepen; die vervlaamsching moest in Vlaanderen onmiddellijk, in Groot-Brussel trapsgewijze gebeuren. J. Libbrecht stelde voor, dat de taal van de streek de taal van den leerling zou zijn; maar hij vond dien maatregel te geweldig om in het 'Verordnungsblatt' te laten verschijnen; men zou hem dus niet in het ontwerp zelf, maar op echt jezuitische wijze in een afzonderlijken brief aan de Duitsche overheid vermelden![1]. Die voorstellen golden zoowel voor de vrije als voor de officieele onderwijsgestichten.

Al wat de eerste Raad van Vlaanderen verkreeg was: 1°, een verordening krachtens welke geen beroepsschool toelagen kon genieten, tenzij haar voertaal het Nederlandsch was (13 December 1917); 2°, verordeningen die aan de

(1) Zitting van de Commissie van Kunsten en Wetenschappen, van 25 Februari 1917, *A.F.*, blz. 306.

officieele lagere scholen het Nederlandsch als eenige voertaal oplegden; 3°, de afschaffing van de Waalsche Sectie op de Normaalschool te Tienen, en van de Franschtalige Normaalschool te Brussel(Berckendaelstraat). Dit alles op het papier. In werkelijkheid had te Tienen de weerstand van den bestuurder tot gevolg, dat de Waalsche afdeeling bleef bestaan. In zekere betalende gemeentescholen werden de Duitsche verordeningen toegepast, maar dan verliet een aantal leerlingen de officieele voor de vrije school, waar alles in 't Fransch gebeurde; en de Duitschers wilden dat vrij onderwijs maar niet vervlaamschen, om den Paus en de Catholieken uit hun Centrumpartij niet te misnoegen. In andere betalende scholen - en zelfs in gewone gemeentescholen - had men lijdelijken, maar koppigen weerstand te overwinnen. Een onderzoek van de Activisten op een betalende meisjesschool te Gent wees uit dat er daar op 318 leerlingen, 307 Vlaamsche waren; op de vraag, in welke taal zij het onderwijs wenschten te zien geven, antwoordden de ouders van alle 307 meisjes: in het Fransch; niet altijd, zooals de uitgevers van de *Archives* triomfantelijk zeggen, omdat zij werkelijk die taal verkozen, al zal dat voor een aantal wel het geval zijn geweest; maar vooral uit louter oppositie tegen Duitschers en Activisten; en daar deden Vlaamschgezinden ook aan mee[1]. Met de gemeenteoverheden was er eveneens af te rekenen, vooral te Brussel, maar ook elders. Als die door de Commissie van Kunsten en Wetenschappen verzocht werden om mededeeling van de lijst van het onderwijzend personeel en van gegevens over de moedertaal der schoolkinderen, dan weigerden ze stelselmatig die inlichting te verschaffen, en ontkenden aan de Commissie het recht om die te eischen. ‘En vragen wij aan de Duitschers, over den wil van burgemeesters en schepenen heen te stappen,’ zei Tack in de zitting van den Raad van 15 December 1917, ‘zoo antwoorden zij telkens: Kunt gij hun dienst overnemen,

(1) *A.F.*, blz. 310-315.

indien zij in werkstaking gaan? En de Activisten moeten steeds *neen* zeggen. En dan antwoorden de Duitschers: In dat geval kunnen wij ook niet vervlaamschen zooals gij het wenscht'[1].

Eerst op 4 Juni 1918 - dus onder den 2e n Raad van Vlaanderen, kondigden de Duitschers een besluit af, dat, buiten de Activisten om, door den Kanselier en door Trimborn, hoofd der Centrumpartij, was voorbereid: het voorzag de vervlaamsching van alle officieele, aangenomen of aanneembare lagere scholen van het Vlaamsche land, mits overgangsbepalingen voor het Brusselsche. Dat besluit werd nátuurlijk nooit toegepast.

In die omstandigheden kan men zich de gramschap van de Activisten voorstellen, toen zij, op 1 December 1917, door den officieusen *Bruxellois* vernamen, dat de Duitschers besloten hadden, in elke lagere school, zoo de ouders van 20 kinderen dat verlangden, een volledig onderwijs met het Duitsch als voertaal in te richten. Dien zelfden dag stormt het in de zitting van den Raad[2]. Wil de bezetter Vlaanderen verduitschen dan, terwijl hij zich tegenover de vervlaamsching onwillig toont? En ziet hij niet in, dat hij daardoor aan de Franschgezinden een wapen tegen de Activisten verschaft? Voor de zooveelste maal krijgt ook het Bestuur er van langs: reeds in zijn zitting van 27 November[3] wist het van het bericht waarbij de Gouverneur-Generaal zijn voornemen te kennen gaf. Waarom is het daar niet tegen opgekomen? Dienen die heeren de Duitsche of de Vlaamsche politiek? Lambrichts weet dat zekere Raadsleden gedurig in de Politische Abteilung zitten, en Libbrecht beschuldigt een aantal Vlamingen - die hij niet noemt - met de Duitschers ten voordeele van Duitschland 'te konkelfoezen;' hij heeft Osswald, uit de Politische Abteilung, hooren zeggen: 'Wij zullen die

(1) *A.F.*, blz. 30.
(2) *A.F.*, blz. 28.
(3) *A.F.*, blz. 96.

Activisten doen gaan, wij zullen ze compromitteeren!' Rudelsheim zou willen dat de Raad in werkstaking ging, maar vindt weinig instemming: 'De Duitschers zouden ons loslaten.'

Het Bestuur was echter *wel* tusschengekomen, en Schaible had zelfs beloofd de verordening te doen intrekken. Toch deed hij dat niet. Nu werd aan Tack opgedragen den Gouverneur-Generaal daarover te gaan spreken. In zitting van 8 December[1] verklaart Tack dat hij niet bij den Gouverneur, maar bij Schaible is gegaan, om te protesteeren; maar hij heeft alleen verkregen dat het besluit niet in het Verordnungsblatt zou verschijnen. Een magere troost! En daarbij bleef het. Maar ook die verordening kreeg geen toepassing; daarvoor bleven de Duitschers niet lang genoeg meer in het land!

Evenals tegen de onderwijzers die weigeren de taalbesluiten na te leven, en die men beurtelings voorstelt met afzetting, boet en zelfs gevangenis te straffen, worden er tegen de onwillige gemeentebesturen allerlei dwangmiddelen verzonnen. Daaronder zijn er, die humoristisch aandoen: Gevangenneming van alle Brusselsche gemeentebeambten - er waren er 900 (Halsband, op 27 October 1917); vervanging van de weerspannige gemeenteoverheden door Hollanders (De Cneudt, op 27 October 1917); militaire bezetting van de Stadhuizen (Rudelsheim, 10 November 1917); stormenderhand innemen van die stadhuizen (Locquet, 15 September 1917, en Kimpe, in zijn Verslag van 9 Juli 1917).

De Duitschers weigerden beslist de gemeenteraden te ontbinden, zooals de Activisten wenschten, omdat zoo iets niet kon zonder opzienbarende overtreding der Belgische wetten, en vooral omdat ze niet wisten hoe de raadsleden te vervangen. Gemakkelijker uit te voeren scheen de afzetting van burgemeesters en schepenen, zooals Meert[2]

(1) *A.F.*, blz. 29.
(2) Er wordt niet aangeduid of het Leo of Hippoliet was.

voorstelde. Maar hier ook vraagden de Duitschers: ‘Kunt gij, Activisten, de noodige mannen ter vervanging verschaffen?’ Dan werd door de Activisten de aanstelling van Duitsche burgemeesters aangeraden, en Brulez wilde zelfs volkomen Duitsche besturen aan het hoofd van elke Vlaamsche gemeente plaatsen: dan zouden de gemeentebeambten niet in werkstaking gaan, wat ze onder Activistische schepencolleges wel zouden doen(1): Brulez kende de populariteit van zijn vrienden !

Onder den eersten Raad van Vlaanderen gebeurde van dit alles niets anders dan de benoeming van een Duitschen burgemeestér te Brussel en de afzetting van schepen Jacqmain, door een Duitschen ‘referendaris’ vervangen. Op 31 Januari 1918 besloten de Gevolmachtigden den Gentschen gemeenteraad door de Duitschers te laten kastijden, omdat hij een anti-activistische protestmotie had aangenomen. Burgemeester E. Braun en Schepen M. De Weert werden naar Duitschland verbannen, een tweede schepen afgezet, en een Duitsche burgemeester benoemd; als nu de andere schepenen hun ontslag indienden, werden activistische ‘Schepenen-Rijkscommissarissen’ aangesteld; maar dit alles gebeurde eerst in April 1918, onder den tweeden Raad van Vlaanderen.

De activistische veldtocht tot verovering van de gemeentebesturen(2) leed, voor het overige, schipbreuk, vooral omdat de Duitschers voor de staking der ambtenaren terugdeinsden, zoowel na als vóór het einde van den eersten Raad van Vlaanderen.

Buiten die vraagstukken van overwegend belang, hielden nog vele andere plannen den Raad van Vlaanderen, zijn Bestuur en zijn verschillende Commissies bezig; als b.v.: de onteigening van de Limburgsche Mijnen; het belasten van *Volksopbeuring* met het invloedrijk werk van

(1) Zitting van den Raad van 17 September 1917. - *A.F.*, blz. 23.
(2) Samenvatting daarvan in *A.F.*, blz. 297 en vlg.

het anti-activistisch ‘Comité National de Ravitaillement;’ de voorkoming van Waalsche inwijking in het Vlaamsche land; de afzetting en vervanging van alle Belgische Gouverneurs van de Vlaamsche provincies; de ontbinding van het Bestuur van Bruggen en Wegen : alles tot voorbereiding van den Staat van Vlaanderen, maar alles te vergeefs. De Duitschers onthaalden die voorstellen op volslagen onverschilligheid, of op vage beloften, of op besliste afwijzing.

Hun openbare erkenning van de Vlaamsche zelfstandigheid bleef eveneens tot de vrome wenschen behooren. De Raad van Vlaanderen en de Duitsche overheid daalden meer en meer in elkanders achting, en de Activisten begonnen hun eigen zwakheid te voelen. ‘De Activisten zijn een minderheid’ erkende De Cneudt in de Raadsvergadering van 15 December 1917, en Borms legde uit waarom[1]:

> Wat men ons verwijt, is, dat alles wat we doen, ten voordeele van de Duitschers wordt gedaan, en dat wij door niemand aangesteld zijn, tenzij door de Duitschers. Om aan dat verwijt te ontsnappen, hebben wij niets anders dan de verkiezingen door het volk, verkiezingen waarop wij bij de vredesonderhandelingen zullen moeten steunen.

Borms en zijn medeleden wisten overigens dat de Duitschers hen tot die verkiezingen wilden dwingen, hoe onaangenaam dat vooruitzicht ook was. In den Raad van Vlaanderen groeide het algemeen wantrouwen tegenover Duitschland en de innerlijke argwaan onder groepen en afzonderlijke leden; de ontevredenheid, de onzekerheid, de ontreddering waren ten top gestegen. Een crisis was onvermijdelijk.

De crisis en de uitroeping van de zelfstandigheid van Vlaanderen.

De crisis wordt merkbaar in de vergadering van 15 December, waar verschillende leden de vrees uitdrukken

(1) *A.F.*, blz. 30 en 31.

dat de Activisten door de verkiezingen zouden kunnen overrompeld worden; zoodat men naar knoeimiddeltjes uitziet om ze ongevaarlijk te maken. Op 22 December 1917[1] barst het onweer los. Na de vergeefsche pogingen om de Duitschers van hun arbeidersrequisities te doen afzien, komt de brandende Constitutie-kwestie weer te berde. Ze geeft aanleiding tot een verwarde discussie, die slechts één zaak duidelijk maakt: hopelooze oneenigheid. Borms tracht de vergadering tot betere gevoelens te brengen in een rede die, door wat wij nu van latere gebeurtenissen weten, haar pathetischen kant heeft:

> Moest de oorlog niet eindigen zooals hij moet, dan denk ik wel dat gij niet de lafheid zoudt hebben te vluchten en de martelaren in den steek te laten en op te offeren, die wij in het activistisch leger zullen bijeengebracht hebben. Indien wij dat deden, zouden wij de ergste der lafheden begaan, en vermits niemand van ons voornemens is zijn post te verlaten, is er voor ons allen doodsgevaar. Hoe kunt gij in die omstandigheden woorden van haat uitspreken en aan persoonlijkheden doen? Zijn wij niet allen overtuigd dat wij Vlaanderen alleen kunnen redden indien wij vereenigd blijven? Heeren, zijt gij allen uw taak bewust?

De vergadering wordt zoo woelig, dat eenigen Tack willen beletten het woord te nemen, en anderen vragen den spreektijd tot drie minuten te beperken.

Eindelijk stelt Borms de beruchte motie voor, die in het land en ook bij de Duitschers zooveel opschudding zou teweegbrengen:

> De Raad van Vlaanderen roept de politische zelfstandigheid van Vlaanderen uit en gaat over tot de verkiezing van een Commissie van Gevolmachtigden.

Tack, Verhees en Brijs voegen er aan toe:

> Een afvaardiging zal naar Berlijn gaan om aan den Kanselier de politische zelfstandigheid te vragen, alsook de belofte ze in het vredesverdrag te schrijven.

De aldus volledigde motie wordt met groote geestdrift

(1) *A.F.*, blz. 30 en vlg.

en bijna eenparig aangenomen (53 stemmen voor, en 2 onthoudingen).

Op de volgende vergadering werden de Gevolmachtigden gekozen, en op 7 Januari 1918 verdeelden ze de ‘Ministeries’ onder elkaar: Voorzitterschap en Binnenlandsche Zaken: P. Tack; Buitenlandsche Zaken: A. Jonckx; Landbouw en Openbare Werken: Th. Vernieuwe; Spoorwegen, Posterijen, enz.: F. Brulez; Financiën: L. Meert; Nijverheid en Arbeid: E. Verhees; Justitie: Fl. Heuvelmans; Kunsten en Wetenschappen: J. De Decker; Pers: Brijs. Op 12 Januari werden, op bevel van Schaible, twee Catholieken bijgevoegd, voorloopig zonder bepaalde bevoegdheid: K. Heynderickx en Dr B. Quintens.

Op 17 Januari 1918 werd een Commissie van Nationaal Verweer ingesteld, met Aug. Borms als nieuwen Gevolmachtigde aan het hoofd. Daar sommigen onder die heeren als lid van het Bestuur moesten vervangen worden, moest dit laatste vernieuwd worden. Het bestond voortaan uit W. De Vreese (voorzitter), J. De Keersmaecker en R. De Clercq (ondervoorzitters), J. Van den Broeck en A. Van Roy (secretarissen) en L. Maesfranckx (quaestor).

De Raad van Vlaanderen wilde dadelijk aan het Volk laten weten, dat hij de zelfstandigheid van Vlaanderen ‘plechtig en eenparig’ had uitgeroepen, alsook dat er nu tot vorming van een Constituante, en bij gevolg tot een volksraadpleging ‘op den breedsten grondslag’ zou overgegaan worden in overeenstemming met het recht der volkeren om over zich zelf te beschikken. Er werd verder stoutweg verkondigd: ‘de Staat Vlaanderen is geboren, het Vlaamsche Volk is eindelijk gered! Help U Zelf, zoo helpt U God![(1)]’

Maar de Duitschers waren met dat klaroengeschal evenmin gediend als met het feit zelf van de zelfstandigheidsverklaring. Op de zitting van 18 Januari 1918 van de Hauptkommission las Schaible den Raad van Vlaanderen

(1) *A.F.*, blz. 143.

duchtig de les: ‘Gij hebt, *zonder toelating*, de zelfstandigheid van Vlaanderen uitgeroepen; nu, ge moet weten dat uwe politiek slechts een onderdeel is van de Duitsche wereldpolitiek. Er is dus geen reden tot een officieele afkondiging van die zelfstandigheid. Op meetings en op zittingen van den Raad mag men aangaande Vlaanderen alle termen gebruiken, die men wil; maar *officieel* verzet zich de Minister van Buitenlandsche Zaken van het Rijk, von Kuhlmann, dien de Activisten verzuimd hebben te raadplegen, tegen de uitroeping van het bestaan van den Staat Vlaanderen, omdat de Entente er een gewelddaad van de Duitsche politiek zou kunnen in zien.’

De Gevolmachtigden Tack en De Decker protesteerden heftig tegen die berisping: ‘als een Oostersch volk, b.v. Afghanistan, zijn zelfstandigheid uitroept,’ zei De Decker, ‘wordt dat door de Duitsche pers en het Wolff-bureau overal rondgebazuind. Als het Vlaamsche Volk, een broedervolk, een Germaansch Volk, zijn zelfstandigheid uitroept, weet er niemand iets van!’[1].

Nochtans had de Gouverneur-Generaal gevonden, dat het voor de Duitsche politiek nuttig zou zijn, het manifest te laten doorgaan, en telegrafeerde in dien zin aan het hoofd van den Grooten Staf, Ludendorff, die er ook vrede mee had[2]. Maar von Kuhlmann en de Kanselier wilden niet; voortvarende zinnetjes zooals die over de eigenmachtige vorming van een Constituante, over de zelfbeschikking der volkeren en over den Staat Vlaanderen, als een voldongen feit voorgesteld, klonken waarschijnlijk te onafhankelijk in de ooren van de Duitsche Regeering. Ze zond Wallraf, staatssecretaris van Binnenlandsche Zaken, naar Brussel, en met hem moesten de Gevolmachtigden, na de vermaning, door Schaible toegediend, wel overeenkomen aangaande een anderen tekst. Van hun handteekeningen voor-

(1) *A.F.*, blz. 200.
(2) *A.F.*, blz. 143 en vlg.

zien, werd die dan ook op 19 Januari 1918 afgekondigd en door het Centraal Vlaamsch Persbureel verspreid:

> Overeenkomstig de doeleinden aangegeven in zijn eerste manifest en één jaar geleden verschenen, heeft de Raad van Vlaanderen, in zijn Algemeene Vergadering van 22 December 1917 plechtig en eenparig Vlaanderens volledige zelfstandigheid uitgeroepen.
> Ingevolge deze verklaring legt de Raad van Vlaanderen het mandaat neder, hem door den Vlaamschen Landdag van 4 Februari 1917 toevertrouwd, en zal zich aan een nieuwe volksraadpleging onderwerpen, die het volk gelegenheid moet verschaffen, zijn wil nopens dit besluit van den Raad uit te drukken[1].

Was die verklaring gematigd genoeg voor de Duitschers, bij de bevolking lokte ze een protestbeweging uit, die algemeen, krachtig en ondubbelzinnig genoeg was, om aan de Activisten te doen inzien in wat lastig parket zij door den Duitscher gebracht waren. Door hun zelfstandigheidsverklaring hadden zij den weinig toeschietelijken bondgenoot voor een voldongen feit willen plaatsen; maar hij en de bevolking bewezen hun hoe weinig voldongen dat zoogenaamde feit was, en de bezetter plaatste ze voor een ander feit, dat niet te betwisten viel: de volksraadpleging, die zou aantoonen hoeveel de Raad van Vlaanderen eigenlijk woog; bovendien moest ze de nog ontbrekende Gouwraden van Brabant, Antwerpen en Limburg tot stand brengen. Eerst daarna zou de zelfstandigheid kunnen verleend worden.

In zitting van 19 Januari 1918 - de laatste - werd hun dat door Tack nog eens duidelijk gemaakt, en de discussie die volgde kon er niets aan verhelpen; nog minder de venijnige aantijging van Eggen, dat verschillende leden door Duitschland omgekocht waren....

En de eerste Raad van Vlaanderen ging op dien dag voor goed uiteen.

(1) Bijblad van *De Nieuwe Gentsche Courant* van 20 Januari 1918.

De verkiezingen.

In normale tijden zijn onze verkiezingen voor Kamer en Senaat op een halven dag afgeloopen. Die voor den Raad van Vlaanderen en de Gouwraden duurden een maand en half. Faignaert, die ze als hoofd van het Propagandabureau had ingericht, zond eerst op 9 Maart 1918 zijn verslag daarover aan het Secretariaat van den Raad van Vlaanderen[1], en uit dat officieel stuk kan men opmaken hoe de zaken zijn toegegaan.

De bestaande Gouwraden, en, waar er nog geen bestonden, daartoe aangestelde commissies, werden met de voorbereiding der kiesverrichtingen belast. Zij ontvingen de candidaturen, maakten de kiezerslijsten op en belegden de kiesvergaderingen. Er werden - altijd volgens het verslag van Faignaert - 153 zulke vergaderingen in steden en dorpen gehouden. De eerste had plaats te Brussel, in den Alhambra-Schouwburg; de Zelfstandigheid van Vlaanderen werd daar nog eens uitgeroepen en door de 3000 aanwezigen op toejuichingen onthaald; de leden van den Raad van Vlaanderen en van den Gouwraad voor de provincie Brabant werden er gekozen.

Te Gent, in de Circuszaal, waren er op 27 Januari 6000 personen, en op de Vrijdagmarkt nog meer. Te Antwerpen vergaderden 7000 Activisten in de Beurs. Maar als ze in stoet door de straten wilden trekken, werden ze door het volk uitgefloten, geslagen, van vlaggen en muziekinstrumenten beroofd en op de vlucht gedreven. Te Tienen en te Mechelen werden ze dadelijk door het volk aangevallen en uiteengedreven, zoodat ze hun volksraadpleging niet konden houden; noch de Duitschers, die nochtans verwittigd waren, noch het gemeentebestuur en zijn politie verroerden om ze te beschermen. De verontruste Duitsche overheid, die vooral de orde wilde handhaven, en nu kon vreezen dat

(1) Ontleding van dat verslag, *A.F.*, blz. 35 en vlg.

het voorbeeld van Antwerpen, Mechelen en Tienen aanstekelijk zou werken, schorste plotseling de volksraadplegingen. Te Hasselt, Brugge, Kortrijk, Oostende, Lokeren, Aalst, was het rustiger toegegaan.

Er werden aldus al te zamen 49.578 stemmen voor, en 11 stemmen tegen de activistische candidaturen uitgebracht. En die 11 tegenstemmers zijn op zichzelf een wonder en een raadsel! Hoe hebben die durven *neen* stemmen? Hoe is hun oppositie vastgesteld? Waren het ontevreden Activisten of vermetele anti-Activisten, en in het laatste geval, hoe zijn ze in het stemlokaal binnengeraakt?

Immers, ziehier hoe die uitslag van nagenoeg 50.000 stemmen bekomen werd:

Er was eerst en vooral besloten dat het stemrecht alleen gegeven zou worden aan wie ten minste 21 jaar oud was *en vooraf een formule van toetreding tot het Activisme had onderteekend*(1). Als men echter met die formules was rondgegaan, had men spoedig ondervonden dat *echte* verkiezingen onmogelijk zouden zijn. Men nam dus zijn toevlucht tot *volksvergaderingen*, waarop de candidatenlijst werd afgelezen en *bij toejuichingen* gekozen verklaard. Bovendien had de Raad van Vlaanderen gevreesd dat de twisten onder zijn leden ook op die vergaderingen zouden kunnen aanleiding geven tot persoonlijke conflicten, die de 'acclamatie' in den weg zouden staan. Er werd dus aangenomen, dat alle uittredende leden van rechtswege deel zouden uitmaken van den nieuwen Raad, en dat alleen in de schaarsche opengevallen plaatsen door nieuwe candidaturen zou voorzien worden.

Kortom, die volksraadpleging, welke 'op den breedsten grondslag' moest gebeuren, en waarop Duitschers en Activisten bij de vredesonderhandelingen moesten kunnen steunen als op een uiting van den Vlaamschen volkswil, is noch min, noch meer geweest dan een klucht.

(1) Raad van Vlaanderen, zitting van 15 December 1917; verslag FAIGNAERT, blz. 36.

De Duitsche overheid, de Activisten zelf, de andere Vlaamschgezinden en alle andere Vlamingen wisten immers op voorhand dat een regelmatige verkiezing op de verplettering van het Activisme zou uitgeloopen zijn. Wie kon dan ernstig hopen, die zekerheid weg te cijferen door middel van een reeks pijnlijk samengetrommelde onderonsjes van gestabiliseerde candidaten en uitgelezen toejuichers?

Wie er ook in België, o.a. aan het Front of in Le Havre, of elders in het Buitenland, bij gebrek aan juiste inlichtingen - en voor korten tijd - er kon inloopen, de Duitschers zeker niet.

Heeft Faignaert werkelijk gedacht hun een rad voor de oogen te kunnen draaien, door in zijn verslag, bij de 50.000 uitgebrachte stemmen, 75.000 stemmen te voegen van personen die, vóór de verkiezing, zich op allerlei bijeenkomsten ten voordeele van den Raad van Vlaanderen hadden uitgesproken? Dan heeft hij zich schromelijk vergist. Ook de Duitschers wisten dat onder die 75.000 - wie heeft ze geteld? - de 50.000 uit de 'volksraadpleging' reeds begrepen waren. En waarom zijn de overblijvende 25.000 niet gaan stemmen?

Als men dit alles in acht neemt, dan kan men de vraag stellen: Met welk doel hebben de Duitschers den Raad van Vlaanderen er toe gedwongen, zich aan de gevaren van een verkiezing bloot te stellen? Het antwoord ligt voor de hand. De bezetter ondervond dat zijn Flamenpolitik hem meer beslommeringen dan voordeel aanbracht, en werd de Activisten allengskens beu. Hij maakte dus aanstalten om ze van zich af te schudden door hun machteloosheid twijfelloos in het licht te stellen. Daartoe moesten de verkiezingen eigenlijk dienen, en dat doel hebben ze dan ook bereikt.

Wat den onverstoorbaren Faignaert niet belet heeft aan het slot van zijn verslag te schrijven:

> Zoodat de Raad van Vlaanderen met veel meer recht kan steunen op den volkswil dan de stichters van het Koninkrijk België het konden.

> Hij is gerechtigd te beweren, dat hij het volk vertegenwoordigt, niet alleen tegenover de franskiljonsche partij en de Regeering van Le Havre, maar ook tegenover de oorlogvoerenden en de neutralen[1].

De zoo optimistisch ingeluide tweede Raad van Vlaanderen begon zijn kortstondig leven op 9 Maart 1918.

(1) *A.F.*, blz. 38.

Hoofdstuk VII.
De tweede Raad van Vlaanderen

Noodlottig tusschenspel.

In zijn openingsvergadering van 9 Maart 1918 bekrachtigde de Raad het mandaat van al de nieuwgekozenen, uitgezonderd een voorzichtig candidaat die werd afgewezen omdat hij wilde ongenoemd blijven. Een zestal anderen hadden dadelijk hun ontslag ingediend. Men ging dan over tot de samenstelling van de verschillende Commissies en ook van het nieuw Bestuur: Voorzitter: W. De Vreese; Ondervoorzitters: R. De Clercq en H. Plancquaert; Secretarissen: Jos. Van den Broeck en A. Vlaemynck; Quaestor: L. Maesfranckx[1].

De tweede Raad van Vlaanderen geleek sprekend op den eersten, maar moest aan veel moeilijker omstandigheden het hoofd bieden. De verkiezingen waren een fiasco geweest. Schaible liet niet na daarop te wijzen. In de Hauptkommission[2] gispte Dr Osswald de Activisten nog al bits om de gebrekkige inrichting der volksraadplegingen. Die inrichting was echter zoo goed geweest als zij kon zijn, en Osswald scheen ook te vergeten dat de Duitschers hun bondgenooten niet al te doelmatig voor onaangenaamheden hadden gevrijwaard. Hij en de andere leiders der Flamenpolitik hadden overigens een veel gewichtiger reden om tegen de Activisten ontstemd te zijn.

(1) Namen der Raadsleden en Commissieleden, *A.F.*, blz. 43 en vlg.
(2) Zitting van 21 Februari 1918. - *A.F.* blz. 202.

Als Gevolmachtigden van een Raad die het op zich nam, de staatsinrichting van België te wijzigen, vielen o.a. Tack en Borms onder de toepassing van de Belgische wetten. Op 8 Februari werden ze, op bevel van het Brusselsch Hof van Beroep, aangehouden. Nog vóór het einde van hun voorafgaandelijke ondervraging werden beiden reeds door een vertegenwoordiger van de Duitsche macht op vrije voeten gesteld. Daardoor konden ze nog denzelfden dag twee vergaderingen bijwonen. Op die van de Commissie van Gevolmachtigden(1) was men het eens om aan de Duitschers een duchtige straf, ten minste de afzetting, te vragen voor de onverlaten die de driestheid hadden gehad hun ambtelijken eed getrouw te blijven en een Belgische wet te willen uitvoeren. In de dadelijk daarop saamgeroepen Hauptkommission(2) waren de Duitschers niet zeer toeschietelijk, al deed Brulez hun opmerken, dat de professoren Pirenne en Fredericq, ofschoon minder schuldig, naar Duitschland waren gezonden. Schaible wierp tegen, dat de rechters onafzetbaar waren. Borms haalde de Duitschers tot strengheid over, door te voorspellen, dat anders de reactie nog zou toenemen, en men dan erger, misschien bloedige, middelen zou moeten aanwenden. Maar de sluwe Schaible eischte een schriftelijke aanvraag, door Gevolmachtigden en Bestuur onderteekend. Nog denzelfden dag werd die opgesteld. Daarin wordt de Duitsche overheid verzocht over te gaan tot de schorsing zonder traktement van al de leden van het Brusselsch Beroepshof, en tot de verbanning naar Duitschland van eenige; dit laatste gold bovendien voor 19 andere personen die zich aan werkdadig anti-Activisme hadden vergrepen, en die op een bijgevoegde lijst werden aangegeven; het waren de heeren: A. de Broqueville en De Landsheere, bestuurder en redacteur van den *XX*e *Siècle*; de la Vallée Poussin, gewezen Algemeen Secretaris van het Ministerie van Kuns-

(1) *A.F.*, blz. 159.
(2) Vergadering van 8 Februari, *A.F.*, blz 200.

ten en Wetenschappen; de Vogel, Brusselsch stadsambtenaar; Schepen Schmit (Leuven); Lucien Bauduin, nijveraar (Tienen); Gilmont, rentenier (Aarschot); Louis Franck, zijn broer Frans Franck, Richard Kreglinger, en Jacobs, procureur des Konings (Antwerpen); Lamborelle, Kamerlid; Claes, apotheker, en Maurits Sabbe, Atheneumleeraar (Mechelen); burgemeester Braun en Schepen De Weert (Gent); advocaat Fr. Thuysbaert, ingenieur; G. Vermeire en Braun, agent van de Nationale Bank (St Nikolaas)[1].

Het stuk was onderteekend door A. Brijs, P. Tack, Fl. Heuvelmans, A. Borms, H. (*sic.* voor *K.*) Heyndrickx, E. Verhees, Leo Meert, F. Brulez, J. De Decker, L. Maesfranckx en J. Van den Broeck.

De Duitschers willigden niet alles in, wat hun aldus gevraagd werd. Maar Schaible schorste de werkzaamheden van het Brusselsch Hof van Beroep, en zond de drie voorzitters, Levy-Morelle, Ernst en Carez naar Duitschland, alsook Louis Franck, Burgemeester Braun en Schepen De Weert.

Een eerste gevolg was, op 11 Februari, een geweldige anti-activistische manifestatie op de Groote Markt te Brussel; de Duitsche soldaten moesten tusschenkomen om het volk uiteen te drijven. Een tweede gevolg was de algemeene werkstaking, eerst van het Verbrekingshof, en dan van alle kleine en groote gerechtshoven uit het land. De Gevolmachtigden wilden op 28 Februari maatregelen tegen de weerspannige magistraten zien nemen; op 21 Maart drong Borms nog eens aan opdat de Duitschers in de bescherming van de Activisten zouden voorzien door middel van een geheime politie en van een Vlaamsche Rijkswacht[1].

Intusschen moesten toch alle mogelijke processen behandeld worden; dat was een uitstekende gelegenheid, meende

(1) Het stuk staat voluit in Rudiger, *Flamenpolitik*, blz. 72.
(1) *A.F.*, blz. 203.

de Raad, om alle stakers aan te houden en het Gerecht te vervlaamschen. Maar op 7 April stelde de Gouverneur-Generaal overal tribunalen in, waarin alleen Duitschers zetelden en alles in het Duitsch werd afgehandeld!

Eerst op 17 Mei zou de Hauptkommission[1] er toe besluiten, een ontwerp tot inrichting van een Vlaamsch Gerecht te doen *voorbereiden* door een Commissie van 6 Duitschers en 4 Vlamingen; het duurde tot 26 September eer het aan den Raad van Vlaanderen werd onderworpen, die het 's anderen daags aannam. De Duitsche legers waren aan hun terugtocht begonnen en van die Vlaamsche Gerechtshoven is natuurlijk nooit iets terechtgekomen[2].

Door de onbezonnenheid van hun laatste daden hebben de Activisten den weerstand van het volksgemoed slechts ten top gedreven. Dat die weerstand niet meer moest geboren worden, heeft men eenigszins kunnen opmaken uit vroegere aanduidingen. Hier is de plaats om deze te volledigen en de houding van het volk tegenover de Activisten te bepalen.

Weerstand van de openbare meening.

Van hun allereerste optreden af waren de Activisten het voorwerp van schier algemeene verachting en gramschap. Die verbittering nam gestadig toe, naarmate de Activisten zich openlijker door den vijand tegen andersdenkende, zelfs Vlaamschgezinde, landgenooten lieten helpen, en, dank zij die ontleende macht, driester en driester te werk gingen.

Te Gent, bij voorbeeld, kwam er spoedig een tijd, dat geen bekende Activist zich in een gewone herberg durfde wagen, en het als onvoorzichtig moest beschouwen om na

(1) *A.F.*, blz. 205.
(2) Vergaderingen van 26 en 27 September 1918, *A.F.*, blz. 71-73. Over de vervlaamsching van het Gerecht, zie samenvatting in *A.F.*, blz. 318-321.

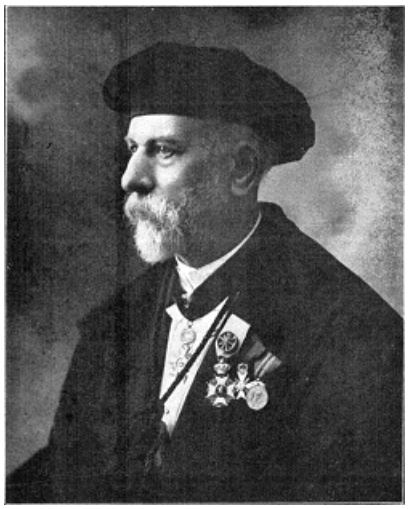

JOZEF VERCOULLIE.

zonsondergang over straat te gaan, tenzij waar hij van Duitsche soldaten hulp kon verwachten. Op den gevel van een hunner, zagen voorbijgangers op een zekeren morgen het woord *landverrader* in reuzenletters. Wat daar tot na den wapenstilstand te lezen stond, omdat de verf overnacht diep was ingedrongen, gold, in den geest der bevolking, voor alle Activisten, en was er evenmin uit te krijgen als dat smaadwoord uit den arduinsteen. Trots het gevaar dat met het drukken en verspreiden van strooibriefjes gepaard ging, vond men er af en toe in zijn brievenbus of op straat. Soms verraadden ze een onbedreven of een overhaastige hand, als het volgende:

> Weg met de landverraders weg met de raad van Vlaanderen leve België leve onze Koning.

Zoodra de Raad van Vlaanderen bestond, werd hij door den volkshumor tot ‘Verraad van Vlaanderen’ herdoopt, en later vond die woordspeling tot in den Duitschen Rijksdag weerklank.

De toestand van de aan België trouw gebleven Flaminganten was daarbij niet te benijden. De Activisten konden aan de ‘Passieven’ hun tegenwerking niet vergeven. De Duitschers voelden er wel eens eerbied voor, maar hadden bevel ze als ‘deutschunfreundlich’ te straffen. De Franschgezinden verdachten ze - of veinsden ze te verdenken - van heimelijke overeenstemming met de ‘landverraders;’ en die zienswijze had invloed op de massa. Deze vroeger zoo verstrooide toeschouwer van de Vlaamsche Beweging had er nu wel belangstelling voor over, maar meestal om Flamingant en Activist over één kam te scheren.

Gelukkig hadden de Vlamingen niet zoo erg verleerd hun meening eerlijk uit te drukken als Domela Nieuwenhuis het beweerd had, en het waren de Passieven die, trots het gevaar, het eerst en met de meeste volharding openlijk protest aanteekenden tegen het Activisme.

Daags vóór het eerste teeken daarvan, het verschijnen van *de Vlaamsche Post*, kon men in *Vooruit* van 20 Februari

1915 de volgende regelen lezen, die door een list aan de censuur waren ontsnapt:

> De ondergeteekenden verklaren, in eigen naam en in naam hunner Vlaamschgezinde vrienden, dat zij volkomen vreemd zijn aan de oprichting en aan de uitgave van het blad 'De Vlaamsche Post.'
> (W.g.) O. De Bruyne, voorzitter van de Vlaamsche Liberale Vereeniging; Paul Fredericq, voorzitter van de Gentsche afdeeling van het Willems-Fonds; G.D. Minnaert, voorzitter van het Algemeen Bestuur van het Willems-Fonds; A. Siffer, voorzitter van het Davidfonds; R. Speleers, voorzitter van den Gentschen Tak van het Algemeen Nederlandsch Verbond; H. Meert, secretaris van het Algemeen Nederlandsch Verbond; Leonard Willems, voorzitter van de Gentsche afdeeling van het Nationaal Vlaamsch Verbond[1].

Alfons Sevens schreef, trots de censuur, in zijn *Witten Kaproen*:

> Ik heb geen het minste vertrouwen in de inrichters van *De Vluamsche Post*, die door middel van Duitsche automobiels en vergezeld van Duitsche officiers, medewerkers trachten aan te werven en verkoopers gaan opzoeken. Trouwe Vlamingen, opgepast voor de verraders[2].

Een dergelijk protest ging rond onder den vorm van een strooibrief, door Flaminganten onderteekend; A. Sevens en B. Maes - die *na den oorlog* frontist werd - geraakten er voor in het gedrang[3].

In Augustus 1915 werd te Brussel een openbaar protest uitgegeven dat, onder meer, de namen droeg van Aug. Vermeylen, Alfred Hegenscheidt, Louis Franck, C. Huysmans, I. Teirlinck, Herman Teirlinck, Nestor de Tière en Karel van de Woestijne[4].

Tegen al die verwijten verdedigde zich *de Vlaamsche Post* zoo goed mogelijk: 'Het is nu het oogenblik niet!' - Antwoord van de Vlaamsche Post: 'Nu of nooit! Voor

(1) Twee daaronder veranderden later van meening: R. SPELEERS en H. MEERT.
(2) Aangehaald op blz. 175 van *Activisten*, waar *inzichten* wel een drukfaut voor *inrichters* zal zijn.
(3) *Activisten*, blz. 176.
(4) *Activisten*, blz. 178.

onze tegenstrevers is het nooit het oogenblik'. - 'Het is onridderlijk tegen België op te treden terwijl het in zulk gevaar verkeert.' - 'Zoo hebben alle volkeren gedaan, die aan hun heerschers poogden te ontsnappen.' - 'Gij dient de belangen van Duitschland!' - 'Ja, maar de belangen van Vlaanderen en Duitschland loopen evenwijdig.'[1]

Een dergelijk standpunt werd wat later ingenomen door Claudius Severus in zijn beruchte brochure *Vlaanderens Weezang*[2], die door de Duitschers dadelijk met groote voldoening werd vertaald.

Ook uit Holland lieten zich proteststemmen hooren.

Kort na de verschijning van *de Vlaamsche Post* bereikte ons het manifest, onderteekend door aldaar verblijvende Vlamingen, waaronder Frans Van Cauwelaert, Julius Hoste Jnr. en Alberik Deswarte. Een stuk, destijds in 't geheim verspreid, zeide er van dat die 'fiere verklaring als een Evangelie van loyaliteit en burgerrechtschapenheid zou blijven'. En toch ging dat stuk van Franschgezinden uit en voerde het zelfs een zeer misleidenden titel: *Le Jeu allemand et la Trahison flamingante*[3].

In de Lente van 1915 werd te Amsterdam door Alb. Deswarte *de Vlaamsche Stem* gesticht, waaraan ook René De Clercq meewerkte. Dat was de tijd toen hij over Duitschers en Activisten schreef:

> Geen vriendschap onder den helm!
> Wie met hem hand in hand kan staan,
> Is in het hart een schelm.[4]

Het blad, echter, geraakte later in de handen van Dr Gerretson, (den anti-Belgischen secretaris van het hoofd der Christelijk Historische partij, de Savornin Lohman),

(1) *Vlaamsche Post*, van 20 Augustus, 3 September 1915 en van 4 Januari 1916.
(2) Antwerpen, 1916.
(3) *Activisten*, blz. 177.
(4) *De Zware Kroon*, blz. 29. (Bussum, 1915).

doordat die heer 60 % van de aandeelen had opgekocht. *De Vlaamsche Stem* koos nu partij voor de Activisten. Behalve R. De Clercq, die zich thans ‘onder den helm’ begaf, werd het voortaan opgesteld door Antoon Jacob, met medewerking van Plancquaert, Jozef De Cock (Leuven), L. Dosfel en J. Eggen. Het ging weldra aan het sukkelen en hield in Januari 1916 op te bestaan.

De oorspronkelijke medewerkers waren natuurlijk dadelijk teruggetreden, en intusschen was door F. Van Cauwelaert en J. Hoste Jnr. het weekblad *Vrij België* gesticht geworden, dat alle Franskiljonisme, maar ook alle Activisme, duchtig bestreed. Zoo deed ook de *Stem uit België*, die, onder medewerking van Dr Van der Perre, te Londen verscheen.

Buiten *de Vlaamsche Stem* uit het Gerretsonsche tijdperk lieten de Activisten nog een drietal periodische uitgaven in Holland verschijnen: Het weekblad *De Toorts*, waarin vooral R. De Clercq en E.N. Rietjens de federalistische richting van de nieuwe *Vlaamsche Stem* verdedigden; *de Vlaamsche Gedachte*, het tijdschriftje van Leo Picard, uit *de Vlaamsche Post* als te gematigd verdreven; en het maandschrift *de Dietsche Stemmen*, gesticht door eenigen, die ontevreden waren over *Neerlandia*, het orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond, omdat het hoofdbestuur daarvan geen partij wilde kiezen voor de Belgische Activisten. De redactie bestond uit een zestal Hollanders, waaronder de onvermijdelijke Gerretson, en één Vlaming, R. De Clercq. Allerlei Activisten, in Holland of in België verblijvend, werkten er aan mee.

Intusschen vuurden in België de Duitschers en de Activisten den weerstand der trouw gebleven Flaminganten voor goed aan, door hun vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool.

Toen von Bissing bij Prof. Vercoullie, in een bijna roerenden brief, had aangedrongen, opdat hij aan de aldus hervormde Universiteit zijn medewerking niet zou onttrekken, antwoordde deze o.a. door hem het recht te ontkennen, in een zaak van inwendige Belgische politiek tusschen te komen; hij wees er op, dat alles wat de bezet-

JULIUS HOSTE JNR.

ter doet, krachtens het internationaal recht slechts voorloopig van aard is:

> Daarom draagt een, door den bezetter geschapen, Vlaamsche Hoogeschool in haar zelf de kiem van haar dood, en haar lijk zal gedurende lange jaren alle Vlaamsche hergeboorte in den weg blijven liggen. Immers, bij de Belgische restauratie, na den vrede, wordt toch alles, wat de bezetter gedaan heeft, onmiddellijk ontdaan en in de eerste plaats de dingen, die een geschenk van hem zullen schijnen aan een groep van de bevolking, welke daarom bij haar landgenooten verdacht zal blijven.

Ten slotte weigerde hij deel te nemen aan de 'schijnopening van een-schim van een hoogeschool.' In machineschrift vermenigvuldigd en in omloop gebracht, maakte die brief diepen indruk(1).

Te Antwerpen kwamen de Vlaamsche leiders dikwijls bijeen, gewoonlijk ten huize van wijlen N. Cuperus, en bespraken daar de protestbrieven, door Louis Franck opgesteld.

De eerste, van 8 Januari 1916, werd aan von Bissing gezonden en kwam op tegen de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool. Hij droeg 38 handteekeningen, waaronder die van Franck, Cuperus, K. Weyler, Kanunnik P. Cleynhens, J. van Menten (voorzitter van het Antwerpsche Davidfonds), Maurits Sabbe, A. Vermeylen. A. Siffer, Paul Fredericq, A. Huyshauwer, C. De Bruyne, Ed. Anseele en L. Willems(2).

De tweede, op 10 Maart 1917 aan den Rijkskanselier von Bethmann Hollweg geschreven, toen deze de bekende afvaardiging van den Raad van Vlaanderen had ontvangen, betrof vooral de Bestuurlijke Scheiding, maar was tevens een volledige en striemende veroordeeling, zoowel van de handelingen der Duitschers, als van die der Activisten in zake Flamenpolitik. O.m. werd er op gewezen, dat de Vlamingen niet op de komst der Duitschers gewacht hadden,

(1) Uittreksels in *Activisten*, blz. 179. - Ook een zeer gebrekkige Fransche vertaling van den Nederlandschen tekst werd verspreid.

(2) *Activisten*, blz. 180.

om van 1873 tot 1914 door eigen krachten veel van het wenschelijke rechtsherstel te veroveren; en dan werd de Duitsche huichelarij - en tevens de activistische naïveteit - meesterlijk aan de kaak gesteld in eenige gevatte woorden:

> Uw Excellentie zelf kan beoordeelen of de volkeren van niet-Duitsche taal, die tot het Duitsche Rijk behooren, in dezelfde spanne tijds gelijkwaardige hervormingen hebben doorgevoerd!

De brief eindigde als volgt:

> In gewone tijden zouden duizenden handteekeningen zich bij de onze voegen. Nu is het niet eens mogelijk al de onderteekenaars te bereiken die het protest tegen het ingrijpen der Duitsche overheid in zake de Hoogeschoolkwestie mede onderschreven. Maar al wie ons Vlaamsche volk kent, weet dat wij de algemeene meening, getrouw en gematigd, hebben weegegeven. Mocht Uw Excellentie er aan twijfelen, dan heffe zij de belemmering op, die op woord en schrift hier drukt, en van de Ardennen tot aan de zee zal de houding der separatisten diep worden afgekeurd, en heel ons volk getuigen dat wij allen, Vlamingen en Walen, in deze tijden slechts één wensch, één wil, ééne gedachte hebben: *het vrije en onverdeelbare Belgische vaderland*.

Er was moed toe noodig, om zijn handteekening te plaatsen onder dat slot, zoo gematigd in den vorm, maar zoo uitdagend van inhoud. Toch hebben 77 Vlaamschgezinden uit alle partijen en uit alle Vlaamsche gewesten dat gedaan[1].

Een derde brief (30 Januari 1918), eveneens door Franck opgesteld, was door alle volksvertegenwoordigers en senatoren van de Vlaamsche gewesten onderschreven, die men nog in het land kon bereiken. Aan den nieuwen Kanselier, Graaf von Hertling, verklaarden daarin de onderteekenaars dat zij de zoogezeide verkiezingen voor den tweeden Raad van Vlaanderen beschouwden als ‘een spotbeeld van den volkswil,’ dat dus ‘de vereeniging die zich Raad van Vlaanderen noemt’ hoegenaamd geen openbaar man-

(1) In zijn geheel afgedrukt in *Activisten*, blz. 183 en vlg.

daat bezat, en daarom ook geen recht om, tegen de Belgische Grondwet in, de Zelfstandigheid van Vlaanderen uit te roepen[1].

Het voorbeeld van de Kamerleden en senatoren werd gevolgd door 160 kunstenaars uit Antwerpen, den bisschop van Gent, het Bestuur der Vlaamsche Academie[2], het Gentsche Davidfonds, den Gentschen gemeenteraad - die 'het verraad tegen de heiligste belangen van het vaderland' aanklaagde - en allerlei andere openbare besturen, instellingen en vereenigingen. In het Duitsche tijdschrift *Der Belfried* telde D[r] Bob Driessen Ter Meulen in Augustus 1918[3] 641 zulke protesten tegen de zelfstandigheidsverklaring; daaronder waren er 93 van gemeentebesturen, 52 'uit gemeenten met gezamenlijke onderteekening,' 355 van maatschappijen en nog andere groepen, die hij verzweeg. Daartoe behoorden misschien de senators en volksvertegenwoordigers van Oost-Vlaanderen en het Gentsche Hof van Beroep, die beiden in 't Fransch protesteerden; het Beroepsof sprak, van 'misdadig verraad.'

Hierbij dient vermeld, dat er te Brussel, naast het Franschtalige sluikblad *La libre Belgique* er ook een Vlaamschgezind was, *De Vlaamsche Leeuw*, die o.a. door Richard Landuyt, Paul Temmerman en Lucien De Veen-Hiel werd opgesteld en verspreid, en die Duitschers en Activisten even geweldig 'hun zaligheid' gaf.

De Duitscher kon niet alle Belgen straffen, die zich aldus aan eerlijke vaderlandsliefde bezondigden. Maar die hij als de aanvoerders beschouwde, hebben hun anti-activistische houding met jarenlange gevangenschap in Duitschland moeten boeten; en daaronder waren er, naast Prof. Pirenne, de burgemeesters Braun (Gent) en Max (Brussel), de schepenen Jacqmain (Brussel), Strauss (Antwerpen) en De

(1) *Activisten*, blz. 194.
(2) Op een plakbrief noemden dat de Activisten een 'lollekensprotest' en den bestendigen secretaris, EDW. GAILLIARD, 'den grootsten Franskiljon van Vlaanderen.'
(3) Bladz. 71 en vlg.

Weert (Gent), ook Vlaamschgezinden als Prof. P. Fredericq, Prof. C. De Bruyne, Louis Franck, Alfons Sevens en anderen.

Die flinke houding van alomgeachte mannen, kringen en instellingen waren voor het volk een zedelijke steun en een voorbeeld. Naast de geschreven protestbeweging kwamen er straatmanifestaties. Wij hebben ten gepasten tijde vermeld wat er in dien zin gebeurd is ter gelegenheid van de activistische meetings en van de verkiezingen, en na de aanhouding van Borms en Tack. Mgr. Mercier die, vooral sedert zijn prachtigen herderlijken brief *Patriotisme et Endurance* (Kerstdag 1914) in de oogen van velen den Belgischen weerstand tegen Duitschland belichaamde, gaf tweemaal aanleiding tot betoogingen die niet in den smaak van de Activisten vielen. De eerste was op 16 September 1917, tijdens zijn bezoek aan Antwerpen: door het volk geestdriftig toegejuicht, werd hij door een groep Activisten uitgefloten. Deze werden dan door de menigte zoodanig mishandeld, dat hun haastige terugtocht door Duitsche soldaten moest gedekt worden(1). Op 7 Juni 1918 hield hij te Brussel in Sinter Goedelen een stoutmoedig patriotisch sermoen. Als Borms aan den Verwaltungschef maatregelen tegen den aartsbisschop vroeg, kreeg hij ten antwoord: 'Men kan geen priester opsluiten voor een sermoen; wij zouden de geheele wereld tegen ons krijgen(2)'

Waar geen Kerkprelaat mee gemoeid was, bekommerde zich de Duitsche overheid veel minder om het oordeel der wereld. In Juli 1916 werd Prof. De Bruyne naar een Duitsch gevangenkamp verbannen omdat hij, als schepen van onderwijs, in vervanging van den verboden nationalen feestdag van 21 Juli, aan de Gentsche scholen een paar dagen later vrijaf had gegeven. De heer Maurits Lippens, toen burgemeester van Moerbeke, die de belangen van zijn onderhoorigen nog al hardnekkig tegen Duitsche willekeur verdedigde, onderging hetzelfde lot.

(1) Verslag daarover *A.F.*, blz. 349.
(2) Zitting van de Hauptkommission van 7 Juni 1918, *A.F.*, blz. 207.

Veel lastiger dan alle protestaties en betoogingen was voor de Duitschers en Activisten een andere vorm van den weerstand: verdoken of openlijke dienstweigering. Professoren weigerden in de Duitsch-Vlaamsche Hoogeschool te doceeren; onderwijzers lieten Duitsche taalverordeningen onuitgevoerd, of namen ontslag als men ze daartoe wilde dwingen, even als gemeentebeambten en geheele gemeenteraden; en doorgaans vond men, buiten de Activisten, niemand om hen te vervangen. In September 1918 dienden 21 Atheneumleeraars uit Gent en Brussel liever ontslag in, dan de nieuwe taalverordeningen te moeten toepassen(1). Hun ontslag werd geweigerd, maar ze werden plechtig afgezet ‘met verlies van alle rechten op pensioen.’ De staking der rechtbanken plaatste de Duitschers voor een groote moeilijkheid, en die der beambten en bedienden uit de Ministeries, niet minder. In hun verslagen over dien toestand klagen de twee hoofden van het Duitsch Bestuur (Haniel voor Wallonië en Schaible voor Vlaamsch-België), dat, op het einde van Juni 1917, de staking der Ministeries algemeen is: tot de knechten en werkvrouwen toe weigeren den dienst. Er zijn er zoo veel: men kan ze toch niet alle in Duitschland opsluiten(2).

Totdat het hun verboden werd, werkten de verschillende afdeelingen van het Nationaal Voedingscomité daaraan mee, door stakende en ontslagen beambten en bedienden in dienst te nemen. Als dat niet meer kon, vormden zich bijzondere comité's, die in 't geheim de stakers geldelijk ondersteunden.

Dat hardnekkige dwarsboomen van de activistische politiek, en vooral het bewogen tusschenspel dat den aftredenden van den optredenden Raad van Vlaanderen scheidde, hadden bij de Duitschers het crediet der Activisten fel geschokt. Deze kwamen verzwakt uit schijnverkiezingen,

(1) Zittingen van de Commissie van Kunsten en Wetenschappen van 19 en 26 September 1918, *A.F.*, blz. 123.
(2) *A.F.*, blz. 289.

die zich hadden moeten voltrekken terwijl een algemeene protestbeweging de openbare meening in rep en roer bracht, de zoogezeide volksraadpleging gedurig belemmerde en ze soms onmogelijk maakte. Het ergerde bovendien de Duitschers dat zij, door de schuld hunner beschermelingen, in een lastige botsing met de rechterlijke macht waren geraakt.

En van die zeer misnoegde Duitschers moest nu de tweede Raad van Vlaanderen nog altijd bekomen wat de eerste te vergeefs had nagestreefd: de Grondwet van een Staat Vlaanderen die zoo zelfstandig mogelijk diende te zijn.

De zes punten en de oproep tot het Duitsche volk.

Nog vóór de Raad van Vlaanderen vergaderde, bespraken de Gevolmachtigden, in hun zitting van 21 Februari 1918, het zooveelste politiek programma, ditmaal door Tack voorgesteld: een politisch zelfstandig Vlaanderen, binnen of buiten het Belgisch verband, maar met een eigen wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht. De Hauptkommission wees ze onmiddellijk van de hand. L. Meert sprak dan van een zelfstandigen Staat onder Duitschen waarborg, waarvan nu de Gevolmachtigden niet wilden[1]. Er was ook een door Jonckx neergelegd en vrij onmogelijk ontwerp van een traktaat tusschen den Staat Vlaanderen en Duitschland; het werd door de Duitschers niet eens in aanmerking genomen[2].

Eerst op 7 Maart zag de Commissie der Gevolmachtigden iets van belang gebeuren[3]. De Gouverneur-Generaal in hoogsteigen persoon verscheen in hun midden en bood hun een ruiker beleefdheden en vage beloften aan, waaruit het volgend addertje den kop stak:

> Het zou voorbarig zijn, nu reeds te besluiten tot de zelfstandigheid

(1) *A.F.*, blz. 164.
(2) *A.F.*, blz. 258.
(3) *A.F.*, blz. 167.

> van Vlaanderen, die na den vrede zal verzekerd worden: dat moet voor de vredesonderhandelingen voorbehouden blijven. De voorbereiding van de instelling dier zelfstandigheid moet, uit alle oogpunten, het werk van het Vlaamsche volk zelf zijn.

Vier dagen later[1] laat de Gouverneur-Generaal aan de Commissie van Buitenlandsche Zaken weten dat Duitschland aarzelt, omdat de verkiezingen voor den Raad niet den gewenschten uitslag hebben gegeven. In de Hauptkommission[2] verklaart Schaible, die pas uit Berlijn is teruggekeerd, dat de Duitsche Regeering de zelfstandigheid van Vlaanderen niet wil uitroepen, omdat ze met het openbaar recht niet overeenkomt - in waarheid omdat Duitschland België eenvoudig wil inlijven. Men zal ze in het vredestraktaat laten schrijven en er voor zorgen, dat de Raad van Vlaanderen bij de vredesonderhandelingen vertegenwoordigd wordt.

Het is duidelijk dat de Duitschers zich van het Activisme willen afwenden. Trots de kort te voren opgedane ondervinding, trachten nu de Gevolmachtigden den tragen bondgenoot tot bepaald handelen te noodzaken. Zonder de Hauptkommission te raadplegen, onderwerpen ze aan den Raad van Vlaanderen[3] een programma van drie negatieve en drie positieve punten: 1° De vorige toestand van Vlaanderen is niet meer mogelijk; 2° het herstel van België ook niet, en de naam 'België' moet verdwijnen; 3° na den vrede, geen economische oorlog tegen Duitschland; 4° Vlaanderen moet politisch zelfstandig zijn, met eigen regeering, eigen wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht en met een eigen diplomatische vertegenwoordiging in den vreemde; 5° Vlaanderen moet vrij zijn, om volgens zijn eigen aard zijn economische, cultureele en politische toekomst te regelen; 6° Vlaanderen verwacht

(1) Vergadering van de Commissie van Buitenlandsche Zaken, van 11 Maart, *A.F.*, blz. 112.
(2) Vergadering van 14 Maart, *A.F.*, blz. 202.
(3) Vergadering van 28 Maart, *A.F.*, blz. 50.

den steun van Duitschland voor de internationale regeling van het Vlaamsche vraagstuk.

De zes punten werden aangenomen; de verdwijning van den naam ‘België’ door 44 stemmen tegen 24 en 4 onthoudingen. Het was de radicaalste en naïefste motie, ooit door den Raad aangenomen. Hebben zijn leden, tegenover wat de Gouverneur-Generaal en Schaible hadden laten hooren, werkelijk kunnen hopen dat stout gesproken half gewonnen zou blijken? Dan heeft de ontgoocheling niet lang op zich laten wachten.

Reeds twee dagen nadien wist Brijs aan de Gevolmachtigden te vertellen, dat de Gouverneur-Generaal hem had laten roepen en hem had gezeid:

> Gij hebt ons weer voor een voldongen feit geplaatst; als gij voortgaat, zonder voorafgaandelijke overeenkomst met ons, aan den Raad van Vlaanderen vraagstukken te onderwerpen, die de afschaffing van België betreffen, dan zal het oogenblik komen dat wij u zullen zeggen: ‘Raad van Vlaanderen, wij laten u los.’[(1)]

De bekendmaking van de voortvarende Zes Punten werd door de censuur belet en in de Hauptkommission moesten de aanwezige Activisten nogmaals een strenge berisping, ditmaal van Graaf Harrach, hooren, al namen ze die niet zonder protest in ontvangst. Zeer ter snede betreurde Tack, aan zijn kant, dat de Duitschers de Gevolmachtigden niet hadden geraadpleegd bij de benoeming van activistische ‘schepenen’ te Gent; ook niet toen Prof. Schmidt, die voor de Duitsche Grondwetcommissie een ontwerp van Constitutie voorbereidde, zich daartoe onlangs in betrekking stelde met de heeren Dosfel en Claeys, welke niet eens in den Raad van Vlaanderen wilden zetelen[(2)].

Op de vingeren getikt, moesten de Raad van Vlaanderen en zijn Gevolmachtigden wel een toon of twee lager zingen in den *Oproep tot het Duitsche Volk*, dien de Raad op 20 Juni[(3)] besloot aan den Gouverneur-Generaal te overhan-

(1) Zitting van de Gevolmachtigden van 30 Maart, *A.F.*, blz. 172.
(2) Vergadering van 4 April 1918, *A.F.*, blz. 203.
(3) *A.F.*, blz. 57.

digen. Deze keurde hem op 27 Juni goed, wat nog al natuurlijk was: de tekst was door Tack, Verhees en Brijs in overleg met den Verwaltungschef Schaible opgesteld[1]. Daarin verklaarden de Gevolmachtigden zeker te zijn dat de uiteindelijke zege van Duitschland nakend was, en hoopten dat Duitschland het stamverwante volk van Vlaanderen niet zou vergeten. Duitschland was door zijn tegenstrevers er toe gedwongen, den bodem van Vlaanderen als vijand te betreden, maar *de Vlamingen* (lees : de Activisten) hadden intusschen erkend dat niet het Duitsche Rijk hun vijand was, maar wel de Belgische Regeering, en wisten nu dat Vlaanderen zonder de hulp van Duitschland zijn zelfstandigheid niet zou kunnen bekomen. 'Stamgemeenschap, geschiedenis, zelfbehoud wijzen Duitschland en Vlaanderen naar hetzelfde doel: een vrij, zelfstandig Vlaanderen[2].'

Achter de schermen en op het tooneel.

Op 6 Juni verklaarde Tack in den Raad van Vlaanderen, tijdens de bespreking van den Oproep tot het Duitsche Volk, dat Duitschland, na de bekendmaking daarvan, de zelfstandigheid van Vlaanderen zou uitroepen. Geloofde hij dat werkelijk, of handelde hij uit taktiek ? In elk geval, had hij nooit zoo durven spreken, indien hij en de Raad op de hoogte hadden kunnen zijn van wat er drie weken te voren gezeid was geworden op een uitsluitend Duitsche bijeenkomst[3], waarvan wij nu een officieel verslag bezitten.

Waren daar aanwezig: de Gouverneur-Generaal; de twee Verwaltungschefs voor Vlaanderen en Wallonië, Schaible en Haniel; Hindenburg, Ludendorff en andere hoogere civiele en militaire overheidspersonen. Allen waren

(1) Op 29 April, volgens besluit van de Hauptkommission van 19 April, *A.F.*, blz. 204.
(2) Oorspronkelijke Vlaamsche tekst in '*Het Archief van den Raad van Vlaanderen*' (blz. 79). Vlaamsche verkorte uitgave van de *A.F.*
(3) Gehouden te Brussel, op 25 Mei 1918. Verslag: *A.F.*, blz. 497.

het eens, dat, na den oorlog, de Duitsche bezetting nog ten minste tien jaar moest duren, en die van Luik en de Kust nog langer. Hindenburg vond dat zekere punten *voor goed* in Duitsche handen moesten blijven. Wat de centrale regeering van beide gedeelten van België betreft, die moest, zei Falkenhausen, ‘een schim zijn, gelijk de Koning de schim van een Koning moest zijn.’

Zonder dat te weten, had de Raad overigens redenen tot wantrouwen genoeg: Op hooger vermelde zitting van 6 Juni riep Dumon uit: ‘De Duitschers houden de Activisten voor den gek; ze hebben ons tot het houden van verkiezingen gedreven en nu zeggen ze dat het volk ons niet volgt; ze hebben meer sympathie voor de Passivisten dan voor ons.’ En die woorden werden op toejuichingen onthaald! Spincemaille zei: ‘De Duitschers behandelen ons soms gelijk poesjenellen.’

Met het wantrouwen tegenover de Duitschers groeide het wantrouwen tegenover de Gevolmachtigden, die steeds - vooral Tack, De Decker en Borms - het steunen op de beloften van den bezetter aanpredikten. Op 13 Juni meende Plancquaert dat de Duitschers aan de Activistische wenschen voldoening zouden schenken wanneer zij zeker van de zegepraal zouden zijn. Hij werd door verscheidene stemmen onderbroken, die riepen: ‘Dan zullen ze ons annexeeren!’

Van Bergen had die rumoerige discussie uitgelokt door het neerleggen van een onbewimpelde motie van protest tegen de Duitsche voogdij, tegen het lang uitstellen van den Oproep tot het Duitsche volk en tegen het verbod om de aangenomen Zes Punten kenbaar te maken. Een lid zei dat de Activistische ministeries poesjenellenministeries waren en Lambrichts voegde er bij: ‘dat is zoo!’ Ten slotte gingen de opgewonden Raadsleden wederom onverrichterzake uiteen, en de motie Van Bergen werd niet eens ter stemming gelegd[1].

(1) *A.F.*, blz. 55.

Het is nog al vreemd, dat de Oproep, als die eindelijk voor den Raad kwam, trots al die oneenigheid *eenparig* werd aangenomen. De Jong-Vlaming en zijns gelijken vond er natuurlijk zijn gading in; maar hoe kon een Unionist die platte vleierij goedkeuren? Wat echter de een zoowel als de andere er in werkelijkheid aan had, maakte Kanselier von Hertling spoedig duidelijk.

De rede van den kanselier en haar gevolgen.

Om het midden van de maand Juli 1918 werd men te Berlijn gewaar dat de krijgsverrichtingen voor Duitschland een gevaarlijke wending aannamen. Het was dan ook natuurlijk dat de Kanselier, Graaf von Hertling, in den Rijksdag een rede hield waarin er spraak was van een eventueel teruggeven van alle door Duitschland bezette gebieden, o.a. van België. Aan de activistische verwachtingen scheen hij niet eens te hebben gedacht. In die geruchtmakende rede zagen millioenen menschen den dageraad der verlossing; maar op de Activisten daalde zij als de dreigende schemering van een troosteloozen nacht.

De oorlogsramp had de overige Belgen, zoowel Walen als Vlamingen, vastberaden gevonden en vier jaren lang hun eendracht versterkt. De zwenking der Duitsche politiek vond de Activisten ontredderd en verscherpte hun oneenigheid. H. Meert nam schriftelijk ontslag als lid van den Raad: ‘Ik wil die dupenhistorie niet voortzetten; wij worden opgeofferd en versjacherd.’ Hij werd door Van Bergen in Augustus, door Picard, Dr Claus, Oboussier, Tamm, Mommaerts en Thiry in September gevolgd. De zitting van 25 Juli 1918[1] was niets dan een geweldige twist tusschen Jong-Vlamingen en Unionisten. Een rede, door Tack vóór de Duitsche Colonie te Antwerpen gehouden,

(1) *A.F.*, blz. 62.

werd er door Claus bestempeld als een daad van ‘dwaasheid, lafheid of verraad.’ De drie moties van wantrouwen, die 's anderen daags[1] werden voorgesteld, golden den Kanselier om zijn redevoering en de Gevolmachtigden om hun pro-Duitsche houding. Als men, te midden van groote verwarring, tot de stemming wilde overgaan, was de vergadering alweer in geen voldoend getal. ‘Degenen,’ zei Vrijdaghs, ‘die de zaal verlaten wanneer zulke ernstige vraagstukken aan de orde zijn, nemen toch hun zitpenning aan; het zijn geen Activisten, maar *Zaktivisten*.’

Zulk een kijfpartij bood den Gouverneur-Generaal een gelegenheid tot ingrijpen, die hij gretig te baat nam. Hij schorste eenvoudig den Raad van Vlaanderen tot nader order op.

Intusschen ontving Graaf von Hertling, die tijdelijk te Spa verbleef, eerst De Vreese en Oboussier op 26 Juli, dan Tack en De Decker op 3 Augustus, en eindelijk Claus en Borms op 10 Augustus[2]. Die heeren zeiden hem de tegenstrijdige dingen die hun aan het hart lagen, en de Kanselier gaf telkens eenige onbepaalde aanmoedigingswoorden ten beste. Zoo vernam hij wat hij weten wilde, hetgeen zijn doel was. Hij wist nu dat er van den Raad van Vlaanderen niets meer te verwachten was, dat deze geen echte verkiezingen aandurfde omdat hij het volk tegen zich had, en overigens geen vast programma had kunnen opmaken. Hij wist ook wie werkelijk Deutschfreundlich was: Tack, De Decker, De Vreese, Borms en enkele anderen.

Op 16 Augustus[3] mocht de Raad weer vergaderen. De gebruikelijke aantijgingen en scheldwoorden werden nogmaals heen en weer geslingerd tusschen Jong-Vlamingen en Unionisten, en de Gevolmachtigden nog eens uitgemaakt voor louter handlangers van Duitschland. De Decker stelde voor, den Raad te ontbinden, en aan de

(1) Zitting van 26 Juli, *A.F.*, blz. 63.
(2) *A.F.*, blz. 434-442.
(3) *A.F.*, blz. 65.

Duitschers de inrichting van een Constituante en de aanstelling van een nieuwe Regeeringscommissie te vragen. 's Namiddags werd de discussie voortgezet. Die namiddagzitting[1] was een ongehoord vertoon van gebrek aan kalmte, doorzicht en samenhang. Eerst werd de ontbinding verworpen, en dus ook de Constituante. De Duitschers waren niet te vertrouwen, en die anders dachten, zei Van Roy, waren 'Duitschkiljons.' Tegenstrijdige moties werder neergelegd.

Een daaronder verzocht de Gevolmachtigden ontslag te nemen, en werd aangenomen. Ze onderstelde wantrouwen in de Duitsche politiek. Toch vond De Vreese daarop 60 stemmen om tegen 1 en 1 onthouding zijn motie aan te nemen, die in den Gouverneur-Generaal vertrouwen stelde, vermits ze hem vroeg een nieuwe Regeeringscommissie uit de verschillende activistische groepen samen te stellen!

De zitting was overigens begonnen met een dwaze uitboezeming van Borms, die met Plancquaert en Van der Spurt het Front had bezocht:

> Wij hebben gestaan op de hoogte van Passchendale, en wij hebben, onder ons, gezien heel dat beeld van eenzame verwoesting, van vernietiging, van dood, en wij hebben daar nog eens gevoeld wat het alles zal gekost hebben *om Vlaanderen vrij en zelfstandig te maken*.

Dat schouwspel had hem vertrouwen in de macht en de eerlijkheid van Duitschland ingeboezemd,

> en wanneer wij dat standpunt niet houden, wanneer wij niet meer ges looven in die Duitsche trouw, in de eerlijkheid van de Duitsche Rijkspolitiek, dan is alles wat wij doen eenvoudig op los zand gebouwd, en wordt alles weggevaagd![2]

Er was echter iets, dat Borms toen niet kon weten, maar dat na den oorlog bekend werd: In een brief van

(1) *A.F.*, blz. 66.
(2) Tekst in de Vlaamsche uitgave van het *Archief van den Raad van Vlaanderen*, blz. 115.

8 Juli 1918, die bovenaan het waarschuwend woord *geheim*! droeg, had Ludendorff die reis naar het Front bij den Gouverneur-Generaal aangeprezen als een defaitistisch middel om het zedelijk weerstandsvermogen tegen Duitsche inpalming te verzwakken. En de proef scheen aan den 'eerlijken, trouwen' von Falkenhausen volkomen geslaagd. Op 24 September 1918 berichtte hij aan Ludendorff, dat een zevental andere Activisten, R. De Clercq, M. Minnaert en anderen, op een dergelijke reis waren gezonden, en wel zoo dat 'de diepe en schrikkelijke indrukken niet nagelaten hebben hun uitwerksel te hebben, zoodat het doel van Uw Excellentie als bereikt kan beschouwd worden[1]'

Wat dus ongetwijfeld 'op los zand' was gebouwd, dat was het doorzicht van den - te recht ongekroonden - Koning van Vlaanderen. Een ander blijk van zijn psychologische scherpzinnigheid was zijn hoop dat, dadelijk na den oorlog, de hem eindelijk toegestane Rijkswacht van 100 man door terugkeerende gevangenen en frontsoldaten tot een leger van 50.000 man kon aangroeien, waarmee dan tegen de Franschgezinde macht kon gestreden worden[2].

Na die schilderachtige vergadering van 16 Augustus - de eerste na de schorsing! - werd de Raad van Vlaanderen alweer geschorst, en wel tot 20 September. De uitgevers van de *Archives* meenen dat die herhaaldelijke schorsingen het gebrek aan waardige houding van den Raad tot oorzaak hadden. Wij denken dat de Duitschers daar heel weinig om gaven, maar het als een voorwendsel gebruikten om het anti-Duitsch gedeelte van den Raad te ontwapenen.

De dagen van den Raad van Vlaanderen waren overigens geteld. Er ontbrak nog maar de genadeslag.

(1) Beide brieven staan in *A.F.*, blz. 445 en 446.

(2) Raad van Vlaanderen, vergadering van 19 September 1918, *A.F.*, blz. 69. - Over de Rijkswacht, blz. 294 en photo's, o.a. van de ontworpen uniform der Rijkswacht, blz. 543-545; in de Vlaamsche uitgave van het *Archief*, blz. 211-213.

De genadeslag.

Nauwelijks hadden de Activisten hun Gevolmachtigden afgedankt en om een nieuwe Regeeringscommissie gevraagd, of ze betreurden het, aldus aan den Gouverneur-Generaal volmacht te hebben geschonken, om naar believen over hun lot te beschikken. Verhees en De Cneudt bekenden het op één der schaars bijgewoonde, officieuse vergaderingen die de Raad bij gebrek aan beters hield[1].

Ze vroegen dan[2] dat de nieuwe Commissie ten minste vóór den Raad van Vlaanderen zou verantwoordelijk zijn. De Duitschers bleven doof. Een paar dagen later vernamen de Activisten dat de onderkanselier von Payer te Stuttgart een tweede, maar verergerde uitgave van de beruchte rede van Graaf von Hertling had geleverd: hij voorzag de onderteekening van den vrede, mits ontruiming van alle bezette gebieden en het vrijlaten van België zonder schadeloosstelling *en zonder voorwaarden*. De Vlaamsche kwestie vermeldde hij alleen om de zekerheid uit te drukken, dat zij dan wel 'door bekwame staatslieden in een rechtvaardigen zin zou opgelost worden.' Daar, na herstelling van België, die 'bekwame Staatslieden' niemand anders dan Belgen konden zijn, voelden zich de Activisten als van de hand Gods geslagen[3].

Als de Raad op 20 September weer de toelating had gekregen te vergaderen, stelde De Vreese voor, aan den Kanselier een brief te schrijven, wat met 40 stemmen tegen 1 werd aangenomen[4]. Die brief, uitstekend opgesteld, is een ware noodkreet. Hij wijst op de woorden van degenen die het recht hadden in naam van Duitschland

(1) 5 September 1918, *A.F.*, blz. 67.
(2) *Raad van Vlaanderen*, 9 September 1918, *A.F.*, blz. 67.
(3) *Raad van Vlaanderen*, 19 September 1918, *A.F.*, blz. 68. - Uittreksel uit de rede van VON PAYER, blz. 457. Die rede stond te lezen in den *Belgischen Kurier*, van 14 Sept. 1918.
(4) *Raad van Vlaanderen*, 20 September 1918, *A.F.*, blz. 70. - Tekst van den brief blz. 458 (in vertaling).

te spreken en vraagt of die beloften dan niet meer geldig zijn:

> In dien angst van ons hart en van ons volk wenden wij ons, vol vertrouwen, tot U; tot U, die ons Uw woord van eerlijk man er op hebt gegeven, dat de Vlaamsche toestanden, zooals ze vóór den oorlog in België bestonden, in de toekomst niet meer zouden kunnen bestaan.

De hoop wordt ten slotte uitgedrukt,

> dat Z.M. de Duitsche Keizer tegenover de Activisten dezelfde gevoelens als vroeger heeft bewaard, daar overigens de verwezenlijking van de Bestuurlijke en Politische Scheiding noch de oplossing van het Belgisch vraagstuk, noch den vrede in den weg staat.

Die pathetische smeekbrief vond natuurlijk te Berlijn geen belangstellende lezers; de Keizer, de Kanselier en hun medebelovers hadden wel wat anders te doen!

En op 26 September 1918 ontving de Raad van Vlaanderen den genadeslag. Op de vergadering van dien dag[1] verschenen Consul Asmis en Dr Kreuter, om namens den Gouverneur-Generaal aan te kondigen: ten eerste, dat hij aan de Gevolmachtigden ontslag had verleend; ten tweede, dat hij een 'Beirat' van Zaakgelastigden had aangesteld, die met raadplegende stem den Verwaltungschef zou helpen bij het beredderen van de Vlaamsche zaken; aan zes daaronder, Borms, De Decker, L. Meert, Mommaerts (trots zijn ontslag), Van Bergen en Verhees werden de vroegere 'Ministerieele' bevoegdheden van de Gevolmachtigden toegekend, behalve Posterijen en Telegrafen, Buitenlandsche Zaken en Justitie. Er waren nog drie Zaakgelastigden zonder bepaalde opdracht. Die 'Beirat' zou o.a. aan de vorming van een commissie werken, die het toekomstig Statuut van Vlaanderen zou bestudeeren. Bovendien moest ze - ten derde! - *de nieuwe verkiezingen voorbereiden*, waaraan zich de Raad van Vlaanderen tegen het einde van het jaar zou onderwerpen!

(1) *A.F.*, blz. 71.

Zonder glimlachen nieuwe verkiezingen opleggen, op het oogenblik dat de onderkanselier de ontruiming van België had voorspeld, stond gelijk met een afdanking van den Raad van Vlaanderen.

Deze begreep het wel. Op 27 September, na nog de inrichting van de toekomstige Vlaamsche gerechtshoven te hebben besproken, alsof die nog van hem afhing, ging de tweede Raad van Vlaanderen voor goed uiteen.

Zijn Bestuur zetelde nog wel voort, maar werd door de Duitschers links gelaten. De Hauptkommission, waarin de Gevolmachtigden aan de besprekingen plachten deel te nemen, was met hen afgeschaft.

Officieel was voortaan het Activisme nog slechts in de Zaakgelastigden belichaamd.

De laatste propaganda.

Tijdens het bestaan van den tweeden Raad van Vlaanderen was de activistische propaganda onder de leiding van Faignaert en Borms moedig voortgezet. Maar de uitwerking verzwakte gestadig. Er waren minder en minder meetings en het aantal toehoorders dunde overal van dag tot dag.

Nochtans was er geen tegenpropaganda te duchten: ergens het woord nemen tegen de activistische politiek was moeilijk, zonder tevens de Duitschers aan te vallen, en een overal aangeplakte ‘Verordnung’ bedreigde met geldboet en gevangenis al wie zich openlijk ‘deutschun. freundlich’ toonde. Men zweeg dus, en morde in stilte. Aan een anderen kant keerden zich velen, die vroeger waren meegesleept, van het Activisme af, wanneer de nederlaag van Duitschland nakend scheen. Het vieren van den 11 Juli, waarvan Borms veel verwacht had, mislukte geheel; de 414 geestdriftige brieven, te dier gelegenheid door den Raad ontvangen, waren door de activistische

organismen, en soms door een enkel man, gezonden, en maakten op niemand indruk[1].

Blijkens de telkens ingediende verslagen waren, behoudens uitzonderingen, noch de Hollanders, noch de naar Holland uitgeweken Vlamingen, noch de aldaar geïnterneerde Vlaamsche soldaten goed te spreken over het Activisme. Wel waren er Flaminganten genoeg, maar de meesten waren aanhangers van de Passivisten Julius Hoste, Frans van Cauwelaert en Alberik Deswarte, en tot hun vergaderingen kregen de Activistische zendelingen geen toegang. Generaal Snijers, die het toezicht over de interneeringskampen had, verbood de daarheen gereisde leden van den Raad van Vlaanderen binnen te laten. Brijs en Claus, uit Holland teruggekomen, zeiden op 8 Juli in den Raad dat, over 't algemeen, de Hollanders erg tegen het Activisme gekant waren[2].

Als Borms in Maart 1918 van zijn verkenningsreis in Duitschland terugkeerde, klaagde hij over onverschilligheid bij het publiek; wat de politieke wereld betrof, Erzberger had hem laten hooren, dat de Activisten *nu* geen Staat Vlaanderen zouden bekomen, met het bestaan van België moesten rekenen, zonder de Walen niet zouden voortkunnen, en wel zouden doen met Van Cauwelaert en de Passivisten overeen te komen[3]. Tirpitz had de Activistische Beweging goedgekeurd; maar in den Rijksdag had Bernstein verteld dat men ten onzent in de wandeling van het 'Verraad van Vlaanderen' sprak. Dezelfde Borms zei later tot de Gevolmachtigden, dat in de Duitsche gevangenkampen 'het Vlaamsche leven dood was[4].'

Edw. Joris en enkele andere Socialisten uit de Activistische minderheidsgroep, die na het bekend Congres te Stockholm was ontstaan, werden op 30 Juni 1918 in een

(1) Zitting van het Bestuur, 29 Augustus 1918, *A.F.*, blz. 105.
(2) Zittingen van de Gevolmachtigden van 22 Februari 1918 (*A.F.*, blz. 164): van 5 April 1918 (blz. 173); van 31 Mei (blz. 191); en van de Commissie van Buitenlandsche Zaken van 8 Juli (blz. 113).
(3) Gev lmachtigden, 30 Maart 1918, *A.F.*, blz. 173.
(4) 31 Mei, *A.F.*, 191.

paar socialistische middens te Berlijn ontvangen en bepleitten er hun zaak. Uit het antwoord van Ebert konden zij gemakkelijk opmaken, dat hun Duitsche partijgenooten voor de activistische plannen weinig voelden en er zich niet mee wilden inlaten[1].

Meer voldoening blijkt uit het verslag van Brijs, Verhees en Domela Nieuwenhuis over hun voordrachten in verschillende Duitsche steden; ze hadden overal succes en waren het voorwerp van allerlei vriendelijkheden en eerbetuigingen. Kwam dat, omdat ze gedachten uitdrukten waarmee de Duitsche politiek gediend was? Volgens *het Vaderland* van 9 Augustus (uit den Haag) zou Brijs te Magdeburg verklaard hebben, dat de Vlamingen van ganscher harte verlangden naar hun zelfstandigheid en hun vereeniging met Duitschland, en dat ze bereid waren die desnoods gewapenderhand te veroveren. Die verklaring verwekte in den Raad van Vlaanderen een woelige discussie en was één der redenen van het ontslag van Dr Claus. Brijs zond terechtwijzingen aan *het Vaderland* en verschillende Vlaamsche bladen, en ook, maar veel later (27 September) aan de *Magdeburger Zeitung*, wier verslag van 6 Augustus volkomen overeenkwam met dat van *het Vaderland* op 9 Augustus[2].

Wat er ook van zij, zulke verklaringen, hoe vriendelijk ze ook onthaald werden, konden aan het Activisme niet meer van groot nut zijn. Het was daarvoor in Augustus 1918 te laat.

Voegt men daarbij, dat de Duitsche censuur op den duur vele activistische persartikels niet doorliet, als ze haar te radicaal voorkwamen, waarover De Clercq, na anderen, op 10 September 1918 klaagde, dan zal men begrijpen dat, op dezelfde Bestuursvergadering[3], Maesfranckx zeide:

> Wij hebben er alles bij te winnen om de Passieven te overtuigen zich

(1) Verslag daarover *A.F.*, blz. 455.
(2) Zie hun verslag *A.F.*, blz. 449; artikel uit *het Vaderland* enz., blz. 452; ontslagbrief van Claus, blz. 146.
(3) Bestuurzittingen van 25 April, *A.F.*, blz. 103, en van 10 September, blz. 105.

bij ons aan te sluiten, want aldus zouden ze de volksongunst doen verdwijnen, die aan onze samenwerking met de Duitschers kleeft.

Of de tot dusver zoo geminachte Passivisten voor een deelachtig worden aan die ongunst ook maar iets konden voelen, scheen zich Maesfranckx niet afgevraagd te hebben.

Intusschen hadden de Activisten sedert Mei 1918 voor hun propaganda nieuwe uitzichten ontdekt, namelijk aan het Front.

De frontpartij.

'Je vous rappelle que la langue des officiers est le Français' moet in vollen oorlog een kolonel tot zijn officieren gezeid hebben[(1)]. Alleen op het gezag van twee overloopers als Charpentier en De Schaepdrijver zouden we dat natuurlijk niet hoeven te gelooven. Maar niets is waarschijnlijker.

Toen onze officieren naar den oorlog vertrokken, konden zij hun ingewortelde minachting voor het Vlaamsch niet te huis laten als een voortaan nutteloos kleedingstuk. Er moest dus aan het Front onrecht gebeuren, het kon niet anders. Ontkennen dat de Vlaamsche soldaat daarover ernstig te klagen heeft gehad, zooals nu nog steeds wordt gedaan, is het daglicht loochenen.

Want het eenig verschil met den vredestijd was, te dien aanzien, dat de oorlogsomstandigheden de misbruiken talrijker, erger en gevaarlijker maakten. In aanwezigheid van den vijand was het reeds weinig beperkt gezag van den officier vertiendubbeld, en ook hem maakte men wijs, dat het na den oorlog met het Vlaamsch amen en uit zou zijn. Aan den anderen kant werd de vroeger zoo duldzame soldaat prikkelbaarder: men vergde immers zoo dikwijls het offer van zijn leven, en toch werd geen belang gesteld in zijn natuurlijke gehechtheid aan de taal van vader en

(1) KAREL DE SCHAEPDRIJVER en JULES CHARPENTIER, *Vlaanderen Weezang aan den IJzer*, 2e uitgave, blz. 9.

moeder, die hij in zoo lang niet gezien had, en die hem slechts bij uitzondering een brief konden doen toekomen..... Gesprekken met fijner en dieper voelende kameraden - studenten of gewezen studenten - maakten hem bewust van het hem aangedane onrecht. Dat onrecht nam bovendien met den dag tastbaarder vormen aan. De meeste ongevaarlijke postjes 'à l'arrière' waren natuurlijk voor wie Fransch kende, wat de Vlaamsche meerderheid in de loopgraven nog vergrootte. Franschonkundige gewonden verschenen voor dokters, en betichten voor Krijgsrechters die Vlaamschonkundig waren. Onbegrepen of verkeerd begrepen officiersbevelen werden slecht of te laat uitgevoerd; onverdiende straf en verbittering waren de gevolgen.

Rudiger vindt het onwaarschijnlijk dat gevaarlijke plaatsen alleen met 'Danger de Mort' werden aangeduid(1). Tijdens een voordracht, die Commandant C. Sevens, kort na den oorlog, te Gent hield, gebruikte hij lichtbeelden, door het legerbestuur verschaft; op één van die officieele documenten heeft schrijver dezer regelen met eigen oogen zoo een waarschuwingsbord gezien; er stond op: *Danger*. Natuurlijk waren alle andere opschriften ook in 't Fransch. Wie het waagde, een Vlaamsche vertaling bij te voegen; wie, hoe eerbiedig ook, tegen een misbruik opkwam, wie zuiver Nederlandsch sprak, was een Flamingant, een verdachte, die door zijn oversten - en dikwijls in Frankrijk door de bevolking - voor *boche* werd uitgescholden. Die en andere beleedigingen moest hij maar verkroppen, al had hij in den vorigen nacht aan een doodsgevaarlijken verkenningstocht deelgenomen.

Als er over het Activisme, vooral na de zoo aanmatigende eerste proclamatie van den Raad van Vlaanderen, onvolledige en dikwijls onnauwkeurige of valsche berichten het leger bereikten, kregen misverstand en verdachtmaking ongehoorde afmetingen. Al wie Vlaamschgezind was, moest nu noodzakelijk een staatsgevaarlijke Activist zijn.

(1) *Flamenpolitik*, blz. 224.

Frans Van Cauwelaert, door het Belgisch Ministerie uit Holland naar Le Havre geroepen, vraagde twee reispassen aan, een Franschen en een Engelschen. De eerste werd hem door den heer Alizé, Fransch gezant in den Haag, tweemaal geweigerd en eerst na tusschenkomst van Minister de Broqueville aan den 'verdachte' gegeven. De Engelsche Consul-Generaal Maxse, steunend op het verslag van Alizé, hield hem voor een Activist. Als de verongelijkte zich boos maakte, en den Consul zei, dat deze den toestand niet kende, had Maxse het verstand hem een inlichtende nota over de Vlaamsche Beweging te vragen. Van Cauwelaert ging op dat verzoek in, kreeg nu eerst zijn pas en.... dat is de oorsprong van het Franskiljonsch kabaal, tegen Van Cauwelaert ontketend, op grond dat hij, zoogezeid, het activistisch beginsel van vreemde inmenging in de Vlaamsche Beweging kracht had bijgezet[1].

Als aan Gezanten en Consuls zulk een blinddoek kon voorgebonden worden, en als een man als Van Cauwelaert daar het slachtoffer kon van zijn, wat moest dan wel de toestand zijn van een machteloozen soldaat tegenover zijn geblinddoekte meerderen?

In het begin van 1916 werden door intellectueele Vlamingen *Studiekringen* opgericht. Die zouden, gedurende de rustpoozen, door het verschaffen van lectuur, door voordrachten en besprekingen, vreedzaam en gezond tijdverdrijf bieden. De langdurigheid van dien wreeden oorlog, de schrikkelijke eentonigheid van het Frontleven, de neerdrukkende afzondering van alle geliefde wezens, het steeds dreigender heimwee maakten die zedelijke opbeuring wenschelijk en zelfs noodig.

Verdienden die studenten en oudstudenten uit Leuven en Gent misschien geen vertrouwen?

> Il faut avoir vécu parmi ceux-ci, il faut avoir pu se rendre compte de

(1) Wat ook het oordeel van Rudiger is, hoewel uit de feiten, zooals hij zelf ze vertelt, blijkt, dat de nota een geheel ander doel had (*Flamenpolitik*, blz. 162 en vlg., en 228 en vlg.)

> leur magnifique esprit de franschise, de bonté et d'idéalisme.... pour saisir tout le tragique des évènements qui vont se dérouler.

Zoo spreekt Rudiger, die de Frontpartij niet in zijn hart draagt. Dat zij echter ontstond, omdat de Vlaming om zijn Vlaamsch-zijn werd verdrukt, noemt hij ‘une légende perfide:’

> Sans aucun doute, leur âme a été empoisonnée par des gens n'appartenant pas à leur milieu[(1)].

Vergiftigd zijn die zielen zeker geworden, maar niet alleen, niet hoofdzakelijk, *en niet het eerst* door invloeden van buiten het leger. Dagelijks geleden vernedering, beleediging, mishandeling en andere verdrukking, is ook een vergif, en een geweldig! Het had die getergde gemoederen voor oproerige gedachten ontvankelijk gemaakt, lang vóór de kiemen daarvan - die anders machteloos zouden gebleken zijn - uit activistische oorden kwamen overgewaaid.

Waar aan hooger hand onophoudelijk aan theoretische en practische anti-Vlaamsche politiek werd gedaan, gingen de soldaten zich inbeelden, dat zij wel hun rechten mochten bespreken en verdedigen. Indien op dat oogenblik, zooals Rudiger zegt, de Regeering den toestand zonder vooroordeel had onderzocht en dan met takt gehandeld, ‘il est plus que probable qu'on n'aurait jamais connu de mouvement flamingant révolutionnaire à l'armée[(2)].’ Wat deed echter de overheid? In April 1917 schafte zij de Studiekringen af, en daarmee een bron van troost en van zedelijk weerstandsvermogen, juist toen de soldaten uit alle legers aan oorlogsvermoeienis begonnen te lijden.

Zooals van Vlamingen te verwachten was, bleven de Studiekringen niet alleen in het geheim bestaan, maar breidden zich op vervaarlijke wijze uit en *hielden op, alleenstaande kringen te zijn*. Ze vereenigden zich onder een lei-

(1) *Un Livre Noir de la Trahison activiste*, II, blz. [2]. (Brussel, *Le Journal des Combattants*, z.d.

(2) *Livre Noir*, II, blz. [37].

dend ‘Legercomiteit’, met een ‘Ruwaard’ aan het hoofd, die later bleek te zijn korporaal Adile De Beuckelaere, vóór den oorlog leeraar aan het Gentsch Atheneum. Ze hadden een dreigende leus: *Omver en er over*! en allen waren door een eed van getrouwheid en een ijzeren tucht tot een stevig geheel verbonden.

Het gevaar dat men met eenige tegemoetkoming en rechtvaardigheid had kunnen voorkomen, poogde men nu van uit Le Havre door laattijdige toegevingen te bezweren. Een taalcommissie vergaderde, nieuwe reglementen en ministerieele omzendbrieven schreven een betere behandeling voor. Maar practisch leidden ze tot niets: Zij die ze moesten uitvoeren ‘n'avaient, à de très rares exceptions près, ni la préparation générale, ni la préparation particulière (en matière flamande), ni l'idéalisme requis.’

Van daar dat ‘il y eut ici, de la part des services de surveillance, des exagérations et des erreurs regrettables.[(1)]’

Inderdaad! Aan een vriend zeggen of schrijven dat, na den oorlog, een Vlaamsch zelfbestuur te wenschen was, zooals advocaat Paul Davidts deed, die door den Krijgsraad werd vrijgesproken; een Vlaamsch lied zingen, al stond het in het officieel *Liederboek van den Belgischen Soldaat*; een Vlaamsche lijkrede of een Vlaamsche preek houden; een Vlaamschgezind blad lezen; Vlaamsche gedichten op zak hebben; op een feestje niets dan Vlaamsch voordragen of zingen; in het gezelschap van een Flamingant te worden gezien: voor dit alles hadden de verslagen der ‘Sûreté Militaire’ één en dezelfde geijkte formule: *douteux au point de vue patriotique*. Wie daarmee gebrandmerkt was, werd dan, dikwijls zonder vóór een Krijgsraad te verschijnen, soms trots vrijspraak door den Krijgsraad, naar een boetcompagnie gezonden; of naar een gevangenis, waar uithongering en mishandeling de regel was; of, nog erger, naar een ‘peloton spécial’ in de wouden van de Orne (La Coulonche, Fresnes), of van Calvados (Orbec) of

(1) RUDIGER, *Livre Noir*, II, blz. [20].

van de Sarthe (Grand-Lucé). Die intellectueelen moesten daar van 6 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds, voor houthandelaars die ze uitbuitten, boomen vellen en tot planken zagen. Ze mochten noch boeken, noch bladen, noch brieven, noch bezoek ontvangen; onder het slavenwerk noch spreken, noch zingen, noch rooken; ze werden slecht gevoed, en gehuisvest waar er geen vuur was om hun natgeregende kleeren te drogen.

Tien zulke houthakkers, waaronder de vrijgesproken Paul Davidts voornoemd, hebben daarover vóór het 'Legercomiteit' getuigenis afgelegd(1). Zij noemen bepaalde feiten, personen, plaatsen en datums, alsook de redenen van de straf, en voegen dikwijls officieele, gedateerde en onderteekende documenten bij. Iedere verklaring eindigt met de woorden: 'Zoo waarlijk helpe mij God almachtig!'

Vele soldatengraven droegen de kruiswijs geplaatste beginletters van de bekende spreuk 'Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Kristus'. Op één nacht werden te Oeren en te Alveringem al zulke opschriften met cement toegestreken. Aangenomen dat er een separatistisch luchtje aan was, dan was die maatregel toch ten minste onhandig. Zijn een doode en zijn grafsteen niet bij uitstek vreedzaam? Had men beide met rust gelaten, geen Vlaming zou er zijn krijgsplicht voor gelaten hebben; nu werkte die grafschennis als een opruiende hoon.

Er kwam dan weerstand. Een der eerste uitingen daarvan was de 'Open brief aan den Koning der Belgen, Albert I, door de Frontsoldaten,' verschenen den 11 Juli 1917(2). Men kan hem niet zonder ontroering lezen. Hij klinkt als de ingehouden wanhoopskreet van iemand, die mannelijk kalm wil blijven en nauwelijks kan. Allerlei geleden on-

(1) Die getuigenissen werden door Davidts verzameld in '*Het Zwartboek*,' uitgegeven door de Vlaamsche IJzer-soldaten, 1ste brochure: *De Houthakkers* (Uitg. van 'Ons Vaderland,' Brussel, z.d.).

(2) Later herhaaldelijk herdrukt; o.a. in nr 2 van de *IJzerreeks* (*Open brieven der Vlaamsche Frontpartij*) en als vlugschrift. Zulk een vlugschrift hebben wij voor onze aanhalingen gebruikt. (Te Gent gedrukt en verspreid).

recht wordt er in aangeklaagd, onder meer een reeks beleedigingen, waarbij telkens man en paard worden genoemd. Één voorbeeld uit vele:

> On le traduira en flamand, si vous êtes trop bêtes pour comprendre le français! Soldats de carton, défendez votre patrie! On vous reçoit ici à bras ouverts et vous vous conduisez comme des cochons! Retournez dans votre sale et infect pays des Flandres!

Tegenover den Koning spreekt uit het geheele stuk aangrijpend oprechte eerbied, genegenheid en vertrouwen:

> In U alleen, O Koning, gelooven we nog;..... Koning Albert, kampioen van het recht, verdediger van 's lands eer! Op U rekent het Vlaamsch leger, ten minste 80% van hen die aan den IJzer staan.

Maar.... er wordt ook in gesproken van een 'Vrij Vlaanderen in een Vrij België,' en zij die een Vlaamsche Hoogeschool van de Duitschers hebben aangenomen, 'hebben wel gedaan.'

De toestand was dus in Juli 1917 reeds ernstig. Hij zou nog erger worden. Gedrukte en getypte propagandaschriften[1], opschriften op de muren (als: *Geen rechten, geen bloed!*), werden talrijker en talrijker; de sympathie voor de Activisten werd duidelijker en duidelijker. Het kwam tot nachtelijke protestvergaderingen en -betoogingen, die van 500 tot 1200 soldaten telden; er waren gevechten met de gendarmes en een paar maal werden tusschenkomende officieren geslagen. Een generaal - vertelde men - had gezeid: 'A la première manifestation, je ferai tirer dedans à la mitrailleuse;' hij ontving een verwoede 'Allerlaatste Waarschuwing,' die dan in druk werd verspreid. Een aantal aalmoezeniers en andere geestelijken steunden de beweging en moesten er soms deerlijk voor boeten. Er waren in 1918 gevallen van desertie. Telkens dat een soldaat overliep, werd - totdat het van hooger hand werd

(1) Nadien door CHARPENTIER en DE SCHAEPDRIJVER in de brochures van de *IJzerreeks* verzameld, en door de Activisten verspreid: *Ontzwikkelingsgang der Vlaamsche Frontbeweging; Open Brieven der Vlaamsche Frontpartij; Vlaanderens weezang aan den IJzer*, enz.

verboden - zijn peloton in het vuur gezonden om hem terug te halen, zoodat juist de trouwgeblevenen een bloedige en vaak doodelijke straf ondergingen.

Er dient hier bijgevoegd, dat de Frontpartij zijn minimalisten en maximalisten had, en ook, dat zij, om redenen die ons ontsnappen, zich bijna geheel beperkt heeft tot de 1e en de 2e Legerdivisie; zoodat Vlaamschgezinde soldaten uit andere divisies er soms niets van gehoord hadden. Men moet dus den omvang van dien oproerigen toestand niet overschatten. Maar de Gevolmachtigden van het Activisme achtten hem in Mei 1918 gewichtig genoeg om er partij te willen uit trekken.

De ijzerjongens in bezet België.

In den nacht van 30 April tot 1 Mei 1918 lieten zich de korporaals Jules Charpentier en Karel De Schaepdrijver, begeleid door Marcel Torreele, Vital Haesaert en B. Coolen, die als gidsen dienden, vrijwillig door de Duitschers gevangen nemen. Zij werden in den nacht van 4 tot 5 Mei gevolgd door Karel Van Sante, novice-dominicaan, die de andere overloopers te Kortrijk terugvond.

Charpentier, De Schaepdrijver en Torreele werden door de Gevolmachtigden ontvangen in hun vergadering van 10 Mei 1918. Waren van den beginne af aanwezig: Dr Osswald, van de Politische Abteilung, Kapitein Staehle, *van den Duitschen Inlichtingsdienst* en een oberleutnant; later kwam ook de Verwaltungschef Schaible binnen. Eerst zette Charpentier ontstaan en ontwikkeling der Frontpartij uiteen, alsook haar programma; na den oorlog, zelfbestuur; onmiddellijk, indeeling in Vlaamsche en Waalsche regimenten.

De uitlegging van wat Charpentier noemde ‘het doel der zending die ons naar hier voert’ liet hij over aan De Schaepdrijver, volgens wien het zenden van afgevaardigden naar de Gevolmachtigden drie weken geleden *tegen den wil*

van velen was besloten door het Legercomiteit. Wat de afgevaardigden nu verlangden was eerst en vooral: de Duitschers tot een aanval overhalen met het doel om het Belgisch leger zoo volledig mogelijk te omsingelen en gevangen te nemen. Aldus zou het activistisch leger tot stand kunnen komen, waarvan ook Borms droomde. Intusschen zou men, hier te lande, op de gemoederen werken, vooral van de ouders wier zonen aan het Front mishandeld waren. Mits toelating van de Duitschers konden pas gevangen genomen, Vlaamschgezinde soldaten daar doelmatig aan meedoen. Verder konden, van hier uit, propagandaschriften naar het Front gezonden worden, weer door tusschenkomst van de Duitschers. Over de inrichting van de Frontpartij lichtte De Schaepdrijver zijn toehoorders ook tot in de bijzonderheden in. Na hun redevoeringen - die de twee 'zendelingen' geschreven hadden en aflazen - werden ze door de Gevolmachtigden ondervraagd, en vertelden ze - in aanwezigheid van een Duitschen 'Nachrichtenoffizier!' - nog tal van wetenswaardige dingen: Onder de leden der Frontpartij, zeiden ze, bestond er argwaan nopens de hulp, door de Duitschers verleend; was die niet mits onteerende voorwaarden bekomen? Indien Vlaanderen zelfstandig werd verklaard(1), dan zouden de mannen der Frontpartij - ten getale van 60.000! - onmiddellijk staken. Haat tegen de Duitschers gevoelden ze niet, wel tegen de Belgische Ministers. De populariteit van den Koning en de Koningin was sterk gedaald.

Dit laatste betwijfelde de Gevolmachtigde Heyndrickx: de 400 thans te Kortrijk vertoevende Vlaamsche gevangenen, meestal Flaminganten, hadden verklaard dat de Koningin-Verpleegster en de Koning nog steeds geliefd werden, en dat de Koning zich over de Vlaamsche Beweging gunstig had uitgelaten. 'Dat kan beslist tegenge-

(1) Bedoeld werd: door de Duitschers; door den Raad van Vlaanderen, was dat immers reeds gedaan (22 Dec. 1917).

sproken worden,' antwoordde één der afgevaardigden. Maar wij gelooven liever de vierhonderd trouwe soldaten uit Kortrijk, dan de twee treurige overloopers.

Borms, echter, drukte, eer men uiteenging, zijn opgetogenheid uit in een romantische toespraak, waarvan het slot luidde: 'Vlaanderen tot in den dood! Samen voor Vlaanderland!'(1).

De 'Nachrichtenoffizier' Staehle had de gevangenen reeds te voren ondervraagd, en in zijn geheim verslag van 5 Mei staat ongeveer alles te lezen wat de Gevolmachtigden met zooveel belangstelling zouden hooren.

Nog vroeger, dadelijk na hun gevangenneming, had Staehle de twee afgevaardigden en hun drie gezellen ook ondervraagd. Zijn verslag van 2 Mei daarover spreekt boekdeelen over de zedelijke waarde van die mannen. Uit hun mond kreeg hij namelijk te weten: de getalsterkte en de juiste ligging aan het Belgisch Front van elk regiment en elk bataillon van de geheele 1e legerdivisie, zoowel in als achter de vuurlinie; de namen der bevelhebbers; de grenzen van ieder sector; wanneer de aflossingen gebeurden *en langs welke wegen*; waar er kanonnen en mitrailleuzen stonden en hoevele; waar er munitiedepots lagen; hoeveel meters diep de prikdraadnetten waren gespannen; de juiste beteekenis van de nummers op politiemuts en schouderlappen; het postadres van ieder regiment (b.v.: Z. 260 voor het 2e Genie); den juisten toestand van de IJzeroverstrooming, en waar die droge plaatsen had gelaten; welke verkeerswegen achter de frontlijn druk gebruikt werden (b.v.: vele zware vrachtwagens op de steenwegen van Pervijse, Veurne en Roesdamme-Avecapelle); en nog veel meer..... De inlichtingen van topographischen aard waren zoo nauwkeurig, dat Staehle ze op zijn staf-

(1) *A.F.*, blz. 179. Oorspronkelijke tekst van het verslag der vergadering in de Vlaamsche uitgave *het Archief van den Raad van Vlaanderen*, blz. 123 en vlg.

kaart met genummerde blauwe potloodpunten kon aanduiden[1].

Al dat gemeen verraderswerk gebeurde natuurlijk met het oog op de eventueele staking van Vlaamsche soldaten of de omsingeling van het Belgisch leger. Tot schande van de gedienstige inlichters had Staehle echter blijkbaar een beteren dunk van onze soldaten dan zij. Op het einde van zijn tweede verslag is hij van oordeel dat 'er geen rekening moet gehouden worden met de, door de gevangenen betoogde, mogelijkheid tot desertie van een groot gedeelte van het Belgisch leger.' 'Maar,' voegt hij er bij, 'men kan toch zijn voordeel doen met het propagandawerk van die lieden[2].'

Wat de Duitschers dan ook deden!

Plakbrieven, waarop *IJzerjongens* in reuzenletters, kondigden weldra te Brussel, te Gent en elders meetings aan, waar De Schaepdrijver, Charpentier, Van Sante en enkele anderen in uniform verschenen. Die walgelijke parade werkte niets uit op het volk, dat ze niet eens wilde gaan zien.

Maar de aanwezige Activisten konden ze gebruiken en ook De Cneudt toejuichen als hij uitriep:

> De zegepraal van Duitschland is onze zegepraal; Duitschland heeft al zijn mannen noodig om te strijden. Daarom moeten onze werklieden voor Duitschland werken[3].

Doelmatiger was de propaganda, voor het Belgisch Front bestemd. Er was daarvoor een bijzonder 'büro' onder bestuur van Oberleutnant von Heimburg. Activistische bladen, vlugschriften, strooibrieven en brochures, waarvan de meeste door Charpentier en De Schaepdrijver of door Van Sante opgesteld, werden overvloedig in de Belgische loopgraven geworpen, en gingen daar de reeds

(1) Dat verslag van STAEHLE staat voluit in Rudiger, *Flamenpolitik*, blz. 259 en vlg.; en gedeeltelijk in zijn *Mémoire au Roi* (Brussel, Imprimerie Scientifique et Littéraire, 1926), blz. 43.
(2) Verslag van STAEHLE van 5 Mei, Rudiger, *Flamenpolitik*, blz. 268.
(3) Duitsch verslag over een meeting te Gent, *Livre Noir*, blz. 81.

bestaande gisting aanwakkeren. Een bijzonder blad, *Door Vlaanderen heen*, had, volgens een verslag[1] van von Heimburg tot doel

> het heimwee van den Belgischen soldaat te verscherpen, en wel door afbeeldingen van Vlaamsche interieurs met *tendencieuse* bijschriften, b.v.: *Jozef, kom terug, uw ouders verwachten u*! (of ook: *Zou hij nog leven*?). Die photo's worden werkelijk genomen in families wier zonen aan het Front zijn....

Andere photo's verbeeldden vernielde steden en dorpen. Aan dat blad werkte vooral Van Sante, die bovendien in rechtstreekschen dienst stond van den N.O.A.O.K. 4. (Nachrichtenoffizier, 4e Armee, Oberkommando).

Het ergst waren de brieven, door ouders uit de volheid van hun angstige harten geschreven, en die men beloofde - onverhoopte kans! - aan hun zoon te laten geworden. Men koos daaruit wat het meest geschikt was om te verteederen en te ontmoedigen. Van Sante zorgde dan voor de vermenigvuldiging van dergelijke klachten: ze konden immers voor meer dan één soldaat dienen.... Ze werden in daarvoor bestemde brievenbussen, dicht bij het Front, door Duitsche handen neergelegd[2].

Op een aantal misnoegde gemoederen zal hier wel indruk zijn gemaakt, en de tucht kon er niet door verbeteren.

Intusschen kwam echter, kort voor het laatste, bevrijdende offensief, de Koninklijke belofte, om na den oorlog er voor te zorgen dat de Vlamingen voldoening zouden krijgen ‘in rechte en in feite,’ en dat werkte bedarend op de verbittering van velen.

Aan een anderen kant had reeds de Frontpartij veel van haar eensgezindheid verloren. Rousseeu, de bekende afgevaardigde van den Raad van Vlaanderen naar het gevangenkamp te Göttingen, bekende in September 1918, na

(1) *Livre Noir*, II, blz. [72]. - Photo's van titelblad en illustraties uit *Door Vlaanderen heen: Livre Noir*, tusschen blz. 56 en 57; *Flamenpolitik*, clichés 29 tot 35.

(2) Afbeelding van zoo een bus, *Flamenpolitik*, cliché 28.

een gesprek met den intusschen gevangen genomen Ruwaard De Beuckelaere - die zich dapper had verweerd - dat vele Frontsoldaten zeer verbolgen waren tegen Charpentier, De Schaepdrijver en hun gezellen, toen ze de juiste toedracht van hun handelingen in bezet België vernomen hadden[1]. Ze voelden zich blijkbaar door hun leiders bedrogen. Te Kortrijk werden de afgevaardigden der Frontpartij slecht ontvangen door de gevangenen, die daar verbleven eer ze naar Duitschland werden gezonden; er ontstonden daar zelfs geweldige twisten, die op vechtpartijen uitliepen.

Kortom, de trouw onzer soldaten hebben de Duitsche en activistische kuiperijen wel aan het wankelen kunnen brengen, maar slechts tijdelijk. Toen de laatste, zegevierende aanval der Verbondenen een aanvang nam, behield het plichtbesef de bovenhand. Alle lust tot staking, muiterij of desertie week nu voor het hoopvol verlangen naar het einde van alle oorlogsellende; in hun geesten, door het zichtbaar naderen van de redding gelouterd, was nu de leus *Omver en er over*! nog maar toepasselijk op wie den weg naar Moeders huis versperde.

De zaakgelastigden.

Het was te midden van die beslissende krijgsgebeurtenissen dat de Gevolmachtigden voor de Zaakgelastigden hadden plaats geruimd (einde September 1918). Aan een werking op het snel vooruitrukkende Belgisch leger viel weldra niet meer te denken. Op 16 October[2] zei de onverbeterlijke Borms nog wel dat, trots den toestand, de propaganda niet moest onderbroken worden. Maar welken invloed kon die hebben op een bevolking die reeds heimelijk vlaggen en vlaggestokken gereed maakte tegen den aftocht van de Duitschers?

(1) *Livre Noir*, II, blz. [38].
(2) *A.F.*, blz. 212.

Ook zijn de handelingen van de Zaakgelastigden niets anders dan de laatste spartelingen van een drenkeling.

Aanvankelijk poogden de Duitschers den schijn aan te nemen, dat zij nog lang in België zouden blijven: in October stelt een Besluit van den Gouverneur-Generaal bij ieder Duitschen provincie-president een activistischen 'Beirat' aan, alsmede een activistischen Ondergouverneur, in de plaats van den Belgischen gouverneur, die afgedankt wordt. De paaiende beloften volgen elkaar op en wisselen volgens omstandigheden nog al grillig af: nu eens vernemen de Zaakgelastigden dat de Duitsche Nationaal-Liberale partij zal aandringen op verwezenlijking van de Vlaamsche wenschen door het Vredesverdrag[1]; dan weer dat de Amnestie ook in dat verdrag zal geschreven worden. Bestuurlijke Scheiding, Vlaamsche Hoogeschool en alle activistische benoemingen zullen geldig blijven, zegt Consul Asmis tot De Decker[2]; hij voorziet ook een Voorloopig Bewind tijdens den wapenstilstand, waarin C. Huysmans, Anseele en Van Cauwelaert met leden van het Nationaal Voedingscomité zouden kunnen zetelen[3].

Maar intusschen hebben de Zaakgelastigden tot hun ontsteltenis vernomen, dat het officieel Besluit tot hun aanstelling nog wordt verschoven, omdat de meerderheid van den Rijksdag de herstelling en schadeloosstelling van België eischt[4].

Wij vragen ons af, waar de Zaakgelastigden, tegenover een dergelijke Flamenpolitik, nog den moed haalden, om *in extremis* besprekingen te houden en besluiten te nemen, die toch tot geen werkelijkheid konden voeren, als daar zijn: het vormen van een nieuwe Grondwetcommissie, die op 12 October aan het Bestuur van den Raad van Vlaanderen het ontwerp meedeelt, dat wij reeds kennen[5]; een

(1) 2 October 1918; *A.F.*, blz. 210.
(2) 12 October, blz. 212.
(3) 23 October, blz. 214.
(4) 4 October, blz. 210.
(5) *A.F.*, blz. 247.

uitvoerig plan tot herinrichting van het Geldwezen, dat o.a. de geheele Belgische schuld ten laste van Wallonië legt[1]; en het aannemen van een manifest om te verklaren dat de Raad van Vlaanderen niet ontbonden, maar slechts tot betere tijden geschorst is[2].

Voor de zooveelste maal zoekt men ook nog naar een gezamenlijk politiek programma, en Leo Meert heeft er een gevonden, dat aan naïveteit alles te boven gaat: alle activistische fracties, *zonder eigen idealen op te geven*, sluiten zich aan bij het herstel van België onder federalistischen vorm, en wel als tijdelijken maatregel, gezien de omstandigheden; de Commissie van Zaakgelastigden is bereid *in onderhandeling te treden met iedere Belgische regeering die het grondbeginsel van de federatie zou aanvaarden*. L. Meert voegde er bij, dat hij door die verklaring beoogde, met de Passivisten in betrekking te komen[3]!

Zooals bij vroegere slagen in 't water was gebeurd, liep ook deze bespreking af zonder dat er gestemd of iets besloten werd.

Dit alles doet vreemd aan; nog vreemder, nochtans, een uitboezeming van den *Vlaamschen Smeder* op 13 October 1918:

> Nog *één jaar* oorlog, en het gansche Vlaamsche volk staat recht als één man om zijn zelfbestemmingsrecht te verdedigen tegenover de gansche wereld. Wij willen alles of niets. Nu of nooit![4]

Waartoe kon die bluf nog dienen, *één maand* vóór den wapenstilstand, en wanneer de Activisten reeds sedert vele weken voelden dat het spel verloren was?

De uitlegging is waarschijnlijk te zoeken op een vergadering van het Bestuur van den Raad van Vlaanderen, die tien dagen vroeger[5] was gehouden; daar had de voor-

(1) 10 October, blz. 117.
(2) 30 October, blz. 214.
(3) *A.F.*, 8 October, blz. 211.
(4) Aangehaald in *Activisten*, blz. 80.
(5) 3 October 1918. *A.F.*, blz. 106.

zitter, W. De Vreese, zijn vrienden gesmeekt ‘niet den indruk te maken dat zij het hoofd verloren.’

Dien indruk maken inderdaad de meeste besprekingen die de leiders van het Activisme in die dagen hebben gehad. En dat laat zich begrijpen. Ook het Duitsch bestuur is ten einde raad, en maakt aanstalten om België te verlaten. Al wat het nog voor de Activisten over heeft beperkt zich tot het voorbereiden van hun vlucht en verdere veiligheid. Op 9 October geeft Asmis aan het Financiebestuur bevel alle sporen van betalingen, aan de Activisten gedaan, uit de Registers te doen verdwijnen(1). In de Bestuurzitting van 10 October(2) wil Maesfranckx het geheel Financieel Archief vernietigen, maar het Bestuur raadt dat af, en op 12 October(3) belooft Osswald dat het geheel Archief van den Raad van Vlaanderen zal in zekerheid worden gebracht. Het werd inderdaad aan Dr Vlaeminck toevertrouwd en naar Duitschland gezonden.

Op 16 October waren reeds al de noodige reispassen voor de activistische voormannen gereed, en er was ook gezorgd voor een steunfonds dat door een Duitscher en twee Vlamingen zou beheerd worden(4). De Activisten kregen van Asmis nog eens den raad, alle Vlaamsche actie voortaan aan de Passivisten over te laten en op amnestie te hopen(5). Op 30 October(6) drukte hij de vrees uit, dat er van het hooger vermeld Voorloopig Bewind niets zou komen, daar de Duitschers België zonder voorwaarden moesten ontruimen. Ook vond hij het geraden, dat nu reeds eenige Activisten naar Holland zouden wijken.

Maar de Activistische voormannen dachten niet alleen aan, hun persoonlijke veiligheid. Het is maar recht te erkennen, dat zij zich tot op het laatste oogenblik om de toe-

(1) *A.F.*, blz. 502.
(2) Blz. 106.
(3) Bestuursvergadering, blz. 107.
(4) Zitting der Zaakgelastigden, blz. 212 van *A.F.*
(5) Zitting der Zaakgelastigden van 3 November 1918, *A.F.*, blz. 216.
(6) Zaakgelastigden, *A.F.*, blz. 215.

komst van de Vlaamsche Zaak hebben bekommerd en allerlei maatregelen in dien zin hebben willen nemen.

Wij denken dat daartoe ook behoorden hun pogingen om weer in betrekking te komen met de Passivistische Flaminganten, al kan men dat ook toeschrijven aan een egoïstischer wensch - die bij enkelen wel zal bestaan hebben - om niet alleen te staan tegenover de terugkeerende Belgische macht.

Op schier elke vergadering van Bestuur of van Zaakgelastigden werd onderzocht hoe men het daarmee aan boord zou leggen. Zoo maar rechtstreeks in onderhandeling treden met die Passivisten, die men vier jaren lang had versmaad en gesmaad en door de toen almachtige Duitschers had laten muilbanden, vervolgen en verbannen; dat kon moeilijk. In opdracht van de Zaakgelastigden gingen dus eenige afgevaardigden een paar Hollanders opzoeken, als mogelijke tusschenpersonen. Wat zij bij hun terugkeer vertelden was niet aanmoedigend. De heer Kiewit de Jonghe, voorzitter van het Algemeen Nederlandsch Verbond, op wien men als verzoeningsmakelaar vooral had gerekend, toonde zich zeer voorzichtig en scheepte de onderhandelaars beleefd af: voor een onderhoud met Van Cauwelaert, zeide hij, was het oogenblik nog niet gekomen; de Activisten zouden goed doen, door van het tooneel te verdwijnen, zich stil te houden, en de Passivisten te laten begaan. Hij gaf hun ook den weinig aanlokkelijken raad, zich in een manifest ter beschikking te stellen van onzen Koning, opdat Z.M. over hun politieke houding zou oordeelen[1].

Hoe konden overigens de Zaakgelastigden van de Passivisten hulp verwachten, wanneer ze tegelijkertijd in den Haag een activistisch propaganda-comité wilden inrichten, dat nog wel door de Duitschers gesteund zou worden - een plan waartegen de Duitschers zich overigens dadelijk verzetten?

(1) Vergaderingen van de Zaakgelastigden van 8, 11, 24, 25, 26 October en van 2 en 3 November 1918. *A.F.*, blz. 211-217.

Door de Duitschers in den steek gelaten, door de Hollanders koel en afwijzend onthaald, door de Passivisten bij voortduring veroordeeld, door het naderend Belgisch Gerecht bedreigd, zouden nu de Activisten binnen kort nog moeten afrekenen met de eindelijk ontketende gramschap van het volk, waartegen de Duitsche baïonetten ze niet langer zouden beschermen. Er bleef hun nog slechts één uitweg over: het hazenpad. Niet allen, maar toch de meesten kozen het, en namen de wijk naar Holland of Duitschland.

Het activisme en de activisten.

Men doet aan de Activisten onrecht, wanneer men ze voorstelt als een bende gelukzoekers, die er alleen op uit waren eigen geldzucht of heerschzucht te bevredigen. In alle partijen treft men troebelwatervisschers aan, en er zijn er onder de Activisten ook geweest. Maar die waren noch erger, noch talrijker dan sommige zeer Franschgezinde nijveraars en handelaars, die de Duitschers van benzine en andere krijgsbehoeften voorzagen; later poogden die heeren hun lading Duitsche marken met de vlag van bulderend patriotisme te dekken en dat is hun soms gelukt, soms niet: ‘selon que vous serez puissant ou misérable..’ In geen geval hebben wij het recht alle Franschgezinden daarvoor aansprakelijk te maken; evenmin alle Activisten voor het ‘Zaktivisme’ of het Arrivisme van sommigen. Dat een aantal Activisten als ambtenaren door het Duitsch bestuur betaald werden, is van ondergeschikt belang. De vraag is niet of een man, die niet rijk was en moest leven, voor zijn werk betaling mocht ontvangen; de vraag is: mocht hij *dat werk* aanvaarden en verrichten, zelfs zonder betaling, en met welk doel deed hij dat? Vooral zoo hij tot dusver van onbesproken karakter was. In vele gevallen had hij daarbij een vaste broodwinning voor een onzekere opgegeven en verkeerde na den oorlog in nijpende armoede.

Overigens, het gaat niet aan, de natuurlijke reactie op een verkeerde regeeringspolitiek toe te schrijven aan de zelfzucht van een aantal avonturiers, wanneer men weet dat de leidende standen die politiek tijdens den oorlog voortzetten en nog verscherpten. Wat zou er na een Duitsche nederlaag, van het Vlaamsche volk en zijn taalrechten geworden, nu aanzienlijke lieden in en om Le Havre, alsook in bezet België zelf, reeds victorie kraaiden over de aanstaande verplettering van alle Flamingantisme en de afschaffing van alle zuurgewonnen taalrechten en van de taal zelf der Vlamingen? De Activisten zijn eenvoudig Vlaamschgezinden, die gevreesd hebben dat het na den oorlog te laat zou zijn om tegen die Franschgezinde voornemens met goed gevolg op te komen en die daarom zeiden: 'nu of nooit!' Zij hebben het geroep van eenige heetgebakerde Frankrijkaanbidders te ernstig opgenomen en het gevaar overschat. Wel zijn er onder hen een aantal 'Duitskiljons' geweest, die zich op de Duitsche cultuur, *en vooral de Duitsche Macht* blind keken.

Maar uit hun schriften en redevoeringen, en vooral uit hun beraadslagingen blijkt zonneklaar, dat de meeste Activisten noch uit winstbejag, noch uit ander eigenbelang noch uit Duitschgezindheid, maar uit liefde tot het Vlaamsche volk gehandeld en gezondigd hebben(1).

Hun politiek ging van een tweevoudige gedachte uit: 1° van een Belgische regeering is voor de Vlaamsche Beweging geen heil te verwachten; 2° dat komt door de aanwezigheid van de Walen in het Belgisch Staatsverband.

Zij miskenden het feit, dat de Vlaamsche Beweging, hoe traag ook, niet opgehouden had vooruit te gaan en dat ze, kort vóór den oorlog, op het punt stond de Vlaamsche Hoogeschool te veroveren; ook het feit, dat de Vlamingen in de Kamers altijd de meerderheid hadden gehad en dat

(1) HENRI PIRENNE zegt: On doit reconnaître que, sauf d'infimes exceptions, l'idéal des activistes était purement flamand. (*La Belgique et la Guerre mondiale*, blz. 225 (Uitgave van het Carnegie-Fonds). - Paris, les Presses universitaires de France, z.d. (1929).

deze de wetten en de toestanden kreeg, die ze wenschte. De Flaminganten moesten maar zorgen dat zij de andere Vlamingen - vooral de onverschilligen - voor zich wonnen: dat was de eenige doelmatige, redelijke en eerlijke weg; een heel eind daarvan hadden de Vlaamschgezinden reeds afgelegd, en waren daarbij steeds door klaarziende Walen geholpen, toen de oorlog uitbrak. Reeds daarom, en afgezien van beschouwingen op het gebied der economische welvaart en der nationale veiligheid, had de Vlaamsche Beweging, in haar geheel, nooit van bestuurlijke of politische scheiding willen hooren.

Men kan daar echter anders over oordeelen en tot zoover is het Activisme even eerbiedwaardig als andere zienswijzen, aan wier partijgangers de Grondwet toelaat te ijveren voor een hervorming van den Belgischen Staat in republikeinsche, collectivistische, of zelfs communistische richting.

Maar noch de Grondwet, noch onze andere Landswetten, noch vooral de hoogere natuurlijke zedenwet lieten toe, tegen landgenooten gelijk te willen krijgen door geweld - wat de gewetensvrijheid schond; noch minder, dat geweld te gebruiken om een regeering in nood dolksteken in den rug toe te brengen - wat onridderlijk was; en het minst van al, dat geweld te ontleenen aan een buitenlandsche gewapende macht, die hier zeker niet was binnengedrongen om de Vlamingen te redden - wat een onvergeeflijke schande is geweest en blijft. En hier houdt het Activisme op, eerbiedwaardig te zijn.

Men heeft vergelijkingen gemaakt met Breydel en De Coninc, Artevelde, Egmont en Hoorne, Anneesens, de leiders van den Boerenkrijg, eenerzijds; of anderzijds met de Tchechen - die zich in een bijzonder geval bevinden - en verder met Polen, Roemenen, Joego-Slaven, Slowaken en Ieren. Die vergelijkingen gaan niet op, en zijn even zoovele ijdele pogingen tot negerwitwasscherij.

De eerstgenoemde historische helden hadden de meerderheid van het volk *voor* zich, maar beschikten noch

over een vrij parlement, noch over het Algemeen Stemrecht, om langs wettelijken weg de volksrechten te verdedigen. De Raad van Vlaanderen, echter, had de meerderheid der Vlamingen *tegen* zich, wist dat door de gewone volksvertegenwoordiging vóór den oorlog reeds veel bekomen was, en daarna nog bekomen kon worden; en het was te voorzien, dat een onberispelijke houding tijdens den oorlog, den invloed der Vlaamschgezinden in het Belgisch parlement zou verdubbeld hebben.

De Tchechen, die langen tijd een afzonderlijk Koninkrijk hadden gevormd, verloren hun onafhankelijkheid door de schuld van hun adel, die, in het begin van de XIVe eeuw, Rudolf van Oostenrijk tot Koning koos, zoodat sedertdien Bohemen van Oostenrijk deel uitmaakte. Als de Tchechen in 1840, op een Slawencongres te Praag, hun rechten tot zelfstandigheid wilden doen gelden, werd Praag door de Keizerlijke troepen gebombardeerd en het Congres ontbonden. De Tchechen zijn dus eeuwen lang in conflict geweest met een *vreemden* indringer, den Oostenrijkschen Duitscher; de Activisten waren hoofdzakelijk in conflict met andere Vlamingen en andere Flaminganten; Masaryk, de redder van Bohemen, heeft dus weinig gemeens met de verschillende ‘ongekroonde Koningen’ van Vlaanderen.

Wat de Polen en de andere onderdrukte volkeren aangaat, die zijn in opstand gekomen tegen *vreemde* naties, die hen *gewapenderhand hadden overweldigd*; de Activisten, integendeel, namen *juist den vreemden overweldiger*, den beul van Vlamingen en Walen, tot bondgenoot tegen landgenooten, zoowel Walen als Vlamingen en als Vlaamschgezinden, en ook tegen een regeering en een Koning, die het vaandel van den nationalen weerstand, het recht en de bevrijding in handen hielden.

De onbaatzuchtigste bedoelingen, in den dienst van de zuiverste zaak, kunnen zulke middelen niet heiligen. De nochtans verbitterde soldaten, die aan het Front den

Catechismus der Vlaamsche Beweging uitgaven, schreven daarin:

V. Wat denkt gij in het algemeen van de Duitsche hulp?
A. Dat ze hatelijk is.[1]

Van daar de algemeene weerzin, door het Activisme verwekt; vandaar ook de onverdiende smet, op de Vlaamsche zaak zoo roekeloos geworpen door wie beweerde haar te dienen, en gedurende jaren zoo oneerlijk, maar zoo succesvol uitgebaat door wie ze wilde bestrijden. Zoo kwam het, dat de Vlaamsche Leeuw, zoowel die uit het lied van alle Vlaamschgezinden, als die uit de Vlaamsche vlag, langen tijd als activistisch zinnebeeld kon uitgekreten en bespot worden.

Eenmaal ingescheept, moesten de Activisten varen, en kregen aan boord van het noodlottig vijandelijk schip gelegenheid te over, om de waarheid te ondervinden van het Duitsche spreekwoord: Mitgegangen, mitgefangen, mitgehangen.

Door het volk verworpen, dat zij wilden dienen, moesten zij nu rekenen op de zegepraal van de kanonnen en geweren, die onder de bloem van dat volk dagelijks den honderdvoudigen dood zaaiden. Sommigen waren zelfs onhandig, of verblind, of gewetenloos genoeg, om die Duitsche victorie openlijk te wenschen, op gevaar af, dat Vlaanderen een duidelijk verzwakkende verfransching slechts zou ontloopen, om aan een overmachtige verduitsching te worden blootgesteld.

Dat grondgebrek dreef ze er toe, het volksgemoed gestadig te miskennen en te tergen. Men zag ze in volle straat vriendschappelijk met Duitsche officieren omgaan, terwijl anderzijds hun schriften en redenaars onzen Koning en allerlei alomgeachte personen met smaad bejegenden. Protesten, als dat der Zeven-en-Zeventig, trachtten zij te ontzenuwen door verbanning; de majesteitsschennis, tegen

(1) Aangehaald in de brochure *In Vlaanderens Middernacht*, blaz. 18, (Brussel, N.V. 'Ons Vaderland,' 1919).

Borms en Tack begaan, moesten de Brusselsche magistraten op dezelfde wijze boeten. De Duitschers hebben niet eens de helft van alle aanvragen tot straf van andersdenkenden ingewilligd, die ze gedurig van de Activisten ontvingen. Men hoorde een Wannijn[1] en een De Cneudt de schandelijke menschen-requisities vergoelijken. Nooddruftige lieden werden aan voedsel geholpen, en aanvragen tot strafverzachting bij de Duitschers aanbevolen[2] - maar op voorwaarde dat de betrokkenen schriftelijk tot het Activisme zouden toetreden : een laag propagandamiddel. De beruchte reis naar Berlijn; de uitroeping van Vlaanderens zelfstandigheid, niet als wensch, maar als een feit; het afschaffen van den naam 'België' en het 'onvergeeflijk manifest aan het Duitsche Volk' zijn even zooveel hatelijke flaters geweest, die door een vriend der Activisten als zoodanig worden bestempeld[3]. En tot bekroning heulden zij, op het einde van hun loopbaan, openlijk met overloopers als Charpentier en zijn trawanten, en hielpen de Duitschers bij hun pogingen tot ontmoediging van de Vlaamsche soldaten aan het Front.

Ofschoon zekere vlekken onuitwischbaar zijn, heeft men soms beweerd, dat er van de Activisten niet zooveel kwaad zou gesproken worden, ware hun opzet niet mislukt. Wij betwijfelen dat sterk. Indien het doel de middelen niet heiligt, zwarte daden worden ook niet wit door een succes, waarvan de Geschiedenis later toch den oorsprong zal willen weten en beoordeelen, en dat toch maar tijdelijk kan zijn.

Maar, in elk geval, om van een zegevierend, imperialistisch en militaristisch Duitschland een blijvende bevrijding van Vlaanderen te bekomen, was er oneindig indrukwekkender gezag en bekwaamheid noodig, dan de Activisten ooit bezeten hebben.

(1) Zie zijn ongehoorde rede daarover, *A.F.*, blz. 336.
(2) *Raad van Vlaanderen*, zitting van 27 Juni 1918, *A.F.*, blz. 60.
(3) *In Vlaanderens Middernacht*, blz. 28.

Het ordeloos gekibbel, dat in den Raad van Vlaanderen voor ernstige beraadslaging over de toekomst van Vlaanderen moest doorgaan; de machteloosheid, om het over een bepaald programma eens te worden; het feit dat het rumoerigste en onbezonnenste gedeelte van den Raad de overhand behield boven de veel redelijker Unionisten; de afwezigheid van mannen met genoeg doorzicht en gezag, om in die onbesuisde, weifelende politiek vastheid, eenheid en doelmatigheid te brengen: dat zou reeds volstaan om den staf te breken over de politieke begaafdheid van die leiders.

Maar wat dan gedacht van den potsierlijken bluf van hun verkiezingen, van onzinnige plannen als dat tot gewelddadige bemachtiging van de Belgische gemeentebesturen of tot vorming van een geheel leger Vlaamsche vaandelvluchtigen? Alles om ter elfder ure, zooals Tack(1) en anderen, 'één front met de eerlijke Passieven' te willen vormen, niet zonder dat de Zaakgelastigden de dwaze pretentie hadden gelucht, om met de zegevierende Belgische Regeering op gelijken voet te onderhandelen.

De Duitschers hebben de Activisten naar waarde geschat, wanneer ze hen in officieele verslagen, en zelfs in privaatgesprekken met hen, voor 'politisch unfähig' hielden. Ze hebben ze dan ook, als minderjarigen, onder strenger en strenger voogdij gehouden; als werktuigen van hun eigen politiek gebruikt; om den tuin geleid tot het einde toe; en losgelaten als ze van geen nut meer konden zijn.

Onbelangrijke uitzonderingen daargelaten, zijn de Activisten verdwaalde idealisten geweest. Hun grondopvatting was betwistbaar, hun oprechte bezorgdheid om eigen volk, onbetwistbaar; hun inzichten waren zuiver, hun middelen onzuiver. Dweepzuchtige trouw aan hun politieke beginselen is ontaard in verwerpelijke ontrouw aan den plicht. Er was een zekere wilde moed toe noodig, om de eer op

(1) Commissie van Buitenlansche Zaken, zitting van 30 September 1918-*A.F.*, blz. 115.

het spel te zetten; hun krachten waren voor de moeilijke omwentelaarsrol niet berekend, en zij hebben het spel en de eer verloren.

De Activisten hebben het Activisme niet geschapen, al deelen zij met de Duitschers in de schuld aan zijn groei. Zulke schepping ligt niet in de macht van een kleine groep menschen. Zij gebeurt door de geheimzinnige wisselwerking der omstandigheden, die de geloovige aan de Voorzienigheid toeschrijft en de wetenschap evolutie noemt. Daarvan zijn alle geestesrichtingen factoren. Rijpt één dier richtingen tot voldoende macht om recht op één der hoofdrollen te hebben, en wordt ze door de dragers van de heerschende meening onderschat, dan wordt, uit weerstand aan den eenen, en ongeduld aan den anderen kant, het extremisme geboren. De Vlaamsche Beweging had, kort vóór den oorlog, dien critischen toestand bereikt. De Regeering en de leidende standen bleven er blind voor. Hadden zij klaar gezien en met rechtmatige eischen wijselijk rekening gehouden, dan had de nog onbeduidende radicale kiem zich in den oorlog niet kunnen ontwikkelen tot het Activisme, en de Duitschers hadden geen gelegenheid gekregen om het verder aan te kweeken.

In de evolutie van de Vlaamsche Beweging verschijnt dus het Activisme als een pijnlijk kenteeken van rijpheid. De vreeselijke schijnwerper van den oorlog heeft er zulk fel licht op gestraald, dat aller oogen ze nu zien en niemand ze meer kan betwijfelen. Daarom kon het Activisme ook niet dadelijk met de Activisten en de Duitschers verdwijnen; de vrede zou het alleen temperen en vervormen.

Om 11 November 1918 was er echter tot dergelijke beschouwingen nog geen mogelijkheid. De Duitsche dwang en de activistische hatelijkheden waren nog te versch in de gemoederen. En menig rijk of nederig huis zag den angstig verwachten soldaat niet weerkeeren.....

Wanneer, bij het ontwaren van de eerste Belgische uniformen, iedere straat, als een toovertuin, plotseling openbloeide tot een kleurenschittering van vlaggen, en

kort daarop onze ridderlijke Koning, de Koningin, de Koninklijke kinderen en het leger in het verarmde land hun zegetocht hielden, dan was er alleen nog plaats voor diepen rouw en uitzinnige vreugde.

De vijand was weg. Men hoorde geen kanon meer. Er was een onzeggelijk zoete rustigheid in de lucht. De zoo lang stilwijgende beiaard zong weer in het Gentsche Belfort.

De verlossing was gekomen.

Lijst der portretten

	Tusschen blz.
Paul Fredericq	4 en 5
Alfons Sevens	30-31
Camille De Bruyne	70-71
Joris Helleputte	86-87
Alberik Deswarte	110-111
Julius Mac Leod	134-135
Lodewijk De Raet	134-135
Louis Franck	150-151
Camille Huysmans	150-151
Frans Van Cauwelaert	150-151
Jozef Vercoullie	222-223
Julius Hoste jnr.	225-226

t.o. 3

[Tweede deel]

ZIJNE MAJESTEIT KONING ALBERT.

Na den oorlog.

Hoofdstuk I.
Franschgezinde reactie.

De naoorlogsche neurose.

Als de laatste weerklank van het kanongebulder weggestorven was, zagen, hier te lande, de meeste menschen wekenlang den nog donkeren hemel overspannen met een prachtigen regenboog van hoopvolle verwachtingen.

De ellende was immers plotseling door den oorlog gekomen; ze zou dus dadelijk met den oorlog verdwijnen. Vier jaren lang had de vlag van den onderdrukker aan de gevels van Staats- en Stadsgebouwen gewapperd. Vier jaren lang was men beroofd van de vrijheid te spreken of te schrijven wat men dacht, te gaan waar men wilde, brieven te zenden of te ontvangen over om het even wat, licht en vuur te maken waar en wanneer dat nuttig scheen, zich naar beliefte te voeden, te kleeden en te vermaken. Al dien tijd had men het moeten verduren, dat alleen minderwaardig volk over behoorlijk eten, drinken, licht en brandstof beschikte. Vier jaren van tergerij, vernedering, armoede, onrust.

Die nachtmerrie was nu voorbij en een veelbelovende dag aangebroken. De vrede, de vrijheid en het wit brood waren er al. De rest ging volgen. De duurte zou nog wat aanhouden, maar niet lang. De Duitscher zou overigens alle herstelkosten betalen, dat sprak van zelf. En de Bondgenooten waren er ook nog! Had België hun niet een beslissenden dienst bewezen, en was ons land niet torenhoog in hun

achting en in die van de geheele wereld gestegen ? Spoedig zou men volkomen terugkeeren tot den gezegenden normalen toestand. Vóór den oorlog was deze bij de verwende Belgen meestal het mikpunt geweest van eindeloos vitten, spotten en grommen. Maar tijdens de rampjaren was hij het Verloren Paradijs geworden waar iedereen dag en nacht van droomde. Die droom ging nu in vervulling. Met de honderd oorzaken van angst, verdriet en gramschap zou ook de koortsige gejaagdheid ophouden, die menig zenuwgestel had geteisterd. Maar het gevoel van broederlijkheid, door de aanwezigheid van den gemeenschappelijken vijand verwekt, en dat geen verschil van rang, partij of godsdienst had kunnen belemmeren, *dit* zou blijven bestaan. En onder dien godsvrede zou er een beter volk gelukkig leven in ons stoffelijk hersteld en zedelijk veredeld land.

De mooie regenboog smolt weldra weg in het licht van de werkelijkheid. Deze bleek hoe langer, hoe meer gekenmerkt door ontreddering, verwarring en onveiligheid op alle gebied.

De Duitsche schadevergoedingen werden slechts onwillig en karig toegemeten. De Bondgenooten bleken in eigen huis geldzorgen genoeg te hebben. De economische nood hield niet alleen aan, maar steeg met den dag. Daardoor tot in de geringste onderdeelen vermoeilijkt, verscheen het geheele leven als een raadselachtig vat van tegenstrijdigheden.

De duurte trof vooral den middelstand, maar ook talrijke vroeger zeer gegoede lieden uit de hoogere wereld. Op allen keek de schatrijke oorlogswoekeraar met zelfvoldoening neer. Het minst van al leed de arbeidersklasse. Dank zij het veldwinnend syndicalisme, zag men de loonen, het welzijn en de pretentie der werklieden gelijkmatig stijgen. Vroeger zeer onrechtvaardig behandeld, gingen ze nu, op hun beurt, onredelijk en bot te keer tegenover den snooden burger die hun werk verschafte. Veel winnen en weinig werken werd hun leus. Men hoorde een bekend partijleider met vreugdigen trots verklaren, dat nu een paswerker meer won dan een ingenieur. Toch sprak de meeting-rhetoriek nog steeds van de ‘arme zwoegers’ als ze dat chocolade snoepende,

kinema bezoekende en acht uren werkende proletariaat bedoelde, en aan hun klagen kwam geen einde. In hun geest ankerden zich splinternieuwe weeldegewoonten vast als levensbehoeften, terwijl anderzijds de koopkracht van den papieren frank gestadig daalde. Met de natuurlijke duurte, kind van den oorlog, paarde zich een kunstmatige, vrucht van den lust tot verkwisting bij den kooper en van den lust tot bedrog bij den verkooper. De kleine winkelier kloeg steen en been dat ‘de zaken niet gingen’ - maar hij kleedde zijn dochters gelijk die van den nijveraar die zooeven plotseling fortuin had gemaakt of onverwachts failliet was gegaan. Staat, Provincie en Stad waren de plechtankers der economische veiligheid geweest; nu wisten ze met hun schulden geen raad. Het aangeboren vertrouwen in de officieele waarden moesten honderden menschen met het verlies van hun spaarpenningen bekoopen; wat niet belette dat alle banken zich schromelijk verrijkten. Van uit ministerieele hoogten daalde van tijd tot tijd de zalvende vermaning: ‘Maakt besparingen, verkwist geen stuk brood!’. Maar de Staat zelf handelde meer dan eens alsof het niet op een millioen schulden min of meer aankwam. In Atheneums en Middelbare Scholen daagden versch benoemde onderprefekten en onderbestuurders op, die er nooit noodig waren geweest, maar die ‘de partij genegen’ waren. Hervormingen als die van het ‘Fonds der Meestbegaafden,’ uitstekend op zich zelf, kwamen de wankelende Staats- en Gemeentebegrootingen verzwaren op een oogenblik, dat men daarmee gemakkelijk nog wat had kunnen wachten. Zekere oorlogsschaden werden kwistig vergoed; andere, even eerbiedwaardig, werden het karig of in 't geheel niet. Er was overal onverwachte rijkdom en onverwachte armoede. De noodwendigheid van strenge besparing vergrootte gedurig, maar de drang naar het lang ontbeerde tafelgenot en de danswoede ook. Het aantal noodlijdenden nam toe, het aantal auto's ook, en het aantal cocaïnomanen ook. Talrijke oververzadigde genieters zochten voor hun vermoeide zinnen nieuwe en sterkere prikkeling. Waar die

te vinden was, werd ze dikwijls ook toebedeeld aan gezondere menschen, door nieuwsgierigheid of door de mode gelokt. Gezonden en ongezonden kregen zoo, van zekere tooneeltroepen schokkende moord-, folter- en waanzingruwelen te bewonderen, en de meeste films boden hun de gebruikelijke rei halfnaakte 'girls' naast andere gepeperde lokmiddelen. De ernstige Aesthetica moest dan maar bijspringen om den geldzuchtigen toeleg te verduiken. De niet minder eerbiedwaardige gezondheidsleer werd aangesproken om zeker huichelachtig erotisme met den geleerdklinkenden naam van 'nudisme' te bemantelen. En al die uitingen van oorlogsneurose vonden menigvuldigen weerklank in schelgekleurde plakbrieven en even mooi geïllustreede tijdschriftjes en boekjes. De openbare zeden werden er niet door gebaat. Evenmin de openbare gezondheid, door jarenlange gebrekkige voeding reeds verzwakt. Uit deskundige middens stegen noodkreten op, en ware veldtochten werden ondernomen tegen de tering, maar ook tegen de siphilis, waarvan men nooit zoo veel, noch zoo onbewimpeld had hooren spreken. Tusschen 1920 en 1930 steeg het getal in Belgische gestichten verzorgde geesteskranken van 16803 tot 20786[1].

De verscherpte strijd om het bestaan en de woeste jacht naar geld en genot ondermijnden overigens de geheele zedelijke gezondheid. Naastenliefde en plichtbesef moesten meer dan ooit wijken voor platte zelfzucht, oogendienerij, kuiperij en allerlei oneerlijkheid.

Hoe kon, in zulken draaikolk van zenuwtergende invloeden, het onderscheidingsvermogen, het objectief redeneeren onaangetast blijven? Het beneveld oordeel geraakte tot de wonderlijkste gevolgtrekkingen en velde de zonderlingste vonnissen. Alles zonder verwijl, want iedereen was met alles zeer haastig. Zooals men tijdens den oorlog een, anders

(1) *Het Laatste Nieuws* (voortaan tot *L.N.* verkort), van 8 September 1931.

degelijk, Atheneumleeraar had hooren verklaren dat Goethe, ‘après tout, n'était qu'un mauvais élève de Voltaire’, zoo kon men nu op een tram geen zuiver Nederlandsch spreken zonder van activisme beticht te worden. Een en dezelfde persoon werd uitbundig vereerd als een held en verguisd als een misdadiger; wie, daar tusschen in, een plaats zocht voor een bezadigde meening, werd in beide kampen verdacht. Een andersdenkende was noodzakelijk een vijand van het Vaderland. Het fanatisme en het onderling wantrouwen stegen ten top, terwijl in officieele kringen een even officieele godsvrede met noodmiddelen werd in stand gehouden.

Een der gevolgen was, dat vele lieden het zelfstandig oordeelen opgaven, en er maar op lossprakken zooals de driesten, de opgewondenen of de sluwen riepen. Een alzijdig snobisme was aan de orde, en werd in de hand gewerkt door de vele onevenwichtigen aan wie elke nieuwigheid welkom was. Een dameshoedje, een meubel, een kamerbehangsel, een huis hoefden maar ‘modern’ te zijn; dan waren ze meteen mooi. De bloeitijd was aangebroken voor de afzichtelijke steenblokken met onevenredig aangebrachte gaten er in, die de ‘moderne’ bouwkunst moesten vertegenwoordigen. In zekere veelvuldig geadverteerde schilderkunst gold onbeholpen teekening voor beminnelijken eenvoud, duistere onzin voor diepzinnigheid en potsierlijke buitensporigheid voor geniale eigenaardigheid. De beeldhouwkunst leed aan een soortgelijke ziekte, en sommige letterkundige voortbrengselen, waarvan de beteekenis en de schoonheid voor het bloote oog van den geest onzichtbaar bleven, schitterden nochtans aan een privaathemel, waar alleen de verrekijkers van het snobisme ze kon ontwaren. Door de duurte van grondstof en werkloon moesten wel, op zekere tooneelen, schermen en ander gerief kort na den oorlog tot een minimum herleid worden, Weldra bloeide uit dien nood een kunsttheorie om dat illusiedoodende minimum te verrechtvaardigen en nog te verergeren. Men zag den aartsengel

Raphaël tot Lucifer spreken van op een withouten cubus, waarop hij langs een even schamel trapje was geraakt. De plechtige verzen van Vondel galmden als bronzen klokken in een lachwekkenden hemel van bloot timmerwerk, en een kindertrompetje fungeerde als ‘Gabriels bazuin’. Maar niemand dorst anders dan inwendig lachen, en de nokvolle zaal juichte stormachtig, snobachtig en snulachtig toe. Wanluidend notengerucht, door vernuftige Amerikanen koelbloedig uitgedacht, ging door voor de - fel gelasterde, soms zeer schoone - negermuziek, en verdrong, bij de massa, de echte toonkunst. Hoe gekker de nieuwigheid, hoe meer succes. Onmacht verkleedde zich in Zonderlingheid en schreef ‘Nieuwe Kunst’ op haar naamkaartje.

Maar al waren ze nog zoo modern, de bouwmeester, de schilder, de beeldhouwer, de dichter, de tooneelkunstenaar, de componist, en natuurlijk ook de geleerde moesten ootmoedig onderdoen voor den gelauwerden fietskampioen, den triomfantelijken voetbalspeler en den wereldberoemden bokser. die tienduizenden duurbetalende toeschouwers en driftige wedders lokten. Intusschen verbaasde zich van tijd tot tijd de geeuwende bewaker van een museumzaal, als daar eens een eenzame bezoeker kwam binnengewandeld.

Om over dien chaos van verstoffelijking en zenuwontreddering het noodige ‘fiat lux!’ uit te spreken, had men op het volgend geslacht moeten kunnen rekenen. Maar de opkomende Hoop des Vaderlands was daartoe niet voorbereid. Ondervoed in haar groeijaren, verwilderd door het maandenlange sluiten der scholen, onbewust doordrongen van gewoonten uit noodlottige voorbeelden afkomstig, kwam zij lichamelijk, zedelijk en geestelijk verzwakt uit den oorlog. Gedurende vier jaren had het kind gehoord dat liegen en zelfs stelen patriotisch en dus lofbaar kon zijn. Het had alles zien beslissen, niet door wet of recht, maar door de macht. Vandaar, bij dat kind, en bij den jongen mensch die de neigingen uit zijn schooljaren nog overdreef, geen eerbied meer voor wat werkelijk eerbiedwaardig was, maar groot ontzag voor de macht en

den aankleve van die: spierkracht, sportroem, rijkdom. De raad van vader, moeder, leeraar of andere lieden van rijpen leeftijd was nutteloos. Die raadgevers waren immers niet in staat ‘met den tijd mee te gaan’. Zij waren eerder belachelijk en vervelend. Maar hun geld was altijd welkom. De heer die een auto scheen te bezitten was indrukwekkender. Vermoedelijk had hij geld, geld was de sleutel tot het vermaak, en vermaak was het ideaal van een jongelingschap die den werklust en den leerlust had verloren. Dat was haar schuld niet, en verdient medelijden: het opletten, het nadenken, het onthouden waren voor de, in ongunstige voorwaarden opgegroeide, scholieren veel moeilijker geworden dan ooit voor hun ouders en leeraren het geval was geweest. De school, de leeraar en het schoolwerk vormden daarom te zamen het noodzakelijk kwaad, dat men zonder geestdrift verduurde om aan een broodwinning te geraken. Dus: juist zooveel doen als volstrekt noodig was. Te huis wat anders lezen dan sportbladen, zooals de leeraar zei? Och, die leeraar berokkende al last genoeg aan hun brein! Nooit had men onder kinderen en jongelingen zooveel vroegtijdige neurasthenie vastgesteld, zooveel onrijpheid van kennis, zooveel vroegrijpheid van geslachtsleven. De, vaak aangeklaagde, grove onbeleefdheid van de jongeren was slechts één der uiterlijke teekenen van gebrek aan naastenliefde eenerzijds, en van gebrek aan eerbied voor rechtmatig gezag anderzijds.

Zoo kwam dan, jaar in, jaar uit, de toekomstige leidende stand op de Hoogeschoolbanken zitten, voorloopig onder de gedaante van vrij onwetende studenten, die meer hielden van rumoer dan van stille werkzaamheid; met groote belangstelling voor sport, maar zonder wetenschappelijke nieuwsgierigheid; met een schat van veelkleurige lintjes en schildjes op hun zwierige petten en baretten, maar met kleurlooze cultuur en een onzeker geheugen onder die petten en baretten; rijk aan bulderende strijdliederen en dikke knuppels op straat, maar arm aan gedachten, en doodarm aan verbeelding in hun opstellen; en over

het algemeen bedeeld met meer verwaandheid dan spellingvastheid.

Onder de jeugd was er natuurlijk ook een minderheid die zich voor een of andere gedachte warm kon maken. Maar vele onder die idealisten verkeerden onder den indruk, dat de hopeloos bouwvallige wereld slechts door uiterste middelen kon hersteld worden. Ze waren dus een aangewezen prooi voor allerlei extremisme; wat onderduimsch gestook en luidruchtig oreeren van sluwe raddraaiers, gevoegd bij de algemeene ontwrichting van het leven en de wankelbaarheid van alle zedelijke en maatschappelijke waarden, beslisten dan spoedig over hun gedragslijn. Zou de ondervinding ze later wijzer maken? Grootendeels wel, kon men hopen. Maar vooralsnog behoorde dat tot de onzekere toekomst. Wat zou die brengen?

Vóór en na het oorlogszwangere vredesverdrag heerschte de tergende onrust voort. Over oud en jong, over de onevenwichtige menigte als over de meer bezadigde minderheid bleven onheilspellende wolken hangen, die af en toe vervaarlijk rommelden. Men voelde dat daaruit elk oogenblik de bliksem van een nieuwen oorlog kon neerslaan op ons arme volk en op geheel Europa, nog pijnlijk worstelende tegen de naweeën van den pas gestilden wereldstorm.

Van de vele verwarde en de enkele klare geesten hing nu het landsherstel af. En het zuiver algemeen stemrecht kwam aan jongelingen van 21 jaar dezelfde medezeggenschap verleenen als aan mannen van veertig, juist op het gevaarlijk oogenblik waar, bij het oplossen van uiterst moeilijke vraagstukken, kalme, werkdadige en helderziende vaderlandsliefde broodnoodig was.

Vaderlandsliefde onder allerlei gedaanten.

Na de eerste, weldadige losbarsting van zuivere vreugde op den dag van den Wapenstilstand, brak, bij een gedeelte

van de bevolking, de eindelijk ontketende gramschap los. Onder meer baldadigheden, werden de huizen van gevluchte Activisten beschadigd en leeggeplunderd, de meubelen op straat geworpen en vernield of gestolen; en te Gent werd zelfs een man gedood. Soms vergiste zich hier of daar een uitzinnige bende en verwoestte de woning van een onschuldige. Onder die lieden vond men van alles: oprecht patriotisch verwoede burgers en werklieden, even verbolgen frontsoldaten, maar ook exemplaren van het janhagel, dat er overal als de kippen bij is wanneer er wat te rooven valt. De belanghebbenden en hun vrienden hebben later op schadevergoeding aangedrongen en allerlei personen verantwoordelijk geacht(1): de Gentsche politie, door de Duitschers ontwapend en weinig in getal; eenige tijdelijke stadsoverheden, die gedaan hadden wat ze konden en het leger requireerden om de orde te herstellen; een groep Franschgezinden, die in de pers openbaar protest aanteekende(2); en ten slotte de Regeering zelf. Deze antwoordde bij monde van Minister Janson, dat de benadeelden zich maar tot de bevoegde gerechtshoven moesten wenden(3). Wat tot nog toe nog niet gebeurd is.

Even doelmatig was, dadelijk na den Wapenstilstand, het plechtig afzweren van alle handelsbetrekkingen met Duitschland. De Duitschers, die alle herstellingskosten moesten betalen, mochten voortaan bij hun Belgische en andere slachtoffers noch koopen noch verkoopen. De Gentsche *Action patriotique* hield op 24 November 1918 een algemeene vergadering, waarop de heer J. Nève voorstelde, overal etiketten aan te plakken met ‘formules lapidaires’ er op. Een daarvan moest zijn: ‘La marchan-

(1) *Vlaanderen*, van 1 en 15 November 1919; *De Vlag*, van 9, 16, 23 en 29 November 1929; *De Noorderklok*, van 25 Mei 1930; en Flor I, in *La Terreur en Flandre*, een in kreupel Fransch gesteld vlugschrift (1930).

(2) *Flandre libérale*, van 3/4 Februari 1930.

(3) Interpellatie HERMANS, Kamerzitting van 24 Maart 1931. - Zie ook *Flandre libérale*, van 29 April 1931, en A. CASSIERS, *De laatste Gijzelaars* (vlugschrift).

dise allemande est le passe-port de l'espion prussien' - wat inderdaad meer dan eens het geval was geweest. Een andere moest luiden: 'Le flamingantisme n'est que le faux-nez du germanisme' - wat een leugen was[1]. Te Brussel nam schepen Lemonnier in December 1918 ook een ernstig besluit: de Duitsche producten werden uit de lastkohieren der stad gesloten[2]. Aan sommige winkelramen zag men berichten in een dergelijken zin verschijnen. Ze bleven er niet lang...

Schadelijker en langduriger dan die begrijpelijke opwellingen van wrok tegen den pas verslagen vijand was het menigvuldig misbruik van de nationale zinnebeelden. Daaraan maakten zich vele Franschgezinden, maar ook een heele nasleep van zelfzuchtige vereerders der opgaande zon schuldig. Te pas en te onpas werd de Brabançonne aangeheven en de Belgische driekleur gezwaaid door zeer uiteenloopende persoonlijkheden: eerlijke lieden, die te goeder trouw alle Flaminganten als een gevaar voor het Vaderland beschouwden; sluwe politiekers die dat veinsden te gelooven; rijke nijveraars of kleine handelaars die uit patriotisch oogpunt wat op hun kerfstok hadden en zich wilden witbrabançonneeren; arrivisten van allen aard die meenden te voelen uit welken kant de wind waaide; talrijke bangeriken die vreesden niet patriotisch genoeg te schijnen; gewetenlooze opkoopers van Duitsche marken, die een goeden slag hadden geslagen; en rijkgediefde oorlogswoekeraars die het hardst van al schreeuwden en de grootste vlaggen uithingen. Allen legden voor het Vlaamsch en de Vlaamschgezinden een onzinnige verachting aan den dag; allen liepen met den mond vol van *het woord* Vaderland. Soldaten, die vier jaren lang de driekleur in hun hart hadden gedragen, konden zich geneigd voelen aan al die 'patriotards' toe te roepen: 'Gij zult

(1) BIDEZ, *Rapport sur l'Histoire d'une société secrête*, blz. 21.
(2) *Flandre libérale*, 11 Dec. 1918.

den naam, de vlag en het lied des Vaderlands niet ijdellijk gebruiken!'.

In een Brusselsche school waren de kinderen verplicht elken Maandag de Belgische vlag te groeten. Als het dochtertje van Minister Wauters aan dat werktuigelijk patriotisme niet langer wenschte mee te doen, kreeg ze van haar vader en ook van vele onderwijzers gelijk, maar van den bevoegden Schepen ongelijk. De heer Woeste eischte in de Kamer dat de Minister van Wetenschappen en Kunsten tuchtmaatregelen zou treffen tegen die opvoeders, die verzuimden de jeugd in de Vaderlandsliefde te onderwijzen; en de man die steeds hardnekkig den persoonlijken dienstplicht had bevochten, zag niet in dat het kind, haar vader en de betrokken leerkrachten juist uit gekrenkten eerbied voor de vlag hadden gehandeld(1).

Op een banket van de Brusselsche Kamer van Koophandel was een medewerker aan *Le Peuple* uit beroepsplicht aanwezig. Als iedereen stond hij op wanneer de Brabançonne werd gespeeld. Maar toen het volkslied nogmaals klonk, ditmaal tot bezegeling van een redevoering die van het Fascisme een geestdriftigen lof maakte, stond hij *niet* op, en werd verzocht de zaal te verlaten. De heer Brunet, de alomgeachte voorzitter der Kamer van Volksvertegenwoordigers, protesteerde dan tegen dat misbruik van het nationaal lied door ook de zaal te verlaten. Er volgde in de Belgisch-Fransche bladen een groot patriotardisch lawaai, dat in den grond kant noch wal raakte(2). Dagelijks deden zich incidenten van dien aard voor. Maar het meest typische gebeurde te Gent in December 1930.

Er was tusschen Franschgezinde en Vlaamschgezinde Atheneumleerlingen eenige gisting ontstaan, zoodat de studieprefekt, om de orde te handhaven, het dragen van welkdanige kenteekenen op school had verboden. Toch

(1) Kamper, 15 Februari 1921.
(2) *Peuple*, 7 December 1925.

brachten er een paar jongens naar het Atheneum, en een driekleurig lintje werd op de speelplaats aan een boom gehecht. Een aantal - deels pretmakende - leerlingen schoolden rond den boom saam; het lintje werd uitgejouwd en toegejuicht, en ten slotte ook bespuwd. Die kwajongensstreek, waarop ten hoogste een tuchtstraf toe te passen was, werd bij de Franschgezinden aanleiding tot een ongehoord kabaal. Twee maanden lang stonden bladen van Gent en van het geheele land vol patriotisch verontwaardigde artikels. Na een drukke propaganda kregen de inrichters een stoet patriotards bijeen, die zich tot vôôr het Atheneum begaf, alwaar de vreeselijke smet, op de vaderlandsche kleuren geworpen door een schooljongetje, met behulp van eenige plechtige redevoeringen werd uitgewischt. Goddank! de eer van het Vaderland was gered.

Gered door anti-Flaminganten. En daar lag de knoop.

In de eerste dagen na de verlossing konden overdreven betoogingen eenvoudig aan de opgewondenheid van oprechte gevoelens worden toegeschreven. Maar spoedig bleek het kunstmatig opschroeven van nietige feiten, als het lintjesincident, er vooral op berekend, om de Brabançonne, de Belgische vlag en de vaderlandsliefde voor een monopolium van de Franschgezinden te doen doorgaan. Die drijverijen hadden dan ook tot gevolg dat talrijke verblinde lieden te goeder trouw alle Flaminganten zonder onderscheid als de ergste vijanden van België gingen beschouwen. Ongelukkig genoeg, waren het niet Franschgezinden alleen die zich lieten beetnemen en opwinden. Vele jonge Flaminganten geraakten onder den indruk dat Belgischgezind en anti-Vlaamschgezind hetzelfde was. Dekten de Belgische zinnebeelden niet dagelijks anti-Vlaamsch gestook ? En ging dat gestook niet gedurig gepaard met smaad en spot tegen vanouds geliefde Vlaamsche zinnebeelden ? Deze werden voor activistische kenteekenen uitgekreten, hoewel ze meer dan een halve eeuw vóór den oorlog door alle Vlaamschgezinden werden erkend. De splinternieuwe Waalsche Haan, mocht te Luik en elders

aan den stadhuisgevel wapperen, zonder dat de Franschgezinde bladen daar iets op aan te merken vonden[1]; maar de historische vlag der graven van Vlaanderen werd als een oproerig kenteeken uit alle officieele of half officieele plechtigheden geweerd en ook daarbuiten gehoond. Op 3 Juni 1923 werden te Gent Vlaamsche Leeuwenvaandels in de Sacramentsprocessie gedragen. De *Flandre libérale* vond dat vreeselijk. Maar denzelfden Zondag stonden te Tilff, op een liberaal feest, Waalsche vlaggen op het verhoog; het blad keurde dat niet af.

Terwijl geen enkel Vlaamsch blad ooit maar een spottend woord over den Coq Wallon schreef, vond het de geheele Franschgezinde pers zeer hoffelijk en zeer patriotisch, eerlijke landgenooten tot in de innigste roerselen van hun wezen te kwetsen door stelselmatig te spreken van ‘la loque jaune au caniche noir’ en van ‘le caniche étique’. Een neurotische dagbladschrijver sprak zelfs van ‘un lion grotesquement coiffé d'un casque à pointe[2]’. Zulke lompe beleedigingen waren voldoende om vele jonge Vlamingen in de armen van het extremisme te jagen, zelfs indien de Franschgezinden niets anders hadden gedaan om in vele geesten de tegenstelling Vlaanderen-België aan te vuren. Met welk recht stelden ze zich dan zoo tragisch aan, wanneer jonge mannen begonnen te roepen : ‘Weg met den Belgiek !’ en zich op de Belgische driekleur gingen wreken over den dagelijkschen smaad waarmee de aloude zwarte leeuw op gulden veld bejegend werd, telkens in den naam van het Belgisch Vaderland ? Herhaaldelijk werden in de Kamer wettelijke maatregelen tot beteugeling van vergrijpen tegenover Brabançonne en Vlag voorgesteld[3]. Die wetsvoorstellen geraakten nooit verder

(1) Zie b.v. in de *Fl. libérale*, van 2 Mei 1919, het verslag van E.G. over een vergadering van de *Assemblée Wallonne*.
(2) *Flandre libérale*, 8 Mei 1919.
(3) Op 10 November 1925, door de heeren ROLIN-JACQUEMYNS en TSCHOFFEN; later (in Dec. 1928), door den heer R. DE SAEGHER; nog later door de Regeering (1931): zie nota 1, blz. 20..

dan de afdeelingen[1]. De Regeering aarzelde steeds ze op de dagorde der Kamer te brengen. Niet zonder reden. Eerbied en liefde worden niet door een wet opgelegd. Eerbied en liefde worden verdiend - of verbeurd - door daden. Dat hebben de gematigde Flaminganten steeds begrepen. De Franschgezinden en de Regeeringskringen hebben het eerst willen begrijpen wanneer zij er door de gebeurtenissen toe gedwongen werden.

Terwijl de patriotardische vorm van de naoorlogsche neurose aldus degenen in de hand werkte, die het op een breuk tusschen Vlaanderen, Wallonië en België hadden gemunt, ontstond in dezelfde Franschgezinde middens een theorie die het verschil tusschen Vlamingen en Walen, en overigens alle rasverschil, wilde uitwisschen. Aan dat loochenen van het daglicht deed zelfs de zenuwachtigheid van een paar geleerde historici mee. Omdat het moderne leven heeft meegebracht, dat er tusschen een kleine minderheid Walen en een kleine minderheid Vlamingen huwelijken zijn gesloten, steunde men op die raswijzigingen om het bestaan zelf van onderscheiden rassen te ontkennen. Rasfierheid, stambewustzijn, liefde tot de taal waren overigens overblijfselen van een versleten Duitsche romantiek, en dus uit den hooze. Als Camille Huysmans op een vergadering in het Brusselsch ‘Volkshuis’ over gelijke rechten voor de twee Belgische Nationaliteiten gesproken had, voegde hem de *Flandre Libérale*[2] toe dat die niet bestonden: ‘M. Huysmans s'est trompé; c'est en Allemagne qu'il devait faire son discours.’ En de heer Hubin riep in de Kamer[3] uit : ‘Il n'y a pas de peuple flamand, il n'y a qu'un peuple belge !’. Dat vele Franschen en Duitschers, Franschen en Italianen met elkander waren getrouwd, zonder dat de rasontkenners ophielden te spreken van een

(1) Het nieuw ontwerp, door de Regeering voorgesteld, werd in December 1931, door de afdeelingen aangenomen en zal dus wellicht door de Kamer besproken worden.
(2) 12 December 1918.
(3) Kamer, 28 Februari 1919.

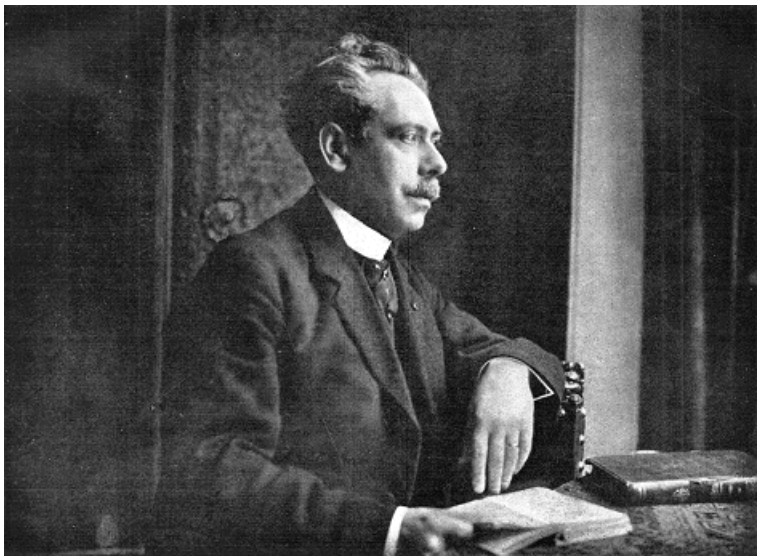

MAURITS SABBE.

afzonderlijk Fransch, Duitsch, Italiaansch volk, noch van een Romaansch en een Germaansch ras, hinderde niet ! 'Il n'y a que des Belges !' heette het o.a. in zekere vergaderingen van leeraars, die, op verzoek van een Ministerieelen omzendbrief, te beraadslagen hadden over de beste manier om patriotische gevoelens aan te kweeken; aan te kweeken bij wie ? Bij de kinderen van het volk dat zooeven naar algemeen oordeel, schitterend had bewezen uit dat oogpunt van niemand lessen te moeten ontvangen.

Velen schenen er echter op uit, om aan de wereld te doen gelooven dat ze zich vergiste. Had het buitenland ernstig rekening moeten houden met wat teleurstelling en woede aan de Franschgezinden in den mond en in de pen gaven, dan had het moeten aannemen dat het in België van halve of geheele verraders wemelde; en ook dat alle Flaminganten in den grond Activisten waren, of, met de nieuwe benaming uit het arsenaal van den Franskiljonschen laster, Neo-Activisten. En eens te meer verwarden sommigen te goeder trouw, anderen uit berekening.

Dadelijk na den oorlog richtte Maurits Sabbe te Mechelen een vergadering in, die naar de Regeering een vertoogschrift zond; daarin werd alle gemeenschap met de Activisten verworpen, maar ook aangedrongen op voldoening aan alle Vlaamsche eischen. De *Flandre libérale* noemde dat 'des exigences activistes'[1]. De *Bien public* had het over 'quelque *Vlaamsche Gazet* sans abonnés mais largement subsidiée par les ligues de Groot-Nederlanders et autres organismes d'aspirations et de tendances germaniques'. Volgens dat blad wilden de Flaminganten alle Latijnsche cultuur dooden om het Vlaamsche land geheel over te leveren 'à la seule culture germanique, faite d'espionnage, de fourberie et de mensonge'[2]. Dat hier de verwarring tusschen 'germanique' en 'allemande' door vele onwetenden zou geslikt worden, wist de *Bien public*

(1) *Fl. l.*, 20 November 1918.
(2) *Bien public*, 22 November 1918.

natuurlijk heel goed. De *Flandre* vond dat het Vlaamsch Verbond ‘reprend à son compte le programme détestable des Borms, des Ecker[1], des Wannijn et des von Bissing’[2].

Wel had vroeger het Willems-Fonds nuttig werk geleverd, en men moest onderscheiden tusschen loyale Vlaamschgezinden en ‘les activistes, traitres odieux’. Maar beider programma kwam eigenlijk op hetzelfde neer en de Passivisten stuurden onbewust aan op ‘la division de la patrie’[3].

Een laf strooibriefje, door den Franschgezinden ‘Nationalen Bond’ verspreid[4], beweerde uit *Het Laatste Nieuws* van 3/4 December 1918, het programma van het Vlaamsch Verbond als volgt te kunnen opmaken :

a) Uitroeiing van het Fransch uit ons onderwijs in al zijn takken en graden.
b) Indeeling van onze weermacht in twee vijandelijke legers : Vlaamsche en Waalsche.
c) Bestuurlijke scheiding, 't is te zeggen ontbinding van den Belgischen Staat.

Het leugenachtig papiertje vroeg dan in groote letters : ‘Wat verschil bestaat er tusschen dit programma en dat van Jan Wannijn, Borms en C^{o} ?’. De titel van die schaamtelooze verdraaiing der waarheid was : ‘Maskers af !’.

Naar aanleiding van een Franschgezind brochuurtje[5] schreef de *Journal de Gand* op 13 December 1918 : ‘Ce flamand honnête et sensé prouve qu'activiste et passiviste c'est tout un’. Zeer patriotisch voegde het blad er zelfs bij : ‘Joug allemand ou joug flamingant, il n'y a entre les deux qu'une nuance, - et encore serait-elle peut-être en faveur du premier’.

(1) Duitsche gouverneur van Oost-Vlaanderen.
(2) *Fl. l.*, 7 Dec. 1918.
(3) *Flandre libérale*, 22 Nov. 1918.
(4) *Ligue nationale*, gesticht op 13 Nov. 1918.
(5) A. GANDAVUS, *La Question flamande jugée par un flamand*.

Van de Waalsche Activisten was er bij die en honderden dergelijke razende uitlatingen nooit spraak; wel herhaaldelijk van de door Frankrijk gesteunde Rijnlandsche Separatisten, maar dan zonder een woord van afkeuring, hoewel die niets anders zijn geweest dan Duitsche Activisten(1). Men vermoedt wel dat de Walen, door de Brusselsche pers behoorlijk bewerkt, ook door den flamingophobischen vorm der neurose aangetast werden. Vermakelijke uitspraken waren het gevolg. In zijn *Wallonie en Péril* vraagt zich R. Colleye af welk Vlaamsch men aan de Walen zal opdringen, dat van Ieperen, of 'le néerlandais belge' (blz. 5). F. Neuray, een fascistische aartsvijand van de Vlaamsche Beweging, wordt door Colleye 'francophobe' genoemd (blz. 7); en Generaal De Ceuninck, die een rondschrijven tot het leger had gericht om het aanleeren van het Vlaamsch aan te raden, wordt daarom uitgemaakt voor 'vieille culotte de peau flamingante' (blz. 4). Een artikel uit *l'Express* van Luik, over de nieuwe bestuurstaalwet in September 1920 geschreven, prijkt onder den titel 'Deutschtum über alles' en beschouwt de aanneming van die 'Wet von Bissing' als een overwinning van Duitschland. De lasterveldtocht betrof vooral de leiders van de Vlaamsche Beweging, zelfs mannen die in werkelijkheid de achting van vriend en tegenstrever bezaten. De heeren Julius Hoste, Louis Franck, Poullet, Frans Van Cauwelaert en anderen genoten de benijdenswaardige eer voor Belgicistische verraders te worden uitgescholden door de Activisten, en door de Franschgezinden voor steunpilaren van het Activisme. Een venijnig artikel uit de *Flandre libérale* heette 'L'Activisme de M. Van Cauwelaert'; tijdens den oorlog had hij immers de Activisten gesteund en Borms had hem Activist genoemd(2). Hoste schreef in Januari 1920, in eigen naam en in dien van

(1) Zie b.v. *Fl. l.* van 5 juni 1919.
(2) *Fl. l.*, 18 April 1919.

Frans Van Cauwelaert, een ‘recht op antwoord’ aan de Antwerpsche *Nieuwe Gazet*, omdat dat blad hen beschuldigde naar het Congres te Stockholm een memorandum te hebben gezonden, ten gunste van de internationalisatie der Vlaamsche kwestie - welke internationalisatie zij, integendeel, uit alle kracht hadden bestreden(1). In zekere bladen heette C. Huysmans niet anders meer dan Kamiel de Stockholm; hij had daar, in vollen oorlog, een defaitistische houding aangenomen, beweerden zij. Als Louis Franck openbaar had verklaard dat hij volhardde in het handhaven van het voorstel tot vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, dat hij vroeger had ingediend ‘de concert avec l'Activiste Van Cauwelaert’(2), kende de woede der Franschgezinde pers geen palen. Benevens allerlei uit de lucht gegrepen lasterpraatjes, werd gedurig weer, zooals tijdens den oorlog, verteld dat hij, met Senator Rijckmans en Burgemeester De Vos, de stad Antwerpen veel te vroeg aan de Duitschers had overgeleverd en aldus aan ons leger groote schade had berokkend. Hoe de Koning, hoofd van het leger, zoo een man dan toch tot Minister had kunnen kiezen, scheen men zich niet af te vragen. ‘Etoile belge’, ‘Soir’, ‘Flandre libérale’, ‘Bien public’, en andere hoogst patriotische organen kwamen daar steeds op terug. De laster duurde voort, zelfs nadat de heer Masson, Minister van Oorlog, in volle Kamer uitdrukkelijk had verklaard dat de overgave van Antwerpen met goedkeuring van Generaal De Guise was gebeurd, omdat een verdere verdediging van geen militair nut meer kon zijn, maar de stad aan vernielende beschieting blootstelde(3); en ook wanneer Generaal De Guise zelf die verklaring had bevestigd in een persgesprek met de *Dernière Heure*(4). Op 18 Juli 1930 reikte dan ook de Fransche gezant het

(1) *L.N.*, 7 Januari 1920.
(2) *Fl. l.*, 28 November 1918.
(3) Kamer, 23 Januari 1919.
(4) Aangehaald door het *L.N.* van 31 Maart 1919.

Fransch oorlogskruis aan de stad Antwerpen en Burgemeester Van Cauwelaert nam het in ontvangst. Naast hem zat L. Franck op de eereplaats.

Een jaar vroeger was *la Belgique et la Guerre mondiale* van Henri Pirenne verschenen. Daarin bracht de groote geschiedschrijver onomwonden hulde aan de houding der Flaminganten tijdens den oorlog[1]; hij zeide o.a. :

> L'idée d'utiliser le mouvement flamand au profit des buts de guerre de l'Allemagne apparaît, si l'on tient compte des conditions au milieu desquelles elle devait se réaliser, comme une formidable erreur psychologique. Son échec était certain d'avance. Dans leur immense majorité, les flamingants étaient d'aussi loyaux patriotes que leurs adversaires. Ils entendaient faire redresser leurs griefs dans l'État belge et par l'État belge. Ils envisageaient avec horreur la possibilité d'une collaboration avec l'ennemi.....

De lasteraars, die anders voor Pirenne groote vereering aan den dag legden, schijnen dat niet gelezen te hebben.

Kortom, in de jaren 1918, 1919, 1920 vooral, maar veel later nog, stonden er op de Franschgezinde redactietafels een reeks hyperpatriotische inktpotten die meer zelfonteerenden laster dan gezonde vaderlandsliefde uitwasemden, en die daardoor de openbare meening verduisterden en verpestten. Sommige bladen maakten zich bovendien door onmachtig schuimbekken belachelijk. Zij beschikten over een uitgebreid klavier van scheldwoorden dat zij met krampachtige virtuositeit bespeelden, tot vreugde - en geruststelling - van de 'bachibouzouks du flamingantisme neoemboché[2]'. Eenige akkoorden uit die muziek, zooals ze door één blad, de *Flandre libérale*, ten gehoore werden gebracht :

> Mijnheer Huysmans de Stockholm, personage saumâtre et mouettard enragé; le pitre de Stockholm; les pornographes patentés qui donnent de la voix au profit des salauds (activistes); bande de loufoques conscients et organisés; frénétiques imbéciles; les pauvres fous que tarabuste le

(1) Blz. 263.
(2) *Fl. l.* van 21 Juni 1919.

> flamingocoque; démagogïe de dégénérés et d'imbéciles; le régime de Mondorf serait excellent pour leur constipation intellectuelle; les mouchards et les eunuques qui les escortent; une mesure (vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool) préconisée par une tribu de cloportes; une invasion de cloportes et de termites; les foutriquets du *Standaard*; triple essence de cuistres; quelques douzaines de crétins; le *Volk* encaisse avec le sourire - un sourire un peu jaune, comme il convient d'ailleurs à un parfait mouettard habitué à travailler dans cette couleur, parure des serins et des grandes infortunes conjugales.

Dat laatste was in Maart 1930....

Intusschen was er toch wat anders noodig gebleken dan beleedigingen en leugens om tot een oplossing te geraken. In vollen oorlog had niemand minder dan Baron Beyens, toen lid van het Ministerie in Le Havre, en een staatsman van erkend gezag, duidelijk ingezien wat er na den oorlog met de taalkwestie moest gedaan worden :

> Ze behoort niet tot de vraagstukken, waarvan de oplossing kan uitgesteld worden. Men moet ze op voorhand kunnen bestudeeren, om ze te kunnen op de dagorde brengen op den dag der heropening van het Parlement, zoo men niet wil dat de geduldigste en kalmste geesten zich ten slotte gaan verbitteren en boos maken. Door gevaarlijke aarzelingen zou men de prachtige houding van de meeste Vlamingen in het bezet gebied, alsook hunne verkleefdheid aan de nationale eenheid, miskennen. Men zou den schijn hebben geen rekening te houden met het bloed der Vlaamsche soldaten, dat zoo overvloedig gestroomd heeft, daar ze de drie vierden van het IJzerleger uitmaakten.
>
> Toen in België de meest gezaghebbende en meest geëerbiedigde leiders der Vlaamsche vereenigingen het activisme schandvlekten, was het wel verstaan, dat ze van geen enkel punt van hun programma afstand deden. Vaderlanders boven alles, hebben zij de verwezenlijking er van alleen uitgesteld tot op den grooten dag der bevrijding[1].

Wij weten nu al te goed, dat de vrees van Baron Beyens voor ‘verbittering door uitstellen en gevaarlijke aarzelingen’ van prophetischen aard was. Maar op een paar van zijn raadgevingen is de Regeering toch ingegaan.

Ten eerste besloot ze bij wetsbesluit van 15 October 1918,

(1) *Questions belges*, blz. 59, in vertaling aangehaald door het boek *Aktivisten*, blz. 218.

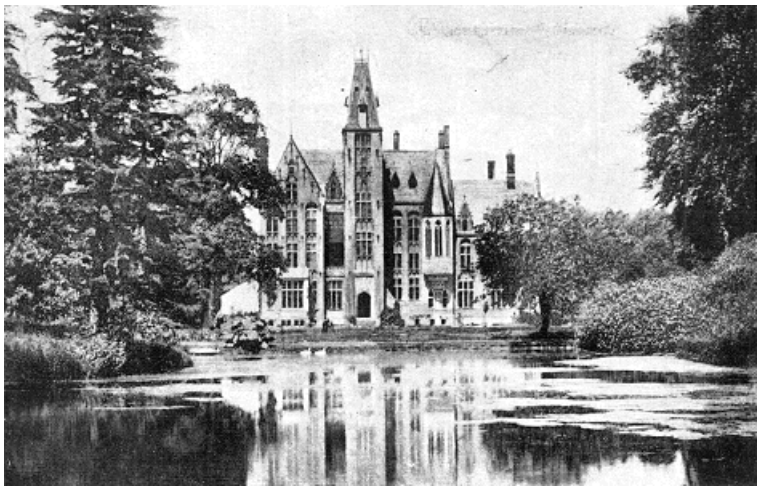

HET KASTEEL TE LOPHEM.

op verslag van Minister Cooreman[1] de taalkwestie te laten bestudeeren door een Bijzondere Commissie van een en twintig leden, waarvan zeven dadelijk werden aangesteld: de heeren Omer Wattez, Prof. J. Van der Essen (Leuven), Prof. Brachet (Brussel), Aug. De Winne, advocaat Rob. Godding (Antwerpen) en de latere Ministers H. Heyman en Tschoffen. De andere leden zouden na de bevrijding onder de in het land gebleven Belgen gekozen worden.

Ten tweede : op den dag zelf van de heropening van het Parlement heeft de Regeering, door de troonrede, de taalkwestie te berde gebracht.

Lophem èn de troonrede.

Te Lophem, een dorp op den weg van Brugge naar Tourhout, staat het kasteel van Baron van Caloen. Daar vertoefde de Koning sedert enkele dagen, toen hij, op 14 November 1918, een aantal persoonlijkheden uit alle partijen tot zich riep om ze over den toestand te raadplegen. Daaronder bevonden zich de heeren Paul Hymans, Paul-Emile Janson, Pastur, Hanssens, Mechelynck, Franck, Alex. Braun, Anseele, Bertrand, Wauters, Ryckmans, Levie, Jaspar, de Favereau en Tibbaut. Er werd besloten tot het vormen van een regeering, die in het teeken van den Godsvrede onder de partijen zou staan. De heer Delacroix, bekend om zijn onpartijdig karakter, werd tot voorzitter van den Ministerraad, tevens Minister van Financiën gekozen; verder bestond het nieuw Ministerie uit de Catholieken Jaspar (Economische Zaken), Renkin (Spoorwegen, Posterijen enz.), Harmignies (Kunsten en Wetenschappen), Ruzette (Landbouw) en de Broqueville (Binnenlandsche Zaken); de Socialisten Anseele (Openbare Werken), Vandervelde (Justitie) en Wauters (Arbeid, Nijverheid en

(1) Besluit en verslag staan in het *Staatsblad* van 13-19 October 1918.

Voedselvoorziening); en de Liberalen Franck (Coloniën), Hymans (Buitenlandsche Zaken) en Masson (Oorlog).

Te Lophem werden ook de algemeene trekken bepaald van de toekomstige regeeringspolitiek, onder meer wat betreft stemrecht en taalkwestie.

Op 22 November 1918 hield de Koning zijn blijde intrede in de hoofdstad. In het Parlement, waar hij in velduniform verscheen, werd hij even geestdriftig door de vereenigde Senatoren en Kamerleden onthaald als een half uur te voren door de Brusselsche bevolking. Met vaste, klare stem begon hij de troonrede met de woorden: 'Ik breng u den groet van het leger.' Hier en daar legde hij bijzonderen nadruk op gewichtige gedeelten. Een officieele vertaling werd dadelijk aan de pers medegedeeld. Nopens de taalkwestie luidde de oorspronkelijke tekst :

> La nécessité d'une union féconde exige la collaboration sincère de tous les enfants d'une même patrie sans distinction d'origine et de langue; dans ce domaine des langues, l'égalité la plus stricte et la justice la plus absolue présideront à l'élaboration des projets que le gouvernement soumettra à la représentation nationale.
> Ainsi se réalisera un accord destiné à perpétuer l'unité et l'indivisibilité de la Patrie, telle qu'elle s'est affirmée pendant la guerre par le sacrifice de tant de sang. Un respect réciproque des intérêts des Flamands et des Wallons doit imprégner l'Administration, donner à chacun la certitude d'être compris en sa langue et lui assurer son plein développement intellectuel, notamment dans l'enseignement supérieur.
> Que le fonctionnaire, le magistrat, l'officier doivent connaître la langue de leurs administrés est une règle d'équité élémentaire.
> L'intérêt même du pays comporte que chacune de nos deux populations puisse, dans sa langue, développer pleinement sa personnalité, son originalité, ses dons intellectuels et ses facultés d'art. Le Gouvernement proposera au Parlement de créer, dès à présent, les assises d'une université flamande à Gand, sauf à réserver aux Chambres qui suivront la consultation électorale le soin d'en régler les modalités définitives.

De Koninklijke rede werd herhaaldelijk door toejuichingen onderbroken, en de belofte aangaande het zuiver algemeen stemrecht werd door de rechtstaande vergadering met een ovatie begroet. Maar de woorden over de stichting van

een Vlaamsche hoogeschool werden koeler ontvangen: volgens het officieel Kamerverslag met ‘Très bien, très bien’; volgens de *Flandre libérale*[1] met ‘une froideur très remarquée’. Dat blad maakte zich daarbij zoo boos dat de censuur haar artikel verbood en eerst nadien[2] in gewijzigden vorm toeliet. De *Dernière Heure* van 4 December 1918 beweerde dat de Koninklijke belofte de Walen zeer gekrenkt had en sprak van ‘vernieling der Gentsche Hoogeschool,’ wat ‘une faute impardonable’ zou zijn. De geheele Franschgezinde pers was ontgoocheld en verontrust. Te Gent werd een verzoekschrift in omloop gebracht, waarin aan het Parlement werd gevraagd geen besluit te nemen eer de openbare meening gelegenheid kreeg haar stem te laten hooren. De adressen waarmee de Kamer en vooral de Senaat de troonrede beantwoordden werden blijkbaar onder den indruk van die losbarsting van Franschgezinde gramschap opgesteld. Dat van den Senaat wees op

> den zonderlingen dienst dien men aan de Vlaamsche zaak zou bewijzen, indien men voor haar het brandpunt van Fransche cultuur opofferde, waarop Vlaanderen fier was; het zou, zooals de beste onzer geschiedschrijvers had gezeid, een euveldaad tegen de beschaving zijn, en bovendien een beleediging aan Frankrijk, onzen bondgenoot[3].

Aan den anderen kant teekende de Vlaamschgezinde pers heftig protest aan tegen de adressen van het Parlement; in *den Standaard* en in de Kamer verklaarde Van Cauwelaert:

> Wij zullen voor het adres van antwoord stemmen, omdat wij niet willen ontbreken bij de hulde door de volksvertegenwoordiging gebracht aan den Koning, het leger en het volk; maar deze stemming beteekent geenszins dat wij de verklaringen omtrent het taalvraagstuk zouden willen dekken.
>
> Dat is geenszins het geval; wij staan er integendeel zeer beslist op, dat aan het Vlaamsche volk zonder uitstel volledig recht worde gedaan[4].

(1) 24 November 1918.
(2) 29 November 1918.
(3) *L.N.*, 16/17 December 1918.
(4) *Standaard*, 10 en 20 December 1918. - Kamer, 11 December 1918.

De Vlaamschgezinden stelden volkomen vertrouwen in de oprechtheid van den Koning. Zij wisten dat hij, vóór het bevrijdend offensief, ‘gelijkheid in rechte en in feite’ aan zijn Vlaamsche soldaten had beloofd. Nu zagen zij zich door de troonrede gewroken over de onzinnige miskenning die zij te verduren hadden en voelden zich aangemoedigd door den machtigen steun waarop zij voortaan konden rekenen.

Maar de Franschgezinden konden de troonrede niet verkroppen. Dat de Koning uit eigen wil had gehandeld konden zij zich moeilijk voorstellen. De eerbied, dien zij elk oogenblik voor ‘le roi chevalier’ beweerden te koesteren belette hen dan ook niet de Lophem-legende in de wereld te zenden, hoewel de Vorst die slechts als een erge en onverdiende beleediging kon opnemen. Te Lophem, zoo heette het, had men zijn onwetendheid aangaande den waren geestestoestand van het bezet gebied gebruikt om hem bang te maken voor een omwenteling in geval het volk in zake stemrecht en Vlaamsche hoogeschool niet dadelijk bevredigd werd. Men had hem ook verteld dat te Gent een activistische opstand kon losbarsten. Hij had zich dus het afdanken van het bestaande Ministerie Cooreman, alsook het aanstellen van het nieuw Ministerie Delacroix laten opdringen, evenals een paar beloften, in de troonrede vervat. Onder de schuldige bedriegers noemde men nu eens Anseele, dan weer Franck, of Janson, of Van de Vyvere of alle catholieke Ministers uit het vorig kabinet.

Trots herhaalde logenstraffing van getuigen als Janson, die er in October 1921 en in Maart 1926 openbaar tegen opkwam, hield de Franschgezinde pers het sprookje zorgvuldig in het leven en dikte het van tijd tot tijd nog eens aan. Kost wat kost moest aan de Vlaamsche Beweging het wapen in de hand gebroken worden, dat te Lophem gesmeed was. De laatste poging werd in 1930 door den heer Gérard Harry beproefd[1]. Zonderling genoeg verscheen zijn boek met

(1) *Mémoires*, deel IV.

een voorrede waarin Minister Hymans nog eens de legende te niet deed. Toch stelde de geheele Franschgezinde pers geloof in Harry, maar niet in Hymans.

Toen werd al dat ellendig slangengesis plots tot zwijgen gebracht door den Koning zelf, die aan Minister Jaspar, met uitdrukkelijk verzoek tot openbaarmaking, den volgenden brief schreef[1] :

‘Brussel, 10 Februari 1930.

Waarde Eerste Minister,

Naar aanleiding van een onlangs verschenen boek wordt opnieuw over Lophem gesproken.

Ik kan niet langer, zonder een krachtig protest, legenden laten verspreiden, welke volledig uit de lucht zijn gegrepen en schaden aan het regiem, en waarin ik voorgesteld wordt alsof ik, op een gewichtig oogenblik van onze geschiedenis, een even belachelijke als kwade rol zou hebben gespeeld. In die legenden, immers, wordt ik voorgesteld alsof ik het slachtoffer zou geweest zijn van een intrigue, op touw gezet door slechte burgers, die mij zouden hebben doen gelooven aan het mogelijke en zelfs onmiddellijke gevaar van een omwenteling, in geval overdreven toegevingen aan de democratische gedachten zouden geweigerd worden. Aldus misleid, zou ik het Kabinet Cooreman verplicht hebben ontslag te nemen en zou ik mij een Ministerie hebben laten opdringen, waarvan de samenstelling en het programma de belangen dienden van een groep intriganten en niet aan de hoogere vereischten van 's lands herstel beantwoordden.

Ik heb tot plicht, de eer te beschermen van degenen, welke men beschuldigt die kuiperij te hebben beraamd of er aan deel te hebben genomen, en ik heb het recht mijn

(1) Tekst: *L.N.*, 12 Februari 1930. - De cursief gedrukte woorden waren door den Koning zelf onderlijnd.

waardigheid als man en staatshoofd te verdedigen. Ik verklaar dus :

1) dat *de betreurde Heer Cooreman, reeds toen hij het bewind in handen nam, mij zijn onherroepelijk inzicht had te kennen gegeven, ontslag te nemen*, zoodra de regeering in het land zou teruggekeerd zijn. Hij heeft dat voornemen vrijwillig ten uitvoer gebracht op het door hem gekozen oogenblik en zonder eenige tusschenkomst van mijnentwege;

2) dat, nog vóór het einde van den oorlog, wij, de Koningin en ik, in voeling waren gekomen met de inwoners uit Oostende, Doornik en Brugge, en heel wat andere bevrijde plaatsen, waar wij ons hadden kunnen overtuigen van den graad van vaderlandsche geestdrift der onder de Duitsche overheersching gebleven Belgen; en door de talrijke inlichtingen welke mij van alle kanten waren toegekomen, wist ik dat dezelfde geestesgesteldheid heerschte in al de streken van het rijk;

3) dat *nooit iemand mij over het onmiddellijk gevaar of de mogelijkheid van gelijk welke politieke of sociale onlusten gesproken heeft. Nooit heeft iemand getracht invloed uit te oefenen op mijn beslissing, door mij den geestestoestand van het volk verkeerd of tendencieus voor te stellen;*

4) dat het Kabinet Delacroix werd samengesteld overeenkomstig de grondwettelijke gebruiken, na raadpleging van verschillende politieke personen uit alle partijen; en dat *al degenen welke ik aldus geraadpleegd heb, zonder een enkele uitzondering, van oordeel zijn geweest dat het onontbeerlijk was aan het nieuwe Ministerie het karakter van nationale eendracht te geven*, dat reeds de twee voorgaande Kabinetten had gekenmerkt. Bovendien heeft het Parlement onmiddellijk en in volle vrijheid zijn vertrouwen aan de nieuwe regeering geschonken.

Ik bevestig plechtig dat ieder andere voorstelling van de gebeurtenissen in strijd is met de waarheid.

Gij zoudt mij verplichten, mijn waarde Eerste Minister, door deze verklaring openbaar te maken.

Ik verblijf steeds
Uw zeer genegen
(w.g.) ALBERT.'

De schuldige bladen dorsten niet anders dan ook den brief op te nemen, waarin ze zoo koninklijk op de vingeren werden getikt. Ze poogden zich uit den slag te trekken met wat zichtbaar verlegen gekronkel aangaande het al of niet fatsoenlijke van die 'inbreuk op de protocolaire gewoonten[(1)]'. Juist die inbreuk beschouwden de Flaminganten als een mannelijke daad die te goeder uur een gedeelte van den luchtkring kwam zuiveren.

Maar in de eerste jaren na den Wapenstilstand was die luchtkring nog onzuiver genoeg om gelegenheid te geven tot vele Vlaamschvijandige misbruiken.

Herleving en verergering van vroegere misbruiken.

Waar de patriotardische vloed van verdachtmaking en laster alle Vlaamschgezinde werking tijdelijk verlamde, Parlementsleden en Ministers bang maakte en niet eens den Koning ontzag, moest de Franschgezinde reactie tegenover vele Vlamingen den vorm aannemen van stoffelijke en zedelijke benadeeling en van drieste wetsovertreding.

In geheel het Vlaamsche land, maar vooral in steden waar de Activisten het al te bont hadden gemaakt, heerschte nu een soort van anti-Vlaamsch schrikbewind. Wie als Vlaamschgezind bekend stond, ontmoette op straat oude kennissen die hem niet meer wilden of dorsten groeten. Aan kleine bedienden van allen aard werd door hun meer-

(1) B.V.: *Nation belge*, van 12 en van 16 Februari 1930; *Fl. l.* van 12 en van 13 Februari 1930.

deren het leven zuur gemaakt. Vereenigingen die vroeger op taalgebied steeds onzijdig waren geweest, zooals de vele oudleerlingenkringen, kregen nu dikwijls anti-Vlaamschgezinde besturen die hun Vlaamschgezinde leden tot onderwerping of ontslag dwongen. Eenvoudige kringen van vermaak gingen aan het boycotten van Vlaamsche muziek op hun concerten en van Flamingantendochters op hun bals. De machtspreuk ‘Vlaanderen is tweetalig’ waarmee men dagelijks schermde, werd zoo opgevat, dat iedereen alles in 't Fransch moest doen om niet verdacht te zijn. Camille De Bruyne, wiens vaderlandsliefde hem eenige jaren Duitsche ballingschap had gekost, mocht te Gent geen schepen van onderwijs blijven. De voorloopig almachtige kliek oordeelde dat hij in het stadsonderwijs de taalwetten zou doen eerbiedigen en dus ongewenscht was, en zelfs gevaarlijk.

In volle Kamer werd Julius Boedt, volksvertegenwoordiger voor Brugge, in 1922 schandelijk aangevallen. Hij had deelgenomen aan de feestelijke opening van de Gentsche Hoogeschool door von Bissing, zeiden zijn beschuldigers en ook, sedert lang, alle Fransch-Belgische bladen. In werkelijkheid was hij niet naar die plechtigheid, maar alleen naar de opening der lessen gaan kijken, waar geen Duitscher te zien was, om zich te vergewissen hoe het met die zaak eigenlijk stond. Te Brugge, in de vuurlinie, waar men moeilijk ingelicht geraakte, liep het gerucht dat de Universiteit met goedkeuring van de Belgische Regeering heropend en vervlaamscht werd. Terug in zijn stad, vertelde de heer Boedt openbaar dat de nieuwe hoogeschool ‘een Duitsche boel was’ en dat hij dat met eigen oogen had vastgesteld. Op 19 Februari 1918 teekende hij in den Brugschen gemeenteraad krachtig verzet aan tegen de activistische scheidingspolitiek. Dit alles werd erkend door het bestuur van de liberale linkerzijde, dat op Boedts verlangen als eereraad was opgetreden; zijn voornaamste beschuldiger, een bekend Gentsch advocaat, verscheen op geen der twee zittingen waarop hij door den eereraad was

uitgenoodigd en liet ook anders niets van zich hooren. Eenparig verklaarde de eereraad dat de beschuldigingen tegen J. Boedt ingebracht, allen grond misten. Maar de laster had ten minste geduurd van 1918 tot 1922[1].

Blinde onrechtvaardigheid en vervolgingszucht vierden hoogtij. Het woord 'Flamingant' werd door velen uit onwetendheid, en door anderen met boos opzet gebruikt in plaats van 'Activist'. De beruchte formule 'douteux au point de vue patriotique' werd door de 'Sûreté militaire' even lichtzinnig en kwaadwillig als in den oorlog toegepast op talrijke onberispelijke personen; ze werden haar soms door laaghartigen aangegeven, die een of ander wrok zochten te koelen. Bij het Gerecht en op het Ministerie regende het, grootendeels naamlooze, beschuldigingen tegen Vlaamschgezinde ambtenaren of bedienden. August Vermeylen en Camille Huysmans gingen over die Flamingantenjacht klagen bij Emile Vandervelde, Minister van Justitie. Hij zeide hun : 'Wij beleven een tijdperk van bestialiteit![2]'.

Men beleefde ook een terugkeer tot de bureaucratische verachting van het Vlaamsch, die men twintig jaar vóór den oorlog gewoon was geweest. Aan iemand die in het Vlaamsch inlichtingen vroeg op een kantoor der 'Sûreté militaire', te Brussel, snauwde een bediende toe : 'Parlez le Français ! On ne comprend pas le Flamand ici[3]'. Een vrouw die zich in haar taal tot een bediende van het Voedingscomité te Elsene wendde, kreeg tot antwoord : 'Je ne comprends pas. Je suis wallon.' In het beetje Fransch dat ze kon zou ze dan pogen haar zaak uit te leggen 'vermits hier alle bedienden Walen zijn'. 'Flamingante !' riep een ander bediende haar toe. 'Mijnheer,' zei de vrouw, 'ik ben zoo goed Belg als gij en heb mijn twee zoons in den oorlog gehad.' De tweede bediende: 'Mais c'est une Boche...

(1) Zie *L.N.*, 10 Februari 1922.
(2) *L.N.*, 19/20 December 1918.
(3) *L.N.*, 11/12 Februari 1919.

ou presque, puisque c'est une Flamande.' De brief waarin de vrouw dat aan het *Laatste Nieuws* schreef, was mede onderteekend door drie buurvrouwen, aan wie iets dergelijks was gebeurd.(1)

Vlaamsche treinboeken, Vlaamsche bekendmakingen ontbraken weer in Vlaamsche stations. Te Beverst wilde de onderstationschef, in Mei 1919, geen reiskaartje geven aan iemand die 'Fransch kende, en dus het recht niet had Vlaamsch te spreken.' Hij bedreigde dien onverlaat, hem uit de wachtzaal te jagen, en zou overigens 'dezen middag nog, den Militairen Veiligheidsdienst te Hasselt verwittigen(2)'.

Op 3 April 1919 kwam te Hasselt een hoog ambtenaar van het Ministerie van Financiën onderzoeken wie, onder de onderhoorigen van dat beheer, lid was van het Algemeen Vlaamsch Verbond, 'wat een onvaderlandsche daad was.'(3)

In het leger werd meer dan ooit alles in 't Fransch gedaan, net afsof er aan den IJzer geen Vlamingen hadden gestaan. In het bezet gebied van Duitschland waren de militaire berichten in 't Fransch en ook in 't Duitsch, maar niet in 't Vlaamsch. Vlaamsche bladen mochten daar niet komen. Wel de *XX*me *Siècle* en de *Nation belge*; en deze schreef : 'Un flamingant revient au même qu'un germanophile.(4)' Germanophile beteekende hier natuurlijk Duitschgezind.

Jongens uit een Weezengesticht te Brussel schreven in Maart 1920 aan C. Huysmans dat zij gestraft en voor 'Boches' uitgescholden waren om Vlaamsch te hebben gesproken; een omzendbrief van den Godshuizenraad bedreigde met uitsluiting wie Vlaamsch sprak.(5) In een Schaarbeeksche nonnenschool was het in 1919 op straf van geldboet verboden Vlaamsch te spreken op de speelplaats.

(1) *L.N.*, 7/8 Maart 1919.
(2) *L.N.*, 16 Mei 1919.
(3) *L.N.*, 6 April 1919.
(4) *L.N.*, 16 Mei 1919.
(5) *L.N.*, 9 Maart 1920.

Een kind uit die school leverde het volgend staaltje van het Fransch, dank zij dat stelsel opgedaan : ‘Zeg, Ma, rgaar un peu comme sale est mon la main !’[1]

En zoo voorts, en zoo voorts, tot in den treure ! Onder alle besturen, op alle gebied, overal in het land !

Om over de naoorlogsche Fransche Furie volledig te zijn, zouden wij den lezer moeten vervelen met een soort van tweede en verergerde uitgaaf van hoofdstuk II uit ons eerste deel.

Het handelde over misbruiken die toen eenvoudig onzinnig en grievend waren.

Nu waren ze bovendien patriotisch !

(1) *L.N.*, 10 April 1919.

Hoofdstuk II
Het Vlaamschgezind Verweer.

Begin van Vlaamschgezinde terugwerking.

De Franschgezinden hadden zich niet geschaamd de activistische daden, als zoovele achtergelaten Duitsche stikbommen, uit het slijk op te rapen, en eigen landgenooten daarmee te beschieten, telkens onder bedrieglijk gezwaai van de Belgische vlag. Onder dat trommelvuur van laster en leugen hoopten zij de Vlaamsche Beweging spoedig uit haar laatste loopgraven te verjagen; en onder dien indruk gingen zij reeds overal te werk alsof hun lievelingsvoorspelling, 'après la guerre on ne parlera plus duflamand'[1] reeds verwezenlijkt was. Hadden zij hun ongeduld wat kunnen matigen, ze zouden nog lang voordeel hebben kunnen halen uit den ondienst, door de Activisten aan de Vlaamsche zaak bewezen. Maar ze begingen de onvoorzichtigheid het al te bont te maken. Ze hielden niet genoeg rekening met het natuurlijk rechtsgevoel dat door de volksziel vaart, Mits geduldige list kan men dat wel verzwakken, zoodat het een tijdlang gaat liggen; maar bij overmoedige terging en vernedering steekt het plotseling op als een onstuimige wind. Die wind begon nu de Franskiljonsche giftgassen naar hun eigen front terug te drijven.

De man in de straat kon op den duur moeilijk begrijpen waarom zoovele, hem welbekende, aanzienlijke of onaanzienlijke personen, die hij steeds als redelijk en eerlijk had

(1) Bedoeld werd : er zal van het Vlaamsch geen spraak meer zijn.

beschouwd, nu op eens dwaas en oneerlijk waren geworden. De argelooze burger, die sedert jaren zijn Vlaamschgezinden gebuur als een bezadigd en goed mensch kende, las in de *Etoile Belge* : 'l'Activiste n'est qu'un flamingant déshabillé;' hij maakte zich boos en verloor het oude vertrouwen in zijn krant. In Vlaamsche bladen las hij meer en meer verontwaardigde mededeelingen van lezers die onrechtvaardig beschuldigd, aangegeven of vervolgd waren. En ook Fransche bladen werden er soms toe genoopt dergelijke protestbrieven te drukken. De *Flandre libérale* vertaalde er één van een frontsoldaat die haar de toekomst durfde voorspellen : 'Laissez venir (*sic*) le suffrage universel et le peuple flamand vous balaiera.'(1)

De man in de straat ging nadenken. Hij oefende zich meer en meer in het onderscheiden tusschen Activisten en Passivisten, patriotards en patriotten, bluf en waarheid.

De Vlaamschgezinde leiders zagen met voldoening hoe de tegenstrever voor eigen venijn het tegenvergif aanbracht.

Eerst onthutst, ontmoedigd en overigens met machteloosheid geslagen, zagen zij nu hun vrienden weer naar het vaandel der Vlaamsche Beweging gedreven door dezelfde mannen die hen hadden uiteengeslagen en tot zwijgen gebracht. Spoedig kreeg nu de protestbeweging der Vlaamschgezinden doelmatige vormen en een inrichting. Het eerste practisch verweer ging, althans wat Liberalen en Socialisten betreft, van Brussel uit.

Reeds op 19 December 1918 zond de *Vlaamsche Studiekring*, waarvan August Vermeylen voorzitter was, aan den Eersten Minister een kernachtig vertoogschrift, waarin al het bedreven onrecht werd aangeklaagd; het waarschuwde de Regeering er voor, dat, indien men voortging eerlijke Vlaamschgezinden te vervolgen, 'daaruit voor het land verrestrekkende gevolgen zouden kunnen voortvloeien'. Het stelde voor, het onderzoek in zake Activisme onder

(1) *Fl. l.*, 22 December 1918.

ambtenaars toe te vertrouwen aan eereraden waarin telkens een betrouwbare Vlaamschgezinde zou zetelen: een maatregel die dan ook in meer dan een Ministerie is toegepast geworden.

Daar echter daarom de onbesuisde vervolging van allerlei Flaminganten, die men voor Activisten wilde doen doorgaan, niet ophield, richtte de Vlaamsche Studiekring, in overeenkomst met het herboren *Vlaamsch Secretariaat*, in Februari 1919 een Commissie van Verweer op, die aan alle vervolgde niet-Activisten den noodigen steun verleende, o.m. bij de ambtenaren die uitspraak moesten doen.

In Juli 1919 werd van uit Antwerpen in geheel het land een manifest verspreid, dat in de twee talen was opgesteld en door vijftig vrijzinnige, meestal liberale Flaminganten onderteekend. Tegenover den Franskiljonschen lastertocht bracht het zeer ter snede feiten in herinnering, die men aan Franschgezinde zijde stelselmatig buiten rekening liet :

> Terwijl zoovelen, die zich nu als Vlaamschhatende mondhelden aanstellen, destijds den zedelijken moed misten om tegen de onwettige dwangmaatregelen der Activisten op te komen, hebben onze loyale Vlaamschgezinde vrienden al de activistiche inrichtingen en hervormingen, van de eerste tot de laatste, onverzoenbaar bevochten met openbare, onderteekende vertoogen en protestschriften, straatbetoogingen en dergelijke, meer dan eens ten koste van gevangenschap, verbanning en andere straffen[1]

Na gewezen te hebben op de hooger vermelde waarschuwing van Baron Beyens en op de Koninklijke belofte, schandvlekte het stuk degenen die eerlijke landgenooten smadelijk als ‘Neo-Activisten’ bejegenden :

> Wij verzetten ons krachtdadig tegen dezen onrechtvaardigen laster en tegen die pogingen om uit het Activisme en het Duitsche streven munt te slaan, en alzoo aan de Vlaamsche bevolking de volledige erkenning van haar taalrecht te doen onthouden.

Ten slotte riepen de onderteekenaars allen op, om vrank

(1) *Aktivisten*, blz. 216.

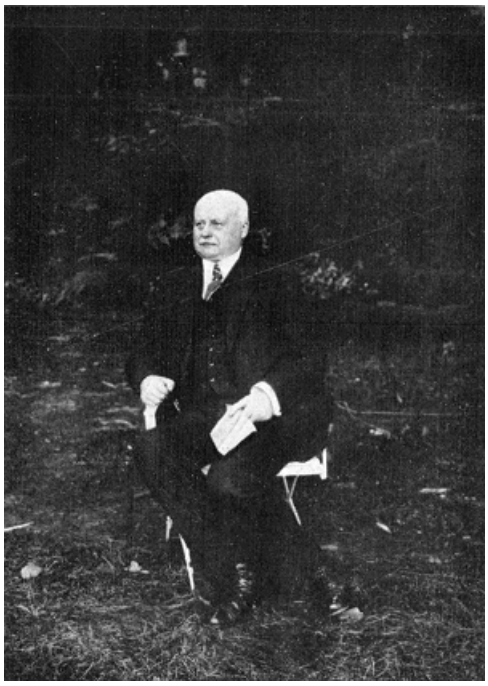

ALOYS VAN DE VIJVERE.

ALFONS VAN DE PERRE.

en vrij voor het recht der Vlamingen op te komen, ‘onder de hoede der Belgische wetten’ :

> Geen Belgisch parlement kan anders handelen dan in den geest van de Koninklijke woorden der troonrede, waarin wij ons volle vertrouwen stellen.

Zoo spraken tot hun volk mannen als J. Boedt, N. Cuperus Prof. C. De Bruyne, Prof. Paul Fredericq, J. Hoste, E. Pécher, M. Sabbe, A. Van der Poorten, Karel Weyler en August Vermeylen; en hun stem moest weer hoop en moed in menigen geest wekken.

Maar een paar maanden vroeger was reeds de openbare meening terdege voorgelicht door een drietal catholieke kamerleden.

De interpellatie van de drie Van's

In de Kamervergadering van 9 April 1919 vroeg Dr Van de Perre aan Minister Renkin hoe het kwam, dat het beheer van Posterijen weigerde de Gedichten van Albrecht Rodenbach te vervoeren. Weldra bleek dat het verbod niet van den Minister of zijn beheer, maar van de beruchte Militaire Veiligheid was uitgegaan. Deze had aan het bestuur van Posterijen een lijst van ‘gevaarlijke’ boeken medegedeeld, waarop, naast Rodenbach, Vlaamsche brevieren van Guido Gezelle, de liederen van Hullebroeck, werken van Stijn Streuvels, Paul Fredericq en Vermeylen waren aangebracht, en ook *Ernest Staes*, omdat de naam van den schrijver, Bergmann, met zijn twee *n*'s er al te Duitsch uitzag! Die ongerijmdheden verschaften aan de heeren Van Cauwelaert, Van de Perre en Van de Vyvere een geschikte aanleiding om dadelijk een aanvraag in te dienen tot interpellatie[1] van de Regeering ‘over de handelingen van het Bestuur op taalgebied en over de inzichten van de Regeering betref-

(1) Nadien in een Nederlandsch en in een Fransch vlugschrift verspreid. Zie Bibliographische lijst op *interpellatie*.

fende de toepassing der taalgelijkheid, in de troonrede beloofd.'

De bespreking begon op 14 Mei 1919 en werd den 15, 21 en 22 Mei voortgezet, zoodat de aandacht van de openbare meening gedurende een volle week daarop gevestigd bleef. De drievoudige interpellatie was eigenlijk een uitvoerige, zorgvuldig gedocumenteerde aanklacht van de moedwillige vijandschap der openbare diensten tegenover de taal van het Vlaamsche volk en haar verdedigers, zoowel vroeger aan het Front[1] als nu in het bevrijde land.

Feiten, die de Franschgezinde en zelfs de Vlaamschgezinde pers slechts gedeeltelijk kon weten, al de vernederingen en mishandelingen door Vlamingen tijdens en na den oorlog geleden, zagen nu vele oogen in eens en voor de eerste maal in volle licht staan, gebundeld tot een onontwijkbare beschuldiging. In vele gevallen spraken de interpellanten als ooggetuigen; ze noemden gedurig man en paard, of verklaarden zich bereid om bepaalde inlichtingen aan de bevoegde Ministers te verschaffen.

Het was de heer Van de Vyvere die begon, en wel in het Fransch. Aan een liberaal volksvertegenwoordiger had hij vroeger reeds verklaard dat hetgeen hij aan en achter het Front had gezien, hem Vlaamschgezind had gemaakt. Hij wist persoonlijk van soldaten, ten gevolge van hun Vlaamschgezindheid tot dwangarbeid veroordeeld, en die nu nog niet waren losgelaten, maar te Oostende, even als alle 'houthakkers,' den arbeid met Duitsche gevangenen deelden. Hij wist ook dat de Militaire Veiligheidsdienst nog alle dagen personen voor zich daagde, eenvoudig omdat die zich Vlaamschgezind toonden of als zoodanig waren aangegeven.

Als nu Dr Van de Perre aan de beurt kwam en in het Nederlandsch wou beginnen, rees op Waalsche en Franschgezinde banken een oorverdoovend rumoer op. De heer Destrée vroeg hem Fransch te spreken, opdat iedereen

(1) Zie daarover deel I, blz. 246 en vlg.

hem zou verstaan. Dr Van de Perre ging daar op in, even als de heer Van Cauwelaert na hem; beiden zeiden daardoor alle mogelijkheid tot misverstand te willen vermijden.

En de onverbiddelijke aanhaling van feiten en nog feiten gaat voort: Boeken die niet mogen gelezen worden, omdat ze Vlaamsch zijn; het geheele Bestuur Fransch geworden, zooals in den oorlog, toen er hospitalen waren zonder één Vlaamschsprekende verpleegster; te Honfleur was er zoo één zonder een enkelen dokter die Vlaamsche gewonden of zieken kon verstaan. Een soldaat, die geen groote marschen meer kan verdragen, weet niet hoe dat aan den Vlaamschonkundigen dokter uit te leggen, moet met de anderen aan een oefening deel nemen en valt dood. Soldaten die ridders in de Leopoldsorde zijn kunnen niet bevorderen, omdat zij geen Fransch kennen; ze komen dan soms van zelf onder het bevel van Waalsche nieuwelingen. Gestrafte soldaten kunnen niet naar huis schrijven, omdat de censuur geen Vlaamsch kent of wil kennen. En hoe geraken ze soms in de gevangenis ? Om de voorkeur te hebben gegeven aan een Vlaamsche identiteitskaart, wat door den officier als een onbeleefdheid wordt opgevat, en ook als een teeken van onbetrouwbaarheid. Zoo, b.v., sergeant Somerlinck, acht dagen militaire gevangenis en degradeering ‘pour avoir refusé l'ordre du chef de corps de signer la carte d'identité en français, malgré qu'il connût bien le français’. Iets dergelijks gebeurt aan corporaal Van den Dooren en aan Anthon De Necker. Eens hadden soldaten bij inschrijving een kroon willen leggen op het graf van een gevallen kameraad; dat werd verboden omdat er een Vlaamsch opschrift op was.

Wij halen niet het tiende aan van de ‘litanie’, zooals Dr Terwagne de rede van zijn collega spottend noemde. En ze werd dan nog voortgezet door Frans Van Cauwelaert. Deze vernietigde eerst in weinige woorden de legende, als zou hij, door middel van een memorandum over de Vlaamsche Beweging, Engeland in onze zaken hebben willen mengen, legende die de ronde van de Fransche pers deed. De heeren

Hubin, Devèze en anderen hadden op uitdagenden toon ‘onmiddellijke uitlegging’ gevergd; nu bleek alles een misverstand, door een Belgischen inlichtingsdienst uit Rotterdam moedwillig verwekt, en waar nu niets van overbleef dan de zichtbare verbazing en verlegenheid van de uitdagers.(1) Verder toonde spreker door talrijke nieuwe voorbeelden aan, hoe ‘men gedurende vier jaar de taal van den soldaat miskende’. Hij gaf aan den heer de Broqueville toe, dat de overheid niet in eens een nieuw kader van Vlaamschsprekende officieren kon optooveren, en men zich dus voor een geval van overmacht had bevonden. Maar die overmacht zelf had zich bij gezonde toestanden niet kunnen voordoen. Tot in 1917 deed men *niets* om daaraan te verhelpen, en de legerwet van 1913, die de Vlaamsche opleiding van onderofficieren voorzag, kreeg eerst tegen het einde van den oorlog een begin van toepassing, hoewel ze sedert 1 Januari 1917 van kracht was. Intusschen kon men toch - had men gewild - even gemakkelijk Vlaamschsprekende als Franschsprekende hulpofficieren en onderofficieren vormen. Maar men bleef de natuurlijke genegenheid tot het Vlaamsch beschouwen als een reden om den soldaat als ‘douteux au point de vue patriotique’ te bestempelen. Had men niet, aan Franschgezinde zijde, zijn best gedaan om ook aan Van Cauwelaert zelf en aan Minister Poullet een verdachte rol toe te schrijven? De redenaar stelde dienaangaande voor, een verklaring aan te halen van den voorzitter der Duitsche Commissie tot vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, von Dijck. Waarop de heer Branquart : ‘'t Is al wel dat men hier Vlaamsch spreekt !’ Toch deelde Van Cauwelaert den inhoud mee : De Duitsche ambtenaar had geklaagd(2) dat hij, tijdens de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, veel tegenstand had ondervonden van den heer Poullet en vooral van Van Cauwelaert, dien hij als één der

(1) Zie daarover deel I, blz. 248.
(2) In de *Deutsche Revue* van Januari 1917, blz. 77 en vlg.

hardnekkigste tegenstanders van die vervlaamsching beschouwde.

De drie Van's werden gesteund door de heeren Dr. Lamborelle, Anseele, Vandervelde, Moyersoen, de Kerchove d'Exaerde, Marck en anderen.

Feitelijk was gaandeweg de geheele taalkwestie te berde gekomen, de gewestelijke legerindeeling en de Vlaamsche Hoogeschool inbegrepen. Hoewel de interpellanten zich beijverden om een gematigden toon te bewaren, toonde men zich aan de zijde van hun tegenstrevers zeer opgewonden en zeer onbezonnen, zooals uit eenige onderbrekingen blijkt : Pastur (tot Van de Perre) : ‘Ge zijt een ophitser’. - Terwagne : ‘Waarmee rijmt uw litanie ?’ - Lemonnier : ‘Er zijn geen Vlaamsche grieven.’ - Hubin, Féron, Devèze: ‘Volkomen vlasch ! Geheel onwaar ! Legenden!’ - Crick : ‘De taalkwestie bestond niet aan het Front.’ - Troclet : ‘In den grond is dit alles kiespropaganda.’ - Branquart : ‘Achter de Flaminganten stonden de Ulanen’.

De twee voornaamste tegensprekers waren de heeren Hubin, socialistisch Kamerlid, als oorlogsvrijwilliger officier geworden, en Masson, liberaal Minister van Oorlog, door den bezetter naar Duitschland verbannen; beiden in alle partijen even geacht en bemind, maar de eerste veel opvliegender van aard dan de andere. Het was de heer Hubin die bij de Franschgezinde pers den grootsten bijval genoot, zooals hij ook in de Kamer de warmste ovatie van zijn vrienden kreeg[(1)], wellicht omdat zijn goede trouw zoo duidelijk uit zijn rede straalde, alsook in 't algemeen de beminnelijkheid van zijn eerlijk gemoed. Want eigenlijk bracht zijn rede koren op den Vlaamschen molen. Hij erkende volmondig dat de grieven, door de interpellatie aangeklaagd, in het algemeen gegrond waren. Alleen dacht hij dat ze met de taalkwestie slechts weinig verband hielden. Hij had zelf, zeide hij, zonder Vlaamsch te kennen,

(1) Vergadering van 15 Mei 1919.

zich uit den slag getrokken tegenover soldaten, die in meerderheid Vlamingen waren, door ze vaderlijk te behandelen. Hij bracht een aandoenlijke hulde aan den opofferingsgeest van die mannen, die zonder morren er in slaagden de lastigste moeilijkheden te overwinnen. Dat bewees niet, zeide de heer. Hubin, dat de officier de taal van den soldaat niet moet kennen om behoorlijk aan te voeren, maar wel dat het taalelement daarbij slechts van ondergeschikt belang is. Toch ontroerde hij vlak daarop de geheele Kamer, toen hij den lof maakte van den almoezenier, die dezelfde manschappen zedelijk had ondersteund door hun zacht te spreken over vader en moeder of vrouw en kind te huis, over hun plicht tegenover hen en hun land. Hoe kon dan de heer Hubin uit het oog verliezen, dat die priester tot geest en hart van de Vlaamsche soldaten rechtstreeks was genaderd langs de gemeenschappelijke taal, en dat die weg hem, Vlaamschonkundig officier, trots alle vaderlijke bedoelingen, gesloten was gebleven ? En hoe kon hij, na zijn vorige verklaringen, de ziende blinden nadoen, die al te gemakkelijk van ‘de prétendus griefs’ spraken ?

Op de zaak van die ‘prétendus griefs’ zou de heer Hubin wat later terugkomen, in zijn interpellatie ‘over de maatregelen welke de Regeering voornemens was te treffen om de activistische en orangistische propaganda, die tot de ontwrichting der nationale eenheid leidt, tegen te gaan en te beteugelen’. Hij lokte daardoor een debat uit, dat, als volledigingvan de interpellatie der drie Van's, zijn nut heeft gehad, onder meer door nog eens het scherp verschil tusschen Passivisten en Activisten duidelijk te maken[1].

Intusschen bood, als antwoord op de drie Van's, de rede van Minister Masson meer samenhang en, van Franschgezind standpunt, meer klem dan die van zijn streekgenoot. Die klaarziende Waal was de Vlaamsche Beweging

(1) Kamer, 17 en 24 Februari, 2 en 9 Maart 1920.

steeds genegen geweest, en kon niet anders, dan een paar verklaringen afleggen die alleen aan de Vlaamschgezinden welkom waren: over de minderwaardigheid van wie de twee landstalen niet machtig is, en over de wenschelijkheid dat alle officieren de taal van hun soldaten zouden kennen. Maar als Minister van Oorlog moest hij ook de aangetaste eer van het leger verdedigen en deed zijn best(1). Een paar beweringen van Van de Perre ontzenuwde hij door te bewijzen dat de aangehaalde feiten zich niet hadden voorgedaan. Enkele 'houthakkers' waren wel gestraft, maar niet om hun Vlaamschgezindheid; een onderzoek - aan militairen toevertrouwd - had uitgewezen dat de aangeklaagde veiling van die 'houthakkers' die dan voor den meestbiedenden houtkoopman moesten werken, nooit gebeurd was. Het oorlogsboek van Stijn Streuvels bevatte dingen over de sympathie die men voor Duitsche officieren kon gevoelen; men kon het moeilijk aan soldaten aanbevelen. Dat was wel geen reden om andere werken van dien schrijver, noch die van Gezelle, Rodenbach, Vermeylen, Bergmann en Paul Fredericq op den blinden Index van den Veiligheidsdienst te brengen. Maar aldus werd dan toch een bres of twee in de vesting van de drie Van's geschoten. Ze volstonden echter niet om een bewijsvoering omver te werpen, die op een heele reeks onloochenbare feiten steunde. Die bewijsvoering bleef staan, al sprak de Antwerpsche *Matin* van 'd'infames racontars'(2), en de *Flandre libérale* van een 'échec aussi lamentable que mérité par ses ses auteurs.' Het laatste blad scheen toch wat uit het debat geleerd te hebben: de Walen dienden in te zien, dat alle officieren de twee talen moesten verstaan en spreken : 'La guerre a montré non seulement l'importance, mais la nécessité de cette mesure'(3). Was er dus toch van die 'infames racontars' iets aan?

(1) Kamer, 21 Mei 1919.
(2) Aangehaald door de *Fl. l.* van 20 Mei 1919.
(3) *Fl. l.*, 25 Mei 1919.

En nadat Parlementsleden als Hubin, Buysse en Buyl en vele anderen hadden verklaard dat die interpellatie ongelegen kwam en noodlottig zou blijken, was de heer Delacroix, Eerste Minister, gekomen ‘à cette conviction que ces discussions ont été salutaires au pays.’ Zijn tamelijk kleurlooze rede[1] trachtte in het teeken van den Godsvrede te blijven, door zoowat iedereen te bevredigen. Hij bracht hulde aan de loyaal gebleven Flaminganten. Maar de Vlamingen hadden ongelijk van *onderdrukking* te spreken. Waar waren de onderdrukkers ? ‘Je ne les vois dans aucun des départements ministériels.’ Ze zaten er nochtans met dozijnen ! De interpellatie had hem dus nog niet van den hoogstnoodigen bril voorzien! Gewestelijke legerindeeling vond hij ongewenscht. Maar op een Vlaamsche Universiteit konden de Vlamingen rekenen; zij kon heel goed te Gent ontstaan... naast de Fransche.

De motie, die ten slotte door de heeren Neujean, Goblet, Buysse, Debunne, Hubin en Leyniers werd voorgesteld, en door 71 stemmen tegen 44 en 11 onthoudingen werd aangenomen, luidde als volgt :

> De Kamer,
> Vooral bekommerd om gansch hare bedrijvigheid te wijden aan 's lands herstel;
> Afkeurend al wat ten doel of tot uitwerking kan hebben haar daarin te verdeelen;
> Er toe besloten te gelegener uur, in een geest van broederlijke eendracht en van vrijheid voor iedereen over te gaan tot het onderzoek naar de grieven die Vlamingen en Walen meenen te hebben betreffende het taalgebruik in België;
> Vast er toe besloten 's lands eenheid, die tijdens den oorlog op het front en hier roemrijk werd verdedigd, te handhaven en te versterken;
> Gaat over tot de orde van den dag.

Dank zij de vage bewoordingen, had schijnbaar iedereen die motie kunnen onderschrijven, zonder zich tot iets te

(1) Kamer, 22 Mei 1919.

verbinden; ze keurde niemand uitdrukkelijk af; van wege de Franschgezinde voorstellers, en na wat er tijdens het debat aan anti-Vlaamsche woede aan den dag was gelegd, was ze dus in zekeren zin zeer gematigd. Maar klaarziende Vlaamschgezinden kon ze niet bevredigen : ze liet doorschijnen dat de interpellatie voorbarig was geweest en de eenheid van het land bedreigde; wel beloofde ze de Vlaamsche grieven te onderzoeken, maar ‘te gelegener uur’, wat in den grond heel goed ‘ter elfder uur’ kon beteekenen. De hoofdtoon van alle commentaren der Franschgezinde pers was dan ook dat de Kamer de drie stokebranden had zenden wandelen. Anderzijds kon zich die pers toch niet ontveinzen, dat haar lasterveldtocht en de geheele Franschgezinde reactie beschamend aan de kaak waren gesteld en niet lang meer voor uitingen van patriotische geestdrift zouden kunnen doorgaan.

Onder voorwendsel van vaderlandlievende bezorgdheid had de Regeering zich laten leiden door haar vrees om de Franschgezinde patriotards, de Walen en ook Frankrijk te mishagen. Zij had aldus de kans verkeken om, door opbouwend werk, het onrecht te herstellen, dat de eenige gevaarlijke oorzaak van tweedracht in zich bevatte. Het extremisme stond voor de poort, en de Regeering deed erger dan te beraadslagen in plaats van te handelen; ze stelde de beraadslaging zelf uit tot een ‘gelegen uur’.

De gematigde Flaminganten, die men voortging voor Activisten uit te schelden, zagen het extremistisch gevaar duidelijk in. In *den Standaard* van 18 Mei 1919, nog vóór de drievoudige interpellatie was afgeloopen, waarschuwde Van Cauwelaert de Regeering voor de mogelijke gevolgen van een verbittering, die met den dag aangroeide, en zond haar een ultimatum, dat aan duidelijkheid niets te wenschen overliet :

> Wij willen dat men ons eindelijk recht doe. Wij willen het zonder voorwaarden en onmiddellijk. Indien de Regeering de laatste kans verwerpt, die haar daartoe geboden wordt, dan mag ze zích tot een onver-

> biddelijken strijd voorbereiden, want wij zijn niet voornemens de lafheid te begaan, de toekomst van ons volk aan een schijnbaren en kortstondigen vrede op te offeren.

'Nous voilà avertis!' zei de *Flandre libérale* van 19 Mei. Zij en haar vrienden zouden weldra ondervinden dat de waarschuwing ernstig gemeend was.

Inrichting van den weerstand der passivisten.

De Passivistische vereenigingen hadden tijdens den oorlog niet kunnen vergaderen, en bevonden zich daags na den Wapenstilstand in verlegenheid. Geen één bezat nog een nauwkeurige adressenlijst van haar leden; vele dezer waren, buiten weten van de besturen verhuisd, verdwenen of gestorven; andere wenschten zich onder het Franschgezind schrikbewind stil te houden; en de nog schaarsche en onregelmatige spoorwegverbindingen droegen er toe bij om bijeenkomsten te verhinderen. Als er daartoe weer mogelijkheid bestond, was het eerste werk van ieder Vlaamschen Kring de leden uitgesloten te verklaren, die aan het activistisch avontuur hadden deel genomen. Die openbare zuivering schonk aan vele voorzichtigen het verloren vertrouwen terug, maar stelde geen einde aan verdachtmaking en vervolging. Te Gent, bij voorbeeld, getroostten zich eenige invloedrijke personen de moeite om leden van het Willems-Fonds persoonlijk te gaan aanspreken, ten einde ze van het verdere lidmaatschap af te schrikken, wat hun in tamelijk vele gevallen gelukte. Zoo zagen alle Vlaamschgezinde kringen hun ledental erg verminderen, terwijl aan een anderen kant de onderlinge voeling, die ze vroeger tot een macht had vereenigd, nog niet hersteld was.

Maar de leiders dachten er niet aan, den strijd op te geven. Eenige onder hen, die den oorlogstijd in Holland hadden doorgebracht, hadden de anti-Vlaamsche reactie

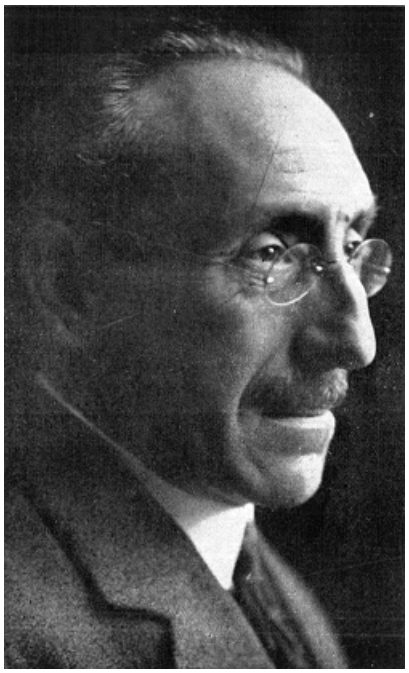

AUGUST VERMEYLEN.

voorzien. Ze hadden in den Haag, op 4 Maart 1918, een vergadering van het Vlaamsch-Belgisch Verbond gehouden; daar werd een voorloopig programma opgesteld en door de pers bekend gemaakt. Het was onderteekend door Frans Van Cauwelaert, R. Verdeyen, P. De Keyser, E. Van Nuffel, E. Opdebeek, J. Beuckeleers, A. Van Damme, A. Hans, J. Hoste en E. Hullebroeck, die als hoofdbestuur waren opgetreden.

Na den Wapenstilstand vond die oproep bij de Vlaamschgezinden uit alle partijen weerklank; weldra zou uit die werking het bekende Vlaamsch minimum-programma ontstaan. August Vermeylen, die in de Hoofdstad de ziel was geweest van den weerstand aan het Activisme, zat op 27 November 1918 te Brussel een vergadering van Passieven voor; er werd besloten, in overeenkomst met het Vlaamsch-Belgisch Verbond, een machtige federatie tot stand te brengen, waarbij zich alle Vlaamsche kringen zouden aansluiten en die op Nationaal-Belgischen grondslag den strijd voor alle Vlaamsche rechten zou hervatten. In het begin van December werd reeds een oproep in dien zin tot alle Vlaamschgezinden van gematigde richting gericht door den Vlaamschen Studiekring, waarvan Vermeylen voorzitter was, en overal begon men een krachtige propaganda tot aanwerving van leden. Daartoe diende in de eerste plaats de Vlaamsche pers van alle politieke kleur : Te Brussel, *Het Laatste Nieuws, Het Nieuws van den Dag* en *de Standaard*; te Antwerpen, *Het Handelsblad* en *De Volksgazet*; te Gent, *Het Volk, De Witte Kaproen* en *Vooruit*. Er waren er andere ook, in kleine steden, en gaandeweg kwamen er nog meer bij. De draagkracht van die bladen werd misschien het best bepaald in Juni 1919, toen in de Kamer de heer Lemonnier er op wees, dat er te Brussel 34 Fransche en slechts 4 Vlaamsche dagbladen verschenen; C. Huysmans antwoordde hem namelijk dat één dier bladen, *Het Laatste Nieuws*, alleen op meer nummers werd gedrukt dan 20 bekende Fransche te zamen genomen.

Naarmate de openbare meening, door de Vlaamsche

Pers voorgelicht, klaarder en klaarder zag in de ware bedoelingen van de passieve Flaminganten en van hun tegenstrevers, vond de propaganda ten voordeele van een stevig bondgenootschap tusschen alle gematigde Flaminganten meer en meer bijval. Als de Franschgezinde reactie zoo onstuimig werd, dat zij niet eens spaarde wie zich tegenover de strijdende Vlaamsche Beweging afzijdig of onzijdig hield, voelden zich velen bedreigd, en zochten bescherming bij hun aangewezen vrienden. Mannen als Van Cauwelaert, Van de Perre, Van de Vijvere, Poullet, Franck, Hoste, Vermeylen, C. Huysmans gingen, ieder in zijn midden, de heerschende miskenning van de herboren Vlaamsche Beweging bestrijden. Een brochure van Vermeylen[1] maakte het Vlaamschgezind standpunt duidelijk voor Walen of andere Franschlezenden. Het Vlaamsch Secretariaat spoorde alle gepleegde misbruiken op, en wapende met stevige documentatie degenen die vóór het Gerecht of in het Parlement de verdediging der verongelijkten en vervolgden op zich namen. Het *Vlaamsch Fonds*, in Januari 1919 bij inschrijving tot stand gekomen, bedroeg reeds in de volgende maand Juni 17, 500 fr.[2] Het verschafte de middelen om de propaganda met vlugschriften en plakbrieven uit te breiden. Intusschen hielden de voormannen vergadering op vergadering om de bepaalde inrichting voor te bereiden van wat eerst het Vlaamsch-Belgisch Verbond, en later het Algemeen Vlaamsch Verbond heette. Drie maanden vóór men zoo ver was geraakt, in Maart 1919, telde men reeds 70.000 leden[3] De eene ingesluimerde kring na den anderen ontwaakte en trad het nieuw organisme bij. Te Brussel zette het Willems-Fonds dadelijk na den Wapenstilstand zijn cultureele werkzaamheid weer in, dank zij de stuwkracht van den voorzitter Emile De Veen.

(1) *Quelques Aspects de la Question des Langues en Belgiques*, Brussel, 1918.
(2) *L.N.*, 1 Juni 1919.
(3) *L.N.*, 4/5 Maart 1919.

Ook de Gentsche en de Brugsche afdeeling herleefden spoedig.

Het Algemeen Vlaamsch Verbond werd eerst op 6 Juli 1919 te Brussel bepaald gesticht op een vergadering van meer dan 300 afgevaardigden der aangesloten kringen. De standregelen en het programma, waarvan de volledige uitwerking aan den Vlaamschon Studiekring van Brussel was toevertrouwd, werden vastgesteld. Het programma(1) noemde het Vlaamsche vraagstuk zuiver nationaal en verwierp onvoorwaardelijk alle politiek die gedurende de Duitsche bezetting van dat beginsel was afgeweken. Het bevatte verder alle bekende Vlaamschgezinde eischen van vóór den oorlog, o.m. de vervlaamsching van het geheele Onderwijs, dus ook van de Gentsche Hoogeschool; de herinrichting van de Middelbesturen zoodat alles wat het Vlaamsche land betrof rechtstreeks in het Nederlandsch zou behandeld worden; en de indeeling van het leger in Vlaamsche en Waalsche eenheden. Op dit laatste punt maakten 9 afgevaardigden voorbehoud : hun kringen konden zich daarmee nog niet vereenigen. De meerderheid, echter, was er voor gewonnen en al de andere punten werden eenparig goedgekeurd. Het hoofdbestuur en ook de provinciale onderbesturen werden in dezelfde vergadering samengesteld. Tot het hoofdbestuur behoorden de heeren Dr Van de Perre, Dr. Borginon, J. Hoste, A. Vermeylen, E. Vliebergh, H. Van Tichelen, M. Sabbe, F. Toussaint en J. Mennekens.

Het aldus weer opgebouwde Vlaamsche leven breidde zich gedurig uit door het ontstaan van nieuwe groepeeringen of het herinrichten van vroeger bestaande. De Vlaamsche ambtenaren en beambten van den Staat vormden weldra een syndicaat. De Vlaamschgezinden die deel uitmaakten van de *Touringclub* hadden er niet langer vrede mee dat daar alles op Fransche leest geschoeid bleef. Zij scheidden zich af en stichtten op 29 Januari 1922 den *Vlaamschen Toeristenbond*, die in 1931 over de honderd duizend leden

(1) Tekst in het *L.N.* van 29 Augustus 1919.

telde. Zijn orgaan, *Toerisme*, kan de vergelijking met het *Bulletin* van de *Touringclub* gemakkelijk verdragen.

Om dezelfde reden ontstond later uit het ‘Syndicat de l'Enseignement moyen’ de Bond der Vlaamsche Leeraren van het Officieel Middelbaar Onderwijs, nu welbekend als O.M.O. In Augustus 1920 werd ‘het Vlaamsche Volkstooneel’ opgericht, dat door degelijke kunstprestaties ook aan de Franschgezinden eerbied inboezemde, vooral onder De Gruyters leiding. De Vlaamsche wetenschappelijke Congressen lieten weer van zich hooren en gingen een nieuw tijdperk van grooten bloei te gemoet.

En overal vierde men weer op 11 Juli de Guldensporenfeesten. In 1920 werd te Antwerpen de openbare optocht verboden door den Franschgezinden schepen Strauss, die bij toeval voor een paar dagen waarnemend burgemeester was. Toen een groep Flaminganten van een vergadering terugkeerde, werd ze uiteengedreven en een gendarme wilde de Vlaamsche vlag uit de handen van een meisje rukken. Een jong student, Herman van den Reeck, kwam tusschen en werd door een revolverschot doodelijk getroffen, wat een opgewonden Kamerzitting[1] tot gevolg had, waarin de heer Strauss voor moordenaar werd uitgemaakt. De eenen beschouwden den armen jongen als een martelaar, de anderen als een staatsgevaarlijk opstandeling, die ‘maar had gekregen wat hij verdiende.’

Vreedzamer verliepen de feestelijkheden die op 13 en 14 September 1919 te Roeselaere plaats hadden, toen aldaar het standbeeld van Albrecht Rodenbach terug op zijn plaats werd gebracht. Die herinhuldiging was tevens de gelegenheid tot een indrukwekkende Flamingantenbetooging.

De eindbeslissing over de Vlaamsche Hoogeschool, hoeksteen van het Vlaamschgezind programma, had de troonrede opgedragen aan ‘de Kamers die op de raadpleging der

(1) 27 Juli 1920.

kiezers zou volgen'. De taalkwestie zou dus onvermijdelijk voor een aanzienlijk gedeelte den inzet van den aanstaanden kiesstrijd vormen. Aldus had de Koninklijke rede op voorhand de plannen verijdeld van de Franschgezinde reactie, die een oogenblik had gehoopt de Vlaamsche Beweging uit de Belgische politiek te kunnen schakelen. Hoe meer dan ook de 16 November, dag der eerste volksraadpleging na den oorlog, naderde, hoe meer zich de leiders der verschillende partijen er toe genoopt zagen goed- of kwaadschiks rekening te houden met de eischen der Flaminganten. Deze waren, immers, niet langer uiteengeslagen en ontmoedigd, maar stonden weer strijdvaardig en schouder aan schouder op het politiek terrein.

Dat was een eerste les in staatkundig doorzicht, aan de Franschgezinden toegediend. Ze zouden niet lang op een tweede te wachten hebben.

Hoofdstuk III.
De politieke partijen tegenover de Vlaamsche Beweging.

Tweede les in politiek doorzicht.

Op 10 April 1919 heerschte in de Kamer een patriotischdemocratische geestdrift : de uitslag van de stemming over de nieuwe kieswet werd uitgeroepen. Ieder kiezer voor de Kamer zou voortaan over een enkele stem beschikken, en wel van zijn 21e jaar af. Het stemrecht werd bovendien verleend aan de weduwen van gesneuvelde soldaten en van burgers in 's lands dienst gevallen, of, bij ontstentenis daarvan, aan hun moeders, zoo die weduwen waren; verder aan welkdanige vrouw die tijdens den oorlog haar leven had gewaagd om het land te dienen. De evenredige vertegenwoordiging bleef toepasselijk, met benuttiging van de overschotten aan uitgebrachte stemmen. Mits enkele wijzigingen in de voorwaarden werden dezelfde hoofdbeginselen toegepast op den Senaat, en later op de Provincie en de Gemeente.

Zooals later de Senaat op 6 Mei zou doen, had de Kamer het nieuw stelsel eenparig aangenomen. Kamerleden en Ministers wenschten elkaar geluk en er werd geroepen : ‘Leve België !’. Alzoo was aan een der beloften uit de Troonrede gestand gedaan.

's Anderen daags begon in iedere partij het nuchter nadenken over eigen kansen. Duizenden vroegere kiezers

waren in geen vijf jaren nog geraadpleegd en vele waren gestorven of verdwenen; duizenden nieuwe zouden nu voor de eerste maal stemmen. Wat zou die geheimzinnige kiezersmenigte met haar stembriefjes doen ? Wat dacht die sfinx ? Na 16 November zou men meer weten! Maar intusschen konden de stuurlui van de verschillende partijen het oud kompas niet meer met zekerheid gebruiken, hadden nog geen ander, en wisten niet goed waarheen koers te zetten op een onbekende zee, die dan nog hol stond.

De gematigde Vlaamschgezinden hielden zich aan de Troonrede als richtsnoer. Ze wendden krachtige pogingen aan om in hún onderscheidenlijke partijen het programma van het Algemeen Vlaamsch Verbond te doen in acht nemen. Er waren tal van congressen en andere vergaderingen van het Liberaal Vlaamsch Verbond en van den Catholieken Vlaamschen Landsbond, en ook onderhandelingen met de leiders der oude Associaties of met de candidaten. De Fronters daargelaten, was er van een optreden, buiten de groote partijen om, van afzonderlijke Vlaamschgezinde lijsten alleen te Gent spraak, met Alfons Sevens als hoofdcandidaat, en zonder eenige kans op slagen.

Onder de Franschgezinden waren het de Catholieken van den ouden eed, die de meeste voorzichtigheid aan den dag legden. Zekere voorteekens waren hun onwelkom, maar ze hielden er rekening mee; onder meer met de algemeene vergadering van Mei 1919, waarop het Davidfonds verklaarde zich bij het programma van het Algemeen Vlaamsch Verbond aan te sluiten. Zoowat overal dreigden catholieke Flaminganten voor geen lijst te stemmen, zoo die niet in taalopzicht voldoening gaf. Te Antwerpen werden Van de Perre en Van Cauwelaert op ovaties onthaald in den Burgerkring. Aan een anderen kant lieten zekere Catholieken weten dat zij met liberale Franschgezinden een ‘Nationale Partij’ gingen stichten. Maar op zeven nog zetelende catholieke kamerleden uit Antwerpen spraken zich zes voor het programma van het Algemeen Vlaamsch Verbond uit. Te Gent moest het Catholiek Vlaamsch Verbond driemaal aan de

Catholieke Associatie schrijven om te vragen wat haar houding tegenover de Vlaamsche eischen zou zijn; als er eindelijk een antwoord kwam, was het ontwijkend : de Associatie ‘had haar programma nog niet vastgesteld’. Haar werd dan bericht dat geen Vlaamschgezinde haar in den kiesstrijd zijn hulp zou verleenen. Toen gaf ze in zooverre toe, dat er op de catholieke lijst vier Vlaamschgezinden waren. Anderzijds dreigden de Gentsche en de Brugsche Franskiljons, gelijk hun Antwerpsche geloofsgenooten, met een onzijdige anti-Vlaamschgezinde lijst, die van de ‘Ligue nationale’, zoo hun Associatie aan de Flaminganten toegaf.

Intusschen waren echter de Flaminganten uit de Mechelsche Catholieke Associatie er in geslaagd, verscheidene hevige Franschgezinden, waaronder een Kamerlid, uit het Bestuur te weren, wat weer een nuttige vingerwijzing was.

De Geestelijkheid en de hoofdleiders der partij zagen bijtijds het gevaar in. Ze maakten een zwenking in verzoeningsgezinde richting, en het wachtwoord : ‘Onder één vaandel naar de stembus’ werd dan ook nageleefd, omdat er op alle catholieke lijsten een bevredigend aantal Vlaamschgezinde candidaten voorkwam; ook omdat de officieele verklaringen ten minste vaag genoeg waren opgesteld om de Vlaamschgezinde kiezers niet tegen de borst te stuiten.

De socialistische leiders wenschten natuurlijk hun Waalsche partijgenooten, het gros van hun leger, niet te misnoegen. Ook plaatsten ze andere vraagstukken op het voorplan. Maar Huysmans, Vermeylen, Alberik De Swarte en Anseele beschouwden de Vlaamsche Zaak als bij uitstek democratisch en bleven openlijk op hun vroeger aangenomen standpunt, onder meer wat de Vlaamsche Hoogeschool aanging. In de partijmeetings werden wel door hen tegen de activistische en de frontistische, maar nergens tegen de gematigd Vlaamschgezinde grondbeginselen opgetreden.

Wat de liberale hoofdleiding betreft, die beeldde zich in, dat zij de meeste kiezers voor zich zou winnen door een beslist anti-Vlaamschgezinde houding aan te nemen : dat

was immers de vaderlandsche, de waarlijk Belgische houding, meende zij.

Te Antwerpen keurde een motie van de oude Liberale Associatie de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool af. Ze speelde grof spel, want de drie andere, even machtige liberale vereenigingen der stad, de Liberale Vlaamsche Bond, de Liberale Volkspartij en het Liberaal Werkersverbond, waren onvoorwaardelijk Vlaamschgezind.

Te Brugge had het machtige Van Gheluwe-Genootschap met zijn voorzitter J. Boedt, de bovenhand; de plaatselijke Associatie liet zich onbetuigd; maar enkele van haar leden deden aan de hooger vermelde, onzijdige Franschgezinde werking mee.

De Gentsche Liberale Associatie vertrouwde op haar jarenlange heerschappij. Maar ze voelde zich toch gedwongen toe te geven aan de andere liberale kringen van de kiesomschrijving, toen die medezeggenschap in den poll vroegen en ook verlangden dat men niet enkel te Gent, maar ook te Eekloo zou kunnen pollen. Het gevolg was dat een man als Burgemeester Braun voor de eerste plaats slechts doorkwam na in ballotteering te zijn gebracht met den Flamingant Savonie, door Help U Zelf voorgesteld. Op de liberale Kamerlijst stonden echter twee Vlaamschgezinden op de acht candidaten, natuurlijk op den zeer vereerenden - en zeer dupeerenden - 'poste de combat'. Een vurige groep Associatieleden had tamelijk rumoerig met scheuring bedreigd, zoo er *een* Flamingant op de lijst kwam. Die heeren werden door Paul Fredericq er kalmweg op gewezen, dat de meerderheid der kiezers zich dat niet zou laten welgevallen, en ten slotte moesten ze zich bij het oordeel van even Franschgezinde, doch sluwere leiders neerleggen. Maar de *Flandre* raasde voort over 'verkankerde ledematen die dienden afgezet te worden.' Te gelijker tijd schermde ze tegenover het 'In Vlaanderen Vlaamsch !' met een leus 'In Vlaanderen vrij !' die in de geheele Franschgezinde pers werd overgenomen, maar niemand bedroog. Vele Vlaamschgezinden herinnerden zich in de *Conférences de Notre Dame* van pater

Lacordaire gelezen te hebben : ‘Partout où le faible se trouve devant le puissant et le pauvre devant le riche, c'est la liberté qui opprime et la réglementation légale seule qui rend libre’.

Te Brussel was er op 27 Juli een groot Liberaal Congres, waarop de Vlaamsche kwestie eenvoudig werd verzwegen, zoogezeid als ‘quantité négligeable’. Alle liberale Vlaamschgezinden waarschuwden de hoofdleiders en de Associaties te vergeefs voor het gevaar waaraan het ondemocratisch en anti-Vlaamsch gedoe de partij blootstelden : reeds waren haar vele jongeren beu en keerden haar den rug toe om naar Socialisme of Frontisme over te gaan. Er waren ook vele Vlaamschgezinden van rijperen leeftijd die wel liberaal bleven, maar zwoeren nooit meer voor een lijst te stemmen, waarop zich namen bevonden van mannen, die hen sedert den Wapenstilstand dagelijks hadden gehoond en benadeeld. Een paar maanden vóór de verkiezingen moest de *Etoile Belge*, niet zonder spijt, vaststellen dat ‘le flamingantisme entame l'organisation des vieux partis nationaux qu'il ronge et mord comme un acide[(1)]’.

Wat de *Etoile* voor een gevaarlijk zuur hield, was het gezond, levenbrengend bloed dat het Vlaamsche volk in de aderen der bleekzuchtige liberale partij had kunnen doen vloeien; maar ze wees de reddende overtapping blindweg van de hand, terwijl andere partijen zich geheel of grootendeels daartoe leenden.

De dag der verkiezing kwam, en bracht de noodige les. Werden verkozen : 71 Catholieken, 70 Socialisten en 34 Liberalen; de Catholieken hadden 29 zetels verloren, de Liberalen 11 en de Socialisten hadden er 31 gewonnen.

Voor die drie partijen was de verdeeling der stemmen in geheel België : Catholieken, 621.505; Socialisten, 643.898; Liberalen 312.413. In Gent-Eekloo, na Brussel de voornaamste vesting van de Franschgezinde politiek, kregen de

(1) *L.N.*, 7 September 1919.

Liberalen 18000 stemmen tegen 35000 voor de Socialisten, 42000 voor de Catholieken... en 10.000 voor de Fronters.

De pas geboren Frontpartij, door de Franschgezinden voor onbeduidend gehouden, veroverde, bij den eersten slag dien ze leverde, 61211 stemmen in het land, en zond 5 gekozenen naar de Kamer, de heeren : G. De Clercq (Brussel). A. De Beuckelaere (Antwerpen), B. Maes (Gent), Rik Borginon (Aalst) en L. Vanopdenbosch (Aalst).

Tot aan de kentering.

De politieke zee bleef woelig, en wie op het Schip van State aan het roer stond, had nog langen tijd hard werk. Buiten de taalkwestie moesten ook tal van andere stormen doorstaan en klippen omzeild worden. Er was de strijd om de afschaffing van artikel 310 uit het Strafwetboek, dat op het recht tot syndicale vereeniging en ook tot werkstaking betrekking had[1]; er was de voorgestelde militaire overeenkomst met Frankrijk; er was de stabilisatie van den Belgischen frank (1926) en nog veel meer waarover wij hier niet kunnen uitweiden.

In taalopzicht was de toestand klaar aangeduid door de verkiezingen van 1919. Wie nu dacht als stuurman te kunnen optreden, wist ten minste uit welken kant de wind kwam, en tot aan de kentering, die zich op het einde van 1928 in de Regeeringskringen en daarbuiten voordeed, bleef die wind met toenemende kracht in dezelfde richting waaien. De Catholieken en de Socialisten keerden er dadelijk hun zeil naar. De eerstgenoemden, die, om allerlei redenen, maar ook door aanvankelijke aarzeling op taalgebied, toch nog 29 Kamerzetels verloren hadden, wonnen er 8 terug in 1921 en verloren slechts 1 in 1925. De Socialisten hadden er

(1) Kamer, 17 Februari 1921.

31 gewonnen, verloren er 4 in 1921 en wonnen er weer 10 in 1925. De Liberalen bleven standvastig in het miskennen van de Vlaamsche rechten en in het achteruitgaan bij iedere verkiezing : ze hadden in 1919 11 zetels verloren; ze verloren er 1 in 1921 en weer 11 in 1925. Na April 1925 waren er in de Kamer 74 Catholieken en 78 Socialisten tegen 22 Liberalen. En de Fronters waren in 1921 met 4 in de Kamer gebleven, maar in 1926 brachten zij dat getal op 6.

Op 16 December 1919 verklaarde hoofdminister Delacroix in de Kamer nog eens vage dingen over de noodzakelijkheid om de Vlaamsche kwestie op te lossen, en beloofde dat ze aan het onderzoek van een Kamercommissie zou onderworpen worden. Te dier gelegenheid sprak Van Cauwelaert een zeer aandachtig gevolgde rede uit, waarin hij nog eens op den voortgezetten lasterveldtocht der Franschgezinden wees als op een der oorzaken van het toenemend extremisme, alsook op het gevaar van al te angstvallige bezorgdheid om Frankrijk niet te krenken. Tegenover de werking der Commissie bleef hij achterdochtig : het Vlaamsche land verwachtte daden.

De inwendige strijd tusschen Franschgezinde en Vlaamschgezinde Catholieken eindigde spoedig met de zegepraal der laatste. Voortaan kon er, een paar uitzonderingen daargelaten, van uitgesproken Franschgezinde candidaten op catholieke lijsten geen spraak meer zijn. Tegen die ontwikkeling van zaken verzette zich Mgr. Mercier zooveel hij kon; maar Mgr. Rutten en de schier geheele Vlaamsche lagere geestelijkheid was voor den nieuwen koers gewonnen. Mgr. Van Roey, die in Maart 1926 aartsbisschop werd, had de handen vol werk om - zonder veel bijval - de anti-Belgische beweging te beteugelen en te doen beteugelen, die onder de catholieke jeugd, bij de studenten der Leuvensche Hoogeschool, in de catholieke scholen en onder de mindere geestelijken hand over hand toenam. Zooals, naar gezegd wordt, de vrees voor den kiezer het begin der politieke wijsheid is, zoo was nu, bij de oude leiders der catholieke partij, de vrees voor het extremisme het begin van een beter begrip

der Vlaamsche Beweging. Van 1920 af, was de macht der catholieke partij niet langer in handen van de verschillende behoudsgezinde Associaties, maar in die van den Catholieken Vlaamschen Landsbond, met zijn talrijke vertakkingen, en van mannen als Van de Perre, Van de Vyvere, Helleputte, Poullet, Sap en Van Cauwelaert. Deze werd in November 1921 burgemeester van Antwerpen, wat zijn invloed nog vermeerderde.

In diezelfde jaren bleef de liberale partij onder de heerschappij van haar Landraad, waarin de Franschgezinden uit de Brusselsche Liberale Federatie het hooge woord voerden. Uit géwoonte of uit partijtucht volgden de Associatiebesturen uit de provincies het wachtwoord, door de hoofdleiding en haar pers rondgezonden. De meesten zagen nu wel het steeds dreigender extremistisch gevaar in; maar velen meenden juist daarom alle Vlaamschgezindheid te moeten verwerpen, als zijnde of wel vermomd extremisme, of wel de wortel van het extremisme. De Fransche cultuur, doorgaans de eenige waaraan ze deelachtig waren, de eenheid en het bestaan zelf van België dachten zij dus hardnekkig tegen het Flamingantisme te moeten verdedigen. Ze beeldden zich bij voortduring in, dat er in Vlaamsch België een meerderheid was om met die opvatting in te stemmen; wat in feite minder en minder het geval was. De Vlaamschgezinde Liberalen uit het Liberaal Vlaamsch Verbond en zijn plaatselijke onderafdeelingen waren in rechtstreeksche voeling met de volksmassa, en over haar geestestoestand beter ingelicht. Ze deden hun best om den Liberalen Landraad tot juister inzien van den toestand te bewegen; ze wezen op de verandering van taktiek die aan andere partijen zoo voordeelig was gebleken; klaarziende Liberalen, als de Waal Masson en de Gentenaar Maurits Lippens, verhieven herhaaldelijk de stem in denzelfden zin. Door hen, door de kiezers, door den geheelen politieken toestand werd radiogolf op -golf uitgezonden, geladen met de waarschuwing : ‘Ge zijt op een dwaalspoor !’. Overal elders werd dat S.O.S. opgevangen en aangehoord. Maar

de ivoren toren der Franschgezinde Liberalen scheen buiten golflengte te staan.

De Vlaamsche liberale organismen verrichten allerlei werk, dat slechts langzaam tot groote uitbreiding kon geraken, maar toch meer en meer sympathie onder het volk veroverde. Noemen wij de Liberale Studiedagen te Brussel (1922); de Liberale Congressen voor de Vlaamsche Gewesten (1922, 1923 en 1924); de inrichting van nieuwe vakbonden en het uitbreiden van reeds bestaande te Gent, Brugge en elders; en 'Kindergeluk', het uitstekend menschlievend werk der Brusselsche Vlaamschgezinde Liberalen, dat later in Gent door 'Kinderlust' van 'Help U Zelf' werd nagevolgd. Dit alles, echter, vond bij de 'hooge bazen' slechts onverschilligheid of tegenkanting. Wanneer Vlaamschgezinden een of ander punt uit de taalkwestie op een partijvergadering poogden te berde te brengen, werden zij gewoonlijk op minachting, wantrouwen, onverdraagzaamheid en rumoer onthaald. Zij hadden te doen met lieden, die besloten waren tegen den wind te varen, en die dus moesten laveeren. Soms werd dan de voorgestelde bespreking van de dagorde geweerd; soms werd het begonnen debat versmacht; soms liep het uit op een kreupele motie, die de openbare meening door vage beloften zocht te paaien, zonder haar werkelijk te geven waarop ze recht had. Aanvaardde men, te Gent bij voorbeeld, een paar Vlaamschgezinden op de gezamenlijke partijlijst, dan was het op een plaats waar de hun gegeven voorkeurstemmen ze niet konden doen verkiezen, maar aan de eerstgeplaatsten toch ten goede kwamen. Dat de getalsterkte der Liberalen bij elke verkiezing weer verminderd bleek, schreef de Fransche pers aan allerlei redenen toe, behalve aan de anti-Vlaamsche houding der partijleiders.

En men volhardde in de noodlottige politiek: het vaderland redden door de gematigde Flaminganten als slechte vaderlanders voor te stellen. Daaraan deden natuurlijk ook een aantal catholieke Franskiljons en een groep heetgebakerde Walen mee. Omdat Minister Lippens door een

MAURITS LIPPENS.

aanschrijving aan al zijn onderhoorigen de uitvoering van de bestuurstaalwet wilde verzekeren, en met hetzelfde doel een toeziener voor Waalsch-België en een ander voor Vlaamsch-België benoemde, moest hij van de Brusselsche *Indépendance* en van het Luiksche blad *l'Express* hooren dat hij aan separatisme deed. Zulke onbekookte uitlatingen maakten in het Buitenland, vooral in Frankrijk, een erderfelijken indruk. In Februari 1923 schreven de *Dernières Nouvelles de Strasbourg* in een artikel over '*la Question des Langues en Belgique*' :

> Laat ons bekennen dat twee of drie Vlaamsche Kamerleden, *naar het zeggen zelf van de Belgen*(1), met lijf en ziel naar den dienst van Duitschland zijn overgegaan. Wellicht zijn onder hen altijd Duitsche agenten geweest, zelfs op het heerlijk oogenblik, wanneer het heldhaftig België zich aan zijn plicht offerde en de marteling onderging. Hun snoode aanvallen, gericht tegen al wat Fransch is, dragen het Germaansch, ja het pangermaansch fabriekmerk.

Wie waren die eerlijke *Belgische* inlichters geweest? Zeker geestesgenooten van de patriotische Belgen die het *Bulletin de la Ligue nationale pour la defense de l'Université de Gand* opstelden. In April 1924 stond daarin te lezen dat *Het Laatste Nieuws* dezelfde politiek voorstond als *Vlaanderen*, het blad der uitgeweken Activisten; en dat laatste orgaan schreef aan zijn kant : 'zoo de geest in Vlaanderen zoo Belgisch is, zulks komt door de schuld van kranten als *Het Laatste Nieuws*'(2).

Alsof al die onverdraagzaamheid en die lasterlijke aantijgingen nog niet voldoende waren om het redelijk gedeelte van de openbare meening tegen zich in 't harnas te jagen, moesten zekere Franschgezinden zich nog aan Mussolini en zijn schrikbewind gaan vergapen. Aan onze Regeering verweten de Vlaamschgezinden te recht dat zij de uitvoering der Koninklijke belofte op de lange baan schoof; voor

(1) Cursiveering van ons. - In vertaling aangehaald door het *L.N.* van 6 Februari 1923.
(2) *L.N.*, 17 April 1924.

de Franschgezinden was ze echter nog veel te zwak tegenover de Vlaamsche eischen; en het Parlement scheen hun niet veel beter. Zekere bladen verborgen dan ook niet hun sympathie voor het dictatorschap en het Fascisme; andere, die ze ook gevoelden, dorsten ze minder openlijk bekennen. Maar de meeste Franschgezinden moedigden allerlei quasifascistische inrichtingen aan, die te Brussel, Antwerpen en Gent te voorschijn traden. In 1923 ontstond te Brussel een 'Faisceau belge' die in zijn standregelen een actief en een hulpleger-voorzag; te Gent was er een 'Légion nationale', ook een 'Garde nationale'; en wat later hoorde men van 'Jeunesses nationales'. Soms verschenen zij op straat met zwarte helmen en hemden aan. Buiten wat ijdel vertoon, wat lawaai en hier en daar wat wanorde op straat, slaagden zij er vooral in, zich zelf en hun heimelijke beschermers belachelijk te maken. Maar - wat erger was - ze droegen ook bij tot versterking van een misvatting die, zonder hun hulp, reeds kwaad genoeg stichtte. Ligue nationale, Légion nationale, Comité de Politique nationale (waarover later), Faisceau belge, alles wat zich zoo luidruchtig nationaal of Belgisch aanstelde, was even luidruchtig anti-Vlaamschgezind. Wat de Flaminganten vroegen, moesten ze van België, van de Belgische Regeering krijgen, en kregen het slechts gedeeltelijk of niet. Een Gentsch hoogleeraar kon met waarheid zeggen : de Belgische Regeering heeft aan de Vlamingen nooit iets gegeven, maar steeds toegegeven. Hoe langer hoe meer schenen bovendien de omstandigheden aan den oppervlakkigen waarnemer of aan den ongeduldigen, vooral den jongen Vlaamschgezinde te bewijzen, dat Liberaal en Franskiljon hetzelfde was, en dat bovendien Vlaamschgezind en Belgischgezind niet overeen konden komen. Voorwaar, de Franschgezinde drijverijen bleven niet zonder merkwaardige gevolgen ! Onder het roepen van 'Leve België' joegen zij duizenden jonge en ook andere misnoegde mannen naar de eenige bestaande anti-Belgische partij, die van het Extremisme.

Hoofdstuk IV.
Het extremisme.

Vláamsch extremisme in België.

De eersten die zich tegen België voelden aangehitst waren mannen die ten koste van vier jaren levensgevaar het voortbestaan van dat België hadden helpen verzekeren. De Frontpartij verhuisde eenvoudig van achter den IJzer naar het bevrijde land. Ze bracht met zich haar orgaan, *Ons Vaderland*, dat nu te Gent, en wat later te Brussel werd uitgegeven. Ze droeg ook de hoop mee, dat de Koninklijke belofte van 'gelijkheid in rechte en in feite' spoedig zou worden ingelost. Weldra teleurgesteld, vonden de Fronters hoe langer hoe meer bondgenooten in andere teleurgestelden, die nooit aan het Front waren geweest. Te huis vertelden de oudsoldaten natuurlijk ook wat zij in taalopzicht hadden beleefd en geleden, en dat had men aan hooger hand kunnen voorzien. Maar, zooals toen J. Hoste kernachtig schreef :

> Men vergeet dat in alle Vlaamsche gewesten de Vlaamsche soldaten thans aan het woord zijn, niet alleen over hun eigen miskenning, maar ook over het vernederde en naar hooger leven smachtende Vlaanderen. Het Belgisch regime wordt in zijn ongezond anti-Vlaamsch gedoe dagelijks door ten minste tachtig duizend advocaten-generaal aangeklaagd, die geen toga noodig hebben om indruk te maken[1].

(1) *L.N.*, 16 September 1919.

Dat was het begin van een gisting, waarvan dus de talrijke leden van den Vlaamschen Oudstrijdersbond (in de wandeling *Vossen* genaamd) niet vrij konden blijven, hoewel die Bond, over het geheele Vlaamsche land verspreid, in den grond geen politiek doel had. In Februari 1920 teekende zijn voorzitter, Dr Verduyn, protest aan tegen de bewering van den Minister van Landsverdediging(1), als zou de V.O.S. de Belgische Vlag niet erkennen en op zijn vergaderingen de Brabançonne niet toelaten(2). Niet alle, maar toch vele 'Vossen' maakten echter deel uit van de Frontpartij; Vlaamschgezind waren ze allen, en aan hun geduld waren er grenzen. Nog steeds werd dat geduld door de legeroverheden op de proef gesteld. Een enkel voorbeeld : In bezet Duitschland werd het Vlaamsche Fronttooneel, tijdens den oorlog door de Koningin zelf aangemoedigd, stelselmatig genegeerd en gedwarsboomd. In zekere Duitsche steden kon de soortgelijke Franschtalige inrichting over den plaatselijken schouwburg beschikken, en alleen haar opvoeringen werden door de legeroverheden bijgewoond. De Vlamingen kregen slechts een gewone concertzaal; nooit zette een officier daar den voet in, en herhaaldelijk werd ze op voorhand leeggemaakt door een spoedbevel, dat alle soldaten een paar uur vóór de vertooning op karwei zond.

Zulke tergerijen deden voor de Frontistische propaganda meer dan de stem van de vele lagere geestelijken - dikwijls gewezen brankardiers of aalmoezeniers - die er voor gewonnen waren, en het inrichten van verontwaardigde vergaderingen zooals die te Oetingen (Brabant) in Mei 1919, was een gemakkelijk iets. Te Oetingen werd de aalmoezenier Van der Meulen, de vroegere gevangene van Cézembre, geestdriftig toegejuicht en even geestdriftig eischte men er zelfbestuur voor Vlaanderen.

(1) Zitting van de Legercommissie van 26 Februari 1920.
(2) *L.N.*, 28 Februari 1920.

Het aantal Frontisten nam dan ook krachtig toe, vooral in West-Vlaanderen, waar het volk het meest door den oorlog had geleden. Het Extremisme is een plant die te midden van ellende en misnoegen het best gedijt.

De Regeering hielp een handje door onmatig op voldoening der Vlaamsche verzuchtingen te laten wachten. Op het einde van de sessie 1920-21 hadden de Kamers 140 nieuwe wetten afgehandeld; daaronder betreft *één enkele* de Vlaamsche Zaak : de wet over het taalgebruik in bestuurszaken; en die liet dan nog voor anti-Vlaamsche misbruiken zooveel achterdeurtjes open, dat ze nadien moest herzien worden(1).

Wanneer de Kamerverkiezingen van 1919 in het zicht kwamen, verdubbelde de bedrijvigheid der Frontistische propagandisten. *Ons Vaderland* van 9 November kondigde voor één dag twaalf meetings aan in de dorpen om Brussel, en vijftien in de Provincie Antwerpen. Hun strijdblad, *de Tank*, werd overvloedig verspreid en er waren verschillende zulke blaadjes.

Nauwelijks waren de vijf eerste Frontistische Kamerleden gekozen, of ze dachten nuttig werk te verrichten door de Activisten van het Haagsche 'Vlaamsch Comité' na te bootsen. Deze hadden kort te voren aan de Vredesconferentie hun zienswijze over de belangen van Vlaanderen medegedeeld in een lijvig *Memorandum* dat naderhand als boek verscheen.(2)

Het drietalig (Nederlandsch-Fransch-Engelsch) manifest waarin nu de leiders der Frontpartij de Vlaamsche Zaak aan het internationaal oordeel onderwierpen, was veel korter, en flink opgesteld. Het droeg den datum van 20 November 1919 en was, zooals wij dat van Extremisten gewoon zijn geworden, tamelijk naief grootsprakering onder-

(1) *L.N.*, 22 Augustus 1921.

(2) Onder den titel *Pro Flandria servanda. Vlaanderens Recht en Eisch tot Zelfstandigheid, gesteld, toegelicht, gestaafd*. (Den Haag, Nijhoff 1919, 108 blzz.).

teekend ‘uit naam van het Vlaamsche Volk’ en toch ook, tamelijk inconsequent, ‘bij bevel van het Verbond der Vlaamsche Nationalisten’, door de heeren Dr A. Debeuckelaere, G. De Clercq, B. Maes, L. Vanopdenbosch en H. Borginon, die in de Kamer, vooralsnog, niet het Vlaamsche Volk, maar juist 61211 kiezers vertegenwoordigden. Het stuk bereikte zijn adres; het werd door een afvaardiging te Versailles afgegeven, maar de Conferentie hield er geen rekening mee.

Het is echter van groot belang, omdat het standpunt, op dat oogenblik (1919) door de Fronters ingenomen, er volledig wordt bepaald(1).

Het nam de Activisten eenigszins in bescherming, hoewel het ook over België dingen bevatte, die zeker niet alle Activisten konden goedkeuren, zooals uit de volgende zinsneden blijkt :

> *Wij willen met België vereenigd blijven*, maar zonder opslorping en buiten elke centralisatie om. *Wij willen niet door scheiding de voorrechten verliezen van de plaats die België in de wereld na den oorlog heeft ingenomen;* dat willen wij des te minder, daar het onze opofferingen en ons Vlaamsch bloed bijna uitsluitend waren, die voor België deze plaats hebben veroverd.
> De herziening van onze grondwettelijke bepalingen is vooral *een zaak van binnenlandsche staatkunde*, maar wat het Vlaamsche volk aan uw Congres onderwerpt, is de erkenning van zijn ethnisch karakter en het daaruit voortvloeiende recht op de noodzakelijke staatkundige inrichting, de *politische zelfstandigheid*. De bewijzen van dien wil zijn door ons volk gegeven gedurende den oorlog aan beide kanten van het front dat het scheidde: Het Vlaamsch leger heeft aan de Haversche regeering en aan de verbonden mogendheden manifest op manifest in dien zin gezonden, en de *handelwijze, de daden der Vlamingen in het bezette grondgebied, in weerwil van het misbruik dat de vijand er van maakte* en in weerwil van de pogingen onzer regeering om te doen gelooven, dat zij door andere beweegredenen waren ingegeven dan door den wil van het volk, *behouden hare volle beteekenis*. Het is de volkswil in het leger, de wil ook van *het denkende en ontwikkelde Vlaanderen*(2).

Of werkelijk degenen, die dat *niet* als den volkswil be-

(1) Tekst in *Ons Vaderland* van 30 November 1919.
(2) Cursiveeringen van ons.

schouwden, onontwikkeld en van denkvermogen beroofd waren, laten wij bescheiden in het midden. Met dezelfde bescheidenheid vermelden wij terloops een bewering van *Vlaanderen*[1] dat, in een bespreking van het manifest, zeide : 'Onder de bezetting hebben de Vlaamsche Activisten niets tegen den Koning ondernomen.' Immers, aan zijn tekst kunnen wij niet zien of de schrijver dat al of niet zonder glimlachen heeft geschreven; en wij zullen dus ook *dat* in het midden laten.

Maar door het Frontistisch manifest zijn een paar belangrijke punten met zekerheid vast te stellen : De Fronters van 1919 schakelen alle verdere tusschenkomst van Duitschland uit; ze willen een Belgische federatie, en de zelfstandige Staat Vlaanderen van een aantal Activisten heeft - voorloopig ! - uitgediend. De Activisten worden niet uitdrukkelijk af- of goedgekeurd, maar ook niet verloochend.

Dat alles klinkt *nu* betrekkelijk gematigd. Maar aan Franschgezinde zijde vond men dat beroep op de Mogendheden misdadig. In den Senaat[2] verklaarde de heer Carpentier dat de voetstap van het Front te Versailles op verraad geleek, en dat de Regeering die afvaardiging moest doen vervolgen; hij beschouwde ze als bestaande uit gevaarlijke gekken of ellendelingen. In de Kamer ging het op 26 December nog erger toe. Van verraad beschuldigd, wilden de Frontmannen hun houding uitleggen, maar het spreken werd hun belet door het verontwaardigd rumoer van heeren die nochtans gedurig, in zake taalkwestie, openlijk de hulp van Frankrijk inriepen.

De Frontpartij was nog zeer jong; ze bestond ook hoofdzakelijk uit jonge menschen, die er op uit waren om veel af te breken, zonder duidelijk te voorzien wat in de plaats kon opgebouwd worden. Een streng omlijnd programma bezat de partij voorloopig nog niet: buiten bepaalde punten,

(1) 15 December 1919.
(2) Vergadering van 23 December 1919.

als de vervlaamsching van het geheel onderwijs, waarover alle Vlaamschgezinden het eens waren, waren de Fronters slechts door algemeene grondbeginselen, zonder vast plan van uitvoering, vereenigd. Op het Congres van het Vlaamsch Front, te Brussel op 11 April 1920 gehouden, verklaarden zij zich tegen het ‘imperialistisch militarisme en tegen den militaristischen millioenendans’; ze wenschten de indeeling in Vlaamsche en Waalsche regimenten, met zes maanden diensttijd voor de technische en vier maanden voor de gewone troepen. Het Congres verklaarde ook dat het Vlaamsch Front zich niet zou bekreunen om politische of godsdienstige verschillen van meening; zonder te bedenken dat er in ons land nog andere vraagstukken dan dat der talen zich opdringen en men dus de partijverschillen heel dikwijls niet kan over het hoofd zien. Dat zouden ze in 1924 ondervinden, als er te Gent een afzonderlijke ‘Roomsch-Catholieke Vlaamsch-Nationalistische partij’ ontstond. Ook in 1926, wanneer de liberale en socialistische Fronters uit Gent, vreezende door hun catholieke medestanders verpletterd te worden, daarom hun opneming in een Algemeen Verbond van alle Extremisten van de hand wezen, hoewel tot vorming van dat Verbond op het vorig Congres door 115 stemmen tegen 30 was besloten. Er waren overigens Communisten, die, onder een Frontistisch masker, in de partij zochten te sluipen, om daar volgens het beste Moskowsche recept hun geniepig mollenwerk te verrichten. Op 11 Juli 1926 zag men te Gent Fronters en Communisten in een, vrij mageren, stoet de straten doortrekken, met de Roode Vaan naast de Leeuwenvlag voorop.

Het Congres van 11 April 1920 was intusschen eensgezind om zelfbestuur te eischen; dat werd als het eenig doelmatig middel tot algemeene oplossing van de Vlaamsche kwestie beschouwd. Hoe dat zelfbestuur eigenlijk moest ingericht worden; wat er daarbij van Brussel zou geworden; of de liberale en socialistische Vlaamschgezinden vrede zouden hebben met een zelfbestuur, dat in Vlaanderen op bisschoppelijk bestuur moest uitloopen; of het econo-

misch leven van Vlaamsch en Waalsch België niet zoodanig dooreengestrengeld was, dat het een politieke scheiding ondoenlijk maakte; of die scheiding op internationaal gebied geen gevaarlijke verwikkelingen zou te weeg brengen : over al die vragen dacht wel hier en daar iemand het zijne, maar de partij, als geheel, gaf er vooralsnog geen bepaald antwoord op.

Er zijn nog meer menschelijke zaken die, juist door hun onbepaaldheid, de geestdrift verwekken en onderhouden zoolang men ze niet doorgrondt en zich met aanlokkelijke algemeenheden tevreden stelt. Die oppervlakkigheid was dus geen hinderpaal, eerder een hulpmiddel tot den bloei der Frontpartij. Ze bespaarde veel vermoeiend nadenken en legde geen stroohalm op den weg van de propaganda onder verbitterde en ongeduldige menschen. Uit verbittering en ongeduld smeedde zij strijdlust. De partij richtte zich hoe langer, hoe steviger in. Het aantal van haar vereenigingen en bladen nam steeds toe; in 1931 zou ze 1 dagblad (*De Schelde*), 18 weekbladen en 17 maandbladen bezitten. En bij elke verkiezing oogstte ze nieuwe zegepalmen.

Meer en meer hoorde men dan ook op vergaderingen en in straatbetoogingen een romantische jeugd het reddende programma geestdriftig uitbazuinen onder den vorm van dreunende slagwoorden. Op het reeds oude ‘Vliegt de Blauwvoet !’ antwoordde nog immer het even oude ‘Storm op Zee !’ En het splinternieuwe ‘Voor Vlaanderen - alles !’ met zijn obligaten tegenhanger ‘Voor den Belgieksken - nikske !’ wisselde af met smalende redevoeringen over de zonden van ‘den Belgiek’, alles geregeld uitloopend op het trompetgeschal ‘Zelfbestuur !’ als slotakkoord. Maar trompetgeschal, hoe klankrijk ook, volstaat niet om de wallen van de Jericho's der politiek te doen ineenstorten. Slechts door de geduldigen, die zin hebben voor de mogelijkheden en de onmogelijkheden van het oogenblik, worden de noodige en duurzame hervormingen geleidelijk verkregen, en wel trots de hinderpalen, hun in den weg gelegd door de bazuinende ongeduldigen, die met mogelijk-

heden en onmogelijkheden van het oogenblik geen rekening willen of kunnen houden.

De miskenning van dat feit, gestaafd door eeuwen geschiedenis, en zelfs door de ondervinding van iederen levensduur, kenmerkt de geheele politiek der Extremisten. Ze wilden ‘alles of niets’, zooals één van hun geliefkoosde leuzen luidde; en dat *alles* wilden ze spoedig, niet over jaren. Maar als nu, zooals het bleek, van de Belgische Regeering, van het Belgisch Parlement, kortom van den verachtelijken ‘Belgiek’ niet *alles* in eens te verkrijgen was, maar slechts *iets*, en dan nog niet dadelijk, wat dan?

Wel, dan maar gewacht tot ‘de Belgiek’, uit de rots der Geschiedenis gehouwen, onder de extremistische mokerslagen in duigen viel! Wat van den ‘Belgiek’ broksgewijze kwam, *mocht* overigens niet deugen, al was het door andere Vlaamschgezinden na harden strijd veroverd. Er mocht niet bekend worden dat de Vlaamsche Beweging in het huidig staatsverband kon vooruitgaan. *Iets* stond dus gelijk met *niets*, en de eerste stap tot een overwinning was geen stap, of een stap achteruit. Wanneer, bij voorbeeld, na lange inspanning, een gedeeltelijke vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool in 1923 aan de Kamers werd ontrukt, dan was die uit den booze. De Fronters hadden immers een beter ontwerp ingediend: algeheele vervlaamsching binnen een tijdperk van eenige maanden[(1)]: een radicale, een prachtige oplossing! Ze had maar een paar onbeduidende gebreken: dat ze, op *dat* oogenblik, noodzakelijk door een verpletterende meerderheid moest verworpen worden en overigens, zoo ze al aangenomen werd, volstrekt on uitvoerbaar was.

Ook was en is de bedrijvigheid van de extremistische Flaminganten op practisch gebied, op parlementsgebied, volkomen onvruchtbaar. Al wat ze kon doen en met brio deed, was manifesteeren, nogmaals manifesteeren en altijd

(1) *L.N.*, 3 Maart 1922.

maar manifesteeren, op straat, in de Kamers, overal, bij alle gelegenheden en zoo luidruchtig mogelijk. De begrafenis van Hip. Meert was in Januari 1925 de aanleiding tot zoo een betooging. Ze ging gepaard met redevoeringen rond een ledige doodkist in Uilenspiegel, en ook met wat weerstand aan, en wat brutaal optreden van de Gentsche politie; B. Maes werd tot 24 dagen gevangenis veroordeeld; er volgde een interpellatie in de Kamer en 'de Belgiek' werd weer eens aan den schandpaal genageld. In de Kamervergadering van 29 November 1927 werd overigens de tegenwoordige staatsinrichting voor de zooveelste maal ter dood veroordeeld. De heer Van Severen, die bestemd was om wat later aan Hitleriaansch Fascisme te laboreeren, verklaarde daar van al de Belgische regeeringen maar één ding te verwachten : hun dood. Enkele dagen later, op 1 December 1927, was de beurt aan den heer G. Declercq om het vonnis nog eens te vellen, ditmaal als antwoord op een onrechtstreeksche vraag van den Socialist Dierkens :

> *De heer Dierkens*. Uw programma is : België kapot.
> *De heer Declercq*. Zeker, België kapot ! België staat Vlaanderen in den weg!

Rumoer, verontwaardigd protest van den voorzitter en... verder bleef de wereld draaien.

Maar er was alweer fel gemanifesteerd en de Passieven, de Franschgezinden en andere Belgicisten waren boos gemaakt; dat was een voldoening gelijk een andere, al bracht ze geen aarde aan den Vlaamschen dijk. Een Frontistisch blaadje uit Gent moet zelfs op den duur gevonden hebben (volgens het *Laatste Nieuws* van 23 October 1927) dat het in het jaar 1927 tijd werd, af te zien van 'deze Indianenmanieren, deze Vliegt-de-Blauwvoetmethode, die ons in de oogen der toeschouwers belachelijk maakt en ons nog geen enkelen nieuwen adept heeft aangebracht, integendeel'. Die waarschuwing heeft tot dusver niet gebaat. Maar soms wisselde de 'Indianenmethode' af met een sluwere taktiek, die van de Activisten scheen overgeërfd: het compromit-

teeren van passieve Flaminganten. Een ‘Vlaamsche wetenschappelijke Stichting’, die in 1928 begon te werken, verkreeg aanvankelijk den steun van verscheidene Vlaamsche hoogleeraars van naam, aan wie was verzekerd dat alleen zuiver wetenschappelijke wisselwerking tusschen de Vlaamsche en de Hollandsche geleerde wereld werd bedoeld. In een der lezingen, door den heer Gerretson gehouden, kwamen echter dingen voor als het volgende : ‘Het catholieke en Nederlandsche Vlaanderen heeft aan de onvergeeflijke misdaad van 1830 part noch deel’. Verder meldden zich sprekers aan als Prof. Geyl, Prof. Burger en andere vurige Hollandsche vijanden van ‘den Belgiek.’ De Vlamingen trokken zich nog bijtijds terug, en de lokalen der Gentsche Universiteit werden geweigerd : de ‘zuiver wetenschappelijke’ toeleg had te duidelijk uit de mouw gekeken, en het Extremisme van over den Moerdijk ook.

Vlaamsch extremisme in Holland.

De gastvrijheid welke de uitgeweken Activisten bij onze Noorderburen genoten was eenvoudig de toepassing van een ridderlijke traditie, die zoo hoog als de 16e en de 17e eeuw opklom; vroeger had immers Holland een toevluchtsoord geboden zoowel aan de Joden, uit Spanje en Portugal verdreven, als aan de Fransche Hugenoten, en nadien aan allerlei lieden die om geloof of politieke overtuiging hun land moesten ontvluchten. Zoo pas was de traditie ook tegenover de groote mogendheden gehandhaafd, toen de verslagen Keizer zich te Doorn ging vestigen. Met haar regeering was de Hollandsche openbare meening het daarover volkomen eens, al verschilde die over gedachten en daden der betrokken vluchtelingen van man tot man, en ook, volgens de omstandigheden, van jaar tot jaar.

Het was dus vanwege onze Franschtalige pers een dwaling, de Hollanders en hun regeering zoo maar *in globo* van medeplichtigheid in anti-Belgische drijverijen te be-

schuldigen. Men vergat overigens daarbij dat, bij het aanbreken van den oorlog, duizenden Belgische vluchtelingen, zonder eenig onderscheid van ras of denkwijze, en op de edelmoedigste wijze in Holland waren geherbergd, en dat de Nederlandsche regeering later de daarvoor aangeboden schadeloosstelling van de hand wees.

Aan een anderen kant kon men redelijkerwijze niet van de Hollanders verwachten, dat zij op de Activisten even verbitterd zouden zijn als de Belgen, die hun samenspannen met den Duitschen dwingeland hadden beleefd. Aan Nederland hadden ze niets misdaan, en voor den doorsnee-Hollander waren ze niets dan politieke réfugié's, aan wie hij geen sympathie, maar wel gastvrijheid verschuldigd was, en om wie hij zich verder al heel weinig bekreunde : de binnenlandsche twisten van België gingen hem niet aan.

Maar er waren in Holland toch zekere, weinig talrijke middens, vooral die welke met het plaatselijke Algemeen Nederlandsch Verbond in betrekking stonden, die altijd wat meer voor onze taalaangelegenheden hadden over gehad. Die beschouwden de Activisten als wat anders dan onbelangrijke gasten; de eenen waren nieuwsgierig naar wat die Activisten voor zich zelf te zeggen hadden; anderen, die vooral, en soms uitsluitend door de betrokkenen waren ingelicht, zagen in hen alleen mannen, die, uit liefde tot hun volk en de gemeenschappelijke taal, zich aan doodsvonnissen hadden blootgesteld; ze voelden zich geneigd hun de ballingschap te vergemakkelijken, en sommigen gingen zelfs in hun zienswijze deelen.

Zoo belegt op 4 Januari 1919 de Haagsche Tak van het Algemeen Nederlandsch Verbond een kunstfeest waarop Fl. Heuvelmans als spreker optreedt. Op 11 Juli vergaderen de Studentenafdeelingen van hetzelfde Verbond en ontvangen Dr Claus als redenaar. Een ander Activist, Dr. R. Speleers, zal op 21 Maart 1924 van de Vlaamsch-Hollandsche Vereeniging te Utrecht gelegenheid krijgen om de Belgicistische lezing te bekampen, die Van Cauwelaert op 30

Januari voor hetzelfde publiek over de Vlaamsche Beweging gehouden heeft[1].

De omzendbrief waarbij de Activisten zich in Februari 1919 tot de Nederlandsche intellectueelen om steun wenden, is niet alleen door Claus, Leo Meert, Dr Speleers en Willem de Vreese onderteekend, maar ook door drie Hollanders: Baron Rengers, C.K. Elout en C. Plokhoy, die van het 'Steuncomité' deel uitmaken. Hoogleeraren als de heeren Geyl, Burger en Gerretson verdedigen het activistisch standpunt met woord en pen.

Aan hun kant blijven de ingeweken Activisten niet werkeloos. Ze hebben in Den Haag een 'Vlaamsch Comité' waarvan wij hooger hoorden. Ze hebben hun organen; *de Toorts* is er één; een ander, het voornaamste, heette beurtelings *de Vlaamsch-Nationale Gedachte, Pro Flandria*, en eindelijk *Vlaanderen*, omdat men door titelverandering de Belgische Post trachtte te verschalken, die telkens weer het blad weigerde te vervoeren. Het tweemaandelijksch tijdschrift *Leiding*, dat sedert 1929 verschijnt, en bestuurd wordt door de heeren P.N. Van Eyck, C. Gerretson en P. Geyl, drie Hollanders, is de Vlaamsch-extremistische gedachte genegen.

In hetzelfde extremistisch teeken stonden hoe langer, hoe beslister de zoogenaamde Groot-Nederlandsche Studenten-congressen, die plaats hadden in 1920 te Leuven, in 1921 te Delft, in 1924 weer te Leuven en in 1926 te Gent. Te vergeefs poogden, in den beginne, aanwezige Passieven het oorspronkelijk, zuiver cultureel karakter van die gezamenlijke vergaderingen van Hollandsche en Vlaamsche studenten te handhaven. Het ging er meer en meer tegen 'den Belgiek' en voor een Groot-Nederland, dat overigens niemand wist hoe te bereiken en in te richten. Het is dan ook geen wonder dat de Belgische regeering de Hollanders, die het eerste congres te Leuven wilden bijwonen, aan de grens

(1) De rede van Dr SPELEERS verscheen in 1925 onder den titel *Is de Vlaamsche Beweging een Nationale Beweging, ja of neen*? (als brochure).

weigerde door te laten. Zoolang de gebannen Activisten den Belgischen bodem niet mochten betreden, hadden er met de Fronters jaarlijksche samenkomsten plaats in Holland. In September 1924 was er zoo één te Hansweert, en in Augustus 1928 had er te Bergen-op-Zoom een 'Dietsche Landdag' plaats. Deze werd door Marcel Minnaert voorgezeten en het woord werd er o.m. gevoerd door Mejuffrouw Roza De Guchtenaere en de heeren Heynderickx, De Cneudt, Augusteyns en J. Van den Broeck.

Aan de werking der in Holland gevestigde Activisten ontbrak het niet aan veelzijdigheid, maar wel aan eenheid; eensdeels zochten ze de Hollandsche openbare meening voor zich te winen, en ook voor de Extremisten uit België, met wie ze één anti-belgicistisch blok wenschten te vormen; maar anderdeels koesterden ze toch een tijdlang de hoop, ook de Passieven aan hun kant te krijgen. Ze gingen daarbij nog al inconsequent te werk. In zijn nummer van 1 en 15 November 1919 viel *Vlaanderen* bovenarms op de passivistische leiders :

> Belgische patriotten toen ze in Nederland verbleven, zijn de heeren Van Cauwelaert en Hoste, na hun terugkeer te Brussel, belgicistische patriotards geworden, die, al moesten Vlaanderens volk, kultuur en zeden daarbij ten onder gaan, aan de sacrosancte Belgische eenheid niet willen tornen.

Ze vonden het 'wraakroepend dat de heeren Van Cauwelaert en Hoste en al hun "Verbonders" Vlaanderen in den steek lieten' en ook Helleputte, Franck en anderen waren niet veel beter dan verraders. In hetzelfde nummer, en in het volgende, moest ook Paul Fredericq het ontgelden. Daarin werd het pas verschenen boek *Activisten* toegeschreven aan 'den noodlottigen Gentschen professor, die vóór den oorlog geen Belgische decoraties wilde aanvaarden.' Waarheid was, dat Prof. Fredericq nooit een Belgische decoratie geweigerd heeft, maar noch Belgische, noch andere *droeg*; en dat de verdienstelijke schrijver van *Activisten* nog steeds in leven is : het kan dus bezwaarlijk Fredericq zijn geweest !

Na op die eigenaardige wijze de Passieven tot samengaan met de Extremisten te hebben voorbereid, schreef hetzelfde *Vlaanderen* een paar weken later (15 December 1919) dat er tijdens den oorlog tusschen Activisten en Passieven ‘alleen verschil van opvatting was geweest omtrent wat voor de Vlaamsche Beweging opportuun en nuttig was’, en stuurde verder aan op het vormen van één front :

> De omstandigheden, die een scheiding brachten... zijn sedert den Wapenstilstand voorbij. Al wie logisch doordenkt in zijn Vlaamschgezinde overtuiging, schaart zich nu om de vlag van het Vlaamsch Nationalisme en de laatste scheidswanden moeten vervallen onder de gezamenlijke pogingen tot internationaliseering van de beweging.

Vandaar de talrijke pogingen om te doen gelooven dat het Separatisme altijd tot het programma der Flaminganten had behoord.

Het activisme van Julius Vuylsteke.

Jongelingschriften van Vermeylen en anderen werden daartoe aangehaald(1) zonder te bedenken dat een man met de jaren soms anders gaat denken. Vooral Vuylsteke trachtte men tot in zijn graf te compromitteeren, door een paar zinsneden af te zonderen, min of meer nauwkeurig aan te halen, en dan uit te leggen.

In een brief aan den - toenmaligen - *Nederlandschen Spectator* had namelijk Vuylsteke in 1862 (!) het volgende geschreven(2) :

> *België met onze rechten ziedaar ons innigste verlangen*; en voegen wij daar soms bij : ‘zoo niet, onze rechten zonder België’ - deze bedreiging slaat niet op het heden, maar op eene verwijderde toekomst, en zij is overigens zoo natuurlijk dat ik niet zie, hoe een man, die zijne waardigheid voelt, anders zou kunnen spreken.

(1) Zie o.a. de brochure van Dr SPELEERS, *Is de Vlaamsche Beweging een nationale Beweging, ja of neen*? blz. 34. Ook *Vlaanderen* van 15 December 1919.

(2) Volledige tekst van den brief in *Klauwaard en Gens*, blz. 6 en vlg. (Uitgave van het Vuylsteke-Fonds, n^{r} 1, Gent, 1905).

> Moet het eens, *na uitputting van alle mogelijke pogingen*, en nadat de Regeering, medegevoerd door den stroom der openbare meening, eindelijk eenigen goeden wil zal betoond hebben, moet het dan eens *blijken* dat een België, waarin de Nederlandsche nationaliteit haar vollo zelfleven naast de Waalsche zou genieten, onmogelijk is, - *in dat geval* zal men toch niet eischen dat het Recht afstand doe en te niet ga[(1)].

Reeds op zich zelf, en vooral zoo men op de door ons gecursiveerde woorden let, kan die verklaring slechts als een *zeer* voorwaardelijke aanval op de eenheid van België gelden. De schrijver zegt er eenvoudig dat het Recht boven alles gaat, ook *desnoods* boven België, meer niet, en daarmee konden inderdaad alle oude Flaminganten instemmen.

Maar díe verklaring staat *niet* op zich zelf. Ze is uit een verband gerukt, dat Dr Speleers[(2)], *Vlaanderen* en na hen een heele nasleep Extremisten zorgvuldig - of onachtzaam - steeds hebben verzwegen. Wat is immers het doel van den geheelen brief ? De Hollanders tot meer belangstelling in de Vlaamsche Beweging over te halen; en *daarom wil hij, onder meer, bewijzen, dat ze niet anti-Belgisch is*, zooals in zekere Hollandsche bladen was beweerd. Hij maakt tot de zijne, de aloude *Verklaring van Grondbeginselen* van 1847, waarin protest wordt aangeteekend tegen de Franschgezinden, die

> sproken over onze strekking alsof wij een scheuring in België wilden verwekken. Niets is meer bezijden de waarheid.... Onze hoogste wensch is, dat wij eens in volle eendracht en innige broederlijkheid met onze Waalsche landgenooten mogen leven; want alleen van dit oogenblik af zal Belgenland op hechte grondvesten rusten.

En Vuylsteke voegt *dadelijk* er bij : ‘Alles wat in die verklaring voorkomt, is nog heden de uitdrukking der algemeene denkwijze. *België met onze rechten*...’[(3)] De lezer ziet nu het verband tusschen het beruchte citaat en wat voorafgaat.

Wat verder schrijft Vuylsteke ten overvloede - zon-

(1) Ibidem, blz. 12.
(2) SPELEERS, loc. cit., blz. 34.
(3) VUYLSTEKE, blz. 11-12. - Cursiveering van ons.

der dat de activistische schrijvers van onhistorische geschiedenis dat schijnen opgemerkt te hebben - dat er enkele ongeduldigen zijn die van België niets meer verwachten, en wier Vlaamschgezindheid dienvolgens een bepaald anti-Belgische kleur heeft aangenomen; maar die, zegt hij, zijn '*rari nantes in gurgite vasto*'[1]; hij noemt het zelfs bewonderenswaardig dat er zoo weininge zijn, wanneer al de Vlamingen gestadig van ontrouw aan België worden beschuldigd; die enkelen zien in België een blijvenden hinderpaal; maar, zegt Vuylsteke,

> *Een dergelijke beschouwing is de onze niet, en zij is volkomen valsch*: wat in onze oude provinciën eeuwen lang bestaan heeft, wat in Sardinië nog vôôr twee jaren bestond, wat in Zwitserland en zelfs in Oostenrijk bestaat, kan ook zonder gevaar in België worden ingevoerd[2]

Het gedeelte van Vuylsteke's opstel, dat over de Vlaamsche Beweging handelt, hebben dus de Extremisten verminkt, verdraaid en misbruikt; het had juist tot doel te bewijzen dat de Vlaamsche Beweging niet op de scheuring van België hoefde uit te loopen, omdat de Vlaamsche Beweging en de Belgische belangen elkaar in den grond dekken. Wat hij in zijn slot nog eens nadrukkelijk zegt :

> Neen, *het is onmogelijk dat het Vlaamsche belang in strijd kome met het welbegrepen Belgische*. Waar dit in schijn mocht plaats grijpen, daar is het zoogenaamd algemeen belang, dat tegen ons gebezigd wordt, niets meer dan een slecht Waalsch eigenbelang, dat tegen het algemeen Belgische inwerkt, en dat wij daarom, *ook als Belgen* bestrijden moeten[3].

Het besproken staaltje van geschiedschrijving naar de methode van den Pater Jezuïet Loriquet, partijdiger gedachtenis, heeft echter een zekeren bijval genoten. Dat blijkt uit het feit dat nog in 1931 een extremistisch blaadje uit Gent[4] van Vuylsteke wist te vertellen : 'Deze liberale flamingant, *voorlooper der aktivisten*, zei vóór een halve

(1) Zeldzame zwemmenden boven den overgrooten afgrond (= hooge uitzonderingen).
(2) VUYLSTEKE, blz. 14. Cursiveering van ons.
(3) VUYLSTEKE, blz. 15. Cursiveering van ons.
(4) *Reinaert*, Maart 1931.

eeuw reeds : onze Vlaamsche rechten, desnoods zonder, desnoods tegen België.'

Maar de hoop om de ouderwetsche flaminganten te zien bijdraaien, die schuld hadden aan de 'quasi-onvruchtbaarheid van drie kwart eeuw strijd'[1] bleek spoedig ongegrond. Dan maar die 'slaptivisten' - die sedertdien aan het Parlement de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool hebben weten op te leggen - aan hun treurig lot overgelaten, en vooruit tegen België! België,

> dat de Vlamingen kon onderdrukken, omdat de unitaristische en centralistische staatsvorm van het land onze beide vijanden, de Walen en de Franskiljons tot een politiek blok maakt en hun aldus de overmacht verzekert, die ze elk afzonderlijk zouden missen[2].

De overmacht...., ook nog in 1930, ook in zake Vlaamsche Hoogeschool?

De Activisten van over den Moerdijk telden dus drie vijanden : de Franschgezinden, de Passieve Flaminganten en 'den Belgiek'; ze vonden bondgenooten in sommige Hollanders en in onze Vlaamsche Extremisten. In den strijd tegen 'den Belgiek' kregen ze, als onverhoopte bondgenooten, zekere extremistische Franskiljons, die hun best deden om de Hollanders tegen België in het harnas te jagen en alzoo in de kaart van de Activisten speelden.

Allerlei extremisme en de Hollandsch-Belgische betrekkingen.

Reeds vóór den oorlog bestond er ten onzent een *Comité de Politique nutionale*. Volgens het *Memorandum* in 1931 door den pas herboren Raad van Vlaanderen uitgegeven[3] zou het in 1910 opgericht zijn door Georges Valois, met zijn

(1) SPELEERS, loc. cit., blz. 50.
(2) SPELEERS, loc. cit., blz. 8.
(3) Raad van Vlaanderen. *Memorandum over de Buitenlandsche politiek van België*, blz. 7.

echten naam Gressant, en die een Franschman was - hetgeen heel weinig ‘nationaal’ klinkt; medestichters waren eenige Franschgezinde Belgen, waaronder Fernand Neuray, toenmaals redacteur van den *XX*e *Siècle*. Een gewichtige rol zal dat *Comité* te dien tijde wel niet gespeeld hebben, want eerst na den oorlog hoorde men er veel van spreken; men had zelfs den indruk dat het toen pas tot stand was gekomen. Nochtans vertelde ons Baron Beyens in 1922[1], dat die groep reeds in 1916 voor een annexionistische propaganda verantwoordelijk was, die in Holland eerst spot en dan verontwaardiging wekte. De Fransche gezant Cambon beknibbelde de Belgische Regeering van Le Havre omdat ze zoo iets toeliet. Engeland, evenals Frankrijk door de Hollanders verdacht, die landhongerige Belgen aan te moedigen, loochende alle schuld en de regeeringen van beide mogendheden verklaarden officieel de onafhankelijkheid van Nederland te zullen doen eerbiedigen. Op aanvraag van den Nederlandschen gezant gaf dan Baron Beyens, als Minister van Buitenlandsche Zaken, de uitdrukkelijke verzekering, dat België er niet aan dacht, op eenig gedeelte van het Nederlandsche grondgebied aanspraak te maken.

Reeds in 1918, echter, achtte *het Laatste Nieuws* het nuttig op die verklaring te wijzen[2]. Aan zijn kant waarschuwde *de Standaard* eenige dagen later tegen de annexatieplannen van het Comité de Politique nationale[3]. Immers dat Comité, in 1916 door de regeeringen van Engeland, Frankrijk en België van het tooneel verwijderd, zag nu kans om weer op te treden, en wel in gunstiger omstandigheden.

Twee van de mogendheden die zich bij de tractaten van 1839 verbonden hadden, de neutraliteit van België te handhaven, hadden ze geschonden. Die tractaten, inzonderheid dat van 19 April 1839, hadden tevens de grens tusschen Holland en het jong Koninkrijk België bepaald, alsook de

(1) *Deux Politiques*, in den *Flambeau* van Juni 1922.
(2) 12/13 December 1918.
(3) 24 December 1918.

wederzijdsche rechten en plichten aangaande het gebruik der gemeenschappelijke waterwegen.

Neutraliteit en tractaten beschouwde nu België als vervallen, en op aanvraag van haar afgevaardigden bij de Vredesconferentie, besliste dan ook de Opperste Raad dat die tractaten moesten herzien worden. In de vergadering van 12 Maart 1919 bracht hoofdminister Delacroix dat besluit ter kennis van de Kamer en besloot met de woorden :

> Op 12 Maart 1839, van daag is 't juist 80 jaren geleden, hoorde deze zaal de vaarwelswoorden van de gekozenen der Belgische provinciën welke door het Tractaat der XXIV artikelen van België zouden gescheiden worden. Met ontroering begroet de Kamer dit treffend samenvallen.

De Kamerleden juichten rechtstaande toe. Alleen omdat ze fier waren hun land, door het afschaffen van een internationale voogdij, een soort van meerderjarigheid te zien bereiken ? Of had de hoofdminister, door zijn vrij onvoorzichtige zinspeling op de afgestane provincies, ook in sommige gemoederen een weerklank gewekt van die stemmen, welke sinds maanden luid riepen om inpalming van Zeeuwsch-Vlaanderen en Hollandsch-Limburg ?

Bladen, door leden of vrienden van het Comité de Politique nationale opgesteld, vierden alle dagen de zegepraal, pas behaald door het Recht op het Onrecht, door de verdedigers van België op de landroovers die in onze straten waren komen zingen : ‘das Vaterland muss grösser sein’. En diezelfde mannen riepen nu : België moet grooter zijn! Léonce du Castillon, een gewezen Flamingant, schreef in zijn *Belgisch Dagblad* :

> Belgenland moot grooter zijn,
> Van de zee tot aan den Rijn[1].

Evenals de Duitschers hadden gedaan, zochten die lieden in de Geschiedenis naar voorwendselen om aan twee Hollandsche provincies een ‘retrocessie’ op te dringen, waar-

(1) *L.N.*, 26/27 December 1918.

tegen de huidige bevolking dadelijk en krachtdadig opkwam. Dat, historisch gesproken, Fransch-Vlaanderen bij Belgisch-Vlaanderen, en de Elzas bij Duitschland behoorde, bleef buiten rekening : hier golden de wensch om den Franschen bondgenoot vooral niet te krenken eenerzijds, en de wil der Frankrijk genegen Elzassers anderzijds, als heilige wetten. De overwinningsroes en de daaruit geboren veroverings-droomen schenen overigens aan de Comité-mannen weinig bezonnenheid overgelaten te hebben. Anders hadden ze wel het gevaar ingezien, waaraan dat streven hun eigen Franschgezinde politiek blootstelde. Ware, immers, hun toeleg niet mislukt, dan kwamen honderdduizenden misnoegde Zeeuwen en Limburgers de rangen der Vlaamsche Beweging versterken, en dat te zekerder, daar alle Vlaamschgezinden van alle schakeeringen eensgezind de annexatie bestreden; wat men in Holland wel wist : In Februari 1919 keurde zelfs *Het Vaderland* (uit den Haag) den Hollandschen gezant van Vollenhove af, omdat hij te Antwerpen de Activisten had gebrandmerkt: ‘die zijn immers tegen de annexatie, en wij moeten ze verdedigen.’

Intusschen ging de propaganda der annexionisten haar gang. Ze maakten in België en in Frankrijk stemming tegen Holland door allerlei verdachtmakingen, en niet zonder succes. Onder meer beschuldigden ze de Hollanders van heimelijk pro-Duitsche gevoelens; hun regeering had immers de verslagen Duitsche legers door Limburg laten trekken, zoodat veel buit aan de Belgen was ontsnapt. Holland antwoordde dat de oorlog feitelijk gedaan was, en dat het België daardoor des te spoediger van de Duitsche troepen had willen verlossen. De Antwerpsche *Action nationale* vertelde in Mei 1920, en *Nation belge, Soir* en tutti quanti zonden het nieuws rond, dat het Britsche oorlogschip *Dragon* zonder permissie de Schelde tot aan Antwerpen was opgevaren; de Hollandsche autoriteiten hadden zich gehouden alsof ze niets gewaar werden; dat was nu eens echte huichelarij: tegenover België handhaafde Holland het recht om geen oorlogschepen door te laten ! Op 6 Mei moest

de *Action nationale* een logenstraffing van den Nederlandschen gezant opnemen : toelating tot den doortocht was wel degelijk door den Britschen gezant aangevraagd en door den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken op 21 April verleend. Alle incidenten die tot misverstand aanleiding konden geven, en die dikwijls volkomen uit de lucht waren gegrepen, werden moedwillig tegen Holland uitgespeeld.

Maar de pogingen om het Belgisch publiek voor de annexatieplannen te winnen mislukten volkomen, ondanks de moeite die de dungezaaide Franschgezinde leden van de Brusselsche Ligue Maritime en van het Comité de Politique nationale zich getroostten. In dit opzicht was een openbare vergadering, in Maart 1919 te Brussel belegd, typisch. De voornaamste leiders van het Comité, zooals de heeren Neuray, Brugmann en Pierre Nothomb, waren natuurlijk aanwezig, maar ook politieke mannen als de heeren Goblet d'Alviella en Destrée, die waarschijnlijk kwamen zien ‘wat er van was.’ Als dezen verschenen, werden ze niettemin uitgefloten en begroet met den kreet : ‘A bas l'annexion !’ Het Vlaamschgezind gedeelte van het publiek hief het *Wilhelmus* aan; de Socialist Piérard, die ook wat aan ‘nationale politiek’ deed, werd voor ‘embusqué’ uitgescholden. Aan Pierre Nothomb werd toegeroepen : ‘Wat doet ge dan met Fransch-Vlaanderen ?’ De redenaars moesten het vijandig rumoer telkens overwinnen om eenige volzinnen te kunnen uitspreken; de heer Crockaert moest het na enkele woorden opgeven en zwijgen, en de luidruchtig aangekondigde meeting bleek ten slotte veel meer tegenstrevers dan vrienden van de annexatie te hebben aangelokt.

Het laten drukken en aanplakken van landkaarten, waarop ‘Groot-België’ met Zeeuwsch-Vlaanderen en Hollandsch-Limburg als vermeerdering van grondgebied prijkten; het werpen van Belgische vlaggetjes in het water der Wielingen, na een redevoering van P. Nothomb aan boord van een excursie-boot; het verspreiden van een draad-

loos - en leugenachtig - telegram uit Amerika, volgens hetwelk Koning Albert zich tegenover de bondgenooten ten voordeele van de annexatie zou uitgesproken hebben : al die en dergelijke vrij kinderachtige middeltjes werden doorgaans op spotgelach onthaald en brachten aan de zaak van de 'Politique nationale' meer schade dan voordeel.

De ware toestand was, dat de Belgische openbare meening, de Franschgezinde inbegrepen, na korten tijd schier eenparig den rug toekeerde aan het rumoerig Comité en het niet eens ernstig opnam. Men wenschte vooral rust en verwierp wat die kon storen. Maar in Holland zag men dat niet dadelijk in en werd men ongerust : het gerucht van enkelen maakt aanvankelijk altijd meer indruk dan de onverschilligheid van velen. Van daar, bij onze Noorderburen, een stijgend wantrouwen tegenover België, vooral wanneer zekere teekenen schenen aan te duiden, dat ook de Belgische Regeering door de impalmingsziekte aangetast was, en haar bondgenooten tot gevaarlijke maatregelen trachtte over te halen.

In de Tweede Kamer kloeg de Hollandsche Minister van Buitenlandsche Zaken, van Karnebeek, dat de Belgische antwoordnota op de Nederlandsche vraag om uitlegging over de voornemens der Belgische Regeering niet categorisch genoeg was.[1] En de Minister van Oorlog zei zelfs :

> Wij moeten thans nog paraat blijven, om ons te kunnen verzetten tegen iedere poging om bepaalde deelen van het grondgebied aan ons land te ontnemen. Zoolang de andere mogendheden gewapend zijn, kan Nederland zich niet ontwapenen[2].

Tegenstrijdige persberichten onderhielden het wantrouwen. In *Le Peuple* schreef de heer L. de Brouckère, die het van zijn vriend, Minister Vandervelde kon weten, 'dat het vraagstuk der annexaties in de bevoegde commissie van de Vredesconferentie niet eens te berde was gekomen, vermits

(1) *L.N.*, 28 Februari-1 Maart 1919.
(2) *L.N.*, 1/2 Maart 1919.

noch onze Regeering, noch onze gevolmachtigden een duimbreed Nederlandsch grondgebied gevraagd hebben.' Dat was in Maart 1919[1]. Maar in dezelfde maand seinde Havas dat de Commissie in kwestie de Belgische eischen betreffende Nederlandsch grondgebied niet wilde steunen, omdat neutrale staten buiten haar bevoegdheid vielen; en in de Eerste Kamer verklaarde Minister van Karnebeek, dat die inlichtingen met de zijne overeenkwamen[2]. Waren die eischen dan toch te berde gekomen ?

In België wist men zeker dat de meeste onzer Ministers alle annexatieplannen afkeurden, en eenigen, zooals de heeren Franck, Vandervelde, Wauters en Anseele, hadden dat openlijk gedaan. Maar juist van den bevoegden Minister, dien van Buitenlandsche Zaken, den heer Paul Hymans, was men niet zoo zeker. *Onder datum van 20 Mei* 1919 zond hij aan het Algemeen Hoofdkwartier een vertrouwelijke nota, met allerlei aanwijzingen en raadgevingen voor de Belgische agenten in Hollandsch-Limburg; ze hadden tot doel de sympathie van de bevolking aldaar voor België te winnen[3]. Het antwoord van den heer Hymans op de vrij scherpe nota van de Nederlandsche Regeering was nogal dubbelzinnig (11 September 1919). Het kwam in hoofdzaak hierop neer: De Belgische Regeering, *zonder bepaalde Nederlandsche gebieden te vragen*, was indachtig gebleven, dat de Opperste Raad op 8 Maart 1919 besloten had, dat de tractaten van 1839 in hun geheel moesten herzien worden, *ook wat de verdeeling van grondgebied betreft*, en dat de bepalingen daarvan aangaande stroomvaart en grondgebied aan België ernstig nadeel hadden berokkend. Men kon dus in België gelooven aan een mogelijke wijziging van grondgebied.

Toch voegde de Minister bij die halve bekentenis, dat de aangeklaagde nota eigenlijk tegen een Duitsche propa-

(1) *L.N.*, 14 Maart 1919.
(2) *L.N.*, 8/9 Maart 1919.
(3) Volledige tekst in *L.N.* van 28 Augustus 1919.

ganda was gericht, die in Limburg tegen de belangen van België werkte.

In elk geval, aan al dat onverkwikkelijk gekonkel en aan alle aanspraak op Nederlandsch grondgebied kwam weldra een besluit van de Mogendheden voor goed een einde stellen. De tekst, aan België en aan Nederland medegedeeld, luidde :

> De mogendheden erkennen de noodzakelijkheid van de herziening der verdragen van 1839; aan de commissie, bestaande uit afgevaardigden van de Vereenigde Staten, Engeland, Frankrijk, Italië, Japan, België en Nederland, dragen zij op, de maatregelen te bestudeeren, die met de herziening verband houden en voorstellen te doen, *welke noch de overdracht van territoriale souvereiniteit, noch de schepping van internationale dienstbaarheden onderstellen*. De Commissie zal België en Nederland uitnoodigen gemeenschappelijke formules voor te leggen, op den grondslag der algemeene beginselen aangenomen door de Vredesconferentie[1].

Dat besluit werd genomen op 4 Juni 1919. De bedenkelijke geheime nota van Minister Hymans geraakte eerst in Augustus bekend, en wel door het Activistisch Persbureau uit Elandstraat, 78, in den Haag, waarin Hugo Vandenbroeck en Mommaerts werkzaam waren. En hier is het oogenblik om er op te wijzen, hoe oneerlijk de bestuurders van dat bureau te werk gingen. Aan de Nederlandsche pers deelden ze het stuk mee met 3 *Juli* 1919 als datum er op; als de Belgische Regeering officieus liet weten dat die datum valsch was, zei het Bureau dat er van geen opzettelijke vervalsching spraak was, maar van een vergissing : het moest 20 *Juni* zijn. Later bleek dat een tweede leugen te zijn; de datum was 20 *Mei*, en de dubbele leugen had tot doel gehad, de zaken te doen voorkomen alsof Minister Hymans zijn nota *na* het besluit der Mogendheden (4 Juni) had opgesteld, wat natuurlijk het geval zeer zou verergerd hebben, en dan ook in de Nederlandsche pers groote verontwaardiging tot gevolg had.

Kort daarop, in de Senaatsvergadering van 7 October 1919, interpelleerde de heer Vinck den betrokken Minister

(1) *L.N.*, 8 Juni 1919.

over de drijverijen van het Comité de Politique nationale, waarvan de secretaris, P. Nothomb, volgens Spreker, in het gebouw van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken verbleef, en over veel geld scheen te beschikken. De heer P. Hymans antwoordde dat het ‘Comité’ een private instelling was, waarmee de Regeering geen uitstaans had, noch openlijk, noch in 't geheim.

Daardoor kreeg dus de annexatie-politiek den officieelen genadeslag. Maar veel kwaad was toch bedreven, en gaf aan de Activisten stof tot verdere vertroebeling.

Onderhandelingen.

De onderhandelingen, door de Mogendheden aan de zoogenaamde Commissie van Veertien opgedragen, zouden noodzakelijk door wantrouwen vermoeilijkt worden. In die Commissie was België vertegenwoordigd door de heeren Segers en Orts, Nederland door Jhr. de Marees van Swinderen en Prof. Struycken - deze laatste een beproefde vriend van België. Bovendien gebeurden er natuurlijk afzonderlijke onderhandelingen tusschen België en Nederland, tot voorbereiding van de voorstellen, die aan de Veertien zouden onderworpen worden.

Door de Mogendheden en door beide betrokken Regeeringen was nu het vraagstuk van mogelijke wijzigingen aan het Hollandsch grondgebied van de baan geruimd. Afgezien van den patriotischen grootheidswaanzin van eenigen, had men, aan Belgischen kant, de herziening der tractaten van 1839 om twee practische redenen gewenscht, één van militairen, en één van economischen aard. De vraag was nu, hoe die wenschen te bevredigen, zonder aan de Hollansch-Belgische grens te tornen.

De Belgische voorstellen van militairen aard werden door Nederland beslist afgewezen, en de Commissie van Veertien verwierp ze dan eveneens. Zooals tevoren kon dus Holland te allen tijde beletten dat oorlogschepen van België

of van haar bondgenooten de Schelde op Hollandsch gebied zouden bevaren, hetzij naar zee, hetzij van de zee uit naar Antwerpen. Van een militaire overeenkomst tot verdediging van Limburg tegen een eventueelen Duitschen inval wilde Nederland ook niet weten.

Bleef de economische kant van het vraagstuk, de belangen der handelsscheepvaart. Hier ook wenschte België vrijen en vergemakkelijkten toegang tot de zee langs de Schelde en ook langs het kanaal Gent-Terneuzen; bovendien, een kanaal van Antwerpen naar den Moerdijk, een ander van Antwerpen naar den Rijn (Ruhrort), verder allerlei uitdiepings- en verbreedingswerken van stroomen en vaarten, en andere technische maatregelen, door de toenemende scheepvaart en, onder meer, door den toegenomen diepgang der handelsschepen noodzakelijk gemaakt.

Over die punten was men het in Maart 1920 eens geworden, wanneer de beruchte kwestie van de Wielingen te berde kwam.

Die vaargeul, het zuidelijkste en beste zeegat om uit de Noordzee in de Schelde te komen, ligt gedeeltelijk vóór de Belgische kust en strekt zich verder langs de Nederlandsche kust tot bij Vlissingen uit. De heerschappij over de *geheele* Wielingen wilde Nederland niet opgeven; België wilde ze niet erkennen, onder meer omdat het lot van Zeebrugge als vlootbasis er van afhing. Het verdrag dat ter onderteekening gereed lag, werd nu *niet* onderteekend, en de onderhandelingen werden afgebroken.

Eerst in 1925 werden ze hernomen. Ze voerden tot een verdrag, dat de afschaffing der Belgische neutraliteit als een feit erkende, de kwestie der Wielingen onopgelost liet, maar verder de handelsscheepvaart regelde. Het werd op 3 April 1925 door de twee betrokken ministers van Buitenlandsche Zaken, Jhr. van Karnebeek en Paul Hymans, onderteekend, in onze Kamer goedgekeurd door 98 stemmen tegen 1 en 9 onthoudingen, in den Senaat eenparig op 29 Juli, en op 12 November 1926 door de Hollandsche Tweede Kamer aangenomen, maar slechts door 50 stemmen

tegen 47, trots de schitterende verdediging van het verdrag door den heer van Karnebeek. In Maart 1927 werd het in de Eerste Kamer door 33 stemmen tegen 17 verworpen. Jhr. van Karnebeek nam ontslag als Minister van Buitenlandsche Zaken; hij werd opgevolgd door den heer Beelaerts van Blokland, en de zaken stonden weer op het doode punt. In Juli 1928 drukte de nieuwe minister van Buitenlandsche Zaken de hoop uit, dat de goede verstandhouding met België zou hersteld worden, door weer gemeenschappelijk de hangende vraagstukken te bespreken, en ook aan Belgische zijde vond men dat wenschelijk. Nieuwe onderhandelingen werden in 1929 aangeknoopt, gingen traag vooruit... en duren nog.

Droogstoppel in de bres.

De mislukking van de edelmoedige pogingen van Jhr. van Karnebeek om tot een overeenkomst met België te geraken was in de eerste plaats te wijten aan den weerstand van den onsterfelijken Droogstoppel. Of hij nog te Amsterdam, Lauriergracht n^{r} 37, woonde, is onzeker. Maar zijn werkzaamheid was nu over twee hoofdkantoren verdeeld : Rotterdam en Utrecht. Hij oordeelde nog steeds uit het oogpunt van ‘de zaken’. Hij richtte een ‘Nationale Unie’ op, niet om de hoogere belangen van het Recht of van zijn vaderland te bevorderen, maar om de haven van Rotterdam te verdedigen tegen een mogelijke concurrentie van Antwerpen. Of, in rechte, door de Wielingen, de Schelde en het kanaal van Terneuzen uitsluitend Hollandsch, dan wel gedeeltelijk Belgisch water vloeide, was hem in den grond gelijk; hoofdzaak was dat zooveel geld mogelijk over Rotterdam naar zijn brandkast zou gedragen worden, al was het dan ook door golven onzuiver water. Voor dat onzuiver water zorgden eenige pro-activistische Hollanders als de professoren Burger, Gerretson en Geyl, en de heer L. Simons, flink geholpen door de Activisten uit Holland, hun extre-

mistische spitsbroeders uit België en de kleine groep Belgische annexionisten. Hoewel door het besluit der Mogendheden gekortwiekt en door de Belgische Regeering verloochend, stichtte het 'Comité de Politique nationale' nog altijd kwaad. In het begin van Januari 1927 kon men, na de gunstige stemming der Tweede Kamer, op een gelukkig verloop in de Eerste Kamer hopen; dat oogenblik koos het 'Comité' om nog eens zijn onzinnige aanspraken op Nederlandsch grondgebied lucht te geven. De *Haagsche Post*, die de getalsterkte en het gezag van het 'Comité' niet overschatte, noemde dat toch 'roet in het eten werpen'. Immers, het zwak geroep van enkele Belgen, door al de andere afgekeurd, zwol in de ooren van de meeste Hollanders tot een machtigen klank, dien ze voor de dreigende stem van de Belgische openbare meening hielden; ze hoorden het immers uit bedrieglijke luidsprekers, hun door de Activisten verschaft. Een dier luidsprekers was de Hollandsche groep van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Door de Activisten bewerkt, overtraden het hoofdbestuur en zekere afdeelingen, als die van Utrecht en van den Haag, artikel 2 van de Verbondswet, dat alle inmenging in politieke zaken verbood, en wel op voorwendsel dat het voorgenomen Hollandsch-Belgisch verdrag ook de cultureele belangen van Vlaanderen in gevaar bracht. Het hoofdbestuur was, in een motie, van oordeel dat het verdrag 'door zijn groote eenzijdigheid... een zeer groot gevaar vormde voor de eenheid van den Nederlandschen Stam en daarom onaannemelijk was[1].' *Neerlandia*, het gemeenschappelijk orgaan van het geheele *Verbond*, bevatte in November 1926 een hoofdartikel in denzelfden zin. Vooral de afdeeling Utrecht onderscheidde zich. In November 1928 stelde ze voor, dat Holland aan de aanstaande eeuwfeesten van België geen deel zou nemen. Toen, in 1929, in dezelfde stad, de verjaring van de Unie van Utrecht van Staatswege werd

(1) *Neerlandia*, Augustus 1925.

gevierd, zonder dat iets aan België aanstoot kon geven, vierde de Utrechtsche afdeeling van het Algemeen Nederlandsch Verbond de gebeurtenis op haar manier. Door Prof. Gerretson werd heftig tegen België uitgevaren in woorden die één opruiïng van de Vlamingen tegen de Belgische eenheid waren. In België dachten sommigen een tijdlang dat het activistisch gedoe ook een deel van de officieele feesten was geweest. Herhaaldelijk werd door Vlaamsche afdeelingen en door het hoofdbestuur van Groep België tegen de houding van de Hollandsche Groep geprotesteerd, en ten slotte kwam het tot een breuk tusschen de twee groepen.

Utrecht was overigens een broeinest van stemmingmakerij tegen België. Daar hield de Dietsche Bond in Juni 1929 een algemeene vergadering, waar tegen de pas hernomen onderhandelingen werd opgekomen. Er was daar een groep uit Hollanders en Activisten samengesteld, die geen gelegenheid liet voorbijgaan om aanleidingen tot wrijving tusschen beide buurlanden te benuttigen en desnoods door minder deftige middelen te scheppen. Het *Utrechtsch Dagblad* was hun orgaan. De hoofdopsteller daarvan, Dr Ritter, schreef in een brochure[1] door den Dietschen Bond uitgegeven, aangaande de Belgische eeuwfeesten :

> Wij wenden ons met walging af van de vooze festijnen, en wij zien niet de scheiding, maar de vereeniging, wij zien langzaam maar zeker de Groot-Nederlandsche gedachte zich verdichten tot een Groot-Nederlandsche werkelijkheid.

De Utrechtsche valsche stukken.

Het was in het *Utrechtsch Dagblad* dat de moedwil van de anti-Belgische propaganda haar hoogtepunt bereikte. Juist toen de hernomen diplomatische betrekkingen een gunstige wending begonnen te nemen, op 23 Februari 1929,

(1) *Voor* - 1830 - *Na*.

veropenbaarde het blad den zoogezeiden tekst van de, totdusver geheim gehouden, militaire overeenkomst, in 1920 tusschen België en Frankrijk gesloten. Volgens dat stuk, voorzag de overeenkomst een mogelijken inval van Belgische troepen in Holland, en allerlei daartoe geschikte maatregelen. Inlichtingen van de twee legerstaven waren er bijgevoegd. De Hollandsche pers, op dat oogenblik geneigd om alles te gelooven, wat België zwart maakte, uitte zich natuurlijk niet malsch over die plotseling ontmaskerde plannen. Slechts twee bladen wilden er niet 'inloopen' : *de Nederlander* en *de Middelburgsche Courant*. Enkele dagen later (28 Februari), nieuwe 'onthulling'; ditmaal werd het Verbaal afgedrukt van de vergadering der Belgische 'Gemengde Legercommissie' in 1927 gehouden, en waarop de militaire overeenkomst was besproken; het heette dat het eerste stuk eigenlijk was gelicht uit dat Verbaal, waarin het dus als aanhaling voorkwam.(1)

De woede was nog lang niet bedaard, toen de valschheid van het eerste en dan van het tweede stuk werd aangeklaagd door de Belgische, de Fransche - en ook de Engelsche Regeering die de vervalscher eveneens in de zaak betrokken had. De Hollandsche Regeering erkende nu ook die valschheid bij monde van haar Minister van Buitenlandsche Zaken. Toch hield de redactie nog staande, dat ze echt waren, hoewel de onwaarschijnlijkheid van zekere bijzonderheden, en de onmogelijkheid van andere, zelfs een oningewijde moesten treffen. Na een paar dagen bleken de handteekeningen van twee Belgische stafofficieren, Gallet en Michem, niet eens op de echte te gelijken: men had zich niet eens de moeite getroost deze na te bootsen ! Onder de deelnemers aan de vergadering der Legercommissie werd *Kolonel* Michem aangeduid, terwijl die in 1927 *majoor* was; en kolonel Estienne, bevelhebber der Grenadiers, werd genoemd als lid van den Hoofdstaf, terwijl hij Etienne (zonder *s*) heette,

(1) De twee teksten staan in het *L.N.* van 26 Februari en van 2 Maart 1929.

en nooit tot den Hoofdstaf had behoord. Als die en andere onmiskenbare bewijzen van onechtheid reeds bekend waren geraakt, en de eerste opschudding reeds luwde, kwam een nieuwe tooneelverrassing. Op 2 Maart werd een zekere Franck-Heine te Brussel aangehouden. Hij bekende spoedig de stukken te hebben vervaardigd met de hulp van een paar beambten uit den Belgischen Veiligheidsdienst. Hij had de 'documenten' aan den Frontist Ward Hermans overhandigd, die ze naar het *Utrechtsch Dagblad* droeg, terwijl, aan een anderen kant, een millioenrijke koopman uit Rotterdam ze tegen grof geld had aangekocht. Franck-Heine was een avonturier van zeer loensch allooi, die eerst te Brussel voor rekening van de Duitsche Nationalisten van Hugenberg had gewerkt, en dan door den Belgischen tegenbespiedingsdienst werd gebruikt. Dit legt uit waarom hij door het Gerecht spoedig werd losgelaten. In de Kamervergadering van 7 Maart zei Minister Jaspar dat de stukken bestemd waren om in de handen van Duitsche verspieders te worden gespeeld, om die te verschalken. Waarom had Franck-Heine ze dan te Rotterdam verkocht ? Misschien eenvoudig om geld te maken. Maar de Frontisten beweerden dat de Belgische Regeering Ward Hermans daardoor wilde onmogelijk maken als candidaat voor Mechelen in de aanstaande Kamerverkiezingen, wat te gelijker tijd zijn geheele partij in het gedrang zou brengen. Was niet de oudstrijder Adile Debeuckelaere, gewezen Kamerlid en opnieuw candidaat, in November 1921, juist vóór de verkiezingen aangehouden, op grond van Duitsche verslagen van hoogverraad beticht, en eerst negen maanden later door een Krijgsraad met klank vrijgesproken, nadat al zijn vroegere officieren te zijnen gunste hadden getuigd ?

Boos opzet tegen de Frontisten was dus noch in het een, noch in het ander geval onwaarschijnlijk op zich zelf; voldoende bewezen was het echter ook niet. Nog andere gissingen doken overigens op, meer en meer lieden werden van medeplichtigheid verdacht, en de zaak werd hoe langer hoe ingewikkelder. Wij zullen niet trachten volkomen duide-

lijk te maken, wat blijkbaar tot onduidelijkheid gedoemd was. Want het is al te moeilijk de geheele waarheid te doorgronden waar spioendiensten mee gemoeid zijn, en daarom juist de meest bevoegde personen zich gerechtigd en zelfs verplicht achten te loochenen wat waar is, en te bevestigen wat onwaar is. Het is niet eens met zekerheid uit te maken of de bestuurder van het *Utrechtsch Dagblad* wist dat de beruchte documenten valsch waren, dan wel of hij, na Ward Hermans, den Rotterdamschen millionair en zoovele anderen door Franck-Heine bedrogen werd.

Maar volkomen zeker is: dat de verdedigers van de Haven van Rotterdam, hun activistische aanzetters en de Belgische vijanden van 'den Belgiek' met gretigheid en lichtzinnigheid naar die stukken hebben gegrepen, om de verstandhouding tusschen België en Holland te ondermijnen, en dat zij daarin eenigen tijd geslaagd zijn.

In diezelfde jaren eischten de Activisten en de Frontisten onvoorwaardelijke amnestie ten voordeele van eerstgenoemden. Hoe zwaar daarbij hun gezamenlijke houding tegenover België in de schaal zou wegen, zullen we weldra zien. Maar eerst moeten wij nog een woord zeggen over hun Waalsche tegenhangers.

Waalsch extremisme.

Van het Vlaamsche verschilde het Waalsch Extremisme door zijn vormeloosheid en zijn gebrek aan samenhang. Er was een wel ingerichte Frontistische partij, die als zoodanig bij elke verkiezing optrad. Er waren verscheidene groepen Wallonisanten, zelfs een gemeenschappelijke 'Assemblée wallonne,' maar geen Waalsch-Extremistische partij, en er is nu nog geen. Daarvoor zijn de Waalsche Extremisten nooit talrijk noch eensgezind genoeg geweest. De meeste Walen nemen hen, om hun weifelende houding, niet al te ernstig op. Het is inderdaad moeilijk bij de meest uitgesproken Wallonisanten een wel omschreven Extremisme te

ontdekken. Misschien zou het nauwkeuriger zijn te spreken van extremistische koortsen, die zwakker en heviger zijn naarmate de Vlaamschgezinde vorderingen de Waalsche zenuwen zachter of scherper komen prikkelen. Bedreigt een nieuwe taalwet een of ander Waalsch voorrecht, dan rijst dadelijk de warmtegraad, de Assembleé Wallonne vergadert, en de 'Coq hardi' wordt naast de Belgische kleuren aan het lokaal uitgehangen. Soms stijgt dan de thermometer vervaarlijk, en meer dan een patient is weldra glad vergeten dat daarbuiten ook de Belgische vlag waait, maar de Fransche niet.

Als in 1919 het doodgewaande Flamingantisme weer gevaarlijke levensblijken gaf, werd de 'Assemblée' ongerust en vergaderde te Luik op 26 en 27 April. De heer Henault was tegen alle Separatisme en voor een overleg tusschen Walen en Vlamingen. Maar de heer Mockel prees de uitbreiding van de bevoegdheid der provincieraden, de verdubbeling van de Kamer, met behoud van één Senaat en met een bijzonder parlement voor Brussel. De heer Jennissen wilde zich voorloopig bij de bestuurlijke scheiding aansluiten, maar gaf toch de voorkeur aan een eenvoudige vereeniging met Frankrijk. Men hoorde den schrijver van de separatistische 'Lettre au Roi[1] de politieke scheiding afkeuren, maar toch verklaren: 'On pourra envisager l'annexion à la France après avoir épuisé les moyens de conciliation'[2]. Een paar dagen later schreef dezelfde heer Jules Destrée dat de politiek van eenmaking door opdringen van het Fransch had uitgediend : 'L'Union fait la Force, l'Unité fait des Révoltés[3]'.

Doorgaans worden de Vlaamsche Activisten afgekeurd; de Waalsche[4] worden door de 'Ligue Wallonne' van Namen geschandvlekt, maar de aangenomen motie loochent

(1) Waarover zie deel I, blz. 64 en 65.
(2) *L.N.*, 29 April 1919; *F*l. *l.*, 2 Mei 1919; *Activisten*, blz. 26.
(3) *Le Soir*, 3 Mei 1919.
(4) Waarover zie deel I, blz. 193.

dat er ooit een Waalsch Activisme heeft bestaan (19 October 1919). Het Secretariaat van de 'Assemblée Wallonne' deelt aan de pers mede,[1] dat slechts één der betichte Walen tot de Waalsche Beweging behoorde en denkt 'que cette mise au point s'impose, parce qu'elle prouve d'une manière éclatante qu'il n'y a pas eu d'activisme wallon'; wat de heer Destrée ook volhield in een boekje, waarin hij tevens uitlegde dat de Walen in het Ministerie te Namen waren gegaan om te beletten dat het uitsluitend Duitsch zou zijn, zoodat dit Waalsch Bestuur 'un caractère loyaliste' had[2].

Dat loyalisme vond een eigenaardige uitdrukking op een vergadering van de Assemblée Wallonne te St Gillis-Brussel (13 Juli 1919). Volgens den heer Destrée had de oorlog bewezen dat België één moest zijn tegenover het Buitenland. Maar de meeste aanwezigen waren voor bestuurlijke scheiding. Niet minder dan acht verschillende voorstellen in dien zin werden verdedigd. De heer Buisset wilde België niet scheuren, maar verdeelen in 5 provincies: 2 Waalsche, 2 Vlaamsche en Brussel, telkens met uitgebreid zelfbestuur[3].

Op 7 September 1919 was er weer een bijeenkomst. Hier verklaarden zich 53 leden voor het ontwerp André-Pastur (uitbreiding van de provinciale autonomie); 30 voor het 'vote bilatéral' van den heer Remouchamps : ieder parlementsbesluit moest afzonderlijk de meerderheid hebben in Wallonië en in Vlaanderen; 23 leden stemden voor een federatie van drie staatjes (Wallonië, Vlaanderen en Brussel), door de heeren Mockel en Jennissen voorgestaan; 20 sloten zich aan bij den heer Troclet, die van 3 provincies sprak in plaats van 9, met versterkte provinciale en stedelijke autonomie; 15 bij de heeren Buisset en Pater, met hun 5 'régions'; er waren nog andere oplossingen, die even

(1) O.a. aan de *Fl. l.* van 25 November 1919.
(2) *Flamands et Wallons*, blz. 144.
(3) *Etoile belge*, 27 Juli 1919.

veel oplosten. De aangenomen motie was een compromies tusschen die verschillende stelsels.

Den 12 Juli 1925, op het Waalsch Congres te Luik, werden weer allerlei tegenstrijdige gedachten uitgedrukt, die echter overwegend separatistisch waren; de heer Truffaut vreesde dat, zoo er nog meer Vlaamsche ‘dwangwetten’ kwamen, de Walen zich naar Frankrijk zouden keeren, en werd toegejuicht. De heer Delvigne was voor een verstandhouding met de Vlaamsche Extremisten, maar de Separatist Jennissen vond dat hun denkbeelden niet met het Waalsch patriotisme overeen te brengen waren. De heer Pouret zei ook dat de Walen in een federalistisch België bloote satellieten van Vlaanderen en dus van een Germaansche, anti-Fransche politiek zouden zijn. In de ten slotte aangenomen motie werd de wensch uitgedrukt, dat de Vlaamsche, Waalsche en Brusselsche autonomisten de mogelijkheid van een gezamenlijke werking zouden onderzoeken.

Als in 1928 de nieuwe wet over het taalgebruik in het leger werd voorgesteld, beschouwde het ‘Bureau permanent’ van de ‘Assemblée’ dat als een uitdaging aan Wallonië, die bovendien nutteloos was, ‘omdat de Vlaamsche soldaten het Nederlandsch niet kennen’. Die gelegenheid namen dan Franschgezinde bladen uit Brussel en Gent waar, om nog wat olie op het vuur te gieten: het was, beweerden zij, te vreezen, dat, zoo het Parlement weer aan de Flaminganten toegaf, de Walen zich gerechtigd zouden achten tot het vormen van een vrijen Staat Wallonië. En inderdaad, reeds op 14 December 1927 had het ‘Comité des Décisions du Congrès de Nivelles’ in een openbaar manifest er mee gedreigd, dat ‘de Walen hunne blikken elders zouden kunnen richten dan naar den kant van den Belgischen Staat[1]’.

Na al die blijken van omwentelingsgezindheid, staat men verwonderd over den brief, namens de ‘Assemblée Wal-

(1) *Gazet van Antwerpen*, Februari 1928.

lonne' door de heeren J.M. Remouchamps, 'secrétaire général' en Ivan Paul, 'secrétaire politique,' onderteekend, en op 12 April 1929 tot den Ministerraad gericht. Die heeren willen nu een Commissie tot onderzoek der taalkwestie zien samenstellen uit *gematigde* afgevaardigden van verschillende groepeeringen: het Parlement (met uitsluiting van de Frontisten), de Openbare Besturen, de stad Brussel, de Regeering en ook den Catholieken Vlaamschen Landsbond, de Vlaamschgezinde groep uit de socialistische partij, het Willems-Fonds en..... de Assemblée Wallonne - die zich dus ook als gematigd beschouwt.(1) Er kwam niets van. Kort daarop, op 7 Juli 1929, gebeurt er een herkiezing van de leden der 'Assemblée' en onder de nieuw gekozenen vindt men vele Walen die steeds tegen allen schijn van separatisme zijn opgetreden, zooals de heeren : M. Ansiaux, rector van de Brusselsche Hoogeschool en Boisacq, professor aldaar; Fraipont en Haust, hoogleeraren te Luik; J. Bidez en A. Counson, hoogleeraren te Gent. Separatisten, zoo er al zijn, vindt men niet vermeld.(2) Maar deze stichten in Maart 1930 een nieuw maandblad, '*le Tocsin, organe du Séparatisme Wallon*'.

En die titel was zeer wel gekozen en zeer welsprekend. Het Waalsch Extremisme is inderdaad nooit anders geweest dan een krampachtig luiden van de brandklok, telkens de Walen hun huis in gevaar waanden. In al andere opzichten toonen zich de extremistische Wallonisanten oneenig, weifelend en onlogisch, en hun vergaderingen zijn hopeloos onsamenhangend.

Maar er is een kenmerk dat ze alle gemeens hebben: de vrees voor een komende Vlaamsche heerschappij, waarop wij terugkomen. Die vrees is het, die het periodisch dreigen met twee spoken veroorzaakt: de scheiding van Vlaanderen en de annexatie bij Frankrijk. Van daar ook een motie tegen het Nederlandsch-Belgisch verdrag van 1920 (Assemblée

(1) *Fl. l.*, 28 April 1929.
(2) *Fl. l.*, 16 Juli 1929.

Wallonne, 25 April 1920) en een andere tegen amnestie voor de Activisten in November 1928 : Holland is een mogelijke steun voor de opkomende Vlaamsche cultuur, en de Activisten zouden de Belgische Extremisten kunnen versterken.

Hoe de activisten gestraft werden

Gedurende meer dan drie jaren, hoofdzakelijk in 1918, 1919, 1920 en 1921, werden allerlei openbare besturen behandeld als zoovele ziekenkamers waarin ettelijke personen aan een aanstekelijke kwaal zouden geleden hebben. Tegen de kiemen van het Activisme werd het officieel formol kwistig uitgedeeld en ijverig toebediend door ontsmetters, die wel meestal te goeder trouw, maar niet altijd bevoegd of koelbloedig genoeg waren om met oordeel te handelen. Vele waren nog lang niet van de heerschende oorlogsneurose genezen, en in den beginne werden daarom dikwijls onberispelijke Vlamingen uit verblinding, wraakzucht of lage berekening aangegeven en vervolgens benadeeld of zelfs gebroodroofd. Tijdens den oorlog had, bij voorbeeld, meer dan een ondergeschikte beambte, in zekere twijfelachtige gevallen, niet geweten hoe zijn plicht te doen, door in Duitsch-Activistischen dienst te blijven of niet. Van zijn overste kreeg hij wel eens den noodigen raad, maar dikwijls ook durfde die geen raad geven. Eens de oorlog voorbij, werd die moeilijkheid soms ingezien, soms niet; zoo werd menig onschuldige gestraft, hetzij hij den raad van een meerdere had gevolgd, die al of niet gestraft werd, hetzij de raad, waarop hij recht had, hem geweigerd was, zoodat hij alleen had moeten beslissen[(1)].

De Regeering en sommige besturen stelden dan eereraden

(1) Voorbeelden van zulke gevallen in de naamlooze brochure *Histoire des Agissements flaminboches au departement des Chemins de jer*. - Schaarbeek, Lafaut, 1920.

en commissies aan, die in hun onderzoek wat redelijker te werk gingen. Onder die verschillende omstandigheden werden de Activisten gesloten uit de Koninklijke Vlaamsche Academie, de balies, het onderwijs, de ridderorden, de ministeries en de overige openbare lichamen,

De diploma's, door de Duitsch-Vlaamsche Hoogeschool, of tijdens de bezetting door de Middeljury, afgeleverd, werden ongeldig verklaard. Minister Harmignies wilde de houders daarvan tot een nieuw examen toelaten. Maar de besluiten van de jury's die weigerden de betrokkenen te ondervragen werden niettemin goedgekeurd. Oudstudenten van de Duitsch-Vlaamsche Hoogeschool, zelfs wanneer ze zich alleen hadden laten inschrijven om aan de Duitsche requisities te ontsnappen, en soms geen uur les hadden gevolgd, werden niet meer op de Universiteit aanvaard. Aldus is meer dan een jeugdig extremisme uit wanhoop geboren. Ook de onderwijzers en regenten die tijdens het activistisch bestuur te Gent of te Brussel hun diploma's hadden verworven, zagen die ongeldig verklaren, hoewel de betrokken jury's in groote meerderheid uit anti-activistische leeraren hadden bestaan, die overigens niet verontrust werden. Ter zelfder tijd hadden dergelijke jury's gezeteld te Bergen, Seraing, Aarlen en Luik: *hun* diploma's bleven geldig ! Men vertelde dat Minister Harmignies in November 1919 ontslag had moeten indienen, omdat hij de draconische maatregelen tegenover die en de andere onderwijsdiploma's niet wilde goedkeuren. Als men in 1921 gewaar werd, dat de uitsluiting van meer dan 300 onderwijzers en onderwijzeressen in vele gevallen onder den drang der openbare meening - en der openbare neurose - was gebeurd, besloot men door een wet al de belanghebbende personen tot een nieuw examen toe te laten[1]. En dan toonden de daarvoor aangestelde jury's zich bijzonder streng. In 1922

(1) Kamer, 20 Juli 1921; Senaat, 5 Augustus 1921.

slaagden te Gent 13 candidaten op 58; te Brussel 22 op 125 ! Bijna alle vervulden hun ambt sedert reeds drie jaren.

Tot de inrichting van een Normaalschool te Laken had Minister Poullet in 1914 besloten, om de wet die zijn naam draagt te kunnen uitvoeren; ze moest eigenlijk dienen als Vlaamsche afdeeling van die te Brussel, welke Fransch bleef. Door den oorlog kon ze slechts in 1915 geopend worden; de hoogere ambtenaar die, in volkomen overeenkomst met de Belgische Regeering en de wet, daartoe overging, werd nu van Activisme beschuldigd ! De Franskiljonsche bureau's van het bevoegd Ministerie wilden die school eenvoudig afschaffen, evenals die van Ukkel - welke echter door de Duitschers was opgericht. Ze werden intusschen niet heropend; wilden de werkelooze leerlingen uit Laken de lessen der Brusselsche Normaalschool gaan volgen, daar werden ze als Activisten afgesnauwd, ook omdat, onder den oorlog, een drietal Activisten te Laken tot het onderwijzend personeel hadden behoord - wat in schier alle Vlaamsche scholen was gebeurd. Eindelijk werd de zaak in 1920 geregeld door een Koninklijk Besluit, waarvan artikel 1 luidde: ‘Een lagere Staatsnormaalschool voor de opleiding van onderwijzeressen wordt met ingang van 1 Januari 1920 te Laken opgericht’[(1)].

Naast die beteugeling langs bestuurlijken weg van lichtere vergrijpen, waren er de geruchtmakende vervolgingen door het Gerecht. Gedurende verscheidene jaren stonden de bladen vol verslagen over processen voor hoogverraad; een groot aantal daaronder betrof degenen die zich aan werkdadige activistische politiek hadden plichtig gemaakt. De meesten waren voortvluchtig en werden bij verstek gevonnist; vele werden ter dood of tot levenslangen dwangarbeid, andere tot vijf en twintig of minder jaren gevangenis veroordeeld; er waren weinig vrijspraken[(2)].

(1) *Staatsblad*, van 31 Maart 1920.
(2) Volgens C. HUYSMANS waren er, in Januari 1921, 30 ter dood en 13 tot levenslangen dwangarbeid veroordeeld. (Kamer, 18 Januari 1921).

Wij hebben in ons eerste deel (blz. 263 en vlg.) gezeid waarom, naar ons oodeel, de Activisten erg misdaan hebben, en ook in hoever hun schuld door sommigen is overdreven, door anderen onderschat. Wij komen daar niet op terug. Maar die menschen hadden, hoe schuldig ook, het recht, door onze gerechtshoven onpartijdig en volgens de Belgische wetten behandeld te worden. Zoowel de onpartijdigheid van ons Gerecht, als de wettelijkheid van zijn vonnissen zijn betwist geworden.

Waar ons Strafwetboek te kort schoot, werden de Wetsbesluiten toegepast, die tijdens den oorlog waren uitgevaardigd, en waarvan wij de bepalingen vroeger hebben vermeld(1). Men heeft hun geldigheid op twee gronden geloochend. Ten eerste, omdat ze in het bezet gebied niet behoorlijk waren bekend gemaakt. Die critiek houdt geen steek. De 'bekendmaking' is een juridische fictie, waaraan voldaan is zoodra de wet in het Staatsblad afgekondigd, en de datum vastgesteld is, waarop ze van kracht wordt; aldus oordeelde het Verbrekingshof op 5 Juli 1917(2). In feite weten zeer weinige menschen wat er in het Staatsblad aan wetteksten gedrukt wordt, ook in vredestijd, en een volk bestaat niet uit louter doctoren in de Rechten. De wetsbesluiten waren overigens nauwelijks in Le Havre afgekondigd, of de Raad van Vlaanderen kreeg hun tekst van De Decker te hooren in de vergadering van 22 April 1917; en kort daarop kon men er over lezen in de activistische bladen. De draagkracht van die besluiten hebben dus net zooveel personen uit het bezet gebied gekend, als er nu zijn die, bij voorbeeld, een nieuwe wet over tolrechten zouden vernemen; dat is te zeggen: nagenoeg alle belanghebbenden.

Ernstiger was het ander verwijt. Volgens de Grondwet behoort de wetgevende macht *gezamenlijk* aan de Kamer,

(1) Deel I, blz. 195.
(2) *Pasicrisie*, 1917, I, blz. 275.

den Senaat en den Koning. *Een* van die drie kan zonder de *twee* andere leden geen geldige wet maken. De wétsbesluiten werden uitgevaardigd toen het aan de Regeering onmogelijk was de Kamers bijeen te roepen; die onmogelijkheid kon echter het gezag der Grondwet niet opheffen, en sleepte dus de onbekwaamheid om de wetgevende macht uit te oefenen na zich. Van daar dat, althans volgens de *Libre Belgigue*(1), onze rechtbanken en beroepshoven tijdens de bezetting verschillende malen geweigerd hebben de wetsbesluiten toe te passen(2). Men heeft echter niet zonder reden aangevoerd, dat de Ministerraad en de Koning zich in een geval van overmacht hebben bevonden, zoodat ze de afwezige Kamers wel *moesten* vervangen; bovendien werden door de Activisten de hoogste belangen van het land bedreigd, en er was dus noodweer. In elk geval kon men de wetsbesluiten onmiddellijk na den Wapenstilstand door de Kamers doen bekrachtigen, maar in Januari 1921 was dat nog niet gebeurd, en toch hadden de gerechtshoven ze reeds meermaals toegepast. Aan een anderen kant verklaarde Van Cauwelaert in de Kamer op 25 Januari 1921, dat het Verbrekingshof een pijnlijken indruk had gemaakt door de wetsbesluiten tijdens den oorlog ongeldig, en na den oorlog geldig te verklaren.

Zoolang de Staat van Beleg bestond - de wet van 30 April 1919 bracht er eerst een einde aan(3) - werden de Activisten vóór den Krijgsraad gedaagd. Dat gebeurde ook krachtens een wetsbesluit, dat van 11 October 1916, en tegen de gewone wetten in(4). Volgens deze mogen de Krijgsraden over burgerzaken alleen beslissen wanneer de gewone rechtbanken niet werkzaam zijn, wat niet het geval was. Van overwegende beteekenis waren die rechtskundige

(1) 22 December 1918.
(2) Zie over die vraag MAURICE SAND, *le Retour à la Légalité*, blz. 22 en vlg.
(3) *Staatsblad*, van 2-3 Mei 1919.
(4) Wetten van 15 Juni 1892 en van 15 Juni 1899.

vormkwesties niet. Bij uitzonderlijke toestanden behooren uitzonderlijke maatregelen, en het komt er vooral op aan of die, op zich zelf, redelijk zijn, en hoe men er mee omgaat. Had men ze altijd zonder eenige drift toegepast, geen haan zou, buiten de Activisten zelf, over hun onregelmatigheid gekraaid hebben.

Maar er hing drift in de lucht. Geen politieke of patriotische drift alleen, maar ook persoonlijke verbittering en wrok. De meeste menschen waren boos op de Activisten, en rechters zijn ook menschen. Ze waren bovendien niet vergeten hoe baldadig de Activisten tegen de raadsheeren van het Brusselsche beroepshof waren opgetreden. Houden wij, aan een anderen kant, in het oog, dat na 30 April 1919 niet de *rechters* der Assisenhoven, maar de *burgers uit de jury* aangaande het lot der betichten den doorslag gaven. Die waren nog minder dan de magistraten er voor berekend om *sine ira et studio*[1] te oordeelen; vooral wanneer, zooals soms gebeurd is, tot voorzitter van de jury stelselmatig een van oudsher Vlaamschvijandige advocaat werd gekozen: dan werd, onder zijn leiding, het oordeel *met* gramschap en *met* partijdigheid geveld. Daaraan konden de tribunaalvoorzitters en het Openbaar Ministerie veel verhelpen door het voorbeeld der objectiviteit te geven. Voorzeker heeft bij vele magistraten het plichtbesef gezegevierd over een verbittering die maar al te begrijpelijk was. Wij weten niet bij hoevele, en zullen den staf niet breken over de toenmalige waarde van ons Gerecht in 't algemeen.

Maar er zijn meer gevallen van overdreven strengheid en van partijdigheid geweest, dan voor het gezag van de gerechtshoven goed was. Op zekeren dag onderzoekt de krijgsraad het geval van een Gentschen kleermakersgast die aan activistische bladen heeft meegewerkt. De auditor vraagt slechts vijf jaar gevangenis; de krijgsraad geeft hem

(1) Zonder gramschap noch partijdigheid.

10 jaar dwangarbeid, en toont zich dus veel strenger dan degene, voor wien strengheid ambstplicht is.[1]

Eer hij in December 1920 door het Assisenhof van Oost-Vlaanderen gevonnist werd, was Wies Moens 18 maanden gevangen gehouden. In 1914 was zijn vaderlijk huis verwoest en na den Wapenstilstand nogmaals geplunderd. Zijn moeder was tijdens zijn gevangenschap van verdriet gestorven. Hij was nog bitter jong (17 jaar). Zijn vergrijp was zoo licht, dat, toen hij met 4 jaar gevangenis werd gestraft, de Vlaamsche pers van alle gezindheden daartegen protesteerde. Waalsche en Vlaamsche socialistische Kamerleden drongen bij Minister Vandervelde aan, om hem van de wet over de voorloopige invrijheidstelling te doen genieten. Ieder erkende dat hij van uitstekend gedrag en van eerlijk karakter was. De indruk op het volk was zeer slecht. Het is om dien tijd dat men van amnestie begon te spreken. Tijdens het proces was er een typische woordenwisseling tusschen den voorzitter en Dosfel (toen reeds tot 10 jaar gevangenis veroordeeld), die als getuige verscheen :

Dosfel: Moens heeft steeds gehandeld uit onbaatzuchtige liefde tot zijn volk.
Voorzitter: Zijn volk?
Dosfel: Zijn volk en alle volken.
Voorzitter: Het Belgisch volk dan?
Dosfel: Eerst het Vlaamsche Volk, de Belgen ook, natuurlijk.
Voorzitter: Er bestaat geen Vlaamsch volk, wel een Belgisch volk.
Dosfel: Daarom heeft de Koning bij het begin van den oorlog een oproep gericht tot het Vlaamsche volk en tot het Waalsche volk, niet?

Waarop de voorzitter hem het woord ontnam en hij geboeid werd weggeleid.

Dat was niet de eenige maal dat een voorzitter in het nauw werd gebracht door de Activisten, die als getuigen of als betichten ondervraagd werden. Gedurende zijn proces, in September 1919, bleek Borms veel beter op de hoogte

(1) *L.N.*, 4 Mei 1919.

te zijn van alles wat de Vlaamsche Beweging betrof, dan de voorzitter van het tribunaal, zoodat deze door meer dan een raak antwoord in verlegenheid werd gebracht. Advocaat Schiltz verweet hem dat zijn ondervraging eigenlijk een requisitorium was. Toen de jury op alle vragen *ja* antwoordde, riep Borms: 'Leve Vlaanderen !' en, als kort daarna het doodvonnis viel; 'Vliegt de Blauwvoet !' Uit de zaal werd geantwoord: 'Storm op zee !' maar ook 'Bravo! Vive la Belgique !'(1).

Het gevolg was toch dat Borms, tot dusver vrij algemeen veracht, door zijn flinke houding aan populariteit won.

Dergelijke incidenten deden zich ook voor in andere processen en o.a. in dat van de professoren der Duitsch-Vlaamsche Hoogeschool (Juli 1920). Wel vond het publiek doorgaans dat de betichten straf verdienden, maar ook dikwijls dat de straf te streng was in verhouding tot hun schuld. Hier valt op te merken dat de heer R. De Saegher, overtuigd anti-Flamingant, in zijn beschuldigingsakte gelegenheid vond om hulde te brengen aan de zuiver vaderlandsche bedoelingen der Passieven. Hij noemde Fr. Van Cauwelaert, J. Hoste, A. Vermeylen, C. Huysmans, L. Franck, M. Sabbe, A. Siffer, P. Fredericq, C. De Bruyne, en J. Vercoullie, en wees er op, dat zij het Activisme hadden bestreden(2). Wat den gebruikelijken laster toch niet heeft belet, ook niet in de *Flandre libérale*, op de redactie waarvan de heer De Saegher niet zonder invloed was.

Tijdens het geding Dosfel legde generaal Drubbel een getuigenis af, die geweldige opschudding verwekte en erge gevolgen zou hebben. Volgens zijn verklaring had een regiment, dat het meest door opstanderig Flamingantisme was aangetast, in het laatst offensief een duizendtal man verloren, en was aldus de oneer in het bloed uitgewischt. De

(1) Van extremistische zijde verschenen daarover een vlugschrift: *Borms voor het Gerecht* (Brussel, 1920) en een boek: *D*r *August Borms voor het Gerecht* (Antwerpen, E. SELE) dat in 1929, een 2e uitgave beleefde. Zie ook *L.N.* van 3, 4, 5, 6 en 7 September 1919.

(2) In druk verschenen te Gent (Van Doosselaere, 1920).

geheele pers en ook, o.a., de Antwerpsche schepen Lebon, die er in den *Standaard* indrukwekkend over schreef, hadden begrepen dat het 'schuldige' regiment opzettelijk en tot straf op die gevaarlijke plaats ten aanval was opgesteld. Ook Prof. Frans Daels, wiens schitterende diensten aan het Front wel bekend waren, verstond het zoo, en kloeg het openbaar aan tijdens een congres te Gent. Toen verklaarde Generaal Drubbel nooit gezeid te hebben wat de pers had verstaan en hij nooit had gelogenstraft. Prof. Daels moest dan zijn woorden intrekken. Men weet dat op het Assisenhof van het geding geen verbaal wordt opgemaakt. Hier is dus baron Drubbel rechter in zijn eigen zaak geweest, hoewel een onberispelijke hoogleeraar even geloofbaar is als een onberispelijke generaal, zoolang tegen den een of den ander geen bewijzen worden geleverd. Zulke bewijzen zijn uitgebleven, tenzij men als zoodanig het feit aanziet, dat Prof. Daels zelf het woord van den generaal als beslissend aannam. In zijn afwezigheid, en zonder dat de dagorde die bespreking voorzag, zoodat hij zich niet kon verdedigen, nam de Academische Raad van Gent een scherpe motie van afkeuring aan, die aan den Minister werd overgemaakt. Eerst in 1931 zou die motie nietig verklaard, en uit het Verslagboek geschrapt worden. Intusschen had de razende Franschtalige pers op een afzetting gehoopt, die natuurlijk ook de Vlaamsche Beweging zou getroffen hebben. De professor kreeg van den Minister slechts een 'strenge vermaning', en sedertdien is hij bij de teleurgestelde Franschgezinden *persona ingratissima* gebleven.

Zoo een incident, waarvan wij dan nog de verdere gevolgen onvermeld laten, toont aan in welke atmosfeer de activistische processen behandeld werden. Is het dan een wonder, dat een voorzitter aan een getuige de vraag stelde : 'Zijt gij voor de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool ?' op een oogenblik, dat in zijn en veler geest zoo iets gelijk stond met: 'Zijt gij Activist ?'.

Nog in 1923 schreef J. Hoste in zijn blad: 'de magistraten maken te veel de rechtbank tot een hulphuis van onze opge-

wonden Belgische politiek.' Ook begon het volk te morren over 'twee maten en twee gewichten'. In Mei 1923 werd de Waalsche Activist Houba vrijgesproken; het Openbaar Ministerie weigerde een straf te vragen, 'omdat de beschuldigde van goeden wil was geweest en naar zijn geweten had gehandeld.' Dus, gelijk menig Vlaamsch Activist die ter dood werd veroordeeld.

Het proces der veertig à vijftig professoren van de Von Bissing-Hoogeschool was op eenige weken afgeloopen; dat van den kolenmagnaat Coppée was, wel is waar, ingewikkelder, maar het begon in 1919 en was in October 1931 nog niet ten einde. De openbare meening beschuldigde hem van levering van benzine aan den vijand. In 1921 kwam er een verklaring van 'niet aanleiding tot vervolging.' In 1922 ontdekt men een 'nieuw feit' en baron Coppée wordt opnieuw vervolgd. In 1924, nadat Mgr. Mercier en Minister de Broqueville ten zijnen voordeele zijn tusschengekomen, wordt hij vrijgesproken wat hoogverraad betreft; maar in 1925 toch wegens 'onvoorzichtigheid en nalatigheid' tot 20 millioen schadeloosstelling verwezen. Hij gaat in verbreking, zijn zaak wordt naar de rechtbank van eersten aanleg te Gent verzonden... alwaar ze nog steeds aanhangig is. Voorwaar, het is op een zeer lange baan dat zijn proces geschoven werd !

Andere vergelijkingen werden gemaakt: Rijke oorlogswoekeraars uit de anti-Vlaamsche kaste loopen op vrije voeten, terwijl Wies Moens 18 maanden in voorloopige hechtenis zit. In de Kamer zegt de heer Merlot een werkman te kennen, die 18 maanden gevangenis kreeg om de planken van een wagen te hebben geschilderd; en noemt den naam van de firma die zulke wagens tijdens den oorlog voor den vijand vervaardigde, en niet werd verontrust; evenmin als luidruchtige patriotten die aan de Duitschers geheele schepen suiker of geheele bosschen hout leverden[1].

(1) Rede BOEDT in de Kamer, op 8 Noevmber 1928 (*Annales parlementaires*, blz. 2538 en 2359 van dat jaar).

Een burgemeester wordt voor schuldige leveringen aan den bezetter door den Minister afgezet, *nadat* hij door het Gerecht was vrijgesproken[1]. Een brouwer verschafte één millioen liters bier aan de Duitschers en wordt vrijgesproken; denzelfden dag krijgt een man, die activistische vlugschriften uitdeelde, 8 jaar gevangenis[2]. Frans-Eugeen De Ridder laat zich door de *kupferzentrale* aanwerven en verklikt 16 personen aan de Duitschers: 10 jaar gevangenis; de volkomen onbaatzuchtige Roza De Guchtenaere spreekt en handelt als Activiste: 15 jaar dwangarbeid; in dezelfde dagen vermoordt een vrouw haar man te Dinant : vrijgesproken[3]. Een onderwijzer woont uit nieuwsgierigheid een Activistenmeeting bij: afgezet; de overbrenger die daar ook was, wordt gerust gelaten[4].

Gelukkig voor de eer van ons land verbeeldden die en andere soortgelijke gevallen niet den toestand van het Gerecht in zijn geheel. Maar ze waren toch talrijk genoeg om den Minister van Justitie een hervorming van de jury te doen voorstaan en het hevig protest van sommige Kamerleden aan 'farizeesche verontwaardiging' toe te schrijven;[5] ook om hem tot den Procureur-generaal en den Auditor-generaal de volgende aanbeveling te doen richten :

> Ten allen prijze behoort vermeden, dat het volk werkelijk geloove, dat voor sommige personen 's werelds klok nooit het uur der gerechtigheid heeft gewezen; het is noodig dat het stilzwijgen over zaken, waarvan het onderzoek veel tijd vraagt, niet de meening late ontstaan, dat het Gerecht de grooten spaart en de schuld der kleinen vergroot, dat het zich strenger toont tegenover de Activisten of de omwentelingsgezinden b.v., dan tegenover personen die aan woekerhandel en verraad een wraakroepend fortuin te danken hebben[6].

In zulke omstandigheden is het te begrijpen dat men-

(1) VANDERVELDE, Kamervergadering van 20 Juli 1920.
(2) *L.N.*, 25 April 1920.
(3) *L.N.*, 15 April 1921; C. HUYSMANS in de Kamer, 18 Januari 1921.
(4) *L.N.*, 10 Augustus 1924.
(5) Kamer, 20 Juli 1920.
(6) *L.N.*, 25 April 1920

schen van alle gezindheden naar een rustiger openbaar leven begonnen te verlangen, en daarom over oorlogsmsdrijven van politieken aard de spons wilden zien vagen.

Amnestie.

Al wie aan de bestaande straffen en aan verdere vervolging van de Activisten een einde wenschten te zien stellen, riepen nu ‘amnestie!’. De meesten beschouwden het ten onrechte als een algemeene benaming voor alle wettelijke barmhartigheid, en het is wellicht daaraan te wijten dat de amnestiebeweging, die in 1921 begon, zoovele partijgangers won.

Amnestie is immers wat anders dan de eenvoudige genade, die uitsluitend door den Koning wordt verleend, en die *alleen de straf* te niet doet, maar niet de andere gevolgen van het vonnis; het strafboekje van den begenadigde blijft bestaan, alsook, eventueel, de berooving van burgerlijke en politieke rechten. Amnestie, integendeel,

> berust op de onderstelling dat het oppergezag van den Staat een strafbare daad *met haar gevolgen* kan uitwisschen *als ware zij nimmer bedreven*. In het geval van amnestie worden wettelijke verordeningen buiten werking gesteld en van daar dat de zaak beslist wordt *door den wetgever*, en niet, zooals in het geval van gratie, door den Koning.[1]

Zoo werd, bij voorbeeld, op 20 April 1921, door de Kamer amnestie toegekend aan de oudstrijders die voor zuiver militaire misdrijven tot een maximum van 20 jaar gevangenis waren veroordeeld; die werden dus niet alleen losgelaten, maar behielden hun graad in het leger, genoten weer het kiesrecht, konden, eens uit het leger, tot Kamerlid verkozen worden en een ambt bekleeden, stonden weer in alle wettelijke opzichten met de onberispelijkste medeburgers op gelijken voet.

(1) H. DE HOON, *Grondslagen van het Belgisch Strafrecht*, blz. 212.

Ziedaar, dus, wat nu voor de Activisten gevraagd werd door alle Extremisten, door de groote meerderheid der andere Vlaamschgezinden, door een aantal Walen, door allerlei Catholieken, Socialisten en Liberalen. Ze deden gelden dat de Activisten dikwijls te goeder trouw en onbaatzuchtig waren geweest; dat ze, na tien jaren, genoeg hadden geboet, vooral daar ze gevonnist waren toen er groote vooringenomenheid bestond tegen alles wat maar Vlaamschgezind was, meestal met overdreven strengheid en dikwijls krachtens wetsbesluiten wier geldigheid betwistbaar was. Alleen de Vlamingen waren overigens streng behandeld; de ergste straf op Waalsche Activisten toegepast was 15 jaar dwangarbeid. Ook in andere opzichten had het stelsel van twee maten en twee gewichten verbittering veroorzaakt, vooral bij familieleden en vrienden der verdwaalden, die, op hun beurt, er toe bijdroegen om bij anderen een geest van opstand te wekken. De Belgische Staat, zeide men, had meer te vreezen van wraakzuchtige bannelingen, misschien door buitenlandsche machten ondersteund en bewerkt, dan van begenadigden die allen politieken invloed zouden verliezen. Het uur van het medelijden was geslagen, in elk geval voor de vrouwen en kinderen der gestraften; dezen zouden weer gelegenheid krijgen om op hun dwalingen terug te keeren; en schuldiger dan de elf veroordeelde spionnen tusschen 1922 en 1926 losgelaten waren ze zeker niet[1]. In andere landen was, volgens de traditie, de strengheid verdwenen met het gevaar dat de strengheid had veroorzaakt. De Engelsche Regeering had dadelijk na den Boerenoorlog, en ook na het Boerenoproer van tijdens den oorlog, alle Kaapsche opstandelingen kwijtgescholden; in België zelf had Burgemeester Braun in Februari 1901 de amnestie verdedigd ten voordeele van anarchisten en werkstakers die fabrieken hadden verwoest[2]. Het land had

(1) Volgens een antwoord van den Minister op een vraag van Kamerlid BLAVIER in Juni 1926.
(2) Rede van den heer BOEDT in de Kamervergadering van 8 November 1928 (*Annales parlementaires*, blzz. 2537-38).

rust noodig; amnestie zou die brengen; vele ingekomen moties bewezen dat het volk ze wenschte.

Onder de tegenstanders bevonden zich eerst en vooral al degenen die voor het ontstaan van het Activisme verantwoordelijk waren, ook volgens Herman Vos, gewezen Activist : tijdens het amnestie-debat in November 1928, verklaarde hij dat er nooit geen Activisme zou bestaan hebben, had men vóór den Oorlog de Gentsche Hoogeschool vervlaamscht; en de Franschgezinden hoorden nu uit zijn mond de gulden woorden : 'les fautes d'en haut provoquent les crimes d'en bas[1]'. Tot die onverzoenlijken behoorden alle liberale Kamerleden behalve de heeren Boedt, Joris, en Boeckx; ook een aantal Vlaamschgezinden en de meerderheid van de Regeering. Aanvankelijk waren de Franschgezinden tegen *alle* bevrijding van de Activisten, die, in hun oogen geen medelijden verdienden. Later lieten ze zich wel voor een genademaatregel vinden, maar niet voor amnestie. Evenals de andere bekampers daarvan, voerden zij aan dat de zedelijke waarde van lieden, die met den vijand hadden samengespannen, en op politiek gebied zulke verderfelijke rol hadden gespeeld, niet te vertrouwen was; dat men de plichtvergetenen niet kon uitroepen tot de gelijken van wie in het bezet gebied of aan het front zijn vollen plicht had gedaan, noch hun politieke rechten toekennen, die hen tot in het Parlement konden brengen; dat de rust, die sommigen zich beloofden, een hersenschim was; verre van eenige spijt over hun gedrag te betoonen, beleedigden ze dagelijks de Belgen in wat deze voor heilig hielden, en zouden ongetwijfeld de separatistische politiek komen versterken en de heerschende onrust verergeren: een paar, die op bevel van de Regeering waren losgelaten, hadden onmiddellijk weer den strijd tegen België aangebonden, terwijl beweerd werd[2] dat een Activist in zijn gevangenis gevaarlijker

(1) *L.N.*, 8 November 1928.
(2) Door C. HUYSMANS in de Kamer, 25 Juli 1924.

was, dan er buiten. Kon men, voor zulke menschen, aan het Belgisch Gerecht een logenstraffing toedienen, alsook aan den Koning, die in zijn Troonrede had gezeid :

> Les menées de ceux qui, à l'heure poignante où l'existence et l'avenir du Pays étaient en question, avaient pour but de consommer sa ruine, ne peuvent faire l'objet d'une amnistie; les populations flamandes ont déjà elles-mêmes flétri ces menées, mais les coupables devront subir les rigueurs d'une juste répression.

De meeste Walen uit het Parlement wilden daarenboven van geen uitzonderingsmaatregel hooren, die, naar ze zeiden, de Activisten op een voetstuk plaatste door ze van verklikkers, oorlogswoekeraars en andere misdadigers te scheiden. Dus: Genade, ja! Amnestie, neen!

Over al dat voor en tegen kregen de Parlementsleden en de Regeering gelegenheid te over om zich een overtuiging te vormen. Na wat inleidend en spoedig opgegeven geredetwist in 1921, verliepen de jaren 1922 en 1923 zonder dat iets van belang werd gedaan; en dan sleepten zich de besprekingen voort van sessie tot sessie, met maandenlange onderbrekingen, van 1924 tot Januari 1929.

Op den weg van een snellere oplossing waren er vooral twee struikelblokken.

Ten eerste, de weerstand van de Regeering en van al degenen die weigerden aan de Activisten hun vroegere burgerrechten weer toe te kennen. Voor den Staat beteekende amnestie ook de terugbetaling van alle reeds ontvangen schadevergoedingen en geldboeten, en het teruggeven van alle verbeurde ambten; Borms, bij voorbeeld, kon weer Atheneumleeraar worden. Maar men was vooral gekant tegen het eventueel gebruik van de teruggeschonken politieke rechten.

Het tweede struikelblok stond daarmee in nauw verband en kwam van de Activisten zelf en van hun Frontistische vrienden.

Beiden namen een hooghartige, uitdagende houding aan. Ze *vroegen* niet amnestie: hoe stillere en ook armere geestes-

verwanten daar ook over dachten, de knusjes in Holland geborgen woord- en penvoerders van het Activisme wilden geen barmhartigheid. Ze *eischten* amnestie; eerst als een herstel van het hun aangedaan onrecht, daar zij immers niet schuldig waren; en dan als een *recht* hun zoogezeid door het Vredesverdrag gewaarborgd, waarover straks meer. Amnestie-vergaderingen door de Frontisten ingericht waren louter verheerlijkingen van Borms als een martelaar der goede zaak. Soms, gelijk op 8 Februari 1926, te Brussel, waar van Overstraeten het woord voerde, en te Gent in Maart 1926, namen de Communistische fabrikanten van troebel water er deel aan. Te Gent werd een spandoek in de straten gedragen met 'Hulde aan Borms' er op. De bestrijders van de amnestie hadden dan, in Mei 1927, te Luik mooi spel om alle medelijden te weigeren aan wie geen wenschte. Op een vergadering van Frontisten en Activisten te Utrecht (Juli 1927) zei een redenaar dat de Vlaamsche Beweging met België onbestaanbaar was; ook, dat de Belgicisten - waaronder sommige van de Activisten hadden te lijden gehad, en toch voor hun bevrijding werkten! - de 'Leliaerts van dezen tijd' waren. Te Breda, op 24 Juli 1927, zat Dr. M. Minnaert een 'begroetingsdag' voor; een Activist verklaarde : 'Er kome al dan niet amnestie, ik zal slechts in Vlaanderen *als vijand van België* terugkeeren'.

In Juli 1924 hadden de Catholieke Vlaamsche Kamergroep en de Minister van Justitie ieder een amnestie-ontwerp gereed, en wel sedert één jaar ! Geen van beiden dorst er mee voor den dag komen, zoo talrijk waren reeds de stokken, door de belanghebbenden zelf in het wiel gestoken. Er kwamen er nog meer. Toen in 1928 het Parlement een oplossing naderde, stelde Borms, van uit zijn gevangeniscel, zijn candidatuur tot een open gevallen Kamerzetel. In de Kamer, op 29 November 1928, vroeg de Frontist Declercq de vrijlating van den candidaat, opdat hij de noodige propaganda zou kunnen doen !

Het verdrag van Compiègne en Amnestie.

Een paar weken vroeger hadden dezelfde heer De Clercq en de heer Vos de voorafgaande kwestie gesteld op grond dat de overeenkomst van Compiègne van 11 November 1918, die de voorwaarden van den Wapenstilstand regelde, in haar artikel VI alle vervolging van de Activisten had verboden, en dat dus hun veroordeelingen nul waren. De voorafgaande vraag werd op 29 November 1928 verworpen.

Maar de thesis, die zij had voorgesteld, was daarmee niet uit de wereld. Zij is openbaar verdedigd geworden in 1927 door den rechtsgeleerde A. Jonckx[1], gewezen lid van den Raad van Vlaanderen; in 1931 door een Duitscher, Dr Max Schröder[2] en door Ward Hermans[3], en in 1932 door iemand die in *de Schelde* Mer. EX teekende[4]. Allen leggen er den nadruk op, dat het wapenstilstandsverdrag tot een Belgische wet is geworden, vermits het in het tractaat van Versailles door artikel 212[5] als bestanddeel werd opgenomen, en vermits dat tractaat bij de wet van 15 September 1919 door België werd goedgekeurd.

De *volledige* tekst van bedoeld artikel VI luidt als volgt[6]:

> *Dans tous les territoires évacués par l'ennemi* toute évacuation des habitants sera interdite; il ne sera pas apporté aucun dommage ou préjudice à la personne ou à la propriété des habitants. *Personne ne sera*

(1) *De Amnestie van Compiègne*. Den Haag, 1927. Ook *Belgica juris contempotrix* in *Jong Dietschland*, jrg. V (1931), n^rs 12, 13, 15 en 16.

(2) *Clause d'Amnistie et Traité de Versailles*. In *Revue de Droit international*, jrg. IX (1931), n^r 4, blz. 400 en vlg. Vertaling van een artikel uit het *Zeitschrift für Völkerrrecht*, deel XVI, aflevering I, blz. 160-167. Breslau, 1931.

(3) In de Kamerzitting van 24 Februari 1931 (*Annales parlementaires*, blz. 787 en vlg.).

(4) Eerste artikel daarover in *de Schelde* van 8 October 1932, blz. 1.

(5) DE MARTENS, *Nouveau Recueil de Traités*, 3e série, Tome XI, livr. 2, p. 472.

(6) DE MARTENS, *ibidem*, livr. 1, blz. 173. Ook in de *Documents parlementaires de la Chambre* (belge), sessie 1918-19, document n° 203, vergadering van 2 Juli 1919, bijlage 4, blz. 583.

poursuivi pour délits de participation à des mesures de guerre antérieures à la signature de l'Armistice.
Il ne sera fait aucune destruction d'aucune sorte.
Les installations militaires de toute nature seront livrées intactes; - de même les approvisionnements militaires, vivres, munitions, équipements qui n'auront pas été emportés dans les délais d'évacuation fixés.
Les dépôts de vivres de toute nature pour la population civile, bétail etc. devront être laissés sur place.
Il ne sera pris aucune mesure générale ou d'ordre officiel ayant pour conséquence une dépréciation des Etablissements industriels ou une réduction dans leur personnel.

In hun redeneering steunen de heeren Jonckx, Schröder, Hermans en Mer. EX *uitsluitend* op de twee eerste der door ons gecursiveerde gedeelten. Het laatste (*Il ne sera pris*....) verzwijgen zij eendrachtig en geheel. Het heeft nochtans zijn belang !

Dat door die bepaling, de regeeringen van de Verbonden Mogendheden het nuttig zouden geacht hebben om zich plechtig er toe te verbinden, *hun eigen* fabrieken en fabriekpersoneel geen schade aan te doen, heeft geen zin, Maar een dergelijke verbintenis had *wel* zin tegenover de nijveraars van het Rijnland: de verbonden legers, van wie de Duitschers wraakneming konden duchten, gingen het bezetten en de Duitsche troepen moesten het ontruimen. Die vaststelling zou desnoods volstaan om te doen inzien dat artikel VI *niet* op volstrekt *alle* door de Duitschers ontruimde gebieden (waaronder België), toepasselijk was, maar wel op ‘les pays du Rhin’ waarover het onmiddellijk voorafgaande artikel V[(1)] uitsluitend handelt. Dat artikel V begint als volgt (cursiveering van ons):

Evacuation des *pays de la rive gauche du Rhin* par les Armées allemandes.
Les *pays de la rive gauche du Rhin* seront administrés par les autorités locales, sous le contrôle des troupes d'occupation des Alliés et des États-Unis.

(1) DE MARTENS, *Nouveau Recueil de Traites*, blz. 173. *Documents parlementaires de la Chambre*, 1918-19, blz. 583.

Dan komen verdere voorschriften aangaande de bezette punten, de ‘zone neutre’ op den rechten oever, het termijn opgelegd aan de Duitsche troepen voor hun ontruiming van de *pays du Rhin* (*rive gauche et rive droite*), en een uitvoeringsmaatregel tot slot.

Dr. Schröder verklaart dat in ‘*tous* les territoires évacués’ het woordje *tous* in zijn volle beteekenis moet genomen worden, wat niemand zal betwisten. Maar hij schijnt te vergeten dat de woordenboekbeteekenis van ieder woord uit iederen tekst door den contekst gewijzigd en meestal beperkt wordt, en dat juist zijn *volle* beteekenis alleen door inachtneming van dat verband en die beperking duidelijk wordt. In het onderhavig geval is de contekst te vinden eensdeels in de andere alinea's van artikel VI (o.a. *het laatste*!), en anderdeels in artikel V; *tous* slaat op ‘les pays du Rhin’ uit artikel V, met de bedoeling: in alle (pas genoemde) ontruimde gebieden (zonder uitzondering). Dat verband blijkt uit de besproken laatste bepaling van artikel VI, die in Frankrijk of België *niet*, maar in Rijnland *wel* te pas komt. Dat verband wordt ook bevestigd door wat daarover verteld wordt door Erzberger, hoofd der Duitsche afvaardiging bij de besprekingen van den Wapenstilstand, op wiens aanvraag bedoelde bepaling aangaande oorlogsmisdrijven werd ingelascht, alsook die over de fabrieken, en die dus best kon weten wat ze moesten beteekenen. Volgens de Fransche vertaling van zijn *Erlebnisse im Weltkrieg* zegt hij dienaangaande het volgende[1] (cursiveering van ons):

> La plus douloureuse des conditions qui nous étaient imposées était pour moi l'*occupation de la rive gauche du Rhin* et la captivité prolongée de nos prisonriers de guerre. Les concessions les plus importantes obtenues durant les trois jours de négociations étaient les suivantes : L'Alsace-Lorraine n'était pas mise au nombre des ‘territoires occupés’, mais on la traitait comme une partie de l'Allemagne; le nombre des mitrailleuses à livrer était abaissé de 30.000 à 25.000, celui des avions de 2000

(1) *Souvenirs de Guerre*, Paris, Payot, 1921, blz. 386.

à 1700; *la zone neutre sur la rive droite du Rhin* était réduite de 40 et 30 kilomètres à 10 kilomètres; les délais d'évacuation *pour les territoires rhénans* étaient portés de 25 à 30 jours. '*Personne ne sera poursuivi pour avoir participé aux mesures de guerre qui ont précédé la signature de l'Armistice*'[1]. En vue de protéger le travail *allemand* dans les *territoires occupés*, nous fimes adopter l'additif: '*On ne prendra point de mesures générales ou d'Etat qui auraient pour conséquence d'annihiler la valeur des établissements industriels ou de diminuer leur personnel*'. Le nombre des camions.....

Heeft Dr. Schröder, die nochtans ergens naar de 'Erlebnisse' verwijst, waarlijk niet gezien dat Erzberger den linker Rijnoever, de neutrale strook langs den Rijn, de Rijngebieden in één adem noemt met de beruchte bepaling 'Personne ne sera poursuivi' en met die over de Duitsche nijverheidsbelangen? Op te merken valt ook, dat in het geheele boek van Erzberger, die de Activisten in bescherming heet genomen te hebben, Activisme of Activisten geen enkele maal, noch rechtstreeks, noch onrechtstreeks, genoemd worden.

Volgens Dr. Schröder[2] diende de heer Paul Hymans te Trier, op 12 December 1918, een klacht in aangaande vernielingen door de Duitschers *in België* begaan na de onderteekening van het Wapenstilstandsverdrag, en hij zou daarbij Artikel VI ingeroepen hebben; waardoor hij dus de toepasselijkheid van dat artikel op België zou erkend hebben. Dat argument is niet van kracht ontbloot, *zoo de feiten zich werkelijk aldus hebben voorgedaan*, wat wij op dit oogenblik niet bij machte zijn na te gaan.

Zeker is, echter, dat de heer Paul Hymans - en Dr. Schröder verwijt hem dat natuurlijk als een gebrek aan logica en goede trouw - in volle Kamer[3] de activistische opvat-

(1) De aanhalingsteekens staan in het boek. Waarschijnlijk werd de zin in 't Fransch geciteerd, in den Duitschen tekst, dien wij niet konden bemachtigen.
(2) Blz. 204 van zijn artikel.
(3) Op 24 Februari 1931. Zie ook de rede van den heer FIEULLIEN in de Kamerzitting van 8 November 1928 (*Annales parlementaires*, blz. 2536).

ting heeft verworpen ten voordeele van die welke - zooals Erzberger - Art. VI met Art. V in verband brengt; een ander onderteekenaar van het Vredestractaat, de heer Emile Vandervelde[1], gaf hem in dezelfde vergadering uitdrukkelijk gelijk. In dien zin schreef onlangs ook Baron Paul Verhaegen, Raadsheer bij het Hof van Cassatie*Le prétendu droit des traitres de* 1917-1918 *à l'amnistie*, in de *Revue Catholique des Idées et des Faits*, van 29 Juli en van 23 September 1932..

Er is overigens een heele reeks feiten die met de redeneering van de heeren Jonckx, Schröder en hun vrienden moeilijk overeen te brengen is :

In 1917 vaardigt onze Regeering in Le Havre bijzondere wetsbesluiten uit tegen de Activisten. Op 22 November 1918 verklaart de Koning in zijn troonrede dat zij zullen gestraft worden. Het Gerecht maakt daar reeds in 1918 een begin mee en zet de vervolgingen jaren lang voort. En op 28 Juni 1919 zou dan onze Regeering het Vredestractaat onderschreven hebben, en onze Kamers zouden het goedgekeurd hebben, *met dien verstande dat zij zich zelf de handen bonden*, niet alleen tegenover de Activisten, maar ook tegenover alle andere Belgische plichtigen aan ‘mesures de guerre’, als daar zijn: spionnen, verklikkers, leveraars van krijgsbenoodigheden aan den vijand, vaandelvluchtigen, gewone verraders enz. Het proces Coppée ware eenvoudig onmogelijk geweest; en de amnestie, op 20 April 1921 door onze Kamers aan gestrafte oudstrijders verleend, was een slag in de lucht, want hun veroordeeling was nul; er staat immers in art. VI : *niemand* zal vervolgd worden... En niet alleen België zou zich aldus het recht hebben ontzegd, eigen misdadigers op eigen bodem te vervolgen, maar ook Frankrijk, Engeland en alle naties die het tractaat mede onderteekenden! Wie kan zoo iets gelooven ?

De heer Jonckx zelf wijst[3] op de - volgens zijn opvatting - vreemde omstandigheid, dat tijdens de Activisten-

(1) De derde was Staatsminister Van den Heuvel, toen overleden.
(3) *De Amnestie van Compiègne*, blz. 8.

processen geen enkel onder de beschuldigden en geen enkel onder hun advocaten dat reddende artikel VI heeft ingeroepen.

Hij meent dat te kunnen uitleggen door te beweren dat noch beschuldigden, noch advocaten, noch rechters, noch de Kamers, noch de Regeering, noch de Koning iets van het bestaan van dat artikel geweten hebben; het werd zelfs in België nooit officieel bekend gemaakt, zegt hij. Twee van de drie onderteekenaars van het Vredestractaat, Ministers Hymans en Vandervelde zouden dus ofwel iedereen in die vreemde onwetendheid hebben gelaten nopens artikel VI en zijn draagkracht, ofwel zelf er niets van geweten hebben ! Nogmaals, wie gelooft dat ?

De waarheid is anders, en minder ingewikkeld. De tekst van het Verdrag van Compiègne is *wel* officieel bekend gemaakt, en dat *onmiddellijk*(1), in de *Documents parlementaires*(2), waar iedereen hem kan lezen. Heeft er niemand tijdens de Activisten-processen gewag van gemaakt, dan zal het wel zijn omdat men wist dat die tekst noch met het Activisme, noch met België iets te maken had, en men er dus niet eens aan dacht.

Eerst veel later ontdekten een paar juristen de mogelijkheid om aan het woordje *tous* wat 'finassieren' op zijn Duitsch vast te knoopen, onder.... toevallige verzwijging van het hinderlijk laatste gedeelte van artikel VI en onder overeenkomstige negeering van elk verband met artikel V.(3)

Het zag er echter in 1927 en later waarlijk uit, afsof de Activisten en de Frontisten hoegenaamd geen andere amnestie wenschten, dan de hersenschimmige van Compiègne. *De Standaard* schreef reeds in Mei 1927 : 'Er gaat in extremistische bladen en middens een gedempt gejuich op, omdat

(1) In Juli 1919.
(2) Zie hooger blz. 119, nota 6 en blz. 120, nota 1.
(3) Het *Gedenkschrift voor Amnestie in Vlaanderen*, door den Raad van Vlaanderen uitgegeven (1932), brengt geen nieuwe argumenten, maar citeert (blz. 24) het elders verzwegen gedeelte van art. VI, zonder er zich aan te storen.

amnestie uitblijft, en dus de wonde blijft bloeden, wat tegen “den Belgiek” kan uitgebaat worden’.

Dat al die moedwil de verdedigers der amnestie niet ontmoedigde, is één wonder; en dat er van de geheele kwijtschelding toch nog iets in huis kwam, is er een ander.

De genadewet.

De zoogenaamde ‘bestuurlijke amnestie’ liep betrekkelijk gemakkelijk van stapel. Een voorstel, door de heeren Blavier, Heyman, Huysmans, Van Cauwelaert, Soudan en Van Isacker in December 1924 ingediend, wilde aan een Raad van vijf Parlementsleden de herziening toevertrouwen van alle tuchtmaatregelen wegens Activisme tegenover ambtenaars, bedienden en arbeiders uit officieele diensten getroffen. In Maart 1925 door de hoofdafdeeling der Kamer aangenomen, verviel het in 1926, omdat intusschen de sessie afgeloopen was. Het werd niet weer ingediend, omdat de Regeering zelf de zaak in handen nam. De Ministerraad besloot elk geval op aanvraag van den belanghebbende door het bevoegd ministerie te laten onderzoeken, voor zoover geen gerechtelijke straf was toegepast. Meer dan 600 aanvragen kwamen in. Zekere afzettingen werden in ontslagen veranderd, dus met behoud van de rechten op pensioen. Soms werd de gestrafte volkomen in zijn eer en zijn ambt hersteld.

Wat de leden van den Raad van Vlaanderen en andere gerechtelijk gestraften betreft, waren er te vele politieke driften in 't spel om een snelle oplossing toe te laten. Voorstellen ontbraken er niet. Eerst was er het ontijdig ontwerp van den heer Hubin, dat *alle* oorlogsmisdrijven betrof, en dat niemand beviel (1924). Dan kwam er één van de Frontpartij in Mei 1925, dat in den vergeethoek geraakte. Dan volgden; in Juli 1926 een voorstel van Van Cauwelaert, Blavier en vrienden; in Juni 1927 de amendementen Destrée en andere wijzigingen door den Minister van Justitie (den heer

Janson), die in deze heele zaak eene klaarziende en edelmoedige rol speelde. In September 1928 stond men vóór drie voorstellen: één van Van Cauwelaert, dat voor alle Activisten amnestie vroeg; één van de Regeering, dat de hoofdschuldigen wilde uitsluiten, maar genademaatregelen aannam; en één van den heer Van de Vyvere, dat de oplossing van de Regeering eenigszins wijzigde. De Regeering stelde de Kabinetskwestie op haar voorstel, dat toch opnieuw door Minister Janson werd gewijzigd, terwijl een amendement De Jaegher verworpen werd.

Eindelijk bestond er, op het einde van November 1928, een meerderheid voor de zoogenaamde *Genadewet*, die een vergelijk tusschen de verschillende standpunten vormde. Ze werd op 29 November 1928 in de Kamer bij zitten en staan aangenomen, en op 15 Januari 1929 in den Senaat ongewijzigd door 72 stemmen tegen 1 en 48 onthoudingen goedgekeurd[1].

Er waren op dat oogenblik 85 veroordeelden tot minder dan 10 jaar, die hun straf hadden uitgedaan; van de 10 zwaarder gestraften was er nog één in hechtenis: Borms; en er bleven bovendien 161 bij verstek gevonnisten in Holland en elders[2]. De aangenomen wet was alleen op de gevallen van politieken aard - op de Activisten dus - en op een paar militaire misdrijven toepasselijk. Leveraars aan den vijand en verklikkers waren er van uitgesloten, tenzij ze tevens voor Activisme hadden terechtgestaan.

Krachtens artikelen 2 en 3 werden alle straffen *onherroepelijk* en tevens *vervallen* (éteintes) verklaard. Het gevolg was dat alle gevangen Activisten, o.a. Borms, in vrijheid werden gesteld. Alle aanhangige processen werden stopgezet en van alle inspannen van nieuwe processen werd afgezîen. De bij verstek veroordeelden konden weer vrij in het land terugkeeren. De veroordeelingen tot schade-

(1) Wet van 19 Januari 1929. *Staatsblad* van 20 Januari 1929, blz. 199.
(2) Zoo verklaarde Minister JANSON in de Kamer, op 19 September 1928.

vergoeding, verbeurdverklaring, teruggave, gerechtskosten en geldboeten bleven echter bestaan; maar de belanghebbenden mochten vóór de Rechtbanken van Eersten aanleg daartegen verzet aanteekenen. De tot minder dan 10 jaren gevangenis veroordeelden konden een aanvraag tot rehabilitatie indienen, waarover een Commissie van drie magistraten zou oordeelen en de Koning, op voorstel van den Minister van Justitie, beslissen. Een gunstige beslissing sleepte dan het genot van burgerlijke en politieke rechten mee. Van die bijzondere gelegenheid tot herstel in eer en rechten bleef echter verstoken al wie tot een zwaardere straf dan 10 jaar gevangenis was verwezen; dat was bij voorbeeld het geval voor Borms, de leden van den Raad van Vlaanderen en de meeste professoren van de Duitsch-Vlaamsche Hoogeschool. Onze gewone wet van 1896 kon ze niet helpen : ze voorziet ook een mogelijke rehabilitatie, maar onder zeer strenge voorwaarden; onder meer moet de aanvrager zijn straf sedert 5 jaar uitgedaan hebben.

Met amnestie in den strengen zin van het woord had dus deze wet weinig gemeens : de straf werd opgeheven, maar niet haar gevolgen, tenzij voor de minst schuldigen en dan nog mits allerlei voorwaarden.

Het archief van den Raad van Vlaanderen.

In dat zelfde amnestiejaar 1928 verschenen *Les Archives du Conseil de Flandre*, door de Franschgezinde *Ligue nationale pour l'Unite belge* uitgegeven. De vrij onverkwikkelijke inlichtingen die daaruit over de rol der Activisten te putten waren hebben de openbare meening en vooral het Parlement zeker beïnvloed. De Franschgezinde pers heeft er ruim gebruik van gemaakt om de amnestie te bekampen, en de uitgevers hadden onbetwistbaar het recht haar dat wapen te verschaffen. Maar dan moesten zij daarbij

niet beweren, zooals ze gedaan hebben[1], dat zij met zuiver wetenschappelijke bedoelingen hebben gehandeld, want dat is moeilijk te gelooven. Zij bezaten de stukken sedert 1925 en lieten ze in 1928 verschijnen, juist toen de laatste beraadslagingen over amnestie in de Kamer aan den gang waren. Overigens, een louter wetenschappelijk werk, uiteraard voor een beperkten kring vaklieden bestemd, wordt niet kwistig en gratis onder niet-vaklieden uitge-, deeld, zooals gebeurde, hoewel de uitgave zeer duur moet gekost hebben. Het ware ook wetenschappelijker geweest de documenten in de oorspronkelijke taal uit te geven, vermits men ze bezat, en niet in een Fransche vertaling die klaarblijkelijk het groot publiek wilde bereiken[2]. Bovendien werden vele verslagen van vergaderingen eenvoudig saamgevat, en niet alle stukken kwamen in aanmerking. Hoe nauwgezet de bewerker ook zij, hij kan zich bij het vertalen, samenvatten of kiezen vergissen. Wij moeten echter aan een anderen kant toegeven, dat het moeilijk was 1800 kilogs papier volledig af te drukken; er moest gekozen en saamgevat worden, en daartoe bevoegd waren de uitgevers genoeg.

Van extremistische zijde heeft men geklaagd dat de opstelraad daarbij niet onpartijdig te werk is gegaan, en de heele documentatie voor waardeloos willen doen doorgaan. Wij vinden dat ze, om hooger vermelde redenen, *voorzichtig* moet gebruikt worden, maar te gebruiken is zij dan toch. Prof. Geyl heeft ook op het boek heel wat aan te merken; toch zegt hij :

> Is het materiaal, zooals het daar ligt, door vertaling en toebereiding onbruikbaar en waardeloos geworden? Ik zou zoggen : *zeer beslist neen*. Men zal bij het gebruiken uiterst voorzichtig moeten zijn, maar *ik ken geen ander werk waaruit een zoo levendig beeld oprijst van wat het activisme geweest is*..... Partijdigheid behoeft de feiten niet altijd te verdraaien[3].

(1) *Archives*, blz. IX; *l'Unité*, October 1928.
(2) Later verscheen een verkorte Vlaamsche uitgave (1929).
(3) Cursiveering van ons.

Aangaande de verkiezing van den Raad van Vlaanderen en diens werkzaamheden schrijft Prof. Geyl in het zelfde stuk :

> Heel veel kracht kon zoo'n verkiezing aan de Raad niet bijzetten, en men krijgt uit wat men nu van zijn beraadslagingen en rapporten lozen kan dan ook wel een sterke indruk van machteloosheid(1).

Onder de leden van den opstelraad bevonden zich geleerden als Prof. Henri Pirenne (Gent), Prof. H. Speyer (Brussel), Prof. Ch. Terlinden (Leuven), Prof. H. Van Houtte (Gent), Prof. Jacques Pirenne (Brussel), Prof. Alf. Errera (Brussel). Wij hebben geen reden om die heeren van opzettelijke partijdigheid, dat is : van oneerlijkheid, te verdenken. En waar Prof. Geyl zelf uit de door hen geleverde documenten gevolgtrekkingen haalt over de Activisten, mochten wij dat ook wel doen. Als hij ons dus verwijt(2), in ons eerste deel als voornaamste bron over de Activisten te hebben gebruikt ‘les Archives du Conseil de Flandre, waarin de ergste vijanden van het Activisme een onbetrouwbare vertaling geven van tendensieus gekozen stukken’, dan antwoorden wij eenvoudig dat die stukken - tot nog toe - de voornaamste bron *zijn*, en dat hij zelf heeft aangeraden ze te gebruiken, zij het dan ook met een voorzichtigheid waarvan Prof. Geyl het monopolium niet bezit.

De oorspronkelijke stukken berusten overigens in het Oorlogsarchief te Brussel, en zijn voor ernstige onderzoekers toegankelijk.

Hoe ze in de handen van de uitgevers geraakten, of ze in Duitschland werden ontfutseld of afgekocht, is niet met zekerheid uit te maken, en raakt overigens niet hun waarde uit historisch oogpunt. Documenten zijn documenten(3).

(1) *Trijdschrift voor Geschiedenis*, jrg. 44 (1929), aflevering 4, blzz. 360 en 361. Denzelfden indruk kregen wij ! (Zie ons deel I, blz. 161 en vlg.)

(2) *Leiding*, afl. van 15 September 1931; artikel overgedrukt in *de Schelde* van 10 October 1931, blz. 4.

(3) Over de herkomst der documenten zie: *Archives*, blz. X; Prof. GEYL, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jrg. 44, blz. 362; Dr OSSWALD, in *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van ± 27 Mei 1927; J, EGGEN, *Bijdrage tot de Geschiedenis van de Vlaamsche Beweging*, blz. 103, nota 125; *Vlaanderen*, 20 October 1928.

Een andere, even gewichtige gebeurtenis had plaats nog eer de Kamers over amnestie hadden beslist: dat was de verkiezing van den onverkiesbaren Borms; die bespreken wij als wij tot de Kentering komen (Hoofdstuk VII). Eerst moeten wij zien wat de Vlaamsche Beweging van 1918 tot aan de kentering op wettelijk gebied heeft veroverd.

Hoofdstuk V.
Stappen op den weg tot de oplossing.

In het gerecht.

Limburgers die vóór het beroepshof te Luik moesten verschijnen vonden daar in 1920 slechts twee raadsheeren die bekwaam waren om hun in het Nederlandsch te woord te staan. Daar die sedert lang overlast van werk kregen, vond de Regeering eindelijk dat het tijd was om beter voor de Vlaamsche diensten te zorgen; ze liet door de Kamer een amendement aannemen waarbij op dat Beroepshof een derde zetel aan de Provincie Limburg werd toegekend.(1)

Op het Brusselsch Beroepshof werden nog in 1926 de bestaande taalwetten gedurig overtreden, onder meer bij gebrek aan raadsheeren die de noodige kennis van de Nederlandsche taal bezaten; advocaten werden belet in die taal te pleiten, omdat het Hof ze niet zou begrepen hebben. Daarover schriftelijk ondervraagd door het Frontistisch Kamerlid Declercq, wendde zich de Minister van Justitie Tschoffen in Mei 1926 tot den Procureur-generaal, die, zoo beloofde de Minister, door den voorzitter van het Beroepshof een bijzondere Kamer zou laten samenstellen uit raadsheeren die voldoende Nederlandsch kenden om de toepassing van de taalwet mogelijk te maken.

(1) Kamer, 24 November 1920.

In 1923 had een Waal, Minister Masson, besloten, de Nederlandsche vertaling van onze wetboeken toe te vertrouwen aan een commissie van taal- en rechtsgeleerden. Die commissie verrichte dadelijk goed werk; in December 1926 was ze reeds met het Strafwetboek klaar gekomen.

Van de Krijgshoven afgezien, was dat alles wat tusschen 1918 en 1928 aan wettelijke maatregelen over het taalgebruik in het Gerecht gedaan werd. En die maatregelen moesten dan nog eenvoudig dienen tot uitvoering van bestaande wetten.

In alle Brusselsche gerechtshoven was wetsovertreding de regel. De negen tienden van de bedienden in griffies en parketten kenden geen Vlaamsch. Op 12 Juni 1922 ging een vrouw uit de Hoogstraat, wier dochtertje door een auto overreden was, naar het Parket, om inlichtingen te vragen over de vervolgingen tegen den moordenaar van haar kind ingesteld. Daar zij enkel Vlaamsch kon spreken, werd zij eenvoudig doorgezonden. Dat is één uit de vele grievende feiten door Alberik De Swarte in den Senaat aangeklaagd(1). In dezelfde rede vertelde De Swarte dat, toen hij eens ergens in de provincie in het Nederlandsch pleitte, de Voorzitter zijn dagblad opende en rustig aan het lezen ging.

Ontelbaar waren de misbruiken op het gebied van de Burgerlijke Zaken; hier heerschte de volledigste willekeur, omdat nog steeds geen wet het taalgebruik regelde.

Een klein begin werd nochtans in 1926 met de noodige hervorming gemaakt, toen, op voorstel van het socialistisch Kamerlid Gelders, in de nieuwe huurwet het artikel 33 werd ingelascht. Het bepaalde dat bij alle geschillen, waartoe de toepassing der wet mocht aanleiding geven, al de stukken der rechtspleging (exploten, vonnissen enz.) zoowel in Eersten Aanleg als in Beroep, op straf van nietigheid in het Nederlandsch of het Duitsch zouden worden opgesteld, naar gelang de verweerder een Vlaamsch- of een Duitsch-

(1) Vergadering van 14 Juni 1922.

talige gemeente bewoonde; tenzij de huurpacht in het Fransch was, of de partijen, bij voorafgaand akkoord, het Fransch verkozen. De in het Vlaamsch of het Duitsch begonnen rechtspleging kon nog altijd in het Fransch voortgezet worden, zoo de verweerder, bij aanlegging van de zaak, dat eischte[1].

In het Krijgsgerecht ging het niet beter dan in de gewone rechtbanken. In September 1919 bevatte het Staatsblad een wet, waarbij wijzigingen aan het Wetboek van Militaire strafvordering gebracht werden: voortaan moest in de provincies Luik, Namen en Henegouwen één der substitutenkrijgsauditoren de Nederlandsche taal kennen, indien de anditor ze niet kende; en in het Vlaamsche land moesten de plaatsvervangende Krijgsanditoren de Fransche en de Nederlandsche taal machtig zijn.

In het bezette gebied van Duitschland werden de krijgsraden beschouwd als 'Krijgsraden te velde;' geen wet was er op toepasselijk, zoodat de ergste misbruiken mogelijk waren. Op 27 Januari 1920 besloot de Kamer, na interpellatie van den heer Marck, dat die Krijgsraden voortaan in België zouden zetelen, en aan de algemeene wet zouden onderworpen worden.

Die halve maatregelen zijn teekenend voor de rechtstoestanden in het leger.

In de kolonie.

Hier bleef artikel 3 van de Koloniale Wet, dat het taalgebruik betrof, 'een papieren wet' bij gebrek aan ambtenaren die de twee talen machtig waren. Minister Franck bekende dat in de Kamer op 19 Juli 1921. Hij voegde er bij dat hij aan het euvel trachtte te verhelpen door op de Koloniale School voor het noodige onderwijs te zorgen.

Een feitje volstaat om aan te toonen hoe de toestand er

(1) Kamer, 7, 8, 13 en 14 December; Senaat, 21 December 1926.

in 1928 nog altijd uitzag: Een Vlaming, die te Coquillatville woonde, zond op 13 Januari 1928 zijn 'boy' naar het naaste postkantoor met 70 frank en het volgend briefje : 'Mijnheer de Postmeester, wil U 70 frank naar dit adres zenden a.u.b.; Het Laatste Nieuws, 105, E. Jacqmainlaan, Brussel.' De neger kwam terug met de 70 fr. en met het briefje, waarop in rood potlood stond te lezen : 'en Français s.v. p.'

Als de heer Van Dieren later, in den Senaat (9 April 1930) er over kloeg, dat er in de Kolonie geen enkele rechtbank bestond, waar een Vlaming in zijn taal kon geoordeeld worden, werd hij door Minister Jaspar wandelen gezonden met het antwoord, dat de taalkwestie in Kongo tot ieders voldoening was opgelost : 'er zijn immers evenveel Vlamingen als Walen in de openbare diensten.'

In het bestuur.

Het was in 1920 hoog tijd geworden dat de oude wet van 1878 over het taalgebruik in het Bestuur door een betere vervangen werd. Ze liet vele misbruiken onaangeroerd, was nooit stipt toegepast, en werd het nog minder te midden van de naoorlogsche Franschgezinde reactie.

In Januari 1920 dienden de heeren Pussemier, Van Cauwelaert, Verachtert, Colaert, Royers en Doms een wetsvoorstel in, tot vervlaamsching van alle openbare besturen in Vlaamsch-België gevestigd, alsmede van het Middelbestuur in zijn betrekkingen met het Vlaamsche land[1]. Een bijzondere Kamercommissie onderzocht het ontwerp nauwkeurig; ze zond zelfs de heeren Van Cauwelaert, Fischer en Branquart naar Zwitserland, om het aldaar toegepaste stelsel te bestudeeren. In April waren ze terug. Door een persgesprek vernam men van den heer Van Cauwelaert dat er in Zwitserland weinig voorschriften aangaande het

(1) Tekst in *L.N.*, 5 Februari 1930.

taalgebruik waren, omdat er geen taalgrieven bestonden; deze waren door de gezonde rede en den algemeenen goeden wil sedert lang uit den weg geruimd. De afzonderlijke besturen hadden van zelf de taal aangenomen van de streek waarin ze werkzaam waren, en het hoofdbestuur schikte zich daarnaar.

Met het officieel reisverslag was de heer Branquart belast, maar het liet op zich wachten.

Intusschen werd het wetsontwerp, door de Commissie slechts licht gewijzigd en kwam op 3 Augustus 1920 in de Kamer(1), Het kwam hoofdzakelijk hierop neer: In Vlaamsch-België gebruiken de Staats-, Provincie- en Stadsbesturen het Nederlandsch zoowel voor hun inwendige diensten als voor hun briefwisseling met elkander of met de ministeries; ook tegenover het publiek, tenzij waar tweetalige berichten nuttig worden geacht. Die bepaling is op de Nationale Bank en andere instellingen onder toezicht van den Staat toepasselijk. De ingezetene spreekt of schrijft in de taal zijner keuze, en de besturen moeten er zich naar schikken in de gemeenten met ten minste 15.000 inwoners. De Provincieraad van Brabant, in zijn betrekking tot de Brusselsche agglomeratie, en de gemeenteraden uit het Brusselsche bepalen zelf de taal voor de inwendige diensten, en voor de briefwisseling met elkaar of met het Middelbestuur. Maar alle berichten tot het publiek gericht zijn in de twee talen, en de administratieve stukken in de taal van den belanghebbende. Vlaamsche gemeenten in het Walenland gelegen kunnen de taal der meerderheid als diensttaal aannemen. Alle gemeenten moeten de openbare berichten in de twee talen afkondigen, zoo dat wordt aangevraagd in een verzoekschrift onderteekend door een aantal inwoners dat de wet bepaalt (b.v.: 15% der gemeentekiezers in een gemeente met ten minste 70.000 kiezers). Het

(1) Tekst van het voorstol der Kamercommissie in *L.N.* van 11 Juli 1920.

Middelbestuur bedient zich van de taal van de ondergeschikte besturen, tenzij tweetaligheid in het belang van den dienst nuttig wordt geacht. De Staatsambtenaren moeten in Vlaamsch-België Nederlandsch kennen; in het Brusselsche, de twee talen; in beide gevallen eerst 5 jaar na afkondiging der wet. Elke ambtenaar behoudt de verworven rechten van zijn persoonlijken stand in het bestuur.

Onder de argumenten die tijdens de bespreking in de Kamer, den Senaat, en dan weer in de Kamer tegen het voorstel werden aangevoerd, ontmoet men, naast vele oude bekenden, slechts eenige nieuwigheden, aan de oorlogsneurose te wijten: het ontwerp leidt naar Bestuurlijke Scheiding en brengt de eenheid van België in gevaar. Het 'Vlaamsch imperialisme' bedreigt het Walenland. Wallonië is eentalig, maar Vlaanderen tweetalig. De Walen kunnen het Nederlandsch niet leeren en worden dus uit alle hoogere posten geweerd. In Zwitserland zijn er drie wereldtalen; maar wat heeft een Waal aan een brabbeltaal als het Vlaamsch ? De wet van 1878 is voldoende, en buiten de leiders der Vlaamsche Beweging klaagt er niemand over. Die leiders handelen uit haat tegen het Fransch[1]. Het ontwerp is een beleediging voor Frankrijk, onzen bondgenoot. Het maakt inbreuk op de vrijheid van provincie en gemeente. Het zet de Duitsche politiek voort[2]; nu reeds noemt men het de 'wet von Bissing', omdat die niet anders handelde[3]. Het brengt de somberste dagen van de Bezetting in herinnering[4].

De kroon spande de heer Van Hoegaarden, uit Luik. Hij kloeg tot tweemaal toe, dat men aan de Walen een vre mde taal, het Hollandsch, wilde opdringen; de Vlamingen hadden geen taal, slechts tongvallen; dat van Brugge was onverstaanbaar voor een Antwerpenaar[5].

(1) Minister HYMANS, in de Kamer op 26 Juli 1921.
(2) De heer COCQ, in de Kamer, op 27 Juli 1921.
(3) De heer Magnette, in den Senaat, op 11 Augustus 1920.
(4) De heer BRAUN, in de Kamer, op 8 Augustus 1920.
(5) Kamer, 5 Augustus 1920 en 26 Juli 1921.

Reeds in 1830 had men die dwaasheden gehoord; om ze naar waarde te schatten moet men dus de eerbiedwaardigheid van hun hoogen leeftijd in acht nemen : il faut juger les bêtises d'après leur date, zou Mme de Stael gezeid hebben.

Op 4 Augustus 1920 verklaarde de Minister van Binnenlandsche Zaken dat de Regeering zich bij het voorstel der Commissie aansloot. Een amendement, door den heer Borginon ingediend, schreef voor, dat handelingen en stukken, in strijd met de wet gepleegd of opgesteld, in rechte ongeldig zouden zijn en de overtreders aan tuchtstraffen zouden blootstellen. Hoe noodig zulke bepaling ook sedert lang gebleken was, ze werd ter zijde geschoven. Schier ongewijzigd werd het ontwerp op 6 Augustus 1920 aangenomen door 95 stemmen tegen 43 en 9 onthoudingen.

Het verslag van den heer Branquart over de Zwitsersche reis was nog steeds in wording !

Nu roerden de Franschgezinden Hemel en Aarde om te beletten dat de nieuwe wet door den Senaat zou goedgekeurd worden. Juist op dat oogenblik kwam er in den schoot van de Regeering oneenigheid over het al of niet doorlaten langs Antwerpen van de ammunitie die Polen tegen de Bolsjevisten wilde gebruiken. Dat gaf aanleiding tot een ministerieele crisis en de liberale Franschgezinden wilden de verdere deelneming van hun partij aan het nieuw Ministerie afhankelijk maken van een belofte tot weerstand aan de Vlaamsche eischen, en o.a. aan de taalwet over Bestuurzaken. Een motie in dien zin werd door de heeren Emile Braun en vrienden ingediend op het zeer woelig Liberaal Congres van 16 October 1920, waar de aanwezige Vlaamschgezinden nog eens voor Neo-Activisten, volgelingen van von Bissing en Boches werden uitgemaakt. Als J. Hoste rechtstond om de motie te bestrijden, sprongen eenige verwoede Franskiljons dreigend naar hem toe, de heele zaal rees overeind, er was een tijdlang geroep, gefluit, volslagen wanorde. Maar de motie Braun werd toch door het stellen van de voorafgaande kwestie afgescheept, wat door de Franschgezinden als een nederlaag gevoeld werd. Daags

nadien schreef de verbitterde *Gazette* dat het Congres de vlag had gestreken tegenover ‘les derviches hurleurs au service de la Moedertaal’[1].

Een paar weken later (4 November) vergaderden de Catholieke Vereenigingen, ook te Brussel. Door den heer Moyersoen werden de aanwezigen gewaarschuwd voor een anti-Vlaamschgezinde houding; deze had reeds tot gevolg dat de jeugd naar het Extremisme ging. Het Waalsch Kamerlid Briffaut vreesde dat, zoo de Vlamingen geen voldoening kregen, de Extremisten de bovenhand zouden krijgen.

Op het Socialistisch Congres (14 December 1920) toonde men de meeste wijsheid: een motie ten voordeele van ‘de taal der meerderheid als taal van het bestuur’ werd eenparig aangenomen.

Om de gewoonte niet te verliezen had de Assemblée Wallonne in Augustus, en ditmaal per telegram, de Regeering er van verwittigd, dat ‘deze anti-Waalsche en anti-Fransche politiek’ onvermijdelijk en spoedig de vernieling van België tot gevolg moest hebben.

Den 11 Mei 1921, op een vergadering van den Brusselschen ‘Cercle estudiantin pour la défense de la langue française’, legde de geleerde Prof. Brachet uit, wat de echte oplossing was : aan de Vlaamsche Bevolking, van het Lager Onderwijs af, het Fransch te leeren, opdat geheel België slechts *één* taal zou hebben. Il faut juger...

Het zoo fel bestreden wetsontwerp kwam op 11 Augustus 1920 in den Senaat, waar het onmiddellijk botste op een voorstel van verdaging tot de volgende sessie: de heeren Berryer, Magnette en anderen waren er op uit om het vraagstuk op de lange baan te schuiven, en wendden onder meer voor, dat het algemeen stemrecht, waarop men sedert vijftig jaren wachtte, van dringender belang was. Toch geraakte het ontwerp op 6 October in de Senaatscommissie. Hier werkte men tot den 10 Maart 1921 vlijtig aan een zorgvuldige verminking van de bepalingen door

(1) 20 October 1920.

de Kamer aangenomen, zoodat er van hun geest weinig of niets overbleef[1].

In de Franschtalige pers verschenen alle dagen moties van de Assemblée Wallonne en andere kringen, verslagen van betoogingen met ultra-patriotisch commentaar, alles onder de vaste rubriek 'Contre la loi von Bissing'. Aan den anderen kant lieten zich de Vlaamschgezinden natuurlijk niet onbetuigd, en de heer Carton de Wiart beloofde in zijn ministerieele verklaring[2], als hoofd van de nieuwe regeering, dat deze het oorspronkelijk Kamervoorstel in den Senaat zou verdedigen.

De Senatoren toonden geen haast om het voorstel van haar Commissie te behandelen; het was oorspronkelijk punt één, dan drie, dan vier, dan vijf, en ten slotte het laatste punt of de agenda. Zoo werd het 23 Maart 1921 eer de eigenlijke bespreking *in pleno* begon.

Het standpunt der Vlaamschgezinden werd dapper verdedigd door de heeren Ryckmans, Mgr. Keesen, Cuperus en de Ministers Carton de Wiart en Van de Vijvere. Maar hun tegenstrevers vonden het voorstel der Senaatscommissie nog te doortastend. Ze bestookten het op elke vergadering met amendementen, die door hun talrijkheid drie even loffelijke doeleinden bereikten: ze stelden de oplossing nog wat langer uit, brachten tevens een ontmoedigende verwarring te weeg, waarin alleen een minderheid nog klaar zag, en volledigden de verminking door de Commissie zelf met bijval begonnen. Wat dan ten slotte op 13 Mei 1921 door 57 stemmen tegen 29 en 3 onthoudingen werd aangenomen en terug naar de Kamer verzonden, was een spotbeeld van wat die Kamer tot een wet had willen maken.

Het schijnt ons nutteloos dat kind van den Senatorialen moedwil in alle bijzonderheden te ontleden. Slechts een paar kenmerkende voorbeelden. De bepaling aangaande de

(1) Voorstel van de Senaatscommissie: *L.N.*, 21 Maart 1921.
(2) Kamer, 23 November 1920.

Nationale Bank, de Buurtspoorwegen en soortgelijke inrichtingen - waarop de oude wet van 1878 toepasselijk was geweest - was nu weggevallen. Alleen de ambtenaren die rechtstreeks in aanraking met het volk kwamen moesten de volkstaal kennen. De verplichting om die volkstaal aan te leeren bestond niet voor wie vóór 1 Januari 1920 in dienst was. Senator Alexander Braun, geen Vlaamschgezinde, bekende dat die ambtenaren nog gedurende 40 of 45 jaren bij machte zouden zijn om de geheele wet te ontzenuwen. Geen wonder dat de Walen 'Leve Wallonië' riepen toen die bepaling werd aangenomen. Provincie- en gemeenteraden konden bij volstrekte meerderheid beslissen dat, voor alle diensten onder hun gezag, naast het Vlaamsch, ook het Fransch zou worden gebezigd: eerst had men een quorum van 2/3 der stemmen voorgesteld. Nu konden, zooals de heer Van de Vijvere in de vergadering van 27 April bewees, een vierde van de gemeenteraadsleden daartoe overgaan: een vergadering is immers geldig als de helft plus 1 der leden aanwezig zijn; en dan is de volstrekte meerderheid der *aanwezige* leden 1/4 plus 1. Feitelijk zou, in kleine gemeenten, de wil van een paar personen den doorslag geven.

Als de arme Vlaamsche wet op 15 Juli 1921 terugkeerde naar de Kamer, die haar beloftevolle geboorte had gezien, werd ze ontvangen, als een verdwaald kind dat niemand eer aandoet noch welkom is. De eenen vonden dat haar Franskiljonsch toiletje haar onkennelijk verleelijkte, en wilden daaraan zonder verwijl de noodige veranderingen brengen. De anderen oordeelden dat het Senatoriaal pakje nog niet genoeg haar Vlaamschen oorsprong verborg, en wilden haar onthaal in het ouderlijk huis tot de volgende sessie uitstellen. De heer Branquart wenschte de uitstellers wat te helpen door te verklaren dat hij nog niet gereed was met zijn verslag over de reis naar Zwitserland. Een andere Waal, de Socialist Max Hallet, spelde hem onder Vlaamsche toejuichingen de les:

> Wat de heer Branquart zegt is ongehoord. Ik noem dat bittere spotternij.

> Ik kan niet begrijpen dat hij er nog durft van gewagen. Sedert meer dan een jaar is die reis geëindigd. Gij hebt geen tijd gehad om een verslag te maken? Wees ernstig. Ik dring bij de Waalsche vrienden aan om toch niet zulke praktijken te gebruiken tegen onze Vlaamsche vrienden[1]

Tot de onmiddellijke behandeling werd dan toch besloten. Ze begon op 26 Juli 1921, vertoonde de gewone afwisseling van bezadigde gezonde rede, driftigen onzin en nuttelooze herhalingen, maar was reeds op 30 Juli afgeloopen. Alle amendementen die het Beulemanstoiletje met nog wat Fransche strikken - en streken - wilden verbeteren waren verworpen, en enkele wijzigingen in Vlaamschgezinden zin aangenomen. Bij de slotstemming werd de wet door 74 stemmen tegen 59 en 14 onthoudingen goedgekeurd[2].

Drie Walen stemden er voor : de heeren Minister Wauters, Levie en Demblon, benevens 5 Brusselaars. de heeren Minister Vandervelde, Minister Carton de Wiart, Bertrand, Max Hallet en de Bue; stemden er tegen : de meeste Walen, de Liberalen Em. Braun, Claes, Glorie en Mechelynck, al de Liberalen uit Brussel en al de Frontisten. Onder de tegenstemmers waren er drie Ministers, de heeren Destreé, Devèze en Neujean; de andere Regeeringsleden, die *ja* stemden waren de reeds genoemde heeren Carton de Wiart en Vandervelde, en verder de heeren Jaspar, Theunis, Van de Vijvere, Anseele, Ruzette, Wauters en Franck.

De Vlaamschgezinden, door de verknoeide wet aan te nemen, hadden toch iets gewonnen : een lichten vooruitgang op de wet van 1878. Artikel 1 erkende nu het Nederlandsch als bestuurstaal van het Vlaamsche land, en vooral daarom riep de Franschtalige pers moord en brand. De Staatsbesturen moesten voortaan in Vlaamsch-België het Nederlandsch gebruiken voor hun inwendige diensten, zoodat, van Staatswege, de Vlamingen eindelijk in hun eigen taal zouden bestuurd worden.

(1) Kamer, 15 Juli 1921.
(2) Tekst van de wet van 31 Juli 1921, in het *Staatsblad*, van 12 Augustus 1921.

Toen in Februari 1926 de wet over het privilegie van de Nationale Bank werd aangenomen, werd in artikel 26 bepaald dat de Bestuurstaalwet toepasselijk was op haar, haar bijbanken, kantoren en agentschappen[1].

Wanneer de Staatsspoorwegen in de 'Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen' werden omgezet, bevatte artikel 15 van de stichtingswet van 23 Juli 1926 een soortgelijke bepaling.[2].

Behalve de gebruikelijke Koninklijke Besluiten die de toepassing van de nieuwe wet moesten inleiden en vergemakkelijken, wendde de Regeering nog andere middelen met hetzelfde doel aan. Te Brussel en in verschillende Waalsche steden werden kostelooze leergangen in de Nederlandsche Taal ter beschikking gesteld van de ambtenaars en bedienden (1921). Door Minister Neujean werd in 1922 een bijzondere Commissie van Taaltoezicht uit Walen en Vlamingen samengesteld: ze zou over de toepassing der wet waken in het bestuur van Spoorwegen, Posterijen, Telegrafen, Telefonen en Zeewezen. Er verschenen Fransch-Nederlandsche lijsten van technische termen, en het 'Verbond van het Vlaamsch Personeel der openbare Besturen' gaf zelfs een algemeen Fransch-Nederlandsch Vakwoordenboek uit.

Dit alles heeft weinig gebaat.

Trots den goeden wil van minister Anseele, nadien trots de practische aanschrijvingen van Minister M. Lippens, en door den moedwil van de meeste hoogere ambtenaren - veelal Walen - is de wet schier overal stelselmatig overtreden. Op een meeting te Elsene zette de heer Piérard de Waalsche bedienden openlijk aan 'zoo met de wet te handelen, dat zij een doode letter blijft, een vodje papier'[3]. Een

(1) Wet van 26 Februari 1926. *Staatsblad*, van 27 Februari 1926 (I, blz. 932).
(2) Aangenomen in de Kamer op 16 Juli, in den Senaat, op 22 Juli 1926. *Staatsblad*, van 24 Juli 1926, 3e trimester, blz. 3892.
(3) Franschgezinde meeting te Elsene, 3 September 1921.

manifest van de Waalsche Vereeniging van het Staatspersoneel[1], wier leiders in de Taaltoezichtscommissie zetelden, was eveneens een oproep tot sabotteering van de wet. Aangaande de Vlaamsche taalleergangen door Minister Neujean ingericht, zei het : ‘Speelt niet in de kaart der Flaminganten, weigert die leergangen te volgen, geschapen met het inzicht te schaden aan Wallonië en aan de Fransche cultuur’. Vlaamschgezinde, of eenvoudig plichtgetrouwe ambtenaren, die de wet toepasten, werden lastig gevallen. De heer Doms, hoewel hooger ambtenaar in het Beheer van Spoorwegen, werd om die reden - buiten weten van den Minister - van Brussel naar Mechelen verplaatst. In het Walenland rukte men het Vlaamsch gedeelte van tweetalige plakbrieven af, of plakte er protestbriefjes op, als het volgende, dat tot thermometer van de Waalsche temperatuur kan dienen : In 't midden was er een Waalsche haan. Links er van : ‘Du flamand en Flamagne, mais pas en Wallonie’. Rechts : ‘la Flamagne est bornée au Nord par la mer du Nord et la Batavie; à l' Est par le Limbourg cédé, au Sud par la Wallonie irréductible, à l'Ouest par la France invincible’[2]. In een dergelijken geest beschouwd door de Walen, die overigens door de geheele Franschgezinde pers tot den weerstand werden aangehitst, bood de wet zelf, door haar ingewikkeldheid en tegenstrijdigheden, gelegenheid genoeg tot gewild misverstand. Een samenzwering van de geheele Vlaamschonkundige ‘bureelratterij’ uit de Ministeries moedigde de miskenning der wet aan, en de Vlaamschgezinden hielden ze overigens voor gedoemd tot volledige herziening. Daaraan is er *nu* begonnen. Maar het onrecht, door den Senaat aan den gang gebracht, heeft al tien jaar geduurd.

In het leger.

Reeds vóór den Oorlog waren de Flaminganten van meening, dat de eenige doelmatige regeling van het taal-

(1) Op 15 Augustus 1922. *L.N.*, 23 September 1922.
(2) *L.N.*, 28 1922.

gebruik in het leger moest berusten op de indeeling der soldaten in afzonderlijke Waalsche en Vlaamsche regimenten. De wet de Broqueville-Persoons van 31 Juli 1913, had echter die oplossing volkomen ter zijde geschoven[1]. Als men nu, in 1921, van een herinrichting van het leger in democratische richting begon te spreken, hadden de Vlaamschgezinden alle redenen om, naast verkorten diensttijd, ook die indeeling te verdedigen.

De Vlaamsche manschappen, onder Vlaamschsprekende officieren in een zelfde compagnie, bataillon, regiment of liefst divisie ingelijfd, en daarenboven in hun eigen streek verblijvende, zoo de 'gewestelijke indeeling' werd ingevoerd, zouden zich te huis gevoelen. Alle taalmoeilijkheden zouden van zelf opgelost geraken, omdat er een einde zou komen aan de tweetaligheid, door de vermenging van Walen en Vlamingen vereischt, en die feitelijk neerkwam op eentalig-Fransche vernedering van de Vlamingen tot den stand van minderwaardigen. Ook de Waal zou er bij winnen: hij zou niet meer in Vlaamsche kazernen, ver van het ouderlijk huis, terecht komen. De 'corpsgeest' zou beter varen bij een stelsel dat gewichtige redenen tot misnoegen en wrijving verwijderde, dan bij één, dat aan de Waalsche officieren de kennis der twee talen oplegde, waardoor zij zich benadeeld achtten.

De eentalige eenheden, met gewestelijke indeeling gepaard, vonden instemming bij enkele officieren en zelfs onder die van den Hoofdstaf, maar niet bij de meerderheid daarvan, noch bij den heer Devèze, Minister van Landsverdediging. Tegenover de redenen die, o.m., Rouveroy (oud-majoor Bradfer) in artikel op artikel van de *Dernière Heure* en elders ontwikkelde, stelden zij de noodige eenheid van het leger, die door het samenleven van Walen en Vlamingen bevorderd werd, terwijl de splitsing in eentalige eenheden naar verbrokkeling van

(1) Zie deel I, blz. 101 en vlg.

het leger en van het Land zou leiden. De meeste officieren, voerde men aan, kenden het Vlaamsch - onder den vorm van dat 'flamand usuel' dat alle Franschgezinden voor voldoende hielden. Overigens, zei generaal Collijns, een Luikenaar, op een meeting te Brussel: als men aan de Vlaamsche soldaten Nederlandsch spreekt, verstaan ze niet[1].

Ook was het voorstel, door Minister Devèze in 1923[2] ingediend, op algemeene tweetaligheid gegrondvest, met, als gevolg, een ingewikkeld stelsel van examens, voorwaarden en uitzonderingen. Wij zullen er niet nader op ingaan: allerlei politieke verwikkelingen en een drietal ministerieele crisissen brachten mee, dat het niet in de Kamer ter bespreking kwam en tot in 1927 vergeten bleef.

Op 29 December van dat jaar werd de Gemengde Legercommissie aangesteld, die door Ward Hermans, Franck-Heine en de Utrechtsche valsche documenten tijdelijk wereldvermaard zou worden. Zij bestond uit officieren, Kamerleden en andere bevoegden, en moest de inrichting bestudeeren van den diensttijd en van vele andere technische zaken, en ook van de indeeling der manschappen en het taalgebruik. Over dit laatste was de beslissing der Commissie in zeer algemeene termen vervat. Zoo kon daaruit het wetsontwerp groeien, dat op 18 Juli 1928, in de Kamer te berde kwam en een groote vooruitgang op het voorstel Devèze en de wet de Broqueville-Persoons mocht heeten. Het gaf binnen en buiten de Kamer aanleiding tot een homerischen strijd, waarvan wij de beschrijving aan den lezer sparen. Alleen willen wij wijzen op de schitterende redevoering, waarin de heer Masson de Vlaamsche rechten verdedigde tegen een aantal Waalsche streekgenooten, en die op een ovatie van de meerderheid werd onthaald[3].

(1) In Juli 1928. *L.N.*, 7 Juli 1928.
(2) Kamer, 26 Januari 1923.
(3) Kamer, 7 September 1928.

De nieuwe taalwet werd ten slotte aangenomen door 92 stemmen tegen 7 en 5 onthoudingen in de Kamer (14 September 1928) en door 88 stemmen tegen 45 en 1 onthouding in den Senaat (31 October 1928)[1].

Wel was ze, zooals zoovele vroegere taalwetten, halfslachtig. De officieren werden verplicht de twee talen te kennen, maar die kennis moest slechts voor één van beide talen grondig zijn. Een volledige Vlaamsche afdeeling in de Militaire school werd niet toegestaan, wel een tweetalig onderwijs voor zekere leergangen. Ook voor andere bepalingen had men wederom gesparteld tusschen twee beginselen, die moeilijk overeen te brengen zijn, zoodat de wet bestond uit wat tweetaligheid en wat eentaligheid. Maar er was ook een quantum gewestelijke indeeling bijgekomen, en dat was een aanwinst voor de Vlamingen. Ze zouden voortaan zooveel mogelijk in hun provincie verblijven, en waar dat, om technische redenen, niet kon, in een aanpalende provincie, bij voorkeur van dezelfde taalgroep, of in Brabant (art. 2). Op aanvraag konden ze in een andere dan de eerst bepaalde stad geplaatst worden. De opleiding zou volkomen in hun taal gebeuren (art. 11). De commandotaal werd niet bepaald. Maar juist daarom kon Minister de Broqueville, uit eigen beweging, besluiten, dat de manschappen uit de Vlaamsche eenheden, te beginnen van de jaarklasse 1930, in het Nederlandsch zouden aangevoerd worden[2].

In 1930 was de Vlaamsche Beweging ver genoeg geraakt, om te beletten dat een volgende oorlogsminister zou kunnen terugkomen op een maatregel, die nu reeds zoowat overal wordt toegepast. Dat er in de Vlaamsche provincies ook nog Fransche en zelfs gemengde eenheden bleven bestaan, kan beschouwd worden als een overgangsmaatregel, die bestemd is om vroeg of laat te verdwijnen.

(1) Wet van 7 November 1928; *Staatsblad*, van 10 November 1928 (4e trimester, blz. 4638).

(2) Zie zijn verklaringen op 3 en 4 April 1930 in de Kamer.

In het lager en het middelbaar onderwijs.

Op dat gebied beperkte zich, tot aan de Kentering, de bedrijvigheid der Vlaamschgezinden tot het waken over de naleving van de bestaande taalwetten, en daar hadden ze werk genoeg aan.

Dadelijk na den Wapenstilstand begon een algemeene stormloop van de Franschgezinden tegen die wetten, die ze, in naam van de vrijheid van den familievader, poogden te ontduiken of zelfs te doen afschaffen.

In October 1919 diende de heer Féron, met zijn liberale collega's Lemonnier, Hanssens, Neujean, P.E. Janson en Robijn een wetsvoorstel in, dat kort en doortastend was: In het Lager en in het Middelbaar Onderwijs moesten de vaders de onderwijstaal bepalen, en alle scholen zoo ingericht worden, dat aan hun wensch voldaan werd, zoodra die voor ‘een voldoend aantal kinderen’ werd uitgedrukt; dat aantal werd niet bepaald. Alle beschikkingen uit de wetten De Vigne-Coremans (1883), Franck-Segers (1910) of Poullet (1914), welke daarmee niet strookten, werden afgeschaft[1]. Van die anti-Vlaamsche onderneming is er niets gekomen : de Kamer heeft er niet eens moeten over stemmen.

Aan een anderen kant deed Minister Destrée, vijf jaren later, een proef met het Nederlandsch *als eenige onderwijstaal* in de Atheneums te Mechelen, Tongeren en Oostende, zonder dat de ouders daarover kloegen.

In 1919 schreef een groep ouders aan de *Flandre Libérale*[2], om de inrichting te vragen van een referendum over het taalstelsel in de Gentsche stadsscholen. Om niet uit den bekenden lastertoon te vallen, welke in die dagen

(1) *L.N.*, 4 October 1919; *Standaard*, 5 October 1919.
(2) 17 April 1919.

bij een kliek mondpatriotten de mode was, beweerde het blad dat zoo een referendum noodig was

> ..... pour donner satisfaction aux nombreux Flamands qu'ont écoeurés les menées activistes et à qui sont *tout aussi odieux les aktipassivistes d'aujourd'hui*, systématiquement hostiles, les uns comme les autres, à la langue et à la culture françaises.

Daar werd ook niet op ingegaan. Evenmin als op de poging, in 1925 gedaan, om aan één der Gentsche lagere Jongensscholen het Fransch als voertaal voor alle vakken op te leggen. Daartoe stelde men aan de geraadpleegde ouders de, reeds vroeger gebruikte, leugenachtige vraag : 'Wilt gij dat uw kind Fransch leert ?'. Gelukkig gaven de inspector en de bestuurder (een Franschgezinde) aan den Schepen als hun meening te kennen, dat men, op die wijze, ezels zou kweeken die wat slecht Fransch zouden kennen.

Als de heer C. Huysmans Minister van Kunsten en Wetenschappen was geworden, zond hij aan alle hoofdopzieners een aanschrijving om de toepassing van artikel 20 van de wet Poullet te verzekeren. Dat artikel betrof de voertaal in het Lager Onderwijs, en werd overtreden in vele steden, en zelfs in dorpen, waar een groep ingezetenen van aanzien en de gemeenteoverheden zich dat tot een Vaderlandschen plicht rekenden. Ook bracht de weerstand van den Minister aan die praktijken groote opschudding te weeg in de Franschgezinde middens, die zich reeds inbeeldden, met behulp van de patriotardische verblinding, vrij spel te hebben veroverd. Het beginsel moedertaal-onderwijstaal werd voor de zooveelste maal voorgesteld als in strijd met de vrijheid van den familievader en met de eenheid van België. De hevigste klachten kwamen van de Brusselaars, en dat was te begrijpen: zij voerden meer dan ooit een stelselmatige politiek van uitroeiing der Nederlandsche taal, in de scholen van de Hoofdstad en van de aanpalende gemeenten. Herhaaldelijk kwamen het Brusselsch Willems-Fonds en andere

Vlaamsche kringen daar tegen op, maar te vergeefs. De wet schreef voor, dat de ouders moesten aanduiden welke de *moedertaal* van hun kinderen was, en de gemeenteoverheid moest ze dus daarover raadplegen. In feite was de hun gestelde vraag berekend om hun te doen gelooven, dat het aangeven van Vlaamsch als moedertaal de studie van het Fransch geheel uitsloot; dikwijls vroeg men niet: 'wat is de moedertaal van uw kind ?' maar 'in welke taal *wenscht gij het onderwijs te zien geven* aan uw kind ?'. Het antwoord was meestal: 'in het Fransch', deels omdat de ouders het Fransch als voertaal met het Fransch als leervak verwarden, deels omdat er op hen drukking werd uitgeoefend zoowel door gemeente-overheden als door Vlaamschonkundige schoolbestuurders en onderwijzers. Reeds in 1921 had de interpellatie van den heer Doms[1] schandelijke toestanden aan het licht gebracht: volgens de volkstelling waren er toen in Brussel 70.000 inwoners die alleen Vlaamsch spraken. Voor hun kinderen bestonden er in 1914, 5 Vlaamsche klassen; in 1918 waren er 4; in 1919, 2; in 1920, 1; en in 1921 werd de laatste Vlaamsche klas afgeschaft, waarschijnlijk onder inwendig zingen van de Brabançonne.

Op 16 November 1925 verzocht Minister Huysmans de inspectoren een onderzoek in te stellen, naar de middelen die, rechtstreeks of onrechtstreeks, werden gebruikt om de wet te ontduiken, zoowel te Brussel als in de omgeving. Zoo werd, onder meer, vernomen, dat meer dan eens een jongetje als te huis Fransch sprekend was aangegeven, terwijl zijn zusje in een andere school als Vlaamsch sprekend was ingeschreven. Te Vorst zaten al de meisjes in Fransche klassen en hun broertjes in Vlaamsch. In een school te Brussel spraken 8 leerlingen Fransch, 24 leerlingen Vlaamsch, 13 de twee talen: de onderwijstaal was het Fransch, evenals in een andere school der Hoofdstad,

(1) Kamer, 9 Juni 1921.

waar 39 kinderen Fransch spraken, 70 Vlaamsch en 22 de twee. Op de 2400 leerlingen uit de Brusselsche volksklasse, die op 9 December reeds onderzocht waren, spraken er 900 uitsluitend Vlaamsch, 670 uitsluitend Fransch en 830 de twee talen. Toch was er nog steeds geen enkele Vlaamsche klasse. Tijdens een interpellatie in den Gemeenteraad(1) over die toestanden, bewees de heer Van Remoortel met cijfers door de Inspectie verschaft, dat er te Brussel 61 % verachterde schoolkinderen waren. In 1913 had men vastgesteld dat de bevolking van de Brusselsche bijzondere scholen voor achterlijken 10 % Waalsche en 90 % Vlaamsche leerlingen telde(2).

Behalve het koor van scheldwoorden, dat in de Franschgezinde pers werd aangeheven, werd de Minister bedacht met allerlei protestmoties, met een paar interpellaties in den Brusselschen Gemeenteraad(3) en met één in den Senaat(4). Er kwam ook, in December 1925, een gezamenlijk onderteekende protestbrief van alle schepenen van onderwijs uit Groot-Brussel, met uitzondering van dien van Anderlecht. Het antwoord van C. Huysmans bedreigde ze met intrekking der Staatstoelagen, zoo ze voortgingen de wet te overtreden. In den Senaat interpelleerde de heer Huysman-Van den Nest. Hij beweerde o.a. dat de ouders geen Vlaamsch onderwijs vroegen. De waarheid was dat zij opgehouden hadden den moed daartoe te hebben, toen ze, jaren geleden, gewaar werden, dat men onder allerlei voorwendselen de aangevraagde lessen toch niet inrichtte. Bovendien had men vroeger de toen nog bestaande Vlaamsche klassen letterlijk onteerd, door er steeds de slechte elementen naar te verwijzen. Overigens, vele ouders dorsten geen Vlaamsch onderwijs vragen.

De Minister was met een onweerlegbaar feitenmate-

(1) Op 1 Maart 1926.
(2) Zie deel I, blz. 117-118.
(3) 7 December 1925 en 1 Maart 1926.
(4) 3 Februari 1926.

riaal gewapend door zijn inspectoren, en dezen hadden niet schepenen of onderwijzers alleen, maar de *kinderen zelf* ondervraagd. Dat noemde schepen Jacqmain (Brussel) 'Duitsche praktijken' en anderen, 'inquisitie'. Maar ten slotte moest de interpellant den aftocht blazen. De Minister toonde slechts zijn plicht te hebben gedaan door de wet te beschermen; en kort daarop vernam men dat de Stad Brussel nieuwe formulieren had laten drukken, die niet meer naar de *gewenschte* onderwijstaal, maar, volgens de wet, naar de *feitelijke moedertaal* der kinderen vroeg; waardoor de Minister dus officieel gelijk kreeg (Februari 1926).

Bij ministerieel rondschrijven van 13 September 1927(1), paste de heer Huysmans op de Atheneums van Vlaamsch-België het taalstesel toe, dat hij reeds in 1926 in de Middelbare Scholen had ingevoerd. Het breidde eigenlijk de wetten van 1883 en van 1910 uit tot alle vakken, op zulke wijze, dat een derde van den uurrooster aan Fransche lessen werd besteed; door Fransche lessen werden hier bedoeld lessen *over* het Fransch als vak *en door* het Fransch als voertaal. Op dezelfde manier werden de overige twee derden aan Nederlandsche lessen gewijd. Deze maatregel verwekte natuurlijk een hevigen storm onder de Franschgezinden en de Assemblée Wallonne protesteerde er zelfs tegen bij den Koning (November 1927). Ook vele Vlaamschgezinden vonden hem niet gelukkig. Ze beschouwden hem als een onpedagogische verscherping van het tweetalig stelsel, omdat in menig geval één en hetzelfde vak aan dezelfde leerlingen in twee talen werd onderwezen.

Doelmatiger was, in denzelfden omzendbrief, een andere bepaling, die de zoogenaamde 'Waalsche Afdeeling' betrof.

De Wet Franck-Segers van 12 Mei 1910(2), die het onder-

(1) *Mededeelingen van het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen*, jrg. 1927, n^{r} 3, II (omzendbrieven en aanschrijvingen), blz. 99.

(2) *Staatsblad*, van 15 Mei 1910 (IIe trimester, blz. 2864).

wijs van zekere vakken door middel van het Nederlandsch in Vlaanderen voorschreef, was, volgens haar eigen artikel 7, niet toepasselijk op kinderen in Wallonië geboren, of van wie vader *of* moeder aldaar geboren waren, of die in het Walenland twee jaren Middelbare Studiën hadden gedaan. Als toepassing van dat artikel 7 werd dus voor die kinderen een 'Speciale afdeeling' ingericht, met het Fransch als voertaal.

Sedert den Wapenstilstand behoorde het weer tot de Franschgezinde vaderlandsliefde een Belgische wet te overtreden, door eveneens in het 'Régime Spécial' jongens te plaatsen, die buiten de gestelde voorwaarden vielen. Men steunde daarbij op een beschikking van Minister Destrée, die kort na den oorlog, in afwijking van de wet, zekere 'buitengewone gevallen', gevolgen van den oorlog, had willen voorzien; daarin bevonden zich, b.v. zonen van Vlaamsche ouders, tijdens den oorlog in Frankrijk geboren of opgegroeid en onderwezen, die geen Vlaamsch kenden. In artikel 5 van het huishoudelijk reglement, door Minister Huysmans in 1927 uitgevaardigd, vormde die bepaling *het tweede lid* (dat wij cursiveeren).

> Mogen alleen van rechtswege toegelaten worden tot het Bijzonder stelsel ingericht in de Athenea van hot Vlaamsche land, de leerlingen welke tot een der in artikel 7 van de wet van 12 Mei 1910 opgesomde categorieën behooren.
> *Het hoofd der instelling mag niet gunstig beschikken over aanvragen om inschrijving in het Bijzonder stelsel uitgaande van leerlingen, welke niet tot een dier reeksen behooren, zonder vooraf de ouders te verwittigen dat deze inschrijving geschiedt op risico van de betrokkenen. Bij voorkomend geval moeten dezen, alvorens hoogere studiën aan te vangen, de door voornoemde wet voorziene proef over de moderne talen afleggen*[(1)].

Jaren lang hebben Franschgezinde kliekjes, geholpen door zekere prefecten, het laatste gedeelte van dat artikel 5 gebruikt om het eerste te overtreden. Er waren immers

(1) Ministerioele Besluiten, van 1 Juni en 1 September 1927. *Mededeelingen van het Ministerie van K. en W.*, jrg. 21 (1927), n^{r} 2, I, blz. 285

vele zoons van Franschgezinden, die om het verlies van het recht op een eindgetuigschrift niets gaven, hetzij ze niet voornemens waren verdere studies te doen, hetzij ze, als bij voorbeeld de toekomstige ingenieurs, toch een toegangsexamen moesten ondergaan om op de Hoogeschool te mogen studeeren. Die plaatste dan de prefect eigenmachtig, en zonder eenig wettelijk recht daartoe, in de Speciale Afdeeling, waarin dan soms driemaal meer Vlamingen dan Walen zaten. Hij zette desnoods de ouders aan om de noodige aanvraag in te dienen, waarschuwde ze in elk geval voor het 'risico' dat voor hen niet bestond, en kon dan met Franschgeźinde voldoening zeggen: 'le tour est joué !'

Aan dat spelletje zocht Minister Huysmans paal en perk te stellen door in hooger vermelden omzendbrief te bepalen, dat telkens de Minister alleen, op verslag van den prefect, zou beslissen of het geval waarlijk 'buitengewoon' en de aanvraag te aanvaarden of te verwerpen was.

Dat was in 1927. Toen reeds werden de Franschgezinden gewaar dat hun de heerschappij begon te ontglippen : vier jaar te voren hadden zij een aanzienlijk gedeelte moeten opgeven van hun hoofdvesting: de Gentsche Hoogeschool.

Hoofdstuk VI.
Een groote stap vooruit; de wet Nolf.

Voorspel.

Op 22 November 1918 had de Troonrede de Franschgezinden onzacht uit een geliefkoosden droom gewekt. Ze waanden het vraagstuk der Vlaamsche Hoogeschool voor goed onder het puin van het Activisme bedolven; en nu riep de Koning den schijndoode te voorschijn en beval hem in de zorg van Regeering en Kamer aan.

Langs de kolommen der Franschtalige bladen werd door wreed ontgoochelde ijveraars velerlei ontplofbaar proza gestrooid. In den beginne kwam zelfs de legercensuur tusschen om die gevaarlijke springstoffen onschadelijk te maken. Hoewel Van Cauwelaert, Huysmans, Hoste en anderen niet verborgen dat zij bij hun vroegere meening bleven, werd vooral Franck in woedende artikels verantwoordelijk gemaakt voor plannen, die hij heette aan de Regeering opgedrongen te hebben[1]. Wat er ook van zij, hij zat, evenals Anseele, in de Regeering, toen hij aan een berichtgever van *Het Laatste Nieuws*[2] openlijk verklaarde dat noch hij, noch de andere onderteekenaars van het vóór

(1) *Fl. l.*, 28 November 1918; *Le Soir*, 23 December 1918, enz.
(2) *L.N.*, 17/18 December 1918.

den oorlog ingediend ontwerp een duimbreed van hun principes zouden afwijken. Zoowel voor degenen, die van de vervlaamsching der Gentsche Universiteit alle rampen verwachtten, als voor degenen die daar het toekomstig heil van hun volk in zagen, viel er dus weer te strijden.

Gedurende de jaren 1918 en 1919 waren de krachtdadigheid en het voordeel duidelijk aan den kant der Franschgezinden. De noodlottige herinnering aan de activistische politiek, en de patriotardische opwinding die er het gevolg van was, benadeelden de Vlaamschgezinden; ze verleenden een nieuwe jeugd aan honderdmaal weerlegde argumenten : Gent vervláamschen was een brandpunt van Fransche cultuur uitdooven, en een internationale taal door een minderwaardige vervangen, die niet eens een oorspronkelijke wetenschappelijke litteratuur bezat; het Vlaamsche land was tweetalig; men zou dus de vrijheid van velen krenken; men zou tevens de nationale eenheid in gevaar brengen.

Bij tal van eenvoudige menschen sloegen die en dergelijke oude bewijsredenen in; veel minder echter dan een reeks nieuwe argumenten: deze berustten op oorlogsfeiten die soms niet eens tot de factoren van het vraagstuk behoorden; ze maakten evenwel op de massa grooten indruk. De vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, zeide men, zou door Frankrijk, wiens bondgenootschap ons gered had en noodig bleef, als een beleediging worden gevoeld[1]. Dat Frankrijk het niet zoo erg opnam werd bewezen door het feit, dat in 1920 een militaire overeenkomst van zuiver defensieven aard tusschen België en Frankrijk gesloten werd[2], echter tegen den zin van vele Vlaamschgezinden; dezen vreesden een eenzijdig verbond dat Engeland buiten

(1) *Fl. l.*, 29 November 1918; *Etoile belge*, 28 November 1918; Protestbrief van den Tuchtraad der Gentsche advocaten (*Fl. l.*, 6 Dec. 1918); antwoord van den Senaat op de Troonrede (*L.N.*, 16/17 Dec. 1918); een paar redevoeringen op de vergadering der Gentsche Liberale Associatie van 12 Oct. 1919 (*Fl. l.*, 14 Oct. 1919).

(2) Officieele mededeeling aan de pers. (*L.N.*, 15 September 1920.

rekening liet en dus kon ontstemmen, en dat ons aan Fransche inmenging in onze zaken zou blootstellen.

De ‘vernietiging’ van de Fransche hoogeschool te Gent was bovendien een voortzetting van Duitsch werk[1]; de Fransche wetenschappelijke werken zouden plaats maken voor Duitsche boeken, die den Duitschen geest zouden verspreiden[2]; vele zoogenaamde Passieven waren overigens verdoken Activisten[2]; ze spraken van de rechten van het Vlaamsche ras; er was geen Vlaamsch ras, alleen Belgen[3].

Daar nu de tijden toch voorbij waren, toen men aan de Vlamingen kort en goed elk Hooger Onderwijs in hun taal kon weigeren, zocht men hen nogmaals te paaien met allerlei voorstellen die Gent Fransch lieten. De eenen wilden een Vlaamsche Hoogeschool geven, maar elders dan te Gent, zonder te bepalen waar. Een drietal ultra-gematigde Vlaamschgezinden gaven hun gelijk in *de Klok*, het nieuw - en spoedig verdwenen - blad van de heeren Buyl, Buysse en Thooris. Anderen plaatsten ze te Antwerpen, of te Mechelen, of te Brugge, ‘ou bien encore en l'une ou l'autre de ces petites villes flamandes si cruellement éprouvées par la guerre, et dont l'athmosphère tranquille conviendrait si bien au développement des hautes Études[4]’. De *Soir* was minder aandoenlijk-idyllisch gestemd, en wilde wel een Vlaamsche Universiteit te Gent, maar in een afzonderlijk gebouw; en de heeren advocaten Fuerison en Verbessem stelden voor, aan de Fransche Hoogeschool eenige Vlaamsche leergangen toe te voegen ‘zoo het noodig bleek[5]’.

(1) *La Gazette*, van 27 Nov. 1918 : ‘Le gouvernement va consacrer l'oeuvre néfaste de l'occupation allemande...’
(2) ‘Requête au Roi’, van de ‘Ligue nationale’; HEYSE, *Index*, I, fasc. 2, blz. 291; advocaat FUERISON, op een vergadering te Brussel, op 10 Oct. 1919 (*Fl. l.*, 14 Oct. 1919).
(2) ‘Requête au Roi’, van de ‘Ligue nationale’; HEYSE, *Index*, I, fasc. 2, blz. 291; advocaat FUERISON, op een vergadering te Brussel, op 10 Oct. 1919 (*Fl. l.*, 14 Oct. 1919).
(3) Rede FUERISON, zie nota 2.
(4) *Etoile belge*, 28 November 1918.
(5) *L.N.*, 7 April 1919.

Over één punt waren alle Franschgezinde leiders, Kamerleden, Senatoren, moties, verklaringen, vergaderingen het eens: de beslissing mocht *niet al te haastig* gebeuren, en *zeker niet vóór de verkiezingen* : de natie moest de gelegenheid hebben zich uit te spreken. Klaarblijkelijk hoopte men tegen dien tijd de kiezers genoeg verschrikt te hebben, om in de Kamers een meerderheid voor 'Gand-Français' te bekomen. In een brief aan de pers(1) beweerde immers de heer L. Verhaeghe, stafhouder der Gentsche Balie, dat de Regeering en de Koning over den geestestoestand der Vlaamsche bevolking slecht ingelicht waren, en dat, door de aangekondigde vervlaamsching, 'le peuple gantois (se sentait) blessé dans ses sentiments patriotiques les plas délicats'.

De plechtige heropening der Gentsche Hoogeschool had den 21 Januari 1919 plaats. Ze was voor alle officieele redenaars, op één na, een gelegenheid om met de uitdrukking hunner vaderlandsche gevoelens niet alleen verontwaardigde terugblikken op de Activistische vervlaamsching, maar ook besliste afkeuringen van alle toekomstige vervlaamsching der Hoogeschool te paren.

Slechts één bracht een wanklank in die Franschgezinde rhapsodie. Dat was de nieuwe rector, Paul Fredericq. Hoewel hij zich daar ongeveer moet gevoeld hebben als Daniel in den Leeuwenkuil, bracht hij toch in herinnering dat de Gentsche Hoogeschool door den Nederlandschen Minister Anton Falck in 1817 was gesticht, en dat de meeste Vlaamschgezinden zich openlijk tegen haar vervlaamsching door de Duitschers hadden verzet. Hij voegde er bij :

> Oertes, le droit des Flamands à un enseignement supérieur dans leur langue reste entier et imprescriptible.

en duidde ook aan hoe, volgens hem, aan dat recht kon voldaan worden :

> On sait que je suis attaché à la langue de la Flandre. Elle fut la langue de ma jeunesse et de mon âge mûr, elle est restée celle de ma vieillesse.

(1) *Fl. l.*, 6 December 1918.

> Permettez-moi de vous dire le rève des dernières années de ma vie. Je voudrais que ma chère Université de Gand ouvre son sein maternel aux Flamands et aux Wallons en leur offrant le libre choix entre nos deux langues nationales[1].

Wat is er in zijn geest omgegaan? Heeft hij dat waarlijk als de eenig mogelijke eindoplossing beschouwd? Dan hebben de latere gebeurtenissen bewezen dat hij zich vergiste. Heeft hij enkel gedacht, dat er *vooralsnog* niets beters te bekomen was ? Dan hebben de feiten hem gelijk gegeven; want eerst elf jaar later zou meer dan een tweetalige hoogeschool bereikt worden.

Intusschen had hij zoowel de Franschgezinden als zijn eigen Vlaamschgezinde vrienden ontstemd[2]. De eersten waren zoo boos, dat zij hem, als een gevaar voor België, uit de Liberale Associatie wilden drijven, ofschoon ze later de, zoo streng gevonniste, rectorale rede herhaaldelijk als dat van een ‘grand Belge’ tegen de Flaminganten hebben uitgespeeld. De anderen vonden dat hij de algeheele vervlaamsching had moeten voorstaan. Velen achtten dat zijn rol in de Vlaamsche Beweging ten einde was.

Dat laatste wist echter niemand! Mannen die in alle oprechtheid en naastenliefde hun volk dienen met uitzonderlijke geestesgaven en een bezadigd oordeel, zijn er nooit te veel. Dat zal wel door meer dan een misnoegde gevoeld zijn, toen ze vernamen dat hij op 30 Maart 1920 was overleden.

Als wij nu, na vele jaren, rustig zitten te beschouwen wat er in 1919 pas gebeurd en nog aan het gebeuren was, moeten wij ons afvragen hoevelen onder zijn rechters den moed zouden gehad hebben, op *dat* oogenblik, in *dat* midden en in *die* omstandigheden te spreken zooals Rector Paul Fredericq in Januari 1919 in de Aula van de Gentsche Hoogeschool gesproken heeft[3].

(1) *Université de Gand, Rèouverture solennelle*, blzz. 80-81. (Officieel verslag der plechtigheid).
(2) *Fl. l.*, 23 Januari 1919; *L.N.*, 24/25 Januari 1919.
(3) Vgl. POL ANRI, *Levensschets van Paul Fredericq*, in den *Vlaamschen Gids*, jrg. X. blz. 407 (aflevering 1914-1920).

De Regeering aarzelde zichtbaar. Wel ontving zij talrijke moties ten voordeele van de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool; maar even vele tegenovergestelde wenschen werden uitgedrukt, en machtige Franschgezinde invloeden bewerkten daarenboven rechtstreeks de leden van Parlement en Regeering. Met succes plantten zij in het midden van het strijdperk twee vogelschrikken, die aan vele politieke musschen ontzag inboezemden: het Activisme en de vrees voor krenking van Frankrijk. Aan een anderen kant was de toenemende Vlaamschgezindheid van de buitenbevolking onder invloed van de oudstrijders eveneens onrustwekkend voor de Regeering: die zouden immers ook meestemmen in de aanstaande verkiezingen. Men nam dus zijn toevlucht, eerst tot een afwachtende houding, en dan tot een politiek van uitstel en lapmiddelen.

Op 1 Juli besloot de Ministerraad tot de aanstelling van een bijzondere commissie, en bij Koninklijk Besluit werden tot leden daarvan benoemd: een paar magistraten en hoogere ambtenaren uit het Ministerie, en verder de hoogleeraren C. De Bruyne, Frans Daels, P. Fredericq, De Pelsmaker, Pirenne, Roersch, Van Rijsselberghe en Vercoullie uit Gent; Galopin en Lepage uit Luik; Heger en Vermeylen uit Brussel; en Bruylants en Lecoutere uit Leuven. Volgens dat Koninklijk Besluit werden die heeren ‘belast met de studie over de inrichting van een overgangsregime, dat aan de studenten die het zullen aanvragen, moet toelaten hun studiën in 't Vlaamsch aan te vangen in de faculteiten en de Bijzondere Scholen voor Burgerlijke Genie en van Kunsten en Manufacturen der Universiteit Gent[1]’. Uitdrukkelijk werd bepaald dat de Commissie geenszins de beslissing over de inrichting van een volledige Vlaamsche Hoogeschool moest vooruitloopen. Te voren had Minister Harmignies Prof. Roersch, beheerder-opziener der Gentsche Hoogeschool, verzocht

(1) Tekst van het K.B. voluit in *L.N.*, 10 Aug. 1919.

aan de hoogleeraren de vraag te stellen, of zij eventueel bij machte zouden zijn, hun cursus in het Nederlandsch te geven. Een tiental verklaarden zich daartoe bereid; al de anderen verklaarden niet te kunnen, wat de taak der Commissie vermoeilijkte. Toch stelde deze, na eenige vergaderingen, aan de Regeering uitdrukkelijk voor, dat de Vlaamsche leergangen waarvoor professoren beschikbaar waren, tegen November 1919 zouden ingericht worden. Maar op 30 September vond het de heer Delacroix, Minister van Financiën, geraadzaam de 300.000 frank van de begrooting te schrappen, die voor de nieuwe leergangen bestemd waren. Volgens zijn uitlegging was dat een bloote maatregel van boekhouding(1). Maar ook de noodige benoemingen bleven uit; het nieuw Academisch jaar brak aan, en er was niets gedaan. De Vlaamschgezinden voelden zich eens te meer om den tuin geleid.

Toch had intusschen Minister Ruzette een wetsontwerp ingediend tot oprichting van een Vlaamsche Hoogere Landbouwschool, en in zijn verslag daarover stelde Dr Borginon voor, te bepalen, dat zij te Gent zou gevestigd worden(2). En die School is dan ook later, op 19 October 1920, geopend geworden.

In de Kamervergadering van 16 December 1919 verklaarde de hoofdminister, na wat vage volzinnen over de noodwendigheid van een oplossing der Taalkwestie, dat de studie daarvan best aan een Parlementscommissie zou worden toevertrouwd. De heer Devèze wilde haar op voorhand door de Regeering de verplichting zien opleggen, dat zij de Gentsche Hoogeschool Fransch zou laten; wat de Regeering evenwel niet aannam. De heeren Van Cauwelaert en Huysmans lieten blijken dat zij in die Commissie geen onbeperkt vertrouwen zouden stellen.

Al dat officieele aarzelen en uitstellen is wellicht voor

(1) *Kamerdocumenten* van 1919, n° 345.
(2) *Standaard*, van 5 October 1919.

de Vlaamsche Beweging een groot geluk geweest: Had de Regeering in 1918 of 1919 vastberaden tot een oplossing willen overgaan, de meerderheid van Kamer en Senaat zou daar zeker, en voor lang, een beslist anti-Vlaamschgezinden vorm aan gegeven hebben. Terwijl de Regeering laveerde, hadden, integendeel, de Flaminganten den tijd om zelfvertrouwen te herwinnen en krachten te vergaderen.

Op het einde van 1921 werd dat voor allen duidelijk. En op 19 December 1921 werd het voorstel Franck-Van Cauwelaert-Anseele, in 1912 zoo meesterlijk door de 'Drie Kraaiende Hanen' verdedigd, weer ingediend, ditmaal door de heeren Van Cauwelaert, Huyshauwer en anderen; het ging gepaard met de oorspronkelijke Memorie van Toelichting, destijds door Franck opgesteld. En de tot dusver sluimerende Vlaamsche Hoogeschool-Commissie vergaderde op 30 December om de propaganda in te richten.

Het voorspel was ten einde, de beslissende strijd begon.

De Vlaamsche Hoogeschool in de kamer.

Er zijn in elk land tal van zeer goede afzonderlijke geheugens; maar het gezamenlijk geheugen van een volk moet heel gebrekkig zijn. Hoe zou anders de Geschiedenis zich, na weinige jaren, grootendeels kunnen herhalen zonder dat iemand het schijnt gewaar te worden ?

Zoo kreeg men nu, in 1922, feitelijk weer dezelfde officieele vergaderingen, volksmeetings, redevoeringen, moties, en argumenten voor en tegen, als in 1910 en volgende jaren; eveneens hetzelfde gekuip van de partijpolitiek, zoowel buiten als binnen het Parlement. Wij beperken ons dan ook tot eenige voorbeelden van wat ons voor de nieuwe toestanden eenigszins kenmerkend toeschijnt.

Op een motie van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool[1]

(1) 21 April 1920, herhaald op 18 October 1922.

had de Koninklijke Academie van België, die vroeger nooit was tusschengekomen, met een protest tegen de eventueele afschaffing der Fransche universiteit geantwoord[1]. In October 1922 beweerde het officieel verslag, dat de motie eenparig was aangenomen, terwijl drie leden er tegen gestemd hadden: Prof. Vercoullie, J. De Vriendt en J.E. Verschaffelt.

Op een groote meeting te Brussel[2], door een Franschgezinde 'Ligue' belegd, waren ook Vlaamschgezinden aanwezig. Prof. Anciaux zeide dat de Flaminganten thans het werk voortzetten van de 'boches' tijdens den oorlog. Daarop, luid protest, gefluit, gejouw, zingen van den Vlaamschen Leeuw en van de Marseillaise, geroep van 'Boches ! Vendus !', vechtpartij in de zaal, waarin Prof. Anciaux gewond werd, relletjes op straat, tusschenkomst der politie: genoeg om den omringenden luchtkring te bepalen.

Dat Mgr. Waffelaert te Brugge, op een vergadering der dekens, verklaarde niet te begrijpen hoe een catholieke gemeenteraad als die van Tielt, een motie voor de vervlaamsching van de Gentsche Universiteit kon aannemen[3], was niets nieuws. Maar advocaat Fuerison zei op een protestmeeting te Brussel[4], dat Gent het Verdun van België was: 'On ne passe pas !'; ook vond hij een groote gelijkenis tusschen het lied 'Vlaanderen boven al !' en het 'Deutschland, Deutschland über alles!' en dat was ten minste eigenaardig.

Nog merkwaardiger was het manifest, dat in November 1921 het licht zag, en dat o.a. de handteekening droeg van de heeren P. Anspach, Bausart, Ch. Bernard, Willy Coppens (den vermaarden luchtvlieger), Prof. A. Counson,

(1) Mei 1920.
(2) In de Beurs, op 5 Mei 1920.
(3) September 1920.
(4) Magdalena-Zaal, 14 Nov. 1920.

A. de Gerlache de Gomery, L. Dumont-Wilden, prorector Eeman, Gérard Harry, Paul Henen, Maurice Maeterlinck en Prof. H. Van Houtte; het waarschuwde tegen de 'neoactivistische *minderheid* die in Vlaanderen een centrum van hooge cultuur wilde afschaffen'. Pas één jaar later zouden diezelfde meerderheidsheeren en huns gelijken zichzelf voorstellen als een onderdrukte *minderheid*, wier rechten toch ook dienden geërbiedigd te worden(1).

Eindelijk kwam in 1920 een nieuw nummer de verzameling Franschgezinde machtspreuken verrijken, waarin reeds het 'Français adopté sans contrainte'(2), het 'il n'y a que des Belges', het 'In Vlaanderen vrij !' en het 'Mysticisme linguistique' waren opgenomen. Ditmaal was het: 'Een taal heeft geen rechten, alleen de menschen welke die taal spreken'. De *Etoile* schreef het in Januari 1920, de heer P. Hymans zei het op een vergadering der liberale pers op 5 November 1921, en in een Kamercommissie die de wetsontwerpen over de Vlaamsche Hoogeschool onderzocht(3); en de geheele Franschtalige pers was blij het te mogen nazeggen, omdat het iets scheen te beteekenen. In den grond was het een woordspeling zonder beteekenis. Wie van de rechten van eigen taal spreekt, bedoelt natuurlijk *zijn* rechten in verband met die taal; anders zou men ook niet mogen gewagen van de vrijheid der drukpers of van het woord: alleen de drukker of de spreker is vrij of niet. De heer Hymans en zijn vrienden hadden er overigens niets tegen, wanneer de heer Pastur verklaarde, dat het Vlaamsch en het Fransch geen gelijke rechten hadden, omdat het Fransch een wereldtaal is.

Binnen de politieke partijen werden pogingen aangewend, om het behoud der Franschtalige hoogeschool op

(1) B.V., de heer FISCHER, zitting van de Kamercommissie, op 8 December 1922.
(2) Zie hierover : Des Cressonières, *Essai sur la question des langues*, bldz. 328 en vlg.
(3) Vergadering van 24 Maart 1922.

het gemeenschappelijk programma te brengen; maar zoowel bij de Liberalen[1] en Socialisten[2] als bij de Catholieken, slaagden de Vlaamschgezinden er in, te doen besluiten dat ieder op dat punt zijn vrijheid van oordeel zou behouden.

In de Kamer scheen men een bekende spreuk averechts te wille toepassen: men ging langzaam, maar onzeker te werk. Naast het oude voorstel Franck-Van Cauwelaert, dat men nu het voorstel Van Cauwelaert noemde, daagde eerst een tegenvoorstel Mechelynck op: een Vlaamsche hoogeschool elders dan te Gent; de memorie van toelichting haalde uit het soortgelijk stuk, door Franck bij het oorspronkelijk ontwerp Franck-Van Cauwelaert-Anseele gevoegd, een gedeelte aan, waarin de wetenschappelijke werkzaamheid der Gentsche hoogleeraars met lof werd vermeld; triomfantelijk besloot een advocaat uit de *Flandre libérale*[3], dat die lof de veroordeeling van het 'vernielingsontwerp' was. Onvermeld liet hij de onmiddellijk daarop volgende zinsneden: 'De Vlaamsche bevolking heeft geleden en lijdt nog door het onrecht tegenover haar gepleegd, *want deze intellectueele macht bleef zonder eenig nuttig gevolg voor haar eigen vorming in haar vol kstaal*...'.

Er kwamen ook nog: een voorstel Destrée (nieuwe hoogeschool) dat spoedig werd ingetrokken; en één van de Regeering (bijvoeging van Vlaamsche leergangen aan de bestaande Fransche in het eerste jaar en als proef); verder een amendement Huysmans (een nieuwe hoogeschool) en een amendement Marck (Gent vervlaamscht volgens zeker stelsel).

Eer al die ontwerpen in overweging waren genomen, en door de beraadslagingen van allerlei commissies en Kamer-

(1) Liberaal Congres, van 17 en 18 October 1920.
(2) Algemeene Partijvergaderingen van 26 Juni en van 15 December 1920.
(3) 20 Februari 1920.

afdeelingen in de Hoofdafdeeling geraakten, verliep er een jaar en half. En dan werden ze in Juni 1921 alle verworpen, zoodat de Hoofdafdeeling in de Kamer met geen enkele oplossing voor den dag kon komen. Men was op het doode punt, en de sessie was bijna ten einde.

Intusschen gordde zich de Vlaamsche Hoogeschool-Commissie aan tot nieuwen strijd. In Juni 1920 had zij haar naam veranderd, om haar doel des te bepaalder aan te wijzen. Ze heette voortaan 'Commissie ter vervlaamsching van de Hoogeschool te Gent'. De volgende heeren maakten er van deel uit:

> H. BAELS, advocaat (Oostende); J. BOEDT, advocaat (Brugge); D^r^ FL. BOONROY, bestuurder der Nijverheidsschool (Antwerpen); Dr GUSTAAF BORGINON (Pamel); Prof. CARNOY (Leuven); Prof. FR. DAELS (Gent); Prof. A. DE CEULENEER (Gent); ALF. DE GROEVE, D^r^ in de Rechten (Leuven); Prof. DE SOMER (Gent); ALB. DE SWARTE, senator (Brussel); Prof. G. DUFLOU (Brussel); D^r^ IS. GUNZBURG (Antwerpen); NIKO GUNZBURG, advocaat (Antwerpen); N. GIJZEN, advocaat (Leuven); Prof. A. HEGENSCHEIDT (Brussel); HOMANS, Kamerlid (Meerhout); J. HOSTE, advocaat (Brussel); JACOBS, advocaat (Antwerpen); Dr LAMBORELLR (Mechelen); H. LEBON, advocaat (Antwerpen); Prof. LECOUTERE (Leuven); Prof. A. MANSION (Leuven); J. MARTENS, ingenieur (Brussel); E. PÉCHER, advocaat (Antwerpen); Dr PERSOONS (Lokeren); H. PERSIJN, notaris (Wijngene); D^r^ EDW. REMOUCHAMPS (Gent); MAURITS SABBE (Antwerpen); D^r^. FRITS SANO (Geel); Prof. GUSTAAF SAP, Kamerlid (Brussel); Prof. L. SCHARPÉ (Leuven); Prof. M. SCHUYTEN (Antwerpen); JAN SEBRECHTS, landbouwingenieur (Leuven); Dr SPAAS (Munsterbilsen); Dr H. TERLINCK (Brussel); D^r^ VAN BOECKEL (Brugge); Prof. VAN BUGGENHOUT (Leuven); VAN CAENEGHEM, ingenieur (Hasselt); Dr. VAN CAUTEREN (Zele); FRANS VAN CAUWELAERT, Kamerlid (Antwerpen); A. VANDE VIJVERE, Kamerlid (Tielt); Prof. VAN DE WYER (Leuven); EDM. VAN DIEREN, advocaat (Leuven); Prof. VAN HECKE (Leuven); Prof. A. VAN HOONACKER (Leuven); D^r^ VAN ISACKER, Kamerlid (Mechelen); D^r^ EDM. VAN SOEST, leeraar (Hasselt); D^r^ VAN DE PERRE, Kamerlid (Antwerpen); Ign. A. VAN WAESBERGHE (Beernem); Prof. J. VERCOULLIE (Gent); Prof. R. VERDEYEN (Luik); Prof. A. VERMEYLEN (Brussel); Prof. G. VERRIEST, jnr. (Leuven); CYRILLE VERSCHAEVE (Alveringem); Prof. EM. VLIEBERGH (Leuven); LEONARD WILLEMS, advocaat (Gent); en Prof. WYBAUW (Brussel).

Voorzitters waren: Dr Van de Perre (na zijn ontslag

in Mei 1922 door Prof. Daels vervangen) en Aug. Vermeylen; ondervoorzitters: Prof. Frans Daels, Alb. Deswarte en Prof. J. Vercoullie; secretaris: Niko Gunzburg (later ook J. Opdebeeck).

In Augustus 1921 verspreidde de Commissie een brochure: *Waarom moet de Gentsche Hoogeschool vervlaamscht worden*?

De wetgevende verkiezingen van November 1921, zonder aan de samenstelling der Kamers ingrijpende verandering te brengen, waren aan de Vlaamschgezinden toch eerder voordeelig. De catholieke partij, die in meerderheid Vlaamschgezind was, had 8 zetels gewonnen; de Socialisten, die tegenover de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool een onzijdige houding hadden aangenomen, verloren 4 zetels; en de Liberalen, die gehoopt hadden, door een beslist anti-flamingantische propaganda alle 'goede Belgen' voor zich te winnen, en vooruit te geraken, verloren 1 zetel. Wat de Regeering ten slotte zou doen, wist zij zelf niet. Kort na de verkiezingen brachten een ministerieele crisis en haar oplossing mee, dat de heer Theunis, de nieuwe hoofdminister, op 21 December 1921 de gebruikelijke Regeeringsverklaring deed. Wat de Vlaamsche Hoogeschool betreft vroeg hij aan de Kamer, zich in den loop van de sessie daarover uit te spreken; maar de Regeering zelf stelde niets voor. Een jaar later zou men bepaald weten waarom. Op 29 November 1922 verklaarde immers Minister Nolf in de Kamer, dat de Regeering over de oplossing verdeeld was; ze wenschte dat de Kamer zich in een bepaalde richting zou uitspreken. 'De Regeering zou dien wenk welwillend afwachten'.

De tegenstrevers van het voorstel Van Cauwelaert, dat op 21 December 1921 weer ingediend werd, verkeerden ook in onzekerheid. Dat dit voorstel uit den booze was, daarover waren zij het roerend eens. Maar wat hun oplossing betreft, haar naam was *legio*. In den loop van de beraadslagingen in de Kamer of in haar afdeelingen,

dienden zij allerler ontwerpen in, soms achtereen, soms met twee of drie op één vergadering. Hoe talrijk en hoe verschillend ook, kwamen ze alle neer, hetzij op één of ander tweetalig stelsel te Gent (Pirmez, Segers, Cousot, Fischer, Hymans, Nolf, Tschoffen, Hymans-Max, Wauters), hetzij op de oprichting van een nieuwe Hoogeschool te Gent of elders: Mechelynck (een tweede hoogeschool, zonder aan de Fransche te raken); Meysmans-Fischer (te Antwerpen); Hymans (te Gent); nogmaals Hymans (Faculteiten over verschillende steden verdeeld).

Daarenboven was er het radicaal voorstel der Fronters: onmiddellijke en algeheele vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool. Nog radicaler was echter de heer Buisset: hoegenaamd geen Vlaamsch hooger onderwijs. Eindelijk wilden de heeren Buyl en Hubin het land door middel van een referendum over het vraagstuk raadplegen, wat als ongrondwettelijk verworpen werd.

Eenige dier ontwerpen sneuvelden reeds tijdens de voorafgaandelijke schermutselingen, die eerst in de Kamerafdeelingen plaats hadden, en dan in de Commissie, ontstaan uit de versmelting der twee hoofdafdeelingen.

Het voorstel Mechelynck viel het eerst. Het werd in alle afdeelingen verworpen, meestal door een groote meerderheid. Het dogma van de onaantastbaarheid der Fransche Hoogeschool, waarop het gegrondvest was, leed aldus een gevoelige nederlaag.

Het voorstel Van Cauwelaert werd eerst door vier op de zes afdeelingen verworpen, en dan in de Commissie aangenomen door 6 tegen 4 stemmen; hadden echter de twee afwezige tegenstanders mee gestemd, dan was het bij staking verworpen. Een paar maanden later werd het toch aangenomen, maar mits de verzwakkende wijziging van den heer de Liedekerke, die het voortbestaan voorzag van Fransche leergangen ‘waar dat noodig zou worden geacht.’

Anderzijds waren alle voorstellen, die in tegenstrijd

met dat van Van Cauwelaert waren, beslist verworpen, en dat van de Fronters onderging hetzelfde lot. Den doorslag kon echter geen enkele stemming geven, en de verslaggever, de heer Poullet, zag zich gedwongen in de Kamer te verklaren, dat de Commissie geen oplossing had kunnen vinden, die op aanneming kans had.

Het woord was dus aan het Parlement. Dat was op 2 Juni 1922; de sessie was nogmaals ten einde, en niets bepaalds was bereikt.

Wanneer op 18 October 1922 de Kamer weer vergaderde, voelden zich de Vlaamschgezinden toch wat aangemoedigd: het eenige voorstel dat, ofschoon gehavend, nog rechtstond, was immers dat van Van Cauwelaert en het vormde dus het middelpunt van de besprekingen.

Maar de Franschgezinden hadden evenmin reden om te wanhopen : in de afdeelingen en in de Commissie waren de stemmen nagenoeg gelijk over de twee zienswijzen verdeeld geweest. Men kon dus aan weerskanten van de Kamer veel hopen en veel vreezen. Van daar de krachtdadigheid en ook de verbittering waarmee in die dagen voor of tegen het voorstel Van Cauwelaert werd gestreden. De Kamerbesprekingen duurden meer dan twee maanden en werden hoe langer, hoe heftiger. Een gewoonlijk kalm man als burgemeester Em. Braun moest van Minister Jaspar een verontwaardigde berisping in ontvangst nemen, omdat hij, in zijn drift, nog eens gesproken had van ‘voortzetting van het werk der Duitschers’ (19 October 1922). De anders zoo ‘parlementaire’ heer P. Hymans maakte zijn collega Franck uit voor ‘paltoquet’, zonder eenige andere reden dan zijn eigén gramschap (19 December 1922). In de vergadering van 16 November gebruikte de heer Poullet de doodgewone uitdrukking: ‘4 millioen Vlamingen *tegen* 3 millioen Walen’. Daarop, vuistslag van den prikkelbaren heer Hubin op zijn lessenaar: ‘*Contre*, voilà le mot! Vous l'entendez!’ Nog lang nadien werd dat gek misverstand door de Franschtalige pers gebruikt om te beweren dat de

PROSPER POULLET.

heer Poullet den oorlog aan de Walen had verklaard; en toch had hij ‘tegen’ even vreedzaam gebruikt als een schooljongetje die zou verklaren twintig roode tegen tien blauwe knikkers op zak te hebben. Een dergelijk incident zou volstaan om den graad van opwinding te bepalen, die in de Kamer heerschte. Herhaaldelijk moest overigens de voorzitter de vergadering schorsen.

Tot de zenuwachtigheid en de verwarring droeg de omstandigheid niet weinig bij, dat het besproken voorstel onbedaarlijk met nieuwe amendementen werd bestookt. Soms was het doel der indieners, het wetsontwerp door de meerderheid aanneembaar te maken. Maar dikwijls hoopten anderen, integendeel, de nieuwe wet onaannemelijk, of onuitvoerbaar, of ontduikbaar te maken. Daar die pogingen telkens door de meerderheid verijdeld werden, groeide bij de Franschgezinden de vrees, dat er van de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool toch nog meer zou kunnen tot stand komen, dan hun lief was.

Hun werking op de openbare meening overtrof dan ook weldra aan levendigheid en aan uitgebreidheid alles wat de Flaminganten gelijktijdig deden. De proteststoet die, na wekenlange voorbereiding, op 19 November de hoofdstraten van Gent doortrok, maakte indruk, al werden de deelnemers op verscheidene plaatsen door het volk uitgejouwd en zelfs mishandeld. Die betooging toonde eenerzijds aan, dat vele Gentsche burgers werkelijk tegen de vervlaamsching der Hoogeschool gekant waren; anderzijds, dat de Franschgezinde kaste nog steeds de maatschappelijke macht in handen had, vermits zij geheele drommen menschen er toe kon dwingen tegen wil en dank in haar stoet te stappen. Allerlei bedienden en werklieden hadden daartoe van hun werkgevers onrechtstreeks of rechtstreeks bevel gekregen. Kasteelheeren beloofden aan boeren hun trein naar Gent te betalen. Rijke dames gingen winkeliers ‘vriendelijk verzoeken’ hun vlag uit te steken, wat bijna geen dorst weigeren. Het bestuur van een zekere fabriek dwong vijftig werklieden uit den buiten op dien Zondag naar Gent te

komen. Was het *daarom* dat één der spandoeken het opschrift droeg: ‘In Vlaanderen vrij?’ Kenschetsend was ook het feit dat de geheele onderneming in de pers, in strooibriefjes en op plakbrieven werd voorgesteld als een *vaderlandsche* betooging. Bedriegelijke strooibriefjes droegen: ‘Tous à la manifestation du dimanche 19 novembre 1922! But: maintien de l'Unité nationale;’ van de Vlaamsche Hoogeschool, geen woord. Op de Universiteit werden tweetalige inschrijvingslijsten rondgezonden voor de ‘*Vaderlandsche* betooging van 19 November’. Wie daar niet aan deel nam werd dus als ‘mauvais Belge’ gedoodverfd. Dat misbruik van de vaderlandsche gedachte gaf dan natuurlijk tot andere misbruiken aanleiding. Minder beschaafde toeschouwers slingerden grove beleedigingen naar de deelnemers; sommige spuwden er zelfs naar. Jaren nadien werden ze nog gretig door de Fransche pers als ‘lamas cracheurs’ herdacht, terwijl de stoet zelf bij den ‘man in de straat’ de *leugenstoet* heette. Hij was in den grond het teeken, niet van het recht eener meerderheid, maar van de macht, en vooral de geldmacht, eener minderheid.

Er volgde te Brussel, op 14 December, een groote manifestatie van Franschgezinde studenten uit het geheele land, maar vooral uit Brussel en Wallonië.

Daags vóór de eindstemming, op 21 December, was er staking van dezelfde studeerende jeugd te Gent, Luik, Brussel, Leuven en zelfs te Verviers, door de Franschgezinde professoren oogluikend toegelaten of zelfs openlijk aangemoedigd. Daarmee gingen gepaard de onmisbare meetings, stoeten en ook straatrelletjes tusschen de stakende studenten en hun Vlaamschgezinde makkers, die toch naar de les wilden gaan.

Die toenemende opgewondheid had haar natuurlijke reden : intusschen was op 19 December 1922 artikel 1 van het voorstel door 85 stemmen tegen 83 en 12 onthoudingen aangenomen. Over de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool was dus, althans in beginsel, de staf gebroken, en

wel in Vlaamschgezinden zin, hoewel de oorspronkelijke tekst een gewichtige wijziging had ondergaan.

Terwijl onze Kamerleden op 22 December 1922 na de laatste beraadslagingen, tot de eindstemming overgingen, moesten gendarmes en politie den toegang tot het Parlementsgebouw tegen de betoogende studenten versperren. Als de voorzitter den uitslag mededeelde, bleek het dat het wetsontwerp Van Cauwelaert, zooals het na veel verzwakking er uitzag, door 89 stemmen tegen 85 en 7 onthoudingen was aangenomen. De heer Paul Hymans sloeg woedend op zijn lessenaar en riep uit : 'Laat ons hopen dat de Senaat het land zal redden!'.

In den senaat.

Het wetsontwerp, dat de heer Hymans zoo gevaarlijk voor het land achtte, werd nu op 23 December 1922 in den Senaat ingediend[1]. Gelijk het oude voorstel Franck-Van Cauwelaert-Anseele, verklaarde het nog steeds in artikel 1 dat op de Gentsche Hoogeschool de onderwijstaal voortaan het Nederlandsch zou zijn, en in artikel 2 dat de vervlaamsching onmiddellijk zou beginnen en dan geleidelijk van jaar tot jaar zou voortgezet worden. Maar artikel 1 bepaalde ook dat in de Technische Scholen het Fransch onderwijs naast het Vlaamsch zou blijven bestaan, en artikel 3, dat uit het amendement Renkin gesproten was, voorzag in ieder studiejaar een leergang van 60 uren met het Fransch als voertaal en met de verplichting daarover in het Fransch examen af te leggen.

Er was dus nog tamelijk veel aan de tweetaligheid geofferd, en niemand was bevredigd. De Franschgezinden schreeuwden ach en wee over dien aanslag op de Fransche

(1) Tekst in *L.N.* van 24 December 1922.

cultuur; de Vlaamschgezinden waren niet geestdriftig ingenomen met een oplossing, die zij slechts voorloopig en bij gebrek aan beters aanvaard hadden. De Fronters, die van ‘den Belgiek’ niets goeds verwachtten, hadden of wel tegen gestemd, of wel zich onthouden; anderzijds hadden zes Walen voor het ontwerp gestemd: de heeren Brifaut, Poncelet, de Liedekerke, Van den Corput, Pirmez en Demblon.

De onbeduidende meerderheid van 4 stemmen, waarmee het ontwerp zich in de Kamer had moeten vergenoegen, liet voorzien, dat het in den Senaat droeve dagen zou beleven. Het werd dan ook verworpen, eerst bij staking in de bevoegde Commissie op 8 Februari 1923, en later, in de Senaatsvergadering van 20 Maart, door 76 stemmen tegen 58 en 6 onthoudingen.

De Franschgezinden hadden hun propaganda duchtig voortgezet en, onder meer, ten koste van veel gratis uitgedeelde reisbiljetten, nog eens een groote betooging te Brussel ingericht[1]. Ze hadden reden om zich te verheugen wanneer het Kamerontwerp van de baan geraakte. Een oogenblik konden ze zelfs hopen dat de Gentsche Universiteit, trots de Koninklijke belofte, zou blijven wat ze was. Wel werden er verschillende oplossingen uit Franschgezinde list of uit verzoeningsgezindheid voorgesteld door de heeren Speyer (algemeene verdubbeling), Magnette (een afzonderlijke hoogeschool), Dumon (een Hoogeschool te Brugge), Van Roosbroeck (Fransche leergangen op verzoek van een derde der studenten), Alex. Braun (Fransch naast Nederlandsch, zoolang een vierde der studenten het vroegen); verder door Mevrouw Spaak en de heeren Vinck en Renard, die elk een verschillend tweetalig stelsel voorstonden. Maar die voorstellen vonden evenmin genade als het verworpen Kamerontwerp.

Een beter lot scheen aanvankelijk aan het dubbelzinnig

(1) 28 Januari 1923.

voorstel de Broqueville[1] beschoren; in artikel 1 verklaarde het wel radicaal en plechtig dat de Gentsche Hoogeschool het Nederlandsch tot onderwijstaal zou hebben, maar miskende dan dat beginsel in de volgende artikelen, door aan het Fransch toch de helft der leergangen te verzekeren. Misschien was het daarom, dat het in eerste lezing werd aangenomen: al wat Franschgezind was stemde er voor, ook de Franschgezinde Socialisten.

Maar intusschen werden de Socialisten boos op de Regeering, omdat deze de algemeene werkstaking der Spoorwegbedienden en -werklieden had weten te verijdelen. Bij de tweede lezing stemden ze als één man tegen het ontwerp, dat ten slotte verworpen werd door 143 stemmen tegen 4 en 2 onthoudingen, en wel op 14 Juni 1923.

Eens te meer waren maandenlange Parlementsbesprekingen verloopen zonder een oplossing te brengen. Het Ministerie, dat tot dusver niet eens beproefd had met een eigen ontwerp voor den dag te komen, voelde zich genoodzaakt zijn gezamenlijk ontslag in te dienen.

De wet Nolf in den Senaat.

Het aftreden van de Regeering was echter zeer ongewenscht. Haar hoofd, de heer Theunis, speelde op dat oogenblik een overwegende rol op internationaal gebied, in verband met het Herstel en de Roerkwestie. Engeland verdacht Frankrijk van inpalmingsplannen in het Roergebied, en was daarom tegen de bezetting daarvan gekant. De dreigende breuk tusschen de twee groote mogendheden kon door omzichtig beleid van een tusschenpersoon vermeden worden. Die moeilijke rol had de heer Theunis op zich genomen, en alles duidde aan, dat hij er in zou slagen,

(1) Eerste tekst: *L.N.*, 24 Februari 1923; zooals in eerste lezing aangenomen: *L.N.*, 14 Juni 1923.

de zaken in der minne te schikken, wat hij dan ook later gedaan heeft.

Het verwonderde dus niemand, dat de Koning het ingediende ontslag niet aanvaardde, zoodat de ministerieele crisis op 30 Juni ten einde was. Ze had aan de Regeering geen kwaad gedaan. Toen ze op 3 Juli 1923 weer voor de Kamer verscheen, was haar gezag tegenover het Parlement en het land merkelijk gestegen. Ze voelde zich in elk geval bij machte om eindelijk te doen wat ze vroeger niet had aangedurfd.

Niet alleen maakte zij den tekst van een wetsontwerp bekend, dat zij zelf 's anderendaags in den Senaat tot oplossing van het hoogeschoolvraagstuk zou indienen, maar stelde tevens de Kabinetsvraag op dat punt. Daarom werd het ontwerp door Minister Nolf ‘namens den Koning’ neergelegd.

Dat ontwerp vormde een vergelijk tusschen het beginsel der eentaligheid en dat der tweetaligheid, op zulke wijze, nochtans, dat de Gentsche Hoogeschool voor meer dan de twee derden vervlaamscht werd[1].

Degenen die sedert twee jaar elke poging tot vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, ook de minst doortastende, met begrijpelijke voldoening hadden zien schipbreuk lijden, bevonden zich nu voor een ultimatum, dat hun gramschap verwekte, maar waaraan niet te ontkomen was. Hun pers en hun redenaars spaarden Minister Nolf, die officieel verantwoordelijk was, maar gaven de volle laag aan zijn collega Louis Franck, aan wien ze het eigenlijk vaderschap van het wetsontwerp toeschreven.

Maar in het Parlement was hun houding eerder die van wie in het onvermijdelijke berust. Tot veler verbazing legde zich het hoofd van den Franschgezinden weerstand in de Kamer, de heer Paul Hymans, dadelijk neer bij het voorstel der Regeering. Op nieuwe discussies ingaan vond hij tijdverlies, waar ander dringend werk, als het vraag-

(1) Tekst van het oorspronkelijk voorstel: *L.N.*, 30 Juni 1923.

stuk van het Herstel en van de internationale verhoudingen, spoed vergde. Ook Van Cauwelaert steunde die poging tot verzoening der verschillende meeningen, maar verklaarde toch dat het tweetalig karakter van het ontwerp de proef van den tijd niet zou kunnen doorstaan.

In den Senaat liep de behandeling nogal vlug van stapel. Op 4 Juli ingediend, werd het voorstel reeds op 6 Juli door de bevoegde Commissie goedgekeurd, en op 17 Juli aan de bespreking van de Senatoren onderworpen. Al dadelijk verklaarde de heer Dejace, een der onverzoenlijkste bekampers van alle vervlaamsching, dat hij voor het ontwerp zou stemmen, om op dat gewichtig oogenblik de Regeering niet te verzwakken. De Socialisten gaven bij monde van Senatoren Vermeylen en De Swarte te kennen, dat zij geen vrede konden hebben met een maatregel die de beloofde 'gelijkheid in rechte en in feite' niet bracht, en hun overigens bestemd scheen om bij Liberalen en Catholieken de gehavende partijeenheid te herstellen. Op 18 Juli antwoordde Minister Franck kort en zakelijk. Zeker, zeide hij, was de oplossing, oorspronkelijk door de Vlaamschgezinden voorgesteld, de goede; maar na zoovele jaren strijd waren de Flaminganten nog nergens; men moest aan het volk eindelijk iets geven. Waar was er een meerderheid voor wat De Swarte verlangde? Men moest aannemen wat men kon krijgen, en zijn verdere werkzaamheid besteden aan de voordeelen, die uit de wet te halen waren.

Zonder het te willen, gaf hem de heer Remouchamps gelijk, door verdrietig aan te merken, dat de wet Nolf een eerste stap naar de volledige vervlaamsching was - een oordeel dat nog maanden lang door allerlei Franschgezinde redenaars en bladen zou beaamd worden.

Een paar verzwakkende amendementen werden verworpen. En in diezelfde vergadering van 18 Juli 1923, werd het geheele wetsontwerp door 74 stemmen tegen 55 en 7 onthoudingen aangenomen. Alle Socialisten hadden tegen gestemd.

De wet Nolf in de Kamer.

In de Kamer heerschte dezelfde geestesgesteltenis als in den Senaat, maar in een hoogere maat, omdat de bijval van het Nolf-ontwerp onder de Senatoren aan vele Kamerleden de hoop benam om er met eenige kans op slagen tegen op te komen. Ook wenschten, om de bekende redenen, noch Franschgezinde, noch Vlaamschgezinde Liberalen en Catholieken de Regeering in verlegenheid te brengen. De Waal de Géradon zou voor de wet stemmen om vrede en rust in het land te hebben (26 Juli); de zoo Franschgezinde heer Emile Braun zou zich onthouden, om de Regeering geen moeilijkheden te berokkenen (27 Juli). De heer Hymans had reeds verklaard *ja* te zullen stemmen.

Overigens, het scheen aan vele gematigden dat de wet werkelijk tot verzoening moest leiden, daar de student toch de keus behield tusschen een overwegend Fransch en een overwegend Vlaamsch stelsel. Bovendien begon iedereen het eindeloos gehaspel beu te worden, zoodat de strijdlust overal bekoeld was. Maar de Socialisten bleven onverzoenlijk; zelfs de Vlaamschgezinde onder hen plaatsten hun partijbelang boven dat van de Vlaamsche Beweging. De heer Doms spotte met den heer Hymans, die vroeger de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool als ‘un acte de vendalisme’ had bestempeld, en die zich nu onder de Vandalen schaarde. De heer C. Huysmans voorspelde dat de heer Hymans een standbeeld te Groeninge zou krijgen, omdat hij één der doodgravers van de Fransche hoogeschool was (26 Juli). En dat was een zeer plezierige zet. Maar toonde zich de heer P. Hymans niet veel redelijker toen hij eenvoudig antwoordde, dat de wet een gematigd vergelijk was, en de wijsheid het van de passie moest winnen? De heer Mathieu verweet hem vroeger te hebben verklaard: ‘Wat er ook gebeure, ik zal aan de Fransche Hoogeschool niet laten raken’. Hij kon met waarheid antwoorden: ‘Ik heb gestreden tot

het einde' (27 Juli). Hebben de Socialisten hetzelfde gedaan voor de welbegrepen Vlaamsche belangen, toen ze als één man, naast de Fronters, tegen het wetsontwerp stemden, terwijl de twee andere 'Kraaiende Hanen' Franck en Van Cauwelaert, er vrede mee hadden?

In de afdeelingen en in de hoofdafdeeling door de meerderheid goedgekeurd op 20 en 24 Juli, kwam het ontwerp op 26 Juli in de Kamer, en werd reeds 's anderen daags ongewijzigd tot wet gemaakt door 87 stemmen tegen 75 en 8 onthoudingen(1).

Artikel 1 van de wet Nolf luidde:

> Aan de Universiteit te Gent wordt het onderwijs in het Vlaamsch gegeven in de termen dezer wet. De Vlaamsche taal is de bestuurstaal van de Universiteit.

De volgende artikelen bepaalden die 'termen'. Ze bestonden practisch uit het volgende: De studenten uit de Faculteiten hadden de keus tusschen een Vlaamsch en een Fransch stelsel. In het Vlaamsch stelsel werden twee derden der lessen in het Nederlandsch en één derde in het Fransch gegeven; in het Fransch stelsel was de verhouding omgekeerd: twee derden in het Fransch en één derde in het Nederlandsch.

In de Technische Scholen van Burgerlijke Bouwkunde en van Kunsten en Fabriekwezen konden de studenten, naar keus, of wel *alle* leergangen in het Nederlandsch volgen, of wel *alle* in het Fransch, ofwel *één* of *meer* leergangen in het Nederlandsch en de rest in het Fransch.

De onderwijstaal was uitsluitend Nederlandsch: in de Handelschool, het Instituut van Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde, het Instituut van Lichamelijke Opvoeding, en in het later opgerichte Pedagogisch Instituut, krachtens artikel 5; in de op te richten Mijnschool, krach-

(1) Tekst van die wet van 31 Juli 1923 : *Staatsblad*, van 14 October 1923, blz. 5047-5055.

tens artikel 4; en in het Clinisch onderwijs van het Doctoraat in de Geneeskunde, krachtens artikel 3.

Eerst in 1925 werd, op voorstel van de heeren Senatoren Vermeylen, Carnoy en Lafontaine, artikel 2 aangevuld met de bepaling: In de Faculteit van Wetenschappen en Letteren wordt het Fransch regime in de afdeeling Romaansche Philologie toegepast, en het Vlaamsch Regime in de afdeeling Germaansche Philologie(1).

De Vlaamschgezinden, ook zij die in het Parlement voor de wet Nolf hadden gestemd, zagen natuurlijk in, dat ze niet de ideale oplossing bracht. Dat hadden ze in de Kamer bij monde van Franck en van Van Cauwelaert openlijk te kennen gegeven. Een maand vóór de beslissende stemming had de 'Commissie ter vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool' aan de Regeering, aan alle Kamerleden en Senatoren, en aan de Pers een motie laten geworden, waarbij ze alle tweetaligheid verwierp, en verklaarde haar werking krachtdadig te zullen voortzetten tot de Gentsche Hoogeschool geheel aan de Vlamingen zou toebehooren(2).

Maar dat de nieuwe wet toch als een groote stap in de gewenschte richting te beschouwen was, ontging haar evenmin. Een aanzienlijk gedeelte der Hoogeschool zou *niet* tweetalig, maar uitsluitend Vlaamsch zijn. Wel zou zich, in de Faculteiten, de Vlaamschgezinde student verplicht zien, een derde zijner leergangen in het Fransch te volgen; maar het overwegend gedeelte van het onderwijs kreeg hij toch in zijn taal; en in de Fransche afdeeling werden de zonen der Franschgezinde burgerij in dezelfde maat verplicht Vlaamsche lessen te volgen, wat er toe zou bijdragen om veel ouderwetsch vooroordeel te niet te doen. In de Technische Scholen had de Vlaming maar te willen om een volledig Vlaamsche opleiding te genieten.

(1) Wet van 10 Augustus 1925. *Staatsblad* van 4 September 1925, blz. 4442.
(2) Tekst: *L.N.*, 25 Juni 1923.

Bovendien werd het Nederlandsch erkend als eenige officieele bestuurstaal, die dus, bij voorbeeld, op de Academische plechtigheden uitsluitend zou gehoord worden.

Men kon gerust zeggen dat de toekomstige algeheele vervlaamsching bijna volkomen afhing van den bijval, dien de Vlaamsche student aan de Wet Nolf zou bezorgen. Eenigszins werd hem daardoor de macht gegeven om, door eigen keus, over het lot van de Gentsche Hoogeschool te beschikken. Hoe zou hij die macht gebruiken?

Het boycot.

Evenmin als de klaarziende Flaminganten hebben zich de Franschgezinden over de ware draagkracht van de wet Nolf vergist. Daags na de beslissende stemming verhief zich in hun pers een beteekenisvol rouwgezang, waarvan de hoofdtoon door geen wanklank werd geschonden: ‘De vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool was niet meer tegen te houden’. *La Meuse* schreef over ‘la fin de l'Université française.’ *L'Express* zei: ‘het is maar een kwestie van tijd; de Fransche Universiteit is aan de Flaminganten overgeleverd’. *Gazette, Etoile belge, Flandre libérale* en huns gelijken kloegen in denzelfden zin. Prof. Eeman nam ontslag als rector, omdat hij niet wilde helpen toepassen wat hij als voorzitter van de ‘Ligue pour la Défense’ hardnekkig had bevochten. Door die ‘Ligue’ werd hij gelukgewenscht met zijn houding tegenover het eerste bedrijf van de totale vervlaamsching[1].

Tegen dien klaagmuur van het Franschgezinde Jeruzalem hebben sommige Vlaamschgezinden, meestal Extremisten, niemand zien staan. Zij hebben ooren gehad om niet te hooren hoe daar de klagers eensluidend de Nolf-Hoogeschool als een beslissende verovering der Vlaamsche Beweging

(1) *L.N.*, 17 en 31 Juli en 8 Augustus 1923.

beweenden. Zij zijn integendeel tegen denzelfden muur ach ! en wee ! gaan jammeren : helaas ! de zoo onvolmaakte Belgiek had hun niet dadelijk de volmaaktheid geschonken !

Gelijk de Franschgezinden verklaarden ze dus den oorlog aan wat ze soms de 'Half en Nolf Hoogeschool' of 'de Nolfbarak' noemden. Tijdens het 4e Catholiek Vlaamsch Congres, op 21 Juli 1923 te Brugge gehouden, waren de heeren De Strooper, Van Dieren en Prof. Frans Daels niet de eenigen, die zich over de wet Nolf, en over al wie er voor gestemd had, met heftige bitterheid uitlieten; men had beter gedaan te wachten, zeiden zij, dan zich tevreden te stellen met een kreupele oplossing. Waarop de heeren Carnoy, Poullet, Blavier en Van Cauwelaert antwoordden dat men 'genomen had wat op het oogenblik te krijgen was'.

Te vergeefs wezen bedaarde geesten uit alle partijen er op, dat met de wet Nolf het einddoel ten minste even spoedig te bereiken was, als met de verworpen wet Franck- Van Cauwelaert-Anseele, die een overgangstijdperk van meer dan twintig jaar tweetaligheid voorzag. De teleurgestelde leden van het 'Actiecomité', dat in Juni 1923 naast de 'Commissie ter Vervlaamsching' ontstaan was, konden in de Nolf-Universiteit niets goeds ontdekken. In hun manifesten en in een paar vlugschriften(1) maten ze de gebreken er van breed uit, begonnen daarmee lang voor de opening der leergangen, en zetten hun propaganda maanden en jaren nadien onveranderd voort. Ze kloegen met nadruk het onrechtvaardige en het onpedagogische aan van het tweetalig stelsel, dat Franschgezinde professoren bovendien konden misbruiken om het Vlaamsch gedeelte van de hoogeschool te 'saboteeren'. Het was ook te vreezen, meenden zij, dat de leerlingen uit de Vlaamsche afdeeling door Franschgezinde professoren op hun examens zouden benadeeld worden : feitelijk is daar echter niets van gebeurd.

(1) *De Wet Nolf en de Vervlaamsching der Universiteit te Gent* (1924) en *Boycott*? (1925).

Tal van andere misbruiken werden soms te recht, soms ten onrechte, op de rekening van de wet Nolf gebracht.

Wat moesten nu de talrijke Vlaamschgezinde studenten doen, om tegen het voortbestaan van Fransche leergangen en de daaruit vloeiende schade doelmatig te strijden ? In massa de Vlaamsche afdeeling gaan bevolken, en aldus de Fransche lessen tot spoedige afschaffing doemen, meent wellicht de lezer. Hij vergist zich ! Ze moesten, volgens het 'Actiecomité', aan de Vlaamschgezinde hoogleeraars en hun leergangen den rug toekeeren en zich voor de Fransche afdeeling laten inschrijven. Door aanvaarding der wet Nolf vreesde mén het tweetalig stelsel te helpen bestendigen; door haar te negeeren hoopte men integendeel de volkomen vervlaamsching spoedig af te dwingen.

Tot het boycot der Vlaamsche leergangen werd dan besloten op 26 Augustus 1923 door het 'Actiecomité', twee dagen nadien door het Algemeen Catholiek Vlaamsch Studenverbond, en den volgenden dag door het Algemeen Vlaamsch Hoogstudenten Verbond (A.V.H.V.)[1] Nog tijdens de Kamerdebatten hadden beide studentenkringen in manifesten laten hooren, dat zij elk tweetalig stelsel zouden boycotten[2].

De boycotters volhardden in hun politiek tot in 1927. Ieder jaar vergaderde het Hoofdbestuur van het A.V.H.V. tijdens het verlof, besloot tot voortzetting van den boycot *namens de afwezige leden*, en maakten dat besluit in een openbaar manifest bekend. Achter de schermen bewogen zich het Actiecomité en een paar hoogleeraars, die overigens van den beginne af het boycot openlijk hadden aangeprezen. Het waren Catholieken, zooals de overgroote meerderheid van de studenten uit het A.V.H.V.; dezen stelden onbeperkt vertrouwen in hun raadslieden, vooral in Prof. Frans Daels, wien zij, zooals overigens ook de andere Vlaamsch-

(1) *Boycott*?, blz. 6.
(2) Op 24 October en 16 December 1922. Zie *Boycott*? blz. 4, 5 en 6.

gezinde studenten, groote vereering en genegenheid toedroegen. De liberale studenten van *'t Zal wel gaan*, die echter in klein getal waren, namen eerst een afwachtende, eerder afzijdige houding aan[1]; later deden ze aan het boycot mee, en eerst in 1927, toen het van zelf begon te verzwakken, zagen zij er van af.

Het boycot vond dadelijk krachtigen steun bij alle Extremisten en bij hun voornaamste blad, *de Schelde*. Het behoorde immers tot hun politiek, alles af te keuren wat België op taalgebied tot stand bracht : de bloedende wonde moest blijven bloeden, om aan het Extremisme zijn reden van bestaan te bewaren. De gematigde Flaminganten, integendeel, bestreden het boycot als noodlottig, o.m. in *den Standaard* en in *het Laatste Nieuws*; ook in manifesten[2] en vlugschriften[3] door den 'Bond der Oudleden van 't Zal wel gaan' hoofdzakelijk onder de studenten verspreid.

De daarin aangevoerde bewijsredenen zullen de Vlaamsche jeugd en haar boycotlustige raadgevers wel gaandeweg tot nadenken hebben gestemd; vooral echter het feit dat, trots het onfeilbaar dwangmiddel, de algeheele vervlaamsching uitbleef. Maar gedurende de eerste vier jaren is de werking ten voordeele van het boycot volkomen geslaagd.

Reeds op 16 October 1923, datum waarop, voor de eerste maal, de Gentsche Hoogeschool in her Nederlandsch werd geopend, ontbraken in de Aula vele Vlaamsche studenten. Ze communiceerden onder de gedaante van het boycot, met de Franschgezinde professoren en de even Franschgezinde magistraten, die vroeger altijd aanwezig waren geweest. De Gouverneur, de Burgemeester, de meeste schepenen, eenige Kamerleden en een vertegenwoordiger van de legeroverheid woonden nochtans de plechtigheid bij. Het was een

(1) Menifest afgedrukt in *L.N.* van 28 September 1923.
(2) Op 8 September 1923 en op 18 Juli 1924.
(3) *De Vlaamsche Hoogeschool in wording te Gent*, door J. HOSTE, separaatafdruk uit den *Vlaamschen Gids*, jrg. XIII (nieuwe reeks), afl. 10 (Juli) 1925, blz. 433 en vlg.; overgedrukt in *L.N.*, 2 en 3 Juli 1925; en *Pruilen of Handelen* (Gent, 1926).

slecht voorteeken dat alle licht plotseling uitging, hetzij bij toeval, hetzij door een grap van iemand uit de electrische centrale (die vol anti-Vlaamschgezinde beambten zat). De nieuwe rector, Prof. Fr. Heymans, moest verder bij kaarslicht spreken tot een publiek dat in schier volledige duisternis was gedompeld. En 's anderen daags was er weer een aandoenlijke communie van de Franskiljons en de Extremisten, ditmaal onder de gedaante van een broederlijk leedvermaak.

Weldra bleek dat ze nog ernstiger reden tot vreugde hadden. Ook het licht der gezonde rede scheen tijdelijk uitgegaan. Een bericht van het *Laatste Nieuws*(1), schatte het gezamenlijk aantal nieuw ingeschreven studenten, die in de Faculteiten de Vlaamsche afdeeling hadden gekozen, op 8; in de Voorbereidende Scholen hadden 3 studenten volkomen Vlaamsch onderwijs aangevraagd; 18 volgden deels in 't Vlaamsch, deels in 't Fransch. De uitsluitend Vlaamsche School voor Kunstgeschiedenis had, in haar eerste jaar, 6 leerlingen; de (ook uitsluitend Vlaamsche) Handelsschool telde er 26. Zelfs indien men de 18 ‘panacheurs’ uit de Voorbereidende Scholen meetelt, maakt dat, voor het eerste studiejaar van de geheele Universiteit, 61 studenten die hun lessen in het Nederlandsch verkozen te krijgen : een bespottelijk gering getal.

Het was in die dagen dat een Vlaamsch professor zijn gehoorzaal binnentrad, om zijn eerste les te geven, en daar met voldoening een twaalftal studenten zag zitten; bij zijn verschijning stonden ze echter dadelijk op en liepen al lachende, en al roepende: ‘Quel succès!’ de deur uit. Waarna hij, zooals Meester Ottevaere uit Virginie Loveling 's *Sophie*, voor ledige banken stond.... Het was in die dagen, dat de dienaars dier Vlaamsche cultuur, waarvan de boycotters den mond vol hadden, de half meewarige, half

(1) 1 Juli 1924. - Die cijfers waren juist; ze werden ons later door het Rectoraat bevestigd.

spottende glimlachjes en opmerkingen moesten verdragen van Franschgezinde collega's, die hun gehoorzalen zagen vol loopen met Walen, Franschgezinde Vlamingen, Roemenen, Polen, andere vreemdelingen, en verder met geheele drommen boycottende Vlaamschgezinden. Het was ook in die dagen dat, tijdens een plechtige openingsplechtigheid[1], de Vlaamschgezinde rector gedurende zijn gansche rede kon onderbroken worden door spotgelach, genies, gehoest, geroep, en andere ridderlijke blijken van Fransche 'courtoisie', en dat terwijl zijn vrouw en zoons aanwezig waren. De Franschgezinde jonge heeren waren opzettelijk in massa opgekomen, en hadden geen tegenbetooging te duchten; want de boycotters waren misschien op dat oogenblik ergens in de buurt aan het drinken op de gezondheid van de toekomstige Vlaamsche Hoogeschool. Ze lieten in elk geval den rector en de Vlaamschgezinde professoren smadelijk en ongehinderd beleedigen.

Kortom, de eerste mannen - zoowel studenten als hoogleeraren - welke in die treurige dagen het op zich namen, de grondvesten te leggen van de later zegevierende Vlaamsche Hoogeschool, hadden tegen veel dreigende ontmoediging te kampen. Ze hebben veel onverdiende krenking, dwarsbooming en persoonlijke benadeeling moeten verdragen. Een zeker weerstandsvermogen was noodig om te kunnen volharden. Hun vertrouwen in de komende zegepraal heeft hun dat geschonken; en zij hebben volhard.

Intusschen hadden de boycotters spoedig loon naar werken ontvangen: Reeds in December 1923 betuigde een motie van de Assemblée Wallonne haar 'Sympathie aan de Vlaamsche Universiteitsjeugd, die met glans, door de inschrijvingen in de Gentsche Hoogeschool, haar getrouwheid aan de Fransche cultuur bevestigd heeft'.[2]

De werkelijkheid was natuurlijk anders. Maar aan een

(1) Op 21 October 1924.
(2) *L.N.*, 7 December 1923.

anderen kant hebben de inrichters van het boycot ook kunnen weten, dat het niet uit louter bewondering voor hun taktiek was, dat zich vele Vlaamschgezinde jongens onder hun vaandel schaarden. Het boycot werd ook als een welkom voorwendsel aangegrepen door allerlei bangeriken : degenen die beducht waren voor vijandelijke behandeling op de examens of later bij het zoeken naar een betrekking; degenen die uit lamlendige gemakzucht de kleine inspanning ontweken, die noodig was om *nu* in het Nederlandsch vakken te bestudeeren, waarvan hun de beginselen op Atheneum of College in het Fransch waren onderwezen; en eindelijk de vele behoudsgezinde ouders, die het nieuwe om de nieuwigheid schuwden, en het veiliger vonden bij den ouden sleur te blijven, vooral daar, ongelukkig genoeg, de benoeming van vele Vlaamsche professoren nog uitbleef nadat de leergangen reeds begonnen waren. Van daar dat het boycot ook de niet tweetalige afdeelingen trof, hoewel de leiders verklaard hadden zulke afdeelingen te willen sparen.

Het aantal studenten der Vlaamsche afdeelingen verminderde nog wat in 1924. Zonder ooit bevredigend te mogen heeten, nam het langzaam, maar gestadig toe, tot in 1927. Voor de benoemingen was er nu bijtijds gezorgd; de wetenschappelijke waarde van verscheidene professoren dwong den eerbied af; allerlei misbruiken werden tegengegaan, omdat er meer en meer Vlaamschgezinden in den Academischen Raad hun woord te zeggen hadden; de studenten werden gewaar dat, in tegenspraak met de eerst verspreide vrees, een aantal candidaten uit de Vlaamsche leergangen schitterende examens deden. De redenen tot wankelmoed, en tot een dekmantel daarvoor, namen af. Volgens de inlichting ons door het Rectoraat verschaft, waren er in 1928 toch reeds 190 studenten die Vlaamsche lessen volgden. Dat was nog een zeer gering getal : op een totale bevolking van 1650 studenten, waren er op dat oogenblik 1025 Belgen, waaronder een honderdtal Walen. Maar het verontrustte de Franschgezinden, dat te

gelijker tijd het boycot zichtbaar verzwakte. Wel gaf het bestuur van het A.V.H.V. nog eens op 17 Augustus het wachtwoord tot voortzetting van de onvruchtbare pruilpolitiek, maar de leden van die vereeniging volgden niet meer gedwee; dezelfde ommekeer was bij de Vlaamschgezinde liberale en socialistische studenten waar te nemen. Reeds in Mei had men hooren zeggen dat Prof. Frans Daels zich ontgoocheld toonde en van het boycot niets meer scheen te verwachten.

De feiten hadden zoowat iedereen iets wijzer gemaakt.

Maar intusschen had het boycot aan de Franschgezinde tegenwerking geduchte diensten bewezen.

De Franschgezinde tegenwerking.

Nog minder dan de boycotters waren de Franschgezinden met de Nolf-Universiteit ingenomen. Behalve dat deze, volgens hen, de Fransche cultuur bedreigde, was de Vlaamsche afdeeling wetenschappelijk minderwaardig in hun oogen, wel te verstaan wat haar Vlaamschgezinde professoren betrof. De Franschgezinde hoogleeraren die zich bereid verklaarden, ook in het Nederlandsch te doceeren, werden gerust gelaten; maar de Vlaamschgezinden, vooral de nieuwe, werden, eer ze nog benoemd waren, als onkundigen en arrivisten afgeschilderd. Naar zekere dagbladartikels uit dien tijd scheen het ook wel dat alleen Franschgezinde professoren hun aanstelling aan wetenschappelijke verdienste en nooit aan het gunstelingenstelsel te danken hadden gehad.

Zulke beschouwingen kwamen echter niet alle dagen vóór. Maar wat gedurende jaren in bijna ieder nummer van elk Franschgezind blad te lezen stond, was de eene of de andere variatie op het thema: ‘Ziet ge wel? Wat hebben wij steeds gezeid? De Vlamingen zijn verstandig genoeg om van geen hooger onderwijs in het Nederlandsch te willen hooren. Ze laten de Vlaamsche afdeelingen ledig;

zelfs de Vlaamschgezinde studenten doen het; ze weten de Fransche cultuur te waardeeren. Om den indruk van dat lastig feit te bestrijden hebben de Flaminganten de list van een zoogezeid gewild boycot uitgevonden; maar wie gelooft ze?[1]'.

Die redeneering sloeg natuurlijk in; want de gewone mensch begreep niet hoe men ernstig kon beweren de Fransche afdeelingen te willen vernielen door ze te bevolken. Bedoelde kranten dikten dan het boycot nog wat aan; zoo drukten ze in Juli 1924 dat het getal ingeschrevenen voor de Vlaamsche afdeelingen juist 0 beliep. Nuttelooze overdrijving! Het ware getal was reeds belachelijk genoeg om de Franschgezinden een riem onder het hart te steken, en de Regeering verlegen te maken. Minister Nolf wenschte de wet, die zijn naam droeg, eerlijk toe te passen. Maar tegen haar openlijke of bedekte aanvallers moest hij zich erg ontwapend voelen, daar de proef der eerste jaren schijnbaar tegen de wet uitviel.

Zooveel heeft toch de wet Nolf bewerkt, dat de Franschgezinden de hoop op een rechtstreekschen terugkeer naar 'Gand-Français' nogal spoedig hebben opgegeven. Maar nu stuurden ze op algeheele verdubbeling van de Universiteit aan. In Mei 1924 hield de 'Ligue pour la Défense enz.' een algemeene vergadering, waarop dat plan instemming vond. Dr Bordet was toen zoo vriendelijk te verklaren dat de 'Ligue' tegenover het Vlaamsch geenszins vijandig stond, en dat men die taal te zeer had verwaarloosd[2]. De volledige verdubbeling zou iedereen toelaten in volle vrijheid tusschen Fransch en Vlaamsch onderwijs te kiezen, en was de vrijheid op zich zelf geen onschatbaar goed?

Zoo las men voortaan in alle bladen, die jaren lang, onder het roepen van 'Gand-Français!' aan de Vlamingen

(1) Bij voorbeeld: *Fl. l.*, Juni 1924. De heer JENNISSEN in de Kamer, op 22 Juli 1924.
(2) *L.N.*, 20 Mei 1924.

alle vrijheid van keus hadden geweigerd. Hoevelen hebben het met die vrijheidsliefde oprecht gemeend? Dat is moeilijk te schatten. Maar zelfs die daarbij te goeder trouw waren, lieten een gewichtigen factor buiten rekening, dien de Flaminganten sedert lang bij ondervinding kenden, maar waarop het onzalig boycot nu weer helder licht wierp: bij tweetaligheid beschikt *werkelijk* over vrije keus, alleen wie economisch of maatschappelijk onafhankelijk is. Die waarheid zou later nog duidelijker blijken : Zoodra (in 1930) de Gentsche Hoogeschool eentalig Vlaamsch werd, liep ze vol Vlaamschgezinde studenten, die er zich te huis voelden, en zelfs wat te veel meenden baas te mogen spelen. Daaronder waren er een honderdtal uit Leuven overgekomen, die daar Fransche leergangen konden krijgen zooveel het hun lustte. Waar was dan die zoo breed uitgemeten voorkeur voor Fransch onderwijs gebleven? Waarom die verandering van houding tegenover de Fransche leergangen te Gent? Eenvoudig omdat daar in 1930 de gevaarlijke 'vrije' keus niet meer bestond. De onvrijheid van die keus verloor Minister Nolf uit het oog, toen hij het boycot uitsluitend meende te mogen wijten aan het feit 'dat studenten doorgaans niets voelen voor een vergelijk'[(1)], al was die karaktertrek der radicale jeugd er ook voor iets tusschen.

In afwachting konden de Franschgezinden op het boycot steunen, om de wet Nolf bij de openbare meening belachelijk te maken en haar toepassing te dwarsboomen. Er gebeurden vreemde dingen. In December 1922 stelde Minister Nolf aan de Gentsche professoren dezelfde vraag als Minister Harmignies in 1919: of ze in staat waren in het Nederlandsch te onderwijzen; en vele besliste vijanden van alle vervlaamsching, die in 1919 *neen* hadden geantwoord, antwoordden nu *ja* ! In September 1923, toen, ten gevolge van dat taalkundig mirakel, meer dan één een

(1) 22 Juli 1924.

Vlaamschen cursus had aangevraagd, meende de ‘Ligue pour la Défense’ te moeten doen opmerken, dat die professoren daarom geenszins als voorstanders der Nolf-wet dienden beschouwd. Dat was een overtollige voorzichtigheid. Weinigen vergisten zich over de ware bedoelingen dier candidaten: zij werden bij voorkeur door de Faculteiten aan den Minister voorgesteld, omdat zij en de Faculteitsmeerderheid even Franschgezind waren. Volkomen bekwame, maar Vlaamschgezinde candidaten werden aldus geweerd. Zoo werd het mogelijk, dat een Vlaamschonkundig professor zijn, officieel Vlaamsche, lessen eenvoudig in het Fransch gaf, mits bijvoeging van een reeks verkeerd uitgesproken Nederlandsche vaktermen; en dat een paar andere de heele les door bespottelijk gebroken Vlaamsch spraken: wat ze niet hadden kunnen doen, hadden ze zich maar vóór twintig of dertig studenten bevonden, in plaats van de twee of drie, die door het boycot met machteloosheid werden geslagen.

Een ander voorbeeld: het *Staatsblad* van 21 October 1923 bevatte de aanstelling van 19 nieuwe docenten, die uitsluitend in het Nederlandsch moesten doceeren; ten gevolge van het boycot hadden die 19, te zamen, geen dozijn leerlingen; 10 andere benoemden, reeds in het Fransch werkzaam, zouden dus in de twee talen les geven; daaronder waren er 4 uitgesproken vijanden van de vervlaamschte leergangen; hun Fransche lessen werden door een leger boycotters bijgewoond, terwijl ze, voor het Vlaamsche gedeelte van hun taak, hetzij voor volkomen ledige, hetzij voor bijna ledige zalen stonden. In een van zijn vlugschriften kloeg het ‘Actiecomité’ het geval aan, van een docent, die in het uitsluitend Vlaamsch Instituut voor Lichamelijke Opvoeding les moest geven, en die ‘niet eens Soldaten-Vlaamsch’ kende. Het wees nog op een heele reeks andere misstanden, en weet ze alle aan de wet Nolf. De meeste moesten integendeel geweten worden aan de *overtreding* van die wet; en wat maakte die overtreding mogelijk, zoo niet het verlammende boycot ?

Al vroeg moeten echter de Franschgezinde bestrijders der Nolf-Universiteit gewaar geworden zijn, dat hun werking geen toekomst had. In October 1924 betreurde de *Métropole* dat het plan, om een meerderheid van Franschgezinde professoren met Vlaamsche leergangen te doen belasten, mislukte, omdat meer en meer nieuwe docenten werden aangesteld, en dat die Vlaamschgezind waren[1].

Wanneer C. Huysmans in Mei 1925 Minister van Kunsten en Wetenschappen was geworden, sneed hij dadelijk aan allerlei anti-Vlaamschgezinde kuiperijen en knoeierijen den pas af. Wie de wet overtrad, werd van zijn Vlaamschen leergang ontlast. Vlaamsch-onkundige candidaten werden, trots gunstig advies der Faculteiten, ten voordeele van wie werkelijk het Nederlandsch machtig was, afgewezen, zooals de wet vergde. Dat die nieuwe benoemingen uit wetenschappelijk oogpunt niet alle even gelukkig waren, is niet te ontkennen. Maar welke Minister vergist zich niet eens in dat opzicht? De aanval dien de heeren De Saegher en Paul Hymans onder den vorm van een interpellatie tegen hem richtten[2] miste dan ook alle kracht. De eerste spreker was gebrekkig ingelicht en verwekte algemeen gelach door de benoeming aan te klagen van twee 'onvaderlandsche' candidaten. De eene, o gruwel! had als Atheneumleeraar tijdens den oorlog Duitsche liederen aan zijn leerlingen geleerd; de andere, een oudstrijder, had op den Kouter te Gent 'Weg met den Koning!' geroepen. Maar de Minister wist, zooals menig Kamerlid, dat de eerste leeraar in de Duitsche taal was, en dat de oudstrijder was vervolgd en met klank vrijgesproken, omdat zijn patriotische aangever potdoof was en in tegenspraak met andere getuigen, die goed hoorden.

De interpellatie gaf aan den Minister de gelegenheid, om al de misbruiken volledig aan de kaak te stellen, waar-

(1) *L.N.*, 5 October 1924.
(2) Kamer, 1, 2, 16 en 17 December 1925.

JULIUS BOEDT

van de Nolf-Universiteit het slachtoffer was. Hij bewees dat hij, als Minister, eenvoudig de toepassing had willen verzekeren van een wet, waartegen hij, overigens, gestemd had. Ook liep het debat uit op een 'overgaan tot de dagorde', dat tegen het blaamvoorstel der interpellanten werd aangenomen door 102 stemmen tegen 25 en 26 onthoudingen. Juist vóór de stemming had de heer Boedt vele tegenstrevers der Nolf-Universiteit tot nadenken gestemd door een waarschuwing: 'Als men de Nolf-wet niet eerlijk toepast, zal de algeheele vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool noodig worden: *ik* ben er niet bang voor!'.

In den loop van de bespreking was ook de 'Ecole des Hautes Etudes' ter spraak gekomen, omdat Minister Huysmans stelselmatig weigerde professoren te benoemen, die ook aan die inrichting werkzaam waren.

De École des Hautes Études.

Kort na de aanneming van de wet Nolf hadden catholieke en liberale Franschgezinden op de Korenlei te Gent een groot heerenhuis aangekocht, naar men vertelde voor 300.000 frank. Dat werd het lokaal van de 'École des Hautes Études', die op 25 November 1923 plechtig werd ingewijd onder voorzitterschap van den heer Alexis Callier, een der hoogste magistraten der stad. In zijn redevoering scheerde hij gewone Vlaamschgezinden en Activisten over één kam, en steunde op de geringe bevolking van de Vlaamsche afdeelingen der Staatshoogeschool, om te beweren dat de Vlamingen geen Vlaamsch hooger onderwijs begeerden. Bij dezelfde gelegenheid hield de heer Jacques Pirenne eveneens een rede, als afgevaardigde van de 'Ligue pour la Liberté des Langues', die wat later de 'Ligue nationale pour l'Unité belge' zou heeten. De studenten, aan wie hij namens de *Ligue* een vaandel toereikte, spoorde hij aan te strijden tot dat de Fransche Universiteit te Gent geheel

hersteld zou zijn. Men verklaarde dus den oorlog aan de Nolf-Universiteit, ter gelegenheid van de opening van de 'École des Hautes Études'. Deze stond overigens onder de werkzame bescherming van al de 'Ligues' en 'Associations' die elke vervlaamsching der Hoogeschool steeds hadden bekampt. Haar kosten werden gedekt door de inschrijvingen van groote banken, rijke handels- en nijverheidsfirma's, machtige aristocraten of ploetocraten, en andere uiteraard Franschgezinde personen en instellingen. Het onderwijzend personeel bestond schier uitsluitend uit van ouds bekende tegenstrevers der Vlaamsche Hoogeschool, en in de eerste plaats uit Franschgezinde professoren der officieele Universiteit.

Uit al die omstandigheden besloten de Flaminganten dadelijk dat de 'École' opgericht was en bedoeld werd als een oorlogstuig om de Nolf-Universiteit te bestrijden. Reeds op 18 Juli 1924 werd zij als zoodanig in de Kamer aangeklaagd door den heer Heyman. Op de Hoogeschool te Gent, zeide hij, werd de eerlijke toepassing van de wet Nolf ondermijnd door professoren, die nochtans krachtens hun ambtseed de Belgische wetten moesten trouw zijn. Daaronder waren er ongeveer vijf en twintig, die ook aan de 'École des Hautes Études' doceerden, en die juist altijd de ergste vijanden van de Vlaamsche Hoogeschool waren geweest. Op 24 Juli steunde C. Huysmans die zienswijze. Van daar zijn houding tegenover die professoren zoodra hij Minister werd. Van daar ook dat de Provincieraad van Oost-Vlaanderen aan de 'Ecole' de aangevraagde toelage met 76 stemmen tegen 5 en 3 onthoudingen weigerde, (4 December 1925), en in 1928 bij die weigering bleef (24 October 1928).

De vrienden en de professoren van de 'École' hebben echter altijd alle vijandelijke bedoelingen tegenover de Nolf-Hoogeschool geloochend. Naar zij beweerden wilden ze aan deze laatste geen strijdende mededinging aandoen. Ze wilden slechts aan de studenten, die dat wenschten, de gelegenheid geven hun hoogere vorming geheel in het

Fransch te ontvangen. Daarom richtten zij in het Fransch *die* leergangen in, welke op de Hoogeschool alleen in het Nederlandsch werden gegeven. De belangstellende studenten konden dan hun examens vóór de Middeljury gaan doen, en die jury, hoopte men, zou ze vriendelijk ontvangen. Kortom, in alle Franschgezinde bladen kon men lezen, wat de heer Jennissen in 1928 nog zou volhouden: De ‘École’ dient niet tot bestrijding, maar tot *aanvulling* der Gentsche Hoogeschool.(1)

Daartegen voerden de Vlaamschgezinden aan, dat juist die *aanvulling* een *bestrijding* van den geest der wet was. Deze voorzág immers, in de Faculteiten, de keus tusschen twee stelsels, waarbij echter steeds een aantal leergangen in het Vlaamsch *moesten* gevolgd worden; die verplichting nu, poogde de ‘École’ in feite af te schaffen. Haar poging werkte echter niet veel uit: de meeste Franschgezinde studenten bedankten er natuurlijk voor, een reeks leergangen tweemaal te volgen, eenmaal in 't Nederlandsch, om het recht te hebben te Gent hun examens te doen, en eenmaal in 't Fransch om hun overtuiging na te leven. Volgden ze echter die lessen alleen op de ‘École’, dan moesten ze, voor hun examens, te Brussel vóór vreemde juryleden de kans wagen, en dat lachte hun ook niet toe.

Waar het argument der ‘aanvulling’ nog minder opging, dat was op de Handelsschool, die de ‘École’ in haar schoot bevatte. Ze was immers een volledige Fransche tegenhanger van de officieele Handelsschool, die uitsluitend Vlaamsch was. De eerste deed dus aan de tweede een rechtstreeksche concurrentie aan, en dat met bijval, omdat haar diploma's door den Minister van Arbeid, den heer Tschoffen, geldig werden verklaard. Wie zich daar als student aangaf, moest dus niet eens voor de Middeljury verschijnen, en had redenen om te hopen, dat hij later bij den Franschgezinden groothandel welkom zou zijn. De Handelsschool van de ‘École

(1) Kamer, 7 Februari 1928.

des Hautes Études' vormde dus een 'aanvulling' van belang! Iets dergelijks kon later gezeid worden van haar 'Institut d'Art et d'Archéologie', dat echter eerst in 1928 geopend werd.

In October 1924 liet zich Prins Leopold op de Staatshoogeschool te Gent inschrijven voor drie leergangen: dien in de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde van Prof. Vermeylen, dien in de Politieke Geschiedenis van België van Prof. H. Pirenne, en dien in de Staatshuishoudkunde van Prof. Delannoy. Hij maakte kennis met de andere studenten, en ging er vriendschappelijk mee om. De Assemblée Wallonne(1) duidde hem en den Koning hun houding tegenover de Gentsche hoogeschool euvel, en sprak van 'de ontroering verwekt door de inschrijving van den Hertog van Brabant op een leergang in de Geschiedenis van de Vlaamsche Letterkunde, die sedert de vervlaamsching der Universiteit te Gent gegeven wordt door een leider van de Vlaamsche Beweging'. Van ontroering kon er, buiten de Assemblée, nergens spraak zijn. Maar iedereen, ook wie dat niet goedkeurde, kon spreken van een duidelijk blijk van achting voor de gedeeltelijk vervlaamschte Hoogeschool en voor de Vlaamsche wetenschap-op het oogenblik dat beide aan de aanvallen van machtige personen blootgesteld waren.

Het koninklijk en prinselijk gebaar belette overigens niet dat de Nolf-Universiteit gedurende vijf jaren heeft gedaverd onder het hardnekkig beuken van een stormram, die door Franschgezinden en boycotters met vereende krachten werd gehanteerd. Men had op dien stormram kunnen schilderen:

> L'Unité(2) fait la Macht,
> Eendracht maakt Force,

zooals het ironisch motto luidde op het titelblad van een

(1) Motie aangehaald in het *L.N.*, van 20 November 1924.
(2) *Sic*, in de plaats van *Union*, wellicht met zinspeling op de Franschgezinde vereeniging die men kortheidshalve 'l'Unité' noemde.

der vlugschriften van de boycotters[1]. Het samengaan van die vijandelijke bondgenooten werd er ten minste zoo nauwkeurig door uitgedrukt als de eigenlijk bedoelde kleineering van de tweetalige ‘Nolfbarak’, en van ‘den Belgiek’ op den koop toe.

De geminachte Nolfbarak was echter kloek genoeg om door haar weerstand de bonte schaar rammers te vermoeien en eindelijk te ontmoedigen. Ze was steviger gebouwd dan sommigen dachten; en de naaste toekomst zou aantoonen dat de bouwmeester niet te vergeefs de mogelijkheid tot uitbreiding en verhooging op zijn plannen had voorzien.

(1) *Boycott*?

Hoofdstuk VII.
De kentering.

De verkiezing van August Borms.

Te midden van den laatsten strijd om de Amnestie, in November 1928, overleed de heer Robert Kreglinger, liberaal Kamerlid voor Antwerpen. Catholieken en Socialisten erkenden dat de onverwachts beschikbaar geworden zetel aan de Liberalen toekwam. Voor de bijzondere verkiezing van 9 December 1928 stelden ze dus geen candidaten voor; ze zouden - zeiden sommigen - of wel wit, of wel voor den Liberaal stemmen. Vier maanden later, op 26 Mei, moesten overigens toch de algemeene verkiezingen plaats hebben. Zoo verstonden het echter noch de Communisten, die twee onderling vijandige lijsten indienden, noch de Fronters. Deze kwamen voor den dag met Borms als eersten candidaat en Ad. Henderickx als plaatsvervanger.

En op 9 December behaalde Borms 83058 stemmen, of meer dan 62% van de 13366 geldige stemmen, tegen slechts 44410 voor den Liberaal Baelde, 3083 voor de eene en 2616 voor de andere Communistische lijst. Op de 191218 uitgebrachte stemmen waren er niet minder dan 58052 witte of ongeldige briefjes geweest.

Slechts enkelen, die den Antwerpschen toestand van nabij hadden kunnen waarnemen, hadden iets van dien aard voorzien, en dan nog in veel mindere mate. De meerderheid

van het land had niets daarvan vermoed en was verrast, onthutst en ongerust. De Franschgezinde bladen voorspelden in woedende artikels allerlei onheilen. De geheele Vlaamsche Beweging stelden zij verantwoordelijk voor die 'verheerlijking van het Activisme', die 'schandelijke verkiezing van een verrader', 'une honte, le triomphe de la canaille.[1]' Aan de Regeering werd verweten, dat zij, door haar zwakke toegevingspolitiek, den 'innommable' en zijn vrienden had aangemoedigd. In het Walenland donderde men op de aan Duitschland verkochte Antwerpenaren; sommigen - altijd dezelfden - verklaarden nog eens gereed te zijn om zich in de armen van Frankrijk te werpen. Vlammende brieven gingen Borms in zijn gevangeniscel met den dood bedreigen. Eenige Gemeenteraden, de Brusselsche 'Fédération libérale', de 'Fédération wallonne', de Luiksche studenten, tal van vereenigingen gaven lucht aan hun verontwaardiging in moties, in plakbrieven en in telegrammen aan den Koning. Er was te Brussel een protestbetooging van Waalsche studenten, waaronder velen de Fransche kleuren droegen en de Marseillaise zongen.

Het was niet zonder eenig leedvermaak dat zelfs gematigde Flaminganten al die ontroering gade sloegen. Maar velen voelden zich zelf niet volkomen gerust: indien de macht der Extremisten werkelijk zoo erg was toegenomen, wat was er dan niet van de aanstaande algemeene verkiezingen te vreezen ?

Weinige dagen na den verbluffenden donderslag bedaarde de zenuwachtigheid en kwam er een juister begrip van de gebeurtenis. Het orgaan der Frontisten, *de Schelde*[2] was zoo eerlijk, de ware reden aan te geven, waarom, naast 15000 Frontisten, talrijke andere Vlaamschgezinden voor Borms hadden gestemd: Deze had zich voorgesteld als de candidaat der Amnestie, en heel de propaganda van zijn

(1) *Fl. l.*, 10 December 1928.
(2) Aangehaald door *L.N.*, 11 December 1928.

vrienden had daarop gesteund. Iedereen wist dat hij niet in de Kamer kon komen. Zijn verkiezing werd dan ook door die Kamer ongeldig, en de Liberaal Baelde verkozen verklaard.[1] Juist daardoor had het stemmen op den naam van Borms het karakter gekregen van een bloote manifestatie, waaraan zelfs anti-Extremisten zonder gevaar konden deelnemen. Ze hebben eenvoudig de gelegenheid te baat genomen om aan de Regeering hun misnoegen te laten voelen, niet alleen wegens het uitblijven van amnestie, maar ook wegens de onwillige houding van de regeeringskringen en van hun Franschgezinde vrienden tegenover de wenschen der Flaminganten in 't algemeen.

De aldus plotseling toegediende les droeg spoedig vruchten.

Op den weg naar Damascus.

Er rezen onmiddellijk stemmen op, die men niet gewoon was zoo te hooren spreken. Franschtalige bladen schenen nu eerst waarheden te ontdekken en te erkennen, die hun de Vlaamschgezinden sedert vele jaren hadden voorgehouden. De *Dernière Heure* sprak gulden woorden:

> Men verdeelt niet ongestraft een land in uitstekende vaderlanders en slechte burgers, naar gelang zij aan de bevelen van een kliekje gehoorzamen of het weigeren blindelings te volgen.

Ook de Antwerpsche *Matin* vond dat

> zekere politiek, die er op gericht is om de Vlamingen te doon doorgaan als slechte burgers, te gelijker tijd belachelijk en misdadig is.

In de *Nation belge* van 23 December 1928 legde iemand, die *L.L.* teekende, flink den vinger op de wonde:

> Il reste à assainir l'atmosphère, et pour celà. il ne suffit pas de légiférer. *Il laut que la Flandre, la vraie, se sente aimée*. Alors elle se détournera des naufrageurs stupides.

(1) 18 December 1928.

Even kernachtig verklaarde de heer Destrée aangaande die ‘naufrageurs:’ de beste wijze om hun ongezonde propaganda te bestrijden is door feiten te bewijzen *dat België geen stiefmoeder is voor het Vlaamsche volk*.[1]

Had alleen de verkiezing van Borms al die ooglappen doen afvallen ? Toch niet! In de laatste jaren hadden meer en meer geesten een gezonder begrip van de Vlaamsche Beweging gekregen. Het feit dat de strijdende Franschgezinden niet bij machte waren geweest de vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool volkomen te beletten, bewijst dat de pleidooien der Flaminganten niet steeds in doovemansooren wareń gevallen. Lang vóór de Antwerpsche verkiezing de openbare meening in rep en roer bracht, waren reeds eenigen openlijk bekeerd. Vele anderen waren het ook, doch in stilte: niemand bekent gaarne, jaren lang ongelijk te hebben gehad, en voor meer dan een is het bovendien gevaarlijk.

Maar na de verkiezing van Borms nam de kentering geweldig in omvang en in snelheid toe; daar iedereen ze nu duidelijk gewaar werd, scheen ze pas, en plotseling, begonnen; en men kan geneigd zijn haar van 9 December 1928 te dagteekenen.

Ongetwijfeld mag men dien datum geven aan de hoofdoorzaak dier ommekeer: immers, op 9 December 1928 begon de *schrik* der Franschgezinden; de schrik, niet voor de Frontisten afzonderlijk, maar eerder voor een mogelijke toenadering der gematigde Flaminganten tot degenen die het bestaan van België bedreigden. Te Antwerpen hadden ze de 15000 Frontistische stemmen met 68.000 vermeerderd. Zoo iets kon elders gebeuren. Veertien dagen vóór de verkiezing had een berichtgever uit Antwerpen de lezers van de *Nation belge*[2] gewaarschuwd voor een mogelijk ‘overloopen der minimalisten’:

> ... défection momentanée sans doute, mais qui aura prouvé devant

(1) Uit DESTRÉE's artikel aangehaald door den heer A. VANDERPOORTEN, in het (nieuwe) *Volksbelang*, van Februari 1929.

(2) 25 November 1928.

> le pays qu'entre le maximalisme et le minimalisme flamingant il n'y a pas de frontières bien définies et que les minimalistes et maximalistes, à la première occasion, sont prêts à prendre parti contre la Belgique.

Een dergelijke beschuldiging hadden de minimalisten honderdmaal weerlegd en zouden ze blijven weerleggen. Maar de Franschgezinden vreesden dat hetgeen nog niet waar was, spoedig waar kon worden; te Antwerpen hadden de gematigden getoond dat hun geduld al te zeer op de proef was gesteld; het was hoog tijd er voor te zorgen, dat zij geen 'première occasion' kregen. Het werd dus patriotisch wat meer te luisteren naar wat die slechte patriotten vertelden, om te beletten dat ze nog slechter patriotten zouden worden. Nu kregen de echte bekeerden van de voorzichtiger geworden schijnbekeerden gelegenheid om luidop te zeggen wat ze meenden, zonder gevaar te loopen met de vijanden van België in één en denzelfden zak te worden gestoken. Zij hebben er veel toe bijgedragen om een redelijke opvatting der Vlaamsche Beweging bij hunsgelijken te doen ingang vinden.

De Flaminganten, vooral zij die in den strijd vergrijsd waren, geloofden eerst hun oogen niet. Zij stonden met de armen overeen en verbaasde blikken te kijken op die onverwachte vorming van wat de *Bien public* 'le cortège des convertis' noemde. Zij hadden reden tot voldoening, maar deze ging niet zonder de bitterheid van zekere terugblikkende overdenkingen: tien jaren talentvol en geduldig beroep op de redelijkheid der leidende standen hadden niet kunnen bewerken wat nu één dag geweld had volbracht; de bedreiging verkreeg van den schrik, wat in vreedzamer tijden aan de rechtvaardigheid geweigerd was.

Aangelokt, de eenen door de opkomende macht, de anderen door het dagende recht, stapten nu zeer vaardige naast boetvaardige zondaren op den weg naar Damascus. Anderen ergerden zich aan dat schouwspel, verwarden meestal de oprechten met de onoprechten, en bleven de Vlaamsche Beweging uit alle macht bestrijden. Veleh daaronder verdedigden eenvoudig de voorrechten, die

vanouds met hun eigenbelang overeenstemden. Er waren er echter ook, die te goeder trouw de Fransche cultuur, en daardoor de hoogere belangen van het land, in gevaar achtten. Hun komt de hulde van hun tegenstrevers toe, omdat zij de zaak, die hun aan het hart lag, niet verlieten toen het lot haar ongunstig bleek.

Maar intusschen ging de stoet der bekeerlingen indrukwekkend voorbij, in steeds dichter gelederen. Gedurende de jaren 1929 en 1930 kregen de Flaminganten meer en meer gelijk in middens waarvan zij vroeger slechts afkeuring konden verwachten. Fransche bladen en tijdschriften uit de hoofdstad óf uit Vlaamsche of zelfs Waalsche provineies namen van Vlaamschgezinden, of van eigen medewerkers, artikels op, die ze eertijds nooit hadden willen drukken: ze wisten wel dat ze nu geen van hun abonnenten daardoor zouden verliezen, en dorsten aan hun oordeel gedachten onderwerpen, als de volgende:

Van den heer Tschoffen, in *Le Soir*, April 1929:

> De feiten stellon de wet, en zij bewijzen dat wij tot nu too den goeden weg niet gevolgd hebben.

In het *Journal des Tribunaux* (April 1929), van den heer Paul Struye:

> Niets zal nog kunnen beletten dat Vlaanderen weer volkomen Vlaamsch wordt. Zij die dat niet zien, zijn blind.

Van Pater L. Willaert, in de *Nation belge* van 6 October 1929:

> Het zaad van het Activisme werd gostrooid door de kliek die in 1830 het Vlaamsch wilde uitroeien; door de leidende standen, onbekwaam hun rol te vervullen, omdat zij de taal van het volk misprezen; door diegenen, die na den oorlog zeiden: ‘België zal Latijnsch zijn of niet zijn’.

Van den heer Julien Delaunay, in *La Terre Wallonne* van Augustus 29:

> De Vlaamsche Beweging is rechtvaardig en, overigens, zij zegeviert... De wetten zijn gemaakt door de meerderheid voor de meerderheid. Waarom zou men op taalgebied aan minderheden voorrechten moeten toekennen, die men op ieder ander gebied weigert te verleenon?

Uit de *Indépendance belge* (Oct. 1929).

> De tijd is voorbij voor een verdubbeling van de Gentsche Hoogeschool.

In de flinke *Revue Catholique des Idées et des Faits* van 25 Januari 1929 mocht de heer Edm. Rubbens verklaren:

> On a toujours voulu défendre au nom de la Belgique tout ce qui fut entrepris au nom de la Flandre. Le résultat a été naturellement qu'on a créé une opposition entre la grande et la petite patrie, et que les coeurs qui ont eru devoir choisir, ont choisi.

Later zou in hetzelfde tijdschrift een jong Brusselsch advocaat, de heer Charles van Renynghe de Voxvrie, dergelijke gedachten ontwikkelen in een artikel waarvan het slot was: 'Le flamingantisme est une des formes du patriotisme belge[1]'. In de wereld van de rijke burgerij en van den adel, waarin hij verkeerde, zou hem die bewering drie jaar vroeger aangewreven zijn als het tegenovergestelde van waarheid en vaderlandsliefde.

Er verschenen tal van Fransche brochures, opgesteld door Vlamingen of Walen die de Vlaamsche zaak nooit, of niet openlijk, genegen waren geweest, en die ze nu steunden, hetzij door ze ten deele of volkomen rechtvaardig, hetzij door ze onoverwinnelijk te noemen[2]. De heer Baussart schreef in één van zijn *Lettres à un Wallon*:

> Je vous avoue, mon cher ami, que si la langue et la culture françaises me sont extrêmement chères, le sort intellectuel de M. Beulemans me laisse fort indifférent.

Arme Mijnheer Beulemans! Degenen die het nog voor hem opnamen, toonden zich nog al ontmoedigd. Een van zijn hardnekkigste beschermers, de Gentsche advocaat Verhaeghe, verklaarde in de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool te berusten, 'want op dit oogenblik zijn wij verslagen[3]'.

(1) 31 Juli 1931.
(2) Zie bibliographische lijst op *Dumont, Dautricourt, Baussart, Laloire, Pirenne* (*Jacques*), *Van den Hout*.
(3) Vergadering van de Federatie der catholieke kringen in December 1929.

In de *Flandre libérale* kloeg men steen en been over de laksheid van de anti-flaminganten. Een inzender verontschuldigde ze:

> A la base de leur lassitude, il y a un bien compréhensible sentiment d'impuissance. Depuis des années nous reculons, et cela sans espoir de retour à une conception plus saine de l'idée de justice, cette idée qui nous permettait - en 1918 - de croire à une revanche sur le flamingantisme malpropre de l'occupation. Cette revanche, nous ne l'avons pas eue[1].

Vroeger hadden de Franschgezinden kunnen rekenen op de Kamers en vooral op de Regeering. Nu meende het Waalsch Kamerlid Fr. Bovesse te mogen zeggen: 'On a manifestement peur du mouvement flamingant[2]'.

De kenteering der openbare meening, door zoovele van haar organen bekend, bleek overigens uit allerlei beteekenisvolle feiten en feitjes. Zoowel in vergaderingen, als in de pers, werd de toon der discussie iets beleefder tegenover de Flaminganten en hun taal. De hooghartige minachting voor 'la moedertaal' en de verwarring van alle Vlaamschgezinden met Activisten of Extremisten was niet meer zoo zeker van bijval. Flaminganten werden in 't Nederlandsch aangesproken door heeren, die vroeger beweerden niets dan Fransch en wat Vlaamschen tongval te kennen. Groote handelsfirma's zonden, zelfs uit Wallonië, tweetalige of eentalig Vlaamsche catologen en omzendbrieven in de wereld. Banken, uitsluitend door hardnekkige Franschgezinden beheerd, schreven Nederlandsche brieven en andere stukken aan wie dat maar wenschte. Wie in groote winkels Nederlandsch sprak, werd in die taal bediend. Het aantal personen die in staat bleken Nederlandsch te spreken, was overigens overal toegenomen.

Op 10 September 1929 was er te Gent een huldebetoon ter eere van den afgetreden gouverneur, Graaf de Kerchove de Denterghem. Voerden daar het woord: de voorzitter

(1) *Fl. l.*, 27 November 1930.
(2) *Province de Namur*, aangehaald door de *Flandre* van 4 Juli 1930.

der feestcommissie, de burgemeester van Gent, de voorzitter der Bestendige Afvaardiging, een schepen, de voorzitter der Liberale Associatie (als Provincieraadslid) en ten slotte de Graaf zelf. Waren daaronder als Franschgezind bekend: bijna allen. Spraken daar Nederlandsch: allen! Zou daar tien jaar geleden Nederlandsch hebben *durven* spreken: Niemand.

In dezelfde maand deed de Gentsche Handelsrechtbank, door geen wet daartoe verplicht, voor de eerste maal uitspraak in het Nederlandsch en besloot voortaan in die taal elke zaak te behandelen, die door middel van een Nederlandsch exploot zou ingediend worden(1). Het jaar 1930 was nauwelijks afgeloopen, toen de Bond der Belgische Onderofficieren zijn orgaan in de twee talen begon uit te geven; in October 1929 had de Touring Club hetzelfde nuttig geacht voor zijn 'Bulletin officiel'. Op 20 November 1929 hield de Waalsche heer Magnette, als voorzitter van den Senaat, een gedeelte van zijn openingsrede in het Nederlandsch, tot ieders verrassing, want zoo iets was nog nooit gebeurd. Op 11 November 1930 opende een ander Waalsch Voorzitter, de heer Poncelet, de Kamersessie met een Fransche rede, waarin hij echter zijn leedwezen betuigde het Nederlandsch niet machtig te zijn; een dergelijke beleefdheid was eertijds steeds overbodig geacht. Tot nog toe waren de Jezuïetencolleges brandpunten van Franschgezinden weerstand geweest. In September 1930 hoorde men vertellen dat de paters hun onderwijs gingen vervlaamschen. In werkelijkheid begonnen ze drie vakken in het Nederlandsch te onderwijzen: Grieksch, Geschiedenis en Aardrijkskunde. In Augustus 1930 wist de *Standaard* uit officieele bron dat de bisschoppen de noodige bevelen hadden rondgezonden om, te beginnen van het aanstaande schooljaar, in hun gestichten alle leergangen, behalve het Latijn, in het Vlaamsch te doen geven. Te Brussel doortrok in

(1) *Fl. l.*, 21 September 1929.

Juni 1930 een stoet van ten minste 25000 Vlaamsche Oudstrijders de Brusselsche straten; ze droegen tal van leeuwenvlaggen, hun orkesten speelden en zij zongen den Vlaamschen Leeuw; een gedeelte van het publiek juichte toe en er was geen enkele tegenbetooging, waar, enkele jaren te voren, onvermijdelijk straatgevechten zouden ontstaan zijn(1).

Op 4 Mei 1930 werd te Brugge, op den honderdsten verjaardag van de geboorte van Guido Gezelle, het standbeeld van den dichter onthuld. Aan de gevels hingen Belgische en Vlaamsche vlaggen uit. Van op den Halletoren waaide een reusachtige Leeuwenvlag. De tocht van den Koning en de Koningin door de geestdriftige menigte was een ware triomftocht. Bij hun aankomst vóór het gedenkteeken werden zij begroet door de Brabançonne, onmiddellijk door den Vlaamschen Leeuw gevolgd. Dat ergerde de Franschgezinde pers, waaronder de *Flandre libérale*; haar berichtgever sprak weer van 'le drapeau jaune au caniche' en van 'het dubbelzinnig karakter' van de Gezellefeesten(2).

Blijkbaar dacht de Koning daar anders over.

De koning en de kentering.

Onze Vorst zal wel het bij uitstek Vlaamsch karakter der Gezelleviering in het licht hebben gezien, waarin twee jaren te voren zijn zoon de ontwikkeling van Vlaamsch-België had beschouwd. Dat was bij de blijde intrede van prins Leopold en prinses Astrid in datzelfde Brugge, en het vorstelijk jonge paar werd daar, evenals in Antwerpen, Gent, Luik en elders, op uitbundige blijken van genegenheid onthaald. Tot slot van een flinke Nederlandsche rede over het verleden en de toekomst van Brugge, sprak toen de Prins de volgende woorden uit:

> Na deze plechtigheid, zal ik mijn blijde intrede hebben gedaan in de

(1) Zie b.v.: *Het Proces Remy De Man* (Brussel, Gudrun, 1925).
(2) *Fl. l.*, 4 Mei 1930.

> drie Vlaamsche Zustersteden. En wanneer ik, in mijn gedachten, terugblik op het schouwspel, dat mij bij elk onthaal geboden werd, ontroert mij telkens weer de indruk van eigen macht en eigen schoonheid, waarvan onze Vlaamsche gewesten doordrongen zijn.
> Die heldere eigenheid, die stambewuste trots, die onverzettelijke verknochtheid aan eigen taal en zeden, zijn al te zamen het Vlaamsche wezen dat op de grondvesten van een rijk verleden zijn ruime levensmogelijkheden uitbouwt.
> Zoo versterkt het mede Bolgië's gemeenschappelijke geaardheid, die niets dan winnen kan bij de vrije uitbating van eigen Vlaamsche en Waalsche cultuurwaarden.
> Zoo voert een dubbele aderslag het bloed van 't eensgezinde hart, alwaar de liefde gloeit voor het eenig Vaderland.

Er zijn woorden, die door de omstandigheden waarin zij uitgesproken worden, de waarde en de draagkracht krijgen van een daad.

Deze daad, nu, is niet gekomen *na* de verkiezing van Borms, maar vijf maanden te voren, op 15 Juli 1928, toen Robert Kreglinger nog leefde en nog niemand aan zijn vervanging als Kamerlid kon denken.

Zeker, het Extremisme was toen reeds onrustwekkend genoeg om met de noodige voorzichtigheid in aanmerking te worden genomen. Het geneesmiddel voor de dreigende ziekte werd door de gematigde Flaminganten sedert lang aangewezen, en gelukkig waren die nu ook machtig genoeg geworden om naar hun raadgevingen ernstig te doen luisteren.

Dit alles zag de Koning duidelijk in, en het was een openbaar geheim dat hij, binnen de grenzen, hem door de Grondwet voorgeschreven, zijn best deed om onze ministers tot een juist begrip van den toestand te brengen.

Dat die houding aan sommige ongeneesbare Franschgezinden niet beviel, en door de Extremisten meestal met wansmakelijken spot werd beloond, was te verwachten, maar is van weinig belang.

Er is een groot verschil tusschen het rustig doorzicht van wie sedert lang de toedracht der zaken heeft begrepen, en steeds in overeenkomst daarmee heeft gehandeld, en de krampachtige pogingen, hetzij van eigenzuchtige weerhanen

of zelfs van welmeenende staatslieden, die eerst te elfder ure zijn gaan begrijpen en handelen.

De IJzerbedevaart, die sedert 1920 jaarlijks in omvang vermeerderde, bracht in 1930 honderd duizend geestdriftige Vlaamschgezinden naar den leelijken, maar indrukwekkenden IJzertoren. Anderzijds dreigden allerlei Vlaamsche gemeenteraden en vereenigingen, aan de eeuwfeesten geen deel te zullen nemen, zoo de Regeering nog bleef aarzelen, de volksrechten in te willigen. In extremistische dagbladen en vlugschriften(1) werd zelfs een hevige propaganda gevoerd om die feesten te doen schipbreuk lijden. In de Kamervergádering van 13 Februari 1930 verwekte Van Cauwelaert opschudding door zijn waarschuwing: 'Zoo men aan de Vlamingen in zake Vlaamsche Hoogeschool niet spoedig recht laat wedervaren, zouden de jubelklokken wel stormklokken kunnen worden'.

Die en andere voorteekenen waren voorzeker in staat om de meest verblinden tot nadenken te stemmen. Veler oogen zijn dan ook opengegaan.

Doch eenigen, zoowel Vlamingen als Walen, hadden niet gewacht tot anderen vóór bedreigingen zouden wijken, om de Vlaamsche Beweging naar waarde te schatten. Onder die klaarzienden bevond zich de Koning sedert lang(2).

Reeds als kroonprins had hij even veel belangstelling over voor de taal en de kunst der Vlamingen als voor die der Walen. Die belangstelling was niet een private liefhebberij, hij toonde ze openbaar, door daden, toen de Vlaamsche Beweging nog te zwak was om aan een volksvertegenwoordiger haar wil op te dringen. In 1894 sprak hij het Gentsch Schepencollege in het Vlaamsch toe, tot onverholen ontstemming van de Franschgezinden. In 1896 woonde hij een vergadering der Vlaamsche Academie bij en in 1897 ont-

(1) *Anti*-30 (Gent); D^{r} Fr. d'H.: 1830, *Het Vlaamsche Standpunt* (Antwerpen); *Wist gij hoe de Vlaming geplaagd werd en wordt*. 1830-1930 (Aalst).

(2) Zie P. FREDERICQ, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, deel III, 2^{e} stuk, blz. 393 en vlg.

hulde hij te Eekloo het standbeeld van Ledeganck met een vlaamsche redevoering, die indruk maakte. De heer Em. Braun voelde zich dan wel verplicht, zoo goed het ging, ook Nederlandsch te spreken, evenals de burgemeesters van de twee andere zustersteden, de heer Visart de Bocarmé, die ook gebrekkig uitsprak, en Jan van Rijswijk, die door zijn schitterende rede iedereen bekoorde. Telkens kroonprins Albert overigens een Vlaamsche stad bezocht, verlangde hij door de overheid in het Vlaamsch te worden aangesproken. Aldus werkte zijn voorbeeld ten gunste van de taal der Vlamingen, reeds vier jaar vóór ze door de wet De Vriendt (1898) eindelijk als officieele taal werd erkend.

Velen herinnerden zich dat in 1930, en het volk wist dat de Koninklijke kinderen in de kennis en den eerbied van het Nederlandsch waren opgebracht. Het wist ook van de belofte aan de Vlaamsche soldaten tijdens den oorlog, en van de troonrede na den oorlog. Van daar dat de extremistische pogingen om de eeuwfeesten te bederven mislukt zijn. Niet omdat de Vlamingen van ganscher harte konden deelnemen aan de officieele viering van een tijdperk, dat voor hen een tijdperk van onrechtvaardige miskenning was geweest; maar omdat nu die tijd ten einde ging en vooral omdat de Koning bijna telkens aanwezig was. Ook zorgde het volk er spontaan voor, dat de vijandelijke betoogingen, tegen hem door Extremisten voorbereid, ieder maal voor de dungezaaide betoogers slecht afliepen.

Op 20 Juli 1931 zei *de Standaard* : ‘De Vlamingen weten dat zij den Koning niet kunnen verantwoordelijk maken voor het uitblijven van een oplossing der Vlaamsche kwestie’.

De Vlamingen weten meer. Ze weten ook dat de Koning de Vlaamsche zaak niet heeft gesteund omdat zij zegevierde; maar dat zij, integendeel, zegevierde, althans voor een aanzienlijk deel, omdat, toen alle machtigen haar den rug toekeerden, de Koninklijke steun haar niet ontbroken heeft.

Hoofdstuk VIII.
Verdere ontwikkeling van het extremisme.

Vooruitgang bij de verkiezingen van 1929.

De bedaring der gemoederen, die vooral Vlaamschgezinden hadden verwacht van genademaatregelen tegenover de Activisten, bleek nog steeds in de toekomst te liggen.

De verkiezing van Borms was er zeker geen voorteeken van, tenzij men den plotselingen terugtocht der Franschgezinden aan bedaring zou toeschrijven. Wat de Extremisten betreft, die dachten er niet aan, voortaan stil te blijven. Dadelijk begonnen ze aan een levendige propaganda met het oog op de aanstaande verkiezingen. Zooals hun hoofdorgaan had bekend, kwam het niet met de waarheid overeen, de beruchte stemming op den naam van Borms voor te stellen als een zegepraal der extremistische gedachten. Maar met het kiesbelang der Frontisten kwam dat *wel* overeen; ook met de taktiek der Franschgezinden, die de openbare meening, en vooral de Walen wilden ophitsen tegen alle Flamingantisme. Men kon dus ter zelfder tijd in de *Gazette*, de *Flandre* en op een Frontistischen plakbrief te Roeselaere lezen, dat de 83000 Antwerpsche Borms-kiezers het Activisme hadden willen verheerlijken. Van daar, van wege de Walen, vele telegraphische noodkreten tot den Koning en de Regeering gericht. Gedurende den geheelen kiesstrijd

werd dus de persoonlijkheid van Borms gebruikt als een vogelschrik door de Franschgezinden, en als een levende vlag door de Vlaamsche Extremisten.

De genadewet, op 15 Januari 1929 door den Senaat aangenomen, was nog niet door den Koning onderteekend (19 Januari 1929), toen ze reeds op Borms werd toegepast: men stelde hem op 17 Januari in vrijheid. Dat gebaar van het verfoeilijk 'Belgieksken' beantwoordde hij dadelijk met een manifest aan zijn medestanders, waarin hij donderde op den Belgischen Staat, 'den natuurlijken vijand van Vlaanderen', op Van Cauwelaert en andere Belgicistische medeplichtigen van 'den Belgiek'. Hij verklaarde noch revolver, noch dolk te vreezen, en zijn leven te willen geven voor Vlaanderen, voor Groot-Nederland en voor God. Ten slotte vertrouwde hij vrouw en kinderen aan de bescherming van zijn Vlaamsche broederen en zusteren, in geval hij tot de uiterste opoffering zou gedwongen worden.

Aldus had Borms den pathetischen hoofdtoon aangeslagen van alle redevoeringen, die hij nadien uitsprak. De doelmatigste vergaderingen die zijn partij inrichtte waren die waar hij in persoon optrad. Maar die tien jaren gevangenis, door zijn geestesgenooten als een soort van martelaarschap opgevat, hadden een vereering verwekt, die hem nog steeds als met een lichtkrans omstraalde, en die ook in zijn afwezigheid voelbaar bleef en machtig werkte. Er waren lieden die hem de hand kwamen kussen. Te St Amandsberg noemde hem Mejuffrouw Roza De Guchtenaere 'den tweeden Artevelde' en de heer Maes, 'den Vlaamschen dictator[1)]'. In Holland werd de doekspeld die hij in de gevangenis had gedragen onder de personen verloot, die ten minste 1000 fr. hadden gestort voor het 'Borms-Fonds.' Te Terneuzen betaalde men Fl. 1,60 om hem te hooren en te zien. Te Kaster zegende hij de kinderen wier moeders ze tot hem brachten (Maart 1929). Meisjesgilden ondernamen novenen of bede-

1) 18 Februari 1929.

vaarten te zijner intentie. Bijzondere godsdienstige gezangen werden te zijner eer gedicht. Te Aalst werd hem een matras ten geschenke aangeboden (24 Februari 1929). Evenals in zijn activistischen tijd, toonde hij zich offervaardig en onvermoeibaar. Tusschen 8 Februari en 16 Mei zag men hem als redenaar verschijnen te Antwerpen, Gent, St Amandsberg, Aalst, Mechelen, Leiden, Haarlem, Terneuzen, Watou, Wervik, Tielt, Edegem, Putten, Kaster, Brugge en nog elders. In sommige gemeenten op uitbundige ovaties onthaald door de meerderheid der bevolking, moest hij ook soms door de politie beschermd worden en de menigte die hem te lijve wilde, haastig ontvluchten. In zekere gevallen waren die tegenbetoogingen voorbereid door opruiende 'Jeunesses nationales,' die soms uit verschillende steden daartoe werden opgetrommeld. Te Edegem, vertelde de *Flandre libérale* op 12 Maart 1929, waren ze uit Mechelen, Brussel en Antwerpen opgekomen.

Dat het optreden van Borms er meer dan eens uitzag als berekend vertoon, en de houding zijner bewonderaars vele toeschouwers lachwekkend romantisch aandeed, is zeker. Maar de spotters vergaten toch dat wanneer iemand tien jaren lang van zijn vrijheid beroofd werd, een zekere graad van opwinding nog al natuurlijk is, en dat buitensporige uitingen van een gevoel niet altijd teekenen van onoprechtheid zijn. Zoo vonden de eenen het aanbieden van een matras belachelijk; maar anderen zagen er te recht een aandoenlijke daad van liefderijkheid in.

Wat er ook van zij, de propaganda der Frontisten, die zich nu bij voorkeur 'Vlaamsch-Nationalisten' noemden, sloeg bij velen in. Dat werd bewezen door de uitslagen van de Wetgevende verkiezingen op 26 Mei, en van de Provinciale, op 9 Juni 1929. Het getal stemmen, door de Vlaamsch-Nationalisten in Vlaamsch-België voor de Kamers behaald, het arrondissement Brussel inbegrepen, maar zonder de 7543 twijfelachtige stemmen van V. Delille te Brugge, bedroeg 124.677, of 9% van al de uitgebrachte stemmen. Hun partij had, sedert 1925, 62.000 stemmen bijgewonnen,

zijnde nagenoeg twee derden van de 95.814 stemmen waarmee het Kiezerscorps van 1925 tot 1929 was vermeerderd geworden. De feiten bevestigden dus dat zij vele jongere elementen aantrok.

Voor de Vlaamsche Provincieraden kreeg de partij 135.957 stemmen, of 10% van het totaal getal. Ze telde nu 12 vertegenwoordigers in de Kamers en 34 in de provincieraden(1). Door het binnentreden van 8 Frontisten in den Oost-Vlaamschen Provincieraad, verloren de Catholieken daar de volstrekte meerderheid. Zoo werd ditmaal de gebruikelijke toelage aan de Leuvensche Hoogeschool geweigerd, omdat naast de Liberalen en de Socialisten, ook de Fronters er tegen stemden(2); deze laatsten hadden namelijk geen vrede met die 'Fransche' universiteit. De beraadslagingen over het samenstellen van de Bestendige Deputatie waren zoo netelig, dat ze tot in Januari 1931 duurden; toen werd, met de vijf Catholieken, één Fronter in de Deputatie opgenomen. (D^{r} De Paepe).

Het was echter vooral in West-Vlaanderen dat de vooruitgang der Extremisten merkbaar was. Er vormden zich daar meer en meer Vlaamsch-Nationalistische syndicaten, en waar men, in dorpen en steden, een 'Vlaamsch Huis' aantrof, prijkte een portret van Borms op de eereplaats. Een dergelijke toestand was in de omstreken van Aalst en van Mechelen, alsook in de Kempen waar te nemen.

Catholieke bladen als *La libre Belgique* kloegen dat er in een groot gedeelte van het Geestelijk onderwijs een anti-Belgische geest heerschte. Onderwijzers bleven zitten, terwijl iedereen opstond, bij het zingen van de Brabançonne door de leerlingen hunner school. Bij een kinema-vertooning in een groot bisschoppelijk college hoorden leeraars en leerlingen den Vlaamschen Leeuw rechtstaande aan, maar van de Brabançonne was er geen spraak; de verschijning

(1) Cijfers aangehaald door JACQUES PIRENNE in zijn brochure *Men moet het Land met een taalstatuut begiftigen*, blz. 5.
(2) Vergadering van 7 December 1929.

op het doek van den Koning en de Koningin werd door de leerlingen op gemompel en gejouw onthaald. Ergens anders stopte zich een leeraar de ooren terwijl het Belgisch volkslied werd gespeeld, en dat in aanwezigheid van zijn eigen leerlingen. In West-Vlaanderen werden aan de scholieren schrijfboeken verkocht waarop de beeltenissen van Borms en andere activistische helden van een huldetekst begeleid gingen. Vele kinderen schreven op hun schooltaken geregeld het bekende A.V.V.V.K.; in de handen van verscheidene jongens werden schrijfboeken gevonden waarop uitboezemingen te lezen stonden als 'Leve Borms, Koning van Vlaanderen! Wég met België! Voor Vlaanderen alles, voor België rotte pataten!...'.

Aldus werd een jongelingschap gevormd, die geen anderen vorm van Vlaamschgezindheid kende, dan den anti-Belgischen. Men liet ze overigens in onwetendheid aangaande de Vlaamsche Beweging van vóór den Oorlog; hun oordeel daarover luidde dat er vóór het optreden der Activisten niets nuttigs gedaan was. Die geblinddoekte geestdrift brachten ze dan later op de Universiteit of in het gewone leven, en begingen te goeder trouw de onzinnigste dwalingen.

De hoogere geestelijkheid en de politieke partijen tegenover het extremisme.

De hoogere geestelijkheid zag het gevaar in, en trof verscheidene maatregelen. Leuvensche studenten, die 'weg met België!' hadden geroepen, werden door den rector magnificus, Mgr. Ladeuze, uit de Universiteit gesloten. De studenten moesten zich schriftelijk verbinden, voortaan aan geen anti-Belgische betoogingen deel te nemen[1]. Ze

(1) *Unité*, Januari 1929.

kregen van den voorzitter van het Catholiek Vlaamsch Hoogstudentenverbond den raad, te gehoorzamen, maar hij zelf weigerde openlijk de vereischte verklaring te onderteekenen; waarop vier honderd studenten de Leuvensche straten doortrokken, zingende den Vlaamschen Leeuw en 'Oranje boven!'. Reeds in 1925 hadden de bisschoppen het Vlaamsch-Nationalisme in een gezamenlijke verklaring veroordeeld. Op 1 Mei 1929 bracht de aartsbisschop, Mgr. Van Roey, die veroordeeling in herinnering op de jaarlijksche vergadering der dekens. Als de Catholieke Vlaamsche Volkspartij van Turnhout zich tot hem richtte om goedkeuring te bekomen, kreeg zij een antwoord in denzelfden zin (Mei 1929). Haar orgaan, *de Nieuwe Kempen*, viel den aartsbisschop wat later openlijk aan en beweerde dat de Heilige Vader aan haar kant was. Toen liet Mgr. Van Roey in alle kerken een vinnigen herdelijken brief aflezen, waarin hij er op wees, dat de geloovigen het bisschoppelijk gezag moesten eerbiedigen, ook in zake Extremisme:

> En als zij durven beweren dat, zoo de bisschoppen tegen hen zijn, het Hoogste Kerkelijk Gezag toch het Vlaamsch-Nationalisme goedkeurt, dat de Algemeene Vader der Christenheid aan hun zijde staat, dan aarzelen wij niet te zeggen - en wij weten wat wij zeggen - dat zij liegen[1].

In een volgenden herderlijken brief (Juli 1930) bevestigde de Cardinaal die zienswijze. Eenigen tijd nadien werd zijn nieuwe vermaning officieel door den Paus goedgekeurd, in een schrijven, dat eveneens openbaar werd gemaakt[2]. En als Ward Hermans de aartsbisschoppelijke tusschenkomst op zijn ontstuimige manier in *de Schelde* had besproken, werd hij met den kerkban bedreigd en moest als volgt zijn onderwerping in dat blad bekend maken:

> Als kind van de Catholieke Kerk en in erkenning van de geestelijke overheid, herroep ik al de oneerbiedige uitdrukkingen nopens den laatsten

(1) *L.N.*, 4 Februari 1930.
(2) *L.N.*, 31 Augustus 1930.

herderlijken brief, die voorkomen in mijn artikel, in *de Schelde* van 15 Juli 1. 1. verschenen.

Al die strengheid heeft niet kunnen beletten dat het Vlaamsch-Nationalisme veld won en een steeds duidelijker uitgesproken catholiek karakter kreeg. Misschien omdat in de officieele scholen de extremistische neigingen doelmatiger werden ingetoomd, bleven de Socialisten en Liberalen een minderheid onder de Vlaamsch-Nationalisten.

Nochtans scheen de houding der oude liberale Associaties te Gent, Brussel en Brugge er op berekend, om de Flaminganten te ontmoedigen en tot het uiterste te drijven. De jongeren gingeń dan ook in aanzienlijk aantal tot het Socialisme over, dat zich tegenover de Vlaamsche Zaak redelijker toonde, of, in mindere mate, tot het Vlaamsch Extremisme. Liberalen naar het hart van de *Flandre libérale* of de Brusselsche *Gazette* kenden maar één middel om het dreigende Extremisme te bekampen: *alle* Flaminganten als vijanden te behandelen. Ook vereenigde het Liberaal Vlaamsch Verbond steeds talrijker liberale Vlaamschgezinden die noch van het Extremisme wilden hooren, noch van het ouderwetsch Franskiljonisme der Associaties.

Op het einde van het jaar 1929 poogde Alfons Sevens[(1)] een ‘Vlaamsch-Belgisch Verbond’ tot stand te brengen, dat de gematigde Vlaamschgezinden uit alle partijen zou vereenigen om tegen het Extremisme te strijden. Die onderneming vond echter bij de Vlaamschgezinden weinig ingang en is op niets uitgeloopen.

Extremistische politiek in 1929-1930.

De hervormingen, die de Vlaamsche Beweging tot nog toe heeft bekomen, zijn in *dien* zin van blijvenden aard gebleken, dat ze voor afschaffing of verzwakking onvatbaar waren.

(1) Zie zijn brochure *Activisme, Frontisme en Vlaamsche Beweging* (Oudenaarde 1929 en Gent 1930).

Als de Kamers er op terugkwamen, was het altijd om de bestaande wetgeving te volledigen en te versterken. Franschgezinde pogingen om het verloren terrein terug te winnen zijn steeds mislukt. Dat is te begrijpen. De Belgische Staatsinrichting bevalt niet iedereen, maar is er al honderd jaar, en blijkt stevig. De oorlogsorkaan, die vele tronen en grondwetten heeft omvergeworpen, is over haar heengevaren zonder haar noemenswaardig te deren, omdat ze aan een internationale noodwendigheid beantwoordt. Elke Vlaamsche wet, die ontstond, werd deelachtig aan de vastheid van het wettelijk geheel waarin ze werd opgenomen. Omdat ze op een rechtvaardig grondbeginsel berustte, werd het volk ze spoedig gewoon en was ze voortaan slechts voor verbetering vatbaar. De Vlaamsche Beweging van vóór den oorlog, en de Belgicisten van tijdens en na den oorlog, beschikten alzoo, voor hun streven, over een gereedgemaakten staatsvorm. Wel hadden zij doorgaans moeite om hun werking daarbij aan te passen, maar juist daardoor was die werking realistisch en scherp omlijnd in doel en taktiek; hun politiek bouwde langzaam, maar met vereende krachten en op vasten grondslag.

De eerste Fronters uit de jaren 1918 en 1919 hadden dat eenigszins ingezien. Maar sedertdien hebben de Extremisten veel weg afgelegd. De bestaande inrichting van België beschouwden ze nu eenparig als de eenige oorzaak van het onrecht dat ze wilden uitroeien. Als basis kon ze dus niet dienen, en er moest een nieuwe staatsvorm opgericht worden.

Slechts over een negatieve bepaling van dien vorm waren het alle Extremisten eens: ‘Weg met den Belgiek!’ De verdere plannen liepen uiteen. Aan menigvuldigheid en verscheidenheid hadden ze aan die van den Raad van Vlaanderen niets te benijden noch te verwijten.

Enkelen, die spoedig overschreeuwd werden, wilden een uitsluitend bestuurlijke scheiding van Vlaanderen en Wallonië. Maar verreweg de meesten achtten de politieke scheiding eveneens noodwendig, en stelden zich die onder verschillende gedaanten voor.

Er waren de partijgangers van een volledig onafhankelijken Staat Vlaanderen, met Brussel als hoofdstad, los van België en van de Walen. Wat er daarbij van Wallonië gewerd was hun onverschillig; maar het kon, dachten velen, best bij Frankrijk ingelijfd worden. Dat aldus de Fransche grens onrustwekkend dicht bij Brussel, hun hoofdstad, zou geraken, scheen hun geen kommer te baren.

Er waren de Groot-Nederlanders, die vooral de al of niet studeerende jeugd aantrokken. Zij lieten eveneens de Walen aan hun lot over, maar wilden Vlaanderen met Holland tot één staat vereenigen. Zouden de Protestantsche Hollanders wel bereid zijn die vijf millioen catholieke Vlamingen met open armen te ontvangen? Zouden de Groote Mogendheden maar laten begaan? Dat waren vragen voor latere zorg! Alles zou wel terecht komen. Sommigen wilden zelfs de geheele oplossing aan een internationale beslissing toevertrouwen. Anderen, die het met die moeilijkheden waarschijnlijk niet zoo licht opnamen, spraken van een Verbond tusschen twee autonomische staten, Vlaanderen en Holland; het plan van de gemeenschappelijke Bondsregeering bleef maar voorloopig in de wolken zweven.

Op het einde van 1930 dook nog een schakeering van Groot-Nederlanders op: de Solidaristen, of Dietsch-Nationale Solidaristen of Dinaso 's of Verdinaso 's. Deze verwezen de Walen even beslist tot Frankrijk, als zij Vlaanderen met Holland vereenigden. Maar ze hielden er bovendien fascistische denkbeelden op na. De heerschappij der menigte en der parlementen moest plaats maken voor de leiding van een sterke dictatorshand. De Dinaso's waren te midden van romantische gevoelswolken geschapen naar het evenbeeld van Hitler, en de heer Van Severen was zijn profeet. Als reactie tegen de zwarte hemden van de Franschgezinde ‘Jeunesses nationales’ zag men dan ook in onze straten pseudo-hitleriaansche uniformen verschijnen, meestal door de jeudige knuppelzwaaiers der ‘Vlaamsche Militie’ gedragen. Dezen wenschten niets beter dan met de ‘Jeunesses’ slaags te geraken, deden het af en toe, en vonden dat zeer

nuttig. De glimlachjes der toeschouwers schampten machteloos af op het driedubbel brons van de zelfbewondering der Mussolinikinderen en der Hitlerspruiten.

Dichter - wij zeggen niet dicht - bij de politische mogelijkheden stonden de Federalisten, die van twee soorten waren. Allen wilden België hervormen tot een bond van twee staten onder één vorst en een algemeene Bondskamer, maar elk met eigen parlement, ministerie, zelfbestuur. De eene soort beschouwde dat stelsel als een bloote voorbereiding tot verdere scheiding van Walen en Vlamingen, als een mijlpaal op den weg naar Groot-Nederland of den zelfstandigen Staat Vlaanderen. De anderen zagen van deze droombeelden af en hielden zich tevreden met de federale inrichting als einddoel. Voor beide schakeeringen, als voor alle Extremisten, vormde de hopeloos tweetalige hoofdstad van België een erge moeilijkheid. Sommigen sprongen daar over heen en maakten Brussel tot de hoofdstad van Vlaanderen, op grond dat ze vroeger volkomen Vlaamsch was geweest. Anderen maakten den steen des aanstoots tot een derde autonomisch staatje, federaal met Wallonië en Vlaanderen verbonden.

De federalistische groep was de talrijkste en de redelijkste; ze won gedurig veld op de andere. Haar hoofd, de heer Herman Vos, hoofdopsteller van *de Schelde*, ging als de bezadigste en bekwaamste der Vlaamsch-Nationalistische leiders door. Hij was de eerste, en de eenige om aan de Vlaamsch-Nationalistische gedachte een duidelijke uitdrukking te geven, namelijk in zijn ‘Statuut’. Hij was de eenige vrijzinnige onder de Extremistische Parlementsleden; toch genoot hij een aanzienlijk gezag in alle extremistische middens, hoewel deze meer en meer catholiek waren. In Limburg en in West-Vlaanderen traden zij in de verkiezingen op als Catholieke Vlaamsch-Nationalistische Partij, en het A.V.V.V.K. dat de ongeloovigen theoretisch, zoo niet feitelijk, uitsloot, was voor de overgroote meerderheid der Extremisten wat het ‘hackenkreuz’ voor de Duitsche Hitlerianen was.

Dat legt uit waarom de extremistische denkbeelden vooral op het platte land ingang vonden, zoodat op dit oogenblik de Vlaamsch-Nationalistische Partij goed op weg schijnt om een zuiver agrarische te worden. Tegenover de eenvoudige dorpsgemoederen was het gemakkelijk, de dweepzieke verzuchtingen naar een hersenschimmig Vlaamsch paradijs met het geloof aan een kant, en met de specifiek landelijke belangen aan een anderen kant, tot één geluksdroom te versmelten.

Vreemd doet dan ook het feit aan, dat die catholieke Extremisten zich in 1929 weer met het Communisme schenen te willen inlaten. Dat verschijnsel, dat overigens van voorbijgaanden aard is gebleken, laat zich uitleggen. De Communistische fabrikatie van troebel water leeft en teert op de verbittering van allerlei ontevredenen, die zich door ware ellende, of ingebeelde verongelijking tot opstand gedreven voelen. Te Moskow ligt men dan ook op den uitkijk naar die voorbestemde grondstof, en vooral heeft men het gemunt op jeugdige of andere onbezonnen of onevenwichtige geesten, die uiteraard geneigd zijn om utopistische voorspiegelingen voor baar geld aan te nemen. Het lag in de natuurlijke lijn dat het IVe Congres der Communistische Internationale, op 1, 2 en 3 Maart -1929 gehouden, onder meer het volgende besluit nam:

> De Communistische partij moet niet alleen den eisch tot zelfbeschikkingsrecht van het Vlaamsche volk ondersteunen, maar dien strijd bedrijvig doorzetten tot de scheiding van den Belgischen Staat. Die strijd moet door alle middelen gevoerd worden, den gewapenden opstand inbegrepen. Bij het steunen van dien strijd moet de partij er onophoudelijk den nadruk op leggen, dat de ware en uiteindelijke bevrijding van het Vlaamsche volk slechts door de proletarische omwenteling kan geschieden[(1)].

De *Nowa Gazeta*, die te Brussel gedrukt, en o.a. te Gent

(1) *Correspondance internationale* (officieel orgaan van de Communistische Internationale), 20 Maart 1929.

onder Poolsche studenten verspreid werd, schreef in haar nummer van 24 November 1930:

> De houding en de werking van de Belgische Communistische Partij moet voor geen Vlaamschen boer of werkman onverschillig zijn, evenals de Hollandsche Communistische Partij niet moet nalaten in België de Vlaamsche kwestie uit te baten.

Wij weten dat reeds in 1926 een poging in dien zin werd gedaan, maar zonder gevolg bleef. Na de verkiezing van Borms werd de kans nog eens gewaagd, en de eerste die naïef genoeg was om zich te laten beetnemen was natuurlijk Borms zelf. Op 19 Februari 1929 verklaarde hij in 'Uilenspiegel' dat de Communisten een voorstel tot bondgenootschap hadden gedaan. Hij was van oordeel dat men hun hulp kon aannemen, maar op voorwaarde 'dat zij hun eigen programma tijdelijk zouden laten varen'. Alsof men zoo iets van de virtuozen der kwade trouw kon verwachten!

Spoedig genoeg zullen Borms en zijn vrienden tot beter inzicht zijn gekomen. Buiten het feit dat een aantal jonge Dinaso's nog steeds aan theoretisch Bolsjevisme, mitsgaders lange baarden en breedrandige hoeden, liefhebberen, is er bij de Extremisten van eenigen gewichtigen bijval der communistische kuiperijen geen spraak meer geweest.

Zooals te verwachten was, bleven er integendeel tusschen Extremisten en Activisten drukke betrekkingen bestaan. In redactie en beheer van *de Schelde* zetelden Activisten als de heeren Van den Broeck, Spincemaille en Ad. Henderickx. R. De Cneudt, Jan Wannijn, Pol Goossens, R. Van Genechten en hunsgelijken kwamen lezingen houden in den Gentschen 'Uilenspiegel', het Antwerpsch 'Malpertuus', en ook in de lokalen van extremistische studentenvereenigingen. Dr Claus en Dr R. Speleers verleenden hun medewerking aan de 'Volkshoogeschool Van den Reeck' die op 20 October 1929 te Antwerpen werd geopend. De 'Groot-Nederlandsche' en andere radicaalgezinde jonge lieden waren overigens niet oud genoeg om de oorlogsgebeurtenissen beleefd te hebben, en buiten extremistische bladen en vlugschriften lazen ze niet veel. Nopens de eigenlijke toedracht

der zaken tijdens het activistisch avontuur waren ze meestal even onwetend als nopens de vroegere Vlaamsche Beweging en de Geschiedenis van hun land in 't algemeen. In hun oogen waren dan de activistische leiders natuurlijk roemrijke figuren uit een heldentijdperk, en werden als zoodanig vereerd. Met geestdrift namen ze voort deel aan de Groot-Nederlandsche Studentencongressen, die in Holland plaats hadden(1), en waar men Wies Moens zag optreden naast Hollandsche Activistenvrienden als de heeren Geyl en De Koning, wier aanwezigheid in België door onze Regeering niet geduld werd. De Hollandsche student Goedhuys kwam in November 1930 te Gent spreken, en noemde de Gentsche Hoogeschool ‘de zesde Universiteit der Nederlanden’. Er was nu een Algemeen Dietsch Studentenverbond, dat in Zuid-Afrika en elders afdeelingen telde, en waartoe ook het Vlaamsch Hoogstudentenverbond bijgetreden was.

Al die uitingen van Groot-Nederlandsche overtuiging lieten de openbare meening van Holland koel. Van tijd tot tijd gewaagde ginder de pers er van, maar, behoudens een paar uitzonderingen als het *Utrechtsch Dagblad*, was het steeds om het Groot-Nederlandsch ideaal als een hersenschim te behandelen(2).

Onverstoord bleven echter de Activisten, hetzij die aan gene of aan deze zijde van den Moerdijk woonden, de vereeniging van Holland en Vlaamsch-België als de beste oplossing beschouwen, al scheen hun de verwezenlijking niet zoo zeker meer. Hun orgaan, *Vlaanderen*, toonde zich nog in 1931 zeer teleurgesteld over de federalistische strekking van meer en meer Vlaamsch-Nationalisten. In het n^{r} van 9 Mei stond er te lezen:

> Wij willen geen autonomie voor Vlaanderen in het kader van een

(1) O.a. te Amsterdam, van 20 tot 23 -Maart 1929.

(2) Zie b.v., de artikels van Mr. E. VAN RAALTE, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (Februari 1929) en in den *Groenen Amsterdammer* (Maart 1929).

> vreemden Staat[1]. Wij willen de volledige Staatssoevereiniteit, hetzij als deelgenooten van die onzer volksgenooten in het Rijk der Nederlanden, *hetzij, als het moet, zelfstandig*.

Bij al die versnippering van krachten over vele schakeeringen en onderschakeeringen, die elkander en de Minimalisten dagelijks verketterden, kwamen zich hier en daar nog conflicten van plaatselijken of persoonlijken aard voegen. Te Gent wilden, in Mei 1929, de catholieke leden van het 'Vlaamsch-nationaal Eenheidsfront', in weerwil van dien veelbelovenden naam, geen vrijzinnigen op hun candidatenlijst meer dulden. Dorpelingen, die een vrijzinnigen Extremist hadden toegejuicht, werden op een volgende meeting vóór dien 'goddeloozen' spreker gewaarschuwd door een ander Extremist. In één provincieraad stemden de Vlaamsch-Nationalisten voor, in een ander tegen de gebruikelijke toelage aan de Leuvensche Hoogeschool. De vrienden van de heeren Hermans en Van Severen voelden zoo Groot-Nederlandsch, dat zij de Federalisten voor partijgangers van 'Klein-Vlaanderen' uitmaakten, en den heer Vos van verraad beschuldigden. Dat zelfde 'Klein-Vlaanderen' beschouwde echter Senator van Mierlo als een veilig oord, waar de catholieke Vlamingen tegen het Hollandsch protestantisme zouden beschermd blijven. Zijn Limburgsche strijdgenoot, Kamerlid De Backer, hoewel ook catholiek, vond Senator van Mierlo gevaarlijk en deed zijn best om dien vrijgevigen geldschieter van zijn blad, *de Nieuwe Kempen*, uit de partij te doen sluiten. Wat later zou dat inderdaad gebeuren, evenals - om andere redenen - met den Vlaamschen Hitler, den heer Van Severen.

Waar de Parlementsgroep, die trouwens ook niet zeer eendrachtig was, er niet in slaagde, de eenheid te bewaren of te herstellen, kon dat misschien aan het persoonlijk gezag van een door allen geëerbiedigden leider gelukken. Maar onder het veelvuldig optreden van Borms was de glans van

(1) Lees: België.

zijn martelaarskroon duchtig getaand. Toen hij in 1931 de herinrichting van den Raad van Vlaanderen aankondigde, onderging zijn heftig manifest[1] het lot van een gewonen vuurpijl: een sissende vlam, een knal, een tuil kleurige sterretjes, wat rook en dan stilte. Evenmin kon een ongeloovige Socialist als de heer Vos op algemeene volgzaamheid rekenen.

Er waren extremistische leidingen en leiders, maar geen leiding, geen leider, geen vruchtbare eenheid. De geheele tuchtelooze werking bleef zich beperken tot betoogen en nogmaals betoogen. De extremistische onmacht om positieve uitslagen te bekomen nam haar toevlucht tot sensatie. Deze deed denken aan den ijdelen trommelaar uit het Fransch vertelsel, 'qui comptait sur son tambour pour faire du bruit dans le monde'.

Als een vergadering, of een straatbetooging, kon samengaan met rumoer, knuppelgezwaai, straatrelletjes en de tusschenkomst van vele gendarmes, zooals de XIe Landdag te Wemmel op 4 Mei 1930, des te beter! Weken nadien sprak men er nog van, en dat was toch ook iets. Sensatie kon ook bereikt worden door verbluffende uitlatingen in de pers of op het spreekgestoelte; vooral als ze geschikt waren om den Belgicist grof te krenken in wat hem heilig was, voelde zich de extremistische ijver over zich zelf voldaan. Of de waarheid of de goede smaak daarbij in het gedrang kwamen, deed er weinig toe. In December 1928 had de heer Van Severen te Izegem openbaar hulde gebracht 'aan onze heerlijke deserteurs'. Hij werd in 1929 overtroffen door den Activist Rafaël Verhulst. Onder den deknaam Jan Terzake[2] nam hij het op voor de bekende Duitsche leugens nopens de Belgische Francs-Tireurs. Onder de 669 'Francs-

(1) *Memorandum over de Buitenlandsche Politiek van België* (Merksem, 1931).

(2) JAN TERZAKE. *Zijn de Belgische Francs-tireurs te Leuven en elders een legende*? (Antwerpen, 1929).

Tireurs', te Dinant[1] beestachtig doodgeschoten, waren er 92 van het vrouwelijk geslacht; er was een grijsaard van 88 jaar; er waren 24 jongens en meisjes van 11 tot 2 jaren en van 19 tot 3 maanden oud; en Mariette Fivet had den gevaarlijken leeftijd van drie weken bereikt. De advocaat van de Duitsche massamoordenaars werd - natuurlijk bij verstek - op 3 Juli 1929 tot twee maanden gevangenis en een geldboete veroordeeld. Prof. Foerster, de bekende Duitsche Passivist, vond dat het voor de Duitsche Nationalisten een schande was zulken kerel te gebruiken om hem hun beweringen te doen bevestigen[2]. Maar Ward Hermans verdedigde Jan Terzake in volle Kamer op 27 Januari 1930. Was niet iedere anti-Belgische daad te prijzen, vooral als ze plomp geweldig was en dus veel lawaai kon verwekken?

De heer Leuridan kon ook de trommel roeren om gerucht te maken in de wereld. In de Kamervergadering van 18 December 1930 had hij het over de pas ingerichte Vlaamsche regimenten: 'Morgen zal dat Vlaamsch leger weigeren te vechten in den dienst van den vreemde, van Frankrijk!'. In 1929 vertelde P. van Overzee in een brochure[3], dat, bij de bespreking van de taalwet van 1883 het Willems-Fonds 'in zijn lafhartige houding had volhard' door die wet te steunen. Onder bedoelde 'lafaards' bevond zich Julius Vuylsteke, die volgens de meeste Extremisten een voorlooper van het Activisme was. Bij duizenden werden 'de tien Geboden van den Vlaamschen Nationalist' als vlugschrift verspreid; het zevende gebod was: 'Beschouw al de Belgicisten, de Vlamingen nog meer dan de Walen, als vijanden van Vlaanderen.' En het 9e: 'Neem, voor de bevrijding van Vlaanderen, elke hulp aan, zelfs van den

(1) Zie daarover Dom N. NIEUWLAND en M. TSCHOFFEN. *La légende des Francs-Tireurs de Dinant* (Gembloux, 1928) en F. MAYENCE, *La légende des Francs-Tireurs de Louvain* (Leuven, 1928).

(2) *Die Zeit*, 2e nr van Maart 1930.

(3) *De Ziekte aan de Zenne*, blz. 153.

Vreemde[1]' Het Manifest van den nieuwen Raad van Vlaanderen, op 15 Maart 1931 te Antwerpen ingericht, verkondigde op blz. 35 het tegenovergestelde van de waarheid: 'De Vlaamsche Beweging ging in het Belgisch Parlement van nederlaag tot nederlaag'. Op den volgenden 2 Mei nam het Bestuur een motie aan, waarbij twee merkwaardige maatregelen werden aangeraden: 'de afbraak der forten en militaire versterkingen die op Vlaamschen bodem zijn gebouwd' en 'de afschaffing van het leger' (blz. 39).

Bij al dat opzetten van groote kelen behoorden natuurlijk een reeks krijgshaftige daden. Deze vielen hoofdzakelijk in de bevoegdheid van de zoogenaamde 'Vlaamsche Militie'. Ze was te Gent samengesteld, deels uit studenten, die in dat opzicht van uit Leuven overgekomen stokslagers veel hebben geleerd, deels uit allerlei dinaso's en zelfs gedrilde vechtersbazen van verdacht allooi. Soms werden ze op straat door even vurige 'Jeunesses nationales' uitgedaagd, soms waren zij zelf de aanranders. In de jaren 1929 en 1930 konden ze zich op schitterende heldendaden beroemen: Franschgezinde betoogers voor Gand-Français werden afgeranseld, hier of daar knalde een revolverschot. Fransche opschriften werden met teer bestreken en Fransche plakbrieven afgerukt. Winkeliers kregen het bevel al het Fransch van hun vensters te verwijderen, zoo niet 'zullen wij binnen kort uw spiegels komen inslaan'. De dreigbrief was onderteekend: 'de Vlaamsche Studenten' en sloot met wat extremistische rhetoriek: 'Weg met rot België en haar hatelijk Fransch! Oranje boven! Geen tweeslachtige bastaardij!' Hadden waarlijk studenten, of wel grappenmakers of kwaadwilligen dat meesterstuk opgesteld? Dat is moeilijk te weten.

Maar dat Vlaamsche studenten daartoe genoegzaam werden aangezet, is zeker. Een weekblad dat in 'Uilenspie-

(1) Overgedrukt in de *Vlaamsch-Nationale Gedachte* van November 1929.

gel' werd uitgegeven, loofde hun optreden onder titels als 'De Schreeuwers van Gand-Français uiteengeranseld. Leven de Vlaamsche Studenten!' In hetzelfde lokaal legde de politie beslag op een voorraad knuppels die ieder student tegen 1 frank kon te leen krijgen, blijkens een advertentie in genoemd blad. Dat overigens ook een aantal jeugdige verdedigers der Fransche cultuur onrechtstreeks door bladen van hun gading werden opgehitst is ook zeker. Herhaaldelijk zinspeelde de *Flandre libérale* op een mogelijk ingrijpen van de oudstrijders uit de 'Fraternelles' tegen de Extremisten, onder meer op 7 September 1930. In een artikel van 3 Mei 1931 stond er, aangaande 'de Confédération des anciens Combattants,' naast ander wapengekletter, te lezen: 'Nous saurons, s'il le faut, descendre dans la rue.'

Gelukkig bleef het bij betoogingen van de 'Jeunesses'. Die oorlog tusschen looden soldaatjes is merkelijk gestild sedert het Gerecht eenige stukken van dat speelgoed voor een paar maanden in de daarvoor geschikte doos heeft gedraaid.

Gewichtiger, als kenteeken van den extremistischen geestestoestand, was hetgeen in de Aula der Gentsche Hoogeschool gebeurde bij de plechtige opening der leergangen op 21 October 1930. Zooeven was eindelijk door de Kamers tot algeheele vervlaamsching van de Hoogeschool besloten. Voor de eerste maal, sedert haar bestaan, was de zaal niet alleen met de Belgische, maar ook met de Vlaamsche kleuren versierd. Voor de eerste maal voorzag het programma, tot slot, het spelen van den Vlaamschen Leeuw na de gebruikelijke Brabançonne. Voor de Extremisten was echter de Brabançonne er nog te veel. Ze werd, pas na de eerste noten, volkomen onhoorbaar gemaakt door het donderend aanheffen van den Vlaamschen Leeuw. De eenstemmigheid van dat onverwachte koor was volledig en blijkbaar in 't geheim voorbereid door een groep die talrijk genoeg was, of wel om den indruk te geven dat de gansche zaal meezong, of wel om werkelijk de meeste aanwezigen mee te sleepen. De

Academische en de uitgenoodigde overheden, waaronder Gouverneur Weyler en burgemeester Van der Steghen, waren evenals iedereen recht gestaan toen die muziek begon. Zichtbaar verrast en onthutst, bleven ze in die houding toen nu het orkest den Vlaamschen Leeuw inzette, die door hetzelfde koor begeleid werd. Terwijl de overheidspersonen zich daarna terugtrokken, door de professoren gevolgd, weerklonken het 'Wilhelmus', 'Oranje boven!' en nog andere strijdliederen te midden van het langzaam naar buiten stroomend publiek.

Veel later verklaarde het Bestuur van het Algemeen Vlaamsch Hoogstudentenverbond openbaar(1) dat geen Vlaamsche studenten aan het overschreeuwen van het Belgisch Volkslied hadden meegedaan. Naast allerlei lieden, die zeker geen studenten waren, hebben wij met eigen oogen dragers van roode baretten zien zingen. Maar waren het studenten, of voor de gelegenheid verkleede 'Militiemannen', die de Aula met de straat of den 'Uilen spiegel' verwarden?

Iets is zeker: een plechtigheid, die, juist door het eendrachtig zingen van den Vlaamschen Leeuw na eerbiedig aanhooren van het Belgisch volkslied, een onberispelijken en triomfantelijken indruk op de openbare meening had kunnen maken, was ontaard in een plompen flater, dien de Belgisch-Fransche pers nog maanden nadien als troef kon uitspelen. De gevierde nieuwe rector, Prof. Vermeylen, was door Flaminganten in het gedrang gebracht en roekeloos aan de beschimping der Franschgezinden blootgesteld. Andersdenkende uitgenoodigden, waaronder Vlaamschgezinden, waren met boersche grofheid bejegend, waar zij het recht hadden op verdraagzame beleefdheid te rekenen.

Maar de Extremisten waren tevreden. Ze hadden nog eens lawaai gemaakt, nog eens 'den Belgiek' terdege gesmaad. Ze hadden vooral hun afgunst gelucht nopens het

(1) In zijn orgaan *den Uil*, van Maart 1931.

hinderlijk feit dat de Vlaamsche Beweging de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool had bekomen, niet van den Staat Vlaanderen of van Groot-Nederland, maar van de Belgische Kamers. In de extremistische pers kreeg men over het gebeurde geen woord van berisping te lezen; wel over Rector Vermeylen, omdat hij het kwetsend misbruik van een zuiver Academische plechtigheid officieel en openbaar had gelaakt. Dat was logisch. De wonde, waaraan Vlaamsch-België zoo lang had geleden, dreigde te genezen; ze moest kunstmatig open gehouden worden, om aan de Vlaamsch-Nationalistische Partij toch een schijn van reden tot voortbestaan te verzekeren.

Een andere reden had ze niet meer. Het is nochtans niet te miskennen dat zij haar nut had gehad. Vóór den oorlog had de Vlaamsche Beweging de bevolking van de dorpen en van vele kleine steden niet bereikt. Ze had overigens dringend werk genoeg met de leidende standen uit de groote centrums. De rol van het Extremisme werd oorspronkelijk door teruggekeerde Frontsoldaten vervuld. Zij, en hun latere medewerkers en opvolgers hadden vooral vat op het platte land. Zij zijn het, die daar het Vlaamsch bewustzijn hebben wakker geschud. Ze hebben daardoor de kentering verhaast, die wij hooger beschreven. Meer hebben ze niet tot stand gebracht.

Maar nu het Vlaamsche volk wakker *is* en de macht van de Franschgezinde middens met den dag vermindert, schijnt ons de rol van het Extremisme ten einde. Zooals een gewezen Activist ook aantoonde[1], verspillen nu de Openwondisten tijd en krachten aan een verwarde politiek van luchtkasteelen, aan een vruchteloos negeeren van België, en aan onbehendige ‘Indianenmanieren’, juist op het oogenblik dat de Vlaamsche Beweging de macht in handen krijgt

(1) LEO PICARD. *De Vlaamsche Beweging*, 1930; in *Dietsche Warande en Belfort*, November 1930. Ook als overdruk verschenen onder den titel: *Vlaanderens Toekomst te koop aangeboden. Het federaal Statuut der Frontpartij*. Antwerpen, *De Warande*, 1931.

‘en Vlaanderen naar believen gaat kunnen verrijken met al de ondervindingen en mogelijkheden van het Belgische staatsleven’.

Zoo gelijkt nu het Extremisme op den bekenden cirkusheld, die met luidruchtige drukte en gewichtigdoende gebaren den ruiter nog altijd op zijn paard wil helpen, als deze er al op is. Is hij eens nuttig en misschien noodig geweest, hij is nu overbodig en daarom hinderlijk geworden, al roept hij gaarne dat nog alles te doen is, en dat hij alleen het kan doen.

De Vlaamsche Ruiter zit al een tijdlang vast in het zadel. Hij heeft den toom in de hand, weet juist waar hij naar toe wil rijden, en kent den weg.

Hoofdstuk IX.
De beslissende stap.

Statuten.

Kort nadat de openbare meening van den schok der Bormsverkiezing wat bekomen was, zong men op alle tonen, in de meest verschillende middens en in de geheele Pers: ‘Er moet spoedig een oplossing komen!’ De eenen waren het honderdjarig onrecht, de andere de toenemende onrust en het langdurig getwist moede. Hoofdminister Jaspar zeide in Juni 1929: ‘Ik wil de taalkwestie oplossen. Ik wil niet aan het bewind blijven, indien ik daarin niet slaag[1]’. Minister Paul Hymans vond[2] dat men ‘de taalkwestie moest aanpakken met een nieuwen geest en met buitengewoon veel goeden wil.’ De Regeering scheen dien weg te willen opgaan. De Kabinetsraad besloot in September 1929 dat alle Ministers door aanschrijvingen bij hun onderhoorigen zouden aandringen op stipte toepassing van de bestuurstaalwet. En men vertelde dat het geheele Ministerie - buiten den heer Vauthier - het met den heer Jaspar eens was over de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool. Weldra zou de lastige taalkwestie van de baan zijn.

Vreemd! Vroeger was ieder afzonderlijk punt van het Vlaamsche vraagstuk het voorwerp van jarenlang gerede-

(1) Te Brussel, in den *Cercle Gaulois*.
(2) Op een banket ter eere van den heer Devèze, ook in Juni 1929.

twist geweest; nu wilden verschillende groepen alle punten te zamen op een drafje - vóór de eeuwfeesten van 1930! - afhandelen. Alle partijen, en bovendien verscheidene politieke en andere vereenigingen hielden drukke vergaderingen, en ieder kwam ten slotte voor den dag met een eigen taalstatuut.

Het eerste aan de beurt was het tamelijk ingewikkeld Federaal Statuut van H. Vos, dat we reeds in zijn hoofdtrekken kennen. Wij voegen daar enkele kenmerkende bepalingen bij: Ieder der twee Bondsstaten, Vlaanderen en Wallonië, blijft bevoegd om met het Buitenland verdragen te sluiten, voor zoover deze niets bevatten dat met de rechten van den geheelen Bond of van den anderen Bondsstaat strijdig is. De Federatie mag echter geen bondgenootschappen aangaan, en zal die, welke nu tusschen België en andere landen bestaan, opzeggen, waar dat kan zonder afbreuk te doen aan het lidmaatschap van den Volkenbond of de verdragen van Locarno. De Bond onderhoudt geen eigen weermacht, wel een Staatswacht. Voor zijn veiligheid verlaat hij zich op de waarborgen van den Volkenbond en de verdragen van Locarno. Het zeewezen valt uitsluitend onder de bevoegdheid van Vlaanderen.

De Vlaamsch-Nationalistische Parlementsgroep zette dat statuut in een voorstel tot grondwetsherziening om[1]. Het werd als zoodanig door de heeren Herman Vos, G. Declercq, G. Romsée, J. Leuridan en A. Debeuckelaere onderteekend, en eerst op 25 Maart 1931 ingediend. De Memorie van toelichting was door den heer Vos opgesteld. Op het

(1) Het verscheen als brochure onder den titel: *Het Federaal Statuut tot herziening der Belgische Grondwet* (Antwerpen, 1931). Op het einde van Maart 1931 werd het besproken in *de Schelde*, door den heer VOS zelf, in den *Standaard* door den heer L. PICARD, in *Le Peuple*, door C. HUYSMANS, in het *Laatste Nieuws*, door J. HOSTE; ook in een naamlooze brochure: *Het Federalisme en de Scheidingsplannen in België, door een Vlaming* (Hasselt, einde 1930 of begin 1931). - Zie ook de degelijke beschouwingen van Studio in het *L.N.*, van 25 en 27 Juli 1929, vooral om zijn vergelijking met Zwitsersche toestanden.

oogenblik dat wij dit schrijven (3 Juni 1932) is het nog niet in de Kamer te berde gekomen[1].

Het Februari-nummer van de *Unité*, maandblad van de 'Ligue nationale pour l'Unité belge' bevatte een uitvoerig artikel van den heer Jacques Pirenne, dat kort daarop in een Fransche en in een Vlaamsche brochure werd verspreid onder de titels: *Il faut doter le Pays d'un Statut linguistique; Men moet het land met een Taalstatuut begiftigen*. (beide te Brussel, 1929). Het weerspiegelde de zienswijze van die Franschgezinden, welke zich tegenover de Flaminganten eenigszins redelijker en vooral beleefder gedroegen, dan de laatste Mohicanen uit de catholieke en liberale Associaties. Het Statuut van den heer Jacques Pirenne ging echter toch uit van de bewering dat Wallonië eentalig, maar Vlaanderen tweetalig was. In elk gewest moest de taal der meerderheid de officieele taal zijn, ...maar tevens moesten de rechten der taalminderheden in aanmerking komen, zoowel in het Walenland als in Vlaamsch-België. Aan de gemeenten werd het recht overgelaten om, na raadpleging door referendum, te beslissen dat Bestuur, Gerecht en Onderwijs twee-of eentalig zouden zijn, naar gelang de minderheid al of niet één vijfde der stemmen bedroeg. Het aanleeren van de tweede landstaal zou in Vlaamsch-en Waalsch-België verplichtend zijn. Naast de Vlaamsche Hoogeschool zou er te Gent een Fransche blijven bestaan. Het leger ontsnapte aan de macht van het referendum: daar was het noodig dat alle Belgische officieren de twee talen kenden.

Natuurlijk wilden de Flaminganten niet van een stelsel weten, dat feitelijk in alle kleine steden en dorpen op de heerschappij van een maatschappelijk en economisch almachtige minderheid zou uitloopen, en dat ook in de enkele groote Vlaamsche steden aan taalaristocratische

(1) Wel op 19 Juli 1932. En dan weigerde de Kamer, hij zitten en staan, het in overweging te nemen. Alleen de Vlaamsch-Nationalisten, de raadselachtige heer VIN DEVOOEL on de Communist JACQUEMOTTE stemden *ja*.

groepen zou toelaten zich op kosten van iedereen te handhaven, de taal van eigen volk voort met minachting te behandelen, en daardoor den taalstrijd in het leven te houden.

Onder den tamelijk weidschen titel van ‘Eedverbond der Belgen’ (Compromis des Belges) verscheen omtrent 15 Maart 1929 in de socialistische bladen de tekst van een verdrag, door de heeren C. Huysmans en J. Destrée opgesteld, en dat enkel tusschen de voornaamste Vlaamsche en Waalsche Socialisten gesloten was(1). Het was niet van eenige dubbelzinnigheid vrij te pleiten. De onderteekenaars kenden aan Vlaanderen en Wallonië een gelijk recht op afzonderlijke eentalige inrichting van alle staatsdiensten toe; ze voorzagen zelfs de ‘aanpassing’ van de hoofdbesturen door splitsing in Vlaamsche en Fransche afdeelingen. Maar het tweetalig stelsel namen ze toch aan ‘in uitzonderlijke gevallen, waar de bevolking ze noodig of wenschelijk zou achten.’ Als men nu bedenkt, dat die bevolking zich, over de taalkeus in 't algemeen, zou kunnen uitspreken door referendum hetzij in de provincie, *hetzij in de gemeente*, dan begrijpt men waarom het socialistisch voorstel dadelijk de goedkeuring van de *Unité* wegdroeg(2). Teekenend was nochtans daarbij dat de *Unité* het referendum per provincie minder wenschelijk vond, omdat het de taalminderheden zou kunnen verpletteren. Het vergelijk beloofde overigens dat eerlang zou onderzocht worden hoe men de taalrechten der minderheden zou kunnen doen eerbiedigen. Dat vond de *Unité* natuurlijk ook uitstekend, maar hoe was het te rijmen met de veroordeeling van de tweetaligheid, die de socialistische Taalcommissie nog eens op 10 September uitsprak? Wel is waar, besliste die Commissie op 9 October dat alleen diende rekening gehouden te worden met minderheden die als een dichte bevolking gegroepeerd waren. om het vormen van ‘taaleilandjes’ te beletten; zoodat ten slotte

(1) Tekst in de *Unité*, van Maart 1929.
(2) Ook in haar Maartnummer van 1929.

enkel Brussel en de nieuwe gebieden Eupen-Malmedy in dat opzicht bijzondere belangstelling verdienden; wat de vreugde der *Unité* wel zal getemperd hebben. Dat aarzelen tusschen één- en tweetaligheid bracht mee dat de socialistische Commissie met de algeheele vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool principieel niet kon instemmen, omdat alle in het verdrag opgenomen grondbeginselen een geheel moesten vormen. Het was nochtans een feit dat alle Vlaamsche, en vele Waalsche Socialisten die vervlaamsching goedkeurden, zoodat de heer Janson wat later, zonder tegengesproken te worden, kon verklaren dat 98 op 103 Kamerleden er voor gewonnen waren(1).

Gelijktijdig met het socialistisch vergelijk nam het land kennis van de motie, waarbij de Hoofdraad der Christen-Democratische Partij op 13 Maart 1929 den wensch uitdrukte, dat het Parlement een bepaald en volledig taalstatuut zou opstellen. Eentaligheid van Vlaanderen en van Wallonië; bijzonder stelsel voor Groot-Brussel, voor de ‘gemengde,’ en voor de Duitsche gemeenten; aanpassing van de hoofdbesturen, zoodat zij alles in 't Nederlandsch voor Vlaanderen en in 't Fransch voor Wallonië zouden behandelen; gelijke verdeeling der ambten tusschen Walen en Vlamingen, zonder de kennis der tweede taal te vergen: ziedaar de hoofdbeginselen waarop het statuut moest berusten; van ‘rechten der minderheden’ was er hier geen spraak.

Die verklaring bevatte eigenlijk in hoofdzaak het programma dat alle Minimalistische Flaminganten als het hunne erkenden. Daarmee kwamen daarom achtereenvolgens overeen, de moties: van den Hoofdraad van den Catholieken Vlaamschen Landbond (einde Juni), op 5 Augustus door het Congres van dien Bond bekrachtigd; van het Willems-Fonds (*L.N.* 25 Juli), van het Davidfonds (*L.N.* 10 Aug.) van het Algemeen Vlaamsch Secretariaat (*L.N.* 2 Nov.)

(1) Vergadering van den Liberalen Landraad op 1 December 1929, te Brussel.

en van het Liberaal Vlaamsch Verbond (*L.N.* 11 November 1929).

Die moties gingen uit van het behoud van het Belgisch Staatsverband eenerzijds, en van de eentaligheid van Vlaanderen anderzijds; ze wilden dus de volledige vervlaamsching van bestuur, onderwijs, gerecht en leger in al hun onderdeelen en vertakkingen. Alleen was de eene verklaring wat uitvoeriger dan de andere of verschilde er van door een paar punten van toepassing, of vermeldde uitdrukkelijk een bijzonderheid, door de andere moties eenvoudig onderverstaan. De volledigste waren die van den Catholieken Vlaamschen Landbond en van het Willems-Fonds. Het hoofdzakelijk gedeelte van deze laatste moge als voorbeeld volgen:

> Een definitief taalstatuut moet uitgaan van het feit dat Vlaanderen eentalig Vlaamsch is, terwijl er voor Brussel en voorsteden bijzondere maatregelen moeten voorzien worden om de volledige gelijkheid tusschen Vlaamsch- en Franschsprekenden te waarborgen. Daaruit volgt:
>
> 1° de volledige vervlaamsching der Hoogeschool te Gent en der daarbijgevoegde bijzondere scholen;
>
> 2° de stichting van Vlaamsche academies met dezelfde bevoegdheden en dezelfde rechten als de bestaande Fransche;
>
> 3° de stichting van Vlaamsche militaire opleidingsinrichtingen naast elke der bestaande Fransche;
>
> 4° de inrichting van Vlaamsche legerafdeelingen met het Nederlandsch als bestuurs-, opleidings- en commandotaal, onder één algemeenen staf voor geheel het Belgisch leger;
>
> 5° de volledige vervlaamsching van het gerecht en van de rechtspleging in alle trappen en vertakkingen;
>
> 6° de invoering van officiee'e rechtsgeldige Vlaamsche teksten van alle wetten en besluiten;
>
> 7° de aanpassing van de hoofdbesturen aan het eentalig Vlaamsch volledig bestuur voor het Vlaamsche land; afschaffing van tweetaligheid en vertalingen.
>
> 8° de wetenschappelijke vaststelling der taalgrens;
>
> 9° ernstige wettelijke strafbepalingen voor elke overtreding of ontwijking van de taalwetten;
>
> 10° de weigering van officieele toelagen aan alle inrichtingen en ondernemingen met officieele vergunningen, zoo ze in het Vlaamsche land niet het Nederlandsch als voertaal hebben.

> Hierbij dient nog gevoegd:
> *a*) voor de colonie, een wettelijke en bestuurlijke inrichting steunende op de aigeheele gelijkheid tusschen Vlamingen en Walen; stichting van een Vlaamsche coloniale Hoogeschool en van een Vlaamsche coloniale school naast de bestaande Fransche;
> *b*) voor de Belgische ambassaden en consulaten, de verplichting om het Nederlandsch te gebruiken in alle betrekkingen met Vlamingen, en de verplichte kennis van het Nederlandsch voor het bezoldigd personeel.

Noch het Willems-Fonds, noch het Liberaal Vlaamsch Verbond traden in bijzonderheden over Lager en Middelbaar Onderwijs, omdat ze voornemens waren hun meening daarover later, in een afzonderlijk 'Onderwijsstatuut' uit te drukken. Maar de Catholieke Vlaamsche Landbond sprak zich reeds nu uitdrukkelijk uit tegen Fransche afdeelingen en Fransche herhalingslessen; de Landbond verzette zich ook tegen elke verdaging van het vraagstuk, en tegen de verleening van toelagen aan de Ecole des Hautes Etudes. Hij drong aan op onverwijlde vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, eerlijke toepassing der bestuurswet, en de inrichting van Vlaamsche regimenten en van een Vlaamsche Militaire School. Toen het Statuut op het Congres van den Landbond werd besproken (3 en 4 Augustus 1929) werd ook de staf gebroken over de zoogenaamde 'Minderheden' en wel in den zin van de verklaring die Van Cauwelaert, tot groote woede van de Franschgezinden, reeds in Juli te Dendermonde daarover had afgelegd:

> Wij ontkennen aan de taalminderheden in Vlaanderen ieder bestaansrecht. Wij willen niet dat die minderheden als eilanden in Vlaanderen zouden voortbestaan, die de dubbeltaligheid in Vlaanderen zouden bestendigen.

In hun moties traden het Davidfonds en het Algemeen Vlaamsch Secretariaat die zienswijze bij. Het Davidfonds voegde er aan toe: dat het bijzonder taalstelsel voor Brussel moest opgevat worden als middel om de Hoofdstad zoo spoedig mogelijk weer geheel Vlaamsch te maken.

Door de bekendmaking van die ontwerpen, maar vooral door de commentaren der Franschgezinde pers geprikkeld,

reageerde de Waalsche openbare meening op tamelijk onsamenhangde wijze. Maar iets hadden schier al haar uitingen gemeens: de vrees voor overrompeling van Wallonië door Vlaanderen. Zoo plaatste zich de Assemblée Wallonne, in haar vrij eigenaardige verklaring van September 1929, uitsluitend op het standpunt van de Waalsche belangen en van den schrik voor de Vlamingen en het Vlaamsch(1). Volgens haar moest de Grondwet zoo herzien worden, dat voortaan geen wet op Wallonië toepasselijk zou zijn, indien de meerderheid der Waalsche Parlementsleden er zich tegen verzette; ministerzetels moesten 'op rechtvaardige wijze' onder Vlamingen en Walen verdeeld worden. In het Middelbaar Onderwijs van Wallonië moest men vrij zijn de voorkeur aan Duitsch of Engelsch te geven wat de tweede taal betrof; ook te Brussel moesten de Walen het recht hebben hun kinderen van de studie der Nederlandsche taal te ontslaan. Maar toch moesten de Walen ook het recht hebben, in de hoofdbesturen en in de Brusselsche diensten tot de hoogste ambten op te kunnen klimmen zonde Vlaamsch te kennen.

Op 2 Februari 1930 zouden de 'Libéraux Unis' van Luik en op 2 Juli 1930 de Ligue Wallonne van Charleroi zich in hoofdzaak daarbij aansluiten. Te Luik toonde men zich bijzonder beducht voor de ingeweken Vlamingen, die zich meer en meer tot kringen vereenigden. De 'intégrité française' van Wallonië werd door die 'îlots flamands' bedreigd!

Die onbesuisde pretentie en die panische schrik vonden, althans schijnbaar, minder weerklank in het zoogenaamde ontwerp Pastur, dat in September 1929 in het *Journal de Charleroi* werd voorgesteld door drie Waalsche Socialisten, de heeren Paul Pastur, Robert Fesler en Max Drechsel(2). Het ontleende aan het Statuut Jacques Pirenne en aan het

(1) *L.N.*, 14 September 1929.
(2) Tekst in de *Unité*, van October 1929.

socialistisch Verdrag de gedachte van de decentralisatie. De Provincie en de Gemeente kregen het recht, tot het gebruik van een tweede taal in de Staats- Provincie- en Gemeentediensten te besluiten, zoo bij het provinciaal of gemeentelijk referendum één vijfde der stemmen dat aanvroeg. De taal van het leger zou, volgens de provincie, Vlaamsch of Fransch zijn, maar ieder militaiaan kon vragen in een andere provincie te worden ingelijfd. In Eupen-Malmedy zou het referendum kiezen tusschen Fransch en Duitsch. De Gentsche Hoogeschool zou geheel vervlaamscht worden...mits verplichte verdubbeling in 1945 van iedere Faculteit, zoo de helft der Belgische studenten Fransch Onderwijs wenschten. In elk geval moest een eventueele Vrije, Fransche Hoogeschool (lees: École des Hautes Études) op de toelagen der Regeering kunnen rekenen, als ze maar niet als oorlogstuig tegen de Vlaamsche bedoeld werd.

Met de wending die de politieke zaken omtrent het einde van 1929 genomen hadden, waren de leiders der oude liberale en catholieke partijen blijkbaar verlegen. Ze voelden zich gekneld tusschen de Franschgezinde tradities van hun groepen, die ze niet gaarne opgaven, en de Vlaamschgezinde strekkingen der opkomende geslachten, die ze niet zonder gevaar voor inwendige scheuring konden miskennen; daar, aan een anderen kant, de Regeering duidelijk te kennen gaf, dat ze aan de Vlaamsche Beweging niet langer wilde noch kon weerstaan, waren de ‘historische’ partijen wel gedwongen op één of andere wijze kleur te bekennen.

Op haar algemeene vergadering, die op 9 November 1929 te Mons plaats had, trok zich de ‘Fédération des Cercles Catholiques’ eenvoudig uit den slag door *geen* kleur te bekennen. Haar hoofden waren er vooral om bezorgd, het ministerie van den heer Jaspar niet bloot te stellen aan de crisis waarmee Franschgezinden van alle pluimage ernstig dreigden. Zekere Gentsche Catholieken waren voornemens hun Franschgezind standpunt te komen verdedigen. Ze mochten niet eens aan het woord komen: op voorhand had de voorzitter, de heer Segers, geweigerd het netelig debat

op de dagorde te brengen. Die Gentenaren onderwierpen zich, maar lieten nadien een vinnige 'Lettre ouverte à M. Segers' verschijnen[1], die o.a. met aristocratische namen onderteekend was, als die van de heeren Comte Jean de Hemptinne, Comte Alexandre de Hemptinne, Comte Henri de Hemptinne, Léon Kervyn de Meerendré, Julien Kervyn de Meerendré, Pierre Iweins d'Eeckhoute en Cardon de Lichtbuer. Andere protestbrieven van catholieke Franschgezinde kringen kwamen uit Brugge, Oudenaarde en Ronse.

Op de vergadering zelf overstroomde de voorzitter de verschillende gezindheden met 'eau bénite de cour': De Vlaamschgezinden hadden gelijk. Maar de 'Minoriteiten' ook. Het centraal bestuur moest één blijven, maar niet van iedereen de kennis van twee talen vergen. Te Gent zou men op de hoogeschool Fransche leergangen kunnen behouden.. Over de 'École des Hautes Études' was hij kostelijk:

> Mais la loi exclura-t-elle l'Institut voisin des subsides de l'Etat? La loi? Quelle loi? On oublie trop souvent que les subsides sont inscrits an budget et que la loi du budget est annuolle[2].

Hoopte de heer Segers waarlijk aan zijn publiek te doen vergeten, dat zekere toelagen automatisch in de budgetwet komen of er uit wegblijven, naar gelang ze door een andere wet, als de Hoogeschoolwet, toegekend of verboden worden?

Ten slotte werd hij door de dankbare vergadering toegejuichd voor de behendige wijze waarop hij de gevaarlijke klip van een bepaald en bindend statuut had weten te omzeilen.

Over dat statuut moest nu nog de Liberale partij beraadslagen en zich officieel uitspreken. Ze deed het naar aanleiding van de ministerieele crisis die op 27 November 1929 losbrak.

(1) Tekst in de *Unité*, van November 1929.
(2) Verslag in de *Nation belge* van 10 November 1929.

De Liberale Partij en de regeeringscrisis van 1929.

In Juni 1929 had de *Indépendance belge*[1] er over geklaagd, dat 'men, door de onhandigheid van onverantwoordelijke personen, er in geslaagd was, de Liberalen te doen doorgaan voor de vijanden van alles wat Vlaamsch was.' Die onverantwoordelijken hielden daarom niet op, aan de liberale leden van het Ministerie het leven lastig te maken. Evenals alle Franschgezinden hadden zij het standpunt moeten opgeven, dat *zij* eigenlijk de hoogste belangen van het *geheele* Vlaamsche volk voorstonden. Bij gebrek daaraan, verdedigden ze nu krachtdadig de rechten der 'taalminderheden.' Als men hun tegenwierp dat er ook Vlaamsche minderheden bestonden, en wel in het Walenland, antwoordden zij dat die ingeweken waren, maar de Franschsprekende Vlamingen, ingeboren. Vlaanderen was dus tweetalig, Wallonië niet. Ze oordeelden dat de liberale ministers hen moesten helpen in den strijd voor de 'grondwettelijke' taalvrijheid, voor 'le bilinguisme traditionnel' van Vlaamsch-België, voor 'les Flamands francophones et autochtones;' ze voegden er nu dikwijls uit berekening bij: 'et bilingues', op grond dat vele koppige verachters van wat ze sarcastisch 'het Hoogvlaamsch' noemden, toch wat platten tongval konden spreken tot dienstboden en werklieden. Anderzijds zochten zij te bewijzen hoe verspreid het Fransch onder de Vlamingen was, door middel van een propaganda, die van Gent uitging, en waarvan men in 1929 en 1930 de uitslagen dagelijks in de *Flandre libérale*, en maandelijks in de *Unité* kon vernemen. In steden en dorpen werden petities rondgezonden, die volgens het oude Vulgarisateursrecept waren opgesteld: ze maakten talrijke oningelichte lieden wijs dat de Regeering hun kinderen van de *kennis* van het Fransch wilde berooven.

(1) Aangehaald door het *L.N.* van 16 Juni 1929.

Daarbij voegde zich de gewone zedelijke drukking van machtige personen, aan wie geen mindere gemakkelijk zijn handteekening kon weigeren. Een oproep van de *Flandre* was in dat opzicht naïef onlogisch, maar ook teekenend voor de waarde van de verzamelde handteekeningen:

> Faites signer autour de vous patrons, *employés et domestiques*. Toutes les signatures doivent être personnelles *et ne peuvent résulter d'aucune contrainte*[1].

Bovendien kregen eenvoudige dorpelingen, werklieden en bedienden, op zekere gedrukte formules de volgende verklaring te onderteekenen:

> Nous vous assurons que tel (*sic*) est l'opinion et le voeu *de tous* les habitants de notre commune[2].

Aldus konden een dozijn invloedrijke mannen geheele Oost- -en Westvlaamsche dorpen, op het papier, bij het Franschgezind leger inlijven, terwijl iedereen wist dat daar het Vlaamsch-Nationalisme onrustwekkenden vooruitgang had gedaan. De veranderlijke wijze waarop die kunstmatige overwinningen door de *Flandre libérale*, onder de vaste rubriek ‘la Flandre bilingue,’ achtereenvolgens werden geboekt, was onwillekeurig humoristisch: aanvankelijk las men, bij voorbeeld.: ‘*Des* habitants de Wijtschaete viennent d'adresser une pétition pour demander...enz.[3]’. Later werd dat stoutweg: ‘*les* habitants[4], of ook wel: les communes de Bottelaere et d'Helchin viennent à leur tour.... enz.’[5].

Op de Regeering scheen dat eigenaardig referendum geen grooten indruk te maken. Maar de houding van het Franschgezind gedeelte der Liberale partij plaatste de liberale ministers, de heeren Paul Hymans, Janson, Lippens, Vauthier

(1) *Fl. l.*, 9 Januari 1930.
(2) *Unité*, 15 December 1929.
(3) B.V. *Fl. l.*, van 20 November 1929.
(4) *Fl. l.*, 1 en 14 Mei 1930.
(5) *Fl. l.*, 5 Maart 1930.

en Forthomme, in een lastig parket. Op 23 November 1929 werd het spook van de dreigende crisis tijdelijk bezworen, door dat de Liberale Linkerzijden met 31 stemmen tegen 15 de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool aanvaardden, op voorwaarde, nochtans, dat de taalvrijheid van het gezinshoofd in Lager en Middelbaar Onderwijs wettelijk zou gewaarborgd worden. Maar dadelijk verklaarde de heer Van Cauwelaert dat de Vlaamsche Rechterzijde dien losprijs weigerde te betalen, en ook de Vlaamsche Socialisten weigerden, ondanks het bekende Eedverbond. De liberale Ministers bevonden zich nu geprangd tusschen de ministerieele opvatting van de taalpolitiek en de tegenkanting van de groep wier mandatarissen zij waren. Ze verzochten den hoofdminister, den heer Jaspar, met het neerleggen van het voorstel aangaande de Vlaamsche Hoogeschool acht dagen te wachten, tot de Liberale Landraad een besluit zou genomen hebben. De heer Jaspar wilde niet. Daar zijn liberale collega's geen afdoenden steun bij hun groep vonden, konden zij het voorstel niet mede onderteekenen. Bij gevolg zag zich de heer Jaspar op 27 November gedwongen het ontslag van het ministerie in te dienen, dat uitsluitend uit Catholieken en Liberalen bestond. Draaiden nu de Franschgezinde Liberalen niet bij, dan zou een nieuw ministerie zonder hen en tegen hen verwezenlijken wat zij bleven verwerpen. Om over dien neteligen toestand te beraadslagen, vergaderde de Liberale Landraad op 1 December 1929[1]. Hij stond, volgens het woord van den heer Dierickx tijdens de bespreking, vóór het dilemma: op de locomotief blijven, om te remmen, of zich vóór de locomotief werpen, en zich laten vermorzelen.

De onverzoenlijke Franschgezinden, die in den Landraad zoo lang het hooge woord hadden gevoerd, poogden nu te redden wat nog te redden was. De verdubbeling van de Gentsche Hoogeschool, of ten minste van de Technische

(1) Verslag in het *L.N.* van 2 December 1929.

Scholen daarvan, scheen hun daartoe te kunnen bijdragen. Ook op ander onderwijsgebied wilden ze de vrijheid van het gezinshoofd, en op alle gebied de rechten van de minderheden zien eerbiedigen. Met klem drongen ze ook aan op een algemeene oplossing van de geheele taalkwestie, die dan nog eerst door een nationale Commissie moest bestudeerd worden. Zoo kon, dachten zij, de dreigende ramp toch voor een tijdje afgewend worden. Daarom ook wenschten ze de beslissing over de Hoogeschool onafscheidbaar en afhankelijk te maken van de beslissing over Lager en Middelbaar Onderwijs; hier, immers, zouden zij gemakkelijker voor de Mínderheden en den familievader waarborgen bekomen, meenden zij. Later zou men dan toch ook moeten zorgen voor die jonge Franschtalige minoriteiten als ze op de Universiteit kwamen. Was het heden verloren, de toekomst was het nog niet.

'Overigens' vroeg de heer Demot:

> Moet men aan de Flaminganten toegeven omdat er 11 Fronters in de Kamer zijn? Zou men voor Moskow bukken? Waarom dan voor Borms? En wie vraagt die vervlaamsching der Gentsche Universiteit? Intelelctueelen? Geenszins. Wel eenige door onderpastoors dweepziek gemaakte boeren, die niet weten wat een hoogeschool is. Ten slotte zullen Belgen het geheel testament van von Bissing nog uitvoeren.

Tegen die merkwaardige redeneering kwam er luid en hevig protest van Vlaamsche stemmen; er werd zelfs geroepen: 'De deur uit!'. De voorzitter, de zeer diplomatische heer Devèze, maande tot kalmte, en de discussie, die den heelen tijd levendig was geweest en verder bleef, hield op rumoerig en wanordelijk te zijn. Bedaarder oordeel kwam tot zijn recht. De heer Baelde wees er op, dat de liberale partij bij het volk in ongunst was geraakt: ze had in de vorige verkiezingen 9 zetels verloren. De heer Petitjean vestigde de aandacht op feiten die men niet kon wegredeneeren:

> Wij beleven de ontwaking van een volk. De Vlaamschgezinde meerderheid neemt in de Kamer gestadig toe. Nu, zegt men, ontkent niemand meer de rechten der Vlamingen. Onderzook uw geweten: sinds wanneer ontkent men ze niet meer? Catholieken zoowel als Socialisten blijven

> eendrachtig.En de Liberalen? Die zullen van de anderen, door hun oneenigheid, den kaakslag krijgen. Dit zegt u in volle oprechtheid een Vlaming.

In denzelfden zin spraken de heeren Janson, Dens en anderen. Toen werd het aan een groep Gentenaren, tegenhangers van de Graven de Hemptinne en hunne vrienden, duidelijk, dat hun strijdlustige motie geen kans had om aanvaard te worden[1], en ze trokken ze in. Ten slotte werd bijna eenparig (8 Luikenaars stemden tegen) een andere motie aangenomen, die de heer Devèze, in overeenkomst met den heer J. Pirenne, had uitgedacht om de gevoelens van ongeveer iedereen te sparen - althans voorloopig. Volgens dat voorstel mocht de vraag der Gentsche Hoogeschool niet afgezonderd worden van het taalvraagstuk in zijn geheel, hetwelk door een bijzondere Commissie zou onderzocht worden; bovendien bleven de liberale Parlementsleden vrij te stemmen voor of tegen het afschaffen der Fransche afdeeling in de Technische Scholen der Nolf-Universiteit. Het voornaamste gedeelte van de motie luidde als volgt[2]:

> Constatant que la solution à la crise politique n'est possible que si la gauche libérale et la droite *se trouvent d'accord pour ne pas séparer la question de l'Université de Gand de l'ensemble du probème linguistique*; reconnaissant que cette réforme d'ensemble doit tenir compte du droit incontesté des Flamands d'obtenir a Gand l'organisation d'un enseignement intégral donné dans leur langue, et *subordonnant l'adhésion du parti libéral à la nécessité nationale de ne pas exclure du pays flamand la culture française et d'assurer à tous les enjants un enseignement primaire ire et moyen qui tienne compte de la liberté du père de famille et des besoins pédagogiques de l'enfanl....;*

Tot veel en heftig gekibbel zou het al of niet naleven van de gestelde voorwaarden weldra aanleiding geven.

Intusschen vonden de liberale Flaminganten dat er hun wel iets, maar bitter weinig was toegegeven. De Franschgezinden van den ouden stempel achtten dat weinige nog

(1) De tekst stond nadien te lezen in de *Fl. l.* van 2/3 December 1929.
(2) Ook te lezen in de *Fl. l.* van 2/3 December 1929. *Cursiveering van ons*.

te veel. Één hunner, de heer Paul Henen, hoofdopsteller van de *Flandre libérale*, gaf zijn misnoegen op geestige wijze te kennen:

> Depuis dix ans le parti libéral, dans l'intérêt du pays, a fait les plus grands sacrifices. *Les mauvaises langues pourraient dire qu'il est le parti de la concession à perpétuité* (*Rires et protestations*)[1].

Dat die rake kwinkslag op de geheele Franschgezinde richting even zoo goed toepasselijk was, zal de redenaar op dat oogenblik wel niet indachtig zijn geweest.

Eigenlijk hadden de heer Henen en zijn vrienden vooralsnog geen reden om zoo erg ontevreden te zijn. Wel hadden zij, na de eentalig Fransche Hoogeschool, nu de tweetalige eindelijk ook moeten opgeven, maar ze deden het tegen voorwaarden die de heer Van Cauwelaert een week te voren beslist had afgewezen, omdat geen Flamingant er voor te vinden was.

De aangenomen motie was, ten anderen, zeer dubbelzinnig. Hoe zou men ter zelfder tijd rekening houden met de pedagogische behoeften van het kind en met de vrijheid van het gezinshoofd, wanneer van deze laatste tot dus ver in de meeste gevallen een antipedagogisch gebruik was gemaakt, en de Vlaamschgezinden juist *dat* euvel aankloegen? Wat baatte het verder plechtig te verklaren, dat al de onderdeelen van het Vlaamsche Vraagstuk tegelijk moesten behandeld worden, en dan nog wel in *één* sessie, wanneer het voor de hand lag, dat zoo iets stoffelijk onmogelijk was? Wilde men alleen dat ieder gedeelte op zijn beurt, maar steeds in verband met de andere, moest onderzocht worden? Dan was dat een slag in de lucht. Dat verband bestond van zelf. De bedoeling der Franschgezinden was overigens anders: ze dreigden tegen de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool te stemmen, zoo ze op de andere onderwijsgebieden geen voldoening kregen. Maar moesten alle Vlaamschgezinde Parlementsleden zich door de liberale

(1) *Fl. l.* van 2/3 December 1929.

motie en door haar eventueele goedkeuring door het Ministerie gebonden achten, wanneer de meeste aan die goedkeuring part noch deel hadden?

Kortom, de beker der verzoening, dien de heer Devèze kunstig had voorbereid en glimlachend aanbood, bevatte een zeer twijfelachtig vocht, en men mocht zich wel afvragen hoe, kort daarop, iedereen in de Kamer zich kon houden alsof hem zuivere wijn was geschonken. Er was klaarblijkelijk achter de schermen tamelijk listig met beloften en bedreigingen gegoocheld, omdat, op hetzelfde oogenblik, de hoofdminister de nieuwe fiscale wet bij dringendheid wenschte te zien aannemen. Aan een anderen kant zal de vrees voor een nog Vlaamschgezinder ministerie sommigen er toe gebracht hebben, van den nood een deugd te maken.

Hoe het ook zij, de heer Jaspar, die door den Koning dadelijk met het vormen van een nieuw ministerie was belast, kon daar reeds op 4 December 1929, drie dagen na de woelige vergadering van den Liberalen Landraad, mee klaar geraken: alle leden van het afgetreden Kabinet bleven eenvoudig op hun post.

De gebruikelijke Regeeringsverklaring, die de Kamer op 10 December 1929 door hoofdminister Jaspar hoorde afleggen, had zekere familietrekken gemeens met de motie van den Liberalen Landraad: volledige oplossing binnen deze sessie, algeheele vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool mits handhaving van eenige, niet verplichte, Fransche leergangen; moedertaal als voertaal van Lager en Middelbaar Onderwijs, mits inachtneming van de vrijheid van het gezinshoofd en ... van de pedagogische behoeften. Verder beloofde de Regeering te zorgen voor de noodige aanpassingsmaatregelen bij de uitvoering van de bestuurstaalwet; op rechtsgebied was reeds een taalwetsontwerp ingediend; voor het leger zou men wat wachten tot men kon zien wat de wet van 7 November 1928 bij de toepassing gaf, en dan desnoods verbeteringen aanbrengen.

Tijdens de bespreking werd aan den heer Devèze en de Liberalen hulde gebracht door den heer Jaspar en ook door

den heer Van Cauwelaert, omdat ze, door hun goeden wil, de ministerieele eensgezindheid hadden mogelijk gemaakt. Wat den heer Van Cauwelaert niet belette te verklaren, dat de vrijheid van den huisvader geen voorwendsel mocht zijn om aan de minderheden hetzelfde gezamenlijk recht te verleenen als aan de Vlaamsche massa. Deze woorden bevatten niets anders dan een duidelijke weigering van wat de Franschgezinden juist verlangden. Niet zonder reden zeide de heer Em. Vandervelde daarbij, dat het de Vlaamsche massa was, die tegen de machtige minderheid diende beschermd te worden, en niet andersom. Het was nochtans in die zonderlinge omstandigheden dat, na wat wisseling van argumenten voor en tegen, die men nog gehoord had, de Kamer een motie van vertrouwen in de Regeering met 100 stemmen tegen 72 en 1 onthouding aannam. De Socialisten, die de fiscale voorstellen afkeurden, en de Frontisten, die op voorhand besloten waren alles wat van ‘den Belgiek’ kwam, af te keuren, hadden tegen gestemd. Iets dergelijks gebeurde een week later in den Senaat.

Terwijl men het zoo druk over ‘Statuten’ had, was er één - dat een uitgebreide studie zou vergen - en waarom men zich niet erg bekreunde. Dat was het taalstatuut van het nieuwe grondgebied, Eupen-Malmedy-St Vith.

De Vlaamsche Academie had er in 1920 en 1921 verscheidene besprekingen aan gewijd[1]. Tegenover Generaal Baltia, Hoogen Commissaris voor de nieuwe cantons, hield ze staande, dat de Eupensche tongval tot de Limburgsche groep van de Nederlandsche tongvallen behoorde, en dat dus de *taal* van Eupen het Nederlandsch was, en niet het Duitsch. Tot nog toe was daar, tijdens de Duitsche overheersching, de officieele taal natuurlijk het Duitsch geweest. Maar, vroeg Prof. Monsion[2] in de Vlaamsche Academie,

(1) *Verslagen en Mededeelingen* van 1920, blz. 154, 616, 619, 626, 729, 938, 943; 1921, blz. 63.

(2) In zijn *Verslag* over de kwestie, *Verslagen en Mededeelingen*, 1920, blz. 943.

zoo dat een afdoende reden was, waarom wilde men dan in Malmedy het Fransch als officieele taal opleggen? En was het wel patriotisch, om van Eupen een centrum van Duitsche propaganda te maken, door het Nederlandsch te weren?

Op 5 Maart 1925 maakte de Kamer korte metten met het vraagstuk, door de cantons Eupen, Malmedy en St Vith bij het Arrondissement Verviers te voegen, wat de Senaat op 6 Maart bekrachtigde. De feitelijke toestand werd dus wettelijk bestendigd: Eupen heeft het Duitsch als eerste en het Fransch als tweede taal; terwijl in St Vith en Malmedy het omgekeerde stelsel heerscht; zoodat het Nederlandsch ginder als asschepoester werd beschouwd door het Koninklijk Besluit van 25 October 1925, dat de taalaangelegenheden geregeld heeft.

Gewichtiger dan al het konkelen, twisten en stemmen over eischen en beloften die eerst veel later hun beslag moesten krijgen, was dat ééne feit, uitvloeisel van honderd jaar Geschiedenis: In de Kamervergadering van 10 December 1929, na zijn Regeeringsverklaring, heeft Minister Jaspar, staande op het spreekgestoelte, *namens de Regeering* het wetsvoorstel ingediend tot volledige vervlaamsching van de Hoogeschool te Gent.

Toekomstmuziek.

Te recht oordeelde de Regeering dat het Hoogeschoolvraagstuk eerst en vooral diende opgelost te worden, en hield dan ook de hand aan een spoedige behandeling van haar voorstel. Reeds tien dagen later geraakten de Kamerafdeelingen er mee klaar. Het was te voorzien dat de verdere besprekingen aan Regeering en Kamers werk genoeg zouden verschaffen.

Toch wilde men, nu de eeuwfeesten in het zicht waren, verdere blijken geven van den ‘goeden wil’ en den ‘nieuwen geest’ die minister Hymans zoo noodig had geacht.

Men begon dus ook aan een noodzakelijk fragmentarische

voorbereiding van die ‘algeheele oplossing’ welke door sommigen gevergd werd. Wat het Gerecht betreft, bestond er sedert Maart 1928 een voorstel, door de heeren Van Isacker, Van de Vijvere, Poullet, Van Cauwelaert, Van Dievoet en Marck ingediend, tot regeling van het taalgebruik in Civiele Zaken en vóór de Handelsrechtbanken. In October 1929 stelde Minister Janson een bijzondere Commissie aan, die de vraag zou onderzoeken en voorstellen doen. In Maart 1930 was de Regeering met twee voorstellen gereed, één over de Civiele en Handelszaken, en een ander over het Verbrekingshof[1].

Eerst in April 1931 zou het eerste in de Kamerafdeelingen geraken; en in de volgende maand Juni diende de heer Marck nog een nieuw ontwerp in. De Commissie studeerde dus voort, en... wij moeten nog altijd een beslissing afwachten.

Ook nopens het wetsontwerp over het Verbrekingshof ligt het besluit nog steeds in de toekomst.

Aan den toestand van Franschonkundige Vlamingen die voor Waalsche rechtbanken verschijnen, is er nog niets veranderd; trots gevallen als dat van Gorselé te Bergen[2], en de toen verwekte opschudding, is er in 1929, weer te Bergen, een geval Daems mogelijk geweest: de gevraagde tolk werd hem geweigerd door den onderzoeksrechter, en toen deze hem vroeg ‘Aviez-vous des économies?’ verstond hij ‘aviez-vous des petites amies?[3]’. En het bloote *voorstel* tot afschaffing van dergelijke mistoestanden ligt ook nog in de toekomst!

In het leger waren de taalaangelegenheden pas door de wet van 1928 geregeld, en voorloopig bleef men daar dus bij, hoewel er nog heel wat kon verbeterd worden. Er bestaat nu in de Militaire School een volledige Vlaamsche Afdeeling, maar slechts sedert Januari 1931.

(1) Tekst in *L.N.* van 14 Maart 1930, en in de *Unité* van Juni 1930.
(2) Zie ons deel I, blz. 94.
(3) *De Volksgazet*, aangehaald door *L.N.* van 17 October 1929.

In de Kamer had Minister de Broqueville beloofd dat de Vlaamsche soldaten voortaan Vlaamsche bevelen zouden krijgen, en hij heeft woord gehouden. Als dus, een paar weken vroeger, de soldaat Georges De Leeuw halsstarrig weigerde Fransche bevelen uit te voeren, maar dadelijk gehoorzaamde als een meerdere ze vrijwillig in het Vlaamsch vertaalde of zelf gaf, beschouwden velen dat 'Vlaamsch schandaal' als overbodig. Maar dat bleek toch eerst waar, wanneer De Leeuw reeds door den Krijgsraad gestraft en dan in beroep vrijgesproken was. Want toen hem de voorzitter van het Krijgshof op de ministerieele belofte wees, was het volkomen te recht dat hij antwoordde: 'Het staat niet in de wet dat men Vlaamsche commando's zou geven, en *wij zijn gewoon beloften te krijgen, die niet worden uitgevoerd*.[(1)]'

De oorlog die aan de wet van 1921 over het taalgebruik in bestuurszaken dadelijk na haar ontstaan was verklaard, duurde in 1929 en 1930 nog altijd voort. Hoe gebrekkig de Vlaamschgezinden die wet ook vonden, ze stoorde toch de Franschgezinde en vooral de Waalsche ambtenaren in het genot hunner oude voorrechten. De 'Association Wallonne du Personnel de lÉ'tat' ging zoo ver, dat ze herhaaldelijk separatistische moties aannam (o.a. te Namen in Maart 1929) en in opstand kwam tegen Minister Lippens, omdat hij door verschillende aanschrijvingen de overtredingen der wet met bijval bestreed. Ze weigerde zelfs afgevaardigden te zenden naar de Waalsch-Vlaamsche Commissie van Taaltoezicht, zoolang Minister Lippens zekere voorschriften niet introk. In April 1929 moest de Ministerraad ingrijpen. Hij antwoordde dienaangaande op een vraag van het Kamerlid Boeckx:

> Het is den Staatsambtenaren en -agenten verboden propaganda te maken, die van aard zou wezen de nationale eenheid in gevaar te brengen.

(1) *L.N.*, 22 Augustus 1930. - Zie ook de autobiographische brochure van De Leeuw: *Er was eens een Leeuw in het Belgisch Leger*. Het is teekonend voor den geestestoestand van vele jonge menschen op dat oogenblik.

De Minister van S.P.T.T.Z.L.[1] (Lippens), zal de in Maart 1928 gegeven onderrichtingen niet wijzigen.
De Minister van S.P.T.T.Z.L. zal in den schoot van zijn departement blijven waken op de stipte naleving van al de bestaande wettelijke bepalingen over het gebruik der talen in bestuurszaken[2].

Op 7 October 1929 verzocht de heer Carnoy, Minister van Binnenlandsche Zaken, alle Gouverneurs, hem te laten weten waar tekortkomingen gebeurden. en dreigde de schuldigen met strafmaatregelen. In Maart 1930 verzocht een brief van Hoofdminister Jaspar de leden van de Regeering alle zaken die Vlaamsch-België betroffen, zoowel mondeling als schriftelijk, in het Nederlandsch te behandelen[3].

Van zijn kant hield het 'Verbond van het Vlaamsch Personeel der Openbare Besturen' niet op, in zijn maandblad,[4] in de overige pers en op zijn Congressen[5] de misbruiken aan te klagen en de herziening der wet te vragen.

Waar zoowel de Franschgezinden als hun tegenstrevers misnoegd waren, moest de Regeering wel handelen, wat zij in haar verklaring van 10 December 1929 beloofde te doen. Een paar dagen later werd bij Koninklijk Besluit de 'Interministerieele Taalcommissie' aangesteld, die, uiterlijk op 31 Januari 1930, over haar onderzoek bij den Eersten Minister verslag moest indienen. Eerst op 7 Maart 1930 was dat verslag klaar. En het zou nog tot begin Mei 1931 duren, eer het Kabinet het eens was geworden over een nieuw wetsontwerp, dat uit Vlaamschgezind oogpunt een wezenlijken vooruitgang beteekende. Het steunde op het vroeger vermelde beginsel der 'aanpassing'[6]. In Juni 1931 zou het in de Kamercommissies komen. Wat de Kamer en de Senaat

(1) Spoorwegen, Posterijen, Telegrafen, Telefonen, Zeewezen en Luchtvaart.
(2) *L.N.*, 12 Maart, 16 en 26 April 1929.
(3) *L.N.*, 27 Maart 1930.
(4) O.a., in de n^{rs} van Maart en van October 1929.
(5) *L.N.*, 7 December 1930.
(6) Tekst van het voorstel in de *Nation belge* van 17 Mei 1931: ontleding in *L.N.*, 6 Mei 1931.

ten slotte zouden besluiten, zou men nog veel later weten[1].

Op onderwijsgebied bewezen in 1929 en 1930 nog eens een paar ministers metterdaad, dat er middel was om, zonder eenige tusschenkomst van de wetgevende macht, den toestand in taalopzicht te verbeteren of te verslechten.

Wij weten dat de Heer Huysmans voor het Middelbaar Onderwijs een tweetalig stelsel had ingericht, waarbij het aantal lessen met het Nederlandsch als voertaal merkelijk vermeerderd was. Zijn opvolger, Minister Vauthier, op wien de Franschgezinden meer vat hadden, regelde de tweetaligheid integendeel zoo, dat aan het Fransch het leeuwenaandeel werd gegeven, althans in de Middelbare Scholen[2].

Aangaande de zoogenaamde Waalsche Sectie van de Atheneums had de heer Huysmans besloten dat de Minister alleen over het al of niet toelaten van een leerling in die afdeeling mocht beslissen. De heer Vauthier maakte de vroegere misbruiken nogmaals mogelijk door die zorg weer aan den Studieprefect toe te vertrouwen.

De heer Heyman, Minister van Arbeid en Nijverheid, vaardigde in September 1929 een besluit uit, waarbij te beginnen van 1930 de Hoogere Nijverheidsschool te Gent geleidelijk, maar volledig, vervlaamscht zou worden. De Gentsche Kamer van Koophandel teekende daartegen protest aan, en voorspelde ‘la dépopulation d'une école qui jusqu'aujourd'hui s'est toujours montrée prospère[3]’ Van die ontvolking is sedertdien nog niets gebleken.

Op 5 Februari 1931 vernam men in de Kamer, van denzelfden Minister, dat hij, met het oog op de onderwijstaal in het officieel Technisch onderwijs, zich tot de gouverneurs der Vlaamsche provincies had gewend. Sedertdien wordt dat onderwijs nagenoeg overal in de Vlaamsche gewesten in het Nederlandsch gegeven.

(1) Pas werd de nieuwe wet, gedateerd van 28 Juni 1932, afgekondigd: wij schrijven Juni 1932! (*Staatsblad*, van 29 Juni 1932.)

(2) Omzendbrieven van 28 December 1928 en van 15 Juli 1929. Zie daarover *O.M.O.*, jrg. IX (1929), nummers van Januari, Februari en September-October.

(3) *Fl. l.*, 24 October 1929.

In Januari 1930 stelde de Academische Raad van de Coloniale Hoogeschool te Antwerpen voor, de leergangen volledig te verdubbelen, met verplichting, voor de Walen, om in het 4de studiejaar een Vlaamschen cursus te volgen.

Intusschen beijverde zich de Regeering voor het Lager en het Middelbaar Onderwijs een aanneembare taalregeling te vinden. Het oude conflict laaide weer op tusschen de vrijheid van den familievader en de belangen van de gemeenschap, de rechten der minderheid en de eischen der meerderheid, het beginsel moedertaal-onderwijstaal en het beginsel gewesttaal-onderwijstaal, de 'tweetaligheid' van Vlaanderen en de eentaligheid van Wallonië, kortom tusschen de aristocratische voorrechten der Franschtalige Vlamingen en de democratische rechten van de Vlaamsche massa.

Het ontdekken van een bevredigende oplossing werd nog vermoeilijkt door het feit dat de botsing van de hoofdbeginselen ook weer van zelf oude twistpunten van ondergeschikten aard te berde bracht: gunden de Vlamingen een bijzonder onderwijs aan de Fransche minoriteiten, wie zou over het recht daartoe beslissen, de ouders, of de Gemeente, of de Staat? Moesten de Walen, in hun streek, dan niet hetzelfde doen voor de aldaar verblijvende Vlamingen? En weigerden de Walen daarop in te gaan, behielden de Franschgezinde minderheden toch hun recht in Vlaamsch-België? Wanneer moest het Vlaamsche schoolkind met het aanleeren der tweede taal beginnen? Moest die voor de Walen het Nederlandsch, of mocht ze een internationale taal zijn? Hoe kon men het officieel onderwijs beschermen tegen een mogelijke concurrentie van de private scholen door middel van Fransch onderwijs?

Onder de factoren van belang, waarmee nu de discussies hadden rekening te houden, was er slechts één nieuw: het zoogenaamde *transmutatiestelsel*, door den heer C. Huysmans voor het eerst voorgesteld (December 1929): Men zou de Franschtalige minderheidsklassen zoo inrichten, dat de daarin opgenomen kinderen trapsgewijze tot het volgen van

Vlaamsche leergangen werden bekwaam gemaakt, zoodat, te beginnen van een bepaald oogenblik, alle leerlingen in de Vlaamsche gemeenschap zouden opgenomen worden. Om dat stelsel te brandmerken ontleenden sommige Franschgezinden het woord ‘denationalisatie’ aan den heer Huysmans, die het zelf tegenover de ontvlaamsching van de jonge Brusselaars had gebruikt. De Vlaamschgezinden, echter, noemden het een terugkeer tot den normalen toestand.

Wij hoeven nauwelijks te zeggen, dat al die opvattingen, afzonderlijk of in mindere of meerdere mate vereenigd, uitdrukking vonden in onderwijsstatuten en wetsvoorstellen die wij zullen opsommen, maar niet in bijzonderheden ontleden.

Toen de eigenlijke strijd op wetgevend gebied begon, was reeds sedert October 1928 een voorstel aanhangig: dat van de heeren Amelot, Masson, Cnudde, Hubin, De Winde en Winandy, die in de lagere school facultatieve lessen over de tweede taal van het 5e studiejaar af wilden zien inrichten, zoodra de ouders van ten minste 20 kinderen dat aanvroegen. Ten gevolge van het indienen van veel omvangrijker ontwerpen, geraakte dat voorstel vergeten(1).

Een reeks voorstellen schreven een min of meer uitgebreide tweetaligheid voor, omdat ze op de vrijheid van den familievader en op het beginsel moedertaal-onderwijstaal waren gegrondvest, hetzij ze van Franschgezinden uitgingen, hetzij ze het Vlaamschgezind en het Franschgezind standpunt poogden overeen te brengen. In dat geval bevonden zich: het wetsontwerp Devèze, Max en consoorten, op 17 December 1929 ingediend; het eerste voorstel der Regeering (13 Mei 1930), dat begon met de gewesttaal tot voertaal uit te roepen, maar verder een Fransche afdeeling en allerlei andere verzwakkingen van het hoofdbeginsel voorzag, zoodat de *Unité* er over tevreden was; en eindelijk het voorstel Ingenbleeck, bij den Liberalen Landraad neergelegd(2),

(1) Ontleding in *L.N.*, 2 October 1928.
(2) 20 September 1930; zie *L.N.*, 21 September en *Nation belge*, 21 September 1930.

toen de Regeering met haar oplossing niet veel bijval bleek te oogsten. De heer Ingenbleeck wilde het recht tot inrichting van minderheidsklassen uitsluitend aan de Gemeente (of het Schoolbestuur in het privaatonderwijs) toekennen, zoodat geen aantal gezinshoofden haar tot zoo een besluit kon dwingen - *althans niet wettelijk*, voegen wij er bij!

De Bond der Catholieke Associaties verklaarde zich voor het Regeeringsvoorstel, maar iedereen wist reeds dat er niets van in huis zou komen. Daarom werd dan de formule Ingenbleeck als een eventueele oplossing ook aanvaard(1).

Aan Vlaamschgezinde zijde vond men dat zoowel in het Lager als in het Middelbaar Onderwijs de schooltaal de taal van het gewest moest zijn. Minderheidsklassen werden soms eenvoudig verworpen, als door de Vlaamsch-Nationalisten (Kamer, 22 Januari 1930), de Vergadering der Vlaamsche leeraren van Middelbaar Onderwijs (13 April 1930), het Willems-Fonds (*L.N.*, 21 Mei en 27 September 1930) en het Davidfonds (*L.N.*, 21 Juni 1930). Soms werd een bijzonder onderwijs met het Fransch als voertaal wel aangenomen, maar dan alleen voor Waalsche kinderen en mits strenge voorwaarden (Liberaal Vlaamsch Verbond, 30 Maart 1930)(2); of wel alleen als transmutatie-middel: dit laatste was het geval met het voorstel Huysmans, dat op 20 Februari 1930 werd ingediend(3), met de motie van den Catholieken Vlaamschen Landbond(4), en met het voorstel van de Senaatscommissie (7 Mei 1931).

Alle ontwerpen moesten wel voor Brussel een bijzonder stelsel aannemen, waarin de moedertaal van den leerling als onderwijstaal werd voorgeschreven. De Vlaamschgezinden vroegen volledig Fransche en Vlaamsche klassen of scholen, waarin de leerlingen volgens hun moedertaal zouden ingedeeld worden.

(1) *L.N.*, 26 October 1930.
(2) Tekst in het *Volksbelang* van Maart 1930, en het *L.N.* van 29 Maart on 1 April 1930.
(3) Tekst in *L.N.*, 22 Februari 1930.
(4) *L.N.*, 18 Oct. 1930.

Ten slotte werd het voorstel van de Senaatscommissie[1] aangaande het Lager Onderwijs, na een bespreking die van 21 Mei tot 14 Juli 1931 duurde, in den Senaat aangenomen door 108 stemmen tegen 11 en 8 onthoudingen (waaronder de drie Vlaamsch-Nationalisten).

De bespreking van het ontwerp over het Middelbaar Onderwijs werd tot in October 1931 uitgesteld, en dan moest nog de geheele onderwijsregeling in de Kamer komen... waar zij in het begin van het jaar 1932 nog steeds op een beslissing wachtte![2].

De voornaamste tegenkanting ondervond de ontworpen regeling op grond van het verkeerd begrepen vrijheidsbeginsel. Vooral de liberale Franschgezinden beweerden en beweren dat de aanhangige wetsontwerpen den familievader zouden berooven van het recht om de onderwijstaal van zijn kinderen te kiezen, en aldus het liberaal grondbeginsel zelf, dat van de persoonlijke vrijheid, zou aantasten.

Ze hebben daarin volkomen gelijk. Die vrijheid *wordt* aangetast.

Maar *iedere* wet heeft juist *tot doel* de vrijheid van den enkeling of van een minderheid te beperken ten voordeele van de gemeenschap, en soms ten voordeele van *haar* vrijheid tegenover de macht der minderheid.

Tot een gezonder begrip van macht, recht en vrijheid in hun onderlinge verhouding, zal het zoeken naar een algemeen taalstatuut, door de vergelijking van vele standpunten, wel bijgedragen hebben. Maar het heeft in 1929 en 1930 geen anderen uitslag gehad dan die voorbereiding tot later practisch werk.

Aan degenen, die een volledige oplossing van de geheele taalkwestie binnen de parlementssessie 1929-1930 eischten

(1) Tekst: *L.N.* van 6 Juli 1931.

(2) Eerst in Juli 1932 zou de nieuwe gezamenlijke taalwet over Lager en Middelbaar onderwijs door de Kamers aangenomen worden. Ze draagt don datum van 14 Juli 1932, en verscheen in het *Staatsblad*, van 3 Augustus 1932.

of beloofden, hebben immers de gebeurtenissen zelf de onmogelijkheid daarvan bewezen. Op het einde der volgende sessie, en nog lang nadien, was er van het ontworpen gebouw nog geen enkel gedeelte duidelijk te zien; uitgezonderd één, waaraan men zoo wijs was geweest, dadelijk de hand te slaan: den grondslag.

De grondslag.

Het wetsontwerp, op 10 December 1929 door de Regeering ingediend, bepaalde hoofdzakelijk, dat op de Gentsche Hoogeschool, te beginnen van het academisch jaar 1930-31, het Nederlandsch de taal van het onderwijs en van het bestuur zou zijn (artikel 1); dat die vervlaamsching geleidelijk van jaar tot jaar zou doorgevoerd worden (artikel 2); dat ze voor de Technische Scholen eerst met het academisch jaar 1935-36 zou beginnen, tijdstip waarop de huidige Fransche afdeeling naar Luik zou overgebracht worden (artikel 3); en dat de Minister jaarlijks, na raadpleging van den Kabinetsraad en van de academische overheid, een zeker aantal Fransche leergangen zou aanduiden, die in iedere Faculteit en iedere toegevoegde School over onderwerpen zouden gegeven worden, in verband met de stof der opgelegde examens, zonder verplichting voor de studenten om ze te volgen, maar met het recht, om daarover examen te doen en een bijzonder getuigschrift te bekomen. (Art.4)[1]

Reeds in November 1929 keurde de vergadering der Rechterzijden van Kamer en Senaat het voorstel eenparig goed; de Fronters waren tegen de vrije Fransche leergangen en namen een afwachtende houding aan; zoo deden ook eerst de Socialisten, omdat hun ‘Eedverbond’ zich voor de bekende ‘gezamenlijke oplossing’ had verklaard. In de vergadering der Liberale Parlementsleden van 20 November

(1) Tekst in *Fl. l.* van 13 December 1929 en *Unité* van 15 Januari 1930.

1929 maakte de meerderheid haar goedkeuring afhankelijk van de ‘bescherming der minderheden’ in het Lager en Middelbaar Onderwijs (met 31 stemmen tegen 15).

De vroegere ‘Vlaamsche Hoogeschool-Commissie’, die eerst tot ‘Commissie tot Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool’ was herdoopt, heette nu ‘Commissie voor Hooger Onderwijs in Vlaanderen’. In haar vergadering van 24 November 1929 verklaarde zij geen vrede te hebben ‘met de oprichting van Fransche facultatieve leergangen, die ons uit Brussel opgedrongen worden’ en aanvaardde ‘geen andere vrije leergangen noch lezingen in vreemde talen dan die welke in elk eentalig vrij land bestaan.’

Op 19 December 1929 werd het Regeeringsontwerp 's morgens in iedere afdeeling door de meerderheid, en 's namiddags door de Hoofdafdeeling eenparig goedgekeurd. Als verslaggever werd de heer Poullet aangeduid.

Aan het gewoon kruisvuur van bewijsredenen, moties, petities, open brieven, betoogingen en andere taktische handelingen kon het nieuw voorstel natuurlijk noch vóór, noch tijdens de besprekingen in Kamer en Senaat ontsnappen. Maar aan het grootste gedeelte daarvan zal de lezer ditmaal *wel* ontsnappen: waarom zouden wij hem doen glimlachen door hem nogmaals oude kennissen voor te stellen?

Overigens, aan vele dier oudgedienden kon zulke beleefdheid niet meer bewezen worden, omdat ze dood waren. Zoo was er thans van een Vlaamsche Hoogeschool elders dan te Gent, of van de onmondigheid van het Nederlandsch als wetenschappelijke taal, of van het gering aantal Flaminganten, geen spraak meer.

Maar zekere bedaagde argumenten, die het emeritaat naderden of reeds lang verdiend hadden, zijn toch nog eens te voorschijn getreden. Wij gaan ze groetend voorbij en luisteren alleen een oogenblik naar stemmen, die wij reeds gehoord hebben, maar die nog jong zijn, en verder naar de zeldzame ‘nieuwe geluiden’.

Talrijk waren nu degenen die, minder uit overtuiging

dan uit berusting, er toe geneigd waren, de Regeeringspolitiek te steunen.

De woedende *Flandre libérale* verweet aan den heer Destrée zijn ‘mentalité de vaincus’ omdat hij het ijdel vond zich tegen het onvermijdelijke te verzetten: M. Destrée se croit autorisé à braire avec les ânes sous prétexte que les ânes sont le nombre. O fierté des intellectuels socialistes![1].

De *Etoile belge* zei dat er niets aan te doen was; en de catholieke *Métropole* vond ook dat het afschaffen der Fransche Universiteit te Gent niet lang meer kon uitblijven[2].

De niet berustende Franschgezinden poogden de afvalligen uit alle partijen van het steunen der Regeering af te schrikken, door hen op een reeks dreigende gevaren te wijzen. Aan de Catholieken, die gereed waren de taalvrijheid te laten aantasten, hield men vóór, dat een eventueele anticlericale regeering hun dat zou kunnen betaald zetten, door de vrijheid van onderwijs en zelfs de godsdienstvrijheid te beperken. Er was immers tusschen taal- en godsdienstvrijheid geen verschil, zei Jacques Pirennne: ‘les langues, comme les religions, sont des véhicules d'idées morales[3]’. Er werd ook geschermd met een eventueel liberaal-socialistisch voorstel tot afschaffing der toelagen aan de vrije scholen[4], en de heer Devèze verklaarde dat de catholieke aanranders van de vrijheid van den familievader met vuur speelden (Kamer, 19 Februari 1930). De Catholieken schenen echter niet erg te vreezen dat hun geloof ooit met een bloot voertuig zou kunnen verward worden.

Er was een andere bewering, die niet nieuw was, maar nu, vooral op de Walen, meer indruk maakte dan ooit: Na het Vlaamsche land, zeiden sommige Franschgezinden,

(1) *Fl. l.*, 16 October 1929.
(2) *L.N.*, 17 en 18 November 1929.
(3) Rede bij de heropening van de *Ecole des Hautes Études*, in *Unité*, November 1929, blz. 4.
(4) *Fl. l.*, 28/29 October 1929.

zouden de Flaminganten eerst Brussel[1] en dan het Walenland willen veroveren. Brussel, evenals Antwerpen, benijdde Gent om den voorspoed van zijn haven en van zijn nijverheid[2]. Wat de Walen betreft, velen gaven aan de Flaminganten gelijk, zooals de heer Masson; of beschouwden den strijd als verloren, zooals de heer Destrée; of beweerden dat de tweetaligheid, die de belangen der Vlaamsche Franschgezinden met de hulp der Walen moest redden, voor de Walen gevaarlijk kon worden. Ze weigerden inderdaad meer en meer zich om de, al of niet autochtone, Fransche minderheden uit Vlaanderen te bekommeren, omdat ze aan de Flaminganten geen gelegenheid wilden verschaffen, om in het Walenland soortgelijke rechten voor de Vlaamsche minderheden te eischen. De Vlaamsche Franschgezinden, die zich steeds hadden beijverd om de Walen den schrik voor het 'Vlaamsch Imperialisme' aan te klappen, in de hoop ze tot bondgenooten te maken, kwamen dus bedrogen uit.

Maar, zeiden ze, Walen en Brusselaars zouden het nog betreuren, de Fransche Hoogeschool te hebben laten vernielen! Herhaaldelijk werd hier natuurlijk te pas gebracht de rectorale rede van Paul Fredericq, een Flamingant, maar 'un bon Belge[3]'.

Aan die aanhitsingen gaf de zichtbare vooruitgang der Vlaamsche Beweging nieuwe kracht. De Walen werden thans half bewust dat zij Vlaamsch-België eenigszins als een wingewest hadden beschouwd. Was het niet te vreezen dat de Vlamingen nu in België de bovenhand gingen krijgen en aan wedervergelding zouden denken? Ze waren altijd talrijker geweest dan de Walen, maar nu overtrof hun geboortecijfer meer en meer dat van Wallonië. Ook op econo-

(1) Aldus o.a. de heer AMELOT in de Kamer, op 6 Februari 1930.
(2) *El. l.*, 17 November 1929.
(3) B.V.: *Fl. l.*, 11/12 November 1929; 22 November 1929; 27 November 1929; 27 Februari 1930; rede van den heer LÉON HALLET op de vergadering der *Anciens Etudiants*, verslag in de *Fl. l.* van 18/19 November 1929.

misch gebied waren ze te duchten. De Limburgsche koolmijnen zouden weldra met de Luiksche en Henegouwsche gelijken tred houden; ook strekte reeds de Boerenbond zijn vangarmen over Wallonië, door in die streek filialen in te richten[1]. De taalstrijd, eens in het Noorden afgeloopen, zou naar het Zuiden overgeplaatst worden. Alvast vergde men van allerlei Waalsche ambtenaren de kennis van het Nederlandsch!

Die Waalsche onrust vormde één der kenmerken van het debat in de Kamer. Schier alle Waalsche redevoeringen en onderbrekingen waren er van doordrongen. De heeren Destreé (12 Februari), Jennissen (19 Februari), Van Walleghem (20 Februari), Bovesse (20 Februari), Van Belle (26 Februari), verklaarden op alle tonen dat de Walen in hun streek wilden meester blijven, en zich tegen het binnenloodsen van het Vlaamsch zouden verzetten. De heetgebakerde heer Van Belle vond zelfs dat alleen federalisme de Walen kon redden (26 Februari). De heer Jennissen (19 Februari) zeide dat alle Walen hand aan hand moesten gaan om het hoofd te bieden aan het overwinnend Vlaanderen; en de vurige heer Hubin diende aan zijn onschuldigen lessenaar den vuistslag der groote gelegenheden toe, terwijl hij uitriep: Men wil Wallonië verpletteren, maar dat zal niet waar zijn.! (26 Februari).

Te vergeefs verklaarde de heer Van Cauwelaert voor de zooveelste maal dat de Flaminganten er niet aan dachten, aan de eentaligheid van Wallonië te raken, maar dan ook van geen tweetaligheid in Vlaanderen wilden hooren, en dat nooit een Vlaamschgezinde een woord had geuit, dat de Walen kon verontrusten. De Franschgezinden uit Vlaanderen en Brussel waren er wel degelijk in geslaagd, vele Walen wantrouwig te maken. Bij monde van de heeren Jennissen, Van Walleghem, Bovesse[2] en anderen eischten ze nu van

(1) Over de economische zijde van de Vlaamsche Beweging zie: ROB. J. LEMOINE. *De economische ontwikkeling der Vlaamsche Gewesten* in *Den Vlaamschen Gids*, XVII, blzz. 5-36, en MAURITS LIPPENS, *De economische eenheid van het Land*, in het *Volksbelang*, van December 1931.

(2) *Kamer*, 13, 19 en 26 Februari 1930.

de Regeering bepaalde waarborgen. Ze sloten zich aan bij den heer Devèze, die het bekende ultimatum stelde nopens de algeheele oplossing der taalkwestie en de vrijheid der minderheden. Bovendien wilden ze door het Ministerie hooren zeggen dat de Waalsche ambtenaren geen tweede taal zouden moeten kennen. Ze meenden daarmee de vervlaamsching der Technische Scholen in verband te moeten brengen: een amendement van den Waalschen Socialist Mathieu stelde voor, dat gedeelte van de Hoogeschoolkwestie uit te stellen en eerst met de andere onderwijswetten te behandelen; aldus hoopten ze een pand te bemachtigen. De heer C. Huysmans onderteekende ook dat amendement, maar om taktische redenen; hij zag er een middel in, om de Regeering tot een verklaring te nopen, die de Walen zou geruststellen, en die hen er toe kon brengen, mee voor het hoogeschoolontwerp te stemmen. Hun werd op 26 Februari een eerste voldoening geschonken. Minister Jaspar zei dat de kennis van een tweede taal alleen zou gevergd worden te beginnen van den graad van dienstbestuurder, dus van ongeveer 200 hoogere ambtenaren, die zouden moeten zorgen voor den noodigen samenhang tusschen de eentalige Vlaamsche en Fransche diensten. Onder schier algemeene toejuichingen, maar onder protest van de heeren Bovesse, Pater en de Waalsche Socialisten, voegde hij daarbij:

> Er is geen spraak van *grondige* kennis der tweede taal: maar in een land als het onze mag men wel van de verbindingsdiensten verwachten, dat hun ambtenaren in staat zouden zijn de stukken uit hun dossier te begrijpen.

Als de heeren Devèze en Destrée 's anderen daags nog eens aandrongen op bepaalde toegevingen aangaande het Lager en het Middelbaar Onderwijs, herhaalde de hoofdminister wat hij over de bestuurstaal had gezeid en verklaarde dan, wat het onderwijs betrof:

> J'ai dit au cours de mon discours d'hier et je le répète, que le *Gouvernement* a adhéré aux conclusions prises à l'unanimité par la Commission linguistique. Ces conclusions ont envisagé les questions que pose l'honorable M. Devèze en ce qui concerne la liberte du père de famille. *Celle-ci*

devra être respectée en tenant compte, évidemment des nécessités pédagogiques et des nécessités de l'enseignement de la seconde language.[1]

Verder bevestigde de heer Jaspar dat de noodige wetsvoorstellen van de Regeering zelf zouden uitgaan, en wel onder haar gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Deze belofte had tot gevolg, dat de heeren Mathieu en Huysmans hun amendement over het uitstellen van een beslissing aangaande de Speciale Scholen introkken.

Aldus verzaakten de Waalsche Socialisten het pand, dat zij hoopten in handen te krijgen. Zij en de Franschgezinden moesten zich wel met de ministerieele belofte tevreden stellen, als waarborg voor het voldoen aan de door hen gestelde voorwaarden. En wat was die waarborg waard, wanneer de Vlaamschgezinde Kamerleden nog eens openlijk en nadrukkelijk verklaarden, dat zij zich door de Regeeringsverklaring niet gebonden achtten, dat zij *onvoorwaardelijk* de algeheele vervlaamsching van de Gentsche hoogeschool eischten, en dat zij de meerderheid voor zich hadden? In zijn prachtige rede[2] had de heer Janson er immers een week te voren op gewezen, dat het nutteloos was tegen het oordeel van het Algemeen Stemrecht uit Vlaamsch-België te willen ingaan. En wat was dat oordeel? De Provincies Antwerpen en Limburg zonden naar de Kamer geen andere, dan Vlaamschgezinde leden. Oost- en West-Vlaanderen hadden slechts enkele - liberale - tegenstrevers van de vervlaamsching gekozen: zij vertegenwoordigden slechts 12% van het kiezerskorps. Hoe zou men dan nog een losgeld kunnen eischen voor wat een onbetwistbaar recht was? Spreker eindigde met de roerende woorden: ‘Je ne crains pas de dire que j'ai changé d'avis. En le faisant, je crois avoir servi mon pays.’

De vaststelling van die feiten, de erkenning van het recht en het voelen van de macht der Vlaamschgezinden hebben

(1) *Annales parlementaires*. Vergadering der Kamer op 27 Februari 1930.
(2) Op 20 Februari 1930.

dan ook veel meer de houding van de meerderheid der Kamer bepaald, dan de beloften der Regeering, welke deze op verre na niet zeker was te kunnen houden. De wind waaide zoo sterk in de zeilen van het Regeeringsontwerp, dat hij alle Franschgezinde of Extremistische amendementen wegblies. Het eerste was dat van de heeren Amelot, Lemonnier, Cocq, Mundeleer en Carpentier, die nog eens de volledige tweetaligheid der Hoogeschool voorstonden. Ze konden niet eens het noodige getal Kamerleden bijeen krijgen om de hoofdelijke stemming te bekomen, zoodat hun voorstel bij zitten en staan werd afgescheept. Op 12 Februari was het o.m. verdedigd door den Brusselschen heer Coelst, die, te midden van al dien dramatischen ernst, voor het 'comisch nummer' zorgde: Het Brusselsch koeterwaalsch noemde hij 'het aangewezen bindmiddel tusschen Vlamingen en Walen'. Die schitterende gedachte onderlijnde de heer Van Cauwelaert zooals het paste: 'Beulemans tient un peu le fou avee nous!' In dezelfde vergadering werden door hun voorstellers ingetrokken: de wijziging Devèze-Carpentier (behoud van het tweetalig Nolf-stelsel in de Technische Scholen); en twee andere, waarbij de heeren Sap en Huysmans het termijn voor de vervlaamsching dier scholen onderscheidenlijk van 5 op 3 en op 2 jaar hadden willen brengen. Werden verder verworpen: de wijzigingen door de heeren Vos, Debeuckelaere en De Clercq te zamen voorgesteld, namelijk: *onmiddellijke* vervlaamsching der Technische Scholen (27 Februari); vervanging der 'vrije *Fransche* leergangen' door 'vrije leergangen' zonder aanduiding van voertaal, en afschaffing van de examens en getuigschriften in verband daarmee (5 Maart); en verbod aan de hoogleeraars om elders in het Vlaamsche land door middel van een andere dan de Nederlandsche taal te doceeren (5 Maart). Pogingen van denzelfden aard, welke in den Senaat werden beproefd, ondergingen een dergelijk lot.

Zoo werd dan, ten slotte, het ongewijzigde Regeeringsontwerp aangenomen op 5 Maart 1930 in de Kamer, door 126 stemmen tegen 24 en 7 onthoudingen; en op 2 April

1930 in den Senaat door 111 stemmen tegen 14 en 17 onthoudingen[1].

In de Kamer hadden, naast Franschgezinde Liberalen en Waalsche Socialisten, alle Vlaamsch-Nationalisten *tegen* gestemd, behalve de heer Vos, die zich onthield, maar alleen om de gelegenheid te hebben de houding van zijn groep uit te leggen. De Extremisten uit den Senaat handelden op de zelfde wijze. De lezer zal misschien gaarne de namen weten van wie aldus, *op het plechtigste oogenblik uit de geheele geschiedenis der Vlaamsche Beweging* aan politiek op haar smalst hebben gedaan. Het zijn de heeren Kamerleden H. Vós, Butaye, De Backer, Debeuckelaere, De Clercq, Hermans, Leuridan, Romsée, Van Opdenbosch en Van den Bulcke; en de heeren Senatoren Lindekens, Van Dieren, Van Mierlo en Gravez (die zich onthield).

In den Senaat was nochtans iedereen onder den indruk van den ernst der eindbeslissing die ging vallen. Terwijl men stemde, heerschte, tegen de gewoonte, de diepste stilte; en toen de uitslag werd bekend gemaakt, werd hij op schier algemeen handgeklap onthaald.

Drie redenen gaven de Extremisten voor hun oppositie op: Ten eerste, het *niet onmiddelijk* vervlaamschen van de Technische Scholen beschouwden zij als onvereenigbaar met artikel 1, *waarvoor zij wel gestemd hadden*, omdat daarin het beginsel der volledige vervlaamsching vervat was. Ten tweede, verwierpen ze de vrije Fransche leergangen. Ten derde, verweten ze aan de wet, dat ze geen maatregelen voorzag om te beletten dat professoren aan de Staatshoogeschool tevens in de *École des Hautes Études* zouden doceeren, en hier waren ze niet alleen. Ook anderen hadden een dergelijke wetsbepaling gewenscht. De heeren Marck en Sap hadden ze in de Kamerafdeelingen voorgesteld. (19 December 1929). Maar de Regeering en de Kamers legden zich ten slotte neer bij het oordeel, door den heer Poullet, namens

(1) Tekst der wet van 5 April 1930 in het *Staatsblad* van 16 April 1930.

de Hoofdafdeeling in zijn verslag[1] uitgedrukt. Hij had zich voor het *statu quo* verklaard, op grond dat de Regeering voldoende gewapend was door reglementen die sedert lang van kracht waren.

Deze schreven namelijk vóór, dat een hoogleeraar (of een leeraar uit het Middelbaar Onderwijs) in geen ander onderwijsgesticht dan zijn eigen mocht werkzaam zijn, *zonder toelating van den Minister*. Uitdrukkelijk werd de Regeering in het Verslag er toe uitgenoodigd, aan de Gentsche hoogleeraars die toelating te weigeren, waar het de *École des Hautes Études* gold: reeds een gewoon kieschheidsgevoel, schreef de heer Poullet, moest hun doen begrijpen dat zij, door den Staat betaald om de vervlaamschte Hoogeschool te dienen, niet op hun plaats zouden zijn waar men juist de draagkracht van die vervlaamsching metterdaad zocht te verzwakken.

Heel gevaarlijk scheen nochtans de mededinging van de *École*, op dat oogenblik althans, niet te zijn. Ze telde 70 leerlingen in de Handelsschool, omdat deze geldige diploma's kon afleveren; maar haar Faculteiten van Wijsbegeerte en Letteren en van Wetenschappen hadden te zamen slechts 8 regelmatige, naast 17 vrije leerlingen; haar Instituut voor Kunstgeschiedenis, 6 regelmatige en 25 vrije leerlingen. Ze maakte echter aanstalten om, door de inrichting van verdere faculteiten, eenmaal het wettelijk recht van elke volledige Universiteit tot het uitreiken van diploma's te verwerven.

In die omstandigheden, en alle andere bezwaren daargelaten, kon de Regeering zich moeilijk blootstellen aan het verwijt, dat zij met de eene hand terugnam, wat zij met de andere aan de Vlaamschgezinden had gegeven.

Op 15 October 1930 liet dus Minister Vauthier aan de betrokken hoogleeraars weten, dat het hun verboden was in de ‘École des Hautes Études’ te doceeren. Allen gehoor-

(1) Tekst in de *Unité* van 15 Januari 1930, en in het *L.N.* van 30 Januari 1930.

zaamden, behalve één, Prof. Hulin de Loo, die de wettelijkheid en dus de geldigheid van dat verbod betwistte en openlijk weigerde er zich naar te gedragen. Hierdoor lokte hij een protestbetooging uit van wege een aantal Vlaamschgezinde studenten. Toen hij op 17 December 1930 zijn les op de Universiteit wou beginnen, drongen zij luidruchtig in zijn auditorium, en dreven er hem ten slotte uit. De opstand van den hoogleeraar tegen het hooger gezag wettigde een protest, en de studenten traden daar eigenlijk op als verdedigers der orde. Maar de baldadigheden, die met hun betooging gepaard gingen, ontnamen haar veel van haar kracht, en waren niet berekend om de Vlaamsche Hoogeschool eer aan te doen.

In de Franschgezinde gelederen brak natuurlijk een storm van gramschap los. De *Flandre libérale* sprak in haar opgewondenheid van ‘les Pro-Boches qui peuplent l'Université von Bissing (ou presque)[(1)]’.

Het Ministerieel verbod zelf had intusschen, op 11 November 1930, aanleiding gegeven tot een Regeeringscrisis, die echter op 13 November reeds opgelost was, omdat de Koning zeer wijselijk het ontslag van het Ministerie weigerde te aanvaarden. Om het incident Hulin de Loo ontsponnen zich vele polemieken, waaronder die tusschen den betrokken professor en den heer Masson de belangrijkste was.[(2)] De organische wet van 1849 zegt in haar artikel 12:

> Les professeurs ne peuvent donner de répétitions rétribuées. Ils ne peuvent exercer *une autre profession* qu'avec l'autorisation du gouvernement. Cette auterisation est révocable.[(3)]

De heer Masson hield staande dat men niet hoogleeraar in 't algemeen, maar uitsluitend hoogleeraar *aan een bepaalde Hoogeschool was*. Voor hem was de bijpost aan de École des Hautes Études ‘une autre profession.’ Volgens

(1) 11 Januari 1931.
(2) *Indépendance belge*, Januari 1931.
(3) Cursiveering van ons.

Prof. Hulin was integendeel dat artikel 12 hoegenaamd niet op zijn geval toepasselijk. Daarin had hij, naar onze meening, gelijk. Verandert een kok van beroep, als hij eerst in één hotel, dan in een ander gaat koken? Of oefent hij op twee plaatsen hetzelfde beroep uit?

Daar lag echter de knoop niet. De vraag was, of het ministerieel verbod, krachtens bestaande reglementen uitgevaardigd, die of eenige andere wet overtrad - wat niet het geval was; en of de uitvoerende macht al of niet het recht en den plicht had, maatregelen te treffen om de uitvoering van de nieuwe hoogeschoolwet naar den geest te verzekeren - wat wel het geval was.

Er volgde een interpellatie Max in de Kamer (13 Januari 1931) en de twist bleef nog een paar maanden voortduren. Toen werd de heer Hulin de Loo professor emeritus, wat aan den strijd een einde bracht.

Destijds verwekten die incidenten veel driftig gekibbel en rumoer(1). Wij hebben niet gemeend ze in alle bijzonderheden te moeten beschrijven. Hun belang zinkt immers in het niet tegenover de hoofdzaak: dat nu de Vlamingen eindelijk hun eigen hoogeschool bezitten.

De beloofde stad.

Al dadelijk bleek het, hoe doelmatig de inrichting der jonge Vlaamsche Hoogeschool door de stille werking van de zoo onrechtvaardig gewantrouwde en bespotte Nolf-wet was voorbereid. Ten gevolge van haar toepassing was het noodige personeel in de Speciale Scholen volledig aanwezig; in de Faculteiten moest het nog slechts met een derde worden aangevuld. Ook door het feit dat hier de zonen van Franschgezinden verplicht waren een derde van hun lessen in het Nederlandsch te ontvangen, was de overgang tot de nieuwe

(1) Het Franschgezind standpunt over die zaak vindt men uitvoerig toegelicht in de *Unité* van Januari-Februari 1931.

toestanden vergemakkelijkt. Zij hadden kunnen ondervinden dat het vervangen van het Fransch door het Nederlandsch geen zoo erge rampen veroorzaakte, als door sommigen was voorspeld. Ze hadden ook meer eerbied opgevat voor de Vlaamsche Wetenschap, te Gent door een aantal verdienstelijke geleerden vertegenwoordigd. Vroeger had men beweerd, dat de vervlaamsching de ontvolking der Hoogeschool zou teweeg brengen; de *Bien public* had zelfs in de tijden van Mac Leod en De Raet van 'la mort sans phrases' gesproken. De officieele cijfers kwamen het tegendeel bewijzen: in het Academisch Jaar 1929-30 waren er 1690 studenten, tegen 1650 het vorig jaar; en in 1930-31, toen de nieuwe wet van kracht werd, vermeerderde dat getal met een paar honderd.

De Gentsche Hoogeschool, na de Vlamingen eerst in het Latijn en dan lange jaren in het Fransch te hebben aangesproken, spreekt ze nu aan in hun eigen taal, en wat ze zegt zal hoe langer hoe dieper tot alle volkslagen doordringen. Het stijgen van het algemeen beschavingspeil is dus met zekerheid te verwachten. Aan een anderen kant neemt de Vlaamsche geleerde gemakkelijk kennis van wat in het Fransch, Duitsch en Engelsch wordt geschreven, en hoeft dus niet, zooals vele Franschen, op een vertaling te wachten, om te vernemen wat elders gedacht of ontdekt wordt. Zijn eigen bevindingen kan hij aan zijn buitenlandsche vakgenooten ten minste in één dier talen, niet zelden in twee of in alle drie, mededeelen. Het aandeel onzer Universiteit aan het internationaal wetenschappelijk leven is dus even verzekerd als dat van Holland; en wie de studie van den Franschman Henry Asselin heeft gelezen[1], weet dat een vergelijking tusschen de Hollandsche en de Fransche wetenschap beslist ten voordeele van de Hollandsche uitvalt.

(1) *L'Université hollandaise et Nous*; in *La Vie universitaire*, December 1921. Parijs, 1921.

Degenen, die buiten alle eigenbelang de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool hebben bevochten, handelden vooral uit onrust over het lot der Fransche cultuur in Vlaamsch-België. Daarom was het, dat mannen als de heeren Janson en Jaspar, die ten slotte het goede recht der Vlamingen erkenden en verdedigden, toch openlijk zeiden dat zij niet zonder weemoed de Franschtalige Universiteit zagen verdwijnen.

Deze op zich zelf eerbiedwaardige bezorgdheid berustte op een paar misverstanden.

Op één daarvan heeft Minister Vauthier, ofschoon geen Flamingant, na vele Vlaamschgezinden eindelijk ook eens gewezen(1). 'Men moet,' zeide hij, 'de zaken niet voorstellen afsof de verschillende moderne beschavingen van elkander afgescheiden zouden bestaan.'

Dank zij het steeds gemakkelijker en sneller verkeer onder de volkeren, bestaat er nu, inderdaad, al lang een wereldcultuur, waartoe alle beschaafde naties naar vermogen bijdragen. Maar op die algemeene beschaving drukt ieder volk in eigen land den stempel van zijn karakter, en één der glansrijkste nationale vormen van de huidige wereldcultuur is de Fransche; alleen in zoover kan men van een Fransche cultuur spreken, evenals van een Engelsche, Duitsche, of Vlaamsche.

Wat het tweede misverstand betreft: zal de Vlaming voortaan den weldadigen invloed van Frankrijk willen of moeten missen, omdat nu de onderwijstaal van de Gentsche Hoogeschool Vlaamsch is? Maar de Fransche cultuur ware wel te beklagen, indien zij alleen over landen straalde waar het hooger onderwijs in het Fransch wordt gegeven! Want overal - hoewel in Vlaamsch-België eerst sedert heel kort, en nog niet volledig - krijgt het volk zijn hooger onderwijs in zijn eigen taal; en toch beïnvloedt Frankrijk sedert

(1) Senaat, 1 April 1930.

eeuwen de wetenschap en de kunst der geheele beschaafde wereld.

Door zoo Vlaamsch te worden als het volk, dat ze moet dienen, zal dus de Gentsche Hoogeschool eenvoudig op het zelfde vlak als haar gezusters komen te staan. Ze geeft van haar recht en haar vermogen, om uit alle bronnen te putten, niets op, maar ontsnapt aan het verlammend vazalschap tegenover één enkele buitenlandsche cultuur.

Bovendien zal zij tegenover de wetenschap van eigen land en van de wereld beter dan vroeger haar plicht kunnen betrachten. Mac Leod, Paul Fredericq, Vercoullie, Vermeylen en zoovéle anderen onder hun voorgangers en opvolgers konden, noch mochten al hun tijd en al hun kracht aan de wetenschap besteden; ze stonden ook in den veeleischenden dienst van den Vlaamschen strijd. De huidige Vlaamsche geleerde ziet nu den tijd aankomen, dat hij zijn geheele werkkracht zal kunnen samentrekken op het doel van elke hoogeschool: de wetenschap. Onder zijn invloed zal de jeugd, van haar kant, meer en meer beseffen, dat de student zijn volk doelmatiger dient door studie, dan door ijdel geweld en luidruchtig straatvertoon.

Gelijkerwijze geraken ook binnen afzienbaren tijd het geheele Vlaamsche en het geheele Belgische Leven van een drukkende nachtmerrie verlost: de oplossing der taalkwestie laat ons de handen vrij voor anderen, vruchtbaren arbeid, schaft een hoofdreden van misnoegen en oneenigheid af, brengt Walen en Vlamingen dichter tot elkaar dan ze ooit geweest zijn, en verdubbelt daardoor de kansen van hun gezamenlijk pogen op alle gebied.

Niet dat alle voorwaarden daarvoor reeds vervuld zijn. De vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool kon ons niet in eens, als bij tooverslag, in volkomen gezonde toestanden binnenbrengen. Maar zij heeft ons in het bezit gesteld van alle toegangen tot die. Beloofde Stad.

Want zooals de Hoogeschool is, wordt het geheel Onderwijs en worden ook de Leidende Standen: Vlaamsch. En zooals de Leidende Standen zijn, wordt het geheele maat-

schappelijk, intellectueel, economisch en ook huiselijk leven. Alle misbruiken, die nog in het Gerecht, het Leger, het Onderwijs en het Bestuur achterbleven, verdwijnen dan van zelf, omdat niemand ze meer zal willen dulden, tenzij de taalminderheden, die tot nog toe bij machte waren om ze in stand te houden. Maar die minoriteiten zijn bestemd om hun macht gestadig te zien afnemen; zij zullen niet veel meer te bevelen hebben in een maatschappij waar het gebruik van een taal, die slechts bij benadering Fransch mag heeten, een onzekerder teeken van voornaamheid en van gezag zal zijn, dan het spreken van zuiver Nederlandsch. Wij gaan naar een rustiger Vlaanderen, een rustiger Wallonië en een eendrachtiger, machtiger België, waar tot ziekelijke scheidingsdroomerijen geen aanleiding meer bestaat, en waar de Vlaamsche Beweging, ter bestemming aangekomen, van haar langen tocht gaat uitrusten.

In vollen nacht vertrokken, heeft de Vlaamsche Beweging op haar lastigen weg langen tijd meer stormachtig dan gunstig weer, en meer vijanden dan vrienden ontmoet. Maar zij had het Recht als poolster. Viel er onderweg meer dan één leider zonder de zon te hebben zien opgaan, toch is zij standvastig voortgestapt. Nu heeft zij al een tijdlang de wallen en torens van de verlangde Stad in het nieuwe daglicht zien opdoemen en naderen. Eerlang zal zij er het geheele Vlaamsche Volk binnenleiden.

De poorten der Beloofde Stad staan open.

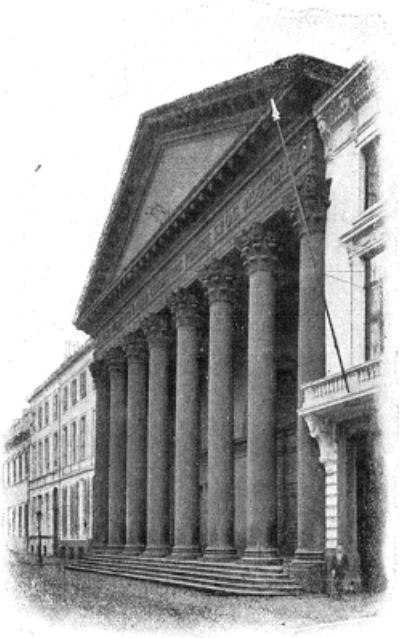

HOOGESCHOOL TE GENT.

Bibliographische lijst.

Dag- week- en maandbladen.
Vóór den Oorlog ontstaan.

Te Brussel: De Vlaamsche Gazet; Het Laatste Nieuws; Het Nieuws van den dag; De Zweep.
Te Gent: De Gentenaar; De Vlaamsche Hoogeschool (1911-12); De Witte Kaproen (1910-); De Bestuurlijke Scheiding (Mei-Augustus 1914); Het Volk (1890-); Het Volksbelang (1867-1914); Het Volksblad (1870-); Vooruit (1884-).
Te Antwerpen: De Gazet van Antwerpen (1890-); De Nieuwe Gazet (1897-); Het Handelsblad (1844-); Ons Recht (1899-); Nieuwe Wegen (1910).
Te Brugge: De Brugsche Beiaard (1880-1913); De Halletoren (1874-1880); De Goedendag (1890-); Het Burgerwelzijn; Het Brugsche Vrije; de Gazette van Brugge.
Te Leuven: Ons Leven; Hooger Leven; De Student; De Vlaamsche Vlagge.
Te Maldegem: Onze Kop (1910-); Het Getrouwe Maldegem.
Te Aalst: Het Land van Aalst (1890-).
Verder: Handel en Nijverheid; Het Nieuw Ambtenaarsblad; De Beambte; De Belgische Briefdrager en andere groepsbladen.
Te Brussel: l'Anti-flamingant; Le Petit Bleu; La Chronique; La Défense Wallonne; l'Etoile Belge; La Gazette; la Dernière Heure; l'Indépendance belge; le Journal de Bruxelles; l'Information (1914-1918); La Lutte Wallonne;

La Nation; Le Peuple; Le Ralliement; La Semaine politique; Le XXme Siècle; Le Soir.
Te Antwerpen: Le Matin; La Métropole; Neptune; le Précurseur; Le Nouveau Précurseur.
Te Gent: Le Bien public, l'Impartial; La Flandre libérale; Le Journal de Gand.
Te Brugge: La Patrie; Le Réveil des Flandres; le Journal de Bruges.
Te Oostende: Le Carillon.
Te Mechelen: La Voix de Malines (1902-1914).
Te Charleroi: La Gazette de Charleroi; Le Journal de Charleroi.
Te Luik: La Gazette de Liége; la Meuse.
Te Mons: La Province.
Te Parijs: Le Figaro.
Te Dusseldorf: Die Rheinisch-Westphälische Zeitung.

Tijdens den Oorlog ontstaan.

Activistisch: De Blauwvoet (Puurs en Borgerhout); De Eendracht (Antwerpen); De Nieuwe Gentsche Courant (Gent); De Gazet van Brussel (Brussel); De Nieuwe Gazet van Gent (Gent); Onze Hoogeschool, weekblad voor de Vlaamsche Studenten, 5 nummers verschenen (Gent 1916); Ons Land (Antwerpen); Vlaamsch Leven (Brussel); De Morgenbode, redactie: L. Dosfel, Dr Speleers, Dr Stocké e.a. (Antwerpen, Brussel en Gent, 1917-1918); Het Vlaamsche Nieuws, redactie: R. Verhulst, Dr A. Borms e.a. (Antwerpen 1915-1918); De Vlaamsche Post (Gent, 1915-1916); De Vlaamsche Smeder, red.: J. Wannyn, M. Minnaert e.a. (Gent, 1918); De Nieuwe Tijd (Brussel, 1918); De Sociale Vlaming.
In Holland verschijnend en activistisch: De Vlaamsche Gedachte (van Leo Picard); De Vlaamsche Stem (eerst passivistisch, dan activistisch; Amsterdam, 1915-16); De Toorts (Red: H.D.J. Bodenstein, René de Clercq e.a. (Utrecht, 1916-1920).

Passivistisch: Vrij België, Red.: J. Hoste, Fr. Van Cauwelaert, A. Deswarte. (Den Haag, 1915); De Stem uit België (Dr Van de Perre, te Londen); Het Vaderland (half officieel, te Parijs); De Belgische Standaard (de Panne); Ons Vaderland (Frontblad; redactie: H. Borginon, Fr. Daels, E. Vermeulen, C. Verschaeve).
Onze Taal (weekblaadje voor de Vlaamschsprekende Krijgsgevangenen. - Göttingen, 1917).
Het Belgisch Dagblad (anti-Vlaamschgezind, den Haag - te vergelijken met L'Echo Belge, dat eerst ook aan anti-Vlaamsche propaganda deed in Holland, evenals Le journal des Réfugiés); De Vlaamsche Leeuw (patriotisch sluikblad, Brussel); La libre Belgique (patriotisch sluikblad, Brussel).
Waalsch-activistisch: L'Avenir Wallon (Fr. Foulon, Brussel, 1916); l'Echo de Sambre et Meuse (socialistisch; Colson, Foulon, Henquinez, Ruscart); France et Wallonie (in Frankrijk, 1917); l'Opinion Wallonne (in Frankrijk, 1916); Le Peuple Wallon (Brussel, dan Luik); La Wallonie (door de censuur verboden in 1916).
Onder Duitsche bescherming: Le Bruxellois (Brussel); L'Écho de Liège; Le Messager de Bruxelles; Le Quotidien; Der Belgische Kurier (Brussel 1914-18).

Patriotisch-Belgisch: L'Heure belge; le Soir belge (te Parijs).

Na den Oorlog ontstaan.

Extremistisch: De Noorderklok. (Kapellen bij Antwerpen, 1930); De Schelde (Antwerpen; reeds in 1917 verschenen); De Voorpost (Gent); De Voorwacht (Aalst); Vlaanderen (den Haag 1919); Internacia (Antwerpen, 1930-).
Anti-Vlaamschgezind: De Eendracht (red. H. Van Houtte, Gent); Het Belgisch Nationaal Legioen (Antwerpen, 1929); L'Unité, organe de la Ligue nationale pour l'Unité belge (Brussel, 1923-); La Nation belge (Brussel); La Politique (orgaan van het Comité de Politique nationale, Brussel); Le Drapeau, organe bimensuel de la Ligue nationale catholique. (Gent, 1922).

Vlaamschgezind: Ons Hooger Onderwijs, orgaan van de Commissie voor Hooger Onderwijs in Vlaanderen. (Kortrijk, 1930); V.E.V. - Berichten, orgaan van het Vl. Economisch Verbond (Antwerpen, 1927); V. O. S., weekblad van den Vlaamschen Oudstrijdersbond en den Vl. Oudsoldatenbond. (Brussel); De Standaard (Brussel); Het (nieuwe) Volksbelang (maandblad van het Lib. Vl. Verbond. - Antwerpen, Resseler).

Tijdschriften.

Annales des Amitiés françaises de Bruxelles. - Brussel, E. Tychon.
Aula. Tijdschrift voor Studenten aan 's Rijks Hoogeschool te Gent. - Gent, 'Mercurius'; Antwerpen, 'Flandria,' 1917-1918.
Belfried (*Der* -). Eine Monatschrift für Gegenwart und Geschichte der Belgischen Lande. - Leipzig, Insel-Verlag, 1915... Later te Brussel, drukkerij van de Duitsche 'General-Verwaltung.'.
Bulletin de l'Association flamande pour la Vulgarisation de la Langue française. - Gent (secretariaat van de 'Association', Lange Meire 15, 1899-1914).
Flambeau (*Le* -). Revue belge des Questions politiques et littéraires. - Brussel, Edith Cavellstraat, 53, 1918-.
(*Flandre*). *La Vraie Flandre - Het ware Vlaanderen*. Revue pour la Défense de la liberté des Langues et de l'Unité nationale. (tweetalig). - St Amandsberg-Gent, 1921.
Germania. Tijdschrift voor Vlaamsche Beweging, Letterkunde, enz. (van den lateren Activist Haller von Ziegesar). - Brussel, Diez, 1898-1905.
(Gids.). De Vlaamsche Gids. Redactiesecretaris : Pol Anri, Gent, Kongostraat, 5; gesticht te Antwerpen in 1905 door Max Rooses.
Leiding. Algemeen tweemaandelijksch Tijdschrift onder redactie van P.N. van Eyck, C. Gerretson en P. Geyl. - Santpoort, C.A. Mees, 1929-.

Monatshefte. (*Süddeu*tsche -). Vooral Mei 1929, bijna geheel aan de Vl. Beweging gewijd. - Leipzig und München, 1916-.
Neerlandia, orgaan van het Alg. Ned. Verbond. - Gent, 1896-1900; Dordrecht 1900-.
Ontwikkeling. Maandschrift uitgegeven onder de Bescherming van de Belg. Werkliedenpartij; Bestuur: C. Huysmans. - Brussel, Zavelstraat, 35.
Revue de Belgique. - Brussel, Weissenbruch.
Revue catholique des Idées et des Faits. Wekelijksch tijdschrift. - Brussel, Boulevard Bischoffsheim, 11. - 1921-.
Revue de Droit international. - Genève, 105, route de Chêne, directeur A. Sottile, 1923-.
(*Revue*). *La nouvelle Revue Wallonne*. Maandschrift in Frankrijk verschijnend, gesticht in Januari 1918.
(*Stemmen*). *Dietsche Stemmen*, onder Redactie van Prof. H.D.J. Bodenstein, C. Gerretson, R. De Clercq e.a. (maandschrift). - Utrecht, 1915-.
Taalgrens (*De* -). Orgaan van de Vereeniging 'Taalgrens wakker'. - Ronse, O. Goebeert, 1929-.
Terre Wallonne, catholique et régionale (*La* -). Revue mensuelle. - Charleroi, rue d'Assaut, 15. - 1919-.
Tijdschrift voor Geschiedenis. - Groningen, Noordhoff.
Wallonia. Maandelijksch. Redactie : Osc. Colson. - Luik, rue Fond Pirette, 142. - 1892-.
Wallonie (*La* -) Red. Alb. Mockel e.a. - Luik, rue St Adalbert, 8.
(*Warande*). *Dietsche Warande en Belfort*. - Antwerpen, 1890-.
Zeitschrift für Völkerrecht. deel XVI. - Breslau, Kern's Verlag, 1931.

Officieele periodische uitgaven.

Acta Curiae Archiepiscopalis, in *Collectanea Mechlinensia*. O. a: n° 1, 1928. - Mechelen.

Annales Parlementaires. - Brussel, drukkerij van het Staatsblad, Leuvensche straat, 40.
Annuaire statistique (tweetalig; door het Min. van Binnenl. Zaken uitgegeven). - Brussel, Lesigne.
Bulletin des Arrêtés et Actes du Gouvernement provisoire et des Décrets du Congrès national de Belgique. - Brussel, Weissenbruch, 1830-.
Bulletin des Lois de la République. Parijs.
Bulletins de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques (*Académie royale de Belgique*). - Brussel, Hayez.
Documents parlementaires de la Chambre. - *Documents parlementaires du Sénat*. - Brussel, Guyot, Pachecostraat.
Gesetz-und Verordnungsblatt fur die Okkupierten Gebiete Belgiens. Later : idem 'für Flandern' en idem 'für Wallonien'. Brussel, 1914-1918.
Journal officiel de la République française. Paris.
Journal officiel du Royaume des Pays-Bas. Fransche uitgave van de *Staatscourant*. (o.a. n° 48, Sept. 1819).
Mededeelingen van het Ministerie van Kunsten en Wetenschappen (driemaandelijksch). - Luik, Thone, 1906-1930.
Recueil des Lois et Arrêtés royaux de Belgique - Verzameling der Wetten en Koninklijke Besluiten van België (tweetalig). - Brussel, drukkerij van het *Staatsblad*, 40, Leuvensche straat.
(*Verslag*). *Beknopt Verlsag* van de vergaderingen van Kamer en Senaat. - Brussel, drukkerij van het *Staatsblad*, 40, Leuvensche straat.
Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie. (In de aflevering van Nov. 1930 staat een lijst van 125 vlugschriften van beteekenis voor de Vlaamsche Beweging en door O. Wattez gegeven). - Gent, Siffer; ook 'Volksdrukkerij' (Hoogpoort), 'Erasmus' enz.

Boeken, Vlugschriften, Tijdschriftartikels en andere Opstellen uit de Periodische Pers[1].

ABEL (GUSTAVE). *La Question des Langues*. - Gent, 'Presse libérale gantoise', 1919.

Activisten. Uitgave n[r] 11 van het Vuylsteke-Fonds. - Gent, Hoste, 1919 (nu bij Van Rysselberghe en Rombaut), 228 blzz.

ALBERT, KONING DER BELGEN. *Troonrede na den Oorlog*.

ANDRÉ (FRANÇOIS). *La Séparation administrative*. - Frameries, Dufrane-Friart, 1912.

ANGERMILLE (KAREL). *Van Antwerpen tot Antwerpen*. - Antwerpen, 'Ons Vaderland,' 1931.

ANHALT (Dr FRANZ). *Die Deutsche Verwaltung in Belgien*. - Berlin, Stilke, 1917.

ANRI (POL). *Levensbericht van Paul Fredericq*, in *den Vlaamschen Gids*, X (1914-1920), blz. 397.

ANSEELE (EDW.) *Vooruit et le Mouvement flamand*. - Gent, 1913.

Anti-30 (vlugschrift). - Gent, Uylenspieghel, 1930.

Archief van den Raad van Vlaanderen, uitgegeven door den Nationalen Bond voor de Belgische Eenheid. - Brussel, Lamertin, 1929, 222 blzz. groot in 4°. (verkorte uitgave van de *Archives du Conseil de Flandre*).

Archives du Conseil de Flandre (*Raad van Vlaanderen*) publiées par la Ligue nationale pour l'Unité belge. - Bruxelles, Th. Dewarichet, z.d. (1928), LXVI + 552 + VIII blzz. groot in 4°.

ASSELIN (HENRY). *L'Université hollandaise et Nous*, in *la Vie universitaire*, December 1921. - Parijs, 1921.

BASSE (MAURITS). *Taalstrijd in Oud-Engeland*. - In den *Vlaamschen Gids*, jrg. V (1909), blzz. 40-73.

(1) Bevat ook de titels van geschriften waarvan wij te laat kennis kregen om ze nog te kunnen gebruiken.

ID. *Levensbericht van Paul Fredericq* in *Laatste Nieuws* van 17 en 24 Januari 1926.
BASSE (MAURITS) en Dr C. DEBAIVE. *Professor Jozef Vercoullie, met eigen Levensherinneringen van Prof. Vercoullie*. - 'Vlamingen van Beteekenis' N^r^ XI.- Antwerpen, De Sikkel, z.d. (1928), 40 blzz.
BAUSSART (ELIE). *Lettres* à *un Wallon sur* la *Question linguistique*. - Charleroi, éditions de 'la Terre Wallonne,' 1931.
BAUTHIÈRE-DELFORGE (V). *La Question flamande. Les points de vue d'un Wallon*. - Wetteren, Sainte Barbe, 1922.
(*Bedevaart*). *In Bedevaart naar Vlaanderens Doodenveld. - Temsche*, 1924.
(*Belgen*). *Wat alle goede Belgen weten moeten. De Vlamingen en de Activisten* door 'een Vlaming'. - Brussel, Wetenschappelijke en Letterkundige Drukkerij, z.d., 19 blzz.
(*Belgique*). *La Belgique d'hier et la Belgique de demain*. (Waalsch-activistisch vlugschrift).
BELLEFROID (P.). *Vlaamsch in het Hooger Onderwijs*. - Ieper, z.d.
BELPAIRE (MARIE). *Vlaamschgezindheid. Nog over Vlaamschgezindheid. Altijd Vlaamschgezindheid*. - 3 artikels in *Dietsche Warande en Belfort*, 1923, I, 249; 1923, I, 613; en 1923, II, 986.
BERTRAND (LOUIS). *L'Occupation allemande en Belgique* (tome premier, hoofdstukken VIII en IX). - Brussel, Dechenne, 1919.
Beschouwingen over het Nationaliteitenvraagstuk in België (*Enkele* -). - Brussel, Libertas, E. Allardstraat, 1919. (brochure).
(*Beschuldiging*). *De Beschuldiging en het Bewijs. De zeer merkwaardige briefwisseling tusschen kapitein G. Monballiu Bailey en Prof. Alfr. Errera*. - Uitgegeven door Antorf. - Kapellen, De Noorderklok, 1929, 32 blzz.

BEYENS (BARON -) *Questions belges*. - Paris, G. Van Oest (tijdens den oorlog).
BIDEZ (JOSEPH). *Rapport sur l'Histoire d'une Société secrète*. - Gent, Vanderpoorten, 1919, 70 blzz.
BLACHON (G.). *Pourquoi j'aime la Flandre*. - Lille, Bresle, 1922, XI + 184 blzz. (Vertaling hiervan door Stijn Streuvels).
BLAUWKUIP (FLORIS). *De taalbesluiten van Koning Willem I*. - Amsterdam, De Bussy, 1920.
BLUNCK (HANS FRIEDRICH) *Belgien und die Niederdeutsche Frage*. - Iena Diederichs, 1915.
Borms. - Vlugschrift inhoudende stukken ter eere van Aug. Borms door R. De Clercq, M. Rudelsheim e.a. Uitgave van 'Zelfstandig Vlaanderen', Antwerpen, Vrouw J. Van Extergem-Horemans, 1922, 40 blzz.
Borms voor het Gerecht. - Brussel, 'Ons Vaderland', 1920 (vlugschrift).
Borms (*Dr. August*-) *voor het Gerecht*. - Antwerpen, E. Sele, 2e uitgave (1929), 436 blzz.
Borms vrij! Huldebetooging van 3 Februari 1929 *te Antwerpen*. - Borgerhout, 'De Blauwvoet', 1929 (vlugschrift).
Borms: zie ook *Huldebetoon*.
BOSSAERTS(AUG.), FRANS VAN LAAR en LOD. PLESSERS, *Het Vlaamsch Programma. Verslag over de Vlaamsche Grieven en hun herstel*. Uitgave van den Antwerpschen Tak van het Algemeen Nederlandsch Verbond. - Antwerpen, Ned. Boekhandel, 1906, 164 blzz.
BOULANGER (OMER). *France et Belgique* (Paris, Hachette).
BOYCOTT? uitgegeven door het Actiecomité ter Vervlaamsching van de Universiteit Gent. - Brussel, 1925, 23 blzz.
BRABO, *Vlaamsche Kwestie en Vlaamsche Hoogeschool*. - Antwerpen, Wauters 1923, 15 blzz.
Branding, brochurenreeks: Nr 1, *Dr. Depla*; Nr 2, *Het Catholiek Vlaamsch Nationalisme*; Nr 3, *Fransch Vlaanderen*; Nr 4, *Vlaanderens economische Leefbaarheid*. - St-Kruis-Brugge, Devroe-Puype, 1928, 40 blzz.

Brief (*open* -) *aan den Koning der Belgen, Albert I, door de Frontsoldaten* (verschenen den 11 Juli 1917). Gent, Jef De Buck, 8 blzz.
BRUNOT (F.). *La Lutte des langues en Belgique sous le Premier Empire*, in 'Bulletins de l'Académie Royale de Belgique', December 1924.
BUISSET (EMILE). *Le français, langue officielle de la Belgique*. In *Revue de Belgique*, 1913, blz. 939.
BULS (KAREL). *De Geestesontwikkeling van België* (uit het Fransch vertaald). Uitgave van het Vuylsteke-Fonds N^{r} 2. - Gent, Hoste, 1906, 52 blzz.
CARTON DE. WIART (EDMOND). *Flamands et Wallons*. - Bruxelles, 'Action Catholique', z.d. (1913), vlugschrift.
ID. *Flamands et Wallons*, in *La Revue de Paris*. - Parijs, Augustus 1931.
CASSIERS (AMAAT). *De laatste Gijzelaars.* - *Gent*, 1919, vlugschrift.
Catechismus van den Vlaamschen Nationalist (brochure). Brussel, Ons Vaderland.
Catechismus (*Een nieuwe* -) *voor den Vlaamschen Nationalist*. - Brussel, Ons Vaderland; vlugschrift.
CHAINAYE (HECTOR). *Pourquoi et comment les Wallons doivent combattre les Flamingants*. - Bruxelles, Dechenne, z.d. (1908), 32 blzz.
CHARRIAUT (HENRI). *La Belgique moderne*. - Paris, Flammarion, z.d. (1910), 390 blzz.
CINÉAS. *Lettre d'un Français à quelques patriotes flamands sur la création d'un parti national flamand représenté à Paris*. Parijs. z.d. (1923). Onder bescherming van het tijdschrift *Het Overzicht* (Antwerpen).
CLAUDIUS SEVERUS. *Vlaanderen's Weezang*. - Antwerpen, 'Mercurius', 1916, 56 blzz.; 2e uitgave, Borgerhout, Weeremans, 1917, 64 blzz.
CLOUGH (SHEPARD B.H.) *A History of the Flemish Movement in Belgium*. - New-York, Richard R. Smith, Inc., 1930, X + 316 blzz.
COLENBRANDER (PROF.) *Nederland en België*. - 's Gravenhage, M. Nijhoff, 1927.

COLLEYE (RAYMOND). *Wallonie*! Pamphlet paraisant au moins 25 fois par an. - Brussel, 1914.
ID. *Le Nationalisme français en Belgique*. - Paris, Sansot, tijdens den oorlog.
ID. *La Wallonie en Péril*. - Charleroi, Hallet, 1919, 16 blzz.
ID. *Contribution à l'histoire des nationalités en Belgique: la Wallonie et la France*. - Paris, 'Editions Occident', 1922, 288 blzz.
ID. *Projet de révision de la constitution belge par le fédéralisme*. - Bruxelles, l'Opinion Wallonne, 1926.
Comité de défense de la Wallonie. (Proclamatie bij de stichting daarvan). - Namen, J.B. Collard, 1918. Vlugschrift.
DAELS (FRANS) *Ik dien*. - Gent, Tspijker, 1923.
ID. *Voor mijn Volk in Nood*. - Gent, Tspijker, 1923, 2 deelen.
D'ARTOIS (J.). *Die nationale Entwickelung der Wallonen in Staat und Volkstum*, uitg. door K.C. von Loesch, 1926.
DAUGE (EUGÈNE). *Discours prononcé à l'Assemblée générale de l'Union des Anciens Etudiants de l'Université de Gand, le* 20 *novembre* 1910. - 2ème édition, Gand, Van Doosselaere, 1911, 32 blzz.
DAUMONT (FERNAND). *Le Mouvement flamand, sa raison d'être*. - Bruxelles, Société belge de Librairie, 1911, 2 deelen.
DAUTRICOURT (JOSEPH-YVES). *Flandre et Flamands*. - Brugge, 1929; vlugschrift.
DAVIDTS (PAUL). Zie *Zwartboek*.
DE BOCK-BAUWENS (C.) *Notariat, Ressort etc.* - Antwerpen, J. De Winter, 1910; vlugschrift.
DE BRIEY (COMTE RENAUD). *La question flamande ...est une question flamande*. - Gembloux, Duculot, 1930, 28 blzz.
DE BRUYKER. *Prof.* C. *De Bruyker en de Vlaamsche Hoogeschool voor het Belgisch Gerecht*. - Gent, Plantijn, 1920; VIII + 112 blzz.
DECHESNE (L.) et M. DE MIOMANDRE. *Le Mouvement wallon et la question financière*. In *Revue de Belgique*, 1913, blz. 517.

DE CLERCQ (RENÉ). *De Zware Kroon*, Bussum, Van Dishoeck, 1915.
ID. *Havere tegen Vlaanderen*. In *Dietsche Stemmen*, Utrecht, 1916.
ID. *De Noodhoorn*, 1917.
DE CNEUDT (RICHARD). *De vervlaamsching van het lager onderwijs in Groot-Brussel*. - Brussel, Hessens, 1918.
DE HOON (HENRI). *Het gebruik der Nederlandsche Taal in het Gerecht*. In *Den Vlaamschen Gids*, II (1906) blz. 429.
ID. *De aanvullende Wet op het Gebruik der Nederlandsche Taal in Strafzaken*. In *den Vlaamschen Gids*, IV (1908).
ID. *De l'emploi des langues en Belgique*. In *Revue de l'Université de Bruxelles*, Juni-Juli 1910.
ID. *L'Apaisement de la Querelle des Langues en Belgique*. - Brussel, Office de Publicité, 1930, 68 blzz.
DELAITE (JULIEN). *Etude d'un régime séparatiste en Belgique*. - Luik, Thone, 1912.
DELPIRE (LOUIS). *Tot eereherstelling van Jan Coucke en Pieter Goethals, martelaars van het Gerecht*, 16 blzz.
DE MAN (L). *Vlaamsche nationale Geschiedenis*. - Tielt, Lannoo, z.d.
DE MAN (REMY). Zie *Proces*.
DE MARTENS (G. Fr.), voortzetting door HEINRICH TRIEPEL. *Nouveau Recueil général de Traités et autres actes relatifs aux Rapports de Droit international*. 3ème Série, Tome XI. - Leipzig, Weicher, 1923, 980 blzz.
DE MIOMANDRE (MAURICE). *Contre la Séparation administrative*. - In *Revue de Belgique*, 1912, Nr 21, blz. 967 en vlg.
ID. *Contre la Séparation. Réponse à quelques objections*. In: *Revue de Belgique*, 1913, *blz* 169 en vlg, en 230 en vlg.
DE MONT (POL). *Openingsrede op het* 32e *Nederlandsch Congres te Antwerpen op* 26 *Aug*. 1912. - Antwerpen, Bouchery. z.d. (1913), 32 blzz.
DEMOS - *De Strijd om de Vlaamsche Hoogeschool*. - Brussel, drukkerij Richard, z.d. (1916), 36 blzz.

DE PILLECIJN (F.) *Amnestie*. - Antwerpen, 'Martelaarsfonds', Oude Korenmarkt, 71, 1921.
DE RAET (LODEWIJK). *Een economisch programma voor de Vlaamsche Beweging*. In *den Vlaamschen Gids*, I (1905), blz 470.
ID. *Vlaamsche Vragen van den Dag*. In *den Vlaamschen Gids*, IV (1908), blz. 193.
ID. *La Question des Langues en Belgique au point de vue social*. In *Bulletin de l'Institut Solvay*, n° 24.
ID. *De Vlamingen onder de Nieuwe Regeering*. - Antwerpen, Dirix-Van Riet, 1910, 40 blzz.
ID. *Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool* (Samenvatting van zijn *Verslag*). Uitgave van het Willems-Fonds, n° 153. - Gent, Hoste, 1911, 48 blzz.
ID. *Fransche vertaling* van het voorgaande. Gent, 1911.
ID. *Over Vlaamsche Volkskracht*. - Brussel, Jan Meeuwissen, 1913.
ID. *Vlaanderen's economische Ontwikkeling*. - Brussel, 'Standaard,' z.d. (na den oorlog.). Ook als n^r 2 van de 'Vlaamsche Bibliotheek', Amsterdam, Mij voor Goede en Goedkoope Lectuur (Wereldbibliotheek), 1920.
ID. Zie *Verslag* en *Vlamingen*.
DE SADELEER (C.F.). *Een poging tot minnelijke regeling van het Vlaamsch-Waalsche Vraagstuk*. - Brussel, 1918; Hoogstraten, drukkerij J. Haeseldonckx, 31 blzz.
ID. *Een kritische Schouwing der Vlaamsche Beweging*. - Brussel, De Standaard, 1923.
DE SAEGHER (RODOLPHE). *Beschuldigingsakte* (in de zaak der professoren van de Von Bissing-Hoogeschool). - Gent, Van Doosselaere, 1920, 66 blzz. 4°.
DE SAGHER (HENRI). *The Flemish Movement and the Activist Intrigue*. In: *The New Europe*, Vol IX, blz. 61-67 en 84-90. - Londen, 1918.
DE SCHAEPDRYVER (KAREL) en JULIUS CHARPENTIER. *Open Brieven der Vlaamsche Frontpartij* (*IJzerreeks*, n^r 2). - Jette-Brussel, druk. De Raymaeker en Peremans, z.d. (1918), 56 blzz.

DE SCHAEPDRIJVER EN CHARPENTIER. *Ontwikkelingsgang der Vlaamsche Frontbeweging*. (*IJzerreeks*, n^r 3), 1918.
ID. *Vlaanderens Weezang aan den IJzer* (*IJzerreeks*, n^r 3, 2e uitgave). - Brussel, Westvlaamsche drukkerij, z.d. (1918), 90 blzz.
DES CRESSONNIÈRES (JACQUES). *Essai sur la question des langues dans l'histoire de Belgique*. - Brussel, Lamberty, z.d. (1919), 392 blzz.
DES MAREZ (G.). *Le problème de la colonisation franque et du régime agraire en Belgique*. - Brussel, Lamertin, 1926, 192 blzz. Ook in: *Mémoires in* 4° *de l'Académie royale de Belgique*, Classe des Lettres, 2e série, tome IX, fasc. 4. - Brussel, Hayez.
DESTRÉE (JULES). *Lettre au Roi sur la Séparation de la Wallonie et de la Flandre*. - In *Revue de Belgique*, 1912, n° 16-17, blz. 785 en vlg. Ook in één brochure met het antwoord van H. Meert. - Gent, Plantijn, 1913.
ID. *Belgium and the Principle of Nationality*. - London, Council for the Study of International Relations, 1916.
ID. *Wallons et Flamands. La Querelle linguistique en Belgique*. - Paris, Plon-Nourrit, 6e uitgave 1923, 392 blzz.
DE VREESE (IVO) en JAN VAN STRAELEN. *Register van de bijdragen, lezingen, verslagen enz. verschenen in de Jaarboeken en in de Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Academie* (1887-1926). (Daarin een rubriek *Vlaamsche Beweging*.). - Gent, Volksdrukkerij, 1927, 190 blzz.
D' H. (Dr F.). 1830: *Het Vlaamsche Standpunt; waarom de Vlamingen* 1830 *niet medevieren*. - Antwerpen, Volksheil; Aalst, Druk Volksverheffing, 1930, 48 blzz.
DIDASKALOS. *Open brieven aan M. Helleputte*, in het half-wekelijksch Nieuwsblad *De Standaard* (Antwerpen) van 29 Mei 1907 tot 12 Maart 1908,
ID. *Budgetvreters. Open Brieven van Didaskalos aan M. Helleputte* (verkorte inhoud daarvan). - Uitgave van het Alg. Ned. Verbond, Gent, 1908, 16 blzz.
DOMELA NIEUWENHUIS NYEGAARD (J.D.) *Vlaanderen be-*

vrijd van allen zuidelijken Dwang. - *Amsterdam, Versluys*, 1915, 48 blzz.
ID. *Uit mijn Oorlogsdagboek*. - Den Haag, Nieuwe Uitgeversmaatschappij, 1915.
ID. *De Crisis in Vlaanderen en de Vlaamsche Beweging in verband met Groot-Nederland*. - Stuttgart, Diez, 1917.
DOSFEL (LODEWIJK). *Die flämische Studentenbewegung*. - Gladbach, 1916.
ID. *Katholiek Activistisch Verweerschrift*. - Gent, St-Michiels drukkerij, 1917-1918, 50 blzz.
ID. *De Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool beschouwd met het oog op de plichten der Vlamingen jegens Vorst en Land*. (Voordracht). - Antwerpen, zonder adres, 1916, 16 blzz. en Jette-Brussel, F. De Raymaeker en F. Peremans, 1918, 16 blzz.
ID. *Vlaamsch Gewetensonderzoek*. - Brussel, 'Ons Vaderland', vlugschrift.
ID. *Schets van eene Geschiedenis van de Vlaamsche Studentenbeweging*. - Gent, Tspijker, 1924.
DOSFEL-TYSMANS (ANGÈLE). *De Katholieke Vlaamsche Meisjesbeweging*. - Gent, Tspyker, 1924, vlugschrift.
DU BOIS (ALBERT). *Belges ou Français*. - Paris, Lemoine.
ID. *La Préface de Waterloo*. - Paris, Choiseul.
DUMONT (V.). *Le Droit Wallon et Flamand*. - Pépinster, Stassen-Degueldre, 1929. - brochure.
EGGEN (JAN L.). *De Invloed door Zuid-Nederland uitgeoefend op Noord-Nederland op het einde der* 16e *en bij het begin der* 17e *eeuw*. Uitg. der Kon. Vl. Academie; Gent, Siffer, 1906, 247 blzz.
EGGEN VAN TERLAN (JAN L.M.). *Bijdrage tot de Geschiedenis van de Vlaamsche Beweging*. 'De Wilde Roos', no2-3 van den 9n jaargang. (Februari-Maart 1931). - Brussel, 'De Wilde Roos', 1931, 106 blzz.
ELIAS (Dr. H.J.). *Het Verleden van het Vlaamsche Volk*. In *Vlaanderen door de Eeuwen heen*. 2e uitg. onder leiding van Dr. J. Denucé en Dr. J.A. Goris. - Antwerpen en Brussel, Standaard, 1931.

ID. *Onze wording tot Natie. Inleiding tot de Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*. - Kortrijk, Steenlandt, 1932, 124 blzz.
ENGEL (RAOUL). *L'Université flamande*. (Publication de la Ligne nationale pour la Défense de la langue française). - Brussel, Librairie française et internationale, 1911, 57 blzz.
ERZBERGER (MATTHIAS). *Erlebnisse im Weltkrieg*. - Stuttgart-Berlin, 1920.
ID. *Souvenirs de Guerre* (vertaling van het voorgaande). - Paris, Payot, 1921, 440 blzz.
FAINGNAERT (A.L.). *Verraad of Zelfverdediging? Een Schets van het Vlaamsch Aktivisme*. - Antwerpen, Internacia, 1930, 24 blzz.
(*Federalisme*). *Het Federalisme en de Scheidingsplannen in België, door een Vlaming*. - Hasselt, Limburgsche drukkerijen, z.d. (1931), 12 blzz.
Federalisme en Groot-Nederland, uitgaven van het 'VI. Studie-comité voor politieke, sociale en kultureele aangelegenheden': I. *De Werking van het Studie-comité. Politieke Vraagstukken*. - Gent, Artes, 1931, 62 blzz.
FIERENS (Dr. ALFONS). *Het Belgisch Vaderland. Een Bijdrage tot de Wijsbegeerte der Vlaamsche Beweging*. - Grimbergen, Katholikos, 1919, 115 blzz.
FISCHER (OTOKAR): *Belgie a Nemecko. La Belgique et l'Allemagne*. - Praag, 1927, 116 blzz.
Flamandisation de l'Université de Gand (*La* -). 'Brochure de propagande éditeé par la Commission pour la Flamandisation de l'Un. de Gand'. - Anvers, Aalders, 1920, 32 blzz.
(*Flandria*). *Pro Flandria Servanda. Vlaanderen's Recht en Eisch tot Zelfstandigheid*. Uitg. van het 'Vlaamsch Comité' in den Haag. - Den Haag, Nyhoff, 1919, 108 blzz.
FLOR I. *Dernier Appel aux Fransquillons et Dénationalisés. La Terreur en Flandre en* 1918, - Gent, 'Recht en Herstel', Korte Kruisstraat, 3; z.d. (1930), 24 blzz.

FOULON (FRANZ). *La Question Wallonne*. - Brussel, Leempoel, 1918.
FRANCK (LOUIS). *Redevoering op de Feestzitting van het Antwerpsch Willems-Fonds van* 23 *Oct*. 1921. - Antwerpen, Burton, z.d. (1921), 32 blzz.
ID. *Le Mouvement flamand et von Bissing*. - Brussel, 1922.
ID. *De Belgische Nationaliteit en de Vlaamsche Beweging*. Vertaling van een redevoering uitgespr. in de Acad. des Sc. morales et politiques (Institut de France) te Parijs, den 14 Juni 1930. In den *Vlaamschen Gids*, jrg. XIX (1930), November-aflevering, blz. 49.
ID. *La nationalité belge et le mouvement flamand*. - Brussel, Lamertin, 53 blzz.
FREDERICQ (PAUL). *Uit de Geschiedenis van Willems-Fonds en Davids-Fonds*. Uitg. van het J. Vuylsteke-Fonds, n^{r} 6. - Gent, Hoste. 1909, 48 blzz. Eerst verschenen in *den Vlaamschen Gids* van Nov-Dec. 1908.
ID. *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*. In 'Vlaamsch België sedert 1830.' deelen II en III (1^{e} en 2^{e} stuk). Uitgave van het Willems-Fonds (Victor de Hoon-fonds) n^{r} 3bis. - Gent, Hoste, 1909. - Ook afzonderlijk.
ID. *Les Lettres flamandes et leur Importance nationale en Belgique*. (Voordracht in de Ligue de l'Enseignement). - Gent, Vanderpoorten, 1912. - 20 blzz.
ID. *De Maatschappij 'Tot Nut van 't Algemeen' in Zuid-Nederland tot aan de Belgische Omwenteling van* 1830. In 'Bulletins de l'Acad. royale de Belgique,' 1913, blz. 269 en vlg.
ID. *Max Rooses*. - In *den Vlaamschen Gids*, X (1914-20) blz. 385.
ID. *Rede als intredend rector uitgesproken*. In *Réouverture solennelle des Cours*, 21 *janvier* 1919. - Gent, Volksdrukkerij, 1919, 126 blzz.
FUSS-AMORÉ (GUSTAVE). *Revue de la Quinzaine: Belgique*. In *Mercure de France*, tome CXXX, n° 491, blz. 544. - Parijs, 1918.

GANDAVUS (ANDRÉ). *La Question flamande jugée par un Flamand*. - Gent, Van Doosselaere, z.d. (1918), 12 blz.
Gedenkboek van het Algemeen Nederlandsch Verbond, bij gelegenheid van zijn 25-jarig bestaan. - Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1923.
GERMAIN (LOUIS). *L'Ame belge et le Peuple flamand*. - Bruxelles, La librairie flamande, rue du Chêne 18; z.d. [1905 en 1907], 32 blzz.
GEYL (PROF. P.). *De Groot-Nederlandsche Gedachte*. - Haarlem, Tjeenk Willink, 1925.
ID. *Holland-Belgie*. - Haarlem, Tjeenk Willink, 1926.
ID. *Het Archief van de Raad van Vlaanderen*. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jgr. 44, blzz. 357 en vlg. - Groningen, Noordhoff.
GILLOUIN (RENÉ). *De l'Alsace à la Flandre. Le Mysticisme linguistique*. - Paris, Prométhée, 1930, 220 blzz.
GOSSAERT (G.). *De internationale beteekenis der Vlaamsche Beweging*. - Utrecht, Ruys, 1918.
GOYAU (GEORGES). *België's Eenheid en Duitschland*. (vertaald uit het Fransch). - Brussel, Van Oest, 1919.
Handelingen der Nederlandsche Taal- en Letterkundige Cengressen, 1849-1908.
HARRY (GÉRARD). *Mémoires*. - Brussel, Office de Publicité, 1930, 4 deelen.
HENRY (ALBERT). *Etudes sur l'Occupation allemande en Belgique*. - Bruxelles, Office de Publicité. 1920, X + 465 blzz.
HEYSE (TH.). *Index documentaire*. Tome I: *l'Université flamande*. - Gent, Vanderpoorten, 1918-19, 2 fascicules, XXXIX + 344 blzz.
ID. *Le Procès de l'Activisme*. - Brussel, Lamertin, 1919, 53 blzz. (Uit 'Le Flambeau' van Nov. 1919).
ID. *La Haute Direction du Conseil de Flandre*. - Brussel, 'Renaissance d'Occident', 1924.
ID. *La Genèse du Conseil de Flandre*. - Brussel, 'Renaissance d'Occident', 1924, 12 blzz.

HEYSE, (TH.). *Revue belge des livres, documents et archives de la guerre* 1914-1918. - Brussel, Falk, 1924.
Histoire des Agissements flaminboches au Département des Chemins de Fer. - Schaarbeek, Lafaut, [1921 ?].
HOFFMANN (PIETER). *De Stichting der Hoogeschool te Gent*. In: *Nieuwe Gentsche Courant*, 7, 8, 9, Nov. 1917.
Hoogeschool te Gent. Academisch Jaar 1916-1917. *Inlichtingen voor de Studenten en hunne ouders*. 2e uitgave, Gent, z.d., 18 blzz. Nieuwe uitgave 1918-19.
(*Hoogeschool*) *Waarom moet de Gentsche Hoogeschool vervlaamscht worden*? Volksbrochure uitgeg. door de Commissie ter vervl. der Gentsche Hoogeschool. - Brussel, 'Standaard' z.d. [1922], 16 blzz.
(*Hoogeschool*). *De Vlaamsche Hoogeschool te Gent*. - Gent, 'Mercurius', 1917.
(*Hoogeschool*). *De Vlaamsche Hoogeschool te Gent*, 1916-1918, *Verweerschrift van het Gentsche Studentencorps 'Hou ende Trou'*. - Gent, Plantijn, 1919.
(*Hoogeschool*). *Eene Vlaamsche Hoogeschool*. Vlugschrift van 4 blzz. op 2 kolommen, uitgeg. door het Cath. VI. Verbond van Oost-Vlaanderen. - Gent, Oudburg, 36; z.d.
HOSTE (JULIUS, JNR,). *De Vlaamsche Hoogeschool in Wording teGent*. In *den Vlaamschen Gids* van 1925. Ook als brochure verspreid door den Bond der Oudleden van 't Zal Wel Gaan. - Antwerpen, Ruquoy e.a. 1925, 12 blzz.
ID. *Ons Land en de Vrede. De Roeping van het Liberaal Vlaamsch Verbond*. In *den Vlaamschen Gids* van Mei 1932 (jrg. XX, no 8), bl 337.
Huldebetoon aan Dr. Borms op 21 *Januari* 1917. - Merksem, C. Scheltjens, 1917.
HUYSMANS (CAMILLE). *Hoe kan het Vlaamsch Cultuurprobleem opgelost worden*? (Radiorede). In *den Vlaamschen Gids*, XX (1931). blz. 118.
INGENBLEEK (J.). *L'actuelle Question flamandc*. - Brussel, Goemae re, 1930, 15 blzz.
ID. *Les Leçons du Passé; l'Enseignement moyen dans les*

provinces flamandes. Overdruk uit *Le Flambeau* van Januari 1931. blzz. 12-36. - Brussel, Lombaardstraat, 67, 1931.
(*Interpellatie*). *De Vlaamsche Interpella*tie (namelijk van ‘de drie Van's’, Van de Vyvere, Van Cauwelaert en Van de Perre in Mei 1919). - Ook : *l'Interpellation flamande au Parlement belge*. - Brussel, Standaard, 1919.
JACOB (Dr. ANTOON). *Het Vlaams Konflikt en het Federalistiese Beg nsel*. - Antwerpen, ‘De Sikkel,’ 1920.
ID. *De Vlaamsche Stem*. - Antwerpen, ‘De Sikkel,’ 1921.
JANSSENS (PROF. ED.). *Les droits du père de famille en matière d'éducation et d'enseignement*. - Uitg. van de Ligue catholique pour la Défense de la Liberté du Père de Famille. - Gent, Korte Meire, 8, z.d. [1930], 68 blzz.
JENNISSEN (E.) *Pour la Séparation politique et administrative*. - Luik, Desoer, 1911.
JENNISSEN (E.). et POL DE MONT. *Séparation administra*tive. - Gent, Plantijn, z.d. [1911]. - 56 blzz.
JONCKX (A.). *De Amnestie van Compiègne*. - Separaatafdruk uit *Jong Dietschland* van 1927. - Den Haag, Internationaal Amnestie-Comité, Fahrenheitstraat, 708, 12 blzz.
ID. *Belgica juris contemptrix*. In *Jong Dietschland*, jrg.V (1931). n° 12, 13, 15, en 16.
JOSSON (MAURITS). *De Belgische Omwenteling van* 1830. - Tielt, Lannoo, [1930], 3 deelen.
JOSTES (FRANZ). *Die Vlamen im Kampf um ihre Sprache und ihr Volkstum*. - Münster, Borgmeyer, 1916.
(*Jubelfeest*). *Ons* 75*-jarig Jubelfeest*. Uitg. n^{r} 163 van het Willems-Fonds. - Gent, Van Rysselberghe en Rombaut, 1926, 226 blzz.
KELLEN (TONY). *Die Vlämische Hochschule in Gent*. - Hamm (Westfalen), Breer und Thiemann, 1916, 148 blzz.
KERL (M.). *Waarheen met de huidige Vlaamsche en Sociale Beweging*? - Brugge, Excelsior, 1929, 32 blzz.

KURTH (GODEFROID). *La Question flamande*. In : *Dietsche Warande en Belfort*, 1912, I, blz. 344.
LALOIRE (MARCEL). *Bruxelles, signe de contradiction*. - Leuven, Uitg. Rex, De Costerstraat, 52, 1931.
LAMPRECHT (KARL. G.). *Deutsche Zukunft in Belgien. Aus den nachgelassenen Schriften*. - Gotha, Perthes, 1916.
LANZAC (L. DE LANZAC DE LABORIE). *La Domination française en Belgique*. - Paris, Plon, 1895, 2 deelen.
LECOCQ-HARDY. *La Wallonie autonome*. - Paris, Sansot, 1917. (voorrede van Jules Destrée).
(*Leeuw*). *Er was eens 'n Leeuw in het Belgisch Leger*, 3de uitgave. - Antwerpen, Berten Meuris, z.d. [1930], 128 blzz.
(*Legercomiteit*) *Het Vlaamsch Legercomiteit* (vlugschriften over den taaltoestand in het Leger). - Antwerpen, 1913.
LEMOINE (ROB. J.). *De economische Ontwikkeling der Vlaamsche Gewesten*. In den *Vlaamschen Gids*, jrg. XVII (Oct. 1928), blz. 5-36.
LIEDERIK. *Vlaanderen's ekonomische zelfstandigheid*. - Antwerpen, 'Flandria', z.d. [1917], 174 blzz.
ID. *Vlaanderen zelfstandige Staat*. - Antwerpen 'Flandria', 1918.
LIPPENS (MAURITS). *De economische Eenheid van het Land*. In 'het (nieuwe) *Volksbelang*', Dec. 1931. - Antwerpen, Prinsstraat, 20.
LIPPENS (PAUL). *Voix d'Outre-Tombe. La question flamande*. uitgegeven door Minister Maurits Lippens. - Brussel, Drukkerij Vanbuggenhoudt, 1929, 40 blzz.
LONCHAY (ANDRÉ). *L'Effondrement des Ministères Wallons, Départ des Saltimbanques*. - Brussel, Lamertin, 1919, 32 blzz.
Mac Leod-Gedenkboek. Uitgave van het Mac Leod-Fonds, nr 1. - Antwerpen, 'De Sikkel,' 1930, 120 blzz.
MAC LEOD (JULIUS). *Taal en Kennis*. In *Nederlandsch Museum*, IV, (1895). Ook als brochure : Gent, Hoste, 1895, 40 blzz.
ID. *Verslag van de Commissie gelast met het onderzoeken*

van de wenschelijkheid van het inrichten eener Nederlandsche Hoogeschool in Vlaamsch-België, 1e druk, 30 blzz; 2e druk, 16 blzz. - Gent, Vanderpoorten, 1899.
ID. *Nieuwe Wegen*. In *Van Nu en Straks*, Antwerpen 1901.
ID. *Over de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool*. Uitgave der Studentencommissie. - Gent, Vanderpoorten, 1903, 32 blzz.
MARCK (H.). *Het gansche Taalvraagstuk* (Radiorede). In den *Vlaamschen Gids*, XX (1931), blz. 109.
MARGOT (GEORGES). *Le Flamand à l'Université*. - Leuven, Peeters, 1910, 108 blzz.
MAXIMILIAAN (L.). *Over den minst verkwikkelijken kant van het Activisme*. In *Ontwikkeling* nr 1-2, 1931, blz. 32. en vlg.
MAYENCE (FERNAND). *La Légende des Francs-Tireurs de Louvain*. - Leuven, Imprimerie Communale, 1928, 4 blzz.
MEERT (HIPPOLIET). *Antwoord op den Brief aan den Koning over de Scheiding van Wallonië en Vlaanderen van den heer Jules Destrée*. - Gent, Plantijn, 1913, 80 blzz. - Ook als uitgave van het Willems-Fonds : Gent. Hoste, 1913.
Zie ook onder *Destrée*.
ID. *Réponse à la lettre au Roi.... de M.J. Destrée*. In *De Vlaamsche Hoogeschool* van Aug. - Sept. 1912. Dan als brochure : Gent, Plantijn 1912, 80 blzz.
MEERT (H.) en HARDYNS. - *Het Debat Meert-Hardyns over het* 11e *Juli-Feest en de Vlaamsche Beweging*. - Gent, De Backer, 1910, 62 blzz.
MEERT (LEO). *Holland en het Vlaamsch Activisme*. - Amsterdam, 1916.
M.D., *Ingénieur*. *L'Ame d'un Peuple*. - Gent, Plantyn, z.d. (1911), 32 blzz.
ID. *L'influence française*. - Gent. Plantijn, z.d. (1911), 40 blzz.
Memorandum. Flanders' Claim for Autonomy. Leuven, 1927.
Memorandum överlämnat till Hennes Kungliga Höghet Prinsessan Astrid vid Hennes mottagning på Stadshuset

i Antwerpen, den 8 *Nov.* 1926. - Antwerpen, Jan van Ael, 1926.
NIERSTRASZ (B.). *Nederland en België*. - Den Haag, Blommendaal, 1926.
NIEUWLAND (DOM NORBERT) ET MAURICE TSCHOFFEN. *La Légende des Francs-Tireurs de Dinant*. - Gembloux, J. Duculot, 1928, 86 blzz.
(*Notes*). *Quelques Notes sur la Situation générale faite à la Patrie belge*. (Tijdens den oorlog verspreid door Waalsche Activisten).
OOR (MATHIEU). *Het Activisme en Duitschland gedurende den Oorlog*. - Roermond, Reyners. 1929, 25 blzz.
Oproep tot het Vlaamsche Volk. Renkin's woord : Une injustice à faire hurler! - Antwerpen, Internacia, 1932, 32 blzz.
OSSWALD (P). *Belgien*. - Berlin, Teubner, 1918.
(*Overzicht*). *Geschiedkundig Overzicht van het Aktivisme*. Uitgave van de Ligue nationale pour l'Unité belge. - Brussel, Dewarichet, 1929, V + 150 blzz.
PASCHAL (LÉON). *Het Historisch en Politiek Noodlot van België*. - Amsterdam, Van Looy, 1924, 238 blzz.
PASSELECQ (FERNAND). *Le Testament politique du Général von Bissing*. - Paris, Van Oest, 1917, 46 blzz.
ID. *La Question flamande et l'Allemagne*. - Paris, Berger-Levrault, 1917, VII + 329 blzz.
ID. *La Magistrature belge contre le Despotisme allemand*. - Paris, Berger-Levrault, 1918.
ID. *La Déportation et le Travail forcé des Ouvriers et de la Population civile*. - Paris, Presses universitaires de France, 1928, XII + 472 blzz.
PEETERS (ROBERT). *Het naoorlogsche Vervlaamschingsproces bij het Belgisch Leger*. In *den Vlaamschen Gids*, XX, n^{r} 10 (Juli 1932), blz. 435. - Ook als brochure, Antwerpen, Resseler, 1932, 24 blzz.
PERSYN (JULES). *Coup d'oeil sur l'Ame des Pays-Bas* 1919.
PICARD (EDMOND). *Au Pays des Bilingues*. - Brussel, W^{e} F. Larcier, 1923.

PICARD (LEO). *Vlaanderen na den Oorlog*. - Den Haag, Van Stockum, 1915, 40 blzz.
ID. *Voor het Herstel der Vlaamsche Beweging*. - Antwerpen, De Sikkel, 1926.
ID. *De Vlaamsche Beweging*: 1930. In *Dietsche Warande en Belfort*, Nov. 1930.
ID. *Vlaanderens Toekomst te koop aangeboden. Het federaal Statuut der Frontpartij*. - Antwerpen, 'De Warande', 1931.
PIÉRARD (LOUIS). *Wallons et Flamands. Préface d'Em. Vandervelde*. ('Les Cahiers de l'Églantine', n[r] 2). - Brussel, 1929, 62 blzz.
ID. *Belgian Problems since the War*. - New Haven, Yale Press, 1929.
PIRA (A.). *De Limburgsche Koolmijnen*. In *Berichten van het Vlaamsch Economisch Verbond*, October 1927.
PIRENNE (HENRI). *Histoire de Belgique*. - Brussel, Lamertin, 1900-1932.
ID. *Le Pangermanisme et la Belgique*. - Brussel, Lamertin, 1919, 35 blzz.
ID. *La Nation belge et l'Allemagne*. (Redevoering op de plechtige Opening der Gentsche Hoogeschool). - Gent, Hoste, 1919, 24 blzz.
ID. *Lijkrede van Paul Fredericq*. In *Flandre libérale* van 5 April 1920.
ID. *Notice sur Paul Fredericq*. In *Annuaire de l'Acad. de Belgique*. - Brussel, Hayez, 1924. - Ook afzonderlijk.
ID. *La Belgique et la Guerre mondiale*. In de reeks: Publications de la Dotation Carnegie, série belge). - Parijs, Les Presses universitaires de France, z.d. (1929), XI + 298 blzz.
PIRENNE (JACQUES). *Men moet het Land met een Taalstatuut begiftigen*. (Uitgave van den Nationalen Bond voor de Belgische Eenheid). - Brussel, Dewarichet, 1929, 32 blzz. (*Fransche uitgave daarvan*, zelfden uitgever).
PIRENNE (JACQUES) et M. VAUTHIER. *La Législation et*

l'Administration allemandes en Belgique. - Parijs, Presses universitaires de France, 1926, XV + 269 blzz.
PLANCQUAERT (HECTOR). *Jan Vlemincx, een Verhaal uit den Tijd van de Opkomst der Christene Democratie in Vlaanderen*. - Brugge, Moeyaert, 1910, 366 blzz.
PRAYON VAN ZUYLEN (ALFONS). *Charybdis en Scylla, Verfransching of Verduitsching*. In de *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Academie*, 1896, blz. 661.
ID. *De Belgische Taalwetten*. - Gent, 1912.
PRINS (ADOLPHE). *La Démocratie après la Guerre*. - Brussel, Larcier, 1918.
Proces Remy De Man. - Brussel, Gudrun, 1925.
(*Programma*). *Het Vlaamsch Programma. Zie* BOSSAERTS.
Protestation du Limbourg hollandais 1918- 1919. - Roermond, J.J. Roman en Zonen, 1920, 150 blzz.
Pruilen of Handelen? Een woord tot de Vlaamsche Studenten over de Vlaamsche Hoogeschool. Iets of Niets! Uitgeg. door den 'Bond der Oudleden van 't Zal Wel Gaan'. - Gent, Drukkerij Elze, 1926, 6 blzz.
(*Question*). *La Question des Langues en Belgique*. - Brussel, Féron, 1914.
(*Question*). *La Question linguistique et les Écoles du Génie Civil et des Arts et Manufactures annexées à l'Université de Gand. Annexe aux Annales de l'Association des Ingénieurs sortis des Ecoles Spéciales de Gand*. 5e série, Tome XX, 11e fascicule. - Brussel, Ferd. Wellens-Pay, 1930, 32 blzz.
(*Raad*). *De Raad van Vlaanderen aan het Vlaamsche Volk*! (bevat de eerste Proclamatie van den Raad van Vlaanderen). - Lier, drukkerij Van Peborch, z.d. [1917], 16 blzz.
Raad van Vlaanderen. Memorandum over de Buitenlandsche Politiek van België. - Merksem-Antwerpen, Wuytslei, 29. Uitgave van het Secretariaat. z.d. (1931), 38 blzz.
Id. Gedenkschrift voor Amnestie in Vlaanderen. Uitg. van het Secretariaat, Wuytslei, 29, Merksem, z.d. (1932), 32 blzz.
Raisons historiques de l'Unité belge. - In *Bulletin de la*

S.E.P.E.S. (Société d'Études politiques, économiques et sociales), 6° année, n^{r} 5. - Antwerpen, Belliardstr., 5; 1930, 28 blzz.
Rapport au Roi (over de Vlaamsche Hoogeschool, onderteekend P. Poullet, Minister van Wetensch. en Kunsten en Baron Beyens, Minister van Buitenlandsche Zaken). - *Moniteur belge*, 8-14 Oct. 1916.
Rapport sur la Transformation de l'Université de Gand en Université flamande. (vertaling van het verslag van De Raet; zie onder *DeRaet*.)
REINHARD (FRANS). *Algemeen Verslag over de Werking van het Nationaal Vlaamsch Verbond*. 1891-1911. - Leuven, Vlaamsche Drukkerij, 1912.
REMOUCHAMPS (J.M.). *Le Vote bilatéral*. - Brussel, Larcier, 1919.
RENARD (ALBERT). *Paix ou Guerre*? - Paris, Alcan, 1930.
ROLIN (ALBERIC). *Discours prononcé à l'Ass. générale de l'Union pour la Défense de la langue française à l'Univ. de Gand, le* 24 *février* 1911. - Gent, Van Doosselaere, 1911; 16 blzz.
ROMBOUTS (Dr. J.). *Het Militair Vraagstuk*. Uitgave van de Vl. Legercommissie. - Antwerpen, Cuperusstraat, 23; 32 blzz.
ROOSES (MAX). *De Vlaamsche Beweging in* 1905. In *den Vlaamschen Gids*, II (1906). blz. 1.
ROUVEROY (MAJOR J.H. BRADFER). *Les* 4 *Mois*. - Antwerpen, Resseler, 1924, 168 blzz.
Roza de Guchtenaere (*Mej.*) *voor den Krijgsraad*. Brussel, 'Ons Vaderland.' Ook Gent, Plantijn, 1919, 32 blzz.
RUBBENS (EDMOND). *Het Gevaar van het Nationalisme*. - Antwerpen, N.V. 'Het Vlaamsche Land', 1923, 54 blzz.
ID. *L'Etat des Esprits en Flandre*, in *la Revue catholique des Idées et des Faits* van 25 Januari 1929, blzz. 2 en 3. - Brussel, Boulevard Bischoffsheim, 11; 1929.
RUDELSHEIM (MAARTEN). *Eene Vlaamsche Mijnbouwschool*. - Antwerpen, 1906.
RUDIGER (A. WULLUS). *Un Livre Noir de la Trahison*

activiste. - Brussel, 'Journal des Combattants' en Leuven, Peeters, 1920, 168 + 114 blzz.
ID. *Flamenpolitik*. - Brussel, Rossel, z.d. (1921), IV + 404 blzz.
ID. *Mémoire au Roi sur les Dangers de la Réhabilitation de l'Activisme*. - Brussel, Imprimerie scient. et littéraire, 1926, 54 blzz.
RUSCART. (PAUL). *La Question flamande et la Wallonie. Pourquoi nous devons agir*. - Namur, 1918.
ID. *Propos d'un Wallon sur la Question flamande*. - Namur, 1918.
RUTTEN (MGR -, BISSCHOP VAN LUIK). *Rede uitgesproken in de Synodale Vergadering van zijn Bisdom den* 20 *April* 1910. *Fransch en Nederlandsch*. - Uitgave van het
Davidfonds n^{r} 169. - Brugge, drukkerij J. Houdmont-Carbonez, z.d. (1910), 40 blzz.
RUTTEN (PATER G.C.) *La Question linguistique en Belgique*. - Liège, 'La Pensée catholique'; Paris, Gérandon, 1930, 45 blzz. (*Etudes sociales*, 21-22).
RYDER (S.T.). *La Flandre opprimée, la lourde Responsabilité du Gouvernement belge vis-à-vis de la Flandre*. - Ook in 't Engelsch bij denzelfden uitgever. - Thielt, Lannoo, 1929.
RYELANDT (DANIEL). *M. René Gillouin et la Question flamande*. In *Le Flambeau*, Juli 1930.
ID. *Autour de la Question linguistique* (Uittreksel uit *Le Flambeau* van Aug. 1930). - Brussel, R. Van Sulper, 1930, 24 blzz.
SABBE (MAURITS). *België na den Oorlog*. In *Verslagen en Mededeelingen der Vl. Academie*, 1919, blz. 359.
SAND (MAURICE). *Le Retour à la Légalité*. Uitgave van de Sociologische afdeeling van het Instituut Solvay. - Brussel, Lebègue, 1919, 88 blzz.
SCHICKS (ALFRED). *La Question flamande*. - Leuven, Fonteyne, 1918, 32 blzz.
SCHRÖDER (Dr. MAX). *Clause d'Amnistie et Traité de Versailles*. In *Revue de Droit international*, jrg. IX (1931), n^{r} 4,

blz. 400 en vlg. (Genève, A. Sottile, 105, route de Chêne, 1923...). Vertaling van een artikel uit het *Zeitschrift für Völkerrecht*, deel XVI, aflev. I, blzz. 160-167. (Breslau, Kern's Verlag. 1931).
SEGERS (GUSTAAF). *De Voertaal van het Onderwijs*. - In *Versl. en Meded. der Vl. Academie*, 1908, blz. 691 en vlg. - Ook als separaatafdruk, 68 blzz.
SEGERS (PAUL). *Nos Pourparlers avec les Pays-Bas, Rapport au Sénat de Belgique*. - Antwerpen, Imprimerie 'Anvers-Bourse', 1930, 112 blzz.
SEVENS (ALFONS). *Hooger Vlaanderen. Het Fransch, de voertaal? Neen! Het Fransch, een vreemde taal? de eerste vreemde iaal? Ja.* - Oostende, Dhont, z.d.. 82 blzz.
ID. *La Question flamande exposée aux Wallons*. - Oostende, Dhont, z.d. (1909), 50 blzz.
ID. *Activisme, Frontisme en Vlaamsche Beweging*. - Gent, Vanderpoorten, z.d. (1930), 96 blzz. - Ook Oudenaarde, 'De Scheldeklokke' 1929, 61 blzz.
SIMONS (L.) *Nederland, België, Vlaanderen*. - Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1924.
SOLANSKY (ADCLF). *German Administration in Belgium*. In de reeks Columbia University Studies. - New-York, 1928, 181 blzz.
(*Solution*). *Une Solution nationale*. (Waalsch activistisch vlugschrift in 1918 verspreid).
(*Solution*). *La Solution régionaliste*. (Vlugschrift door Waalsche Separatisten verspreid.)
SPECTATOR. *Proeve van een politiek Program voor Katholieke Nationalisten in Vlaanderen*. - Brussel, Gudrun, 1924.
SPELEERS (R.H.L.) *Is de Vlaamsche Beweging een nationale Beweging, ja of neen?* - Brugge, Excelsior, z.d. (1924). - 62 blzz.
Standregelen van den Dietschen Bond. - Utrecht, 1919.
(*Statuut*). *Het Federaal Statuut: Wetsontwerp tot Herziening der Belgische Grondwet, neergelegd ter Kamer op* 25 *Maart* 1931 *door de Mandatarissen der Vlaamsch-Nationalistische Partij*. - Antwerpen, 'Volksheil', 1931, 44 blzz.

Storm en Drang. 4 Reeksen vlugschriften: 1° *In Vlaanderens Middernacht*, 56 blzz.; 2° *Stem der Vlaamsche Dooden aan den IJzer*, 48 *blzz.*; 3° *De Macht der Duisternis*, 30 blzz.; 4° *Sinn Fein*, 39 blzz. - Uitgave 'Ons Vaderland', Brussel, 1919.
STRACKE (Dr. D.A.). *Was Vlaanderen altijd tweetalig als nu?* - Gent, 1913.
ID. *Arm Vlaanderen*. - Antwerpen, 'Ons Volk', 1914, 40 blzz.; 2e uitgave, Brussel, Standaard, 1919, 40 blzz.
STRAETMANS (ADVOCAAT-GENERAAL). *Akte van Beschuldiging in causa Tack*. - Brussel, Bruylant, 1920.
ID. *Aperçu sur l'Activisme*. - Brussel, Larcier, 1920.
(*Strijd*). *De Strijd der Vlaamsche Studenten aan de Katholieke Universiteit te Leuven*. - Leuven, Kath. Vlaamsch Hoogstudentenverbond, 1925.
(*Strijd*). *De Strijd voor de Toepassing van de Bestuurlijke Taalwet*. Uitgave van het Verbond van het VI. Personeel der Openbare Besturen. - St-Joost ten Noode, Gemeentestr., 64, 1927. - brochure.
(*Taalwet*). *Beknopte Toelichting op de Bestuurlijke Taalwet van* 31 *Juli* 1921. - Uitgave nr 5 van het 'Algemeen Vlaamsch Secretariaat'. - Brussel, Hessens, z.d. (1922), 7 blzz.
TERZAKE (JAN). *Zijn de Belgische Franc-tireurs te Leuven en elders een Legende ?* - Antwerpen, De Vos-Van Kleef, 1929.
TESTOR VI. *Frankrijk in Vlaanderen*. - Gent, uitgave van *de Bestuurlijke Scheiding*, z.d., 32 blzz.
TEXTOR (MAX). *Studie over L. De Raet*, in *Ontwikkeling* van Dec. 1929. - Gent, Volksdrukkerij, Hoogpoort.
THOMAS (J.). *La Question flamande traitée par un Flamand*. - Brussel, Guyot, 1931, 58 blzz.
THOMAS (PAUL). *Lijkrede van Paul Fredericq*, in *Flandre libérale* van 5 April 1920.
(*Toelichting*). Zie onder *Taalwet*.
TSCHOFFEN (MAURICE). Zie onder *Nieuwland* (*Dom Norbert*). *Union pour la Défense de la Langue française à l'Université*

le Gand. (Redevoeringen op de stichtingsvergadering). - Gent, Van de Weghe, 191 0, 24 blzz.
(*Unionisme*). *L'Unionisme Wallon pendant l'occupation allemande en Belgique* (Verweerschrift van de Waalsche Activisten). - Barcelona, Imprenta Catalana, 1922. (niet in den handel).
(*Unité*). *Ligue nationale pour l'Unité belge*. Zie *Archives* en *Overzicht*.
Université de Gand. Années académiques 1913-1918, *Réouverture solennelle des Cours et Remise du Rectorat*, 21 *janvier* 1919. - Gent, Volksdrukkerij, 1919, 126 blzz.
Université flamande (*L'*-). - brochure door de Vlaamsche Hoogeschool-Commissie uitgegeven.
VAN CAUWELAERT (FRANS). *Universiteit en Volksleven*. - Gent, Hoste, 1910, 16 blzz.
ID. *Verhandelingen en Voordrachten*. - Brussel, 'De Standaard', 1927.
VAN DEN HOUT (ABBÉ R.G.). *La Crise belge. Essai de Diagnostic d'une mentalité néfaste à l'Unité nationale*. In *Revue cath. des Idées et des Faits*, 8 Nov. 1929. Ook afzonderlijk, 64 blzz. 1930, bij de drukkerij van genoemde *Revue*.
VAN DE PERRE (Dr. ALFONS). *Waarom vragen wij de vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool*. In *Dietsche Warrande en Belfort*, 1911, I, blz. 441.
ID. *De Verklaring van Minister de Broqueville en de Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool*. In *Dietsche Warande en Belfort*, 1912, I, blz. 358.
ID. *The Language Question in Belgium*. - London, Richards; Brussel, De Standaard, 1919.
VAN DER ESSEN (PROF.). *Petite histoire de l'Invasion et de l'Occupation allemande en Belgique*. - Brussel, G. Van Oest, 1917, 125 blzz.
VANDERLINDEN (J.F.). *De l'Extension de l'Emploi du Flamand dans l'Enseignement supérieur de l'Etat*. - Gent, Siffer, 1921, 32 blzz.
VAN DER LINDEN (HERMAN). *La Forêt charbonnière*. In

Revue belge de Philologie et d'Histoire, April 1923, blzz. 203-215.
VAN DER MEERSCH (JOS.) *De Katholieke Leer over het Kerkelijk Gezag en de Brief der Bisschoppen van België omtrent het Nationalisme*. - Brugge, Beynaert, 1926.
VANDERPOORTEN (ARTHUR). *Hoe zie ik de Oplossing van het Vlaamsche Vraagstuk*. (Radiorede). In *den Vlaamschen Gids*, XX (1931), blz. 98.
VAN DER SCHELDEN (T.). *Het Vraagstuk van het Vlaamsch Nationalisme*. Antwoord op Dr. Rubbens' boekje. - Leuven, De Vlaamsche Boekenhalle, 1926.
VAN ES (W.J.L.). *Holland-België*. - Haarlem, Tjeenk Willink, 1926.
ID. *Het Geval Borms en zijn beteekenis voor Nederland*. - Antwerpen, 'Regenboog', 1930, 52 blzz. 12°.
VAN GENECHTEN (ROBERT). *De Vervlaamsching der Genstche Hoogeschool*. Uitg. van het Nationaal VI. Studentenverbond. - Antwerpen, drukkerij Resseler, 1916, 72 blzz.
ID. *Wat willen de Vlamingen?* - Amsterdam, Elsevier, 1925.
ID. *De Slechte Oneindigheid van het Vlaamsch Belgicisme*. - Brugge, Excelsior, 1928.
ID. *Vlaanderen's economische Ontwikkeling na den Oorlog*. - Brugge, Excelsior, 1928.
VAN HOUTTE (PROF. HUBERT). *Vraagt het Vlaamsche Volk een Vlaamsche Universiteit? Een Antwoord*. - Gent, Vanderpoorten, 1918, 28 blzz.
ID. *Oorsprong en Wezen der Vlaamsche Beweging*. - Gent, 1919.
ID. *L'Origine de la frontière linguistique*. In *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, III (1924).
VAN ISACKER (Dr.). *De Vervlaamsching van ons Hooger Onderwijs en de Wetenschap*. - Mechelen, Callebaut-Peeters, 1919, 25 blzz.
VAN KESSEL (KAREL). *De naakte Waarheid over den Wereldkrijg, zijne betrekkingen met den Vlaamschen Volksstam*. - Brussel, Internationale Drukkerij, 1916 (vlugschrift).
VAN LIMBORGH (Dr. P.). *Wat de Annexatie door België voor*

Limburg en Zeeland beteekent. - Den Haag, Veenstra, 1919, 47 blzz.
VAN OORDT (LUITENANT-GENERAAL H.) *De Staatkundige en militaire Verhouding tusschen Nederland en België*. - Rotterdam, Korteweg en Stemerding, 1931. - Vlugschrift.
VAN OVERZEE (P.). *De Ziekte aan de Zenne*. - Brugge, 'Excelsior', z.d. [1929), 274 blzz.
VAN PUYMBROECK (HERMAN). *Het Vlaamsche Front en de Strijd voor de Vlaamsche Zelfstandigheid*. - Antwerpen, 'Volksheil' 1925.
VAN PUYVELDE (LEO.). *L'Orientation nouvelle du Mouvement flamand*. - Amsterdam, 1917.
ID. *LeMouvement flamand et la Guerre*. - Brussel, Van Oest, 1918.
ID. *Voor mijn Land in Oorlogsnood*. - Gent, Erasmus, 1920, 192 blzz.
VAN RENYNGHE DE VOXVRIE (CHARLES). *Le Flamingantisme: Patriotisme belge*. In *Revue catholique des Idées et des Faits*, XIe jrg, n° 19 (31 Juli) 1931, Blzz. 15-17. - Brussel, Koninklijke straat, 57.
ID. *Le Nationalisme flamand*. - ibidem. jrg XI, n° 33 (6 Nov. 1931) blzz. 8-12.
ID. *Les Wallons tomberont-ils dans le Piége du Fédéralisme ?* ibidem, XI, n° 37 (4 Dec. 1931). Blzz 5-7.
VAN ROY (A.R.) *Aan de Vlaamsche Studenten. Rechtskundige Raadpleging nopens de Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool* (Uitg. van het Nationaal VI. Studentenverbond). - Gent, druk Pol Saelens, 1916, 22 blzz.
VAN SCHELVEN (A.A.). *Omvang en Invloed der Zuid-Nederlandsche Immigratie van het laatste kwart der* 16e *eeuw*. - Den Haag, Nyhoff, 1919.
VAN SON (C.). *De Geschiedenis van het Algemeen Nederlandsch Verbond*. In *Gedenkboek van het Alg. N. Verbond*. - Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1923.
VAN WELDEREN (TH. -, BARON RENGERS). *Les Relations*

Néerlando-Belges considérées dans le Cadre de la Politique internationale de la Belgique. - Leiden, Brill, 1931.
VERCAMMEN (F.A.). *Thym in Vlaanderen*. Mechelen, 'Het kompas.', 1932, 300 blzz.
VERCOULLIE (PROF. JOZEF). *L'Université flamande*. In *Almanach de l'Université de Gand*, Bruxelles, 1901. - Ook als brochure (Gent, Plantyn 1901, 16 blzz.) en als feuilleton in de *Indépendance belge* van 9 Juni 1901.
ID. *Lijkrede van Paul Fredericq*. In *Almanak van 't Zal Wel Gaan* voor 1920-21, blzz. XCI en vlg.
ID. *Beschouwingen over Tweetaligheid*. In *Laatste Nieuws* van 9 Nov. 1927, blz. 1.
(*Verdrag*) *Het Nederlandsch-Belgisch Verdrag betreffende de intellectueele Toenadering. Wat is de Taak van den Nederlandschen Hoogleeraar in Vlaanderen?* Samengesteld door het Dietsch Studenten-Verbond. - Den Haag, van Stockum, 1929.
VERGAUWEN (FRED.) *La Flamandisation de l'Université de Gand par les Allemands*. (Vlugschrift). - Gent, Juni, 1916.
VERHAEGEN (PAUL). *La Belgique sous la Domination française*. - Brussel, Goemaere, 1922-29, 5 deelen.
ID. *Le prétendu droit des traitres de* 1917-1918 *à l'Amnistie*. In *Revue catholique des Idées et des Faits*, n^{rs} van 29 Juli en van 23 September 1932.
VERMEYLEN (AUGUST). *Kritiek der Vlaamsche Beweging*. 2e uitgave, Bussum, Van Dishoeck, 1905. - Ook in *Verzamelde Opstellen*, Bussum, Van Dishoeck, 1905. Voor het eerst verschenen in *Van Nu en Straks*, 1896, n° 1.
ID. *Vlaamsche en Europeesche Beweging*. (Overdruk uit *Van Nu en Straks*). - Gent. 'Flandria', z.d. (1902), 16 blzz.
ID. *Quelques Aspects de la Question des Langues en Belgique*. - Brussel, 'Petite Bibliothèque du Peuple' 1918, 94 blzz.
(*Verslag.*) *Volledig Verslag van het zesde Congres van den Kath. Vl. Landsbond*. - Turnhout, 1925.

Verslag over de Vervlaamsching der Hoogeschool van Gent (namens de Vl. Hoogeschool-Commissie, door L. DeRaet) - Uitg. n° 23 van het Algemeen Nederl. Verbond. - Gent, 1909; 2e uitg. 1911, 205 blzz. Fransche vertaling, Gent 1910.
Verslagen en Jaarboeken van het Davidfonds.
Verslagen, Tijdschrift en Jaarboeken van het Willems-Fonds.
VERSTEYLEN (KAMERLID). *Notes pour solutionner la Question flamande en Belgique*. - Turnhout, Brepols, z.d.
(*Vervlaamsching*). *De Vervlaamsching van de Hoogeschool te Gent*. n° 1 van de Uitgaven van den 'Hoogeschoolbond'. - Gent, 1916.
(*Vervlaamsching*). *De Vervlaamsching van het Onderwijs*. Uitgave van het 'Vlaamsch Studie-comité', II. - Gent, Artes, 1931, 96 blzz.
VISART (COMTE A.) *La Belgique bilingue*. - Brussel, Brugge, 1919.
Vlaanderen door de Eeuwen heen, onder leiding van Max Rooses. Amsterdam, - Elsevier, 1913. - 2e uitgave onder leiding van Jan Denucé en J.A. Goris. - Antwerpen en Brussel, 'Standaard' en Amsterdam, Elsevier, 1931.
Vlaanderen's Nood en Vlaanderen's Toekomst. Het Standpunt van 'Den Vlaamschen Post'. - Gent, De VI. Post, 1915, 52 blzz.
VLAMINCK (HERMAN). *Een vernieuwd België of het Federalisme*. - Antwerpen, 'Lux'. z.d. (1931.), 121 blzz.
(*Vlaming*). *Wist gij hoe de Vlaming geplaagd werd en wordt*, 1830- 1930? - Aalst 'De Volksverheffing', 1930, 32 blzz. Ook Antwerpen, Eigen Pers, 1930, 64 blzz.
VLAMING (EEN-). *Het Federalisme en de Scheidingsplannen in België*. - Hasselt, Limburgsche Drukkerijen, z.d. [1931], 11 blzz.
VLAMING (EEN -). Zie (*Belgen*).
Vlugschriften van allen aard en omvang door de Activisten verspreid, te vinden op de Bibliotheek der Gentsche Hoogeschool (Cab. 2).
VON BISSING. (FREIHERR F.-W.). *Belgien unter Deutscher*

Verwaltung. In *Süddeutsche Monatshefte*, Leipzig und München, 1915.
ID. *Die Universität Gent, Flandern und das Deutsche Reich*. In *Süddeutsche Monatshefte*, Leipzig und München, 1916. 62 blzz.
ID. *Belgien. Politisches Testament des Generaloberst von Bissing, Weiland General-gouverneur von Belgien*. In: *Das gröszere Deutschland*, Wochenschrift für Deutsche Welt-und Kolonialpolitik, n^{r} van 19 Mei 1917, blzz. 609-624.
ID. *Deutschland und Belgien* (brief aan Stresemann van 14 Jan. 1917) in *Rheinisch-Westphälische Zeitung*, 1 Juni 1917.
VON DYCK. *Die Umwandlung der Universität Gent in eine Flämische Hochschule*. In *Deutsche Revue*; XIII (1917), Januari, blzz. 77 en vlg. - Stuttgart-Leipzig.
VON KÖHLER (LUDWIG). *Die Staatsverwaltung der besetzten Gebiete Belgiens*. - New Haven, Yale Press en Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1927, XV + 239 blzz.
VON PAYER. *Redevoering te Stuttgart*. In: *Der Belgische Kurier*, 14 Sept. 1918.
VOS (HERMAN). *Memorie van Toelichting bij het zoogenaamde Statuut Vos*. - Zie *Statuut*.
ID. *Hoe ik de Oplossing van het Vlaamsche Vraagstuk zie* (Radiorede). In *den Vlaamschen Gids*, XX (1931), blz. 124.
VRANCKX (A.). *Confession d'un Flamingant*. - Louvain, 'l'Avant-Garde', z.d. (1928), 66 blzz.
VUYLSTEKE (JULIUS). *Klauwaard en Geus*. Bloemlezing uit de Politieke Prozaschriften en Gedichten. Uitgave van het J. Vuylsteke-Fonds, n^{r} 1. - Gent, Vuylsteke (nu Van Rysselberghe en Rombaut), 1905, XVI + 304 blzz.
WAFFELAERT (MGR -, BISSCHOP VAN BRUGGE). *Monitum ad Clerum*. In *Collationes Brugenses*, XVI, Dec. 1911. - Brugge, Maertens-Matthijs, 1911.
WALLEZ (N.). *La Belgique de Demain et sa politique*. - 1916, 162 blzz.

(*Wallons*). *Les Wallons et la Confédération de la Flandre et de la Wallonie*. - Bruxelles, Imprimerie du Comité d'Appui flamand, Grand'Place 16; z.d., 8 blzz.
WAUTERS (ARTHUR). *Getuigenissen over Vlaanderen*. - Brussel, 'De Wilde Roos' 1931, 32 blzz.
Wetten en ambtelijke Schikkingen betreffende het Gebruik en het Onderwijs van de Ned. Taal in België. Uitgave van het Willems-Fonds, n^{r} 149. - Gent, Hoste, 1909, 64 blzz.
(*Wet*). *De Wet Nolf en de Vervlaamsching der Universiteit te Gent*, uitgegeven door het Actie-Comité ter vervlaamsching van de Universiteit Gent. - Gent, Tspijker, 1924. - 54 blzz.
Wet op de Werkrechtersraden met Kon. en Ministerieele Besluiten. Vlaamsche en Fransche tekst. - Gent, Hoste, 1911.
WILDIERS (EMILE). *De Bestuurlijke Scheiding van Vlaanderen en Wallonië* (tweetalig). - Antwerpen, Nederl. Boekhandel, 1912. - Vlugschrift.
WILLEMS (LEONARD). *Prof. H. Pirenne over onze Middelnederlandsche Letterkunde*. In *den Vlaamschen Gids van* 1907.
ID. *Tribunal de Commerce de Gand. Affaire Mortimer. Larmoyer contre Société anonyme 'Ancien Institut Rachez de Gand' en liquidation*. Note d'audience de Maître L. Willems, avocat, pour M. Larmoyer, demandeur. - Gent. 1910.
ID. *De Middeleeuwsche Taaltoestanden in Vlaamsch-België*. Overdruk uit de Handelingen van het Tweede Vlaamsch Philologen Congres. - St. Amandsberg-Gent, L. Verhaeghe en Zonen. z.d. [1914], 35 blzz.
WILMOTS (JAN, ADVOCAAT, ONDERLUITENANT BIJ HET 3^{e}LINIEREGIMENT). *Verzameling van Belgische Militaire Strafwetten*. - Gent, Vanderpoorten, 1919. - 100 blzz.
WILMOTTE (MAURICE). *La Culture française en Belgique*. - Paris, Champion, 1912, XII + 370 blzz.

ID. *Un Geste pour la Wallonie*. In *Revue de Eelgique*, 1913, blz. 1043.
WIRTH (PROF. Dr. HERMANN). *Vlaenderen die Leu. Flandern und sein Volk*. (Reeks voordrachten in Duitsche gevangenkampen gehouden, in het bezit van de Kon. Vl. Academie).
Wist gij... (Zie *Vlaming*).
(*Zuartboek*) - *Dit is het Zwartboek uitgegeven door de Vlaamsche IJzersoldaten*. I: *De Houtakkers*. - Brussel, 'Ons Vaderland' z.d. (1919), 64 blzz.

Register van personen en zaken[1]

Aanwervingskantoren (Activistische). I, 181.
Abteilung (Politische). I, 164, 171, 175, 178, 180, 191, 200, 201, 202, 207.
Academie (Koninklijke Vl.). II, 162, 237.
Académie royale de Belgique. II, 162.
Actiecomité (ter vervl. van de Gentsche Hoogeschool). II, 180, 181.
Action patriotique. II, 15.
Activisme en Activisten (Vl.) I, 157, 161. - *Oorsprong van den naam*. I, 163. - *Optreden tegenover weerstrevende Belgen*. I, 209, 210, 220. - *Activisten in Holland*. II, 70, 71, 76, 77, 78, 79, 90, 93, 220. - *Oordeel over de Activisten*. I, 263. - *Verwoesting van hun woningen*. II, 15. - *Vervolgellangs bestuurlijken weg*. II, 103. -
Vóór het Gerecht, II. 105.
Zie verder: *Raad van Vlaanderen, Staat Vlaanderen, Oneenigheid, Gevolmachtigden, Regeeringscommissie, Zaakgelastigden*.
Activisme (Waalsch). I, 192, 193; II, 23, 112, 115.
Afdeeling (Waalsche of *Speciale* in het Middelbaar Onderwijs). II, 151, 252.
Albert, Koning der Belgen, I, 52, 54, 161, 165, 203. 251, 254, 257, 262, 271; II, 24, 27, 31, 33, 71, 88, 109, 117, 194, 205, 213. - *Troonrede*. II, 28. - *Lophem-legende*. II, 30.
Alhambra (Activistische vergadering in). I, 215.
Alliance française. I, 40.
Amelot (Kamerlid). II, 254, 264.

(1) *De zaken zijn in cursiefdruk aangeduid. De cijfers verwijzen naar deel en bladzijde; de vette cijfers, naar het begin van uitvoerige behandeling.*

Amitiés françaises. I, 40.
Amnestie. II, 98, 109, 114. - *Genadewet*. II, 125, 210. - *Verdrag van Compiègne*. II, 119.
Anciaux (Prof.). II, 102, 162.
André (François, Kamerlid). II, 100.
Annexatie bij Duitschland. I, 164, 185, 189, 190.
Annexatie bij Frankrijk. I, 63, 65.
Anseele (Edward). I, 103, 112, 136, 142, 149, 227, 259; II, 27, 30, 45, 89.
Antwerpen (Overgave der stad). I, 165. II, 24.
Archief van den Raad van Vlaanderen. Zie *Archives*.
Archives du Conseil de Flandre. II, 127.
Asmis (Consul). I, 175, 242, 259, 261.
Assemblée Wallonne. I, 65, 173; II, 99, 100, 101, 102, 103, 138, 151, 184, 194, 237.
Association flamande pour la vulgarisation de la langue française. I, 23, 24, 31, 39, 47, 95, 133.
Association Wallonne du Personnel de l'État. II, 250.
Astrid (Prinses, Hertogin van Brabant). II, 205.
Augusteyns (Leo). I, 111, 169, 186; II, 79.
Baelde (Kamerlid). II, 196, 199, 243.
Baie (Eug.). I, 108.
Baltia (Generaal). II, 247.
Bauduin (L.). I, 221.
Baussart (Elie). II, 162, 202.
Beernaert (August, Minister). I, 151.
Bernard (Charles). II, 162.
Bertrand (Soc. Kamerlid). II, 27.
Bestuurstaal. I, 205; II, 134, 250.
Beyens (Baron). II, 26, 84.
Beyerle (Prof.). I, 175, 179, 181.
Bidez (Prof. J.). II, 102.
Bieravond (in Berlijn). I, 191.
Blavier (Kamerlid). II, 125, 180.
Bodenstein (Prof. H.D.J.). I, 181.
Boeckx (Kamerlid). II, 116, 250.
Boedt (Julius). II, 34, 35, 41, 59, 115, 116, 191.
Boisacq (Prof.). II, 102.
Bond der Oudleden van 't Zal wel gaan. II, 182.
Boodschap (Blijde). I, 179.
Boonroy (D^{r} Fl.). I, 119.
Bordet (Prof.). II, 187.
Borginon (Rik). II, 61, 70, 137.
Borms (August). I, 165, 167, 169, 171, 178, 185, 191,

199, 202, 210, 211, 220, 230, 236, 238, 239, 242, 243, 244, 255, 258; II, 109, 110, 117, 118, 196, 197, 199, 210, 211, 212, 220, 222.
Bovesse (Fr., Kamerlid). II, 203, 261.
Boycot (der Vlaamsche Hoogeschoolleergangen). I, 144; II, 179, 186, 187, 188, 194.
Brabançonne. Zie *Zinnebeelden (vaderlandsche)*.
Branquart (Kamerlid). II, 44, 45, 134, 135, 137, 140.
Braun (agent Nation. Bank). I, 221.
Braun (Alexander). II, 27, 140.
Braun (Emile). I, 47, 52, 221, 229; II, 59, 115, 168, 176, 208.
Brijs (A.). I, 171, 174, 184, 202, 211, 212, 221, 234, 235, 244, 245.
Brulez (F.). I, 212, 220, 221.
Brulez (L.). I, 167, 209.
Buisset (Emile). I, 58, 66, 100.
Burger (Prof. H.). II, 76, 78, 93.
Buyl (Adolf). I, 123; II, 167.
Buysse (Arthur). I, 98, 104, 149; II, 156.
Callier (Alexis). II, 195.
Carnoy (Minister). II, 178, 251.
Carpentier (Victor, Kamerlid en Senator). II, 71, 264.
Carton de Wiart (Henri). I, 154; II, 139.
Cartuyvels (Clement). I, 151.
Catholieken. I, 111, 112; II, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 238, 255.
Chainaye (Achilles). I, 147.
Chainaye (Hector). I, 145.
Charpentier (Jules). I, 246, 253, 256, 258.
Christen-Democraten. I, 111; II, 234.
Claes (Ernest). I, 37.
Claus (Dr A.). I, 171, 185, 202, 204, 237, 238, 244; II, 77, 78, 220.
Cleynhens (P.), I, 227.
Colleye (R.). I, 166; II, 23.
Comité de Politique nationale. II, 83, 194.
Commissie voor Hooger Onderwijs in Vlaanderen. II, 258. - Zie eerst *Congrescommissie, Hoogeschoolcommissie* en *Commissie ter Vervlaamsching* enz.
Commissie ter Vervlaamsching van de Gentsche Hoogeschool. II, 165, 166, 178.
Communisten. II, 72, 118, 196, 219, 220.
Congrescommissie (voor de vervlaannsching der Gentsche Hoogeschool). I, 130, 132,

Congressen:
Catholieke Vlaamsche. II, 180, 234, 236.
Liberale - voor de Vl. Gewesten. I, 111; II, 64.
Socialistische. II, 138.
Nederlandsche. I, 130, 134.
Vlaamsche Wetenschappelijke. I, 130; II, 54.
Waalsche. II, 101.
- *der Vl. Bedienden van Openbare Besturen*. I, 89; II, 251.
- *van het Vl. Front*. II, 72.
- *der Catholieke Partij*. I, 140.
Zie ook *Studentencongressen*.
Coolen (B.). I, 253.
Cooreman (Gérard). I, 50; II, 27, 30, 31, 32.
Coppens (Baron Willy). II, 162.
Coremans (Edw.). I, 119, 129.
Counson (Prof. Albert). I, 146; II, 102, 162.
Cuperus (Nicolaas). I, 227; II, 41, 139.
Carez (Raadsheer Beroepsh.) I, 221.
Daels (Prof. Frans). II, 111, 159, 166, 180, 181, 186.
Daems (Vl. betichte te Bergen). II, 249.
Daens (Pastoor A.). I, 136.
Daens (Pieter). I, 102, 127, 136, 149.
Dauge (Prof. E.). I, 28, 141, 143, 146.
David (Fernand, Fransch Minister). I, 48.
Davidfonds. I, 35, 81, 82; II, 57, 234, 236, 255.
Davidts (Paul). I, 250.
De Backer (Aloys, Kamerlid). I, 132, 136.
De Backer (Frontistisch Kamerlid). II, 222.
De Beuckelaere (Adile). I, 250, 258; II, 61, 70, 97, 231, 264.
De Boevé (J.). I, 162.
de Broqueville (Ch.). I, 67, 86, 105, 152, 154, 248; II, 27, 112, 173, 250.
De Bruyker (Dr C.). I, 119, 168.
De Bruyne (Prof. C.). I, 70, 224, 227, 230; II, 34, 41, 110, 159.
De Ceuleneer (Prof. A.). I, 154.
De Ceuninck (Generaal). I, 23.
Declercq (Gustaaf). II, 61, 70, 75, 118, 119, 131, 231, 264.
De Clercq (René). I, 78, 174, 178, 185, 202, 212, 219, 225, 226, 240, 245.
De Cneudt (Richard). I, 171, 196, 200, 201, 208, 210, 241, 256, 268; II, 79, 220.
Decreet van Louis XIV. I, 21.

Decreet van 2 Thermidor, an II: I, 21.
De Decker (Josué). I, 171, 174, 184, 195, 196, 197, 200, 202, 212, 213, 221, 236, 238, 242, 259.
De Géradon (Kamerlid). II, 176.
de Gerlache de Gomery. II, 163.
de Ghellinck d'Elseghem (J.B., Kamerlid). I, 121, 122.
De Gruyter (Oscar). I, 79.
De Guchtenaere (Mej. Roza). II, 79, 113, 220.
De Guise (Generaal). II, 24.
Dejace (Prof.). II, 175.
De Keersmaecker (Dr J.). I, 171, 174, 212.
De Koning (Hollandsch Activist). II, 221.
Delacroix (Eerste Minister). II, 27, 30, 32.
Delaite (J.). I, 147.
Delaunoy (Julien). II, 201.
Delbeke (J.). I, 105, 124, 149.
De Leeuw (Georges). II, 249.
De Lille (Victor). I, 78; II, 211.
Delpire (Louis). I, 85.
de Marees van Swinderen (Jhr.). II, 91.
Demblon (Célestin). I, 60, 126; II, 172.
de Miomandre (M.). I, 63.
de Mont (Pol). I, 69, 130.
Demot (lid Lib. Landraad). II, 243.
De Peron. I, 194.
De Raet (Lodewijk). I, 113, 119, 133, 134, 135, 136, 137, 154.
De Saegher (Rodolphe). II, 19, 110, 190.
De Schaepdrijver (Karel). I, 246, 253, 256, 258.
Deskundigen (Duitsche - bij de Activistische Commissies). I, 176, 177, 202, 203.
De Smet de Naeyer (Christ.). I, 147.
Destrée (Jules). I, 57, 62, 63, 64, 66, 68, 146; II, 42, 99, 100, 125, 147, 152, 199, 233, 259, 260, 261, 262.
De Swarte (Alberik). I, 146, 225, 244; II, 132, 166.
De Veen-Hiel (Louis). I, 229.
Devèze (Albert). I, 125; II, 44, 144, 145, 160, 244, 246, 259, 262, 264.
De Vigne (Julius). I, 7, 131.
De Vogel. I, 221.
De Vreese (Prof. Willem). I, 168, 184, 202, 212, 219, 238, 239, 241, 261; II, 78.
De Vriendt (Juliaan). II, 162.
De Weert (Maurice). I, 221, 230.
De Winne (August). II, 27.
Didaskalos. I, 85.

Dietsch-Nationalisten. Zie *Solidaristen*.
Dinaso's. Zie *Solidaristen*.
Domela Nieuwenhuis Nyegaard (Derk). I, 161, 163, 170, 245.
Doms (Ambtenaar). II, 144.
Doms (Kamerlid). II, 149, 176.
Dosfel (L.). I, 36, 78, 122, 137, 143, 186, 196, 226, 234; II, 109, 110.
Doussy (Dr G.). I, 184.
Driessen ter Meulen (Bob). I, 229.
Drubbel (Generaal Baron). II, 110, 111.
Duitschers en Vl. Beweging vóór den oorlog. I, 33, 47, 50, 157, 187.
Dumon (Dr Emile). I, 171, 184, 191, 236.
Dumont-Wilden (Louis). I, 18, 27, 28; II, 163.
Dupont (Senator Em.). I, 61.
École des Hautes Études. II, 191, 236, 238, 239, 264, 265, 266, 267.
Eeckhoud (George). I, 32.
Eeman (Prof.). II, 163, 179.
Eeuwfeesten (Belgische). II, 95, 231.
Eggen (Jan). I, 170, 184, 197, 198, 199, 214, 226.
Elisabeth, Koningin der Belgen. I, 254, 271.
Ellen (De drie). I, 39.
Ernst (Raadsheer Beroepshof). I, 221.
Erzberger (Mathias, Rijksdagslid). I, 244; II, 121, 122.
Eupen-Malmedy. II, 234, 235, 247, 248.
Extremisme (Vlaamsch). I, 270; II, 14, 18, 19, 61, 62, 66, 67, 80, 81, 104, 179, 180, 194, 195, 206, 208, 209, 215.
Extremisme (Waalsch). II, 98, 172.
Faignaert (A.L.). I, 163, 167, 171, 174, 178, 179, 182, 215, 217, 243.
Falck (Anton. - Nederlandsch Minister in 1817). II, 157.
Fascisme. II, 17, 23, 65, 66, 75, 217.
Federalisme. I, 185, 198, 202; II, 70, 71, 218, 221, 222, 231.
Féron (Kamerlid). II, 147.
Fischer (Soc. Kamerlid). II, 134.
Flamenpolitik. I, 163, 164, 176, 187, 202, 203, 212, 213, 219, 220, 227, 232, 233, 235, 236, 259.
Foerster (Prof.). II, 224.
Fonteyne (Priester). I, 127.
Fornier (August). I, 181.
Fraipont (Prof.). II, 102.

Franck (Frans). I, 221.
Franck (Louis). I, 22, 61, 91, 105, 120, 123, 124, 149, 150, 152, 153, 165, 221, 224, 227, 228, 230; II, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 79, 89, 110, 154, 168, 174, 175.
Franck-Heine. II, 97.
Francotte (Gustave). I, 151.
Francs-Tireurs. II, 223.
Frankrijk (Inmenging van). 41, 54.
Fraternelles. II, 226.
Fredericq (Albert). I, 97.
Fredericq (Paul). I, 5; 26, 26, 131, 132, 133, 135, 168, 181, 220, 224, 227, 230; II, 41, 59, 79, 110, 157, 158, 159, 260.
Fresnes. I, 250.
Frontpartij (tijdens den oorlog). I, 246; II, 45, 46, 47, 67, 68.
Fuerison (advocaat). II, 156, 162.
Gailliard (Edw.). I, 229.
Geestelijkheid (Houding van de). I, 112, 120, 121, 122, 136, 147; II, 62, 213.
Gelders (Kamerlid). II, 132.
Genadewet. II, 125, 210.
Gerecht (Taalgebruik in). I, 93, 220, 222; II, 131, 249.
Germania (Tijdschrift). I, 47.
Gerretson (Dr C.). I, 225, 226, II, 76, 78, 93, 95.
Gerstenhauer (Regeeringsraad). I, 164, 165, 175, 202.
Gesellschaft (Deutsch-Flämische). I, 181.
Gezelle (Guido). II, 41, 205.
Gevolmachtigden (Activistische). I, 176, 177, 203, 211, 212, 220, 232, 233, 235, 236, 238, 239, 241, 242, 253.
Geyl (Prof. P.). I, 164, 198; II, 76, 78, 93, 128, 221.
Godding (Robert). II, 27.
Godée-Molsbergen (Everaard). I, 170, 197.
Gony, I, 150.
Goossens (P.). I, 171, 186, 220.
Gorselé. I, 94, 95.
Gouwraden (activistische). I, 177, 178, 214.
Grand-Carteret (J.). I, 32.
Grégoire (Marc). I, 138.
Gressant. II, 84.
Grieven (Vlaamsche). I, 83, 96, 116; II, 33.
Groot-Nederland. I, 199, 200; II, 217.
Guldensporenfeesten. I, 161, 243; II, 54.
Gunzburg (Nico). I, 116, 117.
Haan (Waalsche). I, 66; II, 18, 19.

Haerens (Prof. E.). I, 168.
Haesaert (Vital). I, 253.
Haller von Ziegesar (Jozef). I, 178, 185, 197.
Halsband (Hector). I, 208.
Hanen (De Drie Kraaiende). I, 140, 152, 153.
Haniel. I, 192, 231, 235.
Hanssens (Kamerlid). II, 27. 147.
Harmignies (Minister). II, 27, 104, 159.
Harrach (Graaf). I, 175, 202, 234.
Harry (Gérard). I, 166; II, 30, 31, 163.
Hauptkommission. I, 175, 176, 212, 213, 217, 222, 233, 234, 235, 243.
Hegenscheidt(Alfred). I, 224.
Helleputte (Joris). I, 84, 86, 154; II, 79.
Henderickx (Adelfons). I, 19, 124, 152, 169, 186; II, 220.
Henen (Paul). II, 163, 245.
Hennequin (Kolonel). I, 24.
Heremans (J.F.). I, 5.
Hermans (Ward). II, 97, 98, 119, 214, 222, 224.
Heuvelmans (Fl.). I, 130, 137, 154, 185, 194, 197, 212, 221; II, 77.
Heyman (Hendrik). II, 27, 125, 192.
Heymans (Prof. Frans). II, 183, 184.
Heyndrickx (Karel). I, 212, 221, 254; II, 79.
Hippel. I, 202.
Hoffmann (Prof. P.). I, 168.
Holland en België. 83.
Holland en Vlaamsche Beweging. I, 41; II, 76, 77, 78, 80, 81, 82.
Hoogeschool-Commissie (Tweede Vlaamsche). I, 133, 153. Zie ook *Congrescomissie* en *Verslag*.
Hoogeschool (Strijd voor de Vlaamsche). Zie *Hoogeschool te Gent*.
Hoogeschool (Coloniale, te Antwerpen). II, 253.
Hoogeschool te Gent. I, 48, 129, 167, 169; II, 28, 29, 48, 104, 154, 228, 230, 234, 238, 239, 242, 243, 244, 246, 248, 257, 268.
Hoogeschool te Leuven. I, 36, 136, 143.
Hoogstudentenverbond (Algemeen). II, 181, 186, 227.
Hoogstudentenverbond (Algemeen Catholiek). II, 181, 214.
Hoste (Julius, jnr.). I, 77, 152, 225, 226, 244; II, 23, 41, 51, 67, 79, 110, 111, 137.
Houba. I, 194; II, 112.
Hubin (Kamerlid). II, 20, 44, 45, 46, 125, 167, 254, 261.

Hulin de Loo (Prof.). II, 267, 268.
Huyshauwer (Kamerlid). I, 149, 227.
Huysmans (Camille). I, 50, 106, 117, 124, 125, 140, 142, 146, 152, 153, 155, 224, 259; II, 20, 24, 25, 35, 36, 110, 116, 125, 148, 149, 150, 151, 164, 176, 190, 192, 233, 252, 253, 254, 262, 263.
Huysman - Van den Nest (senator). II, 150.
Hymans (Paul). II, 27, 28, 31, 89, 90, 91, 92, 122, 163, 167, 171, 174, 176, 190, 230.
IJzerbedevaart. II, 207.
Imperialisme (Vlaamsch). II, 237, 260, 261, 262.
Indeeling (Gewestelijke legerindeeling en Vl. eenheden). I, 102, 104, 105; II, 72, 144.
Ingenbleeck (Senator). II, 254, 255.
Interpellatie der drie Van's. II, 41.
Jacob (Dr A.). I, 174, 226.
Jacobs (Vict.). I, 221.
Jacqmain (Emile). I, 117, 229; II, 151.
Janson (Paul-Emile). II, 15, 27, 30, 126, 147, 234, 249, 263, 270.
Jaspar (Henri). II, 27, 31, 97, 134, 168, 230, 242, 246, 251, 262, 263, 270.
Jemappes (Betoogingen te). I, 42.
Jennissen (Em.). I, 62, 63, 69; II, 99, 100, 101, 193, 261.
Jonckx (A.). I, 174, 184, 197, 202, 204, 212, 232; II, 119.
Joris (Edw.). I, 186, 244.
Josson (Maurits). I, 186, 197, 202.
Kaufmann (Prof.). I, 202.
Kentering (in de openbare meening tegenover de Vlaamsche Beweging). II, 196, 199, 228.
Keurvels (Henri). I, 146.
Kiewit de Jonghe. I, 262.
Kimpe (Raymond). I, 71, 162, 184, 199, 208.
Kongo. I, 92; II, 133.
Kreglinger (Richard). I, 221; II, 196, 206.
Kreuter. I, 175, 242.
Krijgsdokters. I, 98, 99, 104; II, 43.
Krijgsgerecht (bevoegdheid). I, 196; II, 107, 133.
Kurth (Godfried). I, 146.
Labberton (J.H.). I, 197.
Ladeuze (Mgr. Paulin). I, 144; II, 213.
Lafontaine (Senator). II, 178.
Lahousse (Prof. E.). I, 168.

Lamborelle (D[r]). I, 221; II, 45.
Lambrichts (J.). I, 164, 178, 185, 191, 207, 236.
Landdag (*Vlaamsch-Nationale - op* 4 *Febr.* 1917). I, 171, 173.
Landsbond (Vlaamsche, Activistische). I, 186.
Landsbond (Catholieke Vlaamsche). II, 63, 234, 236, 255.
Landuyt (R.). I, 229.
Laster tegen Flaminganten. I, 31, 32, 33, 165, 167, 267; II, 21-27, 34, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 65, 137, 147, 148, 156, 267.
Leerzen (De Drie). I, 145.
Leeuw (Vlaamsche). I, 24, 55, 267; II, 18, 19, 205, 226.
Leeuw (De Vlaamsche -, Sluikblad). I, 229.
Leger (Vlaamsch in het -). I, 97, 246; II, 36, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 68, 96, 143, 145.
Legercomiteit (aan het Front) I, 250, 251, 254.
Legrand (Ch.). I, 51.
Lemonnier (M.). I, 125; II, 16, 147, 264.
Leopold II, Koning der Belgen. I, 92.
Leopold (Prins, Hertog van Brabant). II, 194, 205, 206.
Leugenstoet (te Gent). II, 169, 170.
Leuridan (J. Kamerlid). II, 224, 231.
Levie (Staatsminister). II, 27.
Levy-Morelle (Raadsheer Beroepshof). I, 221.
Libbrecht (J.). I, 171, 200, 205, 207.
Liberalen. I, 111; II, 58, 59, 60, 62, 63, 237, 239, 240, 257, 263.
Ligue de l' Enseignement. I. 116.
Ligue pour la Liberté des Langues. I, 39.
Ligue nationale. II, 22.
Lippens (Maurits). I, 30, 230; II, 63, 64, 142, 250, 251.
Lippens (Paul). I, 19, 30.
Lophemlegende. II, 30.
Ludendorff (Erich). I, 235, 241.
Lybaert (Karel). I, 77.
Mac Leod (Prof. Julius). I, 83, 129, 130, 131, 132, 133, 135.
Maenhout (Jules), Kamerlid. I, 132.
Maes (B.). I, 224; II, 61, 70, 75, 210.
Maesfranckx (L.). I, 174, 202, 212, 219, 221, 245, 261.
Maeterlinck (Maurice). I, 20, 166; II, 163.

Magnette (Paul). I, 23; II, 204.
Mansion (Prof.). II, 247.
Marck (H.). I, 111; II, 45, 164, 249, 265.
Masson (Fulgence). I, 59; II, 24, 28, 45, 46, 63, 132, 143, 260, 267.
Mathieu (Em.). I, 53.
Max (Adolf). I, 229; II, 254, 268.
Mechelynck (Albert). II, 27, 164, 167.
Meert (Hip.). I, 69, 137, 169, 171, 224, 237; II, 75.
Meert (Leo). I, 52, 185, 204, 208, 209, 212, 221, 232, 242, 260; II, 78.
Mercier (Mgr. D.). I, 35, 38, 136, 143, 230; II, 62, 112.
Michaelis (Kanselier). I, 200.
Middelraad (Activistische). I, 167.
Mijnen (Limburgsche). I, 209.
Militie (Vlaamsche). II, 217, 225, 227:
Minderheden (Franschsprekende) zie *Minoriteiten*.
Minderheidsgroepen (Activistische - bij de Socialisten). I, 185, 186.
Minnaert (G.D.). I, 224.
Minnaert (Marcel). I, 71, 162, 170, 240; II, 79, 118.
Minoriteiten (Franschsprekende). I, 16, 17; II, 232, 233, 234, 236, 239, 240, 242, 243, 244, 246, 247, 253, 255, 256, 258, 259, 260.
Mockel (Albert). II, 100.
Moens (Wies). II, 109, 112, 221.
Mommaerts (Hendrik). I, 238, 242; II, 90.
Moyersoen (Kamerlid). II, 45.
Muziekonderwijs. I, 119.
Nederlandsch en Vlaamsch. I. 18, 72, 74; II, 101, 145.
Neo-Activisme. II, 21, 40.
Neujean. I, 155; II, 142, 143, 147.
Neuray (Fernand). II, 23, 84, 87.
Neurose (naoorlogsche). II, 7.
Nève (Joseph). II, 15.
Nijverheidsscholen. I, 119; II, 252.
Nobels (Kamerlid). I, 125, 126.
Nolf (Pierre, Minister van Wetensch. en Kunsten). II, 166, 174, 188. - Zie *Wet Nolf*.
Nof-Universiteit, bevolking. II, 183, 185.
Normaalschool (Hoogere Vlaamsche). I, 129.
Nothomb (Pierre). II, 87, 91.

Oberkommission. I, 175, 203.
Oboussier (Marcel). I, 237, 238.
Obrie (Prof. J.). I, 6, 168.
Onderwijs (Taalgebruik).
Te Brussel. I, 117; II, 148, 237, 255.
(Hooger -), zie *Hoogeschool te Gent*.
(Hooger -) voor het Volk. I, 129.
(Lager -). I, 115, 124; II, 147, 254.
(Land- en Tuinbouw -). I, 118; II, 160.
(Middelbaar -). I, 118, 119; II, 147, 151, 237.
(Normaal -). I, 118.
(Technisch -). II, 252.
(Vervlaamsching door de activisten). I, 205, 206, 207, 208.
Zie ook *Muziekonderwijs* en *Nijverheidsscholen*.
Oneenigheid (tusschen Activisten en Duitschers). I, 204, 207, 210, 213, 219, 220, 231, 232, 236, 237, 239.
Opdebeeck (J.). II, 166.
Orne (wouden van de). I, 250.
Osswald. I, 175, 207, 219, 261.
Overeenkomst (Militaire, met Frankrijk, in 1920). II, 155.
Partij (Nationale, Franschgezinde). II, 57.
Vlaamsch-Nationale - (tijdens den oorlog). I, 186. Zie verder: *Extremisme*.
Partijen (Activistische). I, 185.
Partijpolitiek en Vl. Beweging. I, 76, 10; II, 56, 61, 166, 213, 215, 238, 263.
Passieven. I, 223, 227, 228, 244, 245, 246, 260, 261, 262; II, 22, 40 (manifest), 50, 79, 215, 216.
Pastur (Kamerlid). II, 27, 100, 237.
Pater (Kamerlid). II, 100, 262.
Patriotardisme. II, 15, 16, 17, 18, 33.
Pécher (Ed.). I, 104; II, 41.
Peeren (M., Postmeester). I, 85.
Pers (Activistische). I, 185, 186, II, 78.
- *(Extremistische)*. II, 73.
- *(Vlaamsche)*. I, 77; II, 51.
Persbode (Activistische). I, 179.
Perskantoor (Activistisch). I, 179.
- *(Vlaamsch-Liberaal)*. I, 79.
Persoons (Dr J.). I, 103, 105, 124, 136, 149.
Petitjean (Robert). II, 243.

Picard (Antoon). I, 186.
Picard (Edmond). I, 146.
Picard (Leo). I, 162, 226, 237; II, 228.
Pirenne (Henri). I, 12, 44, 146, 168, 181, 220, 229; II, 25, 129, 159, 194.
Pirenne (Jacques). II, 191, 232, 237, 244, 259.
Plancquaert (Hector). I, 77, 78, 184, 219, 226, 236, 239.
Pochhammer. I, 175, 192, 202.
Poncelet (Kamerlid). I, 155; II, 172, 204.
Post (De Vlaamsche). I, 162, 163, 185, 223, 224, 225.
Poullet (Prosper). I, 154; II, 23, 44, 105, 168, 180, 249, 258, 265, 266.
Primo (Frans). I, 162, 186.
Propaganda (Activistische). I, 178.
- *(In de gevangenkampen)*. I. 181.
- *(In Holland)*. I, 181.
Quintens (D^{r}. B.). I, 212.
Raad (Academische Raad van de Gentsche Hoogeschool). I, 131; II, 111.
Raad van Vlaanderen. (Eerste):
Stichting. I, 171, 184.
Aanstelling. I, 175.
Bestuur. I, 174, 202, 204, 207, 212.
Dagorden. I, 175.
Verkiezingen. I, 210, 211. 212, 214, 215, 228, 242,
Uitroeping van de zelfstandigheid van Vlaande-ren. I, 214.
Raad van Vlaanderen. (Tweede). I, 219.
Bestuur. I, 219.
Verkiezingen. I, 242.
Oproep tot het Duitsche volk. I, 234.
Archief). Zie *Archives*.
Raad van Vlaanderen (Derde, na den Oorlog). II, 223, 225.
Rachez (Institut). I, 47.
Rasverschil. II, 20, 21.
Regeering (Belgische, in Le Havre). I, 195, 196, 200, 201.
Regeeringscommissie (Activistische). I, 202, 239, 241.
Reinhard (Frans). I, 186.
Reis naar Berlijn (van de activistische afgevaardigden). I, 190, 191.
Remouchamps (J.M., Kamerlid). II, 100, 102.
Rency (George). I, 32.
Renkin (J.). I, 89; II, 27, 41, 171.
Rens (R.). I, 170.
Requisities (van mannen). I, 170, 182, 211, 256.
Rietjens (E.N.). I, 226.

Rijkswacht (activistische). I, 240.
Ritter (D^r^, uit Utrecht). II, 95, 98.
Rodenbach (Albrecht). I, 37; II, 41, 54.
Roersch (Prof. Alfons). II, 159.
Rolin-Jacquemijns. II, 19.
Rolland (Voorzitter der Fr. Kamer van Koophandel te Brussel). I, 32.
Romsee (G., Kamerlid). II, 231.
Rooses (Max). I, 77, 134, 136, 137, 154.
Rousseeu. I, 257.
Rouveroy. II, 144.
Rubbens (Edmond). II, 202.
Rudelsheim (Marten). I, 137, 169, 199, 204, 208.
Rudiger. I, 247, 249.
Rupprecht van Beieren. I, 199.
Rutten (Mgr. Martinus-Hubertus). I, 34 II, 62.
Ruzette (Minister). II, 27, 160.
Rijckmans (Senator). II, 24, 27, 139.
Sabbe (Julius). I, 6, 7, 77.
Sabbe (Maurits). I, 221, 227; II, 21, 41, 110.
Sap (Gustaaf, Kamerlid). II, 265.
Sasserath (advocaat). I, 147.
Schaible. I, 164, 175, 176, 177, 192, 201, 204, 208, 212, 219, 220, 221, 231, 232, 233, 234, 235, 253.
Scheiding (Bestuurlijke). I, 162, 170, 172, 180, 187, 188, 192, 193, 196, 202, 242, 264.
Schmidt (Prof.). I, 198, 202, 234.
Schollaert (Frans). I, 92, 122, 126, 130.
School (Militaire). I, 100; II, 249.
Schröder (Dr Max). II, 119.
Secretariaat (Vlaamsch). I, 79; II, 40, 52, 234, 236.
Segers (Paul). I, 121, 123, 125, 154; II, 91, 238, 239.
Seghers (Gustaaf). I, 136.
Separatisten (Rijnlandsche). II, 23.
Separatisten (Waalsche). Zie *Extremisme (Waalsch -)*.
Sevens (Alfons). I, 31, 78, 224, 230; II, 215.
Severeyns (L.). I, 174.
Severus (Claudius). I, 225.
Siffer (Alfons). I, 105, 155, 224, 227; II, 110.
Simons (L.). II, 93.
Socialisten. I, 112, 142; II, 58, 61, 177, 233, 247.
Solidaristen. II, 217.
Spée (A.). I, 39, 147.
Speleers (Dr Raymond). I, 185, 224; II, 78, 81, 220.
Spincemaille (Jules). I, 236; II, 220.

Staat van Beleg (na den wapensitlstand). II, 107.
Staat Vlaanderen. I, 163, 184, 191, 196, 197, 198, 199, 200, 204, 210, 213, 214, 215, 232, 233, 242, 244, 260; II, 217.
Staehle (Kapitein). I, 253, 255, 256.
Standaert (Kamerlid). I, 121, 122.
Statuut (Taalstatuut voor België). II, 230.
Stemrecht (Algemeen). I, 16, 17, 73; II, 14, 28, 56.
Stichting (Vlaamsche wetenschappeljke). II, 76.
Stillemans (Mgr.). I, 35, 122.
Stöber F. (praeparator). I, 168.
Stocké (Dr Evarist). I, 170.
Strauss (Louis). I, 229; II, 54.
Stresemann (Gustav). I, 163.
Streuvels (Stijn). II, 41.
Struycken (Prof.). II, 91.
Studentencongressen (Vlaamsche en Groot-Nederlandsche). I. 132, 136; II, 78, 221.
Studiekring (Vlaamsche, te Brussel). II, 39, 40, 51.
Studiekringen (aan het Front). I, 248, 249, 250.
Stukken (Utrechtsche valsche). II, 95.
Sûreté militaire. Zie *Veiligheidsdienst*.
Tack (Pieter). I, 171, 173, 174, 186, 191, 200, 204, 208, 211, 212, 213, 214, 220, 221, 232, 234, 235, 236, 237, 238.
Tchechen. I, 23, 266.
Teirlinck (Herman). I, 224.
Teirlinck (Isidoor). I, 224.
Temmerman (Paul). I, 116, 229.
Terwagne (Dr Modeste). II, 43.
Theunis (Eerste Minister). II, 173.
Thiry (Antoon). I, 71, 162, 170, 238.
Thooris (Albert). I, 79; II, 152.
Thuysbaert (Fr.). I, 221.
Tibbaut (Kamerlid). II, 27.
Torreele (Marcel). I, 253.
Transmutatiestelsel (in het onderwijs). II, 253, 255.
Tschoffen. II, 19, 27, 193, 201.
't Zal wel gaan. I, 130; II, 182.
Uitbating van België door de Duitschers. I, 192.
Unionisten. I, 185.
Valois (Georges). II, 83.
Van Ael (Huibrecht). I, 162, 170.
Van Bergen (Emile). I, 164, 185, 236, 237, 242.
Van Cauwelaert (Alfons). I, 105, 106, 111, 122, 124,

126, 138, 140, 149, 225, 226, 244, 248, 259, 262; II, 23, 24, 25, 29, 41, 43, 44, 49, 51, 62, 63, 77, 107, 110, 125, 126, 134, 161, 180, 207, 210, 236, 242, 247, 249, 264.
Van Cauwenberg (Fl.), Kamerlid. I, 151.
Vanden Brande (Albert). I, 185.
Vanden Broeck (Joz.). I, 171, 174, 191, 212, 219, 221; II, 79, 90, 220.
Van den Reeck (Herman). II, 54.
Van de Perre (Dr Alfons). I, 37, 105, 106, 116, 124, 126, 152, 226; II, 41, 42, 43, 166.
Vanderkindere (Prof. L.). I, 129.
Van der Essen (Prof. J.). II, 27.
Van der Linden (J.). I, 97.
Van der Meulen (aalmoezenier). II, 68.
Van der Poorten (Arthur). II, 41.
Van der Spurt (H.). I, 186, 239.
Van der Steghen (Alfred, Burgemeester van Gent), II, 227.
Vandervelde (Em.). I, 61, 103; II, 27, 35, 45, 88, 89, 109, 113, 123, 247.
Van de Vyvere (Aloys). I, 154; II, 30, 41, 42, 126, 139, 140, 249.
Van de Woestijne (Karel). I, 224.
Van Dieren (Edmond, Senator). II, 134, 180.
Van Dievoet (Kamerlid). II, 249.
Van Es (Prof. W.J.L.). I, 181.
Van Genechten (Robert). II, 220.
Van Gheluwe-Genootschap. II, 59.
Van Hecke (Gustaaf). I, 162.
Van Hoegaerden (Kamerlid). II, 136.
Van Hoorde (J.). I. 7.
Van Houtte (Prof. H.). II, 129, 163.
Van Isacker (Kamerlid). II, 125, 249.
Van Karnebeek (Jonkheer). II, 88, 92, 93.
Van Langendonck (Prosper, Kamerlid). I, 132, 136.
Van Humbeek (Pieter, Minister). I, 129.
Van Menten (Jan). I, 227.
Van Mierlo (Senator). II, 222.
Vanopdenbosch (L.). II, 70.
Van Puyvelde (Leo). I, 78.
van Renynghe de Voxvrie (Charles). II, 202.
Van Roy (Alf.). I, 71, 186, 200, 212, 239.

Van Rijswijck (Jan). I, 77, 131; II, 208.
Van Roey (Mgr. aartsbisschop van Mechelen). II, 214.
Van Sante (Karel). I, 253, 256, 257.
Van Severen (Joris). II, 75, 217, 222, 223.
Van Wetter (Prof. P.). I, 28, 141, 145.
Vauthier (M., Minister van Kunsten en Wetenschappen). II, 230, 252, 266, 270.
Veiligheidsdienst (Militaire). I, 250; II, 35, 36, 41, 42.
Verbessem (advocaat). II, 156.
Verbond:
Algemeen Vlaamsch en Belgisch Vlaamsch -. II, 22, 36, 51, 52.
Algemeen Nederlandsch -. I, 195; II, 77, 94, 95.
Liberaal Vlaamsch -. II, 63, 215, 235, 255.
- *van het Vlaamsch Personeel der openbare Besturen*. II, 251.
Vercoullie (Prof. J.). I, 28, 52, 131, 133, 146, 226; II, 110, 159, 162.
Verdinaso's. Zie *Solidaristen*.
Verdrag van Compiègne. (Wapenstilstand). II, 119.
Vereenigingen:
Franschgezinde -. I, 145; II, 22, 66, 83, 127, 138, 187.
Vlaamschgezinde -. I, 44, 52, 71, 79, 80, 94, 111, 112, 117, 132, 134, 136, 138, 143, 149; II, 22, 30, 40, 51, 53, 64, 165, 182,
Waalsche -. I, 59, 65.
Verhaegen (Baron P.). II, 123.
Verhaeghe (Arthur). I, 151.
Verhaeghe (Louis, stafhouder der Gentsche Balie). II, 157, 202.
Verhees (Em.). I, 174, 184, 191, 197, 199, 202, 211, 212, 221, 235, 241, 242, 245.
Verheyen (Jaak), kamerlid. I, 136, 149.
Verhulst (Rafaël). I, 185, II, 223.
Vermeersch (Gustaaf). I, 162.
Vermeire (G.). I, 221.
Vermeylen (Prof. Aug.). I, 224, 227; II, 35, 39, 41, 52, 80, 110, 159, 166, 178, 194, 227.
Vernieuwe (D^{r} Th.). I, 184, 191, 212.
Verschaffelt (Prof. J.E.). II, 162.
Verslag der Hoogeschool-Commissie. I, 137.
Versteylen (Alphonse, kamerlid). I, 155.

Verweerdienst (Activistische). I. 180.
Villalobar (Markies van). I, 194.
Visart de Bocarmé (Graaf A., burgemeester van Brugge). II, 208.
Vlaamsch-Nationalisme. Zie *Extremisme (Vlaamsch)*.
Vlaamsch Spreken in de Kamers. I, 26.
Vlaanderen:
Fransch -. I, 108; II, 86, 87.
Jong -. I, 162, 170, 184, 185, 199.
Vrij -. I, 162, 185.
Vlaemynck (Dr Albert). I, 203, 219, 261.
Vlag (Belgische). Zie *Zinnebeelden* (*vaderlandsche*).
Volksopbeuring (Activistische instelling). I, 182, 209.
Volkstellingen. I, 21, 33.
Volksvergaderingen (Activistische). I, 180, 181, 215.
von Bethmann-Hollweg (Theobald). I, 227.
von Bissing (F.W., Gouverneur-generaal in België). I, 163, 165, 168, 187, 226;
zijn oordeel over Vlamingen en Walen. I, 188.
von der Lancken (baron Oskar). I, 164, 171, 175, 179, 202.
von Dyck. II, 44.
von Falkenhausen (gouverneur-generaal). I, 197, 204, 232, 234, 235, 236, 238, 239, 241, 242.
von Hertling (Graaf, Kanselier). I, 228, 237, 238, 241.
von Hindenburg (Paul). I, 171, 191, 192, 235, 236.
von Kuhlmann. I, 213.
von Payer (onderkanselier). I, 241.
von Tirpitz. I, 244.
Vos (Herman). II, 116, 119, 218, 223, 231.
Vossen. II, 68.
Vrydaghs (Paul). I, 238.
Vulgarisateurs. Zie *Association flamande*.
Vuylsteke (J.), I, 113; II, 80, 224.
Wagner (Prof. Adolf). I, 129.
Waffelaert (Mgr., Bisschop van Brugge). I, 35, 122, 147; II, 162.
Walen en Vl. Beweging. I, 57; II, 23.
Wallraf. I, 213.
Wannijn (Jan). I, 268; II, 220.
Wattez (Omer). II, 27.
Wauters (Minister). II, 17, 27, 89.
Weerstand der Bevolking aan de Activisten. I, 193, 206, 208, 214, 215, 220, 221; 222.

Wereldtentoonstelling te Gent in 1913. I, 48.
Werking:
Franschgezinde: I, 21, 28, 39, 65, 135, 139, 140, 141, 165, 166; II, 39, 147, 169, 186, 191, 192, 193, 209, 226, 227, 240, 241, 259.
Vlaamsche: I, 137, 138, 139; II, 39, 50, 51.
Waalsche: I, 23.
Wetten over het Taalgebruik:
IN HET BESTUUR. Van 1921: II, 141; van 1932: II, 252.
IN HET GERECHT (STRAFZAKEN). Van 1889: I, 93; van 1908 (Van der Linden-Renkin): I, 94.
IN DE BURGERWACHT, wet Heuvelmans: I, 87.
IN DE KRIJGSRECHTSPLEGING. Van 1814: I, 97; van 1899: (Van der Linden); I, 97.
IN KONGO. I, 92, 93.
IN HET LEGER. Van 1909: I, 101; van 1913 (de Broqueville-Persoons): I, 103, 106; van 1928: II, 146.
IN HET ONDERWIJS. *Lager*: van 1914 (wet Poullet): I, 124, 127; van 1932: II, 256.
Middelbaar: van 1883 (De Vigne - Coremans); I, 110, 118; van 1910 (Franck-Segers): I, 34, 121; van 1932, II, 256.
Hooger: van 1923 (Nolf). II, 173, 177, 178, 268; van 1930 (Regeering): II, 64, 65.
IN DE WERKRECHTERSRADEN. I, 61, 96.
Wetboeken (hun vertaling). II, 132.
Wetsbesluiten (Belgische, tijdens den oorlog). I, 195, 196. II, 106.
Wetsontwerp over de vergrijpen tegen vaderlandsche Zinnebeelden. II, 19, 20.
Wetsontwerpen over het Taalgebruik:
In Bestuurszaken. II, 135.
In het Gerecht (Civiele Zaken). II, 249.
In het Middelbaar Onderwijs. I, 119.
Op de Hoogeschool: Daens, Persoons, enz.: I. 136, 148; Aloys De Backer: I, 136. Franck-Van Cauwelaert-Anseele: 1, 149, 152, 154. II, 161. 167; Regeering: I, 152, 154; Verhaeghe: I, 151, 152.

Weyler (Karel). I, 227; II, 41.
Wielingen. II, 87, 92.
Wildiers (Em.). I, 69.
Willaert (Pater). II, 201.
Willem II (Keizer). I, 187, 188.
Willems-Fonds. I, 30, 70, 81, 82; II, 22, 50, 52, 234, 235, 255.
Willems (Leonard). I, 224, 227.
Wilmotte (Prof. Maurice). I, 24, 42, 63, 127, 146.
Wirth (Dr F.H.). I, 162, 163.
Woeste (Ch.). I, 106, 122, 126, 151, 155; II, 17.
Wullus (A.). I, 247, 249.
Zaakgelastigden (Activistische). 258.
Zelfbestuur. II, 72.
Zinnebeelden (Vaderlandsche). II, 16, 17, 18, 226.

Lijst der illustraties.

	Tusschen blzz.
Z.M. Koning Albert (voor den titel)	2 en 3
Maurits Sabbe	20-21
Kasteel te Lophem	26-27
Aloys Van de Vijvere	40-41
Alfons Van de Perre	40-41
August Vermeylen	50-51
Maurits Lippens	64-65
Prosper Poullet	168-169
Julius Boedt	190-191
Hoogeschool te Gent	272-273

Julius Vuylsteke-fonds.

Op den dag van Vuylsteke's begrafenis (19n Januari 1903) werd te Gent, met een eerst ingeschreven kapitaal van 4.500 fr., het Julius Vuylsteke-Fonds gesticht, ten einde ‘goedkoope Vlaamsche liberale boeken uit te geven en onder het volk te verspreiden.’

Het denkbeeld vond overal ingang in Noord en Zuid, vooral te Gent, te Antwerpen, te Brussel en te Brugge.

Men ontving aldus één inschrijving van 1500 fr., vier inschrijvingen van 1000 fr., twaalf van 500 fr., één van 250 fr., negen van 200 fr., twee van 120 fr., vijf en veertig van 100 fr., en verscheidene andere van een minder bedrag.

Op 23 October 1904 hielden de voornaamste inschrijvers te Gent een bijeenkomst, om tot de bepaalde inrichting van het Fonds over te gaan en een Beheerraad samen te stellen.

Er werd besloten aan de inschrijvers van het Willems-Fonds de uitgaven van het Julius Vuylsteke-Fonds te zenden; ieder exemplaar wordt daartoe aan het Algemeen Bestuur onder de gunstigst mogelijke voorwaarden afgestaan. Reeds elf boeken werden door het Julius Vuylsteke-Fonds in het licht gezonden; het elfde was *Activisten*, in 1919 verschenen, en tot het uitgeven van *De Vlaamsche Beweging van* 1905 *tot* 1930 heeft het Vuylsteke-Fonds geldelijk bijgedragen. Al die werken zijn te bekomen bij Van Rysselberghe en Rombaut, Kouter, Gent.

De inschrijving is niet gesloten.

Giften kan men altijd laten geworden aan den voorzitter, Staatsminister Louis Franck (Wilde Woudstraat, Brussel) of aan den secretaris-penningmeester, Prof. C. De Bruyne, Eere-beheerder-opziener der Gentsche Hoogeschool (Fortlaan, 16, Gent).

De overige leden van den beheerraad zijn de heeren J. Hoste (vader), Prof. A. Vermeylen, E. Zech, Prof. J. Vercoullie, Dr A. Hegmans en O. De Schamphelaere.